

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน
สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม

นางอัญชลี เตชะโกมล

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ 2540

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม โดยการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรและตรวจสอบคุณภาพของเอกสารประกอบหลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1) รวบรวมและคัดเลือกนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามอย่างมีหลักเกณฑ์ จากคลังนิทานจำนวน 355 เรื่อง และคัดเลือกเพื่อสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรจำนวน 80 เรื่อง

2) สร้างเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งประกอบด้วย จุดประสงค์ รายวิชา เนื้อหารายวิชา โครงการสอนระยะยาว แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล

ตรวจสอบคุณภาพของเอกสารประกอบหลักสูตรตรวจสอบดังนี้ 1) นำเอกสารประกอบหลักสูตรที่สร้างขึ้น ให้ผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ตรวจสอบและนำมาปรับปรุงแก้ไข 2) นำแผนการสอน จำนวน 10 แผน ไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 20 คน โดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์และแบบประเมินเจตคติเป็นเครื่องมือ

ผลการวิจัยพบว่า

นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ดีมาก ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ($\bar{X} = 90.40$, $S.D = 3.15$) และนักเรียนมีเจตคติที่ดีมากต่อการเรียน ($\bar{X} = 4.54$, $S.D = .61$)

ABSTRACT

The purpose of this research was to develop a community based curriculum on a folktales Subject (T 031) for Lower Secondary School Level in Maha Sarakham by constructing and validation of the folktales subject (T 301) curriculum documentary. The process of constructing documentary were

- 1) Collecting and selecting 80 folktales from 355 Maha Sarakham folktales to construct the curriculum documentary .

- 2) Constructing folktales subject (T 031) curriculum documentary consisting of objective, content, long instructional plan, instructional plan, instructional media, and measurement and evaluation.

The process of validation of the curriculum documentary progress by 1) the curriculum documentary passed the scrutiny of 5 experts, 2) ten instructional plan were taught to an experimental group of 20 students in Matayom Suksa 3 of Wapi Pathum school at Wapi Pathum district in Maha Sarakham province who were then evaluated by achievement and attitude through an achievement test and questionnaire. The findings were as follows :

The average and the standard deviation of the score of the class achievement was 90.40, and 3.15 which considerably higher than expected, and the attitude toward learning folktales of the students were very good. ($\bar{X} = 4.54$, S.D. = .61)

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จาก ดร. สุจิตรา ศรีนวล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณี นิลกรณ์ และอาจารย์ บัญญัติ เรืองศรี ที่กรุณาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ให้คำแนะนำช่วยเหลือ แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ และขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ มณฑนา วัฒนถนอม อาจารย์ สมพร ร่วมสุข คณะกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ที่ให้ความรู้ และประสบการณ์อันมีค่ายิ่งแก่ผู้วิจัย ตลอดเวลาที่ศึกษาอยู่ในคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. บุญชม ศรีสะอาด ภาควิชาวิจัยและพัฒนา การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จินดา งามสุทธิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิณา วิสเพ็ญ แห่งภาควิชาภาษาไทยและ ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรชัย ศรีสารคาม อาจารย์พิเศษภาควิชาภาษาไทย สถาบันราชภัฏมหาสารคาม ที่กรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้คำแนะนำ ตรวจและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อมูลในการวิจัย

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่กรุณามอบทุนอุดหนุนการวิจัยในครั้งนี้

ขอบพระคุณอาจารย์ สุรเชษฐ์ ช่างถม ผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โรงเรียนวชิรวิทย์ และ คณาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงหลวง ตลอดจนบุคลากรโรงเรียนวชิรวิทย์ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอบคุณเพื่อน ๆ โดยเฉพาะอาจารย์ นงลักษณ์ วิเศษศรี อาจารย์ นิตยา ทองประภาอันต์ และอาจารย์ เรืองศักดิ์ มัทวิวงศ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ตลอดเวลาที่ดำเนินการวิจัย

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณ อาจารย์ วัฒนา เตชะโกมล ผู้ที่คอยสนับสนุนและให้กำลังใจในการทำวิจัย ครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ผ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract).....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนที่.....	ฉ
สารบัญแผนผัง.....	ฐ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ข้อดกถงเบ้องต้น.....	7
นียมศัพท์เฉพาะ.....	8
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	9
ความรู้พื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร.....	10
ความหมายของหลักสูตร.....	10
ความสำคัญของหลักสูตร.....	13
องค์ประกอบของหลักสูตร.....	14
ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร.....	14
ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร.....	15
การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.....	17

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	ความหมายของพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.....	17
	ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น	18
	ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น	18
	แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.....	20
	หลักสูตรระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	21
	หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).....	22
	หลักสูตรวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	24
	รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน.....	25
	การพัฒนาการเรียนการสอน	26
	ความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย	26
	การสอนภาษาไทยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม	27
	แนวทางการสอดแทรกวัฒนธรรมในการสอนภาษาไทย.....	28
	แนวทางการจัดการเรียนการสอน ภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา.....	30
	กลวิธีการสอน	31
	การจัดทำแผนการสอน	54
	ประโยชน์ของแผนการสอน.....	54
	ขั้นตอนการทำแผนการสอน	55
	ส่วนประกอบของแผนการสอน	56
	ลักษณะของแผนการสอน	57
	สื่อการสอน.....	57
	ประเภทของสื่อการสอน.....	58
	กระบวนการในการสร้างสื่อการสอน	58

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	วิธีเลือกใช้สื่อการสอน.....	59
	การวัดและประเมินผล.....	61
	การวัดและประเมินผลการเรียนรู้การสอนภาษาไทย	63
	ความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน.....	65
	ความหมายของนิทานพื้นบ้าน	65
	ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน	66
	ความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน.....	67
	ประเภทของนิทานพื้นบ้าน.....	68
	คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน.....	75
	การคัดเลือกนิทานพื้นบ้าน.....	77
	บทบาทของครูเกี่ยวกับการสืบทอดนิทานพื้นบ้าน	78
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	79
	งานวิจัยในประเทศ.....	79
	งานวิจัยในต่างประเทศ	85
3	วิธีดำเนินการวิจัย	88
	การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร.....	88
	การพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร.....	92
	การตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร.....	92
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	96
	ผลการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร	96
	ผลการพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร	101
	ผลการตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร.....	113

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	127
ผลการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร	127
ผลการพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร	128
ผลการตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร	129
อภิปรายผล.....	129
ข้อเสนอแนะในการนำเอกสารประกอบหลักสูตรไปใช้.....	131
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	132
บรรณานุกรม	133
ภาคผนวก	146
ภาคผนวก ก เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน.....	147
ภาคผนวก ข.....	580
แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน	581
แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	582
แบบประเมินเจตคติ	606
ภาคผนวก ค พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลาง ฉบับชั้นเรียน	610
ภาคผนวก ง.....	634
การคัดเลือกนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม.....	635
ตารางแสดงผลการวิเคราะห์นิทานที่ได้รับคัดเลือกเป็นสื่อการเรียนการสอน.....	636
ตารางสรุปผลการคัดเลือกนิทานเพื่อใช้สร้างสื่อการเรียนการสอน.....	647
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ	654
ประวัติผู้วิจัย	655

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงโครงการสอนระยะยาว	102
2	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเนื้อหารายวิชา	103
3	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงจุดประสงค์รายวิชา	104
4	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแผนการสอน	105
5	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงสื่อการเรียนการสอน	107
6	ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์และแบบประเมินเจตคติ	112
7	สรุปผลการทดลองใช้เอกสารประกอบหลักสูตร	113
8	คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชา ท 031 นิตานพื้นบ้าน	116
9	ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อรายวิชา ท 031 นิตานพื้นบ้าน.....	118
10	ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อเนื้อหา นิตานพื้นบ้าน	120
11	ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชานิตานพื้นบ้าน	122
12	ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อภาษาที่ใช้ในนิตานพื้นบ้าน	123
13	ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อคุณลักษณะของนักเรียน	124
14	สรุปผลการประเมินเจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิตานพื้นบ้าน	125
15	ค่าความยากง่าย (p) และค่าอำนาจจำแนก (r) ของข้อสอบวัดผลสัมฤทธิ์ รายวิชา ท 031 นิตานพื้นบ้าน	605
16	ผลการวิเคราะห์นิตานที่ได้รับคัดเลือกเป็นสื่อการเรียนการสอน	636
17	สรุปผลการคัดเลือกนิตานเพื่อใช้สร้างสื่อการเรียนการสอน	647

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กุสันธรัดน อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม	230
2	พระธาตุนาคู อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม	243
3	สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ	245
4	การบริโภคอาหารของชาวจังหวัดมหาสารคาม	288
5	การจีข้าวในบุญข้าวจี	340
6	การทำผ้ากฐินของชาวมหาสารคาม	341
7	พิธีบายศรีสู่ขวัญ ในบุญเบิกฟ้า	343
8	ระบำสันตรัดนในบุญเบิกฟ้า	343
9	ชบวนแม่โพสพ ในบุญเบิกฟ้า	344
10	แคน	347
11	โองปู้ตา	348
12	เศียรเทวรูป ที่อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม	368
13	เสมหิน ที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม	368
14	ซากศาลนางขาว	369
15	กุ่มน้อย	370
16	ชาวมหาสารคามนำกองกรฐินแห่รอบอุโบสถ	383
17	พระอริยานุวัตร เขมจารี	386
18	พิธีสู่ขวัญของชาวจังหวัดมหาสารคาม	406
19	ลักษณะของเสมหิน	553

สารบัญแผนที่

แผนที่ที่		หน้า
1	แผนที่แสดงภูมิประเทศของจังหวัดมหาสารคาม.....	263
2	แผนที่แสดงบริเวณป่าไม้ในจังหวัดมหาสารคาม.....	264
3	แผนที่แสดงอาณาเขตและการคมนาคมของจังหวัดมหาสารคาม	265
4	แผนที่แสดงแหล่งเกลือ บริเวณป่าไม้ กุด, แก่ง ในจังหวัดมหาสารคาม	266
5	แผนที่แสดงกุด (ox-bowlake) และแม่น้ำชี ที่มหาสารคาม	267
6	แผนที่แสดงบริเวณแหล่งท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์	268
7	แผนที่แสดงวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม	289
8	แผนที่แสดงอาณาเขต และเส้นทางการคมนาคม จังหวัดมหาสารคาม	516

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่		หน้า
1	แผนผังการจัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้	51

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนวัฒนธรรมจากชาติตะวันตกเป็นอย่างมากและมีแนวโน้มที่จะได้รับมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ผลกระทบดังกล่าวก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง จริยธรรม วิถีชีวิต และค่านิยม ในขณะที่คนไทยปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ตามการเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้คนไทยมีวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ โดยไม่รู้ตัว ในที่สุดก็อาจจะลืมเลือนวัฒนธรรมและค่านิยมของไทย อันเป็นสาเหตุที่ทำให้สังคมไทยสูญเสียเอกลักษณ์ หรือความเป็นตัวของตัวเอง

ในสภาวะปัจจุบันที่กระแสโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สังคมไทยมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น อันเป็นผลกระทบที่ทำให้คนไทยเป็นจำนวนมากเกิดความสับสนด้านค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิต รวมทั้งเกิดปัญหาในการปรับตัวที่จะดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์นี้ด้วย

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงควรมีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน แนวทางหนึ่งที่พึงกระทำได้ คือ การปลูกฝังแนวคิดและค่านิยมที่ถูกต้อง รวมทั้งให้ความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้แก่เยาวชน เพื่อให้เขาสามารถที่จะเลือกรับสิ่งที่มี “คุณค่า” และรู้จักหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็น “ปฏิกูล” ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างมีวิจารณญาณ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของนักการศึกษาที่จะต้องนำสิ่งเหล่านี้มาบรรจุในหลักสูตรเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่เยาวชน

จากการที่กรมวิชาการได้ติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรเป็นระยะอย่างต่อเนื่องทำให้มองเห็นว่าแนวโน้มการปรับปรุงหลักสูตรจะเป็นไปในทิศทางที่สนองตอบต่อสภาพสังคมอุตสาหกรรมในอนาคต ซึ่งจะมีผลทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง ลักษณะสังคมดังกล่าวจะทำให้การประพฤติปฏิบัติของคนไทยเปลี่ยนไปจากวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะมีผลกระทบต่อคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและสิ่งแวดล้อมของประเทศ จากสภาพดังกล่าว กรมวิชาการ (ม.ป.ป. : 4-6 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ 2533 : 78-79) จึงเห็นว่าบทบาทของหลักสูตรไทยในอนาคตควรมีลักษณะดังนี้

เตรียมคนให้เห็นคุณค่าของการดำรงรักษาวัฒนธรรมไทย รู้จักที่จะใช้วิธีการผสมผสาน
วัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตน
มุ่งพัฒนาตนเองและสร้างสรรค์ความเจริญของสังคม ตลอดจนมุ่งพัฒนาจิตใจให้ยึดมั่น
ในศาสนาและหลักธรรม มีคุณธรรม จริยธรรม อันจะนำไปสู่การมีชีวิตที่สงบสุข

บทบาทของหลักสูตรไทยในอนาคตของกรมวิชาการดังกล่าวจำเป็นต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรเพื่อ
เป็นการเตรียมประชากรให้พร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งอนาคต
ในขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยที่จะประสานสัมพันธ์กับรากฐานทางวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพชุมชน และ
สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งตรงกับแนวคิดของ Saylor and Alexander (1966 : 8486 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ
2533 : 74) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ นั้น เด็กจะ
เรียนรู้ได้โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบ การเรียนรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ในสังคมนั้นจะต้องมีส่วน
เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมพื้นฐานที่เป็นอยู่

เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องจัดระบบการศึกษาให้
สัมพันธ์และสอดคล้องเกื้อกูลกับชีวิตและสังคม จุดมุ่งหมายประการแรกของการศึกษาโดยทั่วไป คือ เตรียม
ความพร้อมให้แก่เด็ก เพื่อเผชิญกับชีวิตในวัยผู้ใหญ่ในอนาคต โดยการถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและ
วัฒนธรรม ตลอดจนพัฒนาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาศัยโครงสร้างและค่านิยมร่วมกัน บทบาทของ
โรงเรียนที่มีต่อสังคมที่จำเป็นอันดับแรก คือ การถ่ายทอดค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม
ของสังคม ดังที่ Bailyn (1960 : 14 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ 2533 : 67) ได้กล่าวว่า เมื่อนึกถึงเรื่องการ
ศึกษาแล้วไม่ควรนึกถึงเพียงแต่วิธีการเรียนการสอนเพียงอย่างเดียว แต่ต้องนึกถึงกระบวนการทางการศึกษา
ทั้งหมดที่จะถ่ายทอดขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคต เพราะการ
ศึกษาเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสังคมทั้งระบบอย่างลึกซึ้ง

ด้วยเหตุผลและความสัมพันธ์ของการศึกษาดังกล่าว กรมวิชาการได้จัดสัมมนาระดับชาติเรื่อง
หลักสูตรมัธยมศึกษาขึ้น ที่ประชุมได้มีการพิจารณารายละเอียดของหลักสูตรกลุ่มวิชาภาษาไทยทั้งระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความเห็นพ้องกันว่าหลักสูตรวิชา
ภาษาไทยทั้งสองระดับควรเพิ่มจุดประสงค์เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับจุดประสงค์
ของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ที่กำหนดหลักการไว้ข้อหนึ่งว่า “เป็นการศึกษาที่
สนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2535 ข : 1) และ

กำหนดจุดหมายที่เกี่ยวกับเรื่องของท้องถิ่นไว้ในข้อ 8 (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2535 ข : 1)

โดยระบุว่า มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ ดังนี้

เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชน สามารถเสนอแนวทางการพัฒนา
ชุมชนภูมิใจในการปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของ
ชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และสร้างเสริมสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม
ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน

การปรับปรุงหลักสูตรดังกล่าว ได้ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับ
แนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่เห็นว่า เรื่องหลักสูตรท้องถิ่นเป็นเรื่องสำคัญมาก หลักสูตรแกนกลางซึ่งเป็นสิ่ง
จำเป็น แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น ไม่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน (สุนทร สุนันท์ชัย
2529 : 140) และการใช้หลักสูตรเดียวกันทั่วประเทศย่อมไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เป็นอยู่ ทำให้ละเลยมรดก
ทางวัฒนธรรมและสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่นจนลืมเลือนสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่นและไม่เป็นการสนับสนุน
การพัฒนาท้องถิ่น (มาโนชญ์ บุญญานุวัตร 2521 : 1)

นอกจากนี้หลักสูตรท้องถิ่นยังจัดเป็นประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวหรือเนื้อหาสาระที่
จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน อันเนื่องมาจากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น และตอบสนองความต้องการของ
ชุมชนในท้องถิ่นอย่างเป็นกระบวนการ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นและเหมาะสมแก่สภาพท้องถิ่น ดังที่
สวัสดี จงกล (2528 : 48) ได้กล่าวถึงหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า

การดำเนินงานที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานซึ่งเป็นผลในระยะยาว คือ การจัดการศึกษาให้
สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
ถึงแม้ว่าประเทศจะมีลักษณะองค์ประกอบส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่ในส่วนปลีกย่อย
ต่างกันแน่นอน การที่ผู้เรียนต้องรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนนั้น เป็นการเสริมพื้นฐานการ
เรียนรู้ ทศนคติให้แก่ผู้เรียน เพื่อเขาจะได้รัก ภูมิใจ และส่งเสริมความเจริญให้แก่
ท้องถิ่นของตนได้

จากความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2536 : 11-12) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ ท้องถิ่นสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษาในรายวิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา และทุกกลุ่มวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยไม่ทำให้จุดประสงค์ เนื้อหา และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
2. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือในคำอธิบายรายวิชา วิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา ทุกกลุ่มวิชา ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์ หัวข้อ หรือขอบข่ายเนื้อหา และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลง
3. จัดทำคำอธิบายหรือทำรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบายหรือทำรายวิชาเพิ่มเติมจากที่ปรากฏในหลักสูตร
4. ปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น
5. จัดทำสื่อการเรียนการสอนชิ้นใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่าง ๆ ชิ้นใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาและสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ อาจจะใช้กับคำอธิบายหรือรายวิชาที่มีอยู่แล้ว หรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ก็ได้

เมื่อพิจารณาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแล้วจะพบว่ามียุทธศาสตร์และความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้เรียน เนื่องจากหลักสูตรท้องถิ่นเป็นวิถีทางแห่งการพัฒนาการศึกษาที่ยึดสภาพของท้องถิ่นและความจำเป็นในการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในท้องถิ่น แนวทางดังกล่าวหลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาเนื้อหาโดยจัดทำหลักสูตรย่อยจากหลักสูตรแม่บทได้ตามความเหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ให้ผู้เรียนมีความเข้าใจและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นจนเกิดความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่นของตนนั้น นอกจากการจัดกระบวนการ

เรียนการสอนที่มุ่งให้ได้ประสบการณ์ตรงที่เกี่ยวกับชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นแล้ว จะต้องนำเอา ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ในการเรียนการสอนด้วย เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนมี ประสบการณ์ตรงกับสภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง

ทรัพยากรสำคัญประการหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจ ท้องถิ่นของตนได้ก็คือ นิทานในท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากนิทานพื้นบ้านเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรม ดังที่ กุหลาบ มลลิกะมาส (2518 : คำนำ) ได้กล่าวว่านิทานของชาวบ้านเป็นเครื่องแสดงระดับ วัฒนธรรม คีลธรรม ความเชื่อ ความต้องการ แนวคิด อุดมคติ และเรื่องอื่นอีกหลายประการ นอกจากนี้ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2522 : 155) ยังได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทาน สรุปได้ว่า นิทานนอกจากเป็นเครื่อง บันเทิงใจผ่อนคลายความตึงเครียดและเป็นเรื่องเล่าเพื่อการศึกษาอบรมแก่ผู้ฟังแล้วยังเป็นกระจกเงา สะท้อนภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ และคตินิยมอีกด้วย ส่วน วรณี วิบูลสวัสดิ์ แอนเดอร์สัน (2531 : 13) ได้ให้ความเห็นว่า

การฟื้นฟูเรื่องราวของนิทานท้องถิ่นที่ถูกที่ควรตามสภาพสังคม วัฒนธรรม ควรเป็นเรื่อง ที่ต้องรู้ซึ่งถึงความหมายและความสำคัญของนิทานเหล่านั้นอย่างแท้จริง แล้วจึงนำไป ดัดแปลงแก้ไข เพื่อกระตุ้นชุมชนในท้องถิ่นให้รู้จักตนเองและเห็นความสำคัญของการอยู่ ร่วมกันในท้องถิ่นอย่างมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันก็เกิดความภาคภูมิใจ เกิดความเชื่อมั่นที่จะสร้างสรรค์สังคมในท้องถิ่นตนให้ก้าวหน้า

ด้วยความสำคัญดังกล่าว กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้กำหนดให้รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นรายวิชาเลือกเสรี ในหลักสูตรภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยกำหนดคำอธิบายรายวิชาไว้ว่า ศึกษานิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านที่มี อยู่ในท้องถิ่นของตนหรือท้องถิ่นอื่น โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับ เนื้อเรื่อง สำนวน ภาษา และแนวคิดที่สะท้อนให้ เห็นความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หรือค่านิยม ความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อให้มี ความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2535 ข : 13) โดยกำหนดเวลาเรียน 2 คาบ ต่อสัปดาห์ ใน 1 ภาคเรียน นับเป็น 1 หน่วยการเรียนรู้ การกำหนด

รายวิชานี้ในหลักสูตรเป็นการเปิดโอกาสให้ครูในแต่ละท้องถิ่นได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนการสอน เป็นการสร้างสัมพันธ์ระหว่างการเรียนกับชุมชนของ ตนมากยิ่งขึ้น

สืบเนื่องจากความยืดหยุ่นของหลักสูตรที่มีมากขึ้นและเพื่อเป็นการสนองนโยบายของกระทรวง ศึกษาธิการในเรื่องการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังต้องการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเฉพาะในรายวิชาภาษาไทยที่ครูผู้สอนควรมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรม ควรนำทรัพยากรที่มีอยู่และนับวันจะสูญหายไปทำให้เกิดคุณค่า เพื่อถ่ายทอดแก่ เยาวชนรุ่นหลัง จังหวัดมหาสารคามเป็นแหล่งที่เคยมีอารยธรรมรุ่งเรืองมาช้านาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ พบว่า เคยมีอารยธรรมรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุคทวารวดีหรือในพุทธศตวรรษที่ 13 และด้วยเหตุที่มหาสารคามมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน จึงเป็นบ่อเกิดแห่งชนบทรหมเนียม ประเพณี ตำนานและนิทานต่าง ๆ มากมาย ซึ่งได้มีผู้รวบรวมตำนานและนิทานไว้ทั้งที่เป็นลายลักษณ์และมุขปาฐะ เช่น งานวิจัยของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) และกรมศิลปากร (2531) ตลอดจนเอกสารที่มีผู้รวบรวม อย่างไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำทรัพยากรนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเรียน การสอน จากการสำรวจข้อมูลซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสอบถามจากโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีการเปิดสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านน้อยมาก และบางโรงเรียนที่เปิดสอนก็มีปัญหาในด้าน ขาดแนวทางในการสอน ขาดการรวบรวมและคัดเลือกเนื้อหา หรือข้อมูลนิทานในท้องถิ่นเพื่อนำมาสอน ตลอดจนขาดสื่อการเรียนการสอนและเอกสารประกอบการสอน นอกจากนี้งานวิจัยของ พุทธชาติ อินทรักษา (2534) ยังพบว่า ครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนำนิทานท้องถิ่นมาใช้ในการสอนน้อยมาก แต่ ครูยังเห็นว่า มีประโยชน์ที่จะใช้ในการสอน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรขึ้น เพื่อ เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และเป็นแนวทางที่ครูสามารถนำไปใช้ให้เหมาะกับสภาพท้องถิ่นของตนได้ อันจะเป็นผลให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตน ซึ่งจะนำไปสู่ความรัก ความ ห่วงเห่น และความภาคภูมิใจ ตลอดจนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้คงอยู่ เพื่อถ่ายทอดและสืบทอดแก่เยาวชนรุ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม โดยการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรจากข้อมูลท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ตัวอย่าง
ตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 ที่เลือกเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน
2. การคัดเลือกนิทานสำหรับสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ในคำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ดังนี้
 - 2.1 เป็นนิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นตน หรือท้องถิ่นอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกัน
 - 2.2 เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หรือค่านิยม ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. เนื้อเรื่องที่นำมาสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นนิทานพื้นบ้านที่เป็นลายลักษณ์และมุขปาฐะที่รวบรวมจากทุกอำเภอในจังหวัดมหาสารคาม เท่าที่มีผู้รวบรวมศึกษาและเผยแพร่ ทั้งนี้ไม่รวมถึงนิทานที่มีผู้ศึกษาและเผยแพร่หลังปี พ.ศ. 2539
2. เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งเป็นแผนการสอน 17 แผน 36 คาบ ตลอด 1 ภาคเรียน ผู้วิจัยได้คัดเลือกแผนการสอนมาทดลองใช้ จำนวน 10 แผน เพื่อตรวจสอบ

คุณภาพ โดยพิจารณาให้ครอบคลุมจุดประสงค์รายวิชา เนื้อหารายวิชา และกลวิธีการสอน ซึ่งสามารถเป็น
ตัวแทนแผนการสอนอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง นิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านในจังหวัดมหาสารคาม ทั้งที่ถ่ายทอด
ด้วยการบอกเล่า และที่เป็นลายลักษณ์

เอกสารประกอบหลักสูตร หมายถึง แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนรายวิชา ท 031
นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนภาคการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย จุดประสงค์รายวิชา เนื้อหารายวิชา โครงการสอนระยะ
ยาวและแผนการสอนซึ่งประกอบด้วย สารสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ จุดประสงค์ย่อย เนื้อหา กิจกรรม
การเรียนรู้ การสอน กิจกรรมเสนอแนะ สื่อการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งสร้างขึ้น
โดยปรับจากคำอธิบายรายวิชาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวเนื้อหาสาระที่
สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นของตน

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน หมายถึง การนำหลักสูตรที่กระทรวง
ศึกษาธิการกำหนดคำอธิบายรายวิชา จำนวนคาบ จำนวนหน่วยการเรียนรู้ รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน
มาสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยใช้ข้อมูลท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้มี
โอกาสเรียนรู้ภูมิหลัง วัสดุภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในถิ่นของตน

แบบประเมินเจตคติ หมายถึง แบบวัดความรู้สึกของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031
นิทานพื้นบ้าน

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคามนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาการเรียนการสอนและนิทานพื้นบ้านเพื่อเป็นความรู้ประกอบการวิจัยดังนี้

1. ความรู้พื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 1.2 ความสำคัญของหลักสูตร
 - 1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 1.4 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.5 ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.6 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
2. หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
 - 2.1 หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
 - 2.2 หลักสูตรวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
 - 2.3 หลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน
3. การพัฒนาการเรียนการสอน
 - 3.1 ความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย
 - 3.2 การสอนภาษาไทยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม
 - 3.3 แนวทางการสอดแทรกวัฒนธรรมในการสอนภาษาไทย
 - 3.4 แนวทางการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา
 - 3.5 กลวิธีการสอน

- 3.6 การจัดทำแผนการสอน
 - 3.7 สื่อการเรียนการสอน
 - 3.8 การวัดและประเมินผล
 - 3.9 การวัดและประเมินผลการเรียนรู้การสอนภาษาไทย
 - 4. ความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน
 - 4.1 ความหมายของนิทานพื้นบ้าน
 - 4.2 ความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน
 - 4.3 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน
 - 4.4 ประเภทของนิทานพื้นบ้าน
 - 4.5 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน
 - 4.6 การคัดเลือกนิทานพื้นบ้าน
 - 4.7 บทบาทของครูในการสืบทอดนิทานพื้นบ้าน
 - 5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 5.2 งานวิจัยในต่างประเทศ
- ซึ่งมีรายละเอียดของแต่ละหัวข้อที่จะกล่าวต่อไปตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ความรู้พื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร

1.1 ความหมายของหลักสูตร

นักการศึกษาได้ให้คำจำกัดความของคำว่า หลักสูตรในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามความคิดเห็นและมุมมองของแต่ละคน ซึ่งหากจัดแนวคิดของนักการศึกษาโดยจำแนกเป็นกลุ่มแล้วสามารถจำแนกแนวคิดได้ ดังนี้

1.1.1 หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่จัดให้ผู้เรียนได้เรียน

กู๊ด (Good 1973 : 150 อ้างถึงใน อรสา ปราชญ์นคร 2525 : 23) กล่าวว่า หลักสูตร คือ เนื้อหาสาระที่จัดไว้อย่างเป็นระบบ ให้ผู้เรียนศึกษาเพื่อให้จบชั้น หรือรับประกาศนียบัตรในหมวดวิชาสำคัญ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตรพลานามัย หลักสูตรศิลปศึกษา เป็นต้น

บ๊อบบิท (Bobbitt 1981 : 42) กล่าวว่า หลักสูตร คือ รายการของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งนักเรียนและเยาวชนจะต้องทำและต้องประสบโดยการพัฒนาความสามารถเพื่อทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดี และเหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตในวัยผู้ใหญ่

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2521 : 2) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 4 ประการ คือ รายการที่ทางโรงเรียนกำหนดสอน รายวิชาที่สอนให้กับเด็ก รายวิชาที่ทางโรงเรียนเปิดสอน และการวางแผนจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งทางโรงเรียนจัดเสนอแนะขึ้นไว้

1.1.2 หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก

แคสเวล และ แคมเบล (Casswell and Cambell 1935 : 69) กล่าวว่า หลักสูตรประกอบด้วย ประสบการณ์ทั้งหมดที่เด็กได้รับการแนะนำของครู

เชน และแมคสเวน (Shane and McSwain 1951 : 170) ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตรเป็นผลรวมของประสบการณ์การเรียนรู้ทักษะ นิสัย และเจตคติที่เด็กได้รับ และนำไปใช้ในการควบคุมพฤติกรรม

สมิธ แสตนเลย์ และชอร์ส (Smith, Stanley and Shores 1957 : 3) กล่าวว่า หลักสูตรคือ ลำดับของประสบการณ์ที่มีศักยภาพซึ่งจัดขึ้นในโรงเรียน เพื่อฝึกอบรมเด็กและเยาวชนให้คิดและกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง

ยอร์จ เอ โบแชมป์ (Beauchamp 1964 : 5) ได้ให้นิยามของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรหมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้แก่แก่นักเรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2518 : 6 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ 2533 : 10) ได้นิยามความหมาย หลักสูตรว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหลาย ที่จัดให้เด็กได้เรียนเนื้อหาวิชา ทศนคติ แบบพฤติกรรม กิจวัตร สิ่งแวดล้อม เมื่อประมวลเข้ากันแล้วจะเป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของเด็ก

กมล สุดประเสริฐ (2526 : 4) กล่าวว่า หลักสูตรมิได้หมายความว่าเพียงแต่หนังสือหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น แต่ยังมีความหมายถึง กิจกรรมและประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้แก่เด็ก รวมถึงการสอนของครูต่อนักเรียนด้วย

1.1.3 หลักสูตรคือสื่อกลางหรือแนวทางที่จะนำเด็กไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทาง

ครูท (Krug 1957 : 3) กล่าวว่า หลักสูตรประกอบด้วย สื่อกลางของการเรียน การสอนที่โรงเรียนจัดขึ้น เพื่อให้โอกาสแก่นักเรียนได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการ เรียนที่พึงปรารถนา

ฮิลดา ทาบา (Taba 1962 : 10) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า หลักสูตรคือวิธีการ เตรียมเยาวชนให้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่สามารถสร้างผลผลิตให้แก่สังคม

สุมิตร คุณากร (2518 : 12) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร เป็นโครงการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและคุณลักษณะที่สอดคล้องกับ ความมุ่งหมายของการศึกษาตามที่กำหนดไว้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535 ช : 7) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร ไว้ว่า หลักสูตร คือข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

1.1.4 หลักสูตร คือ โครงการ แผน แนวทาง หรือข้อกำหนด

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2521 : 12) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร ไว้ว่า หลักสูตร คือ ข้อกำหนดที่ประกอบด้วยหลักการ จุดหมาย โครงสร้าง แนวทาง วิธีการ เนื้อหา วัสดุอุปกรณ์ และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

สวัสดิ์ ประทุมราช และคณะ (2521 : 1) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า หลักสูตร เป็นแผนหรือแนวทางของการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนเพื่อที่จะช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัด การศึกษาสามารถจัดสรรประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนตามความต้องการ

1.1.5 หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอน

ทรัมป์ และมิลเลอร์ (Trump and Miller 1968 : 11-12) ได้ให้ความเห็นว่า หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอนในแต่ละวิชาหรือสาขาที่มีการเตรียมและจัดให้แก่เด็กโดยโรงเรียน หรือระบบโรงเรียน

1.1.6 หลักสูตรคือสิ่งที่สังคมคาดหวัง หรือมุ่งหวังที่จะให้เด็กได้รับ

เลวิส และมิล (Lewis and Miel 1972 : 7) ได้ให้ความเห็นว่า หลักสูตรเป็น ภาพรวม ที่สังคมต้องการให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ในเวลาและสถานที่อัน เหมาะสม

ลาวาเทลลี มัวร์ และคอลซูนิส (Lawatelli, Moore and Kalsounis 1972 : 1-2) .
กล่าวว่า หลักสูตร คือ ชุดของประสบการณ์ และการเรียนสำหรับเด็กที่โรงเรียนได้วางแผนไว้ เพื่อให้ได้บรรลุ
ตามวัตถุประสงค์

1.1.7 หลักสูตรคือ ข้อผูกพันระหว่าง ครู นักเรียน และสิ่งแวดล้อม

แมคเคนซี (Mackenzie 1964 : 402) กล่าวว่า หลักสูตร คือ ข้อผูกพันระหว่าง
ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้เตรียมการไว้ตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียน

จากทฤษฎีของนักการศึกษาที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตร
ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึงแนวทางในการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบ
โรงเรียนที่สถาบันการศึกษาจัดให้ผู้เรียนเรียนรู้เพื่อให้เกิดประสบการณ์และพัฒนาความสามารถตลอดจนมี
พฤติกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

1.2 ความสำคัญของหลักสูตร

มีนักการศึกษา หลายคนได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

เซย์เลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander 1966 : 5) กล่าวว่า หลักสูตรเปรียบ
ได้กับแผนการเดินทาง และตารางที่ยึดหยุ่นได้ ในการจัดการศึกษา หลักสูตรจะได้รับการสร้างขึ้นโดย
ผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านเนื้อหาวิชา การบริหาร และนักวิชาการในระดับต่าง ๆ

สมิธ คุนานุกร (2518 : 2) กล่าวว่า หลักสูตรเป็นหัวใจของการศึกษา ซึ่งชี้ให้เห็นว่า
การจัดการศึกษาจะมุ่งไปในทิศทางใด

ปรีชา นิพนธ์พิทยา (2525 : 199-200) กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรสรุปได้ว่า
หลักสูตรเป็นเครื่องชี้แนวทางในการปฏิบัติงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้องหรือเป็นบทบาทของรัฐบาลเพื่อให้ผู้ที่มี
ส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษานำไปปฏิบัติเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษา และควบคุมการจัดการเรียนการ
สอนของสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณและ
บุคลากร

ธำรง บัวศรี (2531 : 9) กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรสรุปได้ว่า หลักสูตรเป็น
เครื่องมือกำหนดเจตนารมณ์ หรือเป้าประสงค์ของการศึกษาของชาติ ลงสู่การปฏิบัติหรือเป็นสิ่งที่นำเอา
ความมุ่งหมายและนโยบายการศึกษาไปแปลงเป็นการกระทำขั้นพื้นฐานในโรงเรียนหรือสถานศึกษา

จากความสำคัญของหลักสูตรดังกล่าว สรุปได้ว่า หลักสูตรเป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด

1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร

นักการศึกษาและนักพัฒนาหลักสูตรได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ดังนี้

ราล์ฟ ไทเลอร์ (Tylor 1950 : 1) กล่าวว่า ในการจัดทำหลักสูตรนั้น มีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึง 4 ประการ คือ มีจุดประสงค์อย่างไร มีเนื้อหาอะไรบ้าง จะจัดเนื้อหา และประสบการณ์อย่างไร และจะทำการประเมินผลอย่างไร

ฮิลดา ทาบ้า (Taba 1962 : 422) มีความเห็นว่า หลักสูตรควรประกอบไปด้วย จุดประสงค์ทั่วไป จุดมุ่งหมายเฉพาะ เนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล

ศิริพร บุญญานันต์ (2529 : 5) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 8 ประการ คือ จุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้าง จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาของรายวิชา สื่อการเรียนการสอน วิธีสอน และการประเมินผล

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า หลักสูตรโดยทั่วไปประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาวิชา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน ตลอดจนแนวทางการวัดและประเมินผล

1.4 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

นักการศึกษา และนักพัฒนาหลักสูตร ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตร ไว้ดังนี้

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2523 : 9) กล่าวถึงการพัฒนหลักสูตรสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การพยายามวางโครงการที่จะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยการกำหนดระบบโครงสร้าง ของการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำรา แบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ ตลอดจนการวัดและประเมินผลการใช้หลักสูตร การปรับปรุงแก้ไขและการให้การอบรมครูผู้ใช้หลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตร และการสอนรวมทั้งการบริหาร และการบริหารหลักสูตร

อรสา ปรายญนคร (2525 : 116) กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึงการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงหลักสูตรให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านการกำหนดจุดมุ่งหมาย การเรียนการสอนและอื่นๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายใหม่ที่ไดวางไว้ นอกจากนี้การพัฒนาหลักสูตรยังรวมไปถึงการทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ใหม่ ๆ รอบ ๆ ตนเอง รวมทั้งสามารถที่จะพัฒนาในด้านอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองให้สอดคล้องกับผู้อื่นหรือหมู่คณะในสังคมได้ และสามารถที่จะจัดดำเนินชีวิตของตนเองในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ทั้งในด้านจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การดำเนินการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดและประเมินผล หรือรายละเอียดอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้กำหนดไว้

1.5 ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตร ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กำหนดขั้นตอนไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

เซย์เลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander อ้างถึงใน โกสินทร์ รังสยาพนธ์ 2526 : 37) ได้กำหนดขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

1. ขั้นการพิจารณาศึกษากำหนดเงื่อนไขในการทำหลักสูตร เช่น ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับค่านิยมของผู้เรียน โครงสร้างหลักสูตร บทบาทหน้าที่ของโรงเรียน ลักษณะวิชาที่กำหนดให้เรียน เป็นต้น
2. ขั้นตอนการพิจารณาบุคลากรในการทำหลักสูตร คือ พิจารณาว่าจะให้ใครร่วมบ้าง มีบทบาทอย่างไร เช่น ครูผู้สอน นักวิชาการ เป็นต้น
3. ขั้นการตัดสินใจรายละเอียดในหลักสูตร คือ พิจารณาเลือกรูปแบบโครงสร้างหลักสูตร เลือกเนื้อหา วิธีสอน แบบเรียน จำนวนเวลาที่ใช้ ทั้งนี้มีการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับรัฐบาล มาจนถึงระดับท้องถิ่น
4. ขั้นจัดทำเอกสารหลักสูตร คือ การจัดทำรายวิชา เนื้อหาวิชาต่าง ๆ วิธีสอน วัสดุอุปกรณ์ ประกอบการสอน แบบเรียนและหนังสือประกอบ วิธีวัดผลและคู่มือครู เป็นต้น

ทาบ (Taba อ้างถึงใน โกสินทร์ รังสยาพนธ์ 2526 : 38) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

1. สำรวจสภาพปัญหา ความต้องการและความจำเป็นต่าง ๆ ของสังคม
 2. กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สังคมต้องการ
 3. คัดเลือกเนื้อหาวิชาความรู้ที่ครูจะต้องนำมาสอนให้ตรงกับความเป็นจริงในสังคม และตรงกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้
 4. จัดลำดับขั้นตอนแก้ไข ปรับปรุงเนื้อหาสาระที่เลือกมา
 5. คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จะนำมาเสริมเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
 6. จัดระเบียบลำดับ ขั้นตอน และแก้ไขปรับปรุงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะนำมาเสริมเนื้อหาสาระการเรียนรู้
 7. กำหนดเนื้อหาสาระ ประสบการณ์ที่ต้องการประเมินว่าได้มีการเรียนรู้ตรงกับวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงใด กำหนดว่าจะมีข้อมูลอะไรบ้างที่จะช่วยกำหนดเกณฑ์ประเมินผล และจะใช้วิธีประเมินผลอย่างไร
- จากแนวคิดดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหลักสูตรของไทย โดย สกต อุทรานันท์ (2532 : 38-43) ได้กำหนดขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้
1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญและเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาหลักสูตร เป็นการสำรวจปัญหาและความต้องการของสังคม รวมทั้งผู้เรียน เพื่อสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้
 2. การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ทำหลังจากการสำรวจปัญหา และความต้องการ การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้นเป็นการแก้ปัญหาและสนองความต้องการที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล
 3. การคัดเลือก จัดเนื้อหาสาระ และประสบการณ์การเรียนรู้ เนื้อหาสาระ และประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำมาจัดไว้ในหลักสูตร จะต้องผ่านการพิจารณาถ่วงถ่วงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้
 4. การกำหนดมาตรการวัดและประเมินผล ขั้นนี้มุ่งที่จะหาเกณฑ์มาตรฐานเพื่อใช้ในการวัดและประเมินผลว่า จะวัดและประเมินผลอะไรบ้าง จึงจะสอดคล้องกับเจตนารมณ์หรือจุดหมายของหลักสูตร
 5. การทดลองใช้หลักสูตร ขั้นตอนนี้มุ่งศึกษาหาจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหลักสูตร หลังจากได้มีการร่างหลักสูตรเสร็จแล้ว ทั้งนี้เพื่อหาวิธีการแก้ไขและปรับปรุงหลักสูตรให้ดียิ่งขึ้น

6. การประเมินผลการใช้หลักสูตร หลังจากที่ได้นำหลักสูตรไปทดลองใช้แล้วก็ควรที่จะประเมินผลจากการใช้ว่า หลักสูตรที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเหมาะสมสอดคล้องและมีจุดใดที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขบ้าง

7. การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรก่อนที่จะนำไปใช้ เป็นการปรับปรุงหลังจากที่ได้มีการตรวจสอบและประเมินผลเบื้องต้นแล้ว หากพบว่ามีข้อบกพร่องจะต้องนำไปปรับปรุงแก้ไขให้มีความถูกต้อง หรือเหมาะสมก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ในสถานการณ์จริง ทั้งนี้เพื่อให้การใช้หลักสูตรบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การเลือกเนื้อหาสาระมวลประสบการณ์ การจัดลำดับการกำหนดแนวทางการประเมินผล การทดลองใช้ การนำหลักสูตรไปใช้ และการปรับปรุงแก้ไข

1.6 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1.6.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้
 สมิตร์ คุณานุกร (2520 : 97) ได้กล่าวถึงความหมายการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นสรุปได้ว่า หมายถึงการขยายและปรับปรุงหลักสูตรระดับชาติ โดยนำเอาจุดหมายและเนื้อหาวิชา มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม ภูมิศาสตร์ และความต้องการของประชาชนในแต่ละเขตการศึกษา

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2527 : 28) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการนำหลักสูตรกลางมาพิจารณา ศึกษา วิเคราะห์ เพื่อปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระบางอย่างให้สัมพันธ์สอดคล้องกับท้องถิ่น

สัจด์ อุทรานันท์ (2532:312) ให้ความหมายการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า เป็นการปรับเนื้อหาสาระของหลักสูตรบางส่วนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น หรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นมาเสริมหลักสูตรกลาง

สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง การนำหลักสูตรระดับชาติ หรือหลักสูตรกลางมาปรับเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของท้องถิ่น หรือ การสร้างหลักสูตรย่อยระดับท้องถิ่นมาเสริมหลักสูตรกลาง

1.6.2 ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

นักวิชาการหลายท่าน ได้มองเห็นความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะภูมิศาสตร์ ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม และสภาพทางเศรษฐกิจที่ต่างกันไป จึงมีความต้องการที่จะให้หลักสูตร ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 เป็นหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับ สภาพชีวิตและสังคมของแต่ละท้องถิ่นให้มากที่สุด ดังนั้น จึงปรับปรุงหลักสูตรโดยกำหนดจุดเน้นของหลักสูตร ซึ่ง กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2536 : 8-9) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรระดับ ท้องถิ่นไว้ว่าจะส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตนเอง สามารถนำ ทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน โดยกำหนดแนวปฏิบัติทุกระดับในโรงเรียน ส่วนในระดับมัธยม ศึกษา นั้น กำหนดให้ท้องถิ่นปรับรายละเอียดเนื้อหาของรายวิชาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ซึ่งแนวคิด ของกรมวิชาการนี้ ตรงกับแนวคิดของ มาโนชญ์ บุญญานุวัตร (2521 : 1) ที่ว่า การใช้หลักสูตรเดียวกันทั่ว ประเทศย่อมไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เป็นอยู่ ทำให้ละเลยต่อมรดกทางวัฒนธรรม และสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของ ท้องถิ่น ทำให้มีการเสื่อมลงสิ่งมีค่าของท้องถิ่น จึงไม่เป็นการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการผลิต และ การประกอบอาชีพ

ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากหลักสูตร แกนกลางไม่ได้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน นอกจากนี้ยังละเลยมรดกทางวัฒนธรรมตลอดจน สิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่นรวมทั้งไม่เป็นการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการผลิตและการประกอบ อาชีพ

1.6.3 ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น

พะยอม แก้วกำเนิด (2533 : 34-35) ได้กล่าวถึงลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1. เป็นหลักสูตรสอดคล้องกับคำอธิบายในระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา
โครงสร้างรายวิชาบังคับ และเลือกเสรี
2. มีเนื้อหาสาระสอดคล้องและเป็นไปตามสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ของแต่ละ
ท้องถิ่นโดยเฉพาะ

2. มีเนื้อหาสาระสอดคล้องและเป็นไปตามสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ของแต่ละท้องถิ่นโดยเฉพาะ

3. มีจุดประสงค์และเนื้อหาสาระชี้ให้เห็นถึงปัญหาและความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชนในแต่ละท้องถิ่น

4. มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ แผน และแนวโน้มของการพัฒนาท้องถิ่น

5. มีจุดประสงค์มุ่งเน้นให้นักเรียนใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญเพื่อพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่น

6. มีจุดประสงค์และเนื้อหาสาระสนองความต้องการของนักเรียนเฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะในการส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการและงานอาชีพ

7. มีจุดประสงค์จะให้นักเรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง รักท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และพัฒนาท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้ได้ผลจะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ดังที่นักพัฒนาหลักสูตรได้กล่าวไว้ดังนี้

โบแชมปี (Beauchamp 1986 : 145-151) ได้กล่าวถึงผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรว่า ควรประกอบไปด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

1. ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเนื้อหา ด้านกิจกรรม เป็นต้น
2. นักวิจัยทางด้านหลักสูตร
3. ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ ครูพิเศษ และนักบริหาร
4. ตัวแทนของประชาชน
5. นักเรียน

เซย์เลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander 1974 : 42-44) กล่าวว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรควรประกอบไปด้วย นักเรียน ครู บุคลากรจากภายนอกโรงเรียน เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร การเรียนการสอนและประเมินผล ผู้ปกครอง และบุคคลอื่น ๆ เช่น นักเรียน ผู้พิมพ์หนังสือ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2513 : 43-44) ที่ว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรควรประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญสาขาวิชาต่าง ๆ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และหน่วยงานราชการ

ส่วนบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนั้น อารมณ เพชรชื่น (ม.ป.ป. : 105-106) ได้เสนอแนวทางสรุปได้ว่า

1. ครูควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรระดับจังหวัด อาจวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอน ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเสมอ
2. นักเรียนควรร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม สัมภาษณ์ วางแผนการเรียนและการประเมินผลร่วมกับครู
3. ประชาชนที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาอาชีพ ควรหาโอกาสให้ความรู้แก่นักเรียนในโรงเรียน และสนับสนุนโรงเรียน

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรจะสำเร็จได้จึงต้องประกอบด้วย ความร่วมมือจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายในท้องถิ่น

1.6.4 แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2536 : 11-12) ได้กำหนดให้หน่วยงานในแต่ละท้องถิ่น นับตั้งแต่โรงเรียน อำเภอ จังหวัด เขตการศึกษา ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโดยจัดทำหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายเพื่อเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งมีแนวทางให้เลือกดังต่อไปนี้

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมเสริมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
ลักษณะนี้ ท้องถิ่นสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษา และในรายวิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา และทุกกลุ่มวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายโดยไม่ทำให้จุดประสงค์ เนื้อหา และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
2. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหา จากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือให้คำอธิบายรายวิชา วิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา ทุกกลุ่มวิชา ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์ หัวข้อหรือขอบข่ายเนื้อหา และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป
3. จัดทำคำอธิบาย หรือรายวิชาเพิ่ม เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบาย หรือทำรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในหลักสูตรดังนี้คือ

ระดับประถมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำคำอธิบายในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้ ในกรณีที่พบว่าเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ยังไม่ปรากฏในหลักสูตรโดยเฉพาะในกลุ่ม การงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งการเพิ่มเติมคำอธิบายดังกล่าวนั้นจะต้องไม่ทำให้ จุดประสงค์และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามเนื่องจากการศึกษาระดับ ประถมศึกษาเป็นการศึกษาระดับบังคับ การจัดคำอธิบายเพิ่มเติมในหลักสูตรต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์และความ มั่นคงของชาติ รวมทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ระดับมัธยมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมได้เฉพาะส่วนที่เป็นวิชา บังคับและวิชาเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา โดยรายวิชาที่เพิ่มเติมนี้จะต้องไม่มีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับรายวิชาบังคับแกน บังคับเลือกและเลือกเสรีที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บท

4. ปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นลักษณะนี้เป็นการปรับปรุง เลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับ จุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

5. จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำ หนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่ นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ ขึ้นใหม่ให้เหมาะสม สอดคล้องกับ จุดประสงค์ เนื้อหา และสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้การเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้จะใช้กับ คำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่แล้ว หรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ก็ได้

2. หลักสูตรระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลักการสำคัญของโครงสร้างหลักสูตรมัธยมศึกษา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535 ช : 5) กล่าวถึงหลักการสำคัญของ โครงสร้างหลักสูตรมัธยมศึกษาไว้ ดังนี้

1. ให้มีวิชาบังคับ (ประกอบด้วย วิชาแกนและวิชาเลือก) และวิชาเลือกเสรี
2. เปิดโอกาสให้มีความหลากหลายในการจัดรายวิชาต่าง ๆ
3. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมอิสระที่จะนำไปสู่การพัฒนาความสามารถ

ความถนัด ความสนใจ และบุคลิกภาพของตนเอง

4. ให้ท้องถิ่นได้สร้างหลักสูตรเองได้

2.1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535 ช : 1-8) ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อยู่ในโครงการร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร ตั้งแต่ปีการศึกษา 2533 พร้อมกันทุกชั้นและโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2534 ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนการสอนสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความต้องการของท้องถิ่น ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

หลักการ

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น มีหลักการดังนี้

1. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง
2. เป็นการศึกษาทั่วไป เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบสัมมาชีพหรือการศึกษาต่อ
3. เป็นการศึกษาที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ

จุดหมาย

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต และการศึกษาต่อ ให้สามารถเลือกแนวทางที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะเลือกและตัดสินใจประกอบสัมมาชีพ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีนิสัยในการปรับปรุงงานตนเองและสังคม เสริมสร้างอนามัยชุมชน และครองชีวิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคม

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญ และทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ
2. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาและเสริมสร้างสุขอนามัยของตนเองและชุมชน
3. สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัด

ต่าง ๆ

4. มีความภูมิใจในความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เต็มใจ

ช่วยเหลือ ผู้อื่นตามความสามารถของตน

5. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถสร้างและปรับปรุงแนวปฏิบัติ ที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน
6. มีทัศนคติที่ดีต่อสมาชิกทุกชนิด มีนิสัยรักการทำงาน และมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัด และความสนใจของตนเอง
7. มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสมาชิก มีความสามารถในการจัดการและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
8. เข้าใจสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชน สามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน

แนวดำเนินการ การจัดการศึกษาตามหลักสูตร

เพื่อให้การจัดการศึกษابرลุตามจุดหมายของหลักสูตร จึงได้กำหนดแนวดำเนินการไว้ดังนี้

1. จัดให้ผู้เรียนเลือกเรียนอย่างหลากหลาย เพื่อสำรวจความถนัดและความสนใจ
2. จัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้รู้จักและเข้าใจตนเอง และสามารถแสวงหาแนวทางในการพัฒนาตนเอง
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทางด้านวิชาการอย่างเต็มความสามารถและได้มีโอกาสหาความรู้และทักษะจากแหล่งวิทยาการ สถานประกอบการ และสถานประกอบการอาชีพอิสระ
4. จัดให้มีการศึกษา ติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
5. ในการจัดการเรียนการสอน ให้ใช้วิธีผสมผสานการให้ความรู้กับการปฏิบัติจริงโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และกระบวนการกลุ่ม
6. ให้ท้องถิ่นปรับรายละเอียดเนื้อหาของรายวิชา ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นส่งเสริมให้ท้องถิ่นจัดทำรายวิชาที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดในการสร้างสรรค์งาน
7. ในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดแทรกการเสริมสร้างค่านิยม และการพัฒนาจริยธรรมอย่างสม่ำเสมอ
8. ในการเสริมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ควบคู่ไปด้วย
9. ในการจัดการเรียนการสอน ให้คำนึงถึงสภาพความต่อเนื่องกับหลักสูตรประถมศึกษาด้วย

2.2 หลักสูตรวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จุดประสงค์วิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535 ช : 9) กำหนดจุดประสงค์วิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ไว้ดังนี้

1. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักภาษา
2. เพื่อให้สามารถใช้ภาษาได้ถูกต้องเหมาะสมกับวัย
3. เพื่อให้สามารถฟังและอ่านได้อย่างมีวิจารณญาณ
4. เพื่อให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีนิสัยรักการอ่าน การเขียน และมีรสนิยมในการ

เลือกอ่านหนังสือ

5. เพื่อให้เห็นความสำคัญของภาษาไทยในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนในชาติและเป็นปัจจัยในการสร้างเสริมเอกภาพของชาติ

6. เพื่อให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีและงานประพันธ์ที่ใช้ภาษาอย่างมีรสนิยมในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ

7. เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

โครงสร้างหลักสูตรวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

หลักสูตรวิชาภาษาไทย แบ่งลักษณะวิชาเป็น 2 ลักษณะ คือ วิชาบังคับ และวิชาเลือกเสรี
ดังนี้

โครงสร้าง

วิชาบังคับ

วิชาบังคับแกน

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ท 101 ภาษาไทย

4 คาบ/สัปดาห์/ภาค 2 หน่วยการเรียนรู้

ท 102 ภาษาไทย

4 คาบ/สัปดาห์/ภาค 2 หน่วยการเรียนรู้

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ท 203 ภาษาไทย

4 คาบ/สัปดาห์/ภาค 2 หน่วยการเรียนรู้

ท 204 ภาษาไทย	4 คาบ/สัปดาห์/ภาค	2 หน่วยการเรียนรู้
<u>ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3</u>		
ท 305 ภาษาไทย	4 คาบ/สัปดาห์/ภาค	2 หน่วยการเรียนรู้
ท 306 ภาษาไทย	4 คาบ/สัปดาห์/ภาค	2 หน่วยการเรียนรู้

วิชาเลือกเสรี

ท 011 เสริมทักษะภาษา	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 021 การอ่านและพิจารณาหนังสือ	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 022 การอ่านงานประพันธ์เฉพาะเรื่อง	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 031 นิทานพื้นบ้าน	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 041 ภาษาไทยเพื่อกิจธุระ	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 042 การพูดและการเขียนเชิงสร้างสรรค์	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้
ท 051 หลักภาษาเพื่อการสื่อสาร	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค	1 หน่วยการเรียนรู้

หมายเหตุ

รายวิชา ท 011 และ ท 021 ควรเลือกเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 รายวิชา ท 022 ท 031 ท 041 ท 042 และ ท 051 ควรเลือกเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ยกเว้นในกรณีที่ผู้เรียนมีความสามารถพิเศษ จะเลือกเรียนวิชาดังกล่าวในชั้นใด นอกจากที่กล่าวก็ได้

2.3 รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดเป็นวิชาเลือกเสรี โดยกำหนดคำอธิบายรายวิชาว่า “ศึกษานิทาน นิยาย หรือ ตำนานพื้นบ้าน ในท้องถิ่นของตนเองหรือท้องถิ่นอื่น โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง สำนวนภาษาและแนวคิด ที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดหรือค่านิยมความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2535 ข : 13)

3. การพัฒนาการเรียนการสอน

ในช่วงทศวรรษของการใช้หลักสูตรในทุกระดับที่ผ่านมา ได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะ ๆ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ของประเทศได้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตร จึงมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งต้องปรับกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่กำหนดไว้ การพัฒนาการเรียนการสอนนั้นสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การพัฒนาครูให้มีความสามารถในการจัดการเรียนการสอน รู้จักใช้เทคนิควิธีสอนแบบต่าง ๆ พัฒนาความสามารถในการใช้หรือผลิตสื่อการสอน และรู้จักนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ในการสอน ตลอดจนพัฒนาความสามารถในการวัดและประเมินผล

3.1 ความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย

การพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยมีความสำคัญและจำเป็นที่ต้องกระทำควบคู่ไปกับสถานะการเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังที่ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2526 : 372) กล่าวว่า ภาษาไทยมีความหมายและมีความสำคัญไม่เพียงแต่เฉพาะการเรียนการสอนเท่านั้น แต่มีผลถึงการคงอยู่ การถ่ายทอด และการพัฒนาปรับปรุงภาษาไทยให้ก้าวหน้าต่อไป อันจะส่งผลถึงประเทศชาติโดยรวม ด้วยเหตุนี้การพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยจึงมีความหมายและสำคัญมาก ไม่เพียงแต่เฉพาะการปรับปรุง การเรียนการสอนในโรงเรียนเท่านั้น แต่ส่งผลไปถึงการพัฒนาวัฒนธรรมและค่านิยมรวมทั้งสังคมพร้อมกันไป การพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยจะนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ด้วย เพราะเป็นการพัฒนาในหลักและทักษะพื้นฐาน ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคน

รัชนี้ ศรีไพรวรรณ (2527 : 1072-1073) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย ไว้ดังนี้

1. เนื่องจากภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และการพัฒนาตัวเด็กในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะต้องใช้การสื่อสารด้วยภาษาเป็นเครื่องมือ ถ้าเด็กใช้ภาษาไทยไม่ได้ผล การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ และการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ก็ย่อมจะล้มเหลว ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างต่อเนื่อง
2. การพัฒนาประเทศเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในประเทศทุก ๆ ด้าน ได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว นักวิชาการทุกสาขาคิดค้นความรู้ใหม่ ๆ เพื่อการพัฒนา ทำให้วิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา การถ่ายทอดความรู้ทางภาษาอื่นมาเป็นภาษาไทย ทำให้เกิดศัพท์ทางเทคนิคและสำนวนภาษาที่แปลก ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน การเรียนการสอนภาษาไทยย่อมต้อง

ดำเนินไปให้สอดคล้องกับการใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่โรงเรียนจะต้องพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยเพื่อให้นักเรียนใช้ภาษาได้อย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์แก่นักเรียนในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารในสังคม

3. ปัญหาที่เกิดจากการเรียนการสอนภาษาไทย ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย ปัญหาที่มีเด็กเรียนอ่อนต้องจัดโครงการสอนซ่อมเสริมมีได้ หยุตหย่อน ปัญหาเด็กสอบตกซ้ำชั้น ย่อมชี้ให้เห็นความจำเป็นดังกล่าวทั้งสิ้น ผู้บริหารหรือครูผู้สอนควรตระหนักถึงสัญญาณอันตรายเหล่านี้ควรจะได้เร่งรีบระดมพลังสมอง ช่วยกันหาแนวทางเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

4. วิธีการเรียนรู้ หรือกลวิธีในการสอน ย่อมมีผู้คิดแสวงหาแนวทางที่ดีขึ้นอยู่เสมอ ทำให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดีขึ้นเร็วขึ้นตามลำดับ ครูผู้สอนภาษาไทยจึงต้องพัฒนาการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้ประโยชน์จากการเรียนอย่างเต็มที่

5. ผู้เรียนแต่ละกลุ่ม แต่ละรุ่นย่อมมีความแตกต่างกัน เนื้อหา กิจกรรม หรือสื่อการเรียนการสอนแบบหนึ่ง อาจจะเหมาะกับเด็กกลุ่มหนึ่ง แต่อาจจะไม่เหมาะกับเด็กอีกรุ่นหนึ่ง เมื่อใช้แล้วไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้ หรือทำให้เกิดปัญหาในการเรียนการสอน การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวย่อมเป็นการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างหนึ่งซึ่งมีความจำเป็นที่ทางโรงเรียนและครูผู้สอนจะต้องจัดทำ

3.2 การสอนภาษาไทยในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนในชาติ และจัดเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เนื่องจากการถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย ดังนั้นการสอนภาษาไทยจึงเปรียบเสมือนการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรม ด้วย ลักษณะการเรียนการสอนภาษาไทยในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้นจะครอบคลุมทั้งการเรียนการสอนนิเวศวรรณคดี วิชาการใช้ภาษา และหลักภาษาพร้อมกันไปโดยมีเป้าหมายให้นักเรียนได้รู้จัก เข้าใจ และคุ้นเคยกับภาษาที่เคยใช้เคยพูดถึงและได้รับความนิยมนำมาใช้ในอดีต เป็นหลักสำคัญ เมื่อรู้จัก เข้าใจ และคุ้นเคยก็ต้องมีความรักและรักษาไว้สำหรับคนรุ่นหลังต่อไปอีกด้วย (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ 2525 : 117)

ดังนั้นเมื่อการเรียนการสอนภาษาไทยไม่ได้สอนเฉพาะเรื่องการสื่อสารเพียงอย่างเดียว เนื่องจากภาษาเป็นเครื่องมือบันทึกและสะท้อนวัฒนธรรมอันได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือเรื่องราวอื่น ๆ ที่สอดแทรก ในเนื้อหาวิชาภาษาไทย โดยเฉพาะเรื่องราวที่สะท้อนความเป็นไปในสังคม หรือท้องถิ่น ดังเช่น

วิชาการณคดี หรือนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น การสอนจึงจำเป็นต้องรู้จักเชื่อมโยงความสัมพันธ์ไปยังศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาภาษาไทย ดังนั้นครูผู้สอนภาษาไทยจึงควรทราบแนวทางในการที่จะสอดแทรกวัฒนธรรมในขณะการสอนด้วย

3.3 แนวทางการสอดแทรกวัฒนธรรมในการสอนภาษาไทย

ธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2537 : 282-289) ได้กล่าวถึงแนวทางการสอดแทรกวัฒนธรรมในการสอนภาษาไทย ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ว่า ผู้สอนจะต้องหาวิธีสร้างทัศนคติที่ดี และฝึกปฏิบัติด้วยมิใช่ให้แต่ความรู้เท่านั้น ควรมุ่งให้ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมด้วยตนเอง โดยให้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านกิจกรรมการสอนภาษาไทย ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ไม่เน้นการบรรยาย และควรมีกิจกรรมหลายรูปแบบ ดังนี้

1. แนวคิด ที่เน้นการสร้างทัศนคติที่ดีและการฝึกปฏิบัติ ได้แก่

1.1 การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ การสอดแทรกวัฒนธรรมโดยวิธีนี้จะให้นักเรียนสังเกตปัญหาที่พบในชีวิตประจำวัน ในด้านวัฒนธรรมหรือภาษาแล้วหาวิธีแก้ไขด้วยการแสดงบทบาทสมมติ แต่ควรมีลักษณะกระชับใช้เวลาน้อย เพื่อให้มีเวลาสำหรับประเด็นการอภิปราย

1.2 การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง ครูอาจกำหนดสถานการณ์จำลองโดยหาเหตุการณ์อื่น ๆ ให้นักเรียนคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง เพื่อจะได้ทราบทัศนคติของนักเรียน และสอดแทรกเรื่องวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

1.3 การสอนโดยวิธีเพื่อนช่วยเพื่อน โดยการจัดกลุ่มให้นักเรียนได้ช่วยเหลือด้านการเรียน เช่น ด้านภาษา เป็นต้น

1.4 การสอนโดยเน้นประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับวัฒนธรรม เพื่อให้การเรียนการสอนน่าสนใจ ครูควรใช้เทคโนโลยีและสื่อมวลชนเข้าช่วย หรืออาจพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ตามแหล่งโบราณสถาน แหล่งหัตถกรรม ศูนย์ศิลปาชีพ หรือสถานที่ที่เด็กจะได้มีโอกาสเข้าถึงและชื่นชมวัฒนธรรมด้วย

2. แนวคิดที่เน้นความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมในลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นสากลในการสอนภาษาไทย ครูมักเน้นความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทย แม้ว่าการสอนแนวนี้จะมีผลดีในด้านปลูกฝังความเป็นชาตินิยม แต่ครูควรสอนให้นักเรียนมีความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องวัฒนธรรมว่าแต่ละวัฒนธรรมเหมาะกับสภาพสังคมของแต่ละสังคม มีทั้งข้อดีข้อเสียในตนเอง ฉะนั้นจึงควรสอนให้นักเรียนมีความรู้ในวัฒนธรรมทั้งของตนและของชาติอื่น เพื่อให้นักเรียนรู้จักเลือกรับวัฒนธรรมมาปรับใช้ให้เหมาะกับตน ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกได้

3. แนวคิดในการประยุกต์รูปแบบหรือกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสอนภาษาไทยอย่างเป็นระบบ การสอนแนวนี้สามารถสอนภาษาโดยสอดแทรกวัฒนธรรมด้วยการใช้วัฒนธรรมในการฝึกภาษา เช่น อาจนำเนื้อเพลงพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้านมาฝึกวิเคราะห์ อ่าน ฟัง พูดและเขียน อาจฝึกให้นักเรียนแต่งนิทานขึ้นเองโดยอาศัยรูปแบบของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งจะทำให้เห็นความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการทางภาษาด้วย

นอกจากนี้ครูอาจจะสำรวจความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยของนักเรียนก่อน เพื่อทราบความรู้พื้นฐานในเรื่องวัฒนธรรมซึ่งจะทำให้ครูสามารถจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับผู้เรียนได้

แนวทางในการสอดแทรกวัฒนธรรมได้อีกวิธีหนึ่งคือ ครูอาจจัดให้มีมุมฝึกปฏิบัติการทางภาษาที่นักเรียนสามารถฝึกและศึกษาด้วยตนเองโดยอาจจะมีเกมให้เล่น ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกทั้งภาษาและได้รับความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไปด้วย

การนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาใช้ในการสอนภาษาไทยครูควรศึกษารวบรวมวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ครูสอนอยู่มาใช้เป็นหลักด้วย เพราะนักเรียนจะมีโอกาสจะใกล้ชิดกับวัฒนธรรม ดังกล่าวอันจะมีผลทำให้การใ้มนำใจเพื่อให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมง่ายขึ้น

สำหรับหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กระทรวงศึกษาธิการได้เปิดโอกาสให้ครูได้นำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอน ที่เห็นเด่นชัด คือ รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าการสอนที่ครูสามารถสอดแทรกวัฒนธรรมได้เป็นอย่างมาก ศีราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 15-48) ได้กล่าวถึงบทบาทของนิทานซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของคติชน อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

คติชนเป็นเครื่องมือในการอบรมและจัดระเบียบสังคม ช่วยสร้างคนที่เติบโตมาในวัฒนธรรมเดียวกันได้เรียนรู้ มีระบบคิดและพฤติกรรมตามมาตรฐานเดียวกันในสังคม ประการสำคัญควรให้ผู้เรียนทราบบทบาทหน้าที่ของคติชนแต่ละประเภท ดังเช่น ทราบว่าคติชนเป็นทางออกสำหรับความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยเฉพาะนิทาน จะเห็นว่านิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ สะท้อนวัฒนธรรมครอบครัวไทย นิทานตะวันตกสะท้อนวัฒนธรรมครอบครัวตะวันตก เช่น นิทานไทยมีมเหสีเอก มเหสีรอง มีการชิงชังริษยาชิงดีกัน หรือเรื่อง ลูกเขยกับพ่อตา ที่พยายามเอาชนะกัน ตามทฤษฎี จิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ เห็นว่าเป็นการสนองความต้องการของผู้ฟังแต่ละคน จะเลือกสวมบทบาทเดียวกับตน และมีความปรารถนาลึก ๆ ที่จะเอาชนะและมีอำนาจสูงสุด นอกจากนี้นิทานมุขตลก ยังเป็นทางออกของความกดดันของกฎเกณฑ์และระเบียบสังคม ดังเช่น เรื่องดาเถน-ยายซี นิทานหยาบโลน ล้อเลียนภิกษุนี้ ถือเป็นภาพลัทธิเป็นกระจก

สะท้อนให้เห็นว่า กฎระเบียบที่สังคมกำหนดขึ้นมานั้นย่อมมีการฝ่าฝืนได้ เป็นช่องทางออกให้ผู้คนภายใต้ กฎเกณฑ์ของสังคมมีโอกาสได้ปลดปล่อยอารมณ์ที่ตรงข้ามกับชีวิตจริง นอกจากนี้บทบาทของนิทานยังเป็น เครื่องอบรมจรรยา เช่น นิทานชาดก นิทานศาสนาและนิทานยังมีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่อพิธีกรรม เป็นสิ่งสร้างเอกลักษณ์ และบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย ดังเช่น นิทานเรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี ตำนาน ข้าว และตำนานพระร่วง เป็นต้น

นอกจากนี้ ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 49-53) ยังได้กล่าวถึงการสอนนิทาน สมัยใหม่ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ว่า ในภาวะที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนไปตามกระแสโลก วัฒนธรรมไทยได้รับ ผลกระทบจากวัฒนธรรมตะวันตก การสอนวรรณคดีและคติชาวบ้านเริ่มมีปัญหาเพราะกลายเป็นอดีต คนไม่เห็นคุณค่า เนื่องจากสิ่งเหล่านี้กำลังหมดบทบาทหน้าที่ในสังคม คติชนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และหาก วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปคติชนบางอย่างอาจสูญเสียบทบาทหายไปจากสังคม แต่อาจมีคติชนใหม่ ๆ เกิดขึ้น ผู้สอนคติชนวิทยาจึงควรสนใจนิทานในบริบททางสังคมด้วย ปัจจุบัน จะเห็นว่ามีคนนำนิทานเก่ามาจัดนำ เสนอในรูปแบบใหม่ เช่น ภาพยนตร์โทรทัศน์ เทปนิทาน วีดิทัศน์ หนังสือประกอบภาพ เพลง ฯลฯ และมี ข้อที่น่าสังเกตว่า มีการนำเสนอนิทานที่แต่งขึ้นใหม่ แต่นำเสนอในรูปแบบเก่า กล่าวคือ นำนิทานใหม่มาทำ ภาพยนตร์แต่มีการแต่งกายโบราณ คล้ายหนังจักร ๆ วงศ์ ๆ ส่วนตัวละครมักเป็นภาพจำลองของคนปัจจุบัน เช่น พระเอกมีภรรยาคนเดียว นางเอกเก่ง และบู๊ เป็นต้น ดังนั้นครูควรสนใจว่านิทานที่แต่งขึ้นใหม่สะท้อน ลักษณะของสังคมไทยร่วมสมัย อย่างไรบ้าง

การสอนคติชนควรมุ่งให้เห็นคุณค่าและบทบาทที่มีต่อบุคคลในสังคม เช่น คติชนทำหน้าที่ เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการทางจิตใจ เป็นทางออกสำหรับผู้มีความกดดัน ดังเช่นนิทานมุขตลก ล้อเลียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชน ตลอดจนถ่ายทอดความรู้และความคิด เช่น นิทานชาดก และตำนานต่าง ๆ เป็นต้น

3.4 แนวทางการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา

แม้ว่าหลักสูตรจะเป็นตัวสำคัญในการจัดการศึกษา แต่หากผู้ใช้หลักสูตร ไม่สามารถนำไปใช้ อย่างถูกต้อง ก็ไม่สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ได้ สุจริต เพียรชอบ (2525 : 93) กล่าวว่า ครูผู้สอนภาษาไทยควรคำนึงถึงหลักการดังต่อไปนี้

1. มีวัตถุประสงค์ในการสอนชัดเจน เพราะเมื่อมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนแล้ว ครูภาษาไทยก็จะสามารถจัดเนื้อหา เลือกวิธีการสอน จัดกิจกรรมและประสบการณ์ในการเรียนรู้ ตลอดจนประเมินผลได้ถูกต้อง การเรียนการสอนก็จะดำเนินไปด้วยดี บรรลุตามจุดประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตร
2. คำนึงถึงลักษณะและพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น ครูควรจะเข้าใจนักเรียนที่ตนเองสอนเป็นอย่างดี เพื่อจะได้จัดสภาพการเรียนการสอนและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาและเกิดการเรียนรู้อย่างเต็มที่
3. ใช้หลักจิตวิทยาในการสอน ครูควรมีความรู้ ความเข้าใจ และใช้หลักจิตวิทยาในการสอน เช่น ความแตกต่างระหว่างบุคคล กฎแห่งความพร้อม การเร้าความสนใจ และการเสริมแรง เป็นต้น เพื่อประสิทธิภาพในการเรียนการสอน
4. ใช้วิธีสอนหลากหลาย ครูภาษาไทยที่ดีควรจะต้องรู้จักพลิกแพลงวิธีสอนที่น่าสนใจ การใช้วิธีสอนที่หลากหลายจะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน ตื่นตาตื่นใจ และมีความกระตือรือร้นในการเรียน
5. จัดกิจกรรมประกอบการสอนที่น่าสนใจ กิจกรรมเป็นหัวใจของการสอน การใช้กิจกรรมประกอบการสอน จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้ดียิ่งขึ้น
6. มีขั้นตอนในการสอนที่เหมาะสม การสอนแต่ละครั้ง ครูควรมีขั้นตอนในการสอนที่น่าสนใจ เช่น มีขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นสอน การจัดกิจกรรมประกอบ ขั้นสรุป และประเมินผล
7. ใช้สื่อการสอนประกอบการเรียนการสอนภาษาไทยที่ดี ควรใช้สื่อการสอนประกอบด้วย เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้ดียิ่งขึ้น
8. ประเมินการสอนเป็นประจำ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความเจริญก้าวหน้าของตนเอง การวัดและประเมินผลการสอนภาษาไทยนั้น อาจทำได้ด้วยการให้นักเรียนทำแบบฝึกหัด ทำข้อทดสอบ เขียนรายงาน หรือวัดจากการแสดงออกในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอภิปราย การแสดงละคร หรือการแสดงบทบาทสมมุติ ก็ได้

3.5 กลวิธีการสอน

การเรียนการสอนจะบรรลุจุดประสงค์ได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ และประการสำคัญหนึ่งนั้น คือ กลวิธีการสอน มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอวิธีการสอนไว้หลายรูปแบบ ให้ครูได้เลือกใช้ตามความเหมาะสม แต่ยังไม่มียุติสรุปว่าวิธีสอนใดดีที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากการสอนในแต่ละเนื้อหา นั้น

เหมาะที่จะใช้วิธีสอนแตกต่างกันไป วิธีสอนที่ควรนำมาใช้ คือ การนำรูปแบบหลาย ๆ วิธีมาผสมผสานปรับเปลี่ยนไป ให้มีความหลากหลาย จัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในแต่ละบทเรียน นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาและรวบรวมวิธีการสอนไว้ในลักษณะต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เซเลอร์ และคณะ (Saylor and Others : 1981 อ้างถึงใน จิตรลดา สุวดีกุล 2533 : 78-81) ได้จัดรูปแบบการสอนไว้ 14 รูปแบบ ได้แก่

1. บรรยาย (Lecture)
2. อภิปราย-ซักถาม (Discussion-Questioning)
3. การให้ทัศนะ-ฟัง (Viewing-Listening)
4. การสืบสวนสอบสวน (Inquiry Training)
5. ระบบการเรียนการสอน (Instructional System Design)
6. บทเรียนโปรแกรม (Programmed Instruction)
7. การฝึกและทักษะ (Practice & Drill)
8. บทบาทสมมุติ (Role Playing)
9. สถานการณ์จำลอง (Simulation)
10. กิจกรรมชุมชน (Community Activities)
11. การค้นคว้าเป็นกลุ่ม (Group Investigation)
12. กระบวนการคิดแก้ปัญหาสังคม (Jurisprudential)
13. การศึกษาอย่างอิสระ (Independent learning and Self-Instruction)
14. การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ (Synectics)

จอยส์, เวล และ โชเวอร์ส (Joyce, Weil and Showers 1992 : 5-12) ได้จัดรูปแบบการสอนไว้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่เน้นสังคม(The Social Family) เป็นการจัดให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันเพื่อวางรูปแบบในการสอน จัดองค์กรของสังคมตามแนวประชาธิปไตย วิเคราะห์ปัญหาและคุณค่าของสังคม การจัดการสอนแบบกลุ่ม สังคม มีวิธีสอนแบบต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 การสอนแบบการเรียนรู้ร่วมกัน (Partners in Learning)
- 1.2 การสอนแบบแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing)

1.3 การสอนแบบการใช้เหตุผลเพื่อแก้ปัญหาสังคม (Jurisprudential Inquiry)

2. กลุ่มที่เน้นกระบวนการคิด (Information Processing Family) เป็นการสอนให้นักเรียนมีทักษะในการคิด มีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 การสอนการคิดแบบอุปมา (Inductive Thinking)
- 2.2 การสอนการฝึกความคิดรวบยอด (Concept Attainment)
- 2.3 การสอนกลวิธีที่ช่วยในการจำ (Memory Assists)
- 2.4 การสอนแบบสร้างสื่อกับแนวทาง (Advance Organizers)
- 2.5 การสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry Training)
- 2.6 การสอนแบบส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ (Synectics)
- 2.7 การสอนแบบการปรับรูปแบบไปสู่การพัฒนาความรู้ (Adjusting to the Student :

The Developing Intellect)

3. กลุ่มที่เน้นตัวบุคคล (The Personal Family) เป็นการสอนที่เน้นการพัฒนาความรู้สึก ความคิด โดยนำมาปรับให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ให้นักเรียนสามารถศึกษาด้วยตนเอง สามารถเข้าใจตนเอง

การจัดการสอนที่เน้นตัวบุคคลมีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ดังนี้

- 3.1 การสอนแบบไม่นำทาง (Nondirective Teaching)
- 3.2 การสอนที่เน้นการส่งเสริมความคิดของตนเอง (Enhancing Self-Concept)

4. กลุ่มที่เน้นพฤติกรรม (The Behavioral Systems Family) เป็นการสอนโดยใช้ทฤษฎี พฤติกรรมของ B.F. Skinner ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน และใช้หลักการของการมีสิ่งเร้า และการตอบสนอง ซึ่งมีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ดังนี้

4.1 การเรียนรู้แบบรอบรู้ การสอนโดยตรงและทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Mastery Learning, Direct Instruction and Social learning Theory)

- 4.2 การเรียนรู้โดยการควบคุมตนเอง (Learning Self-Control)
- 4.3 การเรียนรู้จากการฝึกฝนด้วยตนเอง (Training and Self-Training)
- 4.4 การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไข (The Conditions and Learning)

สุกัญญา ธารีวรรณ (2521 : 81-151) ได้เสนอกลวิธีสอนแบบต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบปาฐกถาหรือบรรยาย
2. วิธีสอนแบบอภิปรายและซักถาม

3. วิธีสอนแบบอนุमान (Deductive Method)
4. วิธีสอนแบบอุปมาน (Inductive Method)
5. วิธีสอนแบบกลุ่มย่อย
6. วิธีสอนแบบสาธิต
7. วิธีสอนแบบทดลอง
8. วิธีสอนแบบแก้ปัญหา
9. วิธีสอนแบบโครงการ
10. วิธีสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ (Inquiry Method)
11. วิธีสอนแบบหน่วย
12. วิธีสอนแบบบูรณาการ
13. การสอนเป็นคณะ
14. การสอนแบบนฏการ
15. วิธีสอนแบบใช้สถานการณ์จำลอง (Simulation Technique)
16. วิธีสอนแบบบทบาทสมมุติ (Role play)
17. วิธีสอนแบบศูนย์การเรียน
18. วิธีสอนแบบใช้บทเรียนโปรแกรม (Programmed Instruction)
19. การสอนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
20. การสอนเป็นรายบุคคล

พันทิพา อุทัยสุข และ สิริวรรณ ศรีพหล (2526 : 55-165) แบ่งรูปแบบการสอน

ออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบการสอนที่ยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง มีวิธีสอนตามแบบต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 การสอนแบบบรรยาย
 - 1.2 การสอนโดยใช้คำถาม
 - 1.3 การสอนแบบสาธิต
2. รูปแบบการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีวิธีสอนแบบต่าง ๆ ดังนี้
 - 2.1 การสอนแบบอภิปราย
 - 2.2 การสอนแบบการแสดงบทบาทสมมุติ

- 2.3 การสอนแบบการใช้เกมจำลองสถานการณ์
- 2.4 การสอนโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์
 - 2.4.1 การสอนแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์
 - 2.4.2 การสอนแบบแก้ปัญหา
 - 2.4.3 การสอนแบบสืบสวนสอบสวน
 - 2.4.4 การสอนแบบอุปนัยและนิรนัย
- 2.5 การสอนโดยการให้ผู้เรียนฝึกฝนและเรียนรู้ด้วยตนเอง
 - 2.5.1 การสอนโดยการให้นักเรียนทดลอง
 - 2.5.2 การสอนแบบโครงการ
 - 2.5.3 การสอนโดยให้ผู้เรียนศึกษานอกสถานที่
- 2.6 การสอนเป็นรายบุคคล
 - 2.6.1 การสอนบทเรียนแบบโปรแกรม
 - 2.6.2 การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้
 - 2.6.3 การสอนแบบให้เรียนโดยอิสระ
- 2.7 การผสมผสานการสอนแบบต่าง ๆ

กองวิจัยทางการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ 2535 ก : 14) ได้รวบรวม

วิธีสอนจากงานวิจัยต่าง ๆ และจัดรูปแบบการสอนได้ดังนี้

- 1. การสอนเพื่อพัฒนาความคิด
 - 1.1 การสอนแบบอภิปรายกลุ่ม
 - 1.2 การสอนแบบซินติเคท
 - 1.3 การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้
- 2. การสอนเพื่อพัฒนาทักษะ
 - วิธีสอนแบบนาฏการ
- 3. การสอนเพื่อพัฒนาค่านิยม
 - 3.1 การสอนแบบเบญจจันท์
 - 3.2 การสอนแบบไตรสิกขา
 - 3.3 การสอนแบบอุปมาอุปไมย

3.4 การสอนแบบธรรมสาส์น

3.5 การสอนแบบปจฉาวิสัชนา

3.6 การสอนแบบสร้างเสริมเจตคติ

ส่วนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534 : 13) ได้กล่าวถึงการสอนที่เน้นกระบวนการไว้ว่า ทักษะกระบวนการไม่ใช่วิธีสอนแต่เป็นแนวทางดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีขั้นตอนซึ่งวางไว้อย่างเป็นลำดับตั้งแต่ต้นจนแล้วเสร็จตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ขั้นตอนดังกล่าวเป็นขั้นตอนที่มีผู้เสนอไว้ ได้มีการทดลองใช้แล้ว เป็นขั้นตอนที่ช่วยให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์ โดยใช้เวลาและใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด ครูสามารถนำทักษะกระบวนการไปใช้กับวิธีสอนใดก็ได้ อาจนำไปใช้เฉพาะขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะกับวิธีสอนนั้น ๆ หรือใช้หลาย ๆ ขั้นตอนก็ได้ ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ มีดังนี้

1. ทักษะกระบวนการ (9 ขั้น)
2. กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด
3. กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ
4. กระบวนการแก้ปัญหา
5. กระบวนการสร้างความตระหนัก
6. กระบวนการปฏิบัติ
7. กระบวนการคณิตศาสตร์
8. กระบวนการเรียนภาษา
9. กระบวนการกลุ่ม
10. กระบวนการสร้างเจตคติ
11. กระบวนการสร้างค่านิยม
12. กระบวนการเรียนความรู้ความเข้าใจ

ลักษณะการสอนดังกล่าว ครูต้องเลือกใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามกระบวนการให้ได้ ในการสอนให้ผู้เรียนรับรู้และนำกระบวนการไปใช้นั้น ครูควรเลือกใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับพื้นฐานและความพร้อมของผู้เรียนสอดคล้องกับเวลาและข้อจำกัดอื่น ๆ ในการสอนกระบวนการแต่ละกระบวนการไม่ได้กำหนดขั้นตอนไว้ตายตัว เพื่อให้กระบวนการดังกล่าวมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องมีขั้นตอนไว้เป็นแนวทาง

ชัย เดวี่ชาลี (2536 : 1-6) ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนด้วยวิธีแบ่งกลุ่มที่มีวิธีแตกต่างจากวิธีอื่น ๆ เรียกว่า การเรียนแบบร่วมมือกัน (Cooperative learning) ซึ่งเป็นวิธีการเรียนที่นักเรียนจะมีส่วนในการตัดสินใจและเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นวิธีที่กำลังนิยมใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกา การเรียนแบบร่วมมือกันมีรูปแบบสำคัญ ดังนี้

1. แบบโค-ออฟ โค-ออฟ (Co-Op Co-Op)
2. การรวมหัวกัน (Numbered Heads Together)
3. การแยกแล้วรวม (Jigsaw)
4. การประชุมโต๊ะกลม (Roundtable)
5. การสนทนาโต๊ะกลม (Roundrobin)

จากแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่าน สรุปรูปแบบการสอนต่าง ๆ ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การสอนที่ยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่
 - 1.1 การสอนแบบบรรยาย (Lecture)
 - 1.2 การสอนแบบสาธิต (Demonstration Method)
 - 1.3 การสอนโดยการใช้คำถาม (Questioning Method)
 - 1.4 การสอนโดยการทบทวน (Reviewing)
 - 1.5 การสอนแบบเบญจชั้น
 - 1.6 การสอนแบบอุปมาอุปไมย
2. การสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
 - 2.1 การสอนแบบอภิปราย (Discussion Method)
 - 2.2 การสอนแบบทดลอง (Laboratory Method)
 - 2.3 การสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry Method)
 - 2.4 การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ (Learning Centered Method)
 - 2.5 การสอนแบบโครงการ (Project Method)
 - 2.6 การสอนแบบทำงานกลุ่ม (Group Process Method)
 - 2.7 การสอนแบบหน่วย (Unit Teaching Method)

- 2.8 การสอนแบบอุปนัย (Inductive Method)
- 2.9 การสอนแบบนिरนัย (Deductive Method)
- 2.10 การสอนแบบแสดงบทบาทสมมุติ (Role Playing Method)
- 2.11 การสอนแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method)
- 2.12 การสอนแบบบทเรียนโปรแกรม (Programmed Instruction Method)
- 2.13 การสอนโดยการใช้เกมจำลองสถานการณ์ (Simulation Method)
- 2.14 การสอนด้วยวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method)
- 2.15 การสอนโดยการค้นพบ (Discovery Method)
- 2.16 การสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด (Brain Storming Group Method)
- 2.17 การสอนแบบฝึกทักษะ (Practice Drill Method)
- 2.18 การสอนเป็นคณะ (Team Teaching)
- 2.19 การใช้นาฏการในการสอน (Dramatization)
- 2.20 การสอนความคิดสร้างสรรค์ (Synectics)
- 2.21 การสอนแบบบูรณาการ
- 2.22 การสอนเป็นรายบุคคล
- 2.23 การสอนแบบซินติเคท
- 2.24 การสอนแบบไตรสิกขา
- 2.25 การสอนแบบธรรมสากัจฉา
- 2.26 การสอนแบบสร้างเสริมเจตคติ
- 2.27 การสอนแบบปูจาวลีชันนา
- 2.28 การสอนแบบโค-ออฟ โค-ออฟ
- 2.29 การสอนแบบรวมหัวกัน
- 2.30 การสอนแบบแยกแล้วรวม
- 2.31 การสอนแบบประชุมโต๊ะกลม
- 2.32 การสอนแบบสนทนาโต๊ะกลม

จะเห็นว่า รูปแบบของการสอนมีมากมายหลายวิธี แต่ละวิธีมีกิจกรรมการสอนต่างกันไป

ฉะนั้นครูผู้สอนจะเลือกใช้วิธีสอนแบบใดจึงต้องเลือกให้เหมาะสมกับเนื้อหา และจุดประสงค์ ดังที่

บุญชม ศรีสะอาด (2537 : 4) ได้กล่าวถึงการเลือกวิธีสอนว่า ควรพิจารณาองค์ประกอบ ดังนี้

1. จุดประสงค์ของบทเรียน การที่จะเลือกใช้วิธีสอนวิธีใด วิธีนั้นจะต้องสอดคล้องจุดประสงค์ของบทเรียน กล่าวคือ เป็นวิธีที่มั่นใจว่าจะสามารถช่วยให้บรรลุจุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ลักษณะของเนื้อหา ควรเลือกวิธีสอนที่สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาสาระที่จะสอนนั้น
3. ลักษณะของผู้เรียน มีวิธีสอนบางวิธีสามารถใช้ได้กับผู้เรียนหลายวัยหลายประเภท แต่บางวิธีที่เหมาะสมกับผู้เรียนบางวัย บางประเภท จึงต้องเลือกวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของผู้เรียนนั้น ๆ
4. เวลาในการสอนแต่ละครั้งมีกำหนดเวลาเท่าใด เพียงพอสำหรับการสอนด้วยวิธีนั้น ๆ หรือไม่ ซึ่งจะต้องพิจารณาให้รอบคอบ
5. สถานที่ การสอนบางวิธีจำเป็นต้องจัดสภาพห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ ให้เหมาะสม เช่น วิธีสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ วิธีสอนแบบอภิปรายกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งแต่ละวิธีจะมีการจัดสภาพห้องที่แตกต่างกัน ผู้สอนจึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในส่วนนี้ด้วย
6. จำนวนผู้เรียน ผู้เรียนมีจำนวนมากน้อยเท่าใด จำนวนผู้เรียนดังกล่าวนี้เหมาะสมกับวิธีที่ใช้หรือไม่

จากการพิจารณาเนื้อหา และลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบด้านต่าง ๆ ตามข้อเสนอแนะของบุญชม ศรีสะอาด (2537 : 4) คือ จุดประสงค์ของบทเรียน ลักษณะของเนื้อหา ลักษณะของผู้เรียน เวลา สถานที่และจำนวนผู้เรียน และจากการศึกษาวิธีสอนแบบต่าง ๆ พบว่า วิธีที่เหมาะสมที่จะใช้สอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม มีวิธีสอน 10 วิธี ดังนี้

1. การสอนแบบบรรยาย (Lecture Method)

สมชาย ชูชาติ (ม.ป.ป.: 65-69) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสอนแบบบรรยายไว้ดังนี้

การสอนแบบบรรยาย เป็นการสอนที่ผู้สอนเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนในรูปของคำพูด ผู้สอนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน เป็นฝ่ายเตรียมเนื้อหา เป็น การสื่อสารความหมายทางเดียว นักเรียนเป็นผู้ฟังและจดบันทึก การเรียนการสอนแบบบรรยายนี้ จึงควรมีสื่อการเรียน การสอนประกอบเพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ลำดับขั้นของการสอนแบบบรรยาย

1. ชี้นำเข้าสู่บทเรียน ครูควรจะเร้าความสนใจของนักเรียนให้มีต่อบทเรียนด้วยวิธี

การต่าง ๆ คือ

- 1.1 การทบทวนบทเรียนก่อน
- 1.2 การให้นักเรียนเล่าถึงประสบการณ์ของตน
- 1.3 การใช้อุปกรณ์การสอนประกอบการสนทนา
- 1.4 การซักถามให้นักเรียนตอบ
- 1.5 การใช้เหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมในชุมชน
- 1.6 การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน

2. ชี้นำบรรยาย เมื่อนักเรียนสนใจบทเรียนแล้วครูก็เริ่มบรรยายหรืออธิบายเกี่ยวกับ

เนื้อหาและรายละเอียดต่าง ๆ ให้นักเรียนฟัง และจัดบันทึกคำบรรยายของครู โดยสรุปเฉพาะใจความสำคัญ ๆ เพื่อให้การบรรยายหรือการอธิบายของครูเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งควรจะดำเนินการดังต่อไปนี้

- 2.1 แสดงอุปกรณ์การสอนประกอบเป็นตอน ๆ ไป
- 2.2 ยกอุทาหรณ์ให้เหมาะสม พยายามยกอุทาหรณ์เรื่องที่สนุกและเรื่องจริง

นำต้นตอและสนใจ

- 2.3 เขียนหัวข้อ ข้อความสำคัญ ๆ หรือคำยากลงบนกระดานดำ
- 2.4 ใช้อารมณ์ขันประกอบการบรรยายเพื่อสร้างบรรยากาศที่รื่นรมย์
- 2.5 ให้นักเรียนเตรียมจัดอุปกรณ์ไว้ล่วงหน้า
- 2.6 มีการซักถามให้นักเรียนใช้ความคิด และหาเหตุผลตอบครูบ้าง

3. ชี้นำซักถามและอภิปราย เมื่อครูบรรยายจบแล้วใช้เวลาสัก 5-10 นาที

- 3.1 ให้นักเรียนซักถามข้อสงสัย
- 3.2 ให้นักเรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็น

4. ชี้นำกิจกรรม เพื่อให้การสอนการเรียนแบบบรรยายมีประสิทธิภาพมากขึ้น ควร

ให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมประกอบการสอนการเรียน เช่น

- 4.1 ให้อ่านหนังสือเพิ่มเติม
- 4.2 สรุปคำบรรยายปากเปล่า
- 4.3 เขียนสรุปคำบรรยาย

5. **ชั้นวัดผล** เพื่อตรวจสอบดูความรู้ความเข้าใจในบทเรียน ครูควรจัดให้มีการวัดผล โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น

- 5.1 การถามให้นักเรียนตอบ
- 5.2 การตรวจรายงานสรุปคำบรรยาย
- 5.3 การตรวจงานที่ให้ทำ
- 5.4 การสังเกตพฤติกรรมนักเรียนขณะอธิบายหรือบรรยาย เช่น ความสนใจ

ความตั้งใจ และความเข้าใจ ของนักเรียน

ข้อควรระวังในการสอนแบบบรรยาย

1. **ไม่ควรใช้เวลา**นานเกินไปจนนักเรียนเบื่อที่จะฟัง ควรกำหนดเวลาให้พอเหมาะ กับ ้วยและความสนใจของนักเรียน

2. ควรใช้ภาษาและคำพูดง่าย ๆ ให้นักเรียนฟังแล้วเข้าใจ
3. เสียงดังชัดเจน มีการเน้นเสียงสูงต่ำเป็นจังหวะ
4. ครูควรแสดงท่าทางประกอบเคลื่อนไหวบ้างพอสมควร อย่าให้มากเกินไป
5. ครูควรใช้รูปภาพหรือวัสดุอุปกรณ์อื่นประกอบการบรรยาย
6. ควรมีการซักถามนักเรียนบ้างระหว่างที่บรรยาย เช่น ให้ช่วยออกความคิดเห็น

เป็นต้น

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบบรรยาย

ข้อดี

1. ครูได้ขยายหรือเพิ่มเติมเนื้อหาจากที่มีอยู่ในแบบเรียน
2. ครูได้ปลูกฝังแนวความคิด และเจตคติที่พึงปรารถนา
3. นักเรียนจะได้รับความรู้ครบถ้วนตามหลักสูตร
4. เหมาะกับนักเรียนสติปัญญาเฉลี่ยธรรมดา

ข้อจำกัด

1. นักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการเรียน
2. เป็นการสอนที่ไม่คำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล
3. นักเรียนสติปัญญาทึบและปานกลาง เรียนไม่ได้ผลนัก
4. เป็นการยากที่จะทำให้นักเรียนมีความสนใจตลอดเวลา

5. นักเรียนขาดความสนใจและเบื่อหน่ายการเรียนรู้ได้

2. การสอนแบบอภิปราย (Discussion Method)

สมชาย ชูชาติ (ม.ป.ป. : 70-73) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและวิธีสอนแบบอภิปรายไว้ว่า เป็นการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอันจะนำไปสู่การเรียนรู้ วิธีการสอนแบบอภิปรายนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ เจตคติและทักษะการเรียนรู้

ลำดับขั้นตอนของการสอนแบบอภิปราย

1. ขั้นเตรียมการ

1.1 ให้ความรู้เกี่ยวกับการอภิปรายแก่นักเรียน

1.2 กำหนดให้นักเรียนอ่านหนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านประกอบเกี่ยวกับบทเรียนและทำบันทึกย่อ

1.3 ให้นักเรียนจัดทำอุปกรณ์การสอน เช่น แผนที่ แผนที่ แผนผัง วัสดุ ประกอบการอภิปราย

1.4 ครูเตรียมปัญหาที่จะใช้ในการอภิปราย

2. ขั้นอภิปราย

2.1 ครูนำการอภิปรายโดยใช้ปัญหาที่เตรียมมา ซึ่งควรเป็นปัญหาที่ต้องการคำอธิบาย อย่างไร และทำไม เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนได้ใช้ความคิด

2.2 ครูถามนักเรียนให้ทั่วถึง กระตุ้นให้นักเรียนมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อครูและต่อเพื่อนนักเรียนด้วยกันตลอดเวลา

2.3 นำสื่อการเรียนการสอนมาแสดงประกอบการอภิปราย เช่น การแสดงความคิดเห็นหาเหตุผลการเปรียบเทียบ และแสดงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในเรื่องต่าง ๆ ที่อภิปราย

3. ขั้นสรุปและวัดผล ครูซักถามให้นักเรียนช่วยกันสรุป เพื่อสำรวจความรู้ความเข้าใจและขณะที่มีการอภิปรายนั้น ครูอาจวัดผลไปด้วยดังนี้

3.1 ดูการแสดงความคิด และเหตุผลที่ถูกต้องชัดเจน

3.2 การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นตามสมควรและตรงประเด็น

3.3 การแสดงความคิดเห็นสนับสนุนผู้อื่น

3.4 การพูดจาฉะฉาน

3.5 การรู้จักซักถาม

รูปแบบของการอภิปราย

การเรียนการสอนด้วยวิธีอภิปรายนั้น อาจเลือกรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งของการอภิปรายได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของวัตถุประสงค์ เนื้อหา ระยะเวลา ผู้เรียน และสถานที่ รูปแบบของการอภิปรายเป็นการอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ และกลุ่มย่อย ดังต่อไปนี้

1. การอภิปรายแบบกลุ่มใหญ่ เป็นการอภิปรายที่ใช้สอนผู้เรียนทั้งชั้น ซึ่งมักใช้เมื่อเริ่มบทเรียน ระหว่างการเรียนการสอนและท้ายชั่วโมงเรียน

2. การอภิปรายแบบกลุ่มย่อย เป็นการอภิปรายที่แบ่งกลุ่มผู้เรียนในชั้นออกเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละประมาณ 5-6 คน แล้วให้แต่ละกลุ่มไปปฏิบัติกิจกรรมในกลุ่มของตน และอาจให้มีการอภิปรายกลุ่มใหญ่ในตอนท้ายเพื่อการสรุป

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบอภิปราย

ข้อดี

1. การส่งเสริมพัฒนาการทางสมอง
2. นักเรียนกล้าแสดงความคิดเห็นและได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น
3. สร้างเจตคติที่ถูกต้องและขยายประสบการณ์ให้กว้างขึ้น
4. ทำให้นักเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง
5. ส่งเสริมทักษะในการอ่านและการพูด

ข้อจำกัด เอกสารค้นคว้าอาจไม่เพียงพอ ใช้เวลามาก และนักเรียนที่ขาดทักษะในการพูดเมื่อนำเสนอการอภิปรายจะทำให้บรรยากาศการเรียนน่าเบื่อหน่าย

3. การสอนแบบอนุมานวิธี (Deductive Method)

เกษม สุตหอม และคณะ (ม.ป.ป. : 187-189) ได้ให้ความหมายและวิธีสอนแบบอนุมานวิธี ว่าเป็น การสอนโดยที่ครูให้คำจำกัดความ ให้หลักเกณฑ์ของเนื้อหาวิชาก่อนแล้ว จึงยกตัวอย่างประกอบ การสอนแบบนี้ดำเนินไปโดยรวดเร็ว นักเรียนบางส่วนอาจฟังและคิดตามทัน แต่จะมีนักเรียนส่วนหนึ่งตามไม่ทัน ไม่เข้าใจ ควรจะใช้สื่อการสอน เช่น แถบประโยค แผนภูมิ ใบความรู้ แผ่นโปร่งใส

ทุนจำลอง ของจริง ประกอบการสอน และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ร่วมกิจกรรมด้วยการช่วยยกตัวอย่าง อภิปราย ชักถาม แต่งประโยค ทำท่าทางประกอบ วาดภาพ และร้องเพลงด้วย การสอนก็จะได้ผลดีกว่าครู บอกคำจำกัดความ และยกตัวอย่างให้นักเรียนฟังเพียงฝ่ายเดียว

ลำดับขั้นของการสอนแบบบอญมาน

1. **ชั้นอธิบายปัญหา (Statement of the problem)** ความเข้าใจปัญหาจะเป็นเครื่องช่วยกระตุ้นและเร้าใจนักเรียน ข้อสำคัญปัญหานั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับสถานการณ์จริงของชีวิต และเหมาะสมกับความสามารถและวุฒิภาวะของเด็ก
2. **ชั้นอธิบายข้อสรุป (Generalization)** นำเอาข้อสรุป กฎ หรือนิยามสักสองอย่างมาอธิบาย เพื่อจะได้เลือกใช้ในการแก้ปัญหา
3. **ชั้นตกลงใจ (Inference)** เป็นชั้นเลือกข้อสรุป กฎ หรือนิยามที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา
4. **ชั้นพิสูจน์ (Verification)** เป็นชั้นพิสูจน์ข้อสรุป กฎ หรือนิยาม ว่าเป็นความจริงหรือไม่ โดยการปรึกษาครู ค้นคว้าจากตำรา พจนานุกรม สารานุกรม หนังสืออื่น ๆ และจากการทดลองข้อสรุปที่ได้พิสูจน์แล้วว่าเป็นความจริงจึงนับได้ว่า เป็นความรู้ที่ถูกต้อง

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบบอญมาน

ข้อดี

1. วิธีสอนแบบบอญมานง่ายและเสียเวลาน้อย
2. วิธีนี้ใช้สอนเนื้อหาวิชาที่ง่าย ๆ หรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ดี
3. หลักเกณฑ์ต่างๆ ที่อธิบายตามวิธีบอญมาน ช่วยให้นักเรียนเข้าใจความหมายได้ดี

ข้อจำกัด

1. นักเรียนบางคนเข้าใจวิธีนี้ได้ยาก
2. ถูกวิจารณ์ว่าเป็นวิธีสนับสนุนให้นักเรียนเดา
3. ใช้สอนได้ดีเฉพาะบางเรื่อง และไม่ส่งเสริมคุณค่าในการแสวงหาความรู้ และคุณค่าทางอารมณ์

4. การสอนแบบอุปมานวิธี (Inductive Method)

เกษม สุตหอม และคณะ (ม.ป.ป. : 184-186) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและวิธีสอนแบบอุปมานวิธีว่า เป็นการสอนจากตัวอย่างไปสู่กฎเกณฑ์ การเรียนโดยวิธีนี้จะทำให้นักเรียนเข้าใจ บทเรียนได้ลึกซึ้ง และจดจำได้แม่นยำ เพราะเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เนื้อหาที่เรียนก็กว้างขวาง นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจว่าได้ค้นพบ ได้สรุปคำจำกัดความและยกตัวอย่างด้วยตนเอง แม้ว่าใช้เวลามากกว่าอุปมานวิธีบ้างเล็กน้อยก็คุ้มกับเวลาที่เสียไป เพราะนักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง และมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียนด้วย

ลำดับขั้นของการสอนแบบอุปมาน

1. ขั้นเตรียม (Preparation) คือ การใช้ทักษะการเตรียมตัวผู้เรียนนั่นเอง ข้อสำคัญจุดประสงค์ของการเรียนจะต้องชัดเจนและอาจเสนอในรูปแบบของปัญหาที่รัดกุม
2. ขั้นแสดง (Presentation) คือ การให้ตัวอย่างต่าง ๆ แก่ผู้เรียนอย่างน้อยสามตัวอย่าง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเปรียบเทียบสรุปกฎเกณฑ์ได้
3. ขั้นเปรียบเทียบและค้นหา (Comparison and Abstraction) คือ การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสพิจารณาความคล้ายคลึงกันขององค์ประกอบในตัวอย่างเพื่อเตรียมสรุปกฎเกณฑ์
4. ขั้นสรุปกฎเกณฑ์ (Generalization) คือ การนำข้อสังเกตต่าง ๆ จากตัวอย่างมาสรุปเป็นหลักการด้วยตัวของผู้เรียน
5. ขั้นนำไปใช้ (Application) คือ ขั้นทดสอบความเข้าใจของผู้เรียน จากหลักการที่ได้พัฒนาขึ้น โดยให้ผู้เรียนนำหลักการไปใช้แก้ปัญหา หรือทำแบบฝึกหัด

ข้อดีข้อจำกัดของการสอนแบบอุปมาน

ข้อดี

1. วิธีนี้ทำให้นักเรียนเข้าใจได้ทะลุปรุโปร่งและจำได้นาน
2. นักเรียนเข้าใจวิธีที่จะแก้ปัญหาในทางรูปธรรมได้ในภายหลัง
3. นักเรียนได้ฝึกหัดคิดตามหลักตรรกศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
4. นักเรียนรู้จักวิธีทำงานที่ถูกต้องตามหลักจิตวิทยา

ข้อจำกัด

1. เป็นวิธีที่ไม่เหมาะจะใช้สอนได้ทุกวิชา เหมาะสำหรับวิชาที่ต้องคิดตามหลักตรรกศาสตร์ ไม่เหมาะสำหรับวิชาที่มีคุณค่าทางสุนทรียะ

2. ครูต้องมีความเข้าใจในเทคนิคของวิธีสอนแบบนี้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน
3. บางครั้งกินเวลานาน เกิดความเบื่อหน่าย และมีปัญหาทางวินัย
4. มักทำให้บทเรียนมีพิธีรีตองมากเกินไป

5. การสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด (Brain Storming Group)

สุจริต เพียรชอบ (2531 : 179) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและวิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิดไว้ว่า เป็นการให้ผู้เรียนทุกคนได้แสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะที่มีผู้เสนอมา โดยจะบันทึกความคิดหรือข้อเสนอแนะไว้ทั้งหมด

ลำดับขั้นของการสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด

การสอนโดยวิธีนี้ครูจะแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8-10 คน อย่างมากไม่เกิน 15 คน เพราะถ้ามีจำนวนมากไปจะทำให้การแสดงความคิดเห็นไม่คล่องตัวเท่าที่ควร การระดมความคิดใช้เวลาสั้นๆ ประมาณ 10-15 นาที แต่ละกลุ่มจะมีประธานและเลขานุการ ประธานจะขอให้สมาชิกทุกคนช่วยกันระดมความคิด เมื่อใครคิดอะไรได้ก็พูดออกมา เลขานุการก็จะบันทึกไว้โดยไม่คำนึงถึงความสำคัญก่อนหลัง จากนั้นตัวแทนของกลุ่มก็จะออกมารายงานให้กลุ่มใหญ่ทราบ

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด

ข้อดี

1. วิธีนี้ใช้ได้เมื่อผู้สอนต้องการกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง
2. ช่วยให้ได้แนวความคิดที่กว้างขวาง แนวความคิดใหม่ ก่อนที่จะนำมาจัดประเภทและประเมินผล

3. ทุกคนมีโอกาสดำพูดแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี มีความสบายใจ

4. ช่วยให้สามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาได้ดี

ข้อจำกัด

1. อาจใช้เวลามากและมีความคิดที่ใช้ไม่ได้
2. ผู้ไม่คุ้นเคยกับวิธีนี้จะไม่ค่อยเสนอแนวคิดที่แปลกๆ ในระยะแรกๆ

6. การสอนแบบแบ่งกลุ่มทำงาน (Group Process Method)

สุมานัน รุ่งเรืองธรรม (2526 : 52-54) ได้อธิบายความหมายและขั้นตอนในการสอนแบบแบ่งกลุ่มทำงานไว้ว่า เป็นการสอนที่ครูมอบหมายให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ช่วยกันศึกษาจากแหล่งค้นคว้าต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด หรือปฏิบัติกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัด หรือความสนใจ เป็นการฝึกให้นักเรียนทำงานร่วมกันตามวิธีแบบประชาธิปไตย ทุกคนจะต้องดำเนินการตามที่ได้รับมอบหมายให้เป็นวิธีที่จะช่วยฝึกฝนนักเรียนให้ได้รับประสบการณ์ตรงได้เรียนรู้เพื่อนร่วมงานแต่ต้องดำเนินการอย่างมีหลักเกณฑ์ ครูจะต้องวางแผนให้นักเรียนทุกคนในแต่ละกลุ่มปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ลำดับขั้นของการสอนแบบการทำงานกลุ่ม

1. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มย่อย ประมาณ 4-5 กลุ่ม
2. กำหนดความมุ่งหมาย เป็นขั้นที่กำหนดความมุ่งหมายและวิธีการทำงานอย่างละเอียด ถ้าเป็นครั้งแรกครูควรดูแลอย่างใกล้ชิด
3. การเสนอแนะแหล่งวิทยาการที่จะใช้ค้นคว้าหาความรู้ เป็นขั้นที่ครูผู้สอนบอกรายละเอียดของหนังสือให้ค้นคว้า
4. การวางแผน เป็นขั้นที่นักเรียนวางแผนทำงานร่วมกัน ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย
5. การประเมินผล เป็นขั้นที่ครูสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในการร่วมมือกันทำงาน
6. กลุ่มรายงานผลการศึกษา

ข้อดีและข้อจำกัดของวิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มทำงาน

ข้อดี

1. นักเรียนได้ร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับความรู้ความคิดต่าง ๆ อันจะทำให้สามารถคิดในระดับสูงขึ้น มีทักษะในการทำงานกลุ่ม คิดวิจารณ์และแก้ปัญหา
2. เมื่อนักเรียนแต่ละคนร่วมกันวางแผนทำงานและประเมินผลร่วมกัน นักเรียนย่อมสามารถแก้ปัญหาและทำงานได้ผลดี
3. นักเรียนได้ทั้งเรียนเรื่องประชาธิปไตยและปฏิบัติตามแนวประชาธิปไตย

ข้อจำกัด

1. มาตรฐานของกลุ่มอาจสูงไปสำหรับเด็กบางคนทำให้ยากแก่การปฏิบัติตามหรือต่ำไปไม่สามารถช่วยทำให้บางคนกระตือรือร้นสนใจ

2. ครูอาจปล่อยตามสบายได้โดยง่าย

3. เด็กฉลาดอาจใช้ความคิดของตนครอบคลุมนักเรียนในกลุ่ม แต่เด็กช้าอาจจะ

ไม่รับผิดชอบปฏิบัติงานใด ๆ หรือไม่ร่วมปฏิบัติงานอย่างจริงจัง

7. การสอนแบบทบทวน (Reviewing)

สุพิน บุญชูวงศ์ (2528 : 57-58) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความหมายและการสอนแบบทบทวนไว้ว่า เป็นการสอนที่ครูทบทวนเนื้อหาที่เรียนไปแล้วให้นักเรียนเพื่อให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาอย่างชัดเจนและแม่นยำพอที่จะสามารถระลึกได้เมื่อต้องการ การสอนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทบทวนบทเรียนให้เข้าใจง่าย ครูต้องการตั้งคำถามให้นักเรียนทบทวน ครูให้นักเรียนให้อภิปรายเพื่อค้นหาคำตอบของเนื้อหาที่ต้องการให้นักเรียนทบทวน ครูให้นักเรียนสรุปเพื่อตัดสินคำตอบของนักเรียนในเนื้อหาที่ต้องการให้นักเรียนทบทวน

ลำดับขั้นของการสอนแบบทบทวน

1. ครูกล่าวถึงเนื้อหาของบทเรียนที่แล้วตั้งคำถามให้นักเรียนทบทวน
2. ครูให้นักเรียนอภิปรายเพื่อหาคำตอบที่ต้องการให้นักเรียนทราบ

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบทบทวน

ข้อดี

1. ช่วยให้นักเรียนได้เห็นถึงความสัมพันธ์และความเกี่ยวข้องกันของเนื้อหาอย่างชัดเจน
2. ทำให้นักเรียนมีความอดทนมากขึ้น
3. เป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับกิจกรรมในแต่ละวัน
4. เป็นเครื่องช่วยวัดจุดสำคัญและเชื่อมโยงเนื้อหาของบทเรียนให้นักเรียน
5. ทำให้นักเรียนตระหนักถึงความต้องการที่จะศึกษามากยิ่งขึ้น

ข้อจำกัด

1. เป็นการยากที่จะทำให้นักเรียนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมได้
2. ครูต้องมีความชำนาญในการใช้เทคนิคหลาย ๆ อย่าง

8. การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ (Learning Center)

เป็นการสอนที่จัดบรรยากาศในชั้นเรียนเป็นแหล่งศึกษาให้นักเรียนสามารถศึกษา

หาความรู้ด้วยการเรียนรู้จากโปรแกรมการสอน ซึ่งจัดไว้ในรูปของชุดการสอนนักเรียนจะหาประสบการณ์ เรียนรู้ โดยประกอบกิจกรรมให้ครบทุกศูนย์ ภายใต้การดูแลของครูซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (อุมา สุคนธมาน 2526 : 17 อ้างถึงใน สุพิน บุญชูวงศ์ 2538 : 81)

ชุดการสอน คือ ระบบการนำเรื่องราวที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอนแต่ละหน่วยมาใช้ อันประกอบด้วย จุดมุ่งหมายเนื้อหา และวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมด ตลอดถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้เป็นระเบียบในกล่องการสอนเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาจากประสบการณ์ทั้งหมดนี้อย่างได้ผลยิ่งขึ้น หลักการ และ ทฤษฎีที่สำคัญในการผลิตชุดการสอน คือ การใช้สื่อประสม และการใช้วิธีวิเคราะห์ระบบ

ส่วนประกอบของชุดการสอน ได้แก่

1. คู่มือครู ซึ่งจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม เนื้อหาผลงานที่คาดหวังจากนักเรียน สื่อการเรียน หนังสือประกอบการค้นคว้าสำหรับครู แนวการประเมินผล ขั้นตอนการสอน
2. แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน
3. บัตรต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม ได้แก่ บัตรคำสั่ง บัตรเนื้อหา

บัตรกิจกรรม บัตรคำถาม และบัตรเฉลย

4. สื่อการเรียนการสอนที่เลือกแล้วมีความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ

ประเภทของชุดการสอน

1. ชุดการสอนแบบเรียนด้วยตัวเอง หรือชุดการสอนรายบุคคล ซึ่งประกอบด้วย บทเรียนโปรแกรม แบบประเมินผล และอุปกรณ์การเรียน
2. ชุดการสอนแบบเรียนเป็นกลุ่มย่อย ซึ่งจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ที่นักเรียนจะต้องประกอบกิจกรรมเป็นหมู่คณะ ตามบัตรคำสั่ง โดยจัดแบบศูนย์การเรียน
3. ชุดการสอนประกอบการบรรยายของครู เป็นกลุ่มกิจกรรมสำหรับช่วยครูในการสอนกลุ่มใหญ่ ให้นักเรียนได้ประสบการณ์ที่พร้อม ๆ กัน ตามเวลาที่กำหนด

ความมุ่งหมาย

1. เพื่อฝึกนักเรียนทำงานเป็นหมู่
2. เพื่อฝึกให้เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
3. เพื่อฝึกปฏิบัติตนภายในกรอบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้
4. เพื่อฝึกรับผิดชอบตนเอง

ลักษณะสำคัญของการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้

ลักษณะสำคัญของการสอนวิธีนี้คือ ให้นักเรียนลงมือทำกิจกรรมและศึกษาด้วยตนเองมากขึ้น รู้จักแสดงความคิดเห็น รู้จักแสดงความคิดเห็น รู้จักตัดสินใจ มีความรับผิดชอบและรู้จักร่วมมือ การสอนแบบนี้เป็นการนำเนื้อหาในบทเรียนมาแบ่งเป็นส่วน ๆ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ทีละหน่วย ซึ่งถือว่าเป็นการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันหมายถึงสิ่งต่อไปนี้

1. เป็นการจัดการเรียนการสอนให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง
2. เป็นวิธีการที่ทำให้นักเรียนมีโอกาสเรียนรู้ไปทีละน้อยตามความเหมาะสม
3. ครูให้คำปรึกษาและแนะนำหลักและวิธีการต่าง ๆ ในการเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้
4. ครูจัดเตรียมเนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอนตลอดจนการวัดผลให้

พร้อม เพื่อจะให้การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยในการเรียนรู้มีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์

5. นักเรียนจะทราบผลการเรียนทันทีหลังจากที่เรียนจบศูนย์ ถ้าเป็นผลแห่งความพึงพอใจก็จะมีกำลังใจ แต่ถ้าเป็นผลที่ยังไม่พอใจก็จะปรับปรุงให้ดีขึ้น

6. เป็นการเรียนที่ไม่ก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายเพราะเด็กต้องเรียนรู้แข่งขันกับเวลา

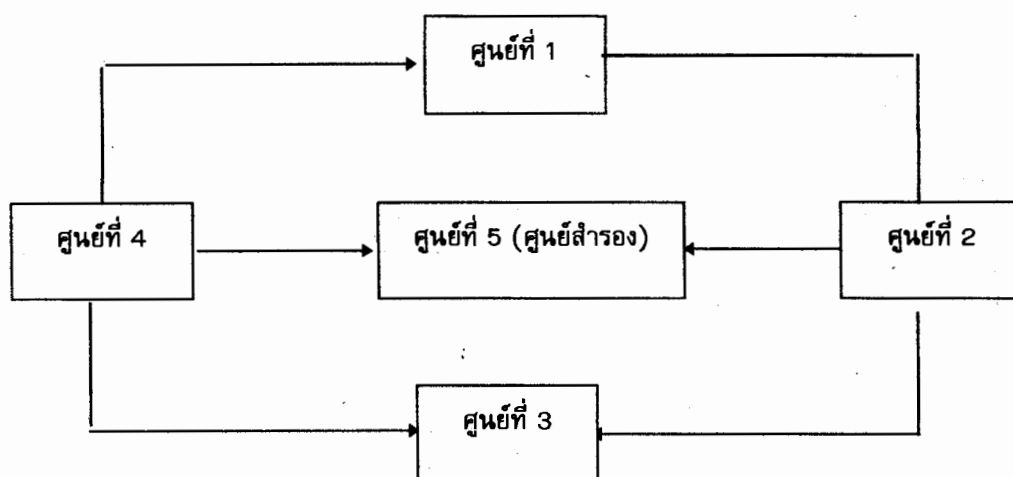
ประเภทของศูนย์การเรียนรู้

1. การจัดศูนย์การเรียนรู้ในชั้นเรียน ได้แก่ การจัดมุมวิชาการต่าง ๆ ด้านช่างหรือหลังชั้นเรียนเหมือนที่ครูเคยทำกันมา ซึ่งมักจะทำกันตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาหรือเพื่อตกแต่งชั้นเรียน

2. การจัดศูนย์การเรียนรู้แบบเอกเทศ เป็นการจัดชั้นเรียนเพื่อแบ่งกลุ่มกิจกรรมเป็นหน่วย ๆ โดยเฉพาะสำหรับการเรียนโดยวิธีนี้ ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้สำหรับการสอนที่แท้จริง

รูปแบบการจัดศูนย์การเรียนรู้

โดยทั่วไปการจัดรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ มักจัดในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือมีศูนย์สำรองไว้ในส่วนกลางและรอบนอกจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้แต่ละกลุ่มดังตัวอย่างแผนผังการจัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้

แผนผังที่ 1 : แผนผังการจัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้

ที่มา : สุพิน บุญชูวงศ์, หลักการสอน (กรุงเทพฯ : แสงสุทธิการพิมพ์, 2538) , หน้า 63.

การจัดศูนย์การเรียนรู้

การจัดชั้นเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้สามารถจะจัดได้ในชั้นเรียนธรรมดา เป็นการเปลี่ยนแปลงชั้นเรียนธรรมดาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมโดยจัดโต๊ะออกเป็นกลุ่ม ๆ ที่นิยมกันมักจัดประมาณ 4-6 กลุ่ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่แบ่งเป็นตอน ๆ และจะต้องแบ่งเด็กให้เท่ากับจำนวนตอนของเนื้อหา ในแต่ละกลุ่มจะมีเนื้อหา สื่อการสอนและกิจกรรมแตกต่างกันไป นักเรียนไปโรงเรียนจะผลัดเปลี่ยนกันเรียนรู้และทำกิจกรรมในแต่ละศูนย์จนครบทุกศูนย์ ศูนย์ละประมาณ 15-20 นาที และจะมีอีกศูนย์หนึ่งเรียกว่า ศูนย์พิเศษ หรือศูนย์สำรอง สำหรับกลุ่มที่เรียนเร็วกว่ากลุ่มอื่น นักเรียนจะเรียนโดยปรึกษากันเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่ม 1 คน เพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มเพื่อนนักเรียนและครู (ดูแผนผังการจัดห้องเรียนประกอบ)

ในการสอนแต่ละศูนย์จะมีสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เนื้อหา จัดเป็นศูนย์การเรียนรู้โดยใช้ชุดการสอน จะแบ่งเนื้อหาออกเป็นเรื่อง ๆ ซึ่งแต่ละเรื่องจะมีสื่อการสอน และกิจกรรมไว้ให้นักเรียนได้ปฏิบัติ โดยจะแตกต่างกันไปตามเนื้อหาในแต่ละเรื่องหรือแต่ละหัวข้อ
2. สื่อการสอน จัดอยู่ในรูปของชุดการสอน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากของศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ บัตรคำ บัตรรูปภาพ บัตรอ่านประกอบรูปภาพ แผนภูมิ แบบเรียนสำเร็จรูป เทป สไลด์ และหนังสือ ฯลฯ เป็นต้น

3. บัตรคำสั่ง เป็นแผ่นกระดาษหรือพลาสติกแข็ง ขนาด 6 x 8 นิ้ว มีคำอธิบาย
การดำเนินกิจกรรมให้นักเรียนปฏิบัติตาม

ลำดับขั้นของการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้

1. ครูควรทำข้อตกลงกับนักเรียนทั้งชั้นก่อนในลักษณะของวิธีเรียนและการปฏิบัติ
เกี่ยวกับเวลา ความรับผิดชอบ
2. แต่ละกลุ่มเข้าศึกษาประจำศูนย์ ฉะนั้นขั้นตอนนี้จะมีกลุ่มนักเรียนทุกศูนย์ให้
หัวหน้ากลุ่มหยิบบัตรคำสั่ง และนักเรียนแต่ละคนหยิบเครื่องเขียน แล้วคอยปฏิบัติกิจกรรมตามบัตรคำสั่ง
3. เมื่อครบหนึ่งหน่วยเวลาครูบอกให้เปลี่ยนศูนย์ตามลำดับที่ไม่สับสน ซึ่งตกลงกันได้
แต่แรกแล้ว สำหรับพวกที่มีเวลาเหลืออาจเข้าศูนย์สำรองก่อน โดยไม่ต้องคอยเพื่อเพิ่มพูนความรู้พิเศษที่ได้จัด
เตรียมไว้ให้

เมื่อศึกษาจนครบศูนย์แล้วก็จัดการสอนโดยพบปะกันหมดเหมือนตอนแรกแล้วมีการ
อภิปรายซักถามหรือเสนอรายงานแล้วแต่จะกำหนดให้เหมาะสม

สำหรับเครื่องมือที่ใช้เขียนยกเว้นกระดาษที่แต่ละคนใช้จดบันทึก เมื่อเสร็จกระบวนการ
เรียนแล้ว ต้องเก็บเข้าที่ประจำศูนย์

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้

ข้อดี

1. ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
2. ฝึกให้นักเรียนรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ
3. ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักแสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์

ข้อจำกัด

1. ต้องเสียค่าใช้จ่าย และเสียเวลาในการสร้างชุดการสอน
2. ความรู้ที่ได้จากชุดการสอนอยู่ในวงจำกัด
3. ไม่เหมาะกับเนื้อหาบางวิชา เช่น วิชาที่ปฏิบัติแล้วอาจเกิดอันตราย

9. การสอนแบบบทบาทสมมติ (Role Playing Method)

ละออ การุณยวัฒน์ (ม.ป.ป. : 92-93) ได้อธิบายวิธีสอนแบบบทบาทสมมติไว้ว่า เป็น
การสอนที่ให้ผู้เรียนแสดงบทบาทในเหตุการณ์หรือปัญหาที่หยิบยกขึ้นมาเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพการณ์

ที่เกิดขึ้นจริง ๆ แล้วนำไปสู่การอภิปรายสรุปในการแก้ปัญหาหรือหาทางออก

ลำดับขั้นของการสอนแบบบทบาทสมมติ

1. เลือกปัญหาที่สมาชิกส่วนมากในกลุ่มนั้นพบบ่อย
2. แสดงปัญหาและสาธิตการจัดการแก้ปัญหาด้วยวิธีต่าง ๆ
3. ดึงผู้ดูเข้าร่วมโดยการแนะนำให้ดูและฟังบทสนทนา ซึ่งแสดงออกเป็นพฤติกรรม

และทรรณะต่าง ๆ กัน

4. สั่งให้ยุติการแสดงทันทีเมื่อถึงตอนที่พฤติกรรมหรือจุดสำคัญในเรื่องนั้นปรากฏชัด
5. อภิปราย
6. ถามผู้ดูว่ารู้สึกอย่างไร
7. สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้จากเท่าที่อภิปรายกันไปแล้วและควรนำไปใช้ในโอกาสต่อไป
8. ประเมินผลการปฏิบัติตามวิธีนี้ตั้งแต่ต้น

ประโยชน์ของบทบาทสมมติ

1. ช่วยให้เราเข้าใจถึงบทบาทที่เรากระทำได้ในชีวิตจริง
2. ช่วยสอนให้เราสำรวจบทบาทที่เราแสดงโดยไม่ลำเอียง
3. ช่วยสอนให้เราสร้างและทดลองบทบาทใหม่ เพื่อปรับตนให้เข้ากับกลุ่ม
4. ให้ตัวอย่างพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ
5. ช่วยพัฒนาความสามารถในการสื่อสาร
6. ช่วยให้เข้าใจความคิดในแง่มุมมองอื่น

ข้อดีและข้อจำกัดของการสอนแบบบทบาทสมมติ

ข้อดี

1. ส่งเสริมบทเรียนให้สนุกสนานเพลิดเพลิน
2. ทำให้เข้าใจเนื้อหาได้ดี
3. ส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ สังคม รับผิดชอบ

ข้อจำกัด

สุทิน บุญสูงศรี (2538 : 74) ได้กล่าวถึงข้อจำกัดของการแสดงบทบาทสมมติว่า

การแสดงบทบาทแต่ละครั้งใช้เวลามาก บางครั้งครูต้องให้นักเรียนฝึกซ้อมล่วงหน้า

10. การสอนแบบสร้างเสริมเจตคติ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 14) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการสอนแบบสร้างเสริมเจตคติไว้ดังนี้

การสอนแบบสร้างเสริมเจตคติเป็นการสร้างเจตคติให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ฝึกให้คิดและตัดสินใจอย่างมีระบบ ฝึกการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ให้นักเรียนมีโอกาสได้ทำเองด้วยความพอใจ มีอิสระเสรีในการคิดตามสภาพของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกัน

ลำดับขั้นของการสอนแบบสร้างเสริมเจตคติ

1. ครูให้สถานการณ์จำลองแก่นักเรียน อาจเป็นข้อความ เรื่องสั้น นิทาน เพลง ฯลฯ
2. ครูใช้คำถามทำให้นักเรียน คิดและแสดงออกด้วยการพูดหรือเขียนแล้วพูด
3. การแสดงออกให้ใช้วิธีคิดเป็นรายบุคคล แล้วจัดแบ่งกลุ่มอภิปราย
4. สรุปหาข้อยุติของกลุ่มโดยพิจารณาเหตุผลและข้อดีข้อเสียที่ได้คิดไว้เป็นเกณฑ์

การตัดสินใจ

3.6 การจัดทำแผนการสอน

การเตรียมการสอนมีความจำเป็นมากสำหรับการสอนของครู ถ้าครูเตรียมการสอนอย่างดี การสอนมักจะได้ผลดี ในการเตรียมการสอน ครูจะต้องวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ที่จะสอน เหมาะสมกับเนื้อหาและความรู้ของนักเรียน ตลอดจนวางแผนการใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม และเพื่อตรวจสอบการเรียนการสอนว่าได้ผลครบตามกระบวนการเรียนการสอนหรือไม่ ครูจะต้องเตรียมการประเมินผลไว้ด้วย การวางแผนการสอนมี 2 ประเภท คือ การวางแผนการสอนระยะสั้นและระยะยาว

สมชาย ชูชาติ (ม.ป.ป. : 96-99) และ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534 : 29-31) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการทำแผนการสอน ขั้นตอนการทำแผนการสอน ส่วนประกอบของแผนการสอน และลักษณะของแผนการสอนไว้ ดังนี้

3.6.1 ประโยชน์ของแผนการสอน

1. ทำให้ครูได้วางแผนล่วงหน้าในการกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม สื่อการเรียนการสอนและแนวทางในการวัดและประเมินผลให้สอดคล้องกัน ตลอดจนทำให้ครูมองเห็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนอย่างชัดเจน

2. ช่วยให้ครูมีคู่มือของตนที่ทำโดยตนเองล่วงหน้า อันจะทำให้เกิดความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีคุณภาพตรงเจตนารมณ์ของหลักสูตรฉบับปรับปรุง และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ครบถ้วนสอดคล้องกับระยะเวลา จำนวนคาบที่มีจริงในแต่ละภาคเรียน นั่นคือสอนได้ครบถ้วนและทันเวลา

3. เป็นผลงานทางวิชาการอย่างหนึ่ง ที่แสดงความชำนาญการพิเศษ หรือความเชี่ยวชาญของผู้ทำแผนการสอน ซึ่งสามารถเผยแพร่เป็นตัวอย่างการวางแผนที่ดีให้กับครูทั่วไป

4. ถ้าครูผู้สอนติดกิจธุระจำเป็นไม่ได้สอนโดยตนเอง แผนการสอนที่ดีจะช่วยให้ครูผู้สอนแทนสามารถสอนได้ดีเช่นกัน

3.6.2 ขั้นตอนการทำแผนการสอน

การทำแผนการสอนมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตร การศึกษาหลักสูตรเพื่อการทำแผนการสอนนั้น ครูภาษาไทยจะต้องศึกษาดังแต่หลักการและจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ของวิชาภาษาไทย จุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา ทั้งนี้เพื่อจะได้นำไปสู่การวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ได้อย่างครบถ้วน

2. วิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ ครูภาษาไทยจะต้องวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ในรายวิชาที่สอน โดยวิเคราะห์จากจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา แล้วนำไปสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายและหลักการของหลักสูตรด้วย เพื่อดูว่าจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วิเคราะห์ได้นั้นครอบคลุมตามที่หลักสูตรต้องการครบถ้วนหรือไม่ หากยังไม่ครบจะได้เพิ่มเติมให้สมบูรณ์ สำหรับวิชาภาษาไทยบังคับระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น กรมวิชาการได้วิเคราะห์จุดประสงค์ไว้ให้แล้ว แต่ครูผู้สอนและกลุ่มโรงเรียนสามารถกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ขึ้นใช้ได้อีกเอง ตามวิธีดังกล่าว

3. สัมพันธ์จุดประสงค์การเรียนรู้กับเวลา ในโครงสร้างของหลักสูตร จะกำหนดเวลาเรียนรายวิชาต่าง ๆ ไว้ชัดเจน ฉะนั้นเมื่อวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้ได้แล้ว ควรจะพิจารณาเวลาสอนให้เหมาะสมด้วย

4. จัดลำดับจุดประสงค์ ในการวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้วิชาภาษาไทยนั้น จะวิเคราะห์เป็นทักษะตามที่ปรากฏในหลักสูตร ในการทำแผนการสอนจึงควรจัดลำดับจุดประสงค์การเรียนรู้ให้เหมาะสมในการสอน

5. กลวิธีสอน การทำแผนการสอน คือ การเตรียมการสอน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหา กลวิธีสอน เพื่อให้การสอนบรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ หลักสูตรฉบับปรับปรุงนี้มุ่งการสอนที่เน้นกระบวนการ โดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ผู้เรียนค้นพบคำตอบด้วยตนเอง มีการฝึกทักษะเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม และใช้วัสดุอุปกรณ์ในห้องเรียน

6. จัดทำสื่อการเรียนการสอน การทำแผนการสอนจำเป็นจะต้องหาสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนให้สอดคล้องกับกลวิธีสอนที่คิดขึ้น ครูผู้สอนอาจคิดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่แล้ว หรือหากคิดกิจกรรมการเรียนการสอนแล้วไม่มีสื่อการเรียนการสอน ก็ต้องจัดทำสื่อการเรียนการสอนเพิ่มขึ้นตามความเหมาะสม เพื่อจะช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมาย

7. จัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผล การทำแผนการสอนนั้น จำเป็นจะต้องคิดวางแผนให้ครบวงจร คือ จะต้องวางแผนทางให้ครอบคลุมถึงการจัดทำเครื่องมือวัดและประเมินผลการเรียนการสอน เพื่อดูว่าการเรียนการสอนนั้นบรรลุผลหรือไม่ เครื่องมือวัดและประเมินผลการเรียนการสอนนั้น จะต้องมิตั้งระหว่างการเรียนการสอนและการวัดผลรวมเพื่อบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ด้วย

3.6.3 ส่วนประกอบของแผนการสอน

ส่วนประกอบของแผนการสอนประกอบด้วย

1. สารสำคัญ คือ ความคิดรวบยอด หรือหลักการ หรือโครงสร้างของเนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับหลังจากเรียนเรื่องราว นั้น ๆ ไปแล้ว
2. จุดประสงค์การเรียนรู้ เป็นจุดประสงค์ที่วิเคราะห์มาจากหลักสูตรในคำอธิบายรายวิชา เป็นสิ่งที่บอกให้ทราบว่าจัดการเรียนการสอนให้อยู่ในชั้นใดของทักษะ เช่น ชั้นความรู้ความเข้าใจ นำไปใช้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า และเมื่อกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้แล้ว ควรจะมีจุดประสงค์ย่อยเพื่อนำทางไปสู่การเรียนรู้ปลายทางนั้นด้วย
3. กิจกรรมการเรียนการสอน คือ การจัดสภาพการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องเน้นกระบวนการ ส่งเสริมให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ได้ฝึกปฏิบัติทั้งงานกลุ่มและงานรายบุคคล
4. สื่อการเรียนการสอน คือ เครื่องมือ วัสดุ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ได้ง่ายและรวดเร็ว
5. กิจกรรมเสนอแนะ คือ การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเรียนการสอนใน

แต่ละจุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้เรียน โดยการจัดในโอกาสต่าง ๆ นอกเวลาเรียน รวมทั้งการจัดกิจกรรมเพื่อซ่อมเสริม และการจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรักและเห็นคุณค่าของวิชาภาษาไทย

6. การวัดและประเมินผล คือ การประมาณราคา หรือประมาณค่าของสิ่งของต่าง ๆ เพื่อบอกคุณภาพของสิ่งนั้น ๆ เช่น การประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน เป็นการบอกคุณภาพว่าผู้เรียนมีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด เพื่อจะได้มีการพัฒนา หรือต้องปรับปรุงแก้ไข ครูอาจต้องใช้เครื่องมือหลายชนิด เพื่อจะได้ข้อมูลมากเพียงพอที่จะนำมาประกอบการวินิจฉัยได้ เป็นต้นว่า แบบสังเกต แบบทดสอบ แบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

3.6.4 ลักษณะของแผนการสอน

ลักษณะของแผนการสอนมีลักษณะดังนี้

1. จุดประสงค์การเรียนรู้ต้องชัดเจน
2. กิจกรรมควรนำไปสู่ผลการเรียนตามจุดประสงค์ได้จริง
3. ระบุพฤติกรรมครูผู้สอนอย่างชัดเจนในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้
4. เรียงลำดับสื่อจากคุณค่ามากไปหาน้อย คือ ของจริง ภาพ สัญลักษณ์ทางภาษา
5. วิธีวัดผลควรชัดเจนตามจุดประสงค์การเรียนรู้

3.7 สื่อการสอน

อบรม สันทิบาล และ ญูชัย ธิงคสิริพร (2520 : 12 อ้างถึงใน สมพร มั่นตสุตร 2526 : 193) กล่าวว่าสื่อการสอนหมายถึง สิ่งใดก็ตามที่เป็นตัวกลางนำความรู้ ความคิด ทักษะคติ จากครูไปสู่ผู้เรียน และทำให้การเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เป็นอย่างดี สื่อการสอนในปัจจุบันนี้มีความสำคัญมาก จัดเป็นศาสตร์แขนงใหม่ เรียกว่าโสตทัศนศึกษา (Audio-Visual Education) และต่อมาพัฒนาการเป็นวิชาใหม่เรียกว่าเทคโนโลยีทางการศึกษา (Technology of Education) ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวัตถุที่ใช้สนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน และช่วยให้การสอนของครูเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.7.1 ประเภทของสื่อการสอน

นักวิชาการหลายท่านได้จัดประเภทของสื่อการสอนไว้หลายรูปแบบ ซึ่งโดยทั่วไปมีรายละเอียดแตกต่างกันไม่มากนัก และพอที่จะสรุปประเภทของสื่อการสอนไว้ ดังนี้

1. ประเภทวัสดุ สื่อการสอนประเภทวัสดุนี้บางครั้งเรียกว่าสื่อเล็กมีลักษณะเป็นสื่อการสอนประเภทที่เป็นความรู้ในลักษณะของภาพ อักษร เสียงหรืออาการ เป็นสำคัญ เช่น เทป สไลด์ แผ่นเสียง เทปบันทึกภาพ फिल्मสตริป เอกสาร ตำรา คู่มือครู เป็นต้น
 2. สื่อการสอนประเภทเครื่องมือหรือโสตทัศนูปกรณ์ สื่อการสอนประเภทนี้ปัจจุบันได้รับความนิยมสูงแม้จะมีราคาแพงก็ตาม เพราะให้ประสิทธิภาพในการสอนสูง แต่สำหรับในการสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาชั้น สื่อการสอนเหล่านี้อาจไม่จำเป็นนัก สื่อการสอนประเภทนี้ได้แก่ เครื่องฉายภาพยนตร์ โทรทัศน์วงจรปิด เครื่องเล่นจานเสียง เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เป็นต้น
 3. สื่อการสอนประเภทเทคนิคหรือวิธีการ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในฐานะกิจกรรมการสอน หรือที่เรียกว่า การสอนโดยใช้กิจกรรม กิจกรรมที่ใช้ในการเรียนการสอนแล้วได้ดีมากคือ การเล่นเกม นิทรรศการ การใช้เพลง การศึกษานอกสถานที่ บทบาทสมมุติ การสาธิต และการทดลอง
- เมื่อครูมีความเข้าใจเกี่ยวกับการสอนแล้ว ควรจัดหาสื่อไว้เพื่อประกอบการสอน แต่ในบางครั้งครูอาจต้องสร้างสื่อขึ้นมาใช้เอง จึงจำเป็นต้องศึกษาวิธีสร้างสื่อการสอนด้วย

3.7.2 กระบวนการในการสร้างสื่อการสอน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534 : 82-83) ได้เสนอกระบวนการในการสร้างสื่อการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. การกำหนดจุดประสงค์ทั่วไป
2. การศึกษาและกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน
3. การกำหนดและวิเคราะห์เนื้อหาสาระ
4. การกำหนดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม
5. การกำหนดรูปแบบและวิธีการประเมินผล
6. การกำหนดวิธีการและกิจกรรมการเรียนการสอน
7. การกำหนดหรือสร้างสื่อการเรียนการสอน
8. การทดสอบหรือทดลองใช้แผนการเรียนการสอน เพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขก่อน

ที่จะนำไปใช้จริง

นอกจากครูจะรู้จักวิธีสร้างสื่อการสอนแล้ว ครูยังต้องมีเทคนิคในการเลือกและใช้สื่อด้วยเช่นกัน

3.7.3 วิธีเลือกใช้สื่อการสอน

สมพร มั่นตะสูตร (2526 : 198) ให้ความเห็นว่า การเลือกใช้สื่อการสอนนั้น เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะไม่ว่าสื่อจะดีเพียงใด หากไม่เหมาะสมกับเวลา โอกาส สถานที่ และวัยของเด็ก ตลอดจนความสอดคล้องในเนื้อหาสื่อก็อาจไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เลย ดังนั้นในการเลือกใช้สื่อการสอนจึงควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ด้วย

1. ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
2. ต้องเหมาะสมกับอายุ และระดับสติปัญญาของนักเรียน
3. ต้องเป็นสิ่งที่นักเรียนสนใจ
4. มีขนาดเหมาะสม เป็นสิ่งชวนสนใจ สามารถสร้างความสนใจของนักเรียนได้มี

ความแจ่มชัด สีสวย

5. ต้องมีส่วนส่งเสริมทัศนคติที่ดีต่อเนื้อหาที่สอนนั้น
6. ต้องช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้รวดเร็วขึ้น
7. ทำง่าย หาง่าย ราคาถูก
8. เสริมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การใช้สื่อการสอนแต่ละครั้งครูควรทดลองใช้ดูก่อน ชักข้อหมกการใช้สื่อทุกชนิดเพื่อตรวจสอบเวลาและความแม่นยำ ความเที่ยงตรงของสื่อ เพื่อเวลาใช้จริงในห้องเรียนจะไม่เกิดอุปสรรคขัดข้อง เช่น เครื่องเล่นเทป ต้องทดลองดูก่อนว่าจะสามารถใช้ได้จริง ไม่ซลุกซลักทำให้เกิดความซับซ้อนขณะนำไปใช้ ซึ่งจะทำให้นักเรียนเกิดความคิดเห็นในด้านลบ

สุจริต เพียรชอบ และสายใจ อินทรมพรรย (2536 : 222-223 อ้างถึงใน สมพร มั่นตะสูตร 2526 : 198-200) เสนอแนะวิธีการเลือกและใช้สื่อการสอนสำหรับวิชาภาษาไทย ดังต่อไปนี้

1. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้ในห้องเรียนควรมีขนาดใหญ่พอที่นักเรียนจะเห็นได้ทั่วถึง ถ้าเป็นสิ่งที่จะให้ฟังก็ต้องดังพอได้ยินทั่วห้องอย่างชัดเจนและสม่ำเสมอ
2. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้จะต้องสอดคล้องกับเรื่อง สามารถนำไปประกอบ

เรื่องราวตอนที่กำลังสอนอยู่ได้อย่างดี

3. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้นั้นครูควรจะได้ซักซ้อมวิธีใช้ให้คล่องแคล่วเสียก่อนนำไปใช้จริงและควรตรวจสอบสภาพสื่อการสอนให้เรียบร้อย
4. การใช้สื่อการสอนบางประเภทต้องมีผู้ช่วย ครูก็ควรจะได้นัดแนะซักซ้อมกันไว้ให้พร้อม และควรตรวจสอบสภาพสื่อการสอนให้เรียบร้อย
5. ควรได้วางแผนการใช้สื่อการสอนล่วงหน้าอย่างรอบคอบว่าสื่อการสอนประเภทใดใช้กับเนื้อหาตอนใดและจะใช้อย่างไร
6. กำหนดเวลาโดยประมาณเพื่อใช้สื่อการสอนให้พอเหมาะสมพอดี และกำหนดแน่นอนว่าจะใช้เมื่อใด อย่าให้สื่อการสอนถ่วงการเรียนการสอน
7. สื่อการสอนที่จะนำมาใช้ในห้องเรียนควรปรับให้เหมาะสมกับความสนใจประสบการณ์ และระดับสติปัญญาของนักเรียนในชั้น
8. ขณะที่ใช้สื่อการสอนครูไม่ควรยืนบังนักเรียน ควรยืนอยู่ข้างหลังหรือด้านข้างหันหน้าเข้าหานักเรียน ไม่ควรหันหลังให้นักเรียน
9. ในการอธิบายสื่อการสอนควรใช้ไม้ชี้ ไม่ควรใช้มือชี้ เพราะจะทำให้เกะกะและยังทำให้นักเรียนมองเห็นไม่ชัดเจน
10. ในขณะที่ใช้สื่อการสอน ครูจะต้องคอยดูปฏิกิริยาของนักเรียนด้วยว่า นักเรียนมีปฏิกิริยาอย่างใดเกิดขึ้นในขณะนั้น
11. สื่อการสอนที่ยังไม่ใช้ ควรจะเก็บไว้หรือปิดบังไว้ก่อนอย่าทิ้งไว้ให้นักเรียนเห็น เพราะจะทำให้ความสนใจของนักเรียนลดลงเมื่อถึงเวลาที่ใช้ นอกจากนี้ยังจะทำให้นักเรียนเบนความสนใจไปอยู่ที่สื่อการสอนนั้นโดยที่ยังไม่ถึงเวลา
12. ตัวอักษร และข้อความที่เขียนอธิบายประกอบในสื่อการสอนควรเป็นข้อความกระชับรัด ไม่ยืดเยื้อจนเกินไป ขนาดของตัวอักษรก็ควรจะให้พอที่จะเห็นได้ชัดเจนทั่วไป
13. อย่าปล่อยให้เวลาให้นักเรียนต้องรอคอยที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ นานเกินไป ในขณะที่ครูจัดแสดงสื่อการสอนเพราะนักเรียนจะหมดความสนใจ
14. สื่อการสอนบางประเภทจะต้องหาที่จัดวางเป็นพิเศษ เช่น โต๊ะ ขาหยั่ง เveg ที่จะต้องเตรียมจัดไว้ให้พร้อม

15. สื่อการสอนที่ใช้เสร็จแล้วหากไม่มีความจำเป็นจะต้องใช้อีกควรเก็บหรือนำไปให้พ้นสายตานักเรียน เพื่อจะได้ไม่รบกวนสมาธิของนักเรียนในขณะที่สอน

16. การส่งสื่อการสอนผ่านต่อ ๆ ไปตามโต๊ะนักเรียนให้นักเรียนดูที่ละคนนั้นไม่ควรทำในขณะที่สอน เพราะจะทำให้นักเรียนที่รอดูนั้นขาดความสนใจได้ อาจจะทำให้หลังจากครูหยุดพูดแล้ว และสื่อการสอนจะต้องมีจำนวนมากพอที่จะแบ่งกันดูโดยไม่ต้องเสียเวลารอนาน

17. การใช้ภาพประกอบกิจกรรมการเรียนรู้เป็นกลุ่ม จะต้องมีความสัใจให้ชัดเจน มีจำนวนเพียงพอกับจำนวนนักเรียน ภาพไม่จำเป็นต้องใหญ่มาก

18. สื่อการสอนบางประเภทอาจใช้แทนครูได้ในบางโอกาส เช่น เทปบันทึกเสียง ทำนองเสนาะ นักเรียนอาจจะฝึกหัดการอ่านทำนองเสนาะจากเทปได้นอกเวลาเรียน แต่ก่อนจะนำไปใช้ครูควรจะได้แนะนำวิธีใช้และสาธิตให้ดูเสียก่อน และหลังจากนั้นควรได้ติดตามผลด้วย

19. การใช้สื่อการสอนแต่ละครั้งในห้องเรียน ควรให้นักเรียนได้มีโอกาสช่วยเหลือครูบ้างตามสมควร

การกำหนดสื่อการสอนดังกล่าวข้างต้น จำเป็นต้องให้เหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอนที่กำหนด ผู้สอนจะต้องทราบว่ากระบวนการเรียนการสอนที่ดี ควรใช้สื่อการสอนชนิดใด และในกระบวนการที่ต่างกัน ควรใช้สื่อการสอนที่แตกต่างกันออกไป

การใช้สื่อการสอนสามารถนำมาใช้ได้ทุกโอกาส ขณะที่สอนทั้งในการนำเข้าสู่บทเรียน อธิบายบทเรียน สรุปบทเรียน วัดผล ตลอดจนการใช้สื่อเพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะทำกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป เมื่อกระบวนการสอนตลอดจนการใช้สื่อได้เสร็จสิ้นแล้ว ครูควรจะได้มีการวัดและประเมินผลเพื่อตรวจสอบความเข้าใจของนักเรียนด้วย

3.8 การวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลเป็นสิ่งที่จะต้องทำควบคู่กันไปและทั้งสองอย่างนี้จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ได้มีผู้ให้นิยามของคำว่า วัดและประเมินผลไว้มากมาย ดังเช่น

ไทเลอร์ (Tyler 1969 : 25 อ้างถึงใน อำนวย เลิศขยันดี ม.ป.ป. : 5) ได้กล่าวถึงการวัดผลว่า การวัดผล หมายถึง การกำหนด ตัวเลขให้เข้ากับคุณลักษณะของสิ่งที่จำกัดภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจน

สตีเวน (Stevens 1981 อ้างถึงใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ 2535 : 1) กล่าวว่า หมายถึง การกำหนดค่าตัวเลขแก่สิ่งต่าง ๆ ตามเหตุการณ์ ตามกฎเกณฑ์

อนันต์ ศรีโสภา (2525 : 2) กล่าวว่า การวัดผล หมายถึง การกำหนดตัวเลข หรือ สัญลักษณ์ เข้ากับวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เป็นไปตามกฎ

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2526 : 49) กล่าวถึงการวัดผลว่า การวัดผล (Measurement) หมายถึง การใช้เครื่องมือเพื่อค้นหา หรือการตรวจสอบ เพื่อดึงการทราบปริมาณ จำนวนหรือคุณภาพของ สิ่งของหรือตัวบุคคล ถ้าหากการวัดผลการเรียนก็มีความหมายถึง การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนด้วย เครื่องมือต่าง ๆ

ดังนั้นการวัดผลหมายถึง การใช้เครื่องมือเพื่อตรวจสอบปริมาณ คุณภาพ ตัวเลขของสิ่งต่าง ๆ หรือบุคคลโดยมีกฎเกณฑ์แน่นอน

ส่วนอนันต์ ศรีโสภา (2525 : 2) และ บุญเรียง ขจรศิลป์ (2527 : 1) กล่าวถึงการ ประเมินผล โดยสรุปสาระสำคัญได้ว่า การประเมินผล เป็นการนำผลจากการวัดต่าง ๆ มาตัดสินในชั้นสรุป โดยการวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อตัดสินใจ ทางเลือก โดยเทียบกับเกณฑ์

ดังนั้นการวัดและประเมินผลจึงเป็นการกำหนดตัวเลขและการใช้เครื่องมือเพื่อค้นหาหรือ ตรวจสอบ เพื่อดึงการทราบปริมาณ จำนวน หรือคุณภาพของบุคคลหรือสิ่งของ หรือตัวบุคคล และนำผลจากการวัดผลวิธีต่าง ๆ อย่างมีระบบมาประเมินค่า

การวัดและประเมินผลการเรียนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอน ครู จะต้องแสวงหาแนวทางให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุตาม จุดประสงค์ที่กำหนด ดังที่ สมศักดิ์ สินธุระเวชชัย และ จันทิมา พรหมโชติกุล (2525 : 211-214) ได้ อธิบายเกี่ยวกับการประเมินผลการเรียนระดับมัธยมศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

1. การประเมินผลก่อนเรียน (Pre-Test) การประเมินในขั้นตอนนี้จะประเมินเมื่อเริ่มต้น ในแต่ละบทหรือแต่ละหน่วย เพื่อดึงการทราบความรู้พื้นฐานของผู้เรียนในเรื่องนั้น ๆ และนำผลการประเมิน ที่ได้รับไปวางแผนจัดการเรียนการสอนในโอกาสต่อไป

2. การประเมินผลระหว่างเรียน (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลเพื่อปรับปรุง การเรียนการสอน โดยกาประเมินความรู้ความสามารถของนักเรียนตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในระหว่าง เรียนของแต่ละหน่วย ซึ่งจะต้องเรียงตามลำดับขั้นของการเรียนรู้ จุดประสงค์ใดที่นักเรียนไม่ผ่านจะต้องมีการ ช่อมเสริม และผู้ประเมินจะต้องใช้เครื่องมือในแต่ละจุดประสงค์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กัน

3. การประเมินรวม (Summative Evaluation) เป็นการประเมินเมื่อสิ้นสุดการสอนในแต่ละรายวิชา หรือโปรแกรมการสอน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาว่า ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นอย่างไร การประเมินผลรวมนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องประเมินให้ครอบคลุมทุก ๆ จุดประสงค์

3.9 การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนภาษาไทย

สุจริต เพียรชอบ (2531 : 280-284) ได้เสนอแนวทางการวัดผลการเรียนรู้การสอนภาษาไทยว่า ครูภาษาไทยควรใช้วิธีการวัดผลหลาย ๆ วิธีประกอบกัน ดังนี้

1. การถาม-ตอบปากเปล่า ขณะที่การสอนดำเนินไป หรือเมื่อการสอนเนื้อหาตอนนั้นเสร็จสิ้นลงแล้ว ครูอาจถามปากเปล่าให้นักเรียนตอบเป็นการวัดผลว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้หรือไม่ ข้อสำคัญควรถามนักเรียนหลาย ๆ คน และมีคำถามหลาย ๆ คำถาม จะได้ครอบคลุมเนื้อหาที่ได้เรียนไปทั้งหมด
2. การสอบปากเปล่า นอกจากการสอบข้อเขียนแล้ว การสอบปากเปล่าก็เป็นวิธีการที่ดีอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งครูสามารถใช้วัดผลการเรียนรู้ภาษาไทยได้ เพราะนอกจากจะเป็นการวัดผลทางด้านเนื้อหาแล้ว ก็ยังเป็นการส่งเสริมความสามารถในการพูดจาโต้ตอบของนักเรียนอีกด้วย
3. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์นักเรียนเป็นรายบุคคลนั้น เป็นวิธีการที่จะช่วยให้ครูได้รู้จักนักเรียนที่ตนเองสอนดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาที่เรียนไป และการเปลี่ยนแปลงด้านภาษาต่าง ๆ ครูจะได้สังเกตเห็นการใช้ภาษาของนักเรียนอย่างใกล้ชิด นอกจากนั้นจะทำให้ครูได้ทราบพฤติกรรมของนักเรียนด้านอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ทักษะคิดของนักเรียนที่มีต่อภาษาไทย อุดมคติและค่านิยมต่าง ๆ ผลจากการสัมภาษณ์นั้น ครูภาษาไทยอาจบันทึกไว้ และใช้สำหรับประกอบการพิจารณาผลการเรียนภาษาไทยร่วมกับวิธีการอื่น ๆ ได้
4. การสนทนา การสนทนาอย่างเป็นกันเองกับนักเรียนจะช่วยให้ครูมีความเข้าใจนักเรียนที่ตนเองสอนดียิ่งขึ้น การสนทนานั้นนอกจากจะเป็นการพูดคุยกันเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนทางด้านภาษาไทยแล้ว ครูจะได้สนทนากันอย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาภาษาไทยที่ได้เรียนไปด้วย ระหว่างที่สนทนานั้น ทำให้ครูพอที่จะประเมินผลได้ว่านักเรียนมีความเข้าใจเรื่องที่เรียนไปแล้วหรือไม่ นอกจากนั้นอาจจะจัดให้นักเรียนสองคนออกไปสนทนากันหน้าชั้น เป็นการซักถามและอธิบายถึงเนื้อหาวิชาตามที่ครูได้มอบหมายให้ไปศึกษาค้นคว้ามา หรืออาจจะสนทนาเกี่ยวกับเรื่องที่เรียนไปแล้วก็ได้ ครูก็สามารถวัดผลได้ว่านักเรียนมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่สนทนามากน้อยเพียงใด
5. การอภิปราย ในการเรียนการสอนภาษาไทยนั้น การอภิปรายก็เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งจะเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความรู้สึกและทัศนะต่าง ๆ จะเป็นการเปิดอภิปรายทั่วไป (open discussion)

การอภิปรายแบบปาฐกถาหมู่ (symposium) การอภิปรายเป็นคณะ (panel discussion) หรือการอภิปรายซักถาม (colloquy) ก็ตาม ครูสามารถที่จะสังเกตความสามารถในการพูด มารยาทในการพูด ความเป็นคนใจกว้าง การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ในขณะเดียวกัน ครูก็ได้ทราบว่านักเรียนเข้าใจเนื้อหาภาษาไทยที่นักเรียนกำลังอภิปรายกันมากน้อยเพียงใด มีอะไรที่ครูจะต้องสอนเพิ่มเติม หรือปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

6. การประชุมกลุ่มย่อย การแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม จะเป็นกลุ่มและประมาณ 3-5 คน หรือ 10-15 คน เพื่อให้นักเรียนอภิปรายระดมความคิด ช่วยกันแก้ปัญหา หรือตั้งเกณฑ์การอ่านออกเสียง การพูดที่ดี นักเรียนจะมีรายงานกลุ่มมาเสนอต่อชั้น ทั้งนี้เป็นในรูปรายงานปากเปล่า และรายงานที่ประชุมที่เป็นข้อเขียน วิธีการดำเนินการ และผลการประชุมของนักเรียน จะช่วยให้ครูประเมินผลการสอนได้เป็นอย่างดี

7. การสังเกต ครูควรสังเกตการใช้ภาษาไทยของนักเรียน ในขณะที่นักเรียนร่วมกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน และควรที่จะได้จดบันทึกไว้ด้วย ว่านักเรียนมีความสามารถหรือมีข้อบกพร่องสมควรที่จะได้รับการแก้ไขในด้านใดบ้าง หรือหลังจากที่ได้เรียนบทเรียนภาษาไทยไปแล้ว เช่น ลักษณะนาม การใช้บุพบท กับ แก่ แต่ ต่อ นักเรียนใช้ได้ถูกต้อง หรือใช้ภาษาไทยด้วยความระมัดระวังขึ้นกว่าเดิมบ้างหรือไม่

8. การใช้แบบสอบถาม การใช้แบบสอบถามนั้น เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง นักเรียนจะได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาไทย และเสนอข้อคิดต่าง ๆ ในบางกรณีครูก็อาจสร้างแบบสอบถามขึ้นเพื่อศึกษาในด้านการฟัง การอ่าน เป็นต้น

9. การให้นักเรียนทำรายงานเสนอผลการค้นคว้า รายงานนี้จะป็นรายบุคคลหรือทำเป็นกลุ่มก็ได้ การให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าแล้วทำเป็นรายงานส่งนี้ นักเรียนจะได้รับความรู้ในวงที่กว้างขวางขึ้น และถ้าหากนักเรียนได้มีโอกาสเสนอผลการค้นควาหน้าชั้นเรียนด้วยแล้วก็จะทำให้วงความคิดกว้างขวางออกไปด้วยเพราะจะมีการอภิปรายซักถาม ตั้งข้อสังเกตหรือกล่าวเพิ่มเติมจากครูหรือเพื่อน ๆ ด้วย ครูจึงสามารถวัดผลได้ทั้งในด้านเนื้อหา พฤติกรรม ที่นักเรียนแสดงความคิดเห็นโต้ตอบกันอีกด้วย

10. การใช้มาตราส่วนประเมินค่า (rating scale) มาตราส่วนประเมินค่านี้ในการเรียนการสอนภาษาไทย ผู้ประเมินจะเป็นบุคคลหลายฝ่าย เช่น ครู เพื่อน และตัวนักเรียนเอง มาตราส่วนประเมินค่าจะช่วยให้การประเมินผลละเอียดละออ และมีความเป็นปรนัยมากขึ้น และการที่นักเรียนมีโอกาสประเมินตนเองด้วยนั้น จะทำให้นักเรียนยอมรับข้อบกพร่องของตน และพยายามหาทางปรับปรุงแก้ไข

11. การบันทึกพฤติกรรมทางภาษาของนักเรียน (anecdotal record) คือ การที่ครูคอยสังเกต การใช้ภาษาของนักเรียนแล้วบันทึกไว้ โดยที่ไม่ได้บันทึกความคิดเห็นของครูลงไปด้วย ในขณะที่ครู

บันทึกพฤติกรรมทางการใช้ภาษาของนักเรียนนั้น ครูก็อาจสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในด้านอื่น ๆ ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการวางแผนปรับปรุงการใช้ภาษาและพฤติกรรมด้านอื่นของนักเรียนต่อไป

12. วัดผลโดยใช้แผนภูมิแสดงเกณฑ์ที่ตั้งไว้ใน การเรียนการสอนภาษาไทยนั้น ในหลาย ๆ กรณีครูได้เปิดโอกาสให้นักเรียนช่วยกันสร้างเกณฑ์ในด้านต่าง ๆ ไว้ เช่น การฟังที่ดี การสนทนา การอภิปราย การเขียนเรียงความที่ดี แล้วบันทึกไว้ในแผนภูมิ เมื่อนักเรียนลงมือปฏิบัติแล้วก็ควรจะนำเกณฑ์นั้น ๆ มาใช้เป็นเครื่องช่วยตัดสินว่า นักเรียนสามารถปฏิบัติตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้หรือไม่

13. การสอบข้อเขียน ข้อสอบที่ใช้ควรมีทั้งปรนัยและอัตนัย ทั้งนี้ให้ครอบคลุมเนื้อหาได้ทั้งหมด การวัดผลก็ควรจะเป็นไปตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ และควรจะได้วัดทุกด้าน ทั้งพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย แต่ละพิสัยก็ควรจะได้ประเมินผลทุกอย่าง เช่น ในพุทธิพิสัยก็ควรจะได้วัดทุกด้าน ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินผล เป็นต้น

นอกจากนี้วิธีวัดผลยังมีอีกหลายวิธี ครูภาษาไทยอาจวัดผลด้วยวิธีอื่น ๆ ได้ เช่น การแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละคร การโต้วาที การใช้สถานการณ์จำลอง การแต่งกลอนสด สักวา การจัดป้ายนิเทศ และการวาดภาพประกอบการเรียนวรรณคดี เป็นต้น

4. ความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน

4.1 ความหมายของนิทานพื้นบ้าน

นักคติชนวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของนิทานพื้นบ้านในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

กิ่งแก้ว อัดถากร (2519 : 12) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ

ทัศนีย์ ทานตะวณิช (2522 : 60) ได้กล่าวถึง ความหมายของนิทานพื้นบ้านว่า เป็นเรื่องเล่าที่อาศัยการถ่ายทอดทางวาจา และจดจำเป็นสำคัญ เพื่อสืบเนื่องนิทานจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

กล่อมจิตต์ พลายเวช (2526 : 104) ได้อธิบายความหมายของนิทานพื้นบ้านสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน โดยไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง นิทานได้แพร่ไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเนื้อเรื่องผิดเพี้ยนไปบ้าง การแพร่กระจายของนิทานอาจเป็นได้หลายทาง เช่น การติดต่อค้าขาย การศึกษา การสงคราม นิทาน พื้นบ้านของทุกชาติมีลักษณะคล้ายกัน คือ แสดงอารมณ์ ความเชื่อ ความคิด และจินตนาการ ของคนในสมัยก่อน ดังนั้นนิทานพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

จันทร์ศรี นิตยฤกษ์ (ม.ป.ป. : 10) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าสืบ ๆ ต่อกันมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ไม่ทราบว่ามีผู้เล่าดั้งเดิมคือใคร มักสืบทอดกันมาด้วยวาจา

จากความเห็นดังกล่าว สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันทางวาจามาช้านาน ไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิม มักเป็นภาษาร้อยแก้ว และเป็นเรื่องราวที่แสดงอารมณ์ ความคิด ภาพชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

4.2 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

บอกส์ (Boggs 1949 : 161-226 อ้างถึงใน ภัสรา อินทรกำแหง 2532 : 12) ได้จัดระบบการจัดจำแนกนิทานพื้นบ้าน โดยแบ่งเรื่องเล่า (Narrative) ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เรื่องเล่าประเภทร้อยแก้ว ได้แก่ เทพนิยาย ตำนานและนิทาน และเรื่องเล่าประเภทร้อยกรอง หรือคำกลอน ได้แก่ มหาकाพย์ นิทานคำกลอน ฯลฯ

กุหลาบ มลลิกะมาส (2518 : 99-100) ได้กล่าวถึงนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เล่ากันด้วยปากมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลังเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า

3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมนั้นเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่า ฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ ที่ทราบตัวผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เช่น นิทานของกริมม์ กริมม์ก็อ้างว่าเล่าตามเค้านิทานที่มีมาแต่เดิม ไม่ใช่ตนเองแต่งขึ้นเอง

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2529 : 41) ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นคำร้อยแก้ว
2. เล่ากันมาด้วยปากเป็นเวลาช้านาน
3. ไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิมว่าเป็นใคร เล่าต่อ ๆ กันมา แม้จะเขียนขึ้นภายหลังก็เขียนจากเค้านิทานเดิม

4. เรื่องไม่ซับซ้อน เล่าง่าย ๆ ตรงไปตรงมา

5. การเล่า การถ่ายทอดไม่อาศัยอุปกรณ์ ไม่มีฉาก ไม่มีการแต่งตัว

วิเชียร ณ นคร (2531 : 25-28) กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานด้วยวิธีมุขปาฐะ กล่าวคือ เล่าสู่กันฟังและจดจำต่อกันมา จนไม่อาจทราบได้ว่าใครเป็นใครเป็นผู้แต่งหรือริเริ่มเล่าเป็นคนแรก
2. เป็นเรื่องที่นิยมเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว กล่าว คือ มุ่งเอารสของเนื้อเรื่องมากกว่ารสของคำ
3. นิทานดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ กล่าวคือ มีลีลาในการดำเนินเรื่องคล้ายคลึงกันแทบทุกเรื่อง เมื่อเปิดเรื่องก็มักจะกล่าวถึงตัวละครเอก พฤติกรรมของตัวละครเอก การพบอุปสรรค และการแก้ปัญหา อุปสรรคจนเป็นผลสำเร็จ จุดสุดยอดของเรื่องมักอยู่ที่ฉากสูงสุดท้ายหรือฉากสุดท้าย เมื่อคลี่คลายปัญหาหรืออุปสรรคได้ เรื่องก็จะจบลง
4. นิทานมีโครงเรื่องไม่สลับซับซ้อน เมื่อเริ่มเรื่องก็จะเดินเรื่องไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ไม่ค่อยมีการเล่าเรื่องย้อนหลัง หรือยกเหตุการณ์ปลายเรื่องมาเป็นจุดเริ่มเรื่อง ดังเช่น เรื่องสั้นหรือละครสมัยใหม่

4.3 ความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน

นักคติชนวิทยาได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความสำคัญของนิทานพื้นบ้านไว้ ดังนี้

วิลเลอร์ (Wheeler 1971 : 716 อ้างถึงใน วิไลวรรณ พุ่มเกษม 2530 : 25) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทานว่า เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นสิ่งที่ถูกและผิดในวิถีการดำรงชีวิต เรื่องเล่าเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมีความสุขเพลิดเพลิน รวมทั้งมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

กิ่งแก้ว อัดถากร (2514 : 8) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทานพื้นบ้านสรุปได้ว่านิทานพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบุคลิกภาพ รวมทั้งมีพลังโน้มน้าวทัศนคติและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลตลอดจนสังคมได้ โดยจะช่วยให้ทั้ง ผู้เล่า ผู้ฟัง ระบายและผ่อนคลายความรู้สึกนึกคิด ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ในขณะที่เดียวกันยังก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมและคตินิยมของสังคม

ศรีสุตา เอื้อนครินทร์ (2520 : 6) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทานพื้นบ้านว่า เป็นเครื่องมือของคนโบราณในการอบรมนิสัยเยาวชน นอกจากนี้ยังเป็นอุปกรณ์ในการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาติ

จากความเห็นดังกล่าวสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของการให้ความรู้ ความคิดและความบันเทิง ตลอดจนโน้มน้าวจิตใจ สร้างทัศนคติ เสริมสร้างบุคลิกภาพและปลูกฝังวัฒนธรรมให้แก่ชนรุ่นหลัง ดังนั้นจึงมีผู้ศึกษารวบรวมและจัดประเภทไว้มากมาย

4.4 ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

นักคติชนวิทยาที่มีชื่อเสียงในการศึกษานิทานระดับโลกคือ สตีล ทอมป์สัน (Thompson 1946 : 14 อ้างถึงใน วิเชียร ณ นคร 2531: 32-33) ได้ศึกษาและรวบรวมนิทานของมนุษยชาติที่แพร่กระจายกันอยู่ทั่วโลกพบว่า ประเภทของนิทานนั้นสามารถแบ่งตามเกณฑ์ต่าง ๆ ได้หลายลักษณะ ดังนี้

1. การแบ่งตามเขตพื้นที่ (Area)
2. การแบ่งตามรูปแบบ (Form)
3. การแบ่งตามแบบเรื่อง (Type)
4. การแบ่งตามอนุภาค (Motif)

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area)

การแบ่งนิทานอย่างกว้าง ๆ ซึ่งอาศัยสภาพภูมิศาสตร์ แบ่งเขต โดยจัดเอานิทานที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาไว้ในแถบเดียวกัน เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวกนั้น สตีล ทอมป์สัน (Thompson 1946 : 15 อ้างถึงใน วิเชียร ณ นคร 2531 : 37-38) ได้เสนอทฤษฎีการแบ่งเขตโดยอาศัยพื้นที่ และได้แบ่งนิทานเป็น 12 เขตใหญ่ ๆ คือ

- 1.1 เขตอินเดีย
- 1.2 เขตประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม
- 1.3 เขตชนชาติยิวในเอเชียไมเนอร์
- 1.4 เขตประเทศสลาวิก
- 1.5 เขตรัฐต่าง ๆ แถบตะวันออกของทะเลบอลติก (ได้แก่ ฟินแลนด์ เอสโตเนีย

ลัตเวีย และลัตเวียเนีย)

- 1.6 เขตแหลมสแกนดิเนเวีย
- 1.7 เขตของชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน
- 1.8 เขตประเทศฝรั่งเศส
- 1.9 เขตประเทศสเปน และโปรตุเกส
- 1.10 เขตประเทศอิตาลี
- 1.11 เขตประเทศอังกฤษ

1.12 เขตสก็อตแลนด์และไอร์แลนด์

2. การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (Form)

กุทลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 105-110) ได้จำแนกนิทานพื้นบ้านตามรูปแบบของนิทานออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. นิทานปรัมปรา (Fairy Tale) เป็นเรื่องสมมติที่ค่อนข้างยาว มีสารัตถะหลายสารัตถะ มีฉากในฝัน ไม่บอกสถานที่เด่นชัด เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ตัวเอกเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เป็นผู้มีอำนาจ มีบุญ มีฤทธิ์เดช ตอนจบของเรื่องจะจบด้วยความสุข

2. นิทานท้องถิ่น (Legend) มีขนาดสั้นกว่านิทานปรัมปรา เป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและเกี่ยวกับความเชื่อ ชนบทธรรมเนียมประเพณี โศคลง หรือคตินิยมของพื้นบ้านพื้นเมืองของแต่ละคน แต่ละท้องถิ่น ซึ่งเชื่อว่าเป็นจริง เป็นจริง หรือมีเค้าความจริง มีตัวบุคคลจริง มีสถานที่จริง นิทานท้องถิ่นจำแนกออกได้ ดังนี้

2.1 นิทานประเภทอธิบาย (Explanatory Tale) เป็นนิทานที่อธิบายสิ่งต่าง ๆ เช่น อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายสาเหตุของความเชื่อบางอย่าง อธิบายชื่อสถานที่ เป็นต้น

2.2 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น โศคลง เรื่องผี เรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ การใช้คาถาอาคม เวทมนต์ เป็นต้น

2.3 นิทานเกี่ยวกับสมบัติที่ฝังเอาไว้

2.4 นิทานวีรบุรุษ เป็นเรื่องที่กล่าวถึงคุณธรรม ความฉลาด ความกล้าหาญของบุคคล ซึ่งส่วนมากเป็นวีรบุรุษภายในชาติ หรือภายในท้องถิ่น

2.5 นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่สมจริง มีเจตนาที่จะสอนความประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง

2.6 นิทานเกี่ยวกับนักบวชต่าง ๆ เป็นเรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของนักบวชที่เจริญภาวนาจนมีอำนาจแก่กล้า

3. เทพนิยาย (Myth) เป็นนิทานที่มีเทวดา นางฟ้า เป็นตัวสำคัญ และนิทานเทพนิยายนี้ มีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติในทางศาสนา

4. นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tale) เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวเอก พูดได้ มีความนึกคิดเหมือนคน มีทั้งที่เป็นสัตว์ป่าหรือสัตว์บ้าน นิทานเรื่องสัตว์แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

4.1 นิทานประเภทสอนคติธรรม (Fable)

4.2 นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่จบ (Cumulative Tale)

5. นิทานตลกขบขัน (Jest) เป็นเรื่องสั้น ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ อาจเป็นเรื่องของความโง่ กลโกง ความเชื่อ เป็นต้น

ส่วนกิ่งแก้ว อรรถาการ (2519 : 12-14) ได้แบ่งนิทานโดยใช้รูปแบบเป็นเกณฑ์ โดยแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. เทพนิยาย (Fairy Tale) เป็นเรื่องค่อนข้างยาวประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน อาจมักจะเป็นแดนสมมุติไม่แบ่งสถานที่เด่นชัด การพรรณนามักวิจิตรพิสดาร โครงเรื่องจะเป็นทำนองเจ้าชายที่เก่งกล้าสามารถผจญอุปสรรค พบเจ้าหญิงครองรักกัน เช่น เรื่อง โสนน้อยเรือนงาม คาวี เป็นต้น
2. นิทานชีวิต (Romantic Tale) อยู่ในโลกของความจริง ไม่เน้นอภินิหาร มีขนาด ค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน มีการแบ่งสถานที่และเวลาเด่นชัด โครงเรื่องมักเป็นการต่อสู้และการครองรักของพระเอกนางเอก ได้แก่ นิทานชุดอาหรับราตรี นิทานทรงเครื่องของไทย
3. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) มีขนาดค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน อาจจะเน้นแดนชีวิตจริง โครงเรื่องมักเป็นการลำดับเหตุการณ์ การผจญภัย การต่อสู้ของวีรบุรุษ หลายเหตุการณ์เป็นอนุกรม เช่น การผจญภัยของเฮอรัคลีส
4. นิทานประจำถิ่น (Local Tradition of Local Legend) โครงเรื่องของนิทานประเภทนี้ จะเป็นการกระทำและความสำคัญของบุคคลในท้องถิ่น อำนาจผีสาว เทวดา ซึ่งผู้เล่าเชื่อว่าเป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ในแดนชีวิตจริง ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ ผี เทวดา หรือสัตว์ ขนาดของเรื่องแล้วแต่กรณี เช่น เมืองลับแล เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ท้าวปาจิต นางอรพิม
5. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) คือ นิยายที่พยายามอธิบายสิ่งที่มนุษย์สงสัย และหาคำตอบไม่ได้ว่าทำไม ทั้งนี้เพื่ออธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งของหรือปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ทำไมจึงเกิดจันทร์คราส ทำไมมดตะนอยจึงเอวคอด
6. ตำนานและเทพปกรณัม (Myth) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม โครงเรื่องจะประกอบด้วยอนุภาคว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาล โลกมนุษย์ สิ่งของ กับว่าด้วยโครงสร้าง ความสัมพันธ์และกฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น พระพิฆเนศ พระมุนีกับน้ำท่วมโลก

7. เรื่องสัตว์ (Animal Story) เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวละคร แสดงพฤติกรรม

ต่าง ๆ หากเล่าเป็นเชิงเปรียบเทียบกับชีวิตมนุษย์ เพื่อให้คิดสอนใจ เรียกว่า นิทานอุทาหรณ์ (Fable) เช่น เรื่องสุนัขจิ้งจอกกับนกกระสา

8. มุขตลก (Jest) โครงเรื่องจะเป็นเหตุการณ์ขัดแย้งที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขัน ไม่ถือโทษ ตัวละครเป็นคนทุกประเภท เช่น เรื่องศรีธนญชัย เรื่อง ตาเถนยายซี

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2531 : 133-196) ได้จัดประเภทนิทานพื้นบ้านของไทย ตามรูปแบบโดยจัดเป็น 11 ประเภท ดังนี้

1. นิทานเทพปกรณัม เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาล เทวดา กษัตริย์ กำเนิดมนุษย์และสัตว์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ลม ฝน กลางวัน กลางคืน จันทรคราส สุริยคราส ไฟแลบ พายุร้าย รวมถึงบทบาทหน้าที่ของเทวดา และผู้ปกครองแผ่นดิน

2. นิทานศาสนา เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และบุคคลสำคัญในสมัยพุทธกาล เนื้อเรื่องจะเน้นศีลธรรมทางพุทธศาสนา

3. นิทานคติ เป็นนิทานที่มีเนื้อเรื่องขนาดไม่ยาว ดำเนินเรื่องไม่ซับซ้อน ตัวละครเป็นคนหรือสัตว์ มีแนวคิดสำคัญ คือ ทำความดีย่อมได้ดี ทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว โดยผู้เล่ามักจะเน้นแนวคิดดังกล่าวไว้ตอนท้ายเรื่อง

4. นิทานมหัศจรรย์ หรือเทพนิยายมักเป็นนิทานขนาดยาว มีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับ ความมหัศจรรย์ เช่น มีของวิเศษ ความสามารถพิเศษ มีอมมนุษย์ เป็นต้น

5. นิทานชีวิต เป็นนิทานที่มีขนาดค่อนข้างยาว และมีตัวละครหลายตัว ตัวละครส่วนใหญ่เป็นคน อาจมีตัวละครเป็นสัตว์และอมมนุษย์ เช่น ผีสาว เทวดา นิทานชีวิตมีลักษณะเป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นจริง มีการบอกชื่อและฐานะตำแหน่งของตัวละครและสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์อย่างชัดเจน

6. นิทานประจำถิ่น เป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมา มีเนื้อเรื่องที่เชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริง และมักอธิบายความเป็นมาของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ทะเล ภูเขา เกาะ เป็นต้น และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา เช่น เจดีย์ พระธาตุ เป็นต้น ขนาดของนิทานมีทั้งสั้นและยาว นิทานประจำถิ่นบางเรื่องอาจจัดเป็นนิทานประเภทอื่นด้วยก็ได้

7. นิทานอธิบายเหตุ มักเป็นนิทานที่มีขนาดสั้น เนื้อเรื่องอธิบายที่มาของสิ่งต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ พืช ปรากฏการณ์ธรรมชาติ พิธีกรรม ขนบประเพณี อาหาร และเครื่องใช้ต่าง ๆ

8. นิทานสัตว์ คือ นิทานที่มีตัวละครเป็นสัตว์ เนื้อเรื่องแสดงถึงนิสัยสันดานที่แท้จริงของสัตว์ สัตว์โง่ สัตว์ฉลาด สัตว์เจ้าเล่ห์ และสัตว์ที่ดี

9. นิทานเรื่องผี เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับภูตผีต่าง ๆ คือ ผีคนตาย ผีบ้าน ผีเรือน ผีประจำต้นไม้ ผีป่า ผีที่สิงอยู่ในร่างกาย และผีเบ็ดเตล็ด

10. นิทานมุขตลก เป็นเรื่องเล่าที่ให้ความตลกขบขันแก่ผู้ฟัง เนื้อเรื่องกล่าวถึงความฉลาด ความโง่ หรือเป็น ความเกียจคร้าน เรื่องเพศ คนพิการ นักบวช และคนต่างถิ่นหรือต่างชาติ

11. นิทานซ้ำแบบ มี 4 ลักษณะ คือนิทานไม่รู้จบ ซึ่งเป็นเรื่องเล่าต่อเนื่องกัน ยืดยาวไม่รู้จบ และนิทานลูกโซ่ ซึ่งมีเรื่องราวดำเนินไปอย่างยืดยาว มีตัวละครหลายตัว และมีเหตุการณ์เกี่ยวข้องกันเป็นทอด ๆ นิทานไม่จบเรื่องซึ่งจบแบบกระทันหันและนิทานหลอกผู้ฟังซึ่งหลอกให้ผู้ฟังตอบ

3. การแบ่งนิทานตามแบบเรื่องของนิทาน (Type)

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 110) ได้แบ่งนิทานตามแบบเรื่องโดยใช้วิธีการแบ่งนิทานตามแบบเรื่องของ อานติ อาร์เน (Annti Aarne) และแบ่งนิทานออกเป็น 3 หมวด ดังนี้

1. นิทานเกี่ยวกับสัตว์
2. นิทานชาวบ้านทั่วไป ซึ่งแยกย่อยได้หลายประเภท เช่น นิทานเกี่ยวกับเวทมนต์ คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับยักษ์ รากษส และนิทานแบบโรแมนติก ซึ่งมักอยู่ในขอบเขตของความสมจริงเสมอ
3. นิทานตลกขบขัน แยกย่อยออกเป็นนิทานเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด นิทานโกหก นิทานเกี่ยวกับสามภรรยา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ การตกปลา เป็นต้น

4. การแบ่งนิทานตามอนุภาค (Motif)

การแบ่งนิทานอีกแบบหนึ่ง ซึ่ง สติธ ทอมป์สัน (Thomson 1964 : 16 อ้างถึงใน วิเชียร ณ นคร 2531 : 39) ได้แบ่งนิทานตามประเด็นความสำคัญของเรื่องที่เรียกว่า อนุภาคของเรื่อง คือ จุดสำคัญหรือประเด็นสำคัญของเรื่อง ซึ่งจะยังคงเป็นแก่นของเรื่องอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ว่านิทานเรื่องนั้นจะเล่ารายละเอียดแตกต่างผิดเพี้ยนกันออกไปอย่างไรก็ตาม อนุภาคของนิทาน เช่น การมีของวิเศษ การแปลงกาย การขอพร การอุ้มสม การเลือกคู่ การเสี่ยงทาย เป็นต้น

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 65-66) กล่าวถึงการแบ่งนิทานตามอนุภาคหรือ สาระคิดว่าประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. ตัวละครสำคัญในเรื่องจะแปลกพิสดารกว่าตัวอื่น หรือมีบางสิ่งบางอย่างเป็นพิเศษ เช่น เป็นหอยสังข์ เป็นลูกคนสุดท้าย เป็นคู่แฝด เป็นเจ้าหญิงตกลาย หรือเป็นลูกกำพร้า เป็นต้น
2. มีต้นเหตุสำคัญให้เรื่องเกิดขึ้นหรือดำเนินไป หรือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเรื่อง อนุภาคที่สำคัญ ๆ ของนิทานไทย เช่น การชุบตัว การเสี่ยงทาย การเลือกคู่ การเรียกเนื้อเรียกปลา การแปลงกาย การขอพร และการอธิษฐาน เป็นต้น

3. อนุภาคหนึ่ง ๆ จะเป็นเหตุการณ์เดียว แต่นิทานเรื่องหนึ่งมีหลายอนุภาค การแบ่งนิทานตามอนุภาคนี้ เป็นการแบ่งนิทานที่ละเอียดกว่าการแบ่งนิทานตามแบบเรื่อง (Type) มีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดหมวดหมู่ จัดระเบียบของนิทานให้ชัดเจน และศึกษาได้ง่าย

ในการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามนี้ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การแบ่งประเภทนิทานของ ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2531 : 133-178) ซึ่งเป็นผู้จัดแบ่งนิทานพื้นบ้านไทยจากทุกถิ่น โดยแบ่งตามลักษณะเนื้อหา และรูปแบบไว้เป็น 11 ประเภท คือ

1. นิทานเทพปกรณัม เป็นนิทานที่กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์ เทวดา กำเนิดกษัตริย์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ จันทรคราสและสุริยคราส และการกำเนิดฟ้าแลบฟ้าร้อง ส่วนมากจะพบในท้องถิ่นภาคเหนือ และภาคอีสาน
2. นิทานศาสนา เป็นเรื่องเล่าถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และบุคคลสำคัญในครั้งพุทธกาล ซึ่งมีที่มาจากพุทธประวัติและคัมภีร์ศาสนา คือ อรรถกถาชาดก และปัญญาสาตก บางเรื่องก็เกิดขึ้นในประเทศไทย
3. นิทานคติ เนื้อเรื่องจะชี้ให้เห็นคุณค่าของจริยธรรมและผลของกรรม การประกอบกรรมดี ย่อมได้ดี และการประกอบกรรมชั่วย่อมได้ชั่ว ผู้เล่ามักชี้ให้เห็นผลดีและผลร้ายของกรรมในตอนท้ายเรื่อง
4. นิทานมหัศจรรย์ หรือเทพนิยาย เป็นนิทานขนาดยาว มีหลายอนุภาค หลายตอน ตอนจบ มีความเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์
5. นิทานชีวิต เป็นเรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง มีการบอกชื่อและฐานะตำแหน่งของตัวละครอย่างชัดเจน ระบุสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ เช่น เรื่องพระลอ ไกรทอง และขุนช้างขุนแผน

6. นิทานประจำถิ่น เป็นนิทานที่เชื่อกันว่าเคยเกิดขึ้นจริง เนื้อเรื่องมักเกี่ยวข้องกับหรือเป็นการอธิบายความเป็นมา ของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น 2 อย่าง คือ สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา

7. นิทานอธิบายเหตุ เป็นนิทานที่อธิบายที่มาของสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ที่มาของชื่อ ปรากฏการณ์ และสิ่งประกอบของคน สัตว์และพืช บางเรื่องอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มาของพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี และอธิบายที่มาของอาหารการกิน หรือข้าวของเครื่องใช้

8. นิทานเรื่องสัตว์ เป็นนิทานที่แสดงถึงนิสัยสันดานแท้จริงของสัตว์ หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ไก่อ สัตว์ฉลาดและสัตว์เจ้าเล่ห์ รวมทั้งตัวที่ดี นิทานเรื่องสัตว์ บางเรื่องจัดเป็นนิทานอธิบายเหตุ หรือนิทานคติ นิทานสัตว์บางเรื่องที่มาจากนิทานอีสป ชาดก และปัญญาตนตระ

9. นิทานเรื่องผี เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีและสิ่งลึกลับที่น่ากลัว ผีที่ปรากฏในนิทานของไทยมีทั้งผีที่ให้ความช่วยเหลือหรือคุ้มครองคน หรือบอกกล่าวให้ และผีร้าย ที่คอยหลอกหลอน รั้งความ

10. นิทานมุขตลกและเรื่องไม้ นิทานมุขตลก มีทั้งที่เป็นเรื่องหยาบโลนและไม้หยาบโลน มีทั้งเรื่องขนาดตอนเดียวจบและหลายตอน ส่วนนิทานเรื่องไม้ เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับสิ่งที่ใหญ่โตอย่างเหลือเชื่อ ความสามารถพิเศษหรือพลังมหาศาลอย่างเหลือเชื่อ และเหตุการณ์อันผิวิสัย หรือเหตุบังเอิญอย่างเหลือเชื่อ นิทานมุขตลกและเรื่องไม้ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันในด้านลักษณะเรื่อง แต่จะแตกต่างกันในด้านรายละเอียดของเรื่อง

11. นิทานเข้าแบบ มีผู้รวบรวมนิทานเข้าแบบไว้ 4 ประเภท คือ นิทานไม่รู้จบ นิทานลูกโซ่ นิทานไม่จบเรื่อง และนิทานหลอกผู้ฟัง นิทานไม่รู้จบเป็นเรื่องเล่าต่อไปเรื่อย ๆ ไม่รู้จบ มีประโยชน์ในด้านการสอนนับเลข นิทานลูกโซ่เป็นเรื่องเล่าที่ดำเนินเรื่องไปได้ยืดยาวและตัวละครมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกันเป็นทอด ๆ นิทานไม่จบเรื่องจะจบแบบกะทันหัน ส่วนนิทานหลอกผู้ฟังจะถามให้ผู้ฟังตอบ เฉลยคำตอบที่ขาดเหตุผลสร้างความขบขัน

4.5 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

นักคติชนวิทยาได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังเช่น

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2512 : 188) กล่าวถึงคุณค่าของนิทานชาวบ้านว่า

1. ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินบันเทิงใจ
2. ให้ความรู้เรื่องภาษา ศัพท์ สำนวน
3. สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมประเพณีบางอย่าง ตลอดจนสภาพภูมิประเทศ ภูมินามวิทยา

และภาวะสังคม

4. มีคุณค่าในด้านการอบรมสั่งสอนชี้ทางปฏิบัติชอบ
5. มีคุณค่าในด้านก่อให้เกิดผลทางอื่น ๆ เช่น นิทานบางเรื่องเป็นที่มาของวรรณคดี บาง

เรื่องที่มีผู้ถูกเป็นบทขับร้อง นอกจากนี้ในด้านการศึกษาศรสามารถนำนิทานไปประกอบการเรียนการสอน บทเรียนบางบทบางตอนให้ผลสัมฤทธิ์ดีขึ้น

กิ่งแก้ว อัดถากร (2520 : 6) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. ให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาและคำพูดประจำถิ่น
2. ให้ความรู้ทางด้านมุขปาฐะ เช่น บทเพลง ภาษิต คำพังเพย ความเชื่อ
3. ให้ความรู้ทางด้านมุขปาฐะ เช่น ศิลปะ หัตถกรรม และสถาปัตยกรรม
4. ให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะการผสมอยู่ในนิทาน เช่น การร้องรำ การละเล่น ละคร

พิธีกรรม และประเพณี

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2521 : 155) มีความเห็นว่า วรรณกรรมนิทานให้คุณค่าหลายประการ คือ ทำหน้าที่เป็นกระจกเงาส่องวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ คตินิยม ตลอดจนอารมณ์ขันของสังคมที่เป็นเจ้าของนิทาน ทำให้ผู้ฟังเข้าใจสภาพความเป็นอยู่และจิตใจของมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น

วาสนา เกตุภาค (2521 : 66) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. ให้ความสนุกเพลิดเพลินแก่มนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย
2. ให้คิดแง่คิดในการดำรงชีวิต เช่น นิทานเกี่ยวกับคติธรรม หรือนิทานในศาสนาต่าง ๆ

อาจใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาอบรมอีกด้วย

3. ให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ศาสนา สำนวน

ภาษา เป็นต้น

4. เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นต้นว่า วรรณคดี ละคร จิตรกรรม

ประติมากรรม เป็นต้น

ส่วน วิเชียร ณ นคร (2531 : 30-31) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้านแต่ละถิ่น แม้จะมีโครงเรื่องแก่นเรื่อง ตัวละครและฉากแตกต่างกันตามความคิดอ่านหรือภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นก็จริง แต่ก็มียุทธลักษณะร่วมกันอยู่หลายประการ โดยเฉพาะเรื่อง “คุณค่า” ของนิทาน ซึ่งอาจสรุปได้ 5 ประการ คือ

1. คุณค่าทางการสำเร็จอารมณ์ หมายถึง คุณค่าในแง่ความสนุกเพลิดเพลินต่อผู้ฟัง หรือผู้อ่าน เพราะนิทานเป็นวรรณกรรมที่มีตัวละครแสดงประวัติความเป็นมา แสดงพฤติกรรมหรือการแสดงออกของตัวละคร สามารถสร้างความสนุกสนาน และแผ่ความรู้และคติเตือนใจให้แก่ผู้ฟังได้ การฟังนิทานจึงเป็นการสำเร็จอารมณ์อีกวิธีหนึ่ง
2. คุณค่าทางสังคมสัมพันธ์ หมายถึง คุณค่าในแง่การสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มพวก เพราะการฟังนิทานมักฟังกันในหมู่เครือญาติ เพื่อนฝูง หรือในหมู่บ้าน การฟังร่วมกันย่อมก่อให้เกิดความสนิทมักคุ้น ความรัก และความเข้าใจกันมากขึ้น
3. คุณค่าทางปัญญา หมายถึง คุณค่าในแง่สร้างความฉลาดรอบรู้ และเสริมสร้างสติปัญญาแก่ตนเอง การได้ฟังนิทานก็เท่ากับการได้ฟังความคิดและภูมิปัญญาของผู้ประพันธ์ ซึ่งได้กลั่นกรองและทดสอบมาจากสังคมรุ่นต่าง ๆ มากแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความมีภูมิปัญญาแก่ตัวผู้ฟังได้มาก ขณะเดียวกันก็ได้รับความรู้เรื่องศัพท์สำนวนภาษาควบคู่กันไปด้วย
4. คุณค่าในแง่การปลูกฝังและถ่ายทอดความคิดและความเชื่อของสังคมไปยังสมาชิกใหม่ สังคมมนุษย์มีวัฒนธรรมในการสืบทอดและดำรงเผ่าพันธุ์หลายวิธี การเล่านิทานก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้เพื่อการนี้
5. คุณค่าทางการศึกษาวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าในแง่สะท้อนภาพสังคมแก่ผู้ฟังทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา นิทานเป็นมรดกทางปัญญาของผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อผู้นิทานขึ้นจึงหนีไม่พ้นที่จะต้องเอาความคิดและค่านิยมในยุคสมัยนั้น ๆ เข้ามา การศึกษานิทานจึงเท่ากับการศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนไปในตัว

4.6 การคัดเลือกนิทานพื้นบ้าน

การคัดเลือกนิทานเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเรียนการสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ครูควรพิจารณาว่านิทานเรื่องใดเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และเลือกใช้นิทานให้ตรงตามวัตถุประสงค์นั้น ๆ

รัชณี ศรีโพรวรรณ (2518 : 37-41) ได้ให้แนวทางในการคัดเลือกนิทานสำหรับนำมาถ่ายทอดให้กับเด็ก ดังนี้

1. ต้องเป็นเรื่องที่ทำให้ความสนุกสนานเบิกบาน ฟังแล้วมีความสุข ไม่เป็นเรื่องโศกเศร้าเกินไป แต่ถ้าจะเป็นเรื่องเศร้าก็ควรเป็นเรื่องร้ายปลายดี คือ จบลงอย่างมีความสุข
2. เป็นเรื่องราวที่ไม่ยาวเกินไป ถ้าเป็นเรื่องยาวควรเป็นเรื่องที่สามารถเล่าเป็นตอนๆ ได้
3. เป็นเรื่องที่ส่งเสริมศีลธรรมอันดีงาม มีแนวคิด คติสอนเด็กทั้งด้านจิตใจและการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เด็กยึดเป็นแบบอย่างที่ดีได้

ส่วน หม่อมหลวง จ้อย นันทวิชรินทร์ (2523 : 93) ได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้

1. มีความเคลื่อนไหวอยู่ในเรื่อง เด็กทุกคนอยากรู้ว่าเมื่อเกิดเรื่องขึ้นเหตุการณ์จะเป็นอย่างไรต่อไปอีก ตัวสำคัญของเรื่อง พระเอก ผู้ร้าย ทำอะไร ทำแล้วเป็นอย่างไร
2. มีเนื้อเรื่องเร้าใจ ทำให้เกิดความตื่นเต้นอยากรู้จนจบ การผูกเรื่องต้องให้นับเนียน และมีเรื่องปลุกย่อยที่น่าออกนอกทางได้น้อยที่สุด เพราะผู้ฟังไม่มีโอกาสทบทวนอีกว่าต้นเรื่องเดิมเป็นอย่างไร ควรเลือกนิทานที่จบในตัวของมันเอง
3. พรรณนาโวหารและภาพพจน์มีส่วนช่วยให้นิทานน่าฟัง ซึ่งต้องคำนึงถึงอายุของผู้ฟังด้วย ถ้าหากสำนวนพรรณนาโวหารนั้น ประกอบด้วยถ้อยคำที่เด็กไม่รู้จักแล้ว เด็กจะเกิดความเบื่อหน่าย
4. คำซ้ำ ข้อความซ้ำ ๆ และคล้องจองกันเป็นสิ่งที่ช่วยให้เด็กคิดใจ
5. ปฏิภาณไหวพริบของตัวละคร การสนทนาโต้ตอบ ซึ่งแสดงถึงสติปัญญาเฉียบแหลม
6. ความรู้สึกสะเทือนใจ เช่น รัก เกลียด โกรธ ซึ่งผู้แต่งนิทานเขียนไว้ ทำให้ให้นิทานน่าฟังยิ่งขึ้น ดังนั้นนิทานที่เล่าควรมีตอนที่ตื่นเต้น เศร้าโศก สอดแทรกลงไปด้วย
7. เรื่องเกี่ยวกับเด็ก กับสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่ใช้ไหวพริบความสามารถเอาชนะสัตว์ใหญ่ที่เกรงหรือช่วยป้องกันตัวเอง ให้พ้นจากอันตราย ให้อู่อุ่รอดปลอดภัยโดยอาศัยเล่ห์กล ปฏิภาณ ความสามารถและความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างเพื่อน ๆ
8. นิทานสุภาษิต นิทานอีสป เลือกลำเรื่องสั้น ๆ โดยไม่ต้องสรุป นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ... ซึ่งกลายเป็นเทศนาสั่งสอนไป

๑. เรื่องซ้ำชั้น เรื่องเกี่ยวกับความน่ารักของสตรี ความโง่ของคน ความโลภของคน เป็นต้น
ทิพย์สุดา นิตสินธพ (2524 : 80-82) ได้กล่าวถึงการคัดเลือกนิทานไว้ว่า ควรพิจารณา
สิ่งต่อไปนี้

1. ความสนใจของนักเรียน ดูว่านักเรียนในวัยไหนชอบฟังนิทานประเภทใด ความยาวของ
นิทานควรเหมาะสมกับวัย และช่วงสมาธิของเด็ก
2. เนื้อหาในนิทานสอดแทรกข้อคิดอะไรให้เด็ก ปลุกฝังคุณธรรมและมีคุณค่าหรือไม่
มากนักน้อยเพียงใด
3. ควรมีรูปภาพประกอบนิทานที่มีขนาดพอเหมาะ ภาพชัดเจนมีสีสันสวยงามเพื่อดึงดูด
ความสนใจ ภาพควรจะสามารถสื่อความหมายหรือสร้างอารมณ์ได้ชัดเจน

4.7 บทบาทของครูเกี่ยวกับการสืบทอดนิทานพื้นบ้าน

นักการศึกษาหลายท่านได้แสดงทรรศนะต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับรายวิชา
ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นอย่างมาก ดังเช่น Bailyn (1960 : 14 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ 2533 : 67) ได้
กล่าวว่า เมื่อนักถึงเรื่องการศึกษาแล้วไม่ควรนึกถึง เพียงแต่วิธีการเรียนการสอนเพียงอย่างเดียวแต่ต้องนึกถึง
กระบวนการทางการศึกษาทั้งหมดที่จะถ่ายทอดขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมทั้งรุ่น
ปัจจุบัน และอนาคต เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสังคมทั้งระบบอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้อง
กับแนวคิดของ Saylor and Alexander (1968 : 84-86 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ 2533 : 74) ที่ว่า ความ
สัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ เด็กจะเรียนรู้ได้โดยอาศัยรากฐานทาง
วัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบ การเรียนรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ในสังคมนั้นจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อและ
วัฒนธรรม พื้นฐานที่เป็นอยู่

จากแนวคิดดังกล่าว กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 13) จึงกำหนดให้
รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ไว้ในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง
2533) เนื่องจากนิทานพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียม ประเพณี
สำนวนภาษา ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต และเรื่องราวอื่น ๆ อีกมากมายของคนในสังคม เพื่อให้ครูมี
บทบาทในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในชุมชนโดยมุ่งให้นักเรียนได้เรียนรู้ และเข้าใจ

ท้องถิ่นของตนอันจะเกิดความภูมิใจและรักท้องถิ่นของตนด้วย และ จารุณี กองพลพรหม (2520 : 1176-1177) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านสรุปได้ว่า กิจกรรมในห้องเรียนควรจัดให้สอดคล้องกับเนื้อหาขนาดของห้องเรียน จำนวนผู้เรียน และเวลา แต่ต้องไม่รบกวนการเรียนการสอนห้องอื่น นอกจากนี้การจัดกิจกรรมในระดับโรงเรียน ต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดกับผู้เรียนเป็นส่วนใหญ่ การจัดกิจกรรมในระดับโรงเรียน อาจจัดได้ในเวลาเย็น หลังเลิกเรียน หรือวันสำคัญต่าง ๆ อาจจัดโดยการจัดนิทรรศการ เชิญวิทยากรมาบรรยายหรืออภิปราย โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินการมีครูเป็นที่ปรึกษาคอยช่วยเหลือ ส่วนการจัดกิจกรรมในชุมชนนั้น ครูอาจพานักเรียนไปร่วมงานประเพณีในชุมชน เช่น การจัดชบวนพ็อนรำไปแสดงในงาน เป็นต้น

ส่วนชุดิมา สัจจานันท์ (2533 : 10-11) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูเกี่ยวกับการสอนนิทานพื้นบ้านสรุปได้ว่า ครูควรเห็นคุณค่าของนิทานพื้นบ้านและนำมาเล่าให้นักเรียนฟังแล้วให้แสดงบทบาทของตัวละครในเรื่องและให้นักเรียนสำรวจทัศนคติ ประเมินค่า ความคิด เหตุการณ์หรืออาจใช้เทคนิคการเล่านิทานที่ดี และแสดงท่าทางประกอบการเล่านิทานด้วย

ดังนั้นเมื่อครูมีบทบาทในการสืบทอดนิทานพื้นบ้านอันเป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดวัฒนธรรมด้วย จึงมีผู้เห็นความสำคัญและหาแนวทางที่จะพัฒนาการสอน โดยใช้นิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีผู้ทำการวิจัยไว้มากมายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับการทดลองใช้นิทานพื้นบ้านในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ เช่น การฟัง การอ่าน หรือส่งเสริมด้านการใช้ภาษาที่พบว่ามีความประโยชน์ในด้านการเรียนการสอนมีผู้วิจัยไว้มากมายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังต่อไปนี้

5.1 งานวิจัยในประเทศ

สะอาด บุญยงค์ (2528 : 31-35) วิจัยเรื่องการใช้แบบเรียนนิทานพื้นเมือง เพื่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาไทย ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยใช้บทเรียนแบบนิทานเป็นเครื่องมือในการวิจัย เพื่อส่งเสริมการเรียนวิชาหลักภาษาไทย จำนวน 5 เรื่อง กลุ่มทดลองเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2528 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง จำนวน 30 คน ซึ่งเป็นนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาหลักภาษาไทยต่ำ เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ด้วยค่า t -test ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทาง

การเรียนวิชาหลักภาษาไทย ของนักเรียนกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม บทเรียนแบบนิทานพื้นเมืองทำให้ ประสิทธิภาพทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น

ก่อเกียรติ สอนสะอาด (2529 : 77) วิจัยเรื่อง การสร้างต้นแบบนิทานพื้นเมือง พัฒนา ทักษะการอ่านสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนอนุบาลสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 60 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 1 ห้องเรียน เรียนโดยการใช้นิทานพื้นเมืองพัฒนาทักษะการอ่าน และนักเรียนกลุ่ม ควบคุม 1 ห้องเรียน เรียนโดยวิธีสอนปกติ ผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผลในการอ่านของนักเรียนในกลุ่ม ทดลองและกลุ่มควบคุมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ .01 และนักเรียนที่เรียนโดยต้นแบบนิทานพื้นเมือง พัฒนาทักษะการอ่านมีผลสัมฤทธิ์ในการอ่านก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

ปราณี เลิศฤทธา (2529 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเปรียบเทียบความคิดเห็นของหัวหน้า หมวดวิชาและครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้คติชนวิทยาในการเรียนการสอนภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษา โดย ใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทยกับครูภาษาไทยในโรงเรียนมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 จำนวน 85 โรง หัวหน้าหมวดวิชา 84 คน ครูภาษาไทย 283 คน สุ่มตัวอย่างแบบหลายชั้น วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ ทดสอบค่า t-test ผลการวิจัยพบว่าทั้งหัวหน้าหมวดวิชาและครูภาษาไทยเห็นด้วยมากกับการใช้คติชนวิทยา ในการเรียนการสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา

สุนันทา จินดา (2529 : บทคัดย่อ) วิจัยการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทักษะการฟัง และ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์โดยใช้นิทานที่มีแบบฝึกหัดกับแบบถามตอบ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เพื่อ เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทักษะการฟังและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ โดยใช้นิทานที่มีแบบฝึกหัดกับแบบถามตอบของ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2529 ของโรงเรียนชุมชนประชาธิปไตย อำเภอดุสิตบุรี จังหวัดปทุมธานี จำนวน 40 คน โดยวิธีการสุ่มอย่าง ง่ายเป็น 2 กลุ่ม โดยกลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการฝึกทักษะการฟัง โดยการฟังนิทานแล้วทำแบบฝึกหัด กลุ่ม ทดลองที่ 2 ได้รับการฝึกทักษะการฟังโดยการฟังนิทานแล้วถามตอบ ใช้แบบแผนการวิจัยแบบ Randomized Control-Group Posttest-Only Design เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบฝึกทักษะการฟัง แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ ทักษะการฟัง แบบสอบถามวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทักษะการฟังของกลุ่มทดลองที่ 1 สูงกว่า

ผลสัมฤทธิ์ทักษะการฟังของกลุ่มทดลองที่ 2 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่อการฝึกทักษะการฟังของกลุ่มทดลองที่ 1 สูงกว่าแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ต่อการฝึกทักษะการฟังของกลุ่มทดลองที่ 2 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

กาญจนาภรณ์ มุขตารา (2530) วิจัยเรื่อง การใช้นิทานพื้นเมืองภาคเหนือของประเทศไทย พัฒนาทักษะการฟังอย่างมีวิจารณญาณสำหรับนักเรียนที่ใช้ภาษาถิ่น ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนในเขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสารภีพิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 60 คน เป็นชาย 30 คน หญิง 30 คน เป็นกลุ่มทดลองเรียนโดยใช้แบบฝึกนิทานพื้นเมืองภาคเหนือ ฝึกการฟังอย่างมีวิจารณญาณ โดยใช้ t-test วิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างในการฟังอย่างมีวิจารณญาณระหว่างนักเรียนชายกับนักเรียนหญิง และใช้ ANOVA ทางเดียว วิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนที่ได้จากการทำแบบฝึกหัดของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า คะแนนที่ได้จากการทดสอบการฟังอย่างมีวิจารณญาณก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 คะแนนที่ได้จากการทดสอบหลังเรียนของนักเรียนชายกับนักเรียนหญิงไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คะแนนที่ได้จากการทำแบบฝึกหัด 8 ครั้ง ทั้งส่วนของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ธาดา จันทรเรือง (2530) วิจัยเรื่อง การศึกษาการใช้นิทานพื้นบ้านล้านนาไทย เสริมทักษะการฟัง สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านสันโค้ง (เชียงรายจรูญราษฎร์) และโรงเรียนเชียงรายวิทยาคม จำนวน 60 คน เป็นนักเรียนชาย 30 คน หญิง 30 คน ใช้ t-test เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการฟังของนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผลทางการฟังของนักเรียนระหว่างการฟังก่อนเรียนและหลังเรียน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สัมฤทธิ์ผลทางการฟังของนักเรียนชายและนักเรียนหญิง ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และคะแนนที่ได้จากการทำแบบฝึกหัด 8 ครั้ง ของนักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

วิไลวรรณ พุ่มเกษม (2530 : 68-70) วิจัยเรื่อง การใช้นิทานพื้นบ้าน ภาคตะวันออก เสริมทักษะการอ่าน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์มะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ จำนวน 76 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มทดลอง 38 คน เรียนโดยใช้นิทานพื้นบ้านภาคตะวันออกเสริมทักษะการอ่าน และกลุ่มควบคุม 38 คน เรียนโดยวิธีสอนปกติ ผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผลในการอ่านของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมพิศ รัตนสุวรรณ (2530) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการเล่านิทานที่ส่งผลต่อความเข้าใจในการฟังของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 60 คน แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 20 คน กลุ่มที่ 1 ใช้รูปแบบการเล่านิทานเพียงอย่างเดียว กลุ่มที่ 2 ใช้รูปแบบการเล่านิทานโดยมีภาพประกอบ กลุ่มที่ 3 ใช้รูปแบบการเล่านิทานโดยใช้สไลด์เทป การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ one-way analysis of variance ผลการวิจัยปรากฏว่า สัมฤทธิ์ผลความเข้าใจในการฟังของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จากการฟังนิทานที่มีรูปแบบการเล่า 3 แบบ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุนันทา สายคง (2530 : 69-70) วิจัยเรื่อง การใช้นิทานพื้นเมืองภาคตะวันตก ของประเทศไทย พัฒนาทักษะการอ่านในใจ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนในตำบลกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ทดลองเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดวังยาว และโรงเรียนบ้านหนองตาเสือ จำนวน 60 คน เป็นนักเรียนหญิง จำนวน 30 คน นักเรียนชาย จำนวน 30 คน ผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผลในการอ่านในใจของนักเรียนกลุ่มทดลองของนักเรียนชายกับนักเรียนหญิงที่ทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และแบบฝึกการอ่านในใจทั้ง 8 ชุด สามารถพัฒนาการอ่านในใจของนักเรียนได้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

วิลเลียม วิกิตายน (2531 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องการศึกษาผลการใช้แบบของคำถาม หลังการฟังนิทานที่มีต่อความสามารถในการฟังคำสั่งของเด็กปฐมวัย เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการฟังคำสั่งของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการฝึกให้ตอบคำถามหลังการฟังนิทาน โดยการใช้แบบของคำถามที่ให้เด็กเทียบเคียงตนเองกับบุคคลตามเนื้อเรื่อง และการใช้แบบของคำถามที่ให้เด็กตอบคำถามตามเนื้อเรื่อง

กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 จำนวน 40 คน โรงเรียนอนุบาลสามเสน เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร กลุ่มทดลองที่ 1 ได้รับการฝึกโดยใช้แบบข้อคำถามที่让孩子เทียบเคียงตนเองกับบุคคลตามเนื้อเรื่อง กลุ่มทดลองที่ 2 ได้รับการฝึกโดยใช้แบบข้อคำถามที่让孩子ตอบคำถามตามเนื้อเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยดำเนินการทดลองเป็นเวลา 7 สัปดาห์ พบว่า ความสามารถในการฟังคำสั่งของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการฝึกให้ตอบคำถามหลังการฟังนิทาน โดยใช้แบบข้อคำถามที่让孩子เทียบเคียงตนเองกับบุคคลตามเนื้อเรื่องและการใช้แบบข้อคำถามที่让孩子ตอบคำถามตามเนื้อเรื่องแตกต่างกัน โดยที่เด็กปฐมวัยที่ได้รับการฝึกโดยใช้แบบข้อคำถามที่让孩子เทียบเคียงตนเองตามเนื้อเรื่อง มีความสามารถทางการฟังคำสั่งสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการฝึกโดยใช้แบบข้อคำถามที่让孩子ตอบคำถามตามเนื้อเรื่อง

พัทธณี ปิเพระ (2534 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องการใช้นิทานพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาทักษะพื้นฐานการอ่านในใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดมงคล กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2533 กลุ่มทดลองจำนวน 30 คน ใช้แบบฝึกทักษะพื้นฐานการอ่านในใจ และกลุ่มควบคุมจำนวน 30 คน สอนแบบปกติ ทำการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน เมื่อสิ้นสุดการทดลอง ผลการวิจัยปรากฏว่าแบบฝึกพื้นฐานการอ่านในใจ มีความยากง่ายตรงกับระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และสัมฤทธิ์ผลการอ่านในใจของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทั้งก่อนเรียนและหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 สำหรับสัมฤทธิ์ผลการอ่านในใจหลังเรียนของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน

พุทธชาติ อินทรักษา (2534 : 114-117) วิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้นิทานพื้นบ้านอีสาน ประกอบการเรียนการสอน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 9 ในด้านประเภทของนิทาน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการสอน สื่อการเรียนการสอน วิทยาการและแหล่งวิทยาการ การวัดและประเมินผล และประโยชน์ที่ได้รับผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามและส่งไปยังครูภาษาไทยในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 9 จำนวน 254 คน ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยนำมาวิเคราะห์โดยหาค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยปรากฏว่า 1) ครูภาษาไทยมีความเห็นว่า นิทานพื้นบ้านที่นำมาใช้สอนอ่าน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีสอน สื่อการเรียนการสอน วิทยาการและแหล่งวิทยาการ การวัดและประเมินผล ในการใช้นิทานพื้นบ้านอีสานประกอบการเรียนการสอนได้นำมาใช้บ่อย 2) ครูภาษาไทยมีความเห็นว่า การใช้นิทานพื้นบ้านอีสานประกอบ การเรียนการสอนมีประโยชน์มาก

วรรณภา พุ่มเจริญ (2534) วิจัยเรื่อง การใช้นิทานพื้นบ้านอเมริกาใต้พัฒนาการอ่านในใจ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนกำแพงแสนวิทยา จังหวัดนครปฐม ใช้กลุ่มตัวอย่าง 60 คน แบ่งเป็น กลุ่มทดลองสอนโดยใช้แบบฝึกการอ่านในใจ และกลุ่มควบคุมสอนด้วยวิธีปกติ ผลการวิจัยพบว่า สัมฤทธิ์ผล การอ่านในใจก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 สัมฤทธิ์ผลการอ่านในใจหลังเรียนระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ ระดับ .05

จันจิรา ชาวสอาด (2537) วิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทาน พื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 5 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็น และความต้องการของครูผู้สอนวิชาภาษาไทยในการจัดการเรียนการสอน รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และจัดทำคู่มือการสอน ตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ตัวอย่างที่ใช้ในการสำรวจพื้นฐาน ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาภาษาไทย ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 5 2) ตัวอย่างที่ใช้ในการ ทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียน พัฒนาประชานุเคราะห์ สำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ปีการศึกษา 2537 จำนวน 20 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูผู้สอนวิชาภาษาไทยเห็นด้วยกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านในระดับสูง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด และเจตคติที่นักเรียนมี ต่อรายวิชานี้อยู่ในระดับสูง

สุพจน์ สิทธิศักดิ์ (2539) วิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทาน พื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำเอกสาร ประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยคัดเลือกนิทานจำนวน 60 เรื่อง ประกอบการสอน กลุ่ม ตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 18 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด และมีเจตคติที่ดีต่อการเรียน

สุวรรณา ตั้งไชยศิริ (2539) วิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยการคัดเลือกนิทาน จำนวน 24 เรื่อง จาก 51 เรื่อง มาสร้างคู่มือการสอนและได้ตรวจสอบคุณภาพ คู่มือการสอน โดยนำไปทดลองกับ กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเทศบาล 3 (สระกระเทียม) จังหวัดนครปฐม จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และมีเจตคติที่ดีต่อการเรียน

5.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

เวิร์ธ ริกเกิลส์ (Wriggles 1979 : 5658-A) วิจัยเรื่อง การใช้สำนวนภาษา Illanen ที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านของชนเผ่า Monobo ในหมู่เกาะมินดาเนา ประเทศฟิลิปปินส์ ผลการวิจัยพบว่า นิทานพื้นบ้านมีความสำคัญที่เป็นเครื่องบันทึกและชี้ให้เห็นถึงจริยธรรม ตลอดจนสะท้อนให้เห็นค่านิยมในสังคมและลักษณะของชนเผ่า Monobo

เซลลา มาร์โกต์ ซิมส์ (Sims 1980 : 41) วิจัยเรื่อง ผลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อความเข้าใจในการอ่านและทัศนคติของผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้าของภาษา ชาวอลาสก้า โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการอ่านและทัศนคติระหว่างผู้เรียน ที่ใช้นิทานพื้นบ้านประกอบการอ่าน และผู้ที่ไม่ได้ใช้นิทานพื้นบ้าน กลุ่มทดลองเป็นชนพื้นเมืองชาวอลาสก้าที่เป็นเจ้าของภาษา จำนวน 32 คน และผู้ที่ไม่ใช่เจ้าของภาษา จำนวน 89 คน กลุ่มทดลองได้รับการสอนอ่านโดยมีเอกสารนิทานพื้นบ้านประกอบการเรียน กลุ่มควบคุมประกอบด้วยชนพื้นเมืองชาวอลาสก้าที่เป็นเจ้าของภาษา จำนวน 9 คน และผู้ไม่ใช่เจ้าของภาษา จำนวน 92 คน กลุ่มควบคุมได้รับการสอนอ่านโดยไม่ใช้หนังสือนิทาน พื้นบ้านประกอบการเรียน ตัวอย่างประชากรเป็นนักเรียนเกรด 11 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีแบบทดสอบชนิด cloze แบบทดสอบความเข้าใจพื้นฐาน และแบบสอบถาม 2 ชุด ตามเกี่ยวกับทัศนคติของผู้เรียนที่มีต่อการอ่านและทัศนคติที่มีต่อโรงเรียน โดยใช้ค่าสถิติ Anova และ F ratio กับค่าร้อยละในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยพบว่าเนื้อหาที่ใช้ในการเรียนมีผลต่อความเข้าใจในการอ่านของผู้เรียนที่เป็นทั้งเจ้าของภาษาและไม่ใช่อเจ้าของภาษา และความเป็นเจ้าของภาษามีผลต่อความเข้าใจในการอ่าน การใช้นิทานพื้นบ้านประกอบการเรียนมีผลกระทบบต่อความเข้าใจของผู้เรียนที่เป็นเจ้าของภาษาและไม่เป็นเจ้าของภาษาด้วย

เบ็ตตี้ แอ็กเนส บอสมา (Bosma 1981 : 42) วิจัย เพื่อตัดสินความเป็นไปได้ของการใช้นิทานพื้นบ้านสอนทักษะการเลือกสรรต่อนักเรียนระดับ 6 จุดประสงค์ในการวิจัยเพื่อตัดสินว่าทักษะการอ่านแบบวิจารณ์สามารถนำมาสอนอย่างมีประสิทธิภาพโดยใช้นิทานพื้นบ้านได้หรือไม่ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนเกรด 6 วิเคราะห์โดยหาค่าความแปรปรวนร่วม ผลการวิจัยพบว่า นิทานพื้นบ้านก่อให้เกิดผลดีต่อการอ่านแบบวิจารณ์

ดาวิลา เวลลาสแควส ซูเนีย (Sonia 1982 : 43) วิจัยเรื่อง การใช้โครงสร้างทางภาษาในนิทานพื้นบ้าน เพื่อสอนความเข้าใจในการอ่านภาษาสเปน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการใช้โครงสร้างภาษาสเปน โดยกำหนดขอบเขตในการสอนโครงสร้างภาษาในโปรแกรมการสอนอ่านนิทาน พื้นบ้านของชาวเปอร์โตริโก ตัวอย่างประชากรแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เป็นนักเรียน เกรด 4 ในโปรแกรมการอ่านภาษาสเปนในโรงเรียนประจำตำบลในเมืองเปอร์โตริโก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบทดสอบทักษะการอ่านภาษาสเปน สำหรับนักเรียนเกรด 4 ใช้ค่าสถิติ One-way Analysis of variance โคสแควร์ที่เทส และ Fisher test for in Dependence ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนในกลุ่มทดลองกลุ่มแรกมีทักษะดีกว่ากลุ่มที่ 2 และกลุ่มควบคุมที่ระดับ .01 นิทานพื้นบ้านเป็นปัจจัยกระตุ้นสำหรับกลุ่มทดลองทั้งสอง ความเข้าใจในโครงสร้างภาษาควบคู่กับนิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาทักษะความเข้าใจในการอ่าน

แซนเกย์ แซม (Zam 1995 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องนิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมและวรรณคดีในการสอนภาษาอังกฤษ ในประเทศภูฐาน โดยใช้นิทานพื้นบ้านภูฐาน โดยเฉพาะนิทานพื้นบ้าน Jataka แทนนิทานตะวันตก เพื่อสอนการอ่านภาษาอังกฤษ ผลการวิจัยพบว่า นิทานพื้นบ้านสามารถทำให้นักเรียนเชื่อมโยงขนบธรรมเนียม และภาษาต่างประเทศได้ดียิ่งขึ้น

มัวดิน เจฟเฟอสัน (Jefferson 1996 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง ผลของ วรรณกรรมในบทเรียนที่มีต่อความรู้และทัศนคติของนักเรียน อาฟริกัน-อเมริกัน เกี่ยวกับคติชนชาวอาฟริกัน-อเมริกัน โดยศึกษานักเรียนเกรด 8 จำนวน 21 คน ผลการวิจัยพบว่า การรับรู้ของนักเรียนในเรื่องคติชน อาฟริกัน-อเมริกัน เป็นการสร้างลำดับเหตุการณ์ทางสังคม และเป็นการอธิบายขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคม และประวัติศาสตร์ของชาวอาฟริกัน-อเมริกัน และแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมที่อยู่ในบทเรียน เป็นการทำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับคติชนชาวอาฟริกัน-อเมริกัน เพิ่มขึ้นเป็นการส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมและทำให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อคติชนของชาวอาฟริกัน-อเมริกัน

จากงานวิจัยเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีข้อสังเกตว่า ยังมีการนำนิทานมาสอนโดยเชื่อมโยงให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการนำนิทานบางเรื่องมาทดลองเพื่อฝึกทักษะทางภาษามากกว่าจะเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับการสอนนิทานพื้นบ้านในลักษณะที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม มีขั้นตอนการวิจัยสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร การพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร และการตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

การสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

1.1.1 ศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร

1.1.2 ศึกษาหลักสูตรวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) โดยศึกษาวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

1.1.3 ศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากหนังสือเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน

1.1.4 รวบรวมนิทานพื้นบ้านของจังหวัดมหาสารคาม จากหนังสือและงานวิจัย ที่มีผู้ศึกษาและรวบรวมไว้ แล้วกำหนดเป็นคลังนิทาน เพื่อนำมาวิเคราะห์ คัดเลือกเป็นนิทานสำหรับจัดทำสื่อการเรียนการสอน ในเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

1.1.5 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดมหาสารคามทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตและบริบทอื่น ๆ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์และคัดเลือกนิทานสำหรับจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร ดังนี้

1.2.1 การวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา ท 031

นิทานพื้นบ้าน เพื่อกำหนดขอบเขตของเนื้อหาและจุดประสงค์รายวิชา ในการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร จากคำอธิบายรายวิชาที่กำหนดไว้ว่า “เพื่อศึกษานิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านที่มีในท้องถิ่นตนหรือท้องถิ่นอื่น โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง สำนวนภาษา และแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หรือค่านิยม ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน” จากนั้นผู้วิจัยได้สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามเพื่อกำหนดเป็นคลังนิทาน

1.2.2 ศึกษา นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามที่รวบรวมไว้ จากคลังนิทานจำนวน 355 เรื่อง ซึ่งได้จากแหล่งข้อมูลดังต่อไปนี้

- ก. การวิเคราะห์นิทานอีสานจากสามหมู่บ้านของ จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ (2532)
- ข. การวิจัยเรื่อง นิทานพื้นบ้านอีสานของกองโบราณคดี กรมศิลปากร (2531)
- ค. นิทานพื้นบ้านจากตำบลแคน ของกิตติศักดิ์ ทารดี (2538)
- ง. เอกสารการสอน ท 031 นิทานพื้นบ้านของ พรทิพย์ ชังธาดา (ม.ป.ป.)
- จ. นิทานพื้นบ้านจากจังหวัดมหาสารคามที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง (2539)

1.3 การวิเคราะห์และคัดเลือกนิทาน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์นิทานจำนวน 355 เรื่องจากคลังนิทานโดยพิจารณาเนื้อหาและรูปแบบ แล้วคัดเลือกนิทานที่มีลักษณะซ้ำซ้อนออกเหลือจำนวน 133 เรื่อง จากนั้นนำมาวิเคราะห์และคัดเลือกตัวแทนนิทานที่เหมาะสม สำหรับใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้จำนวน 80 เรื่อง ซึ่งการคัดเลือกนิทานดังกล่าว ผู้วิจัยใช้เกณฑ์จากการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535 ก : 13) กำหนด โดยมีเกณฑ์การวิเคราะห์ดังนี้

1.3.1 เกณฑ์ที่ใช้คัดเลือกนิทาน

- ก. เรื่องที่สะท้อนความเชื่อ (Folk belief)
- ข. เรื่องที่สะท้อนความต้องการของมนุษย์ (Human needs)
- ค. เรื่องที่สะท้อนค่านิยม (Values)
- ง. เรื่องที่สะท้อนวิถีชีวิต (Folk life)
- จ. เรื่องที่สะท้อนขนบธรรมเนียมประเพณี (Traditions)

การศึกษารายละเอียดในนิทาน ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์นิทานที่เข้าเกณฑ์ดังกล่าวโดยได้พิจารณาจากองค์ประกอบของนิทาน 3 ส่วน คือ

- 1. เนื้อเรื่อง (Story)
- 2. สำนวนภาษา (Usage)
- 3. แนวคิด (Theme)

1.3.2 การวิเคราะห์แนวคิด (Theme) จากนิทาน ผู้วิจัยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์ของ อุดม หนูทอง (ม.ป.ป. : 193-203) และวิเชียร ณ นคร (2531) เป็นหลักในการวิเคราะห์ (ดูรายละเอียดในตารางที่ 15 ภาคผนวก ง หน้า 636 -646)

1.3.3 การจัดกลุ่มนิทาน

ผู้วิจัยนำนิทานที่คัดเลือกไว้จำนวน 80 เรื่อง มาจัดกลุ่มตามแนวการจัดประเภทนิทานพื้นบ้านท้องถิ่นของไทย 11 ประเภทของประคอง นิมมานเหมินทร์ (2531 : 133-178) (ดูในภาคผนวก ง. หน้า 636-646)

1.4 การกำหนดโครงสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

ผู้วิจัยได้กำหนดโครงสร้างของเอกสารประกอบหลักสูตร รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม และดำเนินการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรตามลำดับดังต่อไปนี้

1.4.1 คำนำ กล่าวถึงหลักการและเหตุผลในการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

ตลอดจนความสำคัญของรายวิชา (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก. หน้า 149)

1.4.2 คำชี้แจงในเอกสารประกอบหลักสูตร กล่าวถึงโครงสร้างของเนื้อหา ซึ่งประกอบด้วย

1.4.2.1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก. หน้า 155)

1.4.2.2 ส่วนประกอบของเอกสารประกอบหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล ลักษณะรายวิชา คำอธิบายรายวิชา จุดประสงค์รายวิชา สังเขปเนื้อหารายวิชา แหล่งวิทยาการ และการวัดและประเมินผล (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก. หน้า 159)

1.4.2.3 รายละเอียดในเอกสารประกอบหลักสูตร ประกอบด้วย โครงการสอน ระยะยาว แผนการสอนประจำคาบ สื่อการเรียนการสอนและแบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก หน้า 167-478)

1.4.2.4 เนื้อหารายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ประกอบด้วยความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ความรู้เกี่ยวกับสำนวนและภาษาอีสานที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน และนิทานที่ได้รับคัดเลือกเป็นสื่อการสอน (ดูในภาคผนวก ง. หน้า 479 และ 647)

1.4.3 การกำหนดแนวทางดำเนินการสอนในเอกสารประกอบหลักสูตร รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.4.3.1 กำหนดเนื้อหาในเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

1.4.3.2 กำหนดโครงการสอนระยะยาวจำนวน 18 สัปดาห์ ซึ่งประกอบด้วย บทเรียน เนื้อหา จุดประสงค์การเรียนรู้ และกำหนดเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก. หน้า 167)

1.4.3.3 กำหนดแผนการสอนประจำคาบ โดยนำผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลเบื้องต้นและผลการคัดเลือกนิทานพื้นบ้านมาสร้างเป็นแผนการสอน จำนวน 17 แผน 36 คาบ ซึ่งรายละเอียดของแผนการสอนแต่ละแผนประกอบด้วย สาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ จุดประสงค์ย่อย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมเสนอแนะ และการวัดและประเมินผล (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก หน้า 167-478)

1.4.3.4 กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างวิธีสอนกับองค์ประกอบต่าง ๆ คือ จุดประสงค์ของบทเรียน ลักษณะของเนื้อหา ลักษณะของผู้เรียน เวลา สถานที่ และจำนวนผู้เรียนตามแนวคิดของ บุญชม ศรีสะอาด (2537 : 4)

1.4.3.5 กำหนดการวัดและประเมินผลการเรียนและสร้างเครื่องมือโดย

สร้างแบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียนซึ่งเป็นแบบประเมินที่วัดจากคะแนน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตพิสัย ทักษะพิสัย และพุทธิพิสัย กำหนดพฤติกรรมตามความเหมาะสมในการสังเกตการร่วมกิจกรรมในแต่ละแผน โดยกำหนดไว้ 9 พฤติกรรม คือ ด้านจิตพิสัย ได้แก่ ความสนใจ ความรับผิดชอบ ความตั้งใจ การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การให้ความร่วมมือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการปฏิบัติตามเงื่อนไข ด้าน ทักษะพิสัย ได้แก่ ความกล้าแสดงออก และการแสดงความคิดเห็น ส่วนด้านพุทธิพิสัย ซึ่งเป็นคะแนนจาก ใบบางและแบบทดสอบประจำแผนการเรียนในแต่ละแผน โดยแต่ละแผนใช้การสังเกตพฤติกรรมที่ต่างกัน และกำหนดให้แต่ละแผนวัดพฤติกรรม 8 ด้าน รวมทั้งกำหนดการให้คะแนนใบบางในแต่ละแผนและ กำหนดการให้คะแนนแบบทดสอบหลังเรียนโดยนับคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเรียน

2. การพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

ผู้วิจัยนำเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นซึ่งประกอบไปด้วย จุดประสงค์รายวิชา เนื้อหารายวิชา โครงการสอนระยะยาว สื่อการเรียนการสอนและการวัดและ ประเมินผล ไปให้ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและนำมาแก้ไขปรับปรุงก่อน นำไปใช้กับตัวอย่าง

3. การตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

ผู้วิจัยได้นำเอกสารประกอบหลักสูตรที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องแล้วไปตรวจสอบคุณภาพโดยกำหนดองค์ประกอบและมีขั้นตอนในการตรวจสอบคุณภาพดังนี้

3.1 ตัวอย่าง

กำหนดตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่เลือกเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 20 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพ ได้แก่ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและ แบบประเมินเจตคติรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างตามลำดับดังนี้

3.2.1 สร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อใช้วัดผลเมื่อนักเรียนเรียนจบทุก บทเรียน โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนการสร้างดังนี้

3.2.1.1 ศึกษาเอกสารและตำราเกี่ยวกับการวัดผลประเมินผลและการสร้าง

แบบทดสอบ

3.2.1.2 วิเคราะห์หลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยกำหนดให้ครอบคลุมเนื้อหา และพฤติกรรมการเรียนรู้ทั้ง 6 ด้าน คือ ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า

3.2.1.3 สร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน แบบปรนัยชนิดเลือกตอบ (multiple choice) 4 ตัวเลือก จำนวน 146 ข้อ มีวิธีการตรวจให้คะแนน แบบถูกได้ 1 ผิดได้ 0 นำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์รายวิชา ท 031 ที่สร้างขึ้นให้ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นนำแบบทดสอบที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนผดุงนารี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่เคยเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในปีการศึกษา 2539 ภาคเรียนที่ 2 จำนวน 50 คน เพื่อนำมาวิเคราะห์ความยากง่าย (P) ค่าอำนาจจำแนก (r) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบทดสอบ โดยใช้สูตรของ Kuder Richardson แล้วคัดเลือกข้อสอบที่มีค่าความยากง่าย ค่าอำนาจจำแนกตามเกณฑ์ จำนวน 60 ข้อ โดยใช้ค่า P ระหว่าง .20 -.80 ค่า r ระหว่าง .02-1.00 แล้ววิเคราะห์ทางสถิติ ได้ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบทดสอบทั้งฉบับ $R = .95$ ก่อนนำไปใช้กับตัวอย่าง (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข หน้า 605)

3.2.2 สร้างแบบประเมินเจตคติรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยสร้างแบบประเมินเจตคติที่มีลักษณะเป็นมาตราวัดเจตคติชนิดจัดลำดับคุณภาพของ ลิเคิร์ต (Likert quoted in Best, John w. 1981 : 181) เป็นแบบวัดความรู้สึกที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยใช้คำถาม 5 ด้าน คือ ความรู้สึกที่มีต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เนื้อหานิทานพื้นบ้าน กิจกรรมการเรียนการสอน ภาษาที่ใช้ในนิทานและเจตคติที่มีต่อคุณลักษณะของผู้เรียน จำนวน 47 ข้อ นำแบบประเมินเจตคติเสนอให้ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ จากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม ปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปทดลองใช้ (Try out) กับนักเรียนโรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม ที่เคยเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน จำนวน 50 คน เพื่อนำมาหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบทดสอบทั้งฉบับด้วยวิธีของครอนบาค (Cronbach 1974 : 161) ได้แบบประเมินเจตคติ 1 ชุด จำนวน 40 ข้อคำถาม และได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบทั้งฉบับ $\text{Alpha} = .82$ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข หน้า 606)

การแปลความหมายความเห็นของผู้ตอบแบบประเมินแปลความหมายตามเกณฑ์เป็นค่าระดับ

ดังนี้

คำตอบ	ค่าระดับ
มากที่สุด	ให้ค่าระดับเท่ากับ 5
มาก	ให้ค่าระดับเท่ากับ 4
ปานกลาง	ให้ค่าระดับเท่ากับ 3
น้อย	ให้ค่าระดับเท่ากับ 2
น้อยที่สุด	ให้ค่าระดับเท่ากับ 1

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา
ท 031 นิทานพื้นบ้าน ที่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพแล้ว โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.3.1 ทำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรไปถึงผู้อำนวยการโรงเรียน
วาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เพื่อขอความร่วมมือในการทดลองใช้เอกสารประกอบ
หลักสูตร

3.3.2 คัดเลือกแผนการสอนที่มีเนื้อหาและกลวิธีสอนที่แตกต่างกัน โดยให้ครอบคลุม
จุดประสงค์รายวิชา จำนวน 10 แผน จาก 17 แผน

3.3.3 นำแผนการสอนที่คัดเลือกไปทดลองกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียน
วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 20 คน และดำเนินการ
การตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตรดังนี้

3.3.3.1 ประเมินผลก่อนเรียน โดยประเมินจากแบบทดสอบเพื่อตรวจสอบพื้นฐาน
ความรู้เดิมและการพัฒนาการของนักเรียนแต่ละแผนการเรียน

3.3.3.2 ทดลองสอนกับตัวอย่างด้วยการใช้เอกสารประกอบหลักสูตรซึ่งเป็นแผน
การสอน จำนวน 10 แผน โดยใช้เวลาในทดลองสอน จำนวน 10 สัปดาห์ ระหว่างการสอนตามแผน
การสอนวัดผลระหว่างเรียนด้วยแบบทดสอบและแบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน

3.3.3.3 เมื่อสอนครบทุกแผนการสอนแล้ววัดผลหลังเรียนด้วยแบบทดสอบ
วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3.3.3.4 ประเมินเจตคติของนักเรียนด้วยแบบประเมินเจตคติที่สร้างขึ้นเพื่อสำรวจเจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

3.4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้นำข้อมูลไปคำนวณหาค่าทางสถิติ ดังนี้

3.4.1 การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ ใช้สูตร KR-20 ของคูเดอร์ ริชาร์ดสัน

3.4.2 การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้งในระหว่างเรียนและหลังเรียน ใช้วิธีคำนวณหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) จากนั้นนำค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ที่ได้มาเทียบเป็นร้อยละ แล้วเทียบกับเกณฑ์การตัดสินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 24)

คะแนน 80-100	หมายถึง	ดีมาก
70-79	หมายถึง	ดี
60-69	หมายถึง	ปานกลาง
50-59	หมายถึง	ผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนด
0-49	หมายถึง	ต่ำกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำ

3.4.3 การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของเอกสารประกอบหลักสูตร วิเคราะห์จากค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้งระหว่างเรียนและหลังเรียน ของนักเรียนทั้งชั้นที่กำหนดค่าเฉลี่ยไว้ไม่ต่ำกว่า 70 %

3.4.4 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมินเจตคติ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบประเมินเจตคติมาคำนวณแล้วสรุปเป็นคำร้อยละในแบบประเมินแต่ละข้อ พร้อมทั้งหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แล้วนำระดับคะแนนเจตคติของนักเรียนไปแปลความหมายตามช่วงคะแนน โดยใช้เกณฑ์ของเบสท์ (Best 1981 : 181) ดังนี้

1.00-1.49	หมายถึง	นักเรียนมีเจตคติที่ไม่ดีมากต่อการเรียน
1.50-2.49	หมายถึง	นักเรียนมีเจตคติที่ไม่ดีต่อการเรียน
2.50-3.49	หมายถึง	นักเรียนมีเจตคติต่อการเรียนปานกลาง
3.50-4.49	หมายถึง	นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการเรียน
4.50-5.00	หมายถึง	นักเรียนมีเจตคติที่ดีมากต่อการเรียน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนที่ระบุไว้ในบทที่ 3 และมีผลปรากฏดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ผลการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

1.1 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

จากการศึกษาหลักสูตรวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) และวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน กำหนดจุดประสงค์รายวิชาได้ 8 ข้อ ดังนี้
เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุและอธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนบอกความสำคัญของภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นได้
2. อธิบายสภาพภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต ชนบธรรมเนียมประเพณีและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนระบุชื่อบุคคลสำคัญในท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. ระบุหรืออธิบายเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ความเป็นมาทางศาสนา ตลอดจนความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
4. บอกหรืออธิบายความรู้สึกรักนึกคิดและพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
5. วิเคราะห์และระบุแนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
6. บอกหรืออธิบายประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนข้อแตกต่างระหว่างนิทาน ตำนาน นิยาย และเรื่องเล่าได้

7. บอกประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้

8. อธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านตลอดจนสามารถจัดกิจกรรมอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านในระดับชั้นเรียนได้

1.2 ผลการวิเคราะห์และคัดเลือกนิทาน

ผลการคัดเลือกนิทานจากคลังนิทานจำนวน 355 เรื่อง คัดเลือกครั้งที่ 1 ได้นิทานจำนวน 133 เรื่อง คัดเลือกครั้งที่ 2 ได้นิทานจำนวน 80 เรื่อง และนำนิทานจำนวน 80 เรื่องมาจัดกลุ่มได้ 11 ประเภท ได้แก่ นิทานเทพปกรณัม เทพนิยาย นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานชีวิต นิทานประจักษ์ นิทานอธิบายเหตุ นิทานภูตผี นิทานมุขตลก นิทานเรื่องสัตว์ และนิทานเข้าแบบ ซึ่งแต่ละประเภทมีจำนวนและรายชื่อนิทานดังที่จะกล่าวไปตามลำดับดังนี้

1. นิทานเทพปกรณัม มีจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง พญาคันคากกับพญาแถน และปู่สังกะสาอย่าสังกะสี

2. เทพนิยาย มีจำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง กาละเกด

3. นิทานศาสนา มีจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง กรรมสนองกรรม ลูกแฝด ปลาแดกปลาเข็ง พระชีวะชาดก สาวใช้ สองพี่น้อง ฆะเหวด อุรังคนิทาน และ บุญท้อข้าวท้อ

4. นิทานคติ มีจำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง อีหล้าอีลุน บักเก็บชีคร้าน คนโลภมาก หากินบ่หามาน คาคสิทูกขบ่ทอนมี เศรษฐีชีดี ยายแม่หม้าย ประวัติหลวงพ่อบุญเงิน เต็มพาท้อผญาเต็มพุง ย่ากินปลิง และ นางฟ้ากับคนชายฉกรรจ์

5. นิทานชีวิต มีจำนวน 13 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ปลาบู่ทอง ชูนางฮั่ว สังข์ศิลป์ชัย นางเต่าคำ กำพร้าไก่แก้ว นกจอกน้อย ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดไท่ บักกำกาดำ เทวดากับท่อน ท้าวคันธนาม ท้าวหมาหุย ปาตาจาลา และ นกกระจอก

6. นิทานประจักษ์ มีจำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ก่องข้าวน้อยพม่าแม่ ผาแดงนางไอ่ เส้นทางคำอืดสู่อ่างทองคำ นายจำลอง นายทองคำ และเพี้ยชันแก้ว

7. นิทานอธิบายเหตุ มีจำนวน 14 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง เป็นหยังคางคกจิ้งมีผิวหยาบ ชุขระ ประวัติบ้านสอง ตำนานท่าซอนยาง-วังสามหมอ นกกระทาหัวล้าน พุงกลาร้องไห้ แซ่ปี่มิลิน กับแกกักขี้เขี้ยว นางสังขานต์ ดอนปู่ตา แม่หม้ายกับแคน ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่มั่น คนเห็ดเกลือ กุดนางโย และตำนานพระธาตุนาควน

8. นิทานภูติผี มีจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ก่องก้อย และบั๊กโหล

9. นิทานมุขตลก มีจำนวน 20 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง สากกะเบือเป็นเหตุ บ่าวจารย์ชี้ใจ หลวงพ่อกำปม ผัวกับเมีย (1) คำลั่น ปู่กับลูกสะใภ้ ลูกเขยใหม่ พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปตักแก จารย์กับเมีย (4) หวีเปี หลวงพ่อทวงคาย หลวงพ่อค้อนดอกสัว หลวงพ่อกะท้อเกลือ คนขี่ลิ้ม หลวงพ่อบั๊กหมี่ หลวงพ่อโลภมาก ตาบอดใส (1) และตาบอดใส (2)

10. นิทานเรื่องสัตว์ มีจำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง พญาเสือกับชีคันคา

11. นิทานเข้าแบบมีจำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่องชาวประมง

(ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง หน้า 634)

1.3 ผลการกำหนดโครงสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

จากการศึกษาคำอธิบายรายวิชาและจุดประสงค์รายวิชา กำหนดเนื้อหาได้เป็น 5 บท

ดังนี้

บทที่ 1 ส่วนนและภาษาถิ่น

บทที่ 2 ลักษณะภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ จังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 3 ชนบทธรรมนิยมประเพณี และวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 4 แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยมและความรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านและการอนุรักษ์นิทานพื้นบ้าน

จากเนื้อหา 5 บทนี้ นำมากำหนดโครงสร้างการสอนระยะยาวได้จำนวน 17 แผน 18

สัปดาห์ (ดูในภาคผนวก ก หน้า 167 -178) และผลการวิเคราะห์ความสอดคล้องวิธีสอนกับ

องค์ประกอบด้านต่าง ๆ พบว่า มีวิธีสอนที่เหมาะสมกับจุดประสงค์ เนื้อหา และจำนวนนิทานพื้นบ้าน

จังหวัดมหาสารคาม 10 วิธี คือวิธีสอนที่ใช้ครูเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย และแบบทบทวน

และวิธีสอนที่ใช้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ แบบอภิปราย แบบอนุমান แบบอุปมาน แบบแบ่งกลุ่ม

ระดมความคิด แบบแบ่งกลุ่มทำงาน แบบศูนย์การเรียนรู้ แบบบทพบทสมมุติ และแบบสร้างเสริมเจตคติ

จากข้อมูลดังกล่าว เมื่อนำจุดประสงค์รายวิชา เนื้อหา กลวิธีสอนและนิทานพื้นบ้าน มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เพื่อกำหนดโครงสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร สามารถจัดความสัมพันธ์ได้ดังนี้

จุดประสงค์ที่ 1 เพื่อให้นักเรียนระบุและอธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนบอกความสำคัญของภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอน คือ เนื้อหาในบทที่ 1 เรื่องสำนวนและภาษาถิ่น นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ได้แก่ นิทานเรื่อง แซ่ปมลิ้น บุญท้อข้าวน้อย กับแก๊กบุงเขียว นกกะพุ่มหัวล้าน หลวงพ่อกี่ปม สากกะเบือเป็นเหตุ เงินเต็มพาบ่ต๋อญ่าเต็มพุง คาคสืทุกซั่มท่อนมี นกกระจอก นกจอกน้อย และ ชูนางอ้ว

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มทำงาน บรรยาย อภิปราย ศูนย์การเรียนรู้และอุปมาน

จุดประสงค์ที่ 2 เพื่อให้เรียนอธิบายสภาพภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต ชนบธรรมนิยมประเพณี และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนระบุชื่อบุคคลสำคัญในท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือเนื้อหาบทที่ 2 เรื่องลักษณะภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ จังหวัดมหาสารคามและเนื้อหาบทที่ 3 เรื่องชนบธรรมนิยมประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้แก่ นิทานเรื่อง ตำนานพระธาตุนาดูน นางทองคำ เพี้ยชันแก้ว นายจำลอง เส้นทางคำอิดสู่อ่างทองคำ ประวัติบ้านสอง กุดนางโย บอดตาใส (2) ทำซอนยาง-วังสามหมอ ทุ่งกุลาร้องไห้ คนเข็ดเกลือ ชูนางอ้ว บอดตาใส (1) ปลาแดกปลาเชิง พ่อเผ่ากับลูกเขยไปดึกแห คนซี้ลีม ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโหล พ่อเผ่ากับลูกเขยกินแกงปลา ท้าวหมาหุย พ่อเผ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง หากินบ่หามา ลูกแฝด สังข์ศิลป์ชัย บักก่ำกาดำ จารยกับเมีย (4) ลูกเขยใหม่ บักโลน บ่าวจารย์ชื้อไฉ่ อีหล่าอีลุน ผัวกับเมีย (1) ปู่กับลูกสะใภ้ ผาแดงนางไอ่ พญาคันคากับพญาถน นระชีวชาดก ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่ม แม่หม้ายกับแคน ะเทวด นางสังขานต์ สองพี่น้อง สาวใช้ และบุญท้อข้าวน้อย

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ บรรยาย ทบทวน บทบาทสมมุติ อภิปราย แบ่งกลุ่มระดมความคิดและอุปมาน

จุดประสงค์ที่ 3 เพื่อให้เรียนระบุหรืออธิบายเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ความเป็นมาทางศาสนาตลอดจนความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือ บทที่ 4 เรื่อง แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้แก่ นิทานเรื่อง ตำนานพระธาตุนาดูน ประวัติ

หลวงพ่พระยีน อุรังคนิทาน หลวงพ่กะทอเกลือ หลวงพ่ค้อนตอกส่ว หลวงพ่กี่ป่ม หลวงพ่ทวงคาย
หลวงพ่โลภมาก เทวดากับหนอน หลวงพ่บักหมี ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี นางฟ้ากับคนชายฉ่าน
กรรมสนองกรรม ท้าวคันธนาม ปลาปู่ทอง ฝีก่องก้อย บักเกินซี้คร้าน ยายแม่หม้าย กาละเกด
นางเต่าคำ กำพร้าไก่แก้ว ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ แม่หม้ายกับแคน บ่าวจารย์ชี่ไฉ่ ย่ากินปลิง กุดนางโย
เป็นหยั่งคางคกจ้งมีผิวหยาบขรุขระ ปาตางลา ท้าวหมาหุ้ย คนโลภมาก เศรษฐีชี่ดี คำล้วน หวีเป
กับแก็กบงเขียว และบอดตาใส (1)

การสอนตามจุดประสงค์นี้ใช้วิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด ทบทวน บรรยาย
อุปมาน และอภิปราย

จุดประสงค์ที่ 4 เพื่อให้นักเรียนบอกหรืออธิบายความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของ
ตัวละครที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือเนื้อหาบทที่ 4 เรื่อง แนวคิด
ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้สึกนึกคิด ของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน
ได้แก่นิทานเรื่องย่ากินปลิง ตาบอดใส (2) อีหล้าอีสุน และพญาคันคากกับพญาแถน

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบอนุমান บรรยาย และแบ่งกลุ่มระดมความคิด

จุดประสงค์ที่ 5 เพื่อให้นักเรียนวิเคราะห์และระบุแนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน
ได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือ เนื้อหาในบทที่ 4 เรื่อง แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยมและความรู้สึก
นึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้แก่นิทานเรื่อง คนโลภมาก
หลวงพ่ทวงคาย นายเต่าคำ และ ลูกแฝด

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบ บรรยาย อภิปราย และทบทวน

จุดประสงค์ที่ 6 เพื่อให้นักเรียนบอกหรืออธิบายประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน
ตลอดจนข้อแตกต่างระหว่างนิทาน ตำนาน นิยาย และเรื่องเล่าได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือเนื้อหา
ในบทที่ 5 เรื่องความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้แก่นิทานเรื่อง
ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี กาละเกด นระชีวชาดก กุดนางโย เพี้ยชันแก้ว ฝีก่องก้อย คาคสิทุขบ่ท่อนมี
นางเต่าคำ หวีเป พญาเสือกกับซี้คั่นคาก และชาวประมง

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด

จุดประสงค์ที่ 7 เพื่อให้นักเรียนบอกประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้ เนื้อหาที่ใช้
ประกอบการสอนคือเนื้อหาในบทที่ 5 เรื่องความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน นิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียน

การสอน ได้แก่ นิทานเรื่อง ช้างมีลิ้น คาคติทุกข้อก่อนมี ตำนานพระธาตุนาฮอน บอทดาส (2) และ กุศนาภโย

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบสร้างเสริมเจตคติ

จุดประสงค์ที่ 8 เพื่อให้นักเรียนอธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านตลอดจน สามารถจัดกิจกรรมอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านในระดับชั้นเรียนได้ เนื้อหาที่ใช้ประกอบการสอนคือเนื้อหาในบทที่ 5 เรื่อง การอนุรักษ์นิทานพื้นบ้าน

การสอนตามจุดประสงค์นี้ ใช้วิธีสอนแบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด

ผลการจัดความสัมพันธ์ดังกล่าวผู้วิจัยได้ใช้นิทานซ้ำกันกับเรื่องที่นักเรียนเคยเรียนมาแล้วใน บางแผน เนื่องจากนิทานบางเรื่องมีคุณลักษณะเหมาะสมที่จะสนองจุดประสงค์ได้หลายจุดประสงค์

2. ผลการพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นเอกสารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็น แนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วยจุดประสงค์รายวิชา เนื้อหารายวิชา โครงการ สอนระยะยาว และแผนการสอนอันประกอบด้วยสาระสำคัญได้แก่ จุดประสงค์การเรียนรู้ จุดประสงค์ย่อย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมเสนอแนะ สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

ผู้วิจัยได้นำเอกสารประกอบหลักสูตรเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบก่อนนำไปทดลองใช้และได้รับการ เสนอแนะให้แก่ใช้ดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงโครงการสอนระยะยาว

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1. ชื่อนิทาน	สากกะเบือล้างแค้น	สากกะเบือเป็นเหตุ
	ประวัติหมู่บ้านสอง	ประวัติบ้านสอง
	งานกับเมีย (4)	จารย์กับเมีย (4)
	สังข์สินชัย	สังข์ศิลป์ชัย
	หลวงพ่อกะทอเกลือ	หลวงพ่อกะทอเกลือ
2. ชื่อแผนการสอนที่ 3	ภาษาอีสานดั้งเดิม	ภาษาอีสานโบราณ

ตารางที่ 2 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเนื้อหาวิชา

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1. ส่วนทอ้งถิ่น (ผญา)	การจ่ายผญาคือ การพูดผญาได้เก่ง	การจ่ายผญา คือการพูดโต้ตอบผญากันระหว่าง ชายหญิง
	ผญาเกิดจาก ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีลงช่วง ประเพณีลงแขก ประเพณีการอ่านหนังสือผูก ประเพณีเล่นหมอลำ	ผญาเป็นวัฒนธรรมการสื่อสาร ของชาวอีสานเกิดจากกิจกรรมต่างๆ เช่น การอวยพร การสั่งสอน กิจกรรมการลงช่วง กิจกรรมการลงแขก กิจกรรมการอ่านหนังสือผูก กิจกรรมการเล่นหมอลำ
	คาดลีมี่ บ่พ่อนได้	คาดลีมี่บ่พ่อนไ้
	ผญาเป็นแนวทางไปสู่ความ สำเร็จ	ผญามีความหมายว่า ความรู้หรือ ทางไปสู่ความรู้
2. ประวัติศาสตร์และบุคคลสำคัญ ในจังหวัดมหาสารคาม	พ.ศ. 2412	พ.ศ. 2408
	ปัจจุบัน	พ.ศ. 2539
3. ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม	ลักษณะ “สวานนา” (Savanna)	ป่าเบญจพรรณ

ตารางที่ 2 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
4. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาว จังหวัดมหาสารคาม	ไม่ได้เรียงลำดับตามเดือน	ให้เรียงประเพณีตามลำดับเดือน ต่าง ๆ
	บุญเบิกฟ้า เป็นพิธีกรรม ไขประตูน้ำฝน	บุญเบิกฟ้า เป็นพิธีเตรียมการ เพาะปลูก

ตารางที่ 3 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงจุดประสงค์รายวิชา

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
ข้อ 1.	สังเกตและเข้าใจ ความหมาย ของสำนวนท้องถิ่น	ระบุและอธิบายความหมายของ คำศัพท์และสำนวนท้องถิ่น
ข้อ 3.	สังเกตเกี่ยวกับความเชื่อ	ระบุหรืออธิบายเกี่ยวกับความเชื่อ
ข้อ 4.	สังเกตและเข้าใจความรู้สึกนึก คิดหรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่ ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน	บอกหรืออธิบายความรู้สึกนึกคิดและ พฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏใน นิทานพื้นบ้าน
ข้อ 10.	ตระหนักถึงความจำเป็นใน การอนุรักษ์และส่งเสริมนิทาน พื้นบ้าน	อธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์ นิทานพื้นบ้าน

ตารางที่ 4 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแผนการสอน

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1. สารสำคัญ	เพื่อสำนึกในความเป็นมรดก	เพื่อความรู้และสำนึกในคุณค่า
1.1 เรื่องสำนวนท้องถิ่น (1) ผนญา	ล้ำค่า ที่เกิดจากภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษ	ของมรดกล้ำค่าที่เกิดจากภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษในท้องถิ่น
1.2 เรื่องประวัติศาสตร์และบุคคล สำคัญในจังหวัดมหาสารคาม	ผู้ศึกษาสนใจค้นคว้า	ผู้ศึกษาเกิดความสนใจและค้นคว้า
1.3 เรื่องภูมิศาสตร์จังหวัด มหาสารคาม	เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ของ ท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตแล้ว ยัง สามารถนำมาวิเคราะห์ความ สัมพันธ์กับความรู้ทาง ภูมิศาสตร์	เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น ในอดีตและยังสามารถนำมา วิเคราะห์หรือเปรียบเทียบกับความรู้ ทางภูมิศาสตร์
1.4 เรื่องวิถีชีวิตชาวจังหวัด มหาสารคาม	สะท้อนชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มชน	สะท้อนวิถีชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ของ มนุษย์และสังคมในอดีต
1.5 เรื่องประเพณีและวัฒนธรรม ของชาวจังหวัดมหาสารคาม	นิทานพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรม อย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงวัฒน ธรรมด้านอื่น ๆ	นิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งที่สะท้อนให้ เห็นวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ
1.6 เรื่องประวัติความเป็นมาของ ศาสนาและความเชื่อใน จังหวัดมหาสารคาม	นับพันปี	เป็นเวลายาวนาน

ตารางที่ 4 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1.7 เรื่อง ความสัมพันธ์ของชาว มหาสารคาม กับสถาบัน ศาสนา	ลัทธิเดิมของตนเองมาก่อนใน เรื่องเหนือธรรมชาติ	แบบเก่าที่เคยยึดถือมาก่อน ในเรื่อง สิ่งเหนือธรรมชาติ
	ลัทธิความเชื่อของศาสนา พุทธ ทำให้เกิดความสัมพันธ์กับ พุทธศาสนาที่เหมือนกัน	หลักคำสอนของศาสนาพุทธ ทำให้เกิดความสัมพันธ์กับพุทธ ศาสนาอย่างแนบแน่น
2. เนื้อหาสาระ 2.1 เรื่องคำศัพท์ภาษาถิ่น	หม่ายสาว หมายถึง ทำให้ ชอบ	หม่ายสาว หมายถึง กรีดกรายให้ สาวเห็น
	แอ้ว หมายถึง ร้องขอ วอนขอ	แอ้ว หมายถึง อ้อน เชื้อซี
	ชวย หมายถึง ชูยดินที่มดหรือ สัตว์ต่าง ๆ ชูดคุ้ยขึ้นมา	ชวย หมายถึง ชูยดินที่มดหรือสัตว์ บางชนิดชูดคุ้ยขึ้นมา
	2.2 เรื่องสำนวนท้องถิ่น (1) ผญา	ผญา เกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงช่วง ผญาเป็นวัฒนธรรมการสื่อสารของ ชาวอีสาน เป็นแนวทางไปสู่ความรู้
	จังหวัดมหาสารคามมีภูมิ ประเทศคล้ายหลังเต่า โดย ทั่วไป เป็นที่ราบลูกคลื่น	ที่ตั้งของตัวจังหวัดมหาสารคาม มี ลักษณะคล้ายหลังเต่า พื้นที่ส่วน ใหญ่เป็นที่ราบลูกคลื่น
2.3 เรื่องภูมิศาสตร์จังหวัด มหาสารคาม	เนื่องจากเป็นดินปนทราย แม้ จะมีปริมาณน้ำฝนมากก็ตาม	เนื่องจากดินส่วนใหญ่เป็นดินปน ทราย ไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้นาน แม้จะมีปริมาณน้ำฝนมากก็ตาม

ตารางที่ 5 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงสื่อการเรียนการสอน

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1. สื่อการเรียนการสอน		
ประเภทใบความรู้		
1.1 ใบความรู้เรื่อง ฃญา	ฃญาเป็นแนวทางไปสู่ความ สำเร็จ	ฃญาเป็นวัฒนธรรมการสื่อสารของ ชาวอีสาน เป็นแนวทางไปสู่ความรู้
	อีสานใช้ ฃ แทน ปร และ ปล	อีสานใช้ ฃ แทนเสียงควบ ปร และ ปล
1.2 ใบความรู้ เรื่องประโยชน์ของฃญา	4. สะท้อนความเอื้อเพื่อ	4. สะท้อนความเอื้อเพื่อ ความ สามัคคี ความรักหมู่คณะ
	5. เป็นคติสอนใจ	5. เป็นคติสอนใจทั้งทางโลกและ ทางธรรม
1.3 ใบความรู้ เรื่องบ่อเกิดของฃญา (2)	ฃญาเกิดจากประเพณีอีก หลายอย่าง	ฃญาเกิดจากกิจกรรมอีกหลายอย่าง
	ประเพณี	เปลี่ยนคำว่าประเพณีเป็น “กิจกรรม” และ “การ”
	ลำ หมายถึง ผูกใบลานต่าง ๆ ที่เก็บไว้ในลำไม้ไผ่มีฝาปิด เรียกหนึ่งลำ ใครจำหนังสือใน 1 ลำได้เรียก “หมอลำ” ใน หนังสือจะมีคำสอนเรียกว่า “ฃญา” เช่น การเอาผ้า บ่ม่านเอาเล่น ๆ เฮฮ้าง นั้น บ่ควร ถ้าบ่คิดถึถั่วใจถ้วน ทางผิด	ลำ หมายถึง การขับลำนำ ด้วยบท กลอน ตามแบบอีสาน มีแคนเป็น เครื่องดนตรี ประกอบ ใครขับได้เก่ง ยกย่องให้เป็นหมอลำ แปลว่าผู้ ชำนาญในการขับลำนำกลอนที่หมอ ลำใช้ขับจะมีถ้อยคำที่เป็นบทฃญา อยู่มาก เช่น การเอาผ้าบ่ม่านเอา เล่น ๆ สิเป็นผ้าเมี่ยมันบ่เป็นของง่าย ถ้าผู้ขายหลอกต้มให้เฮฮ้างบ่ควร

ตารางที่ 5 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1.4 ใบความรู้ เรื่องลักษณะของผญา	ไผกะแขวนอันตอนเสมอ ด้ามตั้งเคียว	ไผกะแขวนอันตอนเสมอด้ามตั้งกัน
	ทุกซบมีเสื่อผ้า ผาเหือนแอม พอลืออยู่	ทุกซบมีเสื่อผ้า ผาเหือนดีพอลืออยู่
	ดอกกว่าน	ดอกทว่าน
1.5 ใบความรู้ เรื่องประวัติศาสตร์ จังหวัดมหาสารคาม (1)	ในสมัยพระเจ้าตากสิน	ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน
	พ.ศ. 2414	พ.ศ. 2508
1.6 ใบความรู้ เรื่อง พระธาตุนาดูน	ผอบ	ตลับ
1.7 ใบความรู้ เรื่อง ประเพณีและ วัฒนธรรมของชาว จังหวัดมหาสารคาม 1.7.1 ใบความรู้ เรื่องบุญบั้งไฟ	กระแช่	สาโท
	การเข้บั้งไฟคือ การร้อง กลอน หรือร่ายยาว โดยมี แคน กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ และฆ้อง หรืออย่างน้อยมี กลองยาว หรือแคนก็ได้ เรียก “กาพย์เข้บั้ง” คณะเข้ จะพากันไปตามบ้านเรือน ผลแห่งการจัดบั้งไฟ	การเข้บั้งไฟ คือ การร้องคำกาพย์ เป็น เรื่องต่าง ๆ มีกลองสองหน้าตีให้จังหวะ ดังตุ้ม-ตุ้ม ช้า ๆ มีหัวหน้าบอกคำเข้ ที่ ละวรรค แล้วคนในคณะว่าตามไปเรื่อย ๆ จุดประสงค์แห่งการจัดบั้งไฟ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1.7.2 ใบความรู้ เรื่องบุญกฐิน และบุญข้าวจี	ไม้ตั้ง	ไม้สะดึง
	แรม 8 ค่ำ	มักนิยมทำตอนกลางเดือนหรือข้างแรม
	คนลาว	ชาวอีสาน
1.7.3 ใบความรู้ เรื่องบุญ ผะเหวด และ บุญเบิกฟ้า	ของ	ภัณฑ์เทศน์
1.7.4 ใบความรู้ เรื่องบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และสงกรานต์	ข้าวสลาก ข้าวสาก ข้าว สารท มาจากคำ “สารทะ” ภาษา สันสกฤต หมายถึง ฤดู ดอกบัวบาน แต่ในศาสนา ฮินดูแปลว่า ผู้มีศรัทธา	มาจากคำว่าบุญข้าวสลาก
	ข้าวที่ทำในวันนี้เรียกข้าว กระยาสารท คือ เอา ข้าวเปลือก ข้าวเหนียวมาคั่ว ทำข้าวดอกแดก	มีข้าวห่ออีกส่วนหนึ่งที่เป็นของกิน มีข้าว และกับ รวมทั้งหมาก พลุ บุหรี่ ห่อ ด้วย ใบตองเย็บติดกันเป็นคู่ ๆ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1.7.5 ใบความรู้ เรื่องแคน และการเลี้ยงผีปูด 1.7.6 ใบความรู้ เรื่องค่านิยม	ก่อนจึงเอาถั่วลิสง งา ถั่วเขียว มะพร้าวลงไป กระยา แปลว่าของกิน เมื่อถวายพระสงฆ์ แล้วก็นำอาหารไปวางไว้ตามบริเวณวัด จุดธูป เทียนบอกญาติ ผู้ล่วงลับมารับบุญ	จัดไว้สำหรับอุทิศให้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว เมื่อถวายห่อข้าวใหญ่แด่พระสงฆ์แล้วก็นำห่อส่วนนี้ไปวางไว้ตามกำแพง รั้ว หรือแขวนไว้ตามกิ่งไม้ในบริเวณวัดและบอกกล่าวให้ญาติที่ล่วงลับมารับเอาไปกินที่เมืองผี
	สังขาร	สังขันธ์
	ตามสากล	เป็นวันที่ 1 มกราคม
	ดู	อารักษ์
	ชั่วคราว	ชาติหน้า
2. การวัดและประเมินผล แบบทดสอบก่อนและ หลังเรียน 2.1 เรื่องสำนวนท้องถิ่น (1) ผญา ข้อ 1	ข. ความสำเร็จ	ข. ความรู้
2.2 เรื่องประวัติศาสตร์ และบุคคลสำคัญใน จังหวัดมหาสารคาม ข้อ 1	ข. ร้อยเอ็ด ง. จำปาศักดิ์	ข. จำปาศักดิ์ ง. ร้อยเอ็ด
ข้อ 2	ในคำถาม “ตั้ง”	“แยก”

ตารางที่ 5 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
ข้อ 3	ก. ลานช้าง ง. หลวงพระบาง	ก. ลานช้าง ง. เวียงจันทน์
2.3 คำชี้แจงแบบทดสอบ ก่อนและหลังเรียนทุก เรื่อง	ให้นักเรียนวงกลมล้อมรอบ ตัวอักษร หน้าข้อความที่ เห็นว่าถูกต้องที่สุดในแต่ละ ข้อเพียงข้อความเดียว	ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัว อักษร หน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุด เพียงคำตอบเดียว ในแต่ละข้อ
2.4 เรื่องภูมิศาสตร์จังหวัด มหาสารคาม		
ข้อ 3	ข. วิถีชีวิต ค. ภูมิประเทศ	ข. ภูมิประเทศ ค. วิถีชีวิต
ข้อ 4	คำถาม ประวัติหมู่บ้านสอง	คำถาม ประวัติบ้านสอง
2.5 เรื่องศาสนาและความ เชื่อในจังหวัด มหาสารคาม		
ข้อ 3	ข. ประวัติศาสตร์ ง. ศิลปะ	ข. ศิลปะและสถาปัตยกรรม ง. ภูมิศาสตร์
ข้อ 4	ค. วัดสามปลื้ม	ค. พระธาตุยาคู
2.6 เรื่องความสัมพันธ์ของ ชาวมหาสารคามกับ สถาบันศาสนา		
ข้อ 1	ชาวมหาสารคามส่วนใหญ่ นับถือศาสนาใด	สิ่งที่มีค่าที่สุดในทางพุทธศาสนาของ จังหวัดมหาสารคาม คืออะไร

ตารางที่ 5 (ต่อ)

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
ข้อ 3	ก. พุทธ	ค. พระกันทรวิชัย
	ข. คริสต์	ช. พระพิมพ์นาฏน
	ค. ฮินดู	ค. พระพุทธมณฑลเมือง
ข้อ 4	ง. พราหมณ์	ง. พระบรมสารีริกธาตุ
	ช. วัดมหาชัย	ช. วัดโพธิ์ศรี
	ค. วัดสามปลื้ม	ค. วัดมหาชัย
	ค. วัดสามปลื้ม	ค. วัดอภิสิทธิ์

ตารางที่ 6 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์และแบบประเมินเจตคติ

รายการที่ควรปรับ	ความเดิม	ปรับเป็น
1. แบบทดสอบ		
ข้อ 10	จากข้อความที่ยกมาแปลความ ได้อย่างไรจึงจะเหมาะสมที่สุด	จากข้อความที่ยกมา สรุปความได้อย่างไร จึงจะเหมาะสมที่สุด
ข้อ 11	ค. มหาสารคามเคยเป็นเมือง ขึ้นของร้อยเอ็ด	ค. มหาสารคามเคยเป็นเมืองที่ขึ้นกับ ร้อยเอ็ด
	ง. ร้อยเอ็ดเคยเป็นเมืองขึ้นของ มหาสารคาม	ง. ร้อยเอ็ดเคยเป็นเมืองที่ขึ้นกับ มหาสารคาม
2. แบบประเมินเจตคติ		
ระดับความเห็น	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	น้อยที่สุด
	ไม่เห็นด้วย	น้อย
	ไม่แน่ใจ	ปานกลาง
	เห็นด้วย	มาก
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	มากที่สุด

3. ผลการตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

การตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร โดยผู้วิจัยนำแผนการสอน จำนวน 10 แผน ไปทดลองสอนกับนักเรียนโรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 20 คน ใช้เวลาทดลอง 10 สัปดาห์ (มิถุนายน-สิงหาคม) สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 2 คาบเรียนต่อเนื่องกัน เมื่อทดลองเสร็จสิ้นแล้ว ได้วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และประเมิน เจตคติที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน โดยใช้แบบทดสอบและแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

3.1 การคัดเลือกแผนการสอน ผู้วิจัยนำแผนการสอนจำนวน 10 แผน ได้แก่ แผนการสอนที่ 2, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 15 และ 16 ไปทดลองสอน ซึ่งมีผลปรากฏดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 สรุปผลการทดลองใช้เอกสารประกอบหลักสูตร

แผนการสอนที่	ปัญหาที่ประสบ	ข้อเสนอแนะ	หมายเหตุ
1.	-	-	คงเดิม
2.	นักเรียนไม่ค่อยปฏิบัติ ตามเงื่อนไข	ชี้แจงการเรียนรู้แบบศูนย์ การเรียนรู้ให้ชัดเจน	คงเดิม
3.	-	-	คงเดิม
4.	นักเรียนที่เล่านิทานหรือ ได้รับมอบหมายให้แสดง บทบาทล่วงหน้า ขาด ความพร้อมในการเสนอ งาน และไม่กล้าแสดงออก	1. คัดเลือกนักเรียนที่มี ความสามารถ หรือเพิ่ม ศูนย์การเรียนรู้ 1 ศูนย์ เพื่อศึกษานิทานแทนการ เล่านิทาน และแสดงบท บาทสมมุติ 2. มอบหมายให้ศึกษา นิทานล่วงหน้า	ปรับปรุงกิจกรรมข้อ 4
5.	-	-	คงเดิม

ตารางที่ 7 (ต่อ)

แผนการสอนที่	ปัญหาที่ประสบ	ข้อเสนอแนะ	หมายเหตุ
6.	1. นักเรียนที่เล่านิทาน ส่วนใหญ่เสียงเบาและขาด ทักษะในการเล่านิทาน 2. นักเรียนบางคนมี ทักษะในการอ่านซ้ำ	1. ควรใช้อุปกรณ์ขยาย เสียง เช่น ไมโครโฟน และ ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิค การเล่านิทาน 2. ให้นักเรียนอ่านใบ ความรู้ล่วงหน้า	ปรับกิจกรรมข้อ 5
7.	-	-	คงเดิม
8.	1. เวลาไม่เพียงพอสำหรับ การศึกษานิทาน และฝึก ข้อมบทบาทสมมุติ 2. นักเรียนขาดความคิด รวบยอดที่จะจับประเด็น สำคัญมาแสดงละคร ปริศนา ทำให้การแสดงยืด เยื้อ และเสียเวลาอีกทั้ง หากให้แสดงทุกกลุ่มจะทำ ให้นักเรียนหมดความสนใจ	1. มอบหมายให้นักเรียน ศึกษานิทานล่วงหน้า และ ฝึกข้อมบทบาทสมมุติมา ก่อน 2. ครูจับฉลากให้นักเรียน มาแสดงเพียง 1-2 กลุ่ม โดยนักเรียนทุกคนได้ ศึกษานิทานล่วงหน้ามา แล้วทุกเรื่อง	ปรับกิจกรรมข้อ 3, ตัด กิจกรรมข้อ 4
9.	-	-	คงเดิม
10.	-	-	คงเดิม
11.	-	-	คงเดิม
12.	นักเรียนเสียงเบา	ควรใช้ไมโครโฟนในการ เสนองานของนักเรียน	คงเดิม

ตารางที่ 7 (ต่อ)

แผนการสอนที่	ปัญหาที่ประสบ	ข้อเสนอแนะ	หมายเหตุ
13.	-	-	คงเดิม
14.	-	-	คงเดิม
15.	-	-	คงเดิม
16.	-	-	คงเดิม
17.	-	-	คงเดิม

จากตารางที่ 7 สรุปผลการทดลองใช้เอกสารประกอบหลักสูตรแสดงข้อมูลปัญหาและข้อเสนอแนะ
ในแต่ละแผนพบว่า ในแผนการสอนที่ 1 2 3 5 7 9 10 11 12 13 14 15 16 และ 17
ยังใช้กิจกรรมการสอนคงเดิม ส่วนในแผนการสอนที่ 4 6 และ 8 เห็นควรให้มีการปรับกิจกรรมการเรียน
การสอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

แผนการสอนที่ 4

ปรับกิจกรรมข้อ 4

จากเดิม มอบหมายให้นักเรียนบางคนเล่าเรื่อง นายจำลอง เส้นทางดำอืดสู่อย่างทองคำ
และเรื่องนางทองคำให้เพื่อนฟัง โดยมอบหมายให้เล่าคนละ 1 เรื่อง

ปรับใหม่เป็น ให้นักเรียนทุกคนศึกษาเรื่องเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทั้ง 3 เรื่อง มาล่วงหน้า
ไม่ต้องให้ตัวแทนนักเรียนเล่าให้ฟัง

แผนการสอนที่ 6

ปรับกิจกรรมข้อ 5

จากเดิม ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้เรื่องวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม 15 นาที

ปรับใหม่เป็น ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ล่วงหน้าก่อนเข้าชั้นเรียน โดยมอบหมายให้อ่าน
เป็นการบ้าน

แผนการสอนที่ 8

ปรับกิจกรรมข้อ 3

จากเดิม ครูแจกเอกสารนิทานเรื่องต่าง ๆ ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มศึกษา แล้วให้แสดงบทบาทสมมุติ เป็นปริศนานิทานให้เพื่อนทายว่าสะท้อนประเพณีใด เมื่อแสดงจบ

ปรับใหม่เป็น ครูมอบหมายให้นักเรียนทุกคนศึกษานิทานล่วงหน้าทุกเรื่อง และครูจับฉลากให้แสดงบทบาทสมมุติ เพียง 1-2 กลุ่ม เพื่อให้เพื่อนทายว่าสะท้อนประเพณีใดเมื่อแสดงจบ นอกนั้นให้ใช้วิธีซักถามเป็นเรื่อง ๆ

ปรับกิจกรรมข้อ 4

จากเดิม มอบหมายให้นักเรียนแต่ละกลุ่มอภิปราย ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับนิทาน ที่ตนแสดงบทบาทสมมุติ

ปรับใหม่เป็น คัดกิจกรรมนี้ออก

3.2 การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผู้วิจัยได้ใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน :

ชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 60 ข้อ ข้อละ 1 คะแนน และใช้แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยกำหนดคะแนน 40 คะแนน ซึ่งมีผลปรากฏดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

นักเรียนคนที่	คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน		
	ระหว่างเรียน (40)	หลังเรียน (60)	รวม (100)
1	38.57	51	89.57
2	38.58	48	86.58
3	39.27	52	91.27
4	38.50	51	89.50
5	38.92	51	89.92
6	39.15	55	94.15
7	38.85	54	92.85
8	39.07	54	93.07
9	38.65	52	90.65
10	39.15	53	92.15

ตารางที่ 8 (ต่อ)

นักเรียนคนที่	คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน		
	ระหว่างเรียน (40)	หลังเรียน (60)	รวม (100)
11	38.52	54	92.52
12	38.90	53	91.90
13	39.08	52	91.08
14	38.63	54	92.63
15	38.20	41	79.20
16	38.57	54	92.57
17	38.27	52	90.27
18	38.52	50	88.52
19	38.30	50	88.30
20	38.42	53	91.42
เฉลี่ยร้อยละ	96.75	86.16	90.40
$\bar{X}$	38.70	51.70	90.40
S.D.	0.31	2.98	3.15

จากตารางที่ 8 พบว่าคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชา ท 031 นิตานพื้นบ้าน มีคะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ระหว่างเรียน เท่ากับ 38.70 คิดเป็นร้อยละ 96.75 เทียบกับเกณฑ์การตัดสินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ อยู่ในระดับดีมาก และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.31 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) หลังเรียน เท่ากับ 51.70 คิดเป็นร้อยละ 86.16 เทียบกับเกณฑ์การตัดสินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ อยู่ในระดับดีมาก และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 2.98 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างเรียนและหลังเรียน ได้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 90.40 เทียบกับเกณฑ์การตัดสินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในระดับดีมาก และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 3.15 แสดงว่าคะแนนของนักเรียนมีการกระจายน้อย นักเรียนแต่ละคนมีคะแนนไม่แตกต่างกันมาก

3.3 การประเมินเจตคติที่นักเรียนมีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้ใช้แบบประเมินชนิดจัดลำดับคุณภาพในการประเมิน และมีผลปรากฏดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
1. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าเรียน	14 (70.0)	2 (10.0)	4 (20.0)			20 (100)
2. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา	14 (70.0)	2 (10.0)	4 (20.0)			20 (100)
3. การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนเข้าใจ สำนวน และคำศัพท์ภาษาถิ่น	15 (75.0)	5 (25.0)				20 (100)
4. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนทราบและเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของคนในท้องถิ่น	11 (55.0)	9 (45.0)				20 (100)
5. การเรียน ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องไร้สาระ				5 (25.0)	15 (75.0)	20 (100)
6. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ล้าสมัย			4 (20.0)	1 (5.0)	15 (75.0)	20 (100)
7. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าสนใจ	15 (75.0)	5 (25.0)				20 (100)
8. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสอนให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่างๆ ให้กว้างขึ้น	11 (55.0)	9 (45.0)				20 (100)

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
9. นักเรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นจากรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	16 (80.0)	1 (5.0)	3 (15.0)			20 (100)
10. วิชานิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย	16 (80.0)	4 (20.0)				20 (100)
11. การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล	11 (55.0)	6 (30.0)	3 (15.0)			20 (100)
12. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนรู้จักสังเกต รู้จักคิด และวิเคราะห์	11 (55.0)	9 (45.0)				20 (100)
13. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ไม่ส่งเสริม ความคิดสร้างสรรค์			1 (5.0)	4 (20.0)	15 (75.0)	20 (100)
14. วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ส่งเสริมความสามารถของนักเรียน	10 (50.0)	4 (20.0)	6 (30.0)			20 (100)
15. การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ	14 (70.0)	6 (30.0)				20 (100)

จากตารางที่ 9 พบว่า นักเรียนมีเจตคติต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เมื่อนำผลมารวมกันสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

นักเรียนทั้งหมดเห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าสนใจสอนให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่าง ๆ ให้กว้างขึ้น เป็นวิชาที่ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ทำให้นักเรียนรู้จักสังเกต รู้จักคิด และวิเคราะห์ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ทำให้เข้าใจสำนวนและคำศัพท์ภาษาถิ่น ตลอดจนทำให้ทราบและเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของคนในท้องถิ่น

นักเรียนทั้งหมดเห็นด้วยว่า การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องไม่ไร้สาระ และไม่ล้าสมัย

นักเรียนร้อยละ 95 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ มีนักเรียนร้อยละ 5 เท่านั้น ที่เห็นด้วยในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 85 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น และทำให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล นักเรียนร้อยละ 15 เห็นด้วยในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 80 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าเรียน และมีคุณค่าควรแก่การศึกษา มีนักเรียนร้อยละ 20 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 70 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นวิชาที่ส่งเสริมความสามารถของนักเรียน และนักเรียนร้อยละ 30 เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 10 ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อเนื้อหาิทานพื้นบ้าน

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
16. เนื้อหาิทานพื้นบ้านที่ครูกำหนด ให้เรียนมีความเหมาะสม	13 (65.0)	4 (20.0)	3 (15.0)			20 (100)
17. จำนวนิทานพื้นบ้านที่ครูกำหนด ให้เรียนมากเกินไป			6 (30.0)	6 (30.0)	8 (40.0)	20 (100)

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
18. นิทานพื้นบ้านแต่ละเรื่องน่าสนใจ	16 (80.0)	3 (15.0)	1 (5.0)			20 (100)
19 นิทานพื้นบ้านไร้สาระ				3 (15.0)	17 (85.0)	20 (100)
20. นิทานพื้นบ้านแฝงไปด้วยความรู้ ด้านต่าง ๆ	17 (80.0)	2 (10.0)	2 (10.0)			20 (100)
21 นิทานพื้นบ้านให้ข้อคิด และคติ สอนใจ	17 (85.0)	3 (15.0)				20 (100)
22. นิทานพื้นบ้านที่ครูนำมาสอนให้ ทั้งความบันเทิงและสาระต่าง ๆ	14 (70.0)	6 (30.0)				20 (100)

จากตารางที่ 10 พบว่า นักเรียนมีเจตคติต่อเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านในลักษณะใกล้เคียงกัน เมื่อนำผลมารวมกันสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

นักเรียนทั้งหมดเห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า นิทานพื้นบ้านไม่ไร้สาระให้ข้อคิดและคติสอนใจ นิทานพื้นบ้านที่ครูนำมาสอนให้ทั้งความบันเทิงและสาระต่าง ๆ

นักเรียนร้อยละ 95 เห็นด้วยเป็นอย่างมากกว่า นิทานพื้นบ้านแต่ละเรื่องน่าสนใจ มีเพียงร้อยละ 5 ที่เห็นด้วยในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 90 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า นิทานพื้นบ้านแฝงไปด้วยความรู้ด้านต่าง ๆ นักเรียนร้อยละ 10 เห็นด้วยในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 85 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า เนื้อหาของนิทานพื้นบ้าน ที่ครูกำหนดให้มีความเหมาะสม นักเรียนร้อยละ 15 เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 70 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า จำนวนนิทานพื้นบ้านที่ครูกำหนดให้เรียนมีความเหมาะสม มีนักเรียนร้อยละ 30 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 11 ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อกิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชานิทานพื้นบ้าน

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
23. กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบการเรียนการสอนเหมาะสมกับเวลาที่กำหนด	13 (65.0)	3 (15.0)	4 (20.0)			20 (100)
24. ควรลดกิจกรรมที่ให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียนให้น้อยลง				10 (50.0)	10 (50.0)	20 (100)
25. กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียนมีความเหมาะสม	13 (65.0)	4 (20.0)	3 (15.0)			20 (100)
26. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในแต่ละบทเรียนมีประโยชน์	13 (65.0)	6 (30.0)	1 (5.0)			20 (100)
27. กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในแต่ละบทเรียนน่าสนใจ	13 (65.0)	5 (25.0)	2 (10.0)			20 (100)

จากตารางที่ 11 พบว่า นักเรียนมีเจตคติต่อกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใกล้เคียงกัน เมื่อนำผลมารวมกันสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

นักเรียนทั้งหมด เห็นว่าไม่ควรลดกิจกรรมที่ให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียนให้น้อยลง

นักเรียนร้อยละ 95 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในแต่ละบทเรียนมีประโยชน์ มีเพียงร้อยละ 5 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 90 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในแต่ละบทเรียนน่าสนใจ มีนักเรียนร้อยละ 10 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 80 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียนการสอนเหมาะสมกับเวลาที่กำหนด และมีนักเรียนร้อยละ 20 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 75 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียนมีความเหมาะสม และมีนักเรียนร้อยละ 15 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 12 ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
28. ควรนำนิทานที่เขียนด้วยภาษาถิ่น มาให้นักเรียนอ่าน	15 (75.0)	3 (15.0)	2 (10.0)			20 (100)
29. ภาษาที่ใช้ในการเขียนนิทานควร เป็นภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด			7 (35.0)	4 (20.0)	9 (45.0)	20 (100)
30. การใช้ภาษาถิ่นในการเขียนนิทาน ทำให้นักเรียนอ่านนิทานอย่าง สนุกสนาน และมีรสชาติ	11 (55.0)	7 (35.0)	2 (10.0)			20 (100)
31. ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน ไม่ เหมาะสม				9 (45.0)	11 (55.0)	20 (100)
32. ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน ควร เป็นภาษากลางมากกว่าภาษาถิ่น			8 (40.0)	8 (40.0)	4 (20.0)	20 (100)

จากตารางที่ 12 พบว่า นักเรียนมีเจตคติต่อภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน มีลักษณะแตกต่างกันเล็กน้อย เมื่อนำผลมารวมกัน สามารถจัดลำดับได้ดังนี้

นักเรียนทั้งหมด เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน มีความเหมาะสม

นักเรียนร้อยละ 90 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า ควรนำนิทานที่เขียนด้วยภาษาถิ่นมาให้นักเรียนอ่าน การใช้ภาษาถิ่นในนิทานทำให้นักเรียนอ่านนิทานอย่างสนุกสนาน และมีรสชาติ มีนักเรียนร้อยละ 10 ที่เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 65 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า ภาษาที่ใช้ในนิทาน ควรเป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน นักเรียนร้อยละ 35 เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 60 เห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน ควรเป็นภาษาถิ่นมากกว่าภาษากลาง นักเรียนร้อยละ 40 เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 13 ผลการประเมินเจตคติที่มีต่อคุณลักษณะของนักเรียน

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น					จำนวน/ ร้อยละ
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
33. นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนรัก ความเป็นไทย	15 (75.0)	5 (25.0)				20 (100)
34. นักเรียนมีความสุขสนุกสนานที่ได้ เรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	15 (75.0)	5 (25.0)				20 (100)
35. นักเรียนมีความกระตือรือร้นที่จะ เรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	13 (65.0)	6 (30.0)	1 (5.0)			20 (100)
36. นักเรียนชอบนิทาน และต้องการ อ่านนิทานเพิ่มขึ้น	12 (60.0)	4 (20.0)	4 (20.0)			20 (100)
37. ภาษาถิ่นเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์	20 (100)					20 (100)
38. การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้น บ้านทำให้นักเรียนเกิดความรัก และความภูมิใจในท้องถิ่นของตน	16 (80.0)	4 (20.0)				20 (100)
39. นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้จาก วิชานี้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน	9 (45.0)	3 (15.0)	8 (40.0)			20 (100)
40. นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกท้องถิ่นที่ ควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้แพร่ หลาย	18 (90.0)	2 (10.0)				20 (100)

จากตารางที่ 13 พบว่า รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านมีผลต่อคุณลักษณะของนักเรียนในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เมื่อนำผลมารวมกันสามารถจัดลำดับได้ดังนี้

นักเรียนทั้งหมดเห็นด้วยมากที่สุด ว่าภาษาถิ่นเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์ และเห็นด้วยเป็นอย่างมากว่า นิทานพื้นบ้านทำให้รักความเป็นไทย นักเรียนมีความสุขสนุกสนาน มีความรักและภูมิใจในท้องถิ่นของตน เมื่อเรียนวิชานิทานพื้นบ้าน ตลอดจนเห็นว่า นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ และส่งเสริมให้แพร่หลาย

นักเรียนร้อยละ 95 มีความกระตือรือร้นมากที่จะเรียนวิชานิทานพื้นบ้าน มีนักเรียนร้อยละ 5 ที่มีความกระตือรือร้นอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 80 ชอบนิทาน และต้องการอ่านนิทานเพิ่มขึ้น เป็นอย่างมาก นักเรียนร้อยละ 20 ชอบนิทานและต้องการอ่านนิทานเพิ่มขึ้นอยู่ในระดับปานกลาง

นักเรียนร้อยละ 60 เห็นด้วยเป็นอย่างมากที่จะนำความรู้จากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน นักเรียนร้อยละ 40 เห็นด้วยที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน อยู่ในระดับปานกลาง

ผลการประเมินเจตคติที่นักเรียนมีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทั้ง 5 ด้าน ดังกล่าว เมื่อนำมาสรุปผลการประเมินในแต่ละด้านได้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14 สรุปผลการประเมินเจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

การประเมินเจตคติ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	4.59	.61	ดีมาก
2. ต่อเนื้อหาบทนิทานพื้นบ้าน	4.63	.57	ดีมาก
3. ต่อกิจกรรมการเรียนการสอน	4.52	.67	ดีมาก
4. ต่อภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน	4.31	.71	ดี
5. ต่อดูคุณลักษณะของนักเรียน	4.65	.49	ดีมาก
รวม	4.54	.61	ดีมาก

จากตารางที่ 14 พบว่านักเรียนมีเจตคติต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านที่ 1 การประเมินเจตคติที่มีต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.59 แสดงว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .61 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

ด้านที่ 2 การประเมินเจตคติที่มีต่อเนื้อหาบทนิทานพื้นบ้าน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.63 แสดงว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อเนื้อหาบทนิทานพื้นบ้าน และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .57 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

ด้านที่ 3 การประเมินเจตคติที่มีต่อกิจกรรมการเรียนการสอน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.52 แสดงว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อกิจกรรมการเรียนการสอน และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .67 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

ด้านที่ 4 การประเมินเจตคติที่มีต่อภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.31 แสดงว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้าน และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .71 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

ด้านที่ 5 การประเมินเจตคติที่มีต่อคุณลักษณะของนักเรียน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.65 แสดงว่าคุณลักษณะของนักเรียนหลังจากการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ดีมาก และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .49 แสดงว่าคะแนนมีการกระจายน้อย

สรุปผลการประเมินเจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ได้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.54 มีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .61 สรุปว่า นั่นคือ นักเรียนแต่ละคนมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งนักเรียนแต่ละคนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันมาก

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดมหาสารคาม โดยการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรจากข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม นักเรียนที่เป็นตัวอย่างได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่เลือกเรียนรายวิชา ท 031 ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่มีค่าความเชื่อมั่น $R = .95$ และแบบประเมินเจตคติรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ที่มีค่าความเชื่อมั่น $Alpha = .82$ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ผลการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตร

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน จากหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และวิเคราะห์จุดประสงค์จากคำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดโครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน โดยรวบรวมนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม จากเอกสารและงานวิจัย ตลอดจนเก็บข้อมูลนิทานด้วยตนเอง จากนั้นได้คัดเลือกนิทานเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนในเอกสารประกอบหลักสูตรได้ 11 ประเภท จำนวน 80 เรื่อง ดังต่อไปนี้คือ

นิทานเทพปกรณัม จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง พญาคันคากกับพญาแถน และปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี เทพนิยาย จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่องกาละเกด นิทานศาสนา จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่องกรรมสนองกรรม ลูกแฝด ปลาแดกปลาแฉ่ง นระชีวชาดก สาวใช้ สองพี่น้อง หนะเหวด

อุรังคนิทาน และบุญท้อข้าวน้อย นิทานคติ จำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง อีหล้าอีลุน บักเก็บขี้คว้าน คนโลภมาก ทากินบ่ทาน คาคติทุกข์บ่ทอนมี เศรษฐีขี่ ยายแม่หม้าย ประวัติหลวงพ่อบุญยืน เงินเต็มพำบ่อต๋อผญาเต็มพุง ย่ากินปลิง และนางฟ้ากับคนชายฉ่ำ นิทานชีวิต จำนวน 13 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ปลาบู่ทอง ชูฉันทอ้ว สังข์ศิลป์ชัย นางเต่าคำ กำพร้าไก่แก้ว นกจอกน้อย ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโหล บักก้ากาคำ เทวดากับท่อน ท้าวคันธนาม ท้าวหมาหยูย ปาตางลา และนกกระจอก นิทานประจำถิ่น จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ผาแดงนางไอ่ เส้นทางดำอิดสู่อ่างทองคำ นายจำลอง นางทองคำ และเพี้ยชันแก้ว นิทานอธิบายเหตุ จำนวน 14 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง เป็นหยัง คางคกจิ้งมีผิวยาบขรุขระ ประวัติบ้านสอง ตำนานท่าซอนยาง-วังสามหมอ นกกะชุ่มหัวล้าน ทุ่งกุลาร้องไห้ แซ่มะมีลิ้น กับแก๊กบงเขียว นางสังขานต์ ดอนปู่ตา แม่หม้ายกับแคน ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่ม คนเห็ดเกลือ กุดนางโย และตำนานพระธาตุนาตุน นิทานภูตผี จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ผีกองก้อย และบักโลน นิทานมุขตลก จำนวน 20 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง สากกะเบือเป็นเหตุ บ่าวจารย์ชื้อโง่ หลวงพ่อกี่ป๋ม ผัวกับเมีย (1) คำลั่น ปู่กับลูกสะใภ้ ลูกเขยใหม่ พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปตีกแห จารย์กับเมีย (4) หรีเปี หลวงพ่อบุญคาย หลวงพ่อดอนดอกสัว หลวงพ่อกะทอเกลือ คนชื้อลิ้ม หลวงพ่อบักหมี่ หลวงพ่อโลภมาก ตาบอดใส (1) และตาบอดใส (2) นิทานเรื่องสัตว์ จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง พญาเสือกับขี้คนคาก และนิทานเข้าแบบ จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง ชาวประมง

ผลการพัฒนาคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

จากการสร้างเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน จังหวัดมหาสารคาม ได้เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน จำนวน 1 ชุด ซึ่งประกอบด้วยจุดประสงค์รายวิชา เนื้อหารายวิชา 5 บท จำนวน 17 แผนการเรียนรู้ (18 สัปดาห์ 36 คาบ) ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีสอน จำนวน 10 วิธี คือ วิธีสอนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยายและแบบทบทวนและวิธีสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ วิธีสอนแบบอภิปราย แบบอนุমান แบบอุปมาน แบบแบ่งกลุ่ม ระดมความคิด แบบแบ่งกลุ่มทำงาน แบบศูนย์การเรียนรู้ แบบบทบาทสมมุติ และแบบสร้างเสริมเจตคติ

ผู้วิจัยได้นำเอกสารประกอบหลักสูตรดังกล่าวไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม ได้รับคำแนะนำให้ปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้กับตัวอย่าง

ผลการตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตร

ผู้วิจัยได้คัดเลือกแผนการสอนจำนวน 10 แผน ซึ่งมีเนื้อหาและจุดประสงค์ครอบคลุม รายวิชา คือ แผนการสอนที่ 2 4 6 8 10 11 12 13 15 และ 16 ไปทดลองสอนกับตัวอย่างคือนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามที่เลือกเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2540 จำนวน 20 คน ใช้เวลาสอน เป็นเวลา 10 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 คาบต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยใช้แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน แบบทดสอบ ก่อนและหลังเรียน แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและแบบประเมินเจตคติกับตัวอย่าง จากนั้น ผู้วิจัยนำคะแนนทั้งหมดมาหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ได้คะแนนเฉลี่ย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ร้อยละ 90.40 และมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 3.15 เมื่อนำผลไปเทียบกับ เกณฑ์การตัดสินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกระทรวงศึกษาธิการแล้วปรากฏว่า ผลการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับดีมาก กล่าวคือสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ (ร้อยละ 70) โดยคะแนนของนักเรียนแต่ละคน ไม่แตกต่างกันมาก

ผลการประเมินเจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ได้ค่าเฉลี่ย($\bar{X}$) เท่ากับ 4.54 มีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .61 แสดงว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีมากต่อการเรียน รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน และนักเรียนแต่ละคนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันมาก

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่พบว่าคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับดีมากนั้น แสดงให้เห็นว่าเอกสารประกอบหลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีคุณภาพเหมาะสม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้วิจัยได้ยึด คำอธิบายรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นแนวทางในการกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา และกิจกรรม การเรียนการสอนเพราะคำอธิบายรายวิชาต้องการให้ผู้เรียนศึกษานิทานเพื่อให้เห็นสาระต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ใน นิทานพื้นบ้าน เช่น สำนวน ภาษา วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิดอันจะทำให้ ผู้เรียนเข้าใจสภาพท้องถิ่นและเห็นคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน เพื่อตอบสนองคำอธิบายรายวิชาดังกล่าวผู้วิจัย ได้กำหนดจุดประสงค์รายวิชาไว้ 8 ข้อและกำหนดเนื้อหาเป็น 5 บท ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระตามที่ระบุไว้ใน คำอธิบายรายวิชา ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เนื้อหาสาระอย่างครบถ้วน ทั้งในด้านภาษา สำนวนท้องถิ่น แนวคิด ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และ เห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกนิทานพื้นบ้าน เพื่อใช้เป็นสื่อการเรียน

การสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และเนื้อหา จำนวน 80 เรื่อง ซึ่งเป็นนิทานที่เอื้ออำนวยให้นักเรียนเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่นในแง่มุมต่าง ๆ มีโลกทัศน์กว้างและชัดเจนตรงตามสภาพจริงในท้องถิ่น เนื่องจากโดยธรรมชาติของเนื้อหาที่นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่มีสะท้อนแง่มุมเด่นชัด เพียงแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง ไม่สามารถนำมาใช้ได้หลายแง่มุมนัก อีกทั้งนิทานบางเรื่องมีลักษณะสั้น จำเป็นต้องใช้หลายเรื่องในแต่ละแผนการเรียนเพื่อความเหมาะสมกับเวลาเรียนตลอดจนการปฏิบัติกิจกรรม ปรากฏว่าการใช้นิทานหลายเรื่องที่มีเนื้อหาหลากหลายมีผลดีต่อการเรียนการสอนทำให้นักเรียนสนใจซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสมชาย ตันติสม (2527 : 35) ที่พบว่า การเปลี่ยนนิทานเรื่องใหม่ หลังจากทีสอน 4-5 ครั้ง จะช่วยกระตุ้นความสนใจ และความสามารถทางการอ่านของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกวิธีสอนและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหา ทำให้นักเรียนสนใจเรียนและเข้าใจเนื้อหาเป็นอย่างดีซึ่งปรากฏชัดเจนจากคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิธีสอนที่ผู้วิจัยคัดเลือกมาใช้สำหรับสอนในรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน นั้นมี 10 วิธี ได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย แบบทบทวน แบบอภิปราย แบบอนุমানแบบอุปมาน แบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด แบบแบ่งกลุ่มทำงาน แบบศูนย์การเรียน แบบบทบาทสมมุติและแบบสร้างเสริมเจตคติ เนื่องจากเห็นว่าวิธีสอนทั้ง 10 วิธีนี้มีความเหมาะสมที่จะใช้กับเนื้อหาในบทเรียนต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้นักเรียนสนใจและได้เรียนรู้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน และการที่ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนมีโอกาสใช้ภาษาถิ่นในห้องเรียน เช่น การสนทนา การเล่านิทาน และการแสดงบทบาทสมมุตินั้นเป็นผลดีอย่างยิ่ง เพราะนิทานพื้นบ้านเป็นข้อมูลแบบมุขปาฐะเป็นส่วนใหญ่ จึงปรากฏภาษาถิ่นอยู่เกือบทั้งหมด ทำให้นักเรียนมีความคุ้นเคยกับภาษาที่ใช้ในนิทาน สามารถอ่านนิทานได้อย่างมีรสชาติ ส่งผลให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นกันเองและกล้าแสดงออก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเดชา จันทพันธ์ (2527 : 48) ที่ศึกษาการใช้นิทานพื้นเมืองเสริมการอ่านสำหรับนักเรียนที่พูดภาษาถิ่นอีสานแล้วพบว่า การสอนโดยใช้นิทานพื้นเมืองนี้เหมาะสำหรับเด็กได้คิด กล้าแสดงออก กล้าพูด กล้าทำกิจกรรมร่วมกัน และการใช้ภาษาถิ่นในการเรียนจะทำให้นักเรียนมีความรู้สึกเป็นกันเอง ทำให้เกิดความมั่นใจและกล้าแสดงออก

อีกประการหนึ่งการที่ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการวัดและประเมินผลในแต่ละแผนการสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ กล่าวคือ วัดผลโดยใช้แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียนที่ครอบคลุมทั้งด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย จิตพิสัย อย่างสม่ำเสมอเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียน ส่งผลให้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ของคะแนนผลสัมฤทธิ์ระหว่างเรียนของนักเรียนมีค่าเท่ากับ 38.70 คิดเป็นร้อยละ 96.75 ซึ่งอยู่ในระดับดีมากเมื่อเทียบกับเกณฑ์ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 24) และ

สอดคล้องกับงานวิจัยของสะอาด บุญยงค์ (2528) และพรทิพย์ คำดี (2535) ที่พบว่าบทเรียน
นิทานพื้นเมืองทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาภาษาไทยสูงขึ้น

การตรวจสอบคุณภาพเอกสารประกอบหลักสูตรปรากฏว่าได้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ของคะแนน
ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ของนักเรียนเท่ากับ 90.40 คิดเป็นร้อยละ 90.40
เมื่อเทียบกับเกณฑ์ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 24) อยู่ในระดับดีมาก ซึ่งสูงกว่า
เกณฑ์ที่กำหนดไว้ (ร้อยละ 70) ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากผู้วิจัยได้คัดเลือกนิทานอย่างมีหลักเกณฑ์ จำนวน
80 เรื่องที่สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชา กำหนดเนื้อหาสอดคล้องกับท้องถิ่น จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
สอนด้วยวิธีการที่หลากหลายและจัดทำสื่อการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยความสะดวกแก่ครูและนักเรียน
เช่น ใบความรู้ ใบงาน พจนานุกรมภาษาถิ่น เป็นต้น ทำให้นักเรียนเรียนรู้ได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น
ดังนั้นเมื่อประเมินเจตคติของนักเรียนจึงพบว่านักเรียนมีเจตคติที่ดีมากต่อการเรียนรายวิชา ท 031
นิทานพื้นบ้าน โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) เท่ากับ 4.54 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ .61 ผลการ
วิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของจันจิรา ชาวสะอาด (2537 : บทคัดย่อ) สุพจน์ สุทธิศักดิ์ (2539 :
119) และสุวรรณา ตั้งไชยศิริ (2539 : บทคัดย่อ) ที่พบว่านักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชา
ท 031 นิทานพื้นบ้าน อยู่ในระดับดีและมีเจตคติที่ดีต่อการเรียน

ข้อเสนอแนะในการนำเอกสารประกอบหลักสูตรไปใช้

1. การนำเอกสารประกอบหลักสูตรไปใช้ ครูผู้สอนอาจปรับใช้ตามสภาพท้องถิ่น เช่น
ทรัพยากรในท้องถิ่น ความสามารถของผู้เรียน และความเหมาะสมด้านอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ
ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น และครูผู้สอนควรศึกษาแผนการสอนอย่างน้อยครั้งละ 2 แผน เพื่อจะได้มอบหมายงาน
ในแผนการสอนได้อย่างเหมาะสม
2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรจัดเวลาเป็น 2 คาบต่อเนื่องและดำเนินกิจกรรมการสอน
อย่างกระชับ ตรงเวลา หากเสียเวลาในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งมากเกินไปจะทำให้การปฏิบัติกิจกรรมไม่ครบ
ตามกระบวนการ นอกจากนี้ควรควรให้นักเรียนตระหนักในกฎ กติกา และปฏิบัติตามเงื่อนไข จึงจะบรรลุ
วัตถุประสงค์ในรายวิชานี้โดยเฉพาะการเรียนแบบศูนย์การเรียน และการจัดห้องเรียนควรจัดเป็นห้อง
อเนกประสงค์โดยจัดไว้ 2 ลักษณะในห้องเดียวกัน คือ แบบกลุ่มและรายบุคคล เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการ
การเคลื่อนย้ายและจัดกลุ่มได้รวดเร็วรวมทั้งพร้อมที่จะเสนออภิปรายหรือแสดงบทบาทสมมุติอย่างต่อเนื่อง

โดยไม่เสียเวลาและขาดช่วงในการเรียนการสอน ซึ่งอาจใช้หอประชุม ห้องโสตทัศนศึกษา ศูนย์สื่อหรือห้อง
หมวดวิชาภาษาไทย

3. การบันทึกเสียงนิทานประกอบการสอนควรใช้ดนตรีประกอบเพื่อให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยโดยใช้สื่อที่เป็นนิทานประเภทลายลักษณ์เพื่อเปรียบเทียบกับ การวิจัยในครั้งนี้ซึ่ง
ใช้นิทานส่วนใหญ่เป็นประเภทมุขปาฐะว่า การที่ให้นักเรียนศึกษานิทานที่เป็นมุขปาฐะกับนิทานที่เป็น
ลายลักษณ์ จะมีผลแตกต่างกันอย่างไร

2. ควรวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในลักษณะอื่นๆ เช่น
ชุดการสอน บทเรียนสำเร็จรูป หรือวีดิทัศน์ เพื่อทดลองผลการเรียนรู้ด้วยวิธีการอื่นที่แตกต่างออกไป

3. ควรวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในท้องถิ่นอื่น ๆ
และใช้วิธีทดลองหาประสิทธิภาพที่แตกต่างไปจากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อขยายผลการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กมล สุดประเสริฐ. การเรียนการสอนตามหลักสูตรใหม่. กรุงเทพฯ ; ม.ป.ท., 2526.

กล่อมจิตต์ พลายเวช. หนังสือสำหรับเด็ก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพ็ญการพิมพ์, 2526.

ก่อ สวัสดิพานิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.

กิ่งแก้ว อัดถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.

_____. วรรณกรรมบ้านใน. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 13. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู, 2514.

กุหลาบ มลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สาราณราษฎร, 2518.

จ้อย นันทวิชรินทร์, หม่อมหลวง. รวบรวมบทความสำหรับผู้รักเด็ก ครู และบรรณารักษ์ผู้ให้บริการแก่
เด็ก. กรุงเทพฯ : ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2533.

จันทร์ศรี นิตย์ฤกษ์. ความรู้เรื่องคติชนวิทยา. ธนบุรี : ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษามนุษยศาสตร์ และ
สังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูธนบุรี, ม.ป.ป.

จารุณี กองพลพรหม. "คติชนวิทยากับการเรียนการสอนภาษาไทย." ใน เอกสารการสอนชุดวิชา
ภาษาไทย 8 หน่วยที่ 8-15, หน้า 1139-1182. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช, 2528.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.

_____. ผญาบทชาวบ้าน. ภาพพิมพ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2526.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. ภาพสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2522.

จินตนา ใบกาชู้. การเขียนสื่อการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ม.ป.ป.

จินตนา สุขมาก. “ วิชาการศึกษา 2143205.” เอกสารประกอบการเรียนการสอนมหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

ฉลองชัย ไตรรัตน์. ที่ 1 ในมหาสารคาม. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2531.

เต็ม วิชาคัพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. “ภาษากับวัฒนธรรม.” ใน ประมวลชุดวิชาสารัตถะและวิทยวิธีทางวิชา ภาษาไทย

หน่วยที่ 8-11, หน้า 282-289. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2526.

บุญชม ศรีสะอาด. การพัฒนาการสอน. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2537.

ประคอง นิมมานเหมินทร์. “นิทานพื้นบ้านในประเทศไทย.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8 :

คติชนวิทยาสำหรับครู หน่วยที่ 1-7, หน้า 133-178. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมาธิราช, 2531.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สิทธิสารการพิมพ์, 2531.

ประมวล พิมพ์เสน. บอกลูกบอกหลาน เล่ม 1, อนุวาท์โคลง. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2538.

ประยุทธ์ กุศลสาร. ภาษาไทยเชิงภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2535.

พะยอม แก้วกำเนิด. หลักการของหลักสูตรประถมและมัธยมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2533.

พันทิพย์ นาคะตะ. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2519.

พันทิพา อุทัยสุข และ สิริวรรณ ศรีพล. “การสอนโดยยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง.” ใน เอกสารการสอน

ชุดวิชาวิทยาการสอนหน่วยที่ 8-15, หน้า 55-165. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2526.

พิสิฐ เจริญวงศ์. “ภูมิศาสตร์และโบราณคดีอีสาน.” ใน อีสานของเรา, หน้า 27. กรุงเทพฯ : เอส. ซี.

พลับลิเคชั่น, 2528.

เพ็ญศรี ดูก และคณะ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2528.

ไพฑูรย์ มีกุล. อีสานศึกษา. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.

บุญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2522.

_____. แนวทางการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น. ม.ป.ท., 2529.

มหาสารคาม, จังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดมหาสารคาม พุทธศักราช 2529. ม.ป.ท.,
ม.ป.ป.

รัชณี ศรีไพรวรรณ. การวิเคราะห์ปัญหาและการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยระดับประถมศึกษา
เอกสารการสอนกลุ่มทักษะ 1 (ภาษาไทย) หน่วยที่ 8-15. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2527.

วรรณ วิบูลสวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, บรรณาธิการ. พื้นถิ่นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม,
2531.

วิชัย ดิสสระ. การพัฒนาหลักสูตรและการสอน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533.

วิชัย วงศ์ใหญ่. การพัฒนาหลักสูตรและการสอน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2533.

_____. การพัฒนาหลักสูตรและการสอน : มติใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2521.

วาสนา เกตุภาค. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหสยามพัฒนาจำกัด, 2521.

ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2534.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ. การพัฒนารายวิชาสังคมศึกษาให้สอดคล้องกับท้องถิ่น.
กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ, ม.ป.ป.

_____. ข้อคิดเบื้องต้นในการสอน และการสอนที่เน้นกระบวนการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,
ลาดพร้าว, 2534.

_____. คู่มือการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
2536.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ. คู่มือการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น

พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533). กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2533.

..... ก นวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2535.

..... ก สะท้อนวัฒนธรรมไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

..... ข สะท้อนวัฒนธรรมไทย. เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

..... ข หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2535.

ศรีศักร วิลลิโกดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533.

สถาพร พันธุ์มณี และคณะ. บุญเบิกฟ้า 2533. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2533.

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. องค์ประกอบและหลักการสอนภาษาไทยในระดับประถม และมัธยมศึกษา.
นครราชสีมา : โคราซออฟเซตการพิมพ์, 2526.

สมชาย ชูชาติ. “เอกสารคำสอน : วิธีสอนทั่วไป วิชา ศษ. 361.” กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

สมพร มั่นตะสูตร. การสอนภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2526.

สมศักดิ์ สันตุรเวชญ์ และ จันทิมา พรหมโชติกุล. “การวัดและการประเมินผลการเรียนวิชาภาษาไทย
ระดับมัธยมศึกษา.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการสอนภาษาไทย หน่วยที่ 1-8,
หน้า 211-214. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2525.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. หลักการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.

สมัย สุทธิธรรม. บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2530.

สัจจ อุทรานนท์. การนิเทศการศึกษา : หลักการ ทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม,
2530.

สัจจ อุทรานันท์. พื้นฐานและหลักการพัฒนาลัทธิสุตร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตร
สยาม, 2532.

สวัสดิ ประทุมราช และคณะ. การศึกษาค้นคว้าตลอดระหว่างหลักสูตรการฝึกหัดครูกับหลักสูตร
ประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2521.

สะอาด บุญองค์. การใ้บทเรียนแบบนิทานพื้นบ้าน เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาไทย.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อีสานลี้. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, 2521.

สีลา วีระวงศ์. ศีลสิบสอง. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, 2530.

สุกัญญา ธารีวรรณ. หลักการสอนและการเตรียมการภาคปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาหลักสูตรและ
การสอน วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2531.

สุจริต เพียรชอบ. "การจัดการสอนภาษาไทย." ใน เอกสารชุดวิชาการสอนภาษาไทย หน่วยที่ 1-8,
หน้า 179. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2525.

_____. การพัฒนาการสอนภาษาไทย : เอกสารคำสอนวิชา 414 630. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2531.

_____. และ สายใจ อินทร์ทรัพย์. วิธีสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สุเทพ สุนทรภัสส์. สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สมาคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย, 2511.

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบุลย์. คดีชาวบ้านปักษ์ใต้. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้าการพิมพ์, 2512.

สุนทร สุนันท์ชัย. "หลักสูตรกลาง : หลักสูตรท้องถิ่น." ใน การศึกษานอกโรงเรียนเส้นทางที่ไม่สิ้นสุด,
หน้า 140. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

สุทิน บุญชูวงศ์. หลักการสอน. กรุงเทพฯ : แสงสุทธิการพิมพ์, 2538.

สุมิตร คุณานุกร. หลักสูตรและการสอน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2518.

สุวิทย์ พลสาย และคณะ. พระธาตุนาดูน พุทธมณฑลอีสาน. มหาสารคาม : ม.ป.ท., 2533.

อนันต์ ศรีโสภณ. การวัดผลการศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

อรสา ปราชญนคร. หลักสูตรและแบบเรียนมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์. ผญา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. มหาสารคาม. มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.

อุดม ทนทอง. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก. สงขลา : ศูนย์ส่งเสริมภาษาและ

วัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ม.ป.ป.

อำนวยการ เลิศยงค์. การทดสอบและการวัดผลการศึกษา. กรุงเทพฯ : เอพรินดิง, ม.ป.ป.

บทความ

โกสินทร์ รังสยาพนธ์. “ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักสูตร.” สารพัฒนาหลักสูตร อันดับที่ 21 (มิถุนายน 2526) : 35-39.

ชุติมา สัจจามันท์. “ครู : ผู้มีบทบาท.” ข่าวครูสภา ฉบับที่ 15 (มิถุนายน 2533) : 10.

_____. “ศิลปะการเล่านิทาน.” ประชาศึกษา ปีที่ 36, ฉบับที่ 2 (พฤศจิกายน 2528) : 28.

รัชณี ศรีไพรวรรณ. “การเล่านิทานและเล่าเรื่อง.” สื่อภาษาชุมชนภาษาไทยของครูสภา ฉบับที่ 3 (เมษายน 2516) : 34-41.

สวัสดี จงกล. “การพัฒนาชนบทกับการพัฒนาหลักสูตร.” วารสารจันทร์เกษม ฉบับที่ 187 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2528) : 48.

สิริพร บุญญานันท์. “การวิจัยหลักสูตร.” วิธีการวิจัย ปีที่ 1, ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2529) : 5.

พจนานุกรม

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2534.

พระมหาวีรวงศ์ (ตสุสมหาเถระ), สมเด็จพระพนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,

2515.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

ก่อเกียรติ สอนสะอาด. “การสร้างต้นแบบนิทานพื้นบ้านพัฒนาการอ่านของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่

5 โรงเรียนอนุบาลสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอน

ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529.

กาญจนาภรณ์ มุขดาราร. “การใช้นิทานพื้นเมืองภาคเหนือของประเทศไทย พัฒนาทักษะการฟังอย่างมี

วิจารณญาณสำหรับนักเรียนที่ใช้ภาษาถิ่น ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนในเขตอำเภอสารภี

จังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2531.

กุสุมา ชัยวินิตย์. “ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต

สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,

2531.

จันจิรา ขาวสะอาด. “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสำหรับนักเรียนระดับ

มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เขตการศึกษา 5.” วิทยานิพนธ์

ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.

จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ. “วิเคราะห์นิทานชาวอีสานจากสามหมู่บ้าน.” โครงการวิจัยภาควิชา

ภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2522.

จิตรลดา สุวัติกุล. “การพัฒนาหลักสูตรวิชาสังคมไทยร่วมสมัยในระดับอุดมศึกษาตามแนวกระบวนการ

ทางสังคม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

เดชา จันทพันธ์. “การศึกษาการใช้尼ทานพื้นบ้านส่งเสริมการอ่านสำหรับนักเรียนที่พูดภาษาถิ่นอีสาน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2527.

ทัศนีย์ ทานตะวันชัย. “การศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านตะวันออก (ระยะต้น).” โครงการ

วิจัยภาษา และวัฒนธรรมภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน. ชลบุรี :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522.

ธาดา จันทรเรือง. “การศึกษาการใช้尼ทานพื้นบ้านล้านนาไทยเสริมทักษะการฟัง สำหรับชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ 4 ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต

สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534.

ปราณี เลิศฤทธา. “ความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดวิชาและครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้คติชนวิทยาใน

การเรียนการสอนภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา

มัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

พัชณี ปิยะระ. “การใช้尼ทานพื้นบ้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาทักษะพื้นฐานการอ่านในใจ ของ

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดบรมวงศ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534.

พุทธชาติ อินทร์รักษา. “ความคิดเห็นของครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้尼ทานพื้นบ้านอีสานประกอบการ

สอนอ่านระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตการศึกษา 9.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา

มัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

พรทิพย์ คำดี. “การพัฒนาสัมฤทธิผลในการเรียนภาษาไทยของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่

เรียนโดยการสอดแทรกวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาในบทเรียน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ภัสรา อินทรกำแหง. “การศึกษามโนทัศน์ทางจริยธรรมตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

ในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชา ประถมศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

วรรณภา พุ่มเจริญ. “การใช้นิทานพื้นเมืองอเมริกาได้พัฒนาการอ่านในใจนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา

ปีที่ 1 โรงเรียนกำแพงแสนวิทยา จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต

สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534.

วิกรณ์ มากดี. “ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต

สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

วิเชียร ณ นคร. “รายงานวิจัยเรื่องการศึกษา นิทานพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช.” นครศรีธรรมราช :

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2531.

วิไลวรรณ พุ่มเกษม. “การใช้นิทานพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสริมทักษะ การอ่านสำหรับนักเรียนชั้น

ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ห่มะขาม อำเภอห่มะขาม จังหวัดจันทบุรี.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์, 2530.

วิลเลียม วิกมุตายน. “การศึกษามโนทัศน์การใช้แบบของคำถามหลังการฟังนิทาน ที่มีต่อความสามารถใน

การฟังคำสั่งของเด็กปฐมวัย.” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2531.

ศรีสุดา เอื้อนครินทร์. “วรรณกรรมพื้นบ้านผู้ไทย ตำบลเรณู จังหวัดนครพนม.” วิทยานิพนธ์ปริญญา

การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, 2520.

ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. “ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสาน.” กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,

2531.

- สมชาย ตันติสม. “การใช้นิทานพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการอ่านสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2527.
- สมพิศ รัตนสุวรรณ. “การศึกษารูปแบบ การเล่านิทานที่ส่งผลต่อความเข้าใจในการฟังของนักเรียนชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลอุดรดิตถ์ จังหวัดอุดรดิตถ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2530.
- สุนันทา จินดา. “การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทักษะการฟังและแรงจูงใจไม่สัมฤทธิ์โดยใช้นิทานที่มี
แบบฝึกหัดกับแบบถามตอบของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2.” วิทยานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2529.
- สุพจน์ สิทธิศักดิ์. “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
การสอนภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.
- สุวรรณ ตั้งไชยศิริ. “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน สำหรับนักเรียนระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอน
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.
- อุทัย วรสุวรรณ. “อิทธิพลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของชาวไทยภูเขา
เผ่าเย้า บ้านห้วยแม่ซ้าย.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชามัธยมศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

เอกสารอื่น ๆ

- กิตติศักดิ์ ทารดี. “นิทานพื้นบ้านจากตำบลแคน.” ภาคนิพนธ์รายวิชาภาษาไทย ไทย 621 สาขาวิชา
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538. (อัดสำเนา)

คำเพ็ญ เคนบัวบาน และ นิตยา คล้ายแก้ว. "พิธีเบิกฟ้าที่บ้านท่าขอนยาง." ภาคนิพนธ์รายวิชา
บรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
2530.

ชัย เดวี่ชาติ. "การเรียนรู้แบบร่วมมือกัน." เอกสารประกอบการประชุมฝึกอบรม, 2536.
(อัดสำเนา)

ดารา สารงาม. "พิธีเลี้ยงผีปู่ตา." ภาคนิพนธ์รายวิชาการศึกษาศาสตร์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530. (อัดสำเนา)

ดัมเพช สุวิวัฒน์. "เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา." เอกสารการสอน
โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536. (อัดสำเนา)

ปราณี วุฒิพันธ์. "ดอนปู่ตา." ภาคนิพนธ์รายวิชาบรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2520. (อัดสำเนา)

พรทิพย์ ชังธาดา. "ท 031 นิทานพื้นบ้าน." เอกสารการสอนโรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม,
ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

มานะชัย บุญญานวัตร. "หลักสูตรท้องถิ่นคืออะไร." รายงานการสัมมนาหัวหน้าสถานศึกษา
องค์การบริหารส่วนจังหวัด ปี 2521. (อัดสำเนา)

โมรี ชื่นสำราญ. "ทักษะและความรู้ทางภาษา." เอกสารประกอบการสอน ไทย 101. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

ภาษาอังกฤษ

Beauchamp, George A. Curriculum Theory. Itasca, Ill. : F.E. Peacock, 1964.

_____. Curriculum Theory. 5th ed. Itasca, Ill. : F.E. Peacock, 1986.

Best, Johnson W. Research in Education. 4th ed. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, Inc.,

1981.

Bosma, Bette Agnes. "An Experimental Study to Determine the Feasibility of Using Folk

Literature to teach Select Critical Reading Skills to Sixth Graders." Dissertation Abstracts

International 42 (December 1981) : 2588-A.

Bobbit, Flanbin. The Curriculum. Boston : Houghton Mifflin, 1981.

Casswell, Hollis., and Campbell, Doak S. Curriculum Development. New York : American

Book, 1935.

Jefferson, Moudine. "The Effects of a Literature-Based Subject Matter Unit on African-

American Students' knowledge and Attitude about African-American Folklore." [CD-Rom].

Abstract from : ProQuest File : Dissertation Abstracts Item : ACC 9604049

Joyce, Bruce; Weil, Marsha; and Showers, Beverly. Models of Teaching. Massachusetts :

A Division of Simon Schuster, Inc., 1992.

Krug, Edward A. Curriculum Planning. New York : Harper & Row, 1957.

Lawatelli, Celia S.; Moore, Walter J.; and Kalsounis, Theodore. Elementary School Curriculum.

New York : Holt Rinehart and Winston, 1972.

Lewis, Arthur J., and Miel, Alice. Supervision for Improved Instruction, New Challenges New

Response. California : Wadsworth Publishing, 1972.

Mackenzie, Gordon N. Curriculum Change : Participants, Power, and Process. New York :

Teacher College Press, 1964.

Saylor, J. Galen, and Alexander, William M. Curriculum Planning for Modern School. New York :

Holt Rinehart and Winston, 1966.

_____. Planning Curriculum for Schools. New York : Holt Rinehart and Winston, 1974.

Shane, Harlod G., and MC Swain, E. T. Evaluation and Elementary Curriculum. New York :

Henry Holt and Company, 1951.

Smith, Othmel B.; Stanley, William O.; and Shore, Harlan J. Fundamentals of Curriculum

Development. New York : World Book Co., 1957.

Sonia, Davila Velazques. "Study in the Use of Linguistic Structures In Folklore for Teaching

Spanish-Reading Comprehension Skills to Fourth-Grades Puerto Rican Children."

Dissertation Abstracts International 43 (December 1982) : 1907-A.

Taba, Hilda. Curriculum Development : Theory and Practice. New York : Harcourt Brace and

World, 1962.

Taylor, Ralph W. Basic Principles of Curriculum and Instruction. Chicago : University of Chicago

Press, 1950.

Trum, Lloyd J., and Miller, Dalmas F. Secondary School Curriculum Improvement : Proposals

and Procedures. Boston : Allyn and Bacon, 1968.

Wriggles, Worth H. J. "Folk Rhetoric in the Narration of Ilianan Monobo Folktales."

Dissertation Abstracts International 39 (April 1979) : 5658-A.

Zam, Sangay. "Folktales as a bridge between Culture and Literacy : English Instruction in

Bhutan." [CD-Rom]. Abstract from : ProQuest File : Dissertation Abstracts

Item : AAC MM 89308

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เอกสารประกอบหลักสูตรราชาวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

เอกสารประกอบหลักสูตร

รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

โดย

นางอัญชลี เตชะโกมล

คำนำ

นิทานพื้นบ้าน เป็นสิ่งสะท้อนและแสดงภาพจำลองของสังคมในแต่ละท้องถิ่น ทั้งในด้านวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเชื่อ และเรื่องราวอื่น ๆ อีกมากมาย ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรื่องราวที่สอดคล้องกับสภาพชุมชนของตน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจ ความรักในชุมชนของตน รวมทั้ง เห็นประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุที่หลักสูตรท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่สามารถจัดทำได้ในรูปแบบต่าง ๆ เนื่องจากมีความยืดหยุ่นในด้านการนำเสนอเนื้อหาและกลวิธีสอนโดยใช้คำอธิบายรายวิชาเป็นแนวทาง ผู้จัดทำจึงเห็นว่าควรจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับครูที่จะนำ ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมาเป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อประโยชน์แก่ผู้เรียนได้

การจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชานี้ ผู้จัดทำได้นำนิทานพื้นบ้านมาหาสารคามทั้งที่เป็นลายลักษณ์ และมุขปาฐะ มาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน ในส่วนที่เป็นนิทาน ผู้จัดทำยังคงยึดหลักการเล่าเรื่องไว้เกือบทั้งหมด มีการตัดคำที่ไม่เหมาะสมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ด้วยเห็นว่าผู้เรียนจะได้รับรสและบรรยากาศของท้องถิ่นอย่างแท้จริง จึงเน้นลักษณะการถ่ายทอดเสียงท้องถิ่นในการเขียนนิทานที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน

ในการจัดการเรียนการสอน ผู้จัดทำไม่ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนวิเคราะห์วิจารณ์พฤติกรรมความดีความชั่วของตัวละครในนิทาน เนื่องจากจำนวนเนื้อหาของนิทานมีมาก อีกทั้งเพื่อให้นักเรียนมีมุมมองท้องถิ่นในแง่ต่าง ๆ ได้กว้างตรงตามสภาพจริงให้มากที่สุดจึงไม่ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในลักษณะวิเคราะห์เนื้อหา และประการสำคัญคือผู้วิจัยเห็นว่าไม่ตรงตามจุดประสงค์ในคำอธิบายรายวิชา นอกจากนี้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่ได้เน้นการฝึกทักษะการใช้ภาษาด้านฟัง พูด อ่าน เขียน มากจนเกินไป แต่เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ฝึกการสังเกต ใช้ความคิด ทำงานร่วมกันและฝึกให้กล้าแสดงออก

ผู้จัดทำจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ครูภาษาไทยคงจะได้รับประโยชน์จากเอกสารประกอบหลักสูตรนี้ และสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

อัญชลี เตชะโกมล

คำชี้แจง

เอกสารประกอบหลักสูตร รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านฉบับนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน ซึ่งมีรายละเอียดที่จะเป็นแนวทางแก่ครูผู้สอนภาษาไทย ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ดังนี้

ส่วนที่ 1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)

ส่วนที่ 2 เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านประกอบด้วย เนื้อหา 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ประกอบด้วย

1. หลักการและเหตุผล
2. ลักษณะรายวิชา
3. คำอธิบายรายวิชา
4. จุดประสงค์รายวิชา
5. สิ่งเชปเนื้อหาวิชา
6. แหล่งวิทยาการ
7. การวัดและประเมินผล

ตอนที่ 2 ประกอบด้วย

1. โครงการสอนระยะยาว
2. แผนการสอนและสื่อการเรียนการสอน

ตอนที่ 3 เป็นเอกสารประกอบสำหรับครู ซึ่งประกอบด้วย

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน
2. ผญา
3. ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ
4. ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม
5. ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม
6. ชนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

7. ประเพณีของชาวจังหวัดมหาสารคาม
8. ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม
9. วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม
10. ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม
11. ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

สารบัญ

	หน้า
ภาคผนวก	146
ภาคผนวก ก เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน.....	147
เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	148
คำนำ	149
คำชี้แจง	150
สารบัญ	152
ส่วนที่ 1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	155
ส่วนที่ 2 ส่วนประกอบของเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน	159
ตอนที่ 1 ส่วนประกอบของเอกสารประกอบหลักสูตร	160
หลักการและเหตุผล	161
ลักษณะรายวิชา	162
คำอธิบายรายวิชา	162
จุดประสงค์รายวิชา	162
สังเขปเนื้อหารายวิชา	163
แหล่งวิทยาการ	163
การวัดและประเมินผล	164
ตอนที่ 2 โครงการสอนระยะยาว	167
แผนการสอนที่ 1	172
สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 1	177
แผนการสอนที่ 2	184
สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 2	189
แผนการสอนที่ 3	210
สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 3	215

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
แผนการสอนที่ 16	466
สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 16	469
แผนการสอนที่ 17	472
สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 17	475
ตอนที่ 3 เอกสารประกอบสำหรับครู	479
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน	480
ผญา	494
ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ	502
ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม	510
ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม	516
ชนบทธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม	519
ประเพณีของชาวจังหวัดมหาสารคาม	524
ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม	549
ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา	554
วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม	559
ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม	572
ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม	577

ส่วนที่ 1

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

หลักการ

1. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้นักเรียนค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง
2. เป็นการศึกษาทั่วไปเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบสัมมาชีพหรือการศึกษาต่อ
3. เป็นการศึกษาที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ

จุดหมาย

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อ ให้สามารถเลือกแนวทางที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะเลือกและตัดสินใจประกอบสัมมาชีพ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีนิสัยในการปรับปรุงงานตนเองและสังคม เสริมสร้างอนามัยชุมชน และครองชีวิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคม

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ จะต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ
2. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาและเสริมสร้างสุขอนามัยของตนเอง และชุมชน
3. สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่าง ๆ
4. มีความภูมิใจในความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน
5. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถสร้างและปรับปรุงแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน
6. มีทัศนคติที่ดีต่อสัมมาชีพทุกชนิด มีนิสัยรักการทำงาน และมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัด และความสนใจของตนเอง

7. มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสัมมาชีพ มีความสามารถในการจัดการและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

8. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชน สามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน

แนวดำเนินการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายข้างต้น จึงกำหนดแนวดำเนินการไว้ดังนี้

1. จัดให้ผู้เรียนเลือกเรียนอย่างหลากหลาย เพื่อสำรวจความถนัดและความสนใจ
2. จัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้รู้จักและเข้าใจตนเองและสามารถแสวงหาแนวทางในการพัฒนาตนเอง
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทางด้านวิชาการอย่างเต็มความสามารถและได้มีโอกาสหาความรู้ และทักษะจากแหล่งวิทยาการ สถานประกอบการ และสถานประกอบอาชีพอิสระ
4. จัดให้มีการศึกษา ติดตามและแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
5. ในการจัดการเรียนการสอน ให้ใช้วิธีผสมผสานการให้ความรู้กับการปฏิบัติจริง โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและกระบวนการกลุ่ม
6. ให้ท้องถิ่นปรับรายละเอียดเนื้อหาของรายวิชาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น ส่งเสริมให้ท้องถิ่นจัดทำรายวิชาที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดในการสร้างสรรค์งาน
7. ในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดแทรกการเสริมสร้างค่านิยมและการพัฒนาจริยธรรมอย่างสม่ำเสมอ
8. ในการเสริมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ควบคู่ไปด้วย
9. ในการจัดการเรียนการสอน ให้คำนึงถึงความต่อเนื่องกับหลักสูตรประถมศึกษาด้วย

วิชาภาษาไทย

จุดประสงค์

1. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักภาษา
2. เพื่อให้สามารถใช้ภาษาได้ถูกต้องเหมาะสมกับวัย
3. เพื่อให้สามารถฟังและอ่านได้อย่างมีวิจารณญาณ
4. เพื่อให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีนิสัยรักการอ่าน การเขียน และมีรสนิยมในการเลือก

อ่านหนังสือ

5. เพื่อให้เห็นความสำคัญของภาษาไทยในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนในชาติ และเป็นปัจจัยในการสร้างเสริมเอกภาพของชาติ
6. เพื่อให้เห็นคุณค่าของวรรณคดี และงานประพันธ์ที่ใช้ภาษาอย่างมีรสนิยม ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ
7. เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้เพิ่มเติม

ส่วนที่ 2

ส่วนประกอบของเอกสารประกอบหลักสูตร รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

ส่วนที่ 2

ตอนที่ 1

ส่วนประกอบของเอกสารประกอบหลักสูตร

- 1. หลักการและเหตุผล**
- 2. ลักษณะรายวิชา**
- 3. คำอธิบายรายวิชา**
- 4. จุดประสงค์รายวิชา**
- 5. สิ่งป้อนอาหารรายวิชา**
- 6. แหล่งวิทยาการ**
- 7. การวัดและประเมินผล**

1. หลักการและเหตุผล

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ตลอดจนวัฒนธรรมจากชาติตะวันตกเป็นอย่างมากและมีแนวโน้มที่จะได้รับมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ผลกระทบดังกล่าว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วิถีชีวิต และค่านิยม ในขณะที่คนไทยได้พยายามปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้เป็นไปอย่างชาวตะวันตกโดยเข้าใจว่าเป็นชาติที่เจริญในทุกด้าน ทำให้คนไทยมีวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ โดยไม่รู้ตัว ในที่สุดก็อาจจะลืมนั่นวัฒนธรรมและค่านิยมดั้งเดิมของไทย อันเป็นสาเหตุที่ทำให้สังคมไทยสูญเสียเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวของตัวเอง

สังคมไทยไม่อาจปฏิเสธความเจริญด้านวัตถุจากชาติตะวันตกได้ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและรวดเร็วหรือด้วยเหตุผลอื่นก็ตาม แต่นั่นก็คงไม่ได้หมายความว่า สังคมไทยต้องรับวัฒนธรรมและค่านิยมของชาติตะวันตกเข้ามาแทนวัฒนธรรมไทยด้วย ความสับสนทางด้านวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสภาวะปัจจุบันทำให้คนไทยเป็นจำนวนมากหลงทิศทางการดำเนินชีวิตจนลืมนั่นวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนมีคุณค่าควรแก่การศึกษาและอนุรักษ์อย่างไร อย่างน้อยหากเราไม่สามารถย้อนกลับไปประพฤติปฏิบัติตามวิถีไทยดั้งเดิมได้ก็ควรได้เรียนรู้เพื่อให้รู้จักและเข้าใจ ตลอดจนทราบความเป็นมาของตนเอง อันจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ไม่ตกเป็นทาสทางอารยธรรมของชาติอื่นอย่างง่ายดาย และเมื่อมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของชาติอื่น จะได้ใช้วิจารณญาณในการที่จะเลือกรับวัฒนธรรมนั้น ๆ มาปรับใช้ โดยมีได้รับมาทั้งหมดด้วยขาดการพิจารณาเปรียบเทียบและไตร่ตรอง

ดังนั้นเมื่อกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ได้นำสิ่งที่มี “คุณค่า” และสิ่งที่เป็น “ปฏิรูป” มาสู่สังคมไทย คนไทยควรที่จะติดตั้ง “เครื่องกรอง” ประจำตัว นั่นคือ การรู้จักใช้วิจารณญาณในการเลือกและรับสิ่งใหม่ ๆ โดยเลือกสิ่งที่มี “คุณค่า” และแยกสิ่งที่เป็น “ปฏิรูป” ออกไป เลือกสิ่งที่ดีมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมหรือท้องถิ่นของตน และคงไม่ใช่ผู้ใหญ่เท่านั้นที่จะกระทำเยาวชนของไทยควรได้รับการปลูกฝังเสียแต่เนิ่น ๆ อันดับแรกคือ เขาควรจะได้ศึกษาท้องถิ่นของตนเสียก่อน เพื่อที่จะได้ รู้จักและเข้าใจตนเอง ก่อนที่จะเรียนรู้ท้องถิ่นอื่นหรือชาติอื่น ในขณะเดียวกันเขาควรจะได้เห็นคุณค่าท้องถิ่นของตนด้วย กล่าวคือ ได้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับ วัฒนธรรมชาติอื่น และสามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกได้ ดังนั้นเอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน จึงเป็นเครื่องมืออันหนึ่ง ที่จะช่วยให้ครูผู้สอนภาษาไทย

ได้นำไปพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการสนองนโยบายของกระทรวง
ศึกษาธิการที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ศึกษาและเข้าใจเรื่องราวที่สอดคล้องกับท้องถิ่นของตน ตลอดจนปลูกจิตสำนึก
เยาวชนให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติมาก ยิ่งขึ้น

2. ลักษณะรายวิชา

รหัสและชื่อวิชา	ท 031 นิทานพื้นบ้าน
สภาพรายวิชา	วิชาเลือกเสรี
เวลาเรียน	2 คาบ/สัปดาห์/ภาค
หน่วยการเรียนรู้	1 หน่วยการเรียนรู้

3. คำอธิบายรายวิชา

เพื่อศึกษานิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านที่มีในท้องถิ่นตนหรือท้องถิ่นอื่น โดยให้ศึกษา
เกี่ยวกับเนื้อเรื่อง สำนวนภาษา และแนวคิดที่สะท้อนให้เห็น ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หรือค่านิยม
ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของ
วรรณกรรมพื้นบ้าน

4. จุดประสงค์รายวิชา

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุและอธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทาน
พื้นบ้าน ตลอดจนบอกความสำคัญของภาษาถิ่นและสำนวนท้องถิ่นได้
2. อธิบายสภาพภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์
 ตลอดจนระบุชื่อบุคคลสำคัญในท้องถิ่น ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. ระบุชื่อหรืออธิบายเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ความเป็นมาทางศาสนา ตลอดจนความ
สัมพันธ์ของชาวบ้านกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

4. บอกหรืออธิบายความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
5. วิเคราะห์และระบุแนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
6. บอกหรืออธิบายประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนทราบข้อแตกต่างระหว่างนิทาน ตำนาน นิยาย และเรื่องเล่าได้
7. บอกประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้
8. อธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนสามารถจัดกิจกรรมอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านในระดับชั้นเรียนได้

5. สังเขปเนื้อหารายวิชา

เอกสารประกอบหลักสูตรรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน กำหนดเนื้อหาเป็น 5 บทโดยยึดแนวทางพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และคำอธิบายรายวิชาเป็นเกณฑ์

- บทที่ 1 ส่วนวนและภาษาถิ่น
- บทที่ 2 ลักษณะภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม
- บทที่ 3 ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม
- บทที่ 4 แนวคิด ค่านิยม และความรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม
- บทที่ 5 ความรู้เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน และการอนุรักษ์นิทานพื้นบ้าน

6. แหล่งวิทยากร

กิ่งแก้ว อัดดากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.

กฤษดาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

คำเพ็ญ เคนบัวบาน และ นิตยา คล้ายแก้ว. “พิธีเบิกฟ้าที่บ้านท่าขอนยาง.” ภาคนิพนธ์รายวิชา

บรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

จาวรณ ธรรมวัตร. ผลาทกวีชาวนบ้าน. กาฬสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2526.

เดิม วิชาญพจนกิจ. ประวัติศาสตรอีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ดัมเพชร สุวิวัฒน์. “รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา.” เอกสารประกอบการสอน, โรงเรียนผดุงนารี
จังหวัดมหาสารคาม, 2536.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2521.

ประมวล พิมพ์เสน. บอกลูกบอกหลาน. เล่ม 1, ญาท้อโคลง. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2538.

ปราณี วุฒิพันธ์. “ดอนปู่ตา.” ภาคนิพนธ์รายวิชาบรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

บุญญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2522.

ศรีศักร วลัยโกตม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533.

สถาพร พันธุ์มณี และคณะ. บุญเบิกฟ้า 2533. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2533.

สมัย สุทธิธรรม. บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2530.

ลีลา วีระวงศ์. ยึดสืบสอง. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, 2530.

สุวิทย์ พลสาย และคณะ. พระธาตุนาโดน พุทธมณฑลอีสาน. มหาสารคาม : ม.ป.ท., 2533.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
2533.

7. การวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลการเรียน ยึดถือตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการประเมิน
ผลการเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ผู้วิจัยได้กำหนด
เกณฑ์การประเมินดังนี้

1. การประเมินผลก่อนเรียน เพื่อเปรียบเทียบผลการเรียนก่อนและหลังเรียน
2. ประเมินผลระหว่างเรียน เพื่อวัดความเข้าใจในแต่ละบทเรียน โดยใช้เครื่องมือคือ
แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน และแบบทดสอบ :

3. ประเมินผลหลังจากจบบทเรียน เพื่อวัดความสามารถและความเข้าใจ โดยวัดความสามารถต่างๆ ทั้ง 6 ด้าน คือ ความรู้ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า โดยใช้เครื่องมือคือ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

การวัดผล

1. การวัดผลรายวิชานี้มีการวัดผล 3 ด้าน คือ พุทธิพิสัย ทักษพิสัย และจิตพิสัย
2. อัตราส่วนการวัดผลระหว่างเรียน กำหนดดังนี้
 - การวัดผลระหว่างเรียนร้อยละ 40
 - การวัดผลหลังเรียนร้อยละ 60

ทั้งนี้ครูอาจปรับอัตราส่วนคะแนนได้ตามความเหมาะสมโดยกำหนดอัตราส่วนระหว่างภาค : ปลายภาค เป็น 60 : 40 ซึ่งคะแนนระหว่างภาคเป็นคะแนนที่ได้จาก

1. คะแนนรายจุดประสงค์ 8 ข้อ 30 คะแนน
2. คะแนนกลางภาค จากแบบทดสอบจำนวน 20 ข้อ 20 คะแนน
3. คะแนนคุณลักษณะได้จากคะแนนทักษะพิสัยและจิตพิสัย 10 คะแนน

หมายเหตุ

การแบ่งอัตราส่วนระหว่างภาคเรียนและปลายภาคเรียน รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ครูอาจแบ่งตามอัตราส่วนที่แต่ละกลุ่มโรงเรียนกำหนด ซึ่งอาจกำหนดตามความเหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของกลุ่มโรงเรียน ครูผู้สอน และธรรมชาติของรายวิชานั้น ๆ

เกณฑ์การประเมินผล กำหนดช่วงระดับผลการเรียนดังนี้

คะแนนร้อยละ	ความหมาย	ระดับผลการเรียน
80-100	ดีมาก	4
70-79	ดี	3
60-69	ปานกลาง	2
50-59	ผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำกว่าที่กำหนด	1
0-49	ต่ำกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำ	0

ส่วนที่ 2

ตอนที่ 2

เอกสารประกอบหลักสูตร ท 031 นิทานพื้นบ้าน

- 1. โครงการสอนระยะยาว**
- 2. แผนการสอนและสื่อการเรียนการสอน**

โครงการสอนระยะยาว (18 สัปดาห์ 36 คาบ)

บทเรียนที่	เนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้	คาบ/สัปดาห์
1	คำศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - แซ่มีลิ้น - บุญท้อข้าวน้อย - กับแกกักบุงเขี้ยว - หลวงพ่อกี่ป๋ม - นกกะชুমหัวล้าน - สากกะเบือเป็นเหตุ	- ระบุและอธิบาย ความหมายของคำศัพท์ ภาษาถิ่นที่ปรากฏใน นิทานพื้นบ้าน ตลอดจน บอกความสำคัญของ ภาษาถิ่นได้	2
2	สำนวนภาษาถิ่น (1) ผญา นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - เงินเต็มพาบ่ท่อมผญาเต็มพุง - คาคสืทุกซ์บ่ท่อนมี - นกกระจอก	- ระบุและอธิบาย ความหมายของสำนวน ท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ใน นิทานพื้นบ้านตลอดจน บอกความสำคัญของ สำนวนท้องถิ่นได้	2
3	สำนวนท้องถิ่น (2) ภาษาและคำศัพท์อีสาน โบราณ นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - นกจอกน้อย - ชูนางอ้าว	ระบุและอธิบายความ หมายของภาษาอีสาน โบราณที่ปรากฏในนิทาน พื้นบ้าน จังหวัด มหาสารคามได้	4
4	ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ตำนานพระธาตุนาดูน - นางทองคำ - เพี้ยขันแก้ว - เส้นทางคำอืด - นายจำลอง สู่อย่างทองคำ	- อธิบายความเป็นมา ทางประวัติศาสตร์และ ระบุชื่อบุคคลสำคัญใน ท้องถิ่นที่ปรากฏใน ตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน ได้	2

บทเรียนที่	เนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้	คาบ/สัปดาห์
5	ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ประวัติบ้านสอง - หุ่นกลาร้องไห้ - กุดนางใย - คนเห็ดเกลือ - บอดดาไส (2) - ทำxonยาง-วังสามหมอ	อธิบายสภาพภูมิศาสตร์ ของจังหวัดมหาสารคามที่ ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ได้	2
6	วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ชูลนางอ้ว - บอดดาไส (1) - ปลาแดกปลาเซ็ง - ท้าวหมาทอย - พ่อเฒ่ากับลูกเขยไป - พ่อเฒ่ากับลูกเขย ตีกแห ไปเก็บใบตองกุง - คนขี่ลิ้ม - ทากินบ่หมาน - ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดไท - ลูกแฝด - พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา	อธิบายวิถีชีวิตของชาว มหาสารคาม ที่ปรากฏใน นิทานพื้นบ้านได้	2
7	ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - สังข์ศิลป์ชัย - บ่าวจารย์ชี่ไฉ่ - บักก่ากาดำ - อีหล่าอีสุน - จารย์กับเมีย (4) - ผัวกับเมีย (1) - ลูกเขยใหม่ - ปู่กับลูกสะใภ้ - บักโหล่น	อธิบายขนบธรรมเนียม ของชาวมหาสารคามที่ ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ได้	2

บทเรียนที่	เนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้	คาบ/สัปดาห์
8	ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ผาแดงนางไอ่ - ฉะเทวด - พญาคันคากกับพญาแถน - นางสังขานต์ - นระชีวชาดก - สองพี่น้อง - ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่มั่น - สาวใช้ - แม่หม้ายกับแคน - บุญท้อข้าวน้อย	ระบุและอธิบายประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้	2
	สอบกลางภาค		1 สัปดาห์
9	ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ตำนานพระธาตุนาตูน - ประวัติหลวงพ่อพระยี่น - อูรังคนิทาน	อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้	2
10	ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - หลวงพ่อกะทอเกลื้อ - หลวงพ่อค้อนดอกสัว - หลวงพ่อกี่ปม - หลวงพ่อหวงคาย - หลวงพ่อโลกมาก - เทวดากับหนอน - หลวงพ่อบักหมี่	ระบุหรืออธิบายความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้	2
11	ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ปู่สังกะสาย่าสังกะสี - นางฟ้ากับคนขายถ่าน - กรรมสนองกรรม - ท้าวคันทนาม	ระบุหรืออธิบายความเชื่อของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้	2

บทเรียนที่	เนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้	คาบ/สัปดาห์
	- ปลาบู่ทอง - บักเกินซี้คร้าน - ยายแม่หม้าย - ฝีก่องก้อย - กาละเกด - นางเต่าคำ		
12	ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - กำพร้าไก่อแก้ว - ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ - นางฟ้ากับคนขายถ่าน - แม่หม้ายกับแคน - ยายแม่หม้าย - กรรมสนองกรรม - บ่าวจารย์ชี่ไฉ่ - บักเกินซี้คร้าน - ย่ากินปลิง - เทวดากับหนอน - ปาตาราจาลา - ท้าวมหาทยุ - คนโลภมาก - เศรษฐีชื้อดี - คำลั่น - หวีเป่ - นางเต่าคำ - กบแกกับังเขียว - บอดตาใส (1) - กุดนางโย - เป็นหยังคางคกจึงมีผิวหยาบขรุขระ	ระบุหรืออธิบายค่านิยม ของชาวจังหวัด มหาสารคาม ที่ปรากฏ ในนิทานพื้นบ้านได้	2
13	ความรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน พญาคันคากกับพญาแถน - ย่ากินปลิง - บอดตาใส(2) - อีหล่าอีลุน	บอกหรืออธิบายความ รู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัด มหาสารคามที่ปรากฏใน นิทานพื้นบ้านได้	2
14	แนวคิดต่างๆ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน จังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการ สอน - คนโลภมาก - หลวงพ่อหวงคาย - ลูกแฝด - นางเต่าคำ - บุญห่อข้าวน้อย	วิเคราะห์และระบุแนวคิด ที่ปรากฏใน นิทานพื้นบ้าน จังหวัดมหาสารคามได้	2

บทเรียนที่	เนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้	คาบ/สัปดาห์
15	ประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม นิทานที่ใช้เป็นสื่อการสอน - ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี - กาละเกด - นระชีวชาดก - กุดนางโย - เพี้ยชันแก้ว - ผีกองก้อย - คาคติทุกซบซ่อนมี - นางเต่าคำ - หรีเป - พญาเสือกกับซั้งคั่นคาก - ชาวประมง	บอกหรืออธิบายประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามได้	2
16	ประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน	บอกประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้	2
17	การอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้าน	อธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านตลอดจนจัดกิจกรรมอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านได้	2
	สอบปลายภาค		1 สัปดาห์

แผนการสอนที่ 1

เรื่อง คำศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ภาษาถิ่นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่ดีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง การศึกษาความหมายของคำศัพท์ภาษาถิ่นในนิทานพื้นบ้านให้เกิดความรู้อย่างเข้าใจ จะทำให้นักเรียนเห็นความสำคัญและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสามารถสืบสานอนุรักษ์ภาษาถิ่นด้วยความภูมิใจยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุและอธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านตลอดจนบอกความสำคัญของภาษาถิ่นได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุคำศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. อธิบายความหมายของศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. รวบรวมคำศัพท์ภาษาถิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวันและอดีตได้
4. เล่านิทานด้วยภาษาถิ่นได้ และเข้าใจเมื่อฟังนิทานพื้นบ้านที่เล่าด้วยภาษาถิ่น
5. อธิบายถึงความสำคัญและคุณค่าของภาษาถิ่นได้

เนื้อหาสาระ

นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาและนิยมเล่าด้วยภาษาถิ่น เมื่อมีการบันทึกนิทานพื้นบ้านเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้บันทึกมักพยายามคงถ้อยคำสำนวนของผู้เล่าเพื่อคงข้อมูลเดิมเอาไว้ให้มากที่สุด นิทานพื้นบ้านที่บันทึกไว้จะมีคำศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่มาก นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามส่วนมากจะมีการรวบรวมเป็นแบบมุขปาฐะ จึงมีภาษาถิ่นปรากฏอยู่แทบทุกเรื่อง นิทานที่เลือกมาใช้นี้สอนมีภาษาถิ่น ดังนี้

1. นิทานเรื่อง แช่ปี่ลีน

แช่	หมายถึง	จระเข้	เหมิด	หมายถึง	หมด
บ่	หมายถึง	ไม่	สวบ	หมายถึง	จับ, กัด
ใจฮ้าย	หมายถึง	โมโห	เทิงเติบ	หมายถึง	นานพอสมควร
แซบ	หมายถึง	อร่อย	อีแก้ง	หมายถึง	ดวงจันทร์
ซ่อหล่อ	หมายถึง	สั้นๆ เป็นท่อนๆ	พิตี	หมายถึง	แก่งทำ
ย่อน	หมายถึง	เพราะว่า	เทิง	หมายถึง	บน

2. นิทานเรื่องกับแก็กบงเขียว

อุกอ้ง	หมายถึง	อึดอัด, กลุ้มใจ	สุ่มื่อนี้	หมายถึง	ทุกวันนี้
โต	หมายถึง	ตัว	เคียด	หมายถึง	โกรธ
กับแก็ก	หมายถึง	ตุ๊กแก	ส่อ	หมายถึง	ฟ้อง

3. นิทานเรื่อง นกกะซุมหัวล้าน

ถึก	หมายถึง	ถูก, โดน	จ่ง	หมายถึง	เหลือไว้
กระดัน	หมายถึง	ท้ายทอย	หม่ายสาว	หมายถึง	ข้าเลื่องมองสาว
หลก	หมายถึง	ถอน			

4. นิทานเรื่อง สากกะเบือเป็นเหตุ

สากกะเบือ	หมายถึง	ไม้ตีพริก	ลาวา	หมายถึง	(เลว่า) เขาว่า
ถ้ำ	หมายถึง	คอย	สาเก็น	หมายถึง	เสียก่อน

5. นิทานเรื่อง บุญท้อข้าวน้อย

แต่ปางปู่ ปางปู่ หมายถึง นานมาแล้ว, นานมาก

เฮ็ด	หมายถึง	ทำ	ยาย	หมายถึง	กลัว
แอ้ว	หมายถึง	ร้องขอ, วอนขอ	ตาเว็น	หมายถึง	ตะวัน, ดวงอาทิตย์
เผด	หมายถึง	เปรต	ย่าน	หมายถึง	วางเรียง
ซุม	หมายถึง	พวก	บาย	หมายถึง	จับ

6. นิทานเรื่อง หลวงพ่อที่ป่่ม

ขวย หมายถึง ชูดินที่ถมหรือสั้วบางชนิด ชูดคุ้ยขึ้นมาทิ้งไว้ข้างบนในขณะที่ทำรูอยู่
 ที่ป่่ม หมายถึง แมลงในจำพวกจิ้งหรีดแต่ตัวโตกว่าเล็กน้อย สีน้ำตาล ร้องเสียงเล็ก
 บางถิ่นออกเสียงเป็น “จี่ป่ม”

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบแบ่งกลุ่มทำงาน บรรยาย อภิปราย)

1. ครูนำเข้าสู่บทเรียนด้วยการให้ฟังนิทานที่เล่าด้วยภาษาถิ่น เรื่อง หลวงพ่อก็ป๋ม ที่บันทึกไว้ในเทป
2. เมื่อนักเรียนฟังนิทานแล้ว ให้นักเรียนระบุคำที่เป็นภาษาถิ่นพร้อมอธิบายความหมายโดยสุ่มถามเป็นรายบุคคล
3. ครูสนทนาความสำคัญของภาษาถิ่นว่าเป็นมรดกที่สำคัญ เพื่อให้นักเรียนภูมิใจในการใช้ภาษาถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกาลเทศะและบุคคล
4. ครูให้นักเรียนหยิบลูกอมทั้งหมด 5 ชนิด แต่ละชนิดมี 4 เม็ด (ตามจำนวนนักเรียน)
5. นักเรียนที่เลือกลูกอมชนิดเดียวกันไปรวมกลุ่มและจับฉลากหมายเลขที่จัดทำไว้ คือ หมายเลข 1-5
6. นักเรียนเข้าศึกษานิทานตามกลุ่ม กลุ่มละ 10-15 นาที
 - กลุ่มที่ 1 ศึกษา นิทานเรื่อง แซ่ป๋มีลัน
 - กลุ่มที่ 2 ศึกษา นิทานเรื่อง กับแก็กบังเขียว
 - กลุ่มที่ 3 ศึกษา นิทานเรื่อง นกกะชุมหัวล้าน
 - กลุ่มที่ 4 ศึกษา นิทานเรื่อง สากกะเบือล่างแค้น
 - กลุ่มที่ 5 ศึกษา นิทานเรื่อง บุญท้อข้าวน้อย
7. นักเรียนค้นหาคำศัพท์ภาษาถิ่นที่ใช้ในอดีตและปัจจุบันจากนิทานพร้อมอธิบายความหมายที่นักเรียนเข้าใจแล้วทำกิจกรรมในกระดาษที่ครูแจกให้ โดยเขียนสลับเป็นกลุ่มจนครบ 5 กลุ่ม
8. นักเรียนออกมาเขียนคำศัพท์ภาษาถิ่นบนกระดานดำ ตามที่ครูแบ่งช่องไว้ 5 ช่อง โดยแยกเป็นคำที่ใช้ในอดีตและปัจจุบัน
9. ครูและนักเรียนช่วยกันตรวจสอบว่าสมบูรณ์หรือขาดส่วนใดแล้วช่วยกันเพิ่มเติม จากนั้นบันทึกลงไปในสมุดของแต่ละคน
10. ให้นักเรียนทุกคนในแต่ละกลุ่มออกมาเล่านิทานด้วยภาษาถิ่นแบบต่อเนื่องเป็นกลุ่มจนจบ โดยใช้เรื่องที่ตนศึกษาในกลุ่ม
11. ครูมอบรางวัลแก่กลุ่มที่เล่านิทานแบบกลุ่มได้ยอดเยี่ยม

12. ครูมอบหมายให้รวบรวมภาษาถิ่นที่ยังคงใช้และเลิกใช้ มาอย่างน้อยคนละ 20 คำ และให้นักเรียนเขียนอธิบายถึงคุณค่าของภาษาถิ่นด้วย โดยใช้เวลา 1 สัปดาห์

สื่อการเรียนการสอน

1. เทปบันทึกเสียงการเล่านิทาน
2. เอกสารนิทานเรื่อง แซ่ปี่มี่ลั่น กับแก๊กบงเขียว นกกะชุ่มหัวล้าน สากกะเบือเป็นเหตุ และบุญท้อข้าวน้อย
3. กระดาษสำหรับเขียนคำตอบ
4. ลูกอม 5 ชนิด ชนิดละ 4 เม็ด (ตามจำนวนนักเรียน)
5. รางวัลสำหรับกลุ่มที่เล่านิทานด้วยภาษาถิ่นยอดเยี่ยม

กิจกรรมเสนอแนะ

1. จัดรวบรวมคำศัพท์ภาษาถิ่น โดยครูนำพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานมาให้นักเรียนดูเป็นตัวอย่าง
2. เสนอภาษาถิ่นวันละคำที่ป้ายนิเทศหน้าห้องเรียน
3. จัดแสดงละครด้วยภาษาถิ่น
4. ค้นคว้าคำศัพท์ภาษาถิ่นเพิ่มเติมในพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง

การวัดและประเมินผล

1. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูภาคผนวก ข หน้า 581)

- ความร่วมมือ	- ความรับผิดชอบ
- คุณภาพของงาน	- ความกล้าแสดงออก
- ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	- การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- ความสนใจ	
2. ตรวจผลงานเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

หมายเหตุ

1. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 177-183
2. การเล่านิทาน ควรใช้อุปกรณ์ขยายเสียง
3. พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลาง ฉบับชั้นเรียน ดูในภาคผนวก ค หน้า 611

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 1

เรื่อง

คำศัพท์ภาษาถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน

กับแกกับงูเขียว

ผู้เล่า : นางสาวนิตยา เพิ่มศรี

อ.แกดำ

ในครอบครัวหนึ่งกะมีแม่ผัวกับลูกไก่¹ อันว่าแม่ผัวนี้กะชักลูกชายหลาย ตอนด้าอิด² นี้กะอยู่กับด้าอิดกับลูกไก่ แต่อยู่ไปอยู่มากะโลดปลือก³ กัน ทางแม่ผัวนี้กะว่าเจ้าของมีอำนาจกว่าลูกไก่ ลูกไีกะว่ากะของเป็นเมียเขา เอ็ดหยังกะขึ้น⁴ กันสุเถื่อ คำพอผัวมาขอodbานทางเมียก็ส่อ⁵ ผัวว่าแม่ว่าให้ผัว ทางแม่ยามอยู่กับลูกสองคนกะเว้าว่า

“เมียมึงมันบ่ดีดอก มันบ่ฟังควม⁶ มันชื้อค่าน” ทางเมียบานนั้นกะว่า “แจแมนช้อยอุกอ้ง⁷ อยู่กับแม่เจ้าบ่มีความสุข” เป็นจังซีโดนหลาย ทางผัวกะตายย่อนว่าตรอมใจในความทุกข์ที่มันสะสมมาตลอด การตายของเขาเอ็ดให้แม่กับเมียเคียดให้กันหลายกว่าเก่า ทางย่ากะด้าลูกสะไภ้ว่า “เป็นน้ามึงนั้นหละ อีโตยักษิโตนาร” ลูกไีกะบ่ยอม “เจ้าหนั้นสะโตการ เอ็ดให้ผัวช้อยตาย มีหยังกะเอาไปส่อผัวช้อย” ทั้งสองเถียงกันไปมากก็ตีกันจนบาดเจ็บทั้งสองกะเลยว่ “สาธุคั่นตายไป กะของจงล้าจงผลาญแม่ผัวผู้นี้ ทางแม่กะว่าคือกัน ตายไปแล้วลูกไีกะเกิดเป็นงูเขียวชั้นแล้ว ทางย่ากะเกิดไปเป็น กับแก⁸ ทั้งสองกะเลยเป็นศัตรูเท่าสุ่มือนี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ลูกไก่	=	ลูกสะไภ้
² ด้าอิด	=	ตอน, ครั้งแรก
³ ปลือก	=	ถูก
⁴ ขึ้น	=	เซม่น, ไม่ลงรอย
⁵ ส่อ	=	ฟ้อง
⁶ ควม	=	ความ
⁷ อุกอ้ง	=	กลุ่มใจ, อึดอัดใจ
⁸ กับแก	=	ตุ๊กแก

แซ่'ปมีลัน

ผู้เล่า : นางหัตถ์ เพิ่มศรี

อ.แกดำ

แต่ปางพุ่น มีแซ่โตหนึ่ง มั่นฮ่ายหลาย กินเหม็ด²ซุอันซุแนว บ่ว่าซิเป็นหยั่ง สัตว์ใหญ่หน่อยต่าง ๆ กะพากันเดือดฮ้อน มั่นกะแม่ลูกแม่หลานเร็ว ย่อนมันวางไข่แล้วกะฟักเอาเอง บาดนี้แซ่แซงหลายก่อเก่า กินกะหลาย พวกสัตว์ต่าง ๆ กะเดือดฮ้อน จังพากันไปฟ้องพระพรหมให้ช้อยเหลี่ย พระพรหมกะคืออยู่ เห่งเต็บพุ่นละว่า สิเฮ็ดจังได้ จังได้บอกสัตว์ให้หนีไปอยู่ไกล ๆ คิดว่าแซ่มั่นกินแซบกินน่วย่อนมันมีลัน เขา ต้องหาทางตัดลันของมัน นับตั้งแต่นั้นพวกแซ่กะรู้ว่าพระพรหมชิปราบพวกมัน มั่นกะมาประชุมกัน แซ่กะ ใจฮ้าย³ ขึ้น พากันลอยอยู่ขอบหนอง

ขณะนั้นกระต่ายป่าซุ่มนิ่งกะมากินน้ำ แซ่กะสิหาทางกินกระต่าย พอกระต่ายลงน้ำกะสวบ⁴เอา ขากระต่าย แล้วกะคางทื่อ ๆ กะต่ายกะพิตี⁵หัวเราะว่า “พวกแซ่หน้าโง่เอ๊ยมาคางทื่อ ๆ ภูบ่ย่านมึงดอก” พวกแซ่ได้ยินกะอยากให้กระต่ายย่านกะเปลี่ยนเป็นเสียงเป็น “ฮ่า ฮ่า” ท่อนั้นแหละพอแซ่อ้าปาก กะเลย ถีบลันแซ่จนขาดข้อหล่อ แซ่กะไวคือกันจับทางกระต่ายจนขาดชูโต

นับแต่นั้นมา แซ่กะปมีลัน กระต่ายกะทางขาด พระพรหมจึงได้วาดชูบ⁶กระต่ายไว้เทิงอีเก็ง⁷ พุ่น

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ แซ่	=	จระเข้
² เหม็ด	=	หมด
³ ใจฮ้าย	=	ใจร้าย, โมโห
⁴ สวบ	=	จับ, กัด
⁵ พิตี	=	แก่งทำ
⁶ ชูบ	=	รูป
⁷ อีเก็ง	=	ดวงจันทร์

นกกระชุนหัวล้าน

ผู้เล่า : นายสงวน เพิ่มศรี

อ.แกดำ

แต่ก่อนนกกระชุน¹ มันบ่หัวล้าน คือ สุ่มมือ²นี้ได้ หัวมันชนตาคือกัน บาดนี้มันออกหากิน
ยามกลางคืน ไปใกล้นกตุ้ม นกตุ้มกะเลยร้องขึ้นว่า

“ตุ้ม ตุ้ม ตุ้ม ๆ ๆ ๆ”

นกกระชุนกะตื่น แล่นไปเหยียบตีนนกตาย 4 โต พ่อกับแม่มันกะเลยไปฟ้องเจ้านายกะเลย
เจรจากัน นกกระชุนกะเลยว่ ช้อยตกใจนกตุ้มมันช้อง² กะบ่รู้ว่าสิไปเหยียบอีหยังดีกะไปเ็นนกตุ้มมา
นกตุ้มกะว่านกกระชุนสิไปเหยียบหัวมัน มันเลยร้องขึ้นกันไว้ชั้นแหล่ว

นกกระชุนกะบ่มีความสิเว้า พญาจะว่าคันชั้นกะสิให้ลงโทษจึงได้ละสุ ทางนกกระชุนกะว่า
“ช้าน้อยกะบ่มีหยังสิให้แหล่ว มีแต่โตช่อนหล่อนนี่”

“หลก³ เอาชนหัวมันนั่นสุ” พญาว่า

พวกนกทั้งหลายกะพากันหลกเอาชนหัวนกกระชุน ๆ เทิงเจิบเทิงเสียดายกะช้องขึ้นว่า

“ไอ้ย จ้ง⁴ ชนกะดัน⁵ ไว้พอให้หมายสาว⁶ แหน่ได้อ”

ตั้งแต่นั้นมานกกระชุนกะหัวล้านชั้นตัว

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กระชุน = นกชนิดหนึ่ง , นกตะกรุม

² ช้อง = ร้อง

³ หลก = ถอน

⁴ จ้ง = เหลือ

⁵ กะดัน = ทำยทอย

⁶ หมายสาว = ขำเลื่องมองสาว

บุญท้อข้าวน้อย

ผู้เล่า : นายแหลม ทองลา

อ.แกดำ

แต่ปางปู่ปางปู้พุ่น¹ มีญาติพี่น้องพระเจ้าพิมพิสารเมืองราชคฤห์ในอินเดีย พวกกันเห็ดสังฆทานไปเคนพระเณร ขณะที่กำลังจัดเข้า²ปลาอาหารอยู่นั้น พวกเด็กน้อย³ลูกหลานกะพากันฮ้องไห้แอว⁴อยากแอวกิน พ่อแม่กะอดบได้กะเลยหยิบบายให้ลูก คนหมูนั่นกะบาปขึ้นตัว ย้อนไปกินของพระของเจ้า ตายไปชุม⁵นี้กะไปเกิดเป็นผีเผด โตสูงใหญ่คาดลาด ปากถ่อฮูเข็ม เมื่อหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารกะเห็ดทานถวายพระสงฆ์ แต่เณรกะบได้อุทิศส่วนกุศลไป เพราะว่ายังบู้จักพิธีอิยัง ใส่แต่บาตรชื่อ ๆ บ่มีการกวदन้าม⁶คือสู่มือนี่ พอตกลงกลางคืนมา พระเจ้าพิมพิสารนอนอยู่ดี ๆ กะได้ยินเสียงผีเผดมาฮ้องขออาหาร เคาะป็อก ๆ แป๊ก ๆ นอกกะบ่หลับ พอสอดแจ้งกะไปถามพระพุทธรเจ้าเณรกะเทศนาให้ฟังว่าเผด⁷ชุมนั้นกะเป็นญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว บ่ได้ฮับส่วนบุญ

หลังจากนั้นมา พระองค์กะได้อุทิศส่วนบุญยามทำบุญแล้ว พวกผีเผดกะเลยพันทุกซิปเกิดไปชาน ตั้งแต่บัดนั้นมาประชาชนกะเลยพากันเห็ดบุญนำเณร ในเดือน 9 เชื่อว่า เป็นตอนยมพิบาลปล่อยสัตว์นรกออกหากิน เอ็นว่าบุญเข้าประดับดิน หรือบุญท้อเช่าน้อย ตอนนี้จะเอาเชาท่อน้อย ๆ ยาย⁸ไว⁹ตามชี่ดิน เมื่อพวกเผดสิได้¹⁰มาหยิบเอาง่าย ๆ

เอาไปวางไว้ตอนก่อนสิแจ้ง ถ้าแจ้งแล้วมีมันย่านแสงตาเว็น¹¹ มันมาเอาบ่ได้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ปางปู่ปางปู้พุ่น	= นานมาแล้วแต่ปางโน้น	⁷ เผด	= เปรต
² เข้า	= ข้าว	⁸ ยาย	= วางเรียงราย
³ น้อย	= น้อย	⁹ ไว	= ไว้
⁴ แอว	= ร้องขอ, อ้อน	¹⁰ ได้	= ได้
⁵ ชุม	= พวก	¹¹ ตาเว็น	= ดวงอาทิตย์
⁶ น้าม	= น้ำ		

ซากกะเบี๊ยะเป็นเหตุ

ผู้เล่า : นางใส นิลทะสิงห์

อ.วาปีปทุม

มีผู้เมียคนหนึ่งเป็นชานา ทำมาหากินนำไสนำนา ผู้เมียอยากเป็นคนซีตี่จักทน้อย มือหนึ่ง พ่อเสียวมายามาโทมเมียเสียวกำลังต้มไก่อยู่พอดี แม่เสียว่านพ่อเสียวได้กินต้มไก่ จึงคิดหาวิธีให้ พ่อเสียวกลับบ้านก่อนต้มไก่สุก

พ่อเสียว “แม่เสียว พ่อเสียวไปใส่คือบ่เห็น”

แม่เสียว “โอ้ยพ่อเสียวกะบ่คือเก๋าลาวออกไปนาคักควาเดี๋ยวกะเข้ามา”

พ่อเสียว “พ่อเสียวเป็นหยังจั่งบ่คือเก๋”

แม่เสียว “จักว่าเป็นจั่งได้ว่าแต่ผู้ได้มาเสียนเอาซากกะเบี๊ยะตำแจ่วแดง ๆ ใส่ดีโลด”

พ่อเสียว “โอ้ยกะซันช้อยกะบ่อยู่เหลวลาวสิมาก่อน”

แม่เสียว “อย่าฟ้าวไปพ่อเสียวถ้าให้ลาวมาก่อน หุ่นเตพ่อเสียวกำลังออกจากนา มาหุ่นอยู่โก ๆ หุ่นนะ ถ้าลาวาชะเกิน”

ฝ่ายพ่อกะเสียวกะฟ้าวลงเสียนไปไหวไหว บ่ทันตนผัวกับมาชอดบ้าน

ผัว “เด้าเจ้าปูลาดให้ไผ่นั่ง”

เมีย “พ่อเสียวมายามตัวเด้า”

ผัว “ลาวมายังหละ”

เมีย “ลาวว่าอยากได้ซากกะเบี๊ยะ ช้อยเลยบอกว่าถ้าถามเจ้าเกิน”

ผัว “เจ้าเป็นหยังบ่ให้ลาวโลดใสลาวไปใส”

เมีย “ลาวออกไปบ่อนหนึ่งหันเดี๋ยวนี้ออดนอกบ้านนี้หละ”

ว่าแล้วผัวถือซากกะเบี๊ยะแล่นนำไปส่ง ปากกะฮ้องว่าบอกพ่อเสียวว่า

“อย่าฟ้าวไปพ่อเสียวมาเอาซากกะเบี๊ยะซะก่อน”

ฝ่ายเสียวแงกมาเห็นพ่อเสียวถือซากกะเบี๊ยะแล่นมานำกัน กะคิดว่ามันสิเฮ็ดฎอห์ลิตัวนี้ กะเลย
ห่ม่าชอดบ้านมับ จบท่อนี้หละ

หลวงพ่อกี่ปม¹

ผู้เล่า : นางใส นิลทะสิงห์

อ. วาปีปทุม

หลวงพ่อดหนึ่งเป็นผู้² กวดเดิน³ วัดทุกมือเดินวัดเพิ่นสแปน⁴ บ่ให้มีใบไม้ฮ้อยยัง ให้แปนเอ็ดเต็ด⁵ กี่ปมมาฮ้อย⁶ เต็มเดินวัดเลย บ่มีไผ่ก่า⁷ มากก่น⁸ กี่ปมในวัดเลย เพราะว่าหลวงพ่อดหนึ่ง⁹ ทวงเพิ่นบ่ให้ก่น ย่านเดินวัดเป็นหลุมเป็นบ่อ มือหนึ่งหลวงพ่อดอยู่วัด มีเด็กน้อยแม่ญิงฮ้อยหนึ่งมาลักก่นกี่ปมจนเดินวัดหลวงพ่อด มุนฮ้อย¹⁰ ปล่อย พอดี หลวงพ่อดไปเทศน์กลับมาเห็นเข้า ค่ำมาแต่ไถว่า “ปาดทิโหม่นแม่นลูกไผ่หลานไผ่ พ่อดแม่นบ่บอก บ่สอนดีได้” หลวงพ่อดสูนคัก¹¹ เทิงดำเทิงซี้หน้าเด็กน้อยแม่ญิงเทิงย่านเทิงสัน เลยเว้าว่า

เด็กน้อย “อ๊แม่ว่าสิหมกมาใส่พาเพล” พ่อดฮ้อยจั้งจั้ง

หลวงพ่อด “พี่¹² ฮ้อยหนึ่ง พุ่น¹³ ฮ้อยหนึ่ง อี้หล่า” จบจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กี่ปม	=	สัตว์เล็ก ๆ สีนํ้าตาล คล้ายจิ้งหรีด มีปีกบาง ๆ
² ผู้	=	ชาย
³ เดิน	=	ลาน
⁴ แปน	=	โล่ง, สะอาด
⁵ เอ็ดเต็ด	=	โล่งเตียน
⁶ ฮ้อย	=	ชุดคู่ย่น
⁷ ก่า	=	กล้า
⁸ ก่น	=	ชุด
⁹ เพิ่น	=	ท่าน
¹⁰ มุนฮ้อย	=	แหลกละเอียด, พรุน
¹¹ สูนคัก	=	โมโหมาก
¹² พี่	=	นี่, นี้
¹³ พุ่น	=	โน่น

แผนการสอนที่ 2

เรื่อง สำนวนท้องถิ่น (1) ผนญา

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่มักจะสะท้อนสำนวนภาษาต่าง ๆ ไว้เสมอ โดยเฉพาะนิทานที่ผู้ถ่ายทอดเป็นบรรพบุรุษรุ่นเก่าแก่วัยสูงอายุ มักจะมีภาษาหรือสำนวนท้องถิ่นปรากฏอยู่ เขวชนในท้องถิ่นควรทราบความหมายของสำนวนและภาษาถิ่นนั้น ๆ เพื่อเข้าใจคุณค่าสาระของมรดกล้ำค่าที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุและอธิบายความหมายของสำนวนท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านตลอดจนบอกความสำคัญของสำนวนท้องถิ่นได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้ นักเรียน

1. อธิบายหรือแปลความหมายของสำนวนท้องถิ่นอีสาน (ผนญา) ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. อธิบายความหมายและที่มาของคำว่า “ผนญา” ได้
3. ระบุข้อความที่เป็นผนญาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
4. บอกประเภทของผนญาพร้อมยกตัวอย่างจากนิทานประกอบได้
5. บอกประโยชน์และคุณค่าของผนญาได้

เนื้อหาสาระ

สำนวน หมายถึง ถ้อยคำในภาษาที่ใช้สื่อความหมายโดยมีความหมายแฝงไม่ตรงตัว กินความกว้างและลึก ใช้เปรียบเทียบ อาจมีความหมายรวมไปถึงการใช้ถ้อยคำทางภาษา สำนวนในภาษาอีสานเรียกว่า “ผนญา” ซึ่งหมายถึง ปัญญา หรือปรีชาญาณ ในทัศนะชาวอีสานถือว่าเป็นแนวทางไปสู่ความรู้ การจ่ายผนญา คือ การพูดผนญาได้เก่งซึ่งต้องอาศัยการจดจำ รู้มาก ฟังมาก หรือเรียกว่า เป็น พหูสูตร

และต้องมีไหวพริบปฏิภาณดี บางครั้งต้องคิดขึ้นแบบกลอนสด ฃญาบางบทเป็นคำพูดของบ่าวสาวที่ผูกพันเพื่อว่ากล่าวเสียตีสี กระทบกระเทียบเปรียบเปรยในเรื่องความรัก หรือฃญาบางชนิดเป็นคำพูดสอนใจ นอกจากนั้นยังมีฃญาที่เป็นบทอวยพรต่าง ๆ ฃญาเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น การลงช่วง การลงครกกระเดื่องตำข้าว การอ่านหนังสือผูกในงานต่าง ๆ และการเล่นหมอลำ

ลักษณะของฃญา

1. **ฃญาถ่อม** คือ ฃญาบทสั้น ๆ ถ่อมในภาษาอีสานแปลว่า สั้น ตัวอย่างฃญาถ่อม เช่น
 คาคสิดได้บินมาคือนกเง้า คาคสิดได้บินเจ้ายเจ็ดหนี่
 (ถึงคราวที่จะได้อะไรก็ได้มาโดยง่าย แต่เวลาที่ไม่สบโอกาส ทำอย่างไรก็ไม่มีทางได้หรือสำเร็จ)
 บ้านไกลป่าไคอยู่เอือนแพ บ้านไกลเซบได้กินปลาแดก
 (ไกลไกลกินต่าง)
 ไทไกลนี้ เจงน้ำแจ่วซ่า บิเสดิ่งหลัง ไทไกลน้ำแจ่วชิง
 (เห็นซี้ดีกว่าไล่)
 คั่นได้กินลาบก้อยอย่าลืมแจ่วแพวผัก
 คั่นได้กินพาเงินพาคำอย่าลืมกะเปียนย่าง
 (ได้ดีแล้วอย่าลืมตัว)
2. **ฃญาเครือ** เป็นฃญาที่มีเนื้อความโต้ตอบเกี่ยวพาราสี หรือกระทบกระเทียบกันระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย บทฃญาจะมีลักษณะยาวมาก
3. **ฃญาอวยพร** เป็นฃญาที่แต่งเป็นลักษณะคล้ายกลอน มีคำคล้องจองกัน เนื้อหากล่าวถึง การให้พรแก่บุคคลต่าง ๆ เนื้อหาค่อนข้างยาว

นิทานพื้นบ้านมหาสารคาม มักเป็นฃญาถ่อมที่เป็นภาษิต เช่น

1. เงินเต็มพา บ่ท้อมฃญาเต็มพุง	(มีทรัพย์มากเพียงใดก็ไม่เท่ามีปัญหา)
2. คาคสิดทุกซบ่ทอนมี	(ถึงคราวจะยากจนทำอย่างไรก็ไม่รวย)
3. ออยากเช่าอย่าทูลหลาย	(สอนให้รู้จักประมาณ, ประหยัด)
4. เมียวอนอย่าอื่น	(ตามใจภรรยามากอาจทำเรื่องเสีย)
5. นอนตำให้เหลียวเบิ่งสูง	(เป็นผู้น้อยให้เคารพผู้ใหญ่)

6. นอนสูงให้เหลียวเบ้งต่ำ (เป็นผู้ใหญ่ให้เมตตาผู้น้อย)
7. อดนอนนานตาย (สอนให้ขยัน)
8. ทากินอย่าคร้าน (สอนให้ขยัน)
9. เข้าบ้านอย่าอาย (ให้มีความกล้า)
10. ผู้ชายนี้มันใจเบาคือบั๊กนุ่น คือ จังนุ่นบั๊กจ๊วปลิวขึ้นใส่ลม คั้นผู้หญิงเขานี้คือหิน
หนักหมิ่นทิ่มใส่น้ำจมกลิ้งบู่”
(ใจชายมักเรรวนเหมือนนุ่นที่ถูกลมพัด ไม่มั่นคง ใจหญิงหนักแน่นเหมือนหิน)

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบศูนย์การเรียนรู้ บรรยาย)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำเข้าสู่บทเรียน โดยการนำภาพประกอบสำนวนไทยมาให้นักเรียนดู แล้วถามว่าตรงกับสำนวนใด จากนั้นครูอธิบายให้นักเรียนทราบว่าสำนวนในภาษาถิ่นอีสานก็มีเช่นกัน
3. ครูให้นักเรียนเล่นเกม “ชิงก๊รา ซ่าก๊แรง” แล้วร่วมกันจัดหมวดหมู่ของสำนวนไทยที่มีความหมายตรงกับสำนวนอีสานที่เรียกว่า ผญาท้อม
4. ครูนำเทปการจ่ายผญามาให้ให้นักเรียนฟัง และสนทนาถึงสำนวนในภาษา (ผญา) แล้วถามนักเรียนว่า มีลักษณะต่างจากผญาท้อมอย่างไร จากนั้นครูอธิบายว่า ผญามีหลายประเภท ซึ่งนักเรียนจะได้ศึกษาต่อไป
5. ครูอธิบายวิธีเรียนผญาด้วยศูนย์การเรียนรู้แล้วให้นักเรียนเลือกกระดาษที่ตัดเป็นภาพดอกไม้ต่างกัน 6 สี แล้วรวมกลุ่มตามสีที่เลือก จากนั้นส่งตัวแทนจับฉลากหมายเลข 1-6 เข้าประจำศูนย์ ๗ ละ 10-15 นาที ดังนี้

ศูนย์การเรียนรู้ที่ 1	ใบความรู้ที่ 1 ความหมายและประโยชน์ของผญา บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 1
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 2	ใบความรู้ที่ 2 ป่อเกิดของผญา (1) บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 2
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 3	ใบความรู้ที่ 3 ป่อเกิดของผญา (2) บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 3

ศูนย์การเรียนรู้ที่ 4	ใบความรู้ที่ 4 ลักษณะของผญา บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 4
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 5	นิทานเรื่องเงินเต็มพาบ่อผญาเต็มพวง คาดสิทุกซ์บ่ท่อนมี บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 5
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 6	นิทานเรื่อง นกกระจอก บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 6
ศูนย์สำรวจ	บัตรคำสั่งศูนย์สำรวจ
6. สรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมตามกลุ่ม
7. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนการสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. ภาพสำนวนไทย 5 ภาพ
3. กระดาษสีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 นิ้ว ตัดเป็นรูปดอกไม้ 6 สี
4. ฉลากหมายเลข 1-6
5. บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 1-6 และศูนย์สำรวจ
6. ใบความรู้ที่ 1 2 3 4
7. เอกสารนิทาน
8. เทปการจ่ายผญา

กิจกรรมเสนอแนะ

1. ให้นักเรียนฟังเทปบันทึกเสียงการจ่ายผญาหลาย ๆ ชนิด
2. ให้นักเรียนฝึกพูดผญาประกอบการแสดงบทบาทสมมุติ

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์พิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
- ความสนใจ

- ความร่วมมือ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความกล้าแสดงออก
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
 - ความตั้งใจ
 - การแสดงความคิดเห็น
3. ความถูกต้องของผลงาน
 4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนการสอนประจำแผนกในหน้า 189-209

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 2

เรื่อง

สำนวนท้องถิ่น (1) ผญา

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน

ส่วนท้องถิ่น (1) ฌญา

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว

ในแต่ละข้อ

1. “ฌญา” เป็นเครื่องชี้้นำให้บุคคลไปสู่ข้อใด

ก. ความเจริญ

ข. ความรู้

ค. ความสุข

ง. ความดี

2. “ฌญา” มาจากคำใด

ก. ปัญญา

ข. วิชา

ค. ปฏิญญา

ง. ปราชญ์

3. “ฌญา” ไม่ได้เกิดจากกิจกรรมใด

ก. ลงครกกระเดื่อง

ข. เล่นหมอลำ

ค. ลงช่วง

ง. สงกรานต์

4. ข้อใดไม่ใช่คุณค่าของ “ฌญา”

ก. สะท้อนค่านิยม

ข. เป็นคติสอนใจ

ค. สร้างความสามัคคี

ง. สะท้อนวิถีชีวิต

เกมชิงกีรา ซากีแรง

สถานที่เล่น	ไม่จำกัดสถานที่
จำนวนผู้เล่น	10-40 คน
อุปกรณ์	1. แถบสำนวนไทย 2. แถบสำนวนอีสาน

วิธีเล่น

1. แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย ๆ ละเท่า ๆ กัน
2. แต่ละฝ่ายรับสำนวนไทยและสำนวนอีสานละกัน แต่สำนวนทั้งสองประเภทนี้หากมีความหมายที่ตรงกัน จะแยกไว้ ไม่ให้อยู่ฝ่ายเดียวกัน
3. ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เริ่มหยิบแถบสำนวนที่มีอยู่ออกมาอ่านดัง ๆ พร้อมยกแถบสำนวนให้ฝ่ายตรงข้ามดูและถามว่าตรงกับสำนวนใด
4. ฝ่ายตรงข้ามออกมาพร้อมนำแถบสำนวนที่มีความหมายตรงกับสำนวนที่ฝ่ายหนึ่งถามมาแล้วอ่านดัง ๆ พร้อมกับยกแถบสำนวนให้เพื่อน ๆ ดู
5. เมื่อฝ่ายตรงข้ามตอบถูกจะได้ 1 คะแนน โดยครูบันทึกคะแนนบนกระดาน แล้วทั้งสองฝ่ายนำแถบสำนวนที่ถูกต้องไปติดบนกระดานโดยจัดไว้คู่กัน หากตอบผิดจะไม่ได้คะแนนและไม่ต้องนำแถบสำนวนไปติดบนกระดาน แต่จะผลัดกันถามไปเรื่อย ๆ
6. เมื่อหมดแถบสำนวนที่จะถามแล้วครูนับคะแนนแล้วช่วยกันจัดแยกสำนวนไทยและสำนวนอีสานให้อยู่ด้านเดียวกัน

สำนวนไทย- สำนวนอีสานที่ใช้ในการเล่นเกม

1. ไทโกลนี้ เจงเลงน้ำแจ่วซ่า บ่คือไสตั้งหลัง ไทโกลน้ำแจ่วซิง
(อย่าเห็นชู้ดีกว่าไส)
2. บ้านโกลป่าไต่อยู่เอือนแพ บ้านโกลเซบได้กินปลาแตก
(โกลเกลือกินต่าง)
3. สิบตำลึงอยู่ปากน้ำ อย่าฟ้าอ่าว คณิตา สองสลึงมามือให้ฮีบกำมาเมียน
(สิบเบี้ยโกลมือควา)
4. เขื่อนคางกักรวียนเห็นให้กรวียนแก่ บาดท่าฮอดแม่น้ำเฮือสิดันแก่กรวียน
(น้ำทิ้งเรือ เสือทิ้งป่า)
5. อย่าได้เก็บดอกหวานบ้านเผิ่นมาชม ให้เจ้าอดสาตม ดอกกะเจียวแถมฮั่ว
(จงรักสาวบ้านโกล)
6. ชาดบ่เคยชู้ข้างย่านหย่องพาดก ชาดบ่เคยตำครกสากกะเบือสีพาดัน
(คนชู้เกียจทำอะไรไร้ผล)
7. ทุกชู้ยากฮ้ายข้าวชาดแลงกาย อย่าได้ลืมหาคำสัตย์ เทียงจริงคำมัน
(เสียชู้พอย่ำเสียสัตย์)
8. เชื้อชาติข้างแนวสูงบ่ท่อนดำ ชาตคนกำไผ่ยากะบ่ขาว
(กาย่อมเป็นกา หงส้อมเป็นหงส์)
9. แนวหมากต้องบ่ท่อนหล่อนโกลกก แนวผมดกบ่ท่อนมีหัวล้าน
(ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้น)
10. ของกิน บ่กินมันเน่า ของเก่าบ่เล่ามันลิม
(มีของแต่ไม่รู้จักใช้ ก็เลยเสียประโยชน์)
11. ทุ่งเลื้อยลายหมาเท่า คันความเก่ามันผิดกัน
(อย่าพินฝอยหาตะเข็บ)
12. ให้เจ้าอดสาเอือนกินปลาไหลแทนเอียน อดสากินต่อนขึ้นไว้แทนเนื้อเมื่อยามทิว
(อดเปรี้ยวไว้กินหวาน)

ศูนย์การเรียนรู้ที่ 1

ใบความรู้ที่ 1

ความหมายและประโยชน์ของฉญา -

“ฉญา” เป็นแนวทางนำไปสู่ความรู้ ความคิด ความช่างสังเกต ซึ่งหากนำทั้ง 3 ประการ ไปใช้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้รู้ฉญา ฉญามาจากคำว่า ปรัชญา หรือปัญญา ภาษาถิ่นอีสานใช้ ผ แทนเสียงควบปร และ ปล เช่น เปรด อีสานใช้ ผต การจ่ายฉญา หมายถึง การพูดฉญาโต้ตอบกัน ผู้พูดได้เก่งต้องอาศัยการจดจำ รู้มาก มีไหวพริบปฏิภาณ เพราะบางครั้งฉญา เป็นคำพูดที่คิดขึ้นแบบกลอนสด ส่วนใหญ่จดจำจากวรรณกรรมพื้นบ้าน ฉญาบางบทเป็นกลอนที่บ่าวสาวผูกขึ้นเพื่อว่ากล่าวเสียดสีในเรื่องความรัก ฉญาบางบทเป็นคำสอน ให้ข้อคิด

ประโยชน์ของฉญา

1. สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่
2. สะท้อนค่านิยมการเลือกคู่ครอง และค่านิยมอื่น ๆ
3. สะท้อนวัฒนธรรม การบริโภค และวัฒนธรรมอื่น ๆ
4. สะท้อนความเอื้อเฟื้อ ความสามัคคี รักหมู่คณะ
5. เป็นคติสอนใจ

ศูนย์การเรียนรู้ที่ 2

ใบความรู้ที่ 2

บ่อเกิดของผญา (1)

ผญา เกิดจากวัฒนธรรมการสื่อสารของชาวอีสาน เช่น การสั่งสอน การอวยพร ส่วนผญาที่ใช้พูดหยอกล้อ เกี่ยวพาราสี เกิดจากกิจกรรมทางสังคมในโอกาสต่าง ๆ เช่น

1. การลงช่วง ช่วง หมายถึง ลานบ้าน ที่สาว ๆ ก่อไฟนั่งปั่นฝ้ายในฤดูหนาว หนาว ๆ จะเป่าแคน มาพูดคุยหยอกเข้าสาว แล้วมีการโต้ตอบผญากัน เช่น

ชาย : โอนอหล้าเอ๋ย อ้ายนี้ย่านสัจจากผู้หญิง คือ กวยกะดำห่าง ถ่มใส่น้ำไหลเข้าคูทางนั้นแหล่ว
(น้องเอ๋ย สัจจะผู้หญิงที่กลัวว่าจะเหมือนตะกร้า พอทิ้งลงน้ำ น้ำก็ไหลเข้าทุกทาง เชื่อไม่ได้จริง ๆ)

หญิง : สัจจะน้อง คือจิ้งหีนก้อนใหญ่ คั้นว่าถ่มใส่น้ำจมหมิง แม่นบ่ตึง เด้ออ้าย
(สัจจะของน้องนี้นักแน่นเหมือนหินก้อนใหญ่ เมื่อทิ้งลงน้ำก็จมดิ่ง หนึ่งไม่วอดแต่อย่างใด เชื่อถือได้)

ศูนย์การเรียนรู้ที่ 3

ใบความรู้ที่ 3

บ่อเกิดของฉญา (2)

บทฉญาเกี่ยวพาราสี เกิดจากกิจกรรมอีกหลายอย่าง คือ

การลงครกกระเดื่องตำข้าว ฝ่ายชายจะมาช่วยฝ่ายหญิงตำข้าว เกี่ยวพาราสีในเวลาตำข้าว ซึ่งอาจตำในเวลาคืนเดือนหงาย หรือเช้าตรู่ บทฉญาบางบทอาจเปรียบเทียบคนตำข้าวที่ไม่ชำนาญว่า

“ชาดบ่เคยชื้อข้างย่านแห่ยังพาดก ชาดบ่เคยตำครกสากกะเบือ สีพาเด็น” อุปกรณ์ตำข้าวมีครกขนาดใหญ่ เรียกว่า “ครกมอง” และมีสากขนาดใหญ่ นอกจากนั้นยังมีงานลงแขก นวดข้าว เกี่ยวข้าว และ การอ่านหนังสือผูก ในงานต่าง ๆ เช่น จันทมัจฉกรรม จันเหียนดี จะมีการอ่านวรรณกรรมเพื่อความสนุกสนาน เช่น เรื่องนางผมหมอม กาละเกด ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น กิจกรรมนี้คล้ายการขับเสภาในภาคกลาง ทำให้หนุ่มสาวมีโอกาสดูพูดคุยและโต้ตอบกันด้วยฉญา

การเล่นหมอลำ ก็เป็นการเล่นอย่างหนึ่งที่พัฒนาจากการอ่านหนังสือผูก

ลำ หมายถึง การขับลำนำด้วยบทกลอนตามแบบอีสาน มีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบใคร่ขับได้เก่งจำบทกลอนได้มาก คนก็ยกย่องว่าเป็นหมอลำแปลว่าผู้ชำนาญในการขับลำนำ

กลอนที่หมอลำ ใช้ขับจะมีถ้อยคำที่เป็นฉญาอยู่มาก เช่น “การเอาผ้าบ่มั่นเอาเล่น ๆ สีเป็นผ้าเป็นเมื่อยมันบ่มั่นของงาย ถึกผู้ชายหลอกต้มให้เฮฮ้างบ่ควร”

ศูนย์การเรียนรู้ 4

ใบความรู้ 4

ลักษณะของผญา

ลักษณะของผญา

ผญาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ผญาถ้อย ผญาเครือ และผญาอวยพร

1. ผญาถ้อย เป็นบทผญาสั้น ๆ เช่น คำสอน ปรีศนา คำพังเพย

ตัวอย่างผญาถ้อย

- คันไต้ขึ้นซี่ข้าง	กั้งฮ่มเป็นพระยา
เจ้าอย่าลืมนเสนา	ผู้หย่างนำดินข้าง
- ควายตุ้มักชน	คนจนมักเว้า
- ยามไปมีของฝาก	ยามจากมีคำขวัญ
- ความตายนี้แขวนคอทุกบาดทอย่าง	
ไผกะแขวนอันตอนเสมอตามดั่งกัน	
- ทุกซบมีเสื้อผ้าฝ้ายเนื้อดีพอลื้ออยู่	
ทุกซบมีข้าวใส่ท้อง นอนลื้ออยู่เป็น	

2. ผญาเครือ เป็นบทผญายาว เช่น ผญาเกี่ยว

ตัวอย่างผญาเครือ

ผญาเกี่ยว

- ช : อ้ายอยากถามข่าวอ้อยปองดีล้ำาม มีเครือหนามเกี่ยวพันหรือยังน้อง
- ญ : น้องนี้ปอดอ้อยสร้อยเสมออ้อยกลางกอ กาบบ่ท่อหน่อน้อยบ่แถมชู้บ่แถมผัวน้องบ่มี
- ช : พี่นี้ย่านแต่น้องดีแถมลงลิ้น ผนตกรินคะลาดหมื่น ย่านแต่ดีคะลาดลิ้นเดือนห้าก่อนฝน
- ญ : น้องนี้ปอดอ้อยสร้อยเสมอดั่งตองตัด บ่เคยเป็นสมบัติไผจ้องอยู่มาบ้านนี้
- ช : อ้ายนี้ปรารถนาห้อยนำฮอยทุกบาดทอย่าง ปรารถนาหยาดน้ำนำเจ้าทุกซบโพ
- ญ : น้องนี้ย่านแต่โตมกเพิ่นเพิ่นบ่มีกตอบ คือกอบน้ำไปใส่ดินทราย คือดั่งกำทรายผงหวานลงกลางแก่ง
- ช : ลิตนหมากเขียวทาวเครือนำหมากถั่ว บาดหมากถั่วเกี่ยวขึ้นคางหมากเขียวลิตนคันทันนำ

- ญ : น้องนี้ยศน้อยบ่สมศักดิ์หลักน้องบ่สมศรี แพรสะดีบ่สมแพรฝ้ายน้องชี้ย้ายบ่สมอายผู้งาม
- ช : อ้ายนี้ย่านแต่บ่กือบดอกหวานบ้านอื่นมาชม คือ สิบพายทอเก็บดอกกระเจียวริมรั้ว
- ญ : น้องนี้เชื้อหมากพร้าวหัวบ่กล่นไกลกก ฝนตกมาแตกจาวเต็มตัน ย่านแต่ที่เป็นดังเชื้อไก่แก้ว
หากินไกลแก้วนั่นเด
- ช : อ้ายนี้เป็นดังเชื้อไก่คุ้มหากินนำคุ้มช่วง บ่ได้เอาไก่ป่ามาเป็นไก่ขวัญ บ่สงวนน้ำไฟ นอกจาก
พระนางเดียวน้อง
- ญ : ที่เว้าจ้งขันสิบส่วนบุญสวน ครั้นแม่นบุญสวนมีน้องสิบลูกมอนำกัน
- ช : บัดนี้เด็กคล้อย ๆ ลมวอยหนาวหนาว สุดเป็นท่วงนาถน้องใจสะบันส้นสาย ที่ลีลาก่อนเด้อทล้า
สายตาชูเผิ่น วาสนาที่ช่อดเจ้าคงสิได้ตัวมา
- ญ : ค่อยไปดีเด้ออ้ายสายคอชูเผิ่น ได้ไหมหน้าอย่าลืมน้องผู้อยู่หลัง ครั้นอ้ายคิดชอดน้องขอให้เบิ่ง
เดือนดาว สายตาเฮาสีก่ายกันอยู่เทิงฟ้า

3. ฃญาววยพร เป็นบทกล่าววยพร ตัวอย่างเช่น

ยามเข้าอย่าให้ชวย ยามสวย (สาย) อย่าให้เวร ยามเพลอย่าได้เสียง ยามเที่ยงอย่าได้
อ้าย ยามบ่ายอย่าได้ฮ้อน ยามนอนหลับให้ไ้เงินพัน ยามนอนฝันให้ไ้เงินหมื่น ยามนอนตื่นให้ไ้
เงินแสน แปนมือไปให้ไ้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาล มารฮ้ายให้หายเสียด ไปทางน้ำให้ม็ผู้สงเฮือ
ไปทางเหนือให้ม็ผู้ช่อย (ชวย)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 1

ให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมศูนย์ละ 10-15 นาที ดังนี้

1. ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 1 ความหมายและประโยชน์ของผลงา
2. เมื่อศึกษาใบความรู้จบแล้ว ตอบคำถามต่อไปนี้

ผลงา หมายถึง (แนวทางไปสู่ความรู้ ความคิด ความช่างสังเกต)

ผลงา มาจากคำว่า (ปรัชญา หรือปัญญา)

ประโยชน์ของผลงา คือ (สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ค่านิยม และเป็นคติสอนใจ)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 2

1. ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 2 บ่อเกิดของผลงา (1)
2. ตอบคำถามต่อไปนี้

2.1 ผลงาเกิดจากกิจกรรม (การสั่งสอน การอวยพร และกิจกรรมทางสังคม)

2.2 ช่วง หมายถึง (ลานบ้าน)

2.3 ผลงาที่เกิดจากการลงช่วง มักเป็นลักษณะใด (เกี่ยวพาราสี)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ 3

1. ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 3 บ่อเกิดของฝน (2)
2. ตอบคำถามต่อไปนี้
 - 2.1 กิจกรรมที่เป็นบ่อเกิดของฝน ได้แก่ _____ (การลงครกกระเดื่อง ลงแขก
_____ อ่านหนังสือผูกและการเล่นหมอลำ)
 - 2.2 เหตุใดชาวบ้านจึงนิยมดำข้าวในเวลาเดือนหงาย _____ (มีแสงสว่าง)

บัตรคำสังศูนย์การเรียนรู้ที่ 4

1. ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 4 ลักษณะของผญา

2. ตอบคำถามต่อไปนี้

2.1 ผญามี (3) ประเภท คือ (ผญาก้อม ผญาเครือ
และผญาอวยพร)

2.2 ตัวอย่างผญาก้อม (ควายตุ้มกชน คนจนมักเว้า)
(ยามไปมีของฝาก ยามจากมีคำขวัญ)

2.3 ผญาเครือมีลักษณะ (เป็นผญาบทยาว เช่น ผญาเกี่ยว)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 5

ให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมศูนย์ละ 10-15 นาที ดังนี้

1. ให้นักเรียนศึกษานิทานต่อไปนี้

- เงินเต็มพำ บ่ท่อผญาเต็มพุง
- คาคสืทุกซ์ บ่ท่อนมี

2. ตอบคำถามต่อไปนี้

2.1 ผญาจากเรื่อง เงินเต็มพำ บ่ท่อผญาเต็มพุง คือ

(ให้ยกตัวอย่างมาอย่างน้อย 5 สำนวน พร้อมแปลความหมาย)

_____ (อยากข้าวอย่าหุงหลาย = ให้รู้จักประมาณตน)

_____ (เข้าบ้านอย่าอาย = ให้กล้าหาญ)

_____ (อย่าไว้ใจทางอย่าวางใจคน = อย่าไว้ใจอะไรง่าย ๆ)

_____ (นอนต่ำให้เหลียวเบื้องสูง = ให้เคารพผู้ใหญ่)

_____ (นอนสูงให้เหลียวเบื้องต่ำ = ให้เมตตาผู้น้อย)

2.2 ผญา จากเรื่อง คาคสืทุกซ์ บ่ท่อนมี คือ _____ (คาคสืทุกซ์บ่ท่อนมี)

หมายความว่า _____ (คราวที่ไม่มีโชควาสนาทำอะไรก็ไม่ดี)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 6

ให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมศูนย์ละ 10-15 นาที ดังนี้

1. ให้นักเรียนศึกษาเรื่อง นกกระจอก

2. ตอบคำถามต่อไปนี้

2.1 ผญา จากนิทานเรื่อง นกกระจอก คือ (ผู้ชายนี้ใจเบาคือบั๊กนุ่น คือจิ้งนุ่นบั๊กจั่วปลิวขึ้นใส่ลม
คันผู้หญิงเขานี้คือหินหนักหมีน ที่มใส่ น้ำจมกลิ้งบ่พู่)

หมายความว่า _____ (ใจชายไม่หนักแน่น เรรวน ใจหญิงหนักแน่นกว่า)

บัตรคำส่งศูนย์สำรอง

ให้นักเรียนเขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องผญา ประมาณ 5-10 บรรทัด (10 นาที)

คดีพิพาทฟ้อง

ผู้เล่า : นางลี ดงอุทิศ

อ. วาปีปทุม

มีผู้เมียคนหนึ่ง แต่งงานกันมาได้สี่ห้าปี แต่บ่มีลูกจักคน ผู้เมียกะฮักกันดี ช่วยกันทำมาหากิน แต่กะบ่ร่ำรวยขึ้นมาจากเทื่อ ผู้เป็นเมียเลยคิดว่ามันเป็นนำฮินชาตาวาสนาผู้ได้มันพาทุกข์ จึงได้ทำการเสี่ยงทายวาสนาฮินชาตาด โดยการหมกไก่หลายหมก หมกหนึ่งเป็นหมกเนื้อไก่ หมกหนึ่งเป็นหมกชนไก่ และอีกหมกหนึ่งเป็นหมกตุ๊ก แล้วอธิษฐานว่า “สาธุเด้อฮันมันเป็นฮินชาตาวาสนาผู้พาทุกข์พายาก ขอให้ผู้พาพา เปิดตีกหมกตุ๊ก หมกชนเด้อสาธุ” พอผู้กับจากท่งนา เมียกะได้จอบเบี่ยงอยู่ ผู้เปิดตีก แต่หมกตุ๊กกับหมกชน จึงถามเมียว่า “เจ้าเป็นหยั่งจั่งหมกแต่หมกตุ๊กหมกชนไว้” เมียเลยเว้าให้ผู้ฟังว่า ช้อยว่าเฮาเป็นหยั่งจั่งทุกข์จั่งยากแท้ ช้อยเลยหมกไก่ขึ้นหลายอย่าง มีหมกชนหมกตุ๊กหมกเนื้อ ฮันมันเป็นนำผู้พาทุกข์กะให้ผู้หยิบตีกหมกตุ๊กหมกชนเด้อ “นั่นแสดงว่ามันเป็นนำเจ้าพาช้อยทุกข์ช้อยยาก” ผู้กะบอกว่า เป็นนำเมียเคียงกันไปกันมา จั่งตกลงกันว่า เฮามาแยกทางกันไปแสวงหาโชคกลางไผ่ไปได้ดี ให้ช้อยเหลือกันอีกห้าปีต่อมาผู้ได้เป็นพ่อค้าขายหม้อ ในขณะที่หาบหม้อไปขายไปพ้อควายชนกันไล่กันมา ตาจนหาบหม้อแตกเหมิด ส่วนผู้เมียได้ไปเป็นเมียเจ้าเมือง มีอหนึ่งคิดฮอดผู้เก่าจึงได้ไปที่ประตูเมืองอยู่บ่อย ๆ ฝ่ายทางผู้เก่าได้ข่าวว่าเมียได้ไปเป็นเมียของเศรษฐี จึงไปพยายามไปขอร้องถึงประตูเข้าเมือง ฝ่ายผู้เป็นเมียเหลือยเห็นผู้เก่าของตนมาขอร้อง จึงเอาทองก้อนหนึ่งยัดใส่ภายในท่อเข้า¹ แล้วส่งให้แล้วสั่งว่าให้ไปฮอดบ้านชะเก็นจั่งเปิดท่อเข้าออกกิน ถ้าบ่ทันฮอดห้ามเปิดท่อเข้าเด็ดขาด พอได้ท่อเข้าแล้วหย่างมาถึงใกล้สะพานอิ๊ดเมื่อยหล้าหลาย สีเขากินเข้าก่อนจั่งสีหย่าง² ต่อไป พอฮินอยู่สะพานเปิดท่อเข้าออกเบี่ยงทองคำก้อนใหญ่หล่นลงไปใต้น้ำ หลายมือต่อมากะไป ขอร้องหน้าประตูวังอีก ผู้เป็นเมียจึงเอาทองคำหนักหนึ่งกิโลกรัมยัดใส่ในลูกฟักทองแล้วปิดไว้คือเก่า และสั่งกำชับว่าให้เอาฟักทองไปแกงกินเอง จั่งเอาผ้าแพ³ ท่อกับบ้าน หมายอื้อ⁴ หน่วยบักใหญ่กับทองคำหนักหนึ่งกิโลกรัม รวมกันหนักหลายเท็งเหมื่อยเท็งจ่ม⁵ ไปนำทางว่าเมียลืมนำสัญญาที่เคยเว้ากันพอไปถึงบ้านหลังหนึ่งบ่ทันฮอดบ้านเจ้าของจึงแวะไปกินน้ำเลยเอาหมายอื้อให้⁶ เขาแกงสุกกิน จนเฮียนนั้นกลายเป็นเศรษฐี ฝ่ายเมียสืบทราบว่าผู้เก่ายังทุกข์อยู่คือเก่า จึงออกอุบายให้เศรษฐีฟังว่ามีพี่ชายคนหนึ่งเป็นคนจน อยากขอให้มาอยู่ใต้วงนำ ผู้กะทรงอนุญาต จึงบอกให้ผู้เก่าไปถ้ำอยู่ศาลานอกเมือง สีมัทหราน่าตะเลียงมาฮับ จากนั้นผู้เก่ามาถ้ำอยู่ศาลานอกเมืองหลายชั่วโมงกะบ่เห็นทหารมาฮักจักเทื่อ พอดีชายคนหนึ่งหย่างมาฮอดศาลาเขาปวดี⁷ ขึ้นพอดี

เลยบอกเขาเฝ้าของอยู่ศาลา ไว้ถ้านั้น สีเข้าไปถึงจักคว⁸ เก็น พอผิวเก่าเข้าไปฮึโนป่าแล้วพวกทหารหาม
ตะเลียงมาจากในเมืองพอดี เขาเลยเอาชายผู้นั้นอยู่ศาลาเข้าไปอยู่ในวัง จบตอนที่ทะเลเรื่องคดีทุกข้อป่อนมี

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เข้า	=	ข้าว
² หย่าง	=	เดิน
³ ผ่านพ	=	ผ่านพร, ผ่านขวม้า
⁴ หมากฮือ	=	ฟักทอง
⁵ จุ่ม	=	บ่น
⁶ ให้	=	ให้
⁷ ปวดซี่	=	ปวดอุจจาระ
⁸ จักคว	=	สักครู

เงินเดิมพาท่อผญาเดิมพุง

ผู้เล่า : นางหัตถ์ เพ็ญศรี

อ.แกดำ

ผัวกับเมียคู่หนึ่ง แต่งงานกันใหม่ ทาง'ผัวกะมีเสีย² ผู้เสียกะเคยมี³ เมียจะของ'แต่บได้ แต่งงานกัน ทางเสียนั้นกะคิด⁵ เสียตาย อยากได้มาเป็นเมียจ้งวางแนกับเสียว มือหนึ่ง กะเว้าว่า "หมอเฮา สิพาโตไปค้าขายเมืองอื่นเขาว่าร่ำรวยดีได้ ไปนำเขาบ" ทางเสียวกะว่า "เอ้อ...สองเบ้งอู้' ถือสิมีสิहां⁶ จักทน้อย แต่งงานกะบ่ทันมีอิหยัง" ทั้งสองกะเลยเดินทางไป ทลายมือเดิบกะไปพักไปเขา⁷ อยู่กลางป่า เสียวผู้มีแผนกะกำว่าเสียนั้นสิหลงทาง พาวนป่าอ้อมไปอ้อมมา 7 มือ มือหนึ่งเสียวเห็นนอนหลับกะเลย ลักหนี เมื่อบ้าน ท้าว นั้นตื่นขึ้นมาบ่เห็นหมู กะหลงทางไปอีกเมืองหนึ่ง จนไปพ้อ⁸ อาจารย์ผู้หนึ่งเห็น⁹ เอา หวายเคียนคอจนขอคพุงแล้วกะนั่งอยู่ หมอนี่เห็นกะเลยถามว่า

"เป็นทยังจ้งเอาหวายมาเคียนโตไว้จ้งซี"

"เฮามีปัญหาหลาย จนต้องเอาหวายมาเคียนไว้ บ่ขันมันสิแตกออกมา" อาจารย์ผู้นั้นตอบ

"ข้าน้อยขอเขียนนำได้บ่" หมอนั้นถาม

"มีเงินหลายท่อได้" อาจารย์ว่า

"มีอยู่น้อยเดี๋ยวก่อนให้ละ"

"เออ... แต่งคายขันดอกไม้มา" อาจารย์ว่า แล้วอาจารย์กะให้ท่องคาถาว่า

"มีเงินเดิมพาท่อผญาเดิมพุง	อย่าไวใจทางอย่าวางใจคน
อยากข้าวอย่าทุงหลาย	อดนอนนานตาย
เมียวนอนอย่าขื่น	หากินอย่าคร้าน (เก็บจคร้าน)
เข้าบ้านอย่าอาย	นอนด้าให้เทลิขเว้งสูง
นอนสูงให้เทลิขเว้งต่ำ	

หมอนี่กะท่องได้ อาจารย์กะว่า คาถานี้สิเอ็ดให้เป็นคนมีเงินมีทอง บ่อดปอดอยาก หมอนี่กะ เลอเมื่อบ้าน แต่ผั้นเข้าไปเมืองยักซ์ เข้าไปแล้วผั้นบ่มีคน กะเลยเข้าไปในปราสาทยักซ์ ยักซ์กะไปหากิน บ่ทันมา หมอนี่กะนอนเด่นอยู่พอดีท่องคาถาว่า "นอนด้าให้เทลิขเว้งสูง นอนสูงให้เทลิขเว้งต่ำ" แล้ว จังขึ้นกะเทลิขขึ้นเท่งฟ้า เห็นยักซ์เหาะเหิน ๆ มาดี ทาบข้างทาบเสือท้าวนี้กะฟ้าวขึ้นไปเท่งซื่อ ยักซ์กะ

ทิ่มเสื่อทิ่ม¹⁰ ช้างลง ถอดเกือกถอดไม้เท้าไว้กะลงไปอาบน้ำอยู่ในสา¹¹ ของมัน ท้าวที่อยู่สูงกะเหลียวเห็น เหมิด กะไปใส่เกือกยักษ์ไม้เท้าวิเศษ แล้วกะเหาะเหิน ๆ เมื่อบ้านยามนั้นค่ำพอดี

ฝ่ายเสี่ยวผู้ทรยศกะกลับมา เอากระดูกหามาตัว¹² เมียเผ่นละกะเอาเมียเผ่นชั้นแล้ว อยู่กินมา นานกัน ย่อน¹³ คิดว่าผัวตายแล้ว

เมื่อนี้ผัวกะกลับมา เสี่ยวทรยศกะปู้จัก กะถอดเกือกเอาครกตำข้าวจุ่ม¹⁴ ไว้ ทหากะเท่า ท้าวนี้ กะฮ้องเอิ้นเมีย ๆ กะตกใจ ผัวเสี่ยวทรยศกะจัดแป้น¹⁵ มุดลงใต้ตะหล่ง¹⁶ นางกะเปิดฝักกะตู¹⁷ แล้ว กะเว้า เรื่องราวให้เมียฟัง เรื่องของวิเศษ นางกะว่า

“ซ้อยว่าแม่เจ้าตายแล้ว พ่อเสี่ยวเผ่นว่า” หมอนี่กะเว้าว่าถึกตัม¹⁸ แล้วกะเว้าเรื่องทั้งหมดให้ ฟัง นางกะถามของวิเศษอยู่ไส ผัวกะคิดถึงคำผญา “เมียวอนอย่าฮิ้น” แต่กะอดบได้เมียรบเร้าแอว¹⁹ หลายกะเลยบอก

ฝ่ายชายผู้นั้นจอบ²⁰ ฟังอยู่ใต้ตะหล่งกะไปลักเอาหนีไปจ้อย” พอหมอนี่ออกมาเบิ่งกะบ่เห็น กะเลยโทษว่าครกนี้มันเอาไป กะเลยกลิ้งครกไปหาผู้ใหญ่บ้าน ๆ เผ่นกะถามว่า

“เป็นอีหยังจังกลิ่งครกมาจิงสิ” เผ่นกะเว้าเรื่องให้ฟัง กะว่าครกนี้ลักของเผ่น เขากะว่าเลาเป็น บ้า กะปรับพิจารณาหาความ เผ่นกะกลิ้งไปหา เจ้าเมือง เจ้าเมืองกะจัดอยู่ว่าครกมันลิกได้จิงได้ คิด ไปคิดมากะออกประกาศว่า “ตอนนี้บ้านเมืองเฮามีข้าศึกศัตรู ไผมีของวิเศษเอามาสู้กับศัตรูเบิ่ง เสี่ยว ทรยศกะเอาของวิเศษมา กะเลยฮู้ว่าหมอนี่เอาไป ว่าแล้วกะลงโทษหมอนี่ไปตามระเบียบนี้แหละ เขาว่าอัน ได้กะบ่สู้ปัญญาความฉลาด มีเงินเต็มพา กะบ่ท้อผญาเต็มพุง

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ทาง	=	ฝ่าย	¹¹ สา	=	สระ
² เสี่ยว	=	เพื่อน	¹² ตัว	=	โกหก
³ มัก	=	ชอบ	¹³ ย่อน	=	เพราะ
⁴ จะของ	=	เจ้าของ, ตน	¹⁴ จุ่ม	=	คว่ำ, ครอบ
⁵ คิด	=	คิด	¹⁵ แป้น	=	ไม้กระดาน
⁶ ห่าง	=	รวย	¹⁶ ใต้ตะหล่ง	=	ใต้ถุน
⁷ เขา	=	หัก	¹⁷ ฝักกะตู	=	ประตู
⁸ พ้อ	=	พบ	¹⁸ ตัม	=	ทลอก
⁹ เผ่น =		ท่าน	¹⁹ แอว	=	ฮ้อนวอน
¹⁰ ทิ่ม =		ทิ่ม	²⁰ จอบ	=	แอบดู

นกกระจอก

ผู้เล่า : นางสาวนิตยา เพิ่มศรี

อ.แกดำ

นานมาแล้วยังนกจอก¹ สองตัวเมีย โตแม่สือกอกไข่ กะพากันไปหาฮัง² กะไปเห็นฤาษีมีหนวดยาว เลยไปขอเห็ดฮังอยู่ใต้คางเหิน เหินว่าอยู่ได้แต่อย่าเสียงดัง จากนั้นจอกน้อย³ โต⁴ เมียกะออกไข่ฟักลูก ออกมา 4 โต ผู้เป็นผัวกะไปหาเหยื่อ ได้ตักแต่นมาป้อนสุ่มื่อ จนเหยื่อเหิมดกะได้ออกไปหากินหม่องไกล ๆ จนว่าไปชอดหนองน้ำใหญ่กว้างลึกมีบัว ผู้ผัวกะเลิน⁵ ลงไปยามนั้นกะใกล้สี่ค่ำ นกนั้นลงมาแล้วจิกเอา เกสรดอกบัว ยามค่ำกลับบัวกะหุบเข้า ออกบได้ ทางเมียบกับลูกกะถ้ำอยู่บ่เห็นมา นอนคิดอย่างเปลี่ยว เดียวดาย

ขอดยามเช้า⁶ กลับบัวบานออก นกจอกจิงลับ⁷ เอาเหยื่อฟ้าวบินมาหาเมีย ทางนกจอกโตเมีย กะว่า “เจ้าไปเล่นชู้⁸ ไส ลืมช้อยกับลูกละบ” นกจอกผัวกะบ่ว่ายังฟ้าวเอาเหยื่อให้ แล้วกะว่าเรื่องราวให้ ฟัง เมียกะบ่เชื่อกะเลย ว่า ถ้าบ่เชื่อเป็นจิงว่ากะให้อ้ายมีบาปต่อฤาษี ฤาษีได้อินกะเคียด ไส่นกผัวเมียหนี ทั้งสองกะไปเห็ดฮังในป่า มื่อหนึ่งกะคุยกัน ว่า ถ้าแม่นไฟไหม้ป่า เหินสิพากันตายในฮังนี้ ทั้งสองกะว่าคือกัน บาดนี้ไฟไหม้ป่าฮีสสิ พอไหม้ใกล้เข้ามาผัวกะคิดย่านเลยบินออกหนี เมียบกับลูกกะตาย ผัวกะคิดฮิโตน จิงโตนเข้ากองไฟตายน่า ผิดแต่บ่ได้ตายอยู่ในฮังกับเมีย ตายแล้วกะไปเกิดคนละหม่อง⁹

นกจอกเมียบไปเกิดเป็นลูกสาวพญา ชื่อว่านางจันทจร นางนี้เคียด¹⁰ ให้ชายมาแต่ชาติก่อน ชา ดินี้กะบ่เว้ากับผู้ชาย นางเว้าว่า “ผู้ชายนี้มันใจเบาคือบักหนุ่ม คือ จิงหนุ่มบักจิว ปลิวฮิ้นไสลม” คั้นผู้หญิง เฮานี้คือหินหนักหมิ่นทิ่มใส่น้ำจมกลิ้งบ่พู่”

ท้าวนกกระจอกนั้นมาเกิดเป็นชายชื่อวรจิต เกิดเป็นลูกพญาอีกเมืองหนึ่ง ได้อินข่าวว่านาง จันทจรบ่เว้ากับผู้ชาย จักเทื่อกะคิดอยากสิไปลองเว้ากับนางลองเบ็งกะเลยไปเขียนคาถาอาคมนำฤาษี มนต์ที่ท้าววรจิตไปเขียนนั้นกะเป็นมนต์เว้าว่าอันใดกะให้เว้าว่า เสกใส่หมอน หมอนกะเว้าว่า เสกใส่ ต้นไม้ ต้นไม้กะเว้าว่า เสกใส่อันใดกะเว้าว่าปากนำไปได้

เขียนจนจบแล้วท้าวกะเลยเดินทางเพื่อสิไปหานางจันทจร หย่างไปใกล้สิชอดเมืองของนางกะ ไปได้ข่าวจากแม่เฒ่าอันหนึ่งว่า

“นางจันทรนั้นแม่นผู้ใดเว้าว่าปากนำลว¹¹ กะบ่ปากดอกคั้นแม่นผู้ชาย ผู้ชายท่ายบ้านหัวบ้าน เหมิดตำบลนี้มาเว้า กะบ่เว้าจักเทื่อ จนว่าพญาได้ประกาศว่า ผู้ชายผู้ใดเห็ดให้นางนี้เว้าว่าได้ สิให้นาง เป็นเมีย แล้วสิยกเมืองให้นั่งอีกเค็ง¹² หนึ่ง”

ผู้ว่าจ้งชั้นท้าวจรจิตกะฟ้าวไปสอดตำหนักของพญาพ่อนางจันทระ พอไปสอดท้าวจรจิตกะเสก
คาถาใส่หัวชั้นใด แล้วเว้าว่า

“ซ้อยชั้นได้บ้น้อหัวชั้นใดนี้ ซอชั้นแน่เป็นหยัง”

หัวชั้นใดตอบว่า “เชิญขวัญอ้ายลีลาหย่ายหย่าง กินน้ำเทิงบ้านเคี้ยวหมากพลูเถาะ” จากนั้นกะ
ไปสอดฝักกะตุ ท้าวเลยเสกใส่ฝักกะตุแล้วว่า

“ฝักกะตุ¹³ นี้อ้ายซอเข้าไปไหนเป็นหยัง”

ฝักกะตุตอบว่า “เชิญโลดอ้ายลีลาหย่ายหย่าง เชิญอ้ายเข้ามาพินังใน”

ครั้นเข้าไปสอดหมอนกะเสกใส่หมอน หมอนกะเลยว่า

“เชิญชวนอ้ายมาหมอนหมอนใหม่ ทอดตะเหิงตามอ้ายปรารธนา”

เหตุการณ์ทั้งหมัดนี้นางจันทระกะเห็นเป็นท้อศจรรย แต่พอท้าวจรจิตเว้านำโดนางผ้น¹⁴ บ่เว้า
นั่งเฉยอยู่

ท้าวจรจิตกะใช้ความพยายามจนว่าเมื่อ ย นางกะยังบ่ยอมเว้านำอยู่ จนว่าสิเหม็ดหวังแล้วเลย
ลีลางกลับเมื่อบ้าน แต่ว่าก่อนสิกลับนั้นท้าวกะขอเล่านิทานสู่นางฟัง ในนิทานนั้นท้าวได้เล่าว่า

แต่ก่อนนั้นยังมีนกกระจอกน้อยผัวเมียหนึ่งคู่ ยังอยู่คางฤาษีเฒ่า ฤาษีเฒ่าภาวนาอยู่อุ่ม ๆ
ปลวกเกิดหุ้มยังแท้แต่คอ...”ท้าวเว้าไปตามเหตุการณ์ในชาติก่อน จนฮอดสุดท้าย ผีนะว่าไฟไหม้ผัวกับ
ลูกตายในกองไฟ เมียผ่นหนีจาก

นางจันทระกะสួนหลายกะว่า “บ่แม่่นดอกโตผ่นนั้นแหละหนีไปหนีจาก โตเมียตายกับลูก พอ
นางเว้าจ้งชั้น พญากะดีใจ เฮ็ดตามสัญญา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ นกจอก	=	นกระจอก	⁸ ชู่	=	ชู่
² ยัง	=	รัง	⁹ หม่อง	=	ที่, แห่ง
³ น้อย	=	น้อย	¹⁰ เคียด	=	โกรธ
⁴ โต	=	ตัว	¹¹ ลาว	=	หล่อน, เธอ
⁵ เส้น	=	ร่อนลง	¹² เค็ง	=	เครื่อง
⁶ เช่า	=	เข้า	¹³ ฝักกะตุ	=	ประตุ
⁷ สับ	=	จิก	¹⁴ ผ่น	=	ก็

แผนการสอนที่ 3

เรื่อง สำนวนท้องถิ่น (2) ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ

เวลา 4 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะมักจะบันทึกภาษาหรือสำนวนต่าง ๆ ไว้เสมอ โดยเฉพาะ เรื่องราวที่ถ่ายทอดจากผู้สูงอายุ มักใช้ลีลาการเล่าเรื่องและคำศัพท์ภาษาถิ่นแบบโบราณตามที่จดจำกันมา เขาควรได้ศึกษาภาษาอีสานโบราณเหล่านี้ เพื่อทำความเข้าใจและสืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นของท้องถิ่นให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์สืบไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุและอธิบายความหมายของภาษาอีสานโบราณที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน
มหาสารคามได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้ นักเรียน

1. อธิบายหรือสรุปความภาษาอีสานโบราณที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านให้เป็นภาษาถิ่นปัจจุบันได้
2. อธิบายความหมายภาษาถิ่นอีสานโบราณที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านโดยเทียบกับภาษาถิ่นปัจจุบันได้
3. ถอดความสำนวนอีสานเป็นสำนวนภาษากลางได้
4. อธิบายสาเหตุความเปลี่ยนแปลงของภาษาที่ใช้ในอดีตได้

เนื้อหาสาระ

นิทานมหาสารคามที่ผู้ถ่ายทอดหรือผู้เล่าเป็นผู้สูงอายุ มักจะนำเสนอด้วยลีลาการเล่านิทานแบบโบราณและปรากฏว่ามีคำศัพท์หรือสำนวนภาษาอีสานโบราณให้เห็นอยู่มากมาย ดังเช่นเรื่อง นกจอกน้อย

และเรื่องชูลนางอ้ว ซึ่งคนในรุ่นปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ เนื่องจากศัพท์และสำนวนเหล่านั้นไม่นิยมใช้ในชีวิตประจำวัน

ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการใช้ภาษานี้ถือเป็นธรรมชาติของภาษาที่ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเนื่องจากสังคมเปลี่ยนไปภาษาย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพราะสังคมเป็นตัวกำหนดภาษา ตัวอย่างภาษาอีสานโบราณที่ปรากฏในนิทานมหาสารคามมีดังนี้

สำนวน (ลีลาการใช้ภาษา) จากเรื่อง ชูลนางอ้ว

1. “พี่มาแล้วให้นางแก้วตื่นมา”
(พี่มาแล้วให้มาตุพี่บ้าง)
2. “พี่ลูกตัวตันที่ได้มา เดินคี่รีเพื่อประสงค์ยังเจ้า”
(พี่มาจากไหน มาเพื่อจุดประสงค์ใด)
3. “พี่นี้ลูกแต่ห้องกาสิเมืองใหญ่ ใจประสงค์นาคน้ององค์อ้ายจ้งด่วนมา”
(พี่มาจากเมืองกาสิ มีความรักต่อน้องจึงมา)
4. “คันแม่นพี่ตายก่อนให้เอาปี่กับแคน น้องตายลุนสิเอาทรีกับซ้อง เขามาไปเอ็ทยอเอ็ทย่อง อยู่เทิงฟ้าห่มายกัน”
(ถ้าพี่ตายก่อนให้เอาปี่กับแคน น้องตายทีหลังจะเอาทรีกับปอຍผมไปประดับแต่งตัวอยู่บนสวรรค์ด้วยกัน)
5. “เด็ก ๆ ช่อนกาเวาวอนไกลสิสูง เห็นแต่บ่าบ่าวท้าวโจอมอ้วขึ้นใส่เพลา... นั้นแหละ”
(ไกลสว่างเสียงกาก็ร้องเห็นท้าวชูลอญนางอ้วขึ้นเกรียน)

คำศัพท์ภาษาอีสานโบราณจากเรื่องนกจอกน้อย เช่น

ก้ำ (น.)	ฝ่าย, ช้าง, เบื้อง, ทิศ (ปัจจุบันนิยมใช้ ฝ่าย, ช้าง, เบื้อง, ทิศ)
เก้ง (ว.)	สมดุล, เท่าเทียมกัน, เสมอกัน (ปัจจุบันนิยมใช้ “ถ่อกัน”)
เขีย (เชื้อ) (น.)	พันธุ์ไม้ล้มลุกจำพวกมะเขือ (ส.) เขา (บุรุษที่ 3), ท่าน (ปัจจุบันนิยมใช้ “เด็น”)
ขอบ (น.)	รอบระยะเวลาหนึ่ง ๆ เช่น ขอบมือ, ขอบเดือน, ขอบเมื่อ = จวบเวลา (ปัจจุบันไม่นิยมใช้)

คั่ง (น.)	ร่างกาย, ตัว (ปัจจุบันนิยมใช้ “โต”)
จ่าย (น.)	ชาย, แถว, รี้ว, ราว, อย่างว่า “เลาะเลียบจ่าย” ต้ายก็ว่า (ปัจจุบันนิยมใช้ ชาย, แถว)
(ก.)	ใช้ไม้หรือมือ, ทำยัน, ค้ำ, เช่น เอามือท้าวสะเอวว่า “ยันค้ำจ่าย”
ดอม (น.)	ด้วย เช่น อยู่ดอม, กินดอม (ปัจจุบันนิยมใช้ “นำ”)
ด้ว (ว.)	สูง, งาม, สง่า, อวบ (ปัจจุบันนิยมใช้ สูง, งาม, สง่า, อวบ)
ด้าว (ก.)	กลับ, เช่น ไปด้าวมา = ไปกลับมา (ปัจจุบันนิยมใช้ “เมื่อ”)
บาดาน (บาคราญ) (โบ.)	ใช้ประกอบหน้าหน้าชื่อตัวเอกชายในเรื่อง เช่น บาเจือง, บาบ่าว ขลุ ใช้ประกอบคำนำหน้าอื่น ๆ เช่น บานูญ บาบ่าว, บ่าท้าว, บาคราญ (ปัจจุบันไม่ใช้)
สัว (สัว) (ว.)	สืออย่างหนึ่งอย่างสือหัวเปิดตัวผู้ = สือเขียวแก่ (ปัจจุบันใช้คำว่า “เขียว”)
ส่วย (ส่วย) (ก.)	ทำให้เร็ววแหลม (ปัจจุบันนิยมใช้ “เร็วว”)
ผักคู้ (ผักกะคู้) (น.)	ประคู้ (ปัจจุบันนิยมใช้ “ประคู้”)

คำศัพท์ภาษาอีสานโบราณ จากเรื่อง ขุนนางอ้าว เช่น

ชำ (ว.)	วิ่งเหยาะ ๆ, พุดเบา ๆ, (น.) แอ่งน้ำที่เกิดจากสัตรีนอนแช่ (ปัจจุบันไม่ใช้)
โฮง (น.)	บ้านเรือนเจ้านายตั้งแต่ชั้นเจ้าเมืองขึ้นไป, ที่อยู่ของช่างต้น, ม้าต้น (ปัจจุบันใช้ “เฮือน” หรือ “บ้าน”)
ยาม (ก.)	ข้าม (ว.) เชื่อง, รุ่ม (ปัจจุบันใช้ “ข้าม” “ใหญ่” “รุ่ม”)
ช้อง (น.)	ปอยผสมสำหรับเสริมเวลาเก้ามวย, ปิ่นปักผม (ปัจจุบันใช้ “แฮร์พีช”)

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบแบ่งกลุ่มทำงาน อภิปราย อุปมาน)

1. ครูนำเข้าสู่บทเรียนด้วยการเปิดหมอลำประเภท “ลำเรื่อง” โดยเลือกกลอนลำที่มีภาษาถิ่นอีสานโบราณของศิลปินรุ่นเก่าให้นักเรียนฟังแล้วซักถามความเข้าใจโดยสุ่มถามนักเรียน 1-2 คน จากนั้นสนทนาถึงถ้อยคำที่ใช้ว่ามีข้อแตกต่างไปจากภาษาถิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวันหรือไม่ อย่างไร

2. ให้นักเรียนหยิบลูกอมคนละ 1 เม็ด โดยที่ครูจัดไว้ 5 ชนิด ๗ ละ เท่า ๗ กัน แล้วให้นักเรียนรวมกลุ่มกันตามชนิดของลูกอมที่เลือก
3. นักเรียนรับเอกสารนิทานเรื่อง นกจอกน้อย และกระดาษสำหรับเขียนแล้วอ่านนิทานเพื่อหาคำศัพท์ที่ตนไม่เข้าใจ แล้วเขียนลงในกระดาษที่แจกให้จากนั้นส่งตัวแทนไปเขียนบนกระดาน
4. ครูแบ่งงานจากคำศัพท์บนกระดานให้แต่ละกลุ่มค้นคว้าความหมายจากพจนานุกรมที่ครูแจกให้แล้วออกไปเขียนบนกระดาน
5. ครูตรวจสอบความถูกต้องจากนั้นให้แต่ละกลุ่มสรุปใจความจากนิทานเรื่อง นกจอกน้อย โดยเขียนเป็นภาษาอีสาน
6. เสนอผลงานให้ครูตรวจสอบความถูกต้อง แล้วส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มมานำเสนอหน้าชั้นเรียนให้เพื่อนช่วยกันประเมินว่ากลุ่มใดสรุปใจความได้ดีที่สุด
7. นักเรียนนำผลงานที่เป็นภาษาอีสานนั้น ๗ เปลี่ยนเป็นภาษากลาง แล้วนำเสนอหน้าชั้นเรียนให้เพื่อนประเมินว่า กลุ่มใดใช้ภาษาได้เหมาะสมที่สุด
8. ครูให้นักเรียนเล่นเกม “บุพเพสันนิวาส”
9. นักเรียนหยิบกระดาษสีคนละ 1 ชิ้น แล้วรวมกลุ่มตามสีที่เลือก ครูนำนิทานเรื่อง ชูฉุนางอ้วมาให้นักเรียนศึกษา และให้นักเรียนค้นหาสำนวนที่ไม่เข้าใจ แล้วนำเสนอบนกระดาน จากนั้นครูให้ค้นหาศัพท์จากพจนานุกรม แล้วช่วยกันสรุปใจความจากสำนวนในเรื่อง ชูฉุนางอ้ว
10. นักเรียนเสนอผลงานหน้าชั้นเรียน ครูตรวจสอบความถูกต้องและแก้ไข
11. ครูทบทวนความเข้าใจโดยให้ทำแบบฝึกหัดจากใบงานอีกครั้ง แล้วให้ครูตรวจสอบ
12. นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงของภาษาโดยอาศัยประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน รวมทั้งอภิปรายว่าเห็นด้วยหรือไม่ที่ภาษาเปลี่ยนไปจากอดีต
13. นักเรียนส่งตัวแทนเสนอแนวคิดจากการวิเคราะห์และการแสดงความคิดเห็น
14. ครูอธิบายโดยสรุปเป็นสาระสำคัญ เรื่องภาษาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม

สื่อการเรียนการสอน

1. พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลางฉบับชั้นเรียน
2. เทป-แถบบันทึกเสียงหมอลำเรื่อง
3. เอกสารนิทาน
4. ลูกอม 5 ชนิด
5. กระดาษสำหรับเขียนคำตอบ
6. กระดาษสี 5 สี

กิจกรรมเสนอแนะ

1. ควรมีกิจกรรมฝึกเปลี่ยนคำเล่านิทานมุขปาฐะสำนวนอีสานเป็นสำนวนภาษากลางหลายๆ บท โดยให้ทำเป็นการบ้าน
2. ให้นักเรียนรวบรวมศัพท์ที่เป็นปัญหาไปศึกษาค้นคว้าจากพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง หรือสอบถามจากผู้สูงอายุในท้องถิ่น และพระภิกษุ

การวัดและประเมินผล

1. ตรวจสอบความถูกต้องของผลงาน
2. สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - การแสดงความคิดเห็น
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - ความกล้าแสดงออก
 - ความร่วมมือ
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

หมายเหตุ

1. กิจกรรมการเรียนการสอน 2 คาบแรก ทำถึงกิจกรรมข้อ 7 ส่วนกิจกรรมข้อ 8-13 ใช้ทำในคาบต่อไป
2. สื่อการเรียนการสอนประจำแผน ดูในหน้า 215-223 พจนานุกรมฉบับชั้นเรียน ดูในภาคผนวก ค หน้า 611
3. เรื่อง ขุนนางอ้าว ดูในหน้า 297.

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 3

เรื่อง

สำนวนท้องถิ่น (2) ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ

เกม บุปเพสันนิวาส

สถานที่เล่น	บริเวณกว้าง
จำนวนผู้เล่น	ไม่ควรเกิน 40 คน
อุปกรณ์	1. บัตรคำศัพท์ ภาษาอังกฤษโบราณ 2. บัตรคำแปลศัพท์ภาษาอังกฤษโบราณ 3. นกหวีด
วิธีเล่น	1. ครูแจกบัตรคำศัพท์ภาษาอังกฤษโบราณ และบัตรคำแปลความหมายคละกัน ให้ผู้เล่นได้รับคนละ 1 บัตร 2. ครูเปิดเพลงหรือให้ผู้เล่นร่วมกันร้องเพลงพร้อมกับปรบมือเดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ เมื่อผู้เล่นได้ยินสัญญาณนกหวีดหรือหยุดเพลงผู้เล่นต้องวิ่งหาคู่ตามคำศัพท์ที่มีความสอดคล้องกัน แล้วนั่งลงหรือชูมือขึ้น คนที่จับคู่ไม่ถูกหรือจับคู่ผิดแยกไว้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ร้องเพลง รำวง ฯลฯ 3. เมื่อจับคู่ได้แล้วแต่ละคู่นำเสนอคำศัพท์เป็นคู่ ๆ ที่หน้าชั้นเรียนพร้อมกับอ่านแล้วแปลความหมาย ชูบัตรคำขึ้นให้เพื่อนดู
หมายเหตุ	หากต้องการเล่นหลายรอบให้ผู้เล่นคืนบัตรคำแล้วครูแจกบัตรคำใหม่ไม่ให้ซ้ำคำเดิม

แบบฝึกหัด

ก. ให้นักเรียนดูภาพต่อไปนี้ แล้วเขียนเป็นคำศัพท์ภาษาอีสานโบราณ และปัจจุบัน

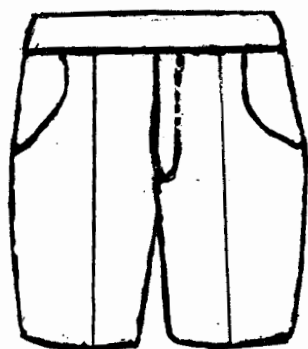
1.

ภาษาอีสานโบราณ _____

ภาษาอีสานปัจจุบัน _____

2.

ภาษาอีสานโบราณ _____

ภาษาอีสานปัจจุบัน _____

3.

ภาษาอีสานโบราณ _____

ภาษาอีสานปัจจุบัน _____

ข. ให้นักเรียนเปลี่ยนข้อความภาษาอีสานต่อไปนี้เป็นภาษากลาง

1. พี่มาแล้วให้นางแก้วตื่นมา

2. เด็ก ๆ ช่อนกาเวาวอนไกลลิหุ่ง

3. คันแม่นที่ตายก่อนให้เอาปีกับแคน น้องตายลุนลีเอาหรีกับช้องเฮามาไปเอ๋หยังเอ๋หยัง
อยู่เทิงฟ้า หมายกัน

ค. ให้นักเรียนเลือกอักษรหน้าสำนวนที่เห็นว่าถูกต้อง เติมในช่องว่าง หน้าข้อความที่มีความหมาย
ตรงกัน

ตัวเลือก

ก. อย่าเห็นซี้ดีกว่าไล่

ข. ลูกไม้ย่อมหล่นไม้ไผ่กลั่น

ค. ไกลเกลือกินต่าง

ง. น้ำทิ้งเรือเสื่อฟุ้งป่า

จ. เสียชีพอย่าเสียสัตย์

ฉ. อย่าพื้นฝอยหาตะเชียบ

_____ 1. หุ่นเสื้อลายหมามันเท่า คันความเก๋มันผิดกัน

_____ 2. แนวหมากต้องบ่ท่อนหล่นไผ่กลั่น แนวผดกบ่ท่อนมีหัวล้าน

_____ 3. ไทไกลนี้เงงเลงน้ำแจ่วซ่า ปคือใส่ตั้งหลัง ไทไกลน้ำแจ่วชิง

_____ 4. บ้านไกลป่าได้อยู่เฮือนแพ บ้านไกลเซบได้กินปลาแดก

_____ 5. เฮือคางกักรียนเห็นให้กรียนแก่ บาดท่าฮอดแม่น้ำเฮือสีได้แก่กรียน

_____ 6. ทุกข์ยากฮ้ายข้าวขาดแลงงาย อย่าได้ลิ้มคำสัตย์เที่ยงจริงคำมัน

ง. ให้นักเรียนโยงข้อความที่มีความหมายตรงกัน โดยโยงจากภาษาอีสานโบราณไปยังภาษาอีสานปัจจุบัน

(ภาษาอีสานโบราณ)

1. เก็ง
2. คีง
3. ต่าว
4. ซิ้น
5. ลีว
6. ตั่ว
7. ซำ
8. โสง
9. คันยู
10. แงง
11. ผักตู
12. แมงกะเบื้อ

(ภาษาอีสานปัจจุบัน)

- อวบ, สูง, ขาว, งาม, สง่า
- เนื้อ
- เขียวแก่
- ตัว
- กลับ
- ผีเสื้อ
- เรือนเจ้านาย
- เสมอกัน, เท่ากัน
- ร่ม
- วิ่งเหยาะ ๆ
- สอง, ตรงไป
- ประตู

เฉลยแบบฝึกหัด

ก.

1. คัญ
รุ่ม
2. ส่ง
กางเกง
3. โอ
ชั้น

ข.

1. พี่มาแล้วมาตุพี่บ้าง
2. เสียงการร้องในตอนใกล้สว่าง
3. ถ้าพี่ตายก่อนให้เอาปีกับแคน น้องตายทีหลังจะเอาทวิกับปอยผมไปตกแต่งอยู่บน
สวรรค์

ค.

1. ฉ
2. ช
3. ก
4. ค
5. ง
6. จ

ง.

1. เสมอกัน, เท่ากัน	7. รื่นเอยะ ๗
2. ตัว	8. เรือนเจ้านาย
3. กลับ	9. รุ่ม
4. เนื้อ	10. สอง, ตรงไป
5. เขียวแก่	11. ประตู่
6. อวบ, สูง, งาม, สง่า	12. ผีเสื้อ

นกจอกน้อย

ผู้เล่า : นายกา แสงกล้า

อ.วาปีปทุม

นกจอกน้อยเป็นคู่ผัวเมีย มันกะไปของยังอยู่คนคางฤาษีเจ้าสองเขี่ยเข้าในยังฟักไข่ คันได้หลาย
 ขวบมือกะเลยแตกเป็นโต ทั้งสองเจ้าเภา¹ นอนฮักท้อ ตุ่มต้อมเลี้ยงฤๅษีน้อยเก้ง² กันมือหนึ่งนั้นสฤๅณน้อย
 เดินทางหาเหยี่ยวเลาะเลียบจ้าย³ ทางกำฝ่ายหนอง⁴ แลเห็นบัวบานทางบึงบังโบก เกลี้ยงและสิ่ว⁵ ขาวตัว⁶
 เบ่งบาน สฤๅณน้อยมัวชมบัวแบ่ง ลืมตัวบ้าน⁷ บัวกลุ้มโอบเอา ตะวันคำค้อยสฤๅณน้อยนางนาคค้อยผัวสุริโย
 ลับเหลี่ยมสะเมลงค้อย นางเอายังของยังนำลูกอ่อนคิดเคียดแค้นผัวเหง่าที่ยวลืม เมามัวชุ่มซมสาวโตใหม่จั่ง
 ลืมลูกน้อยเมียเก่าอยู่ยัง แต่นั่นกล่าวถึงสฤๅณน้อย ในบัวบึงก่อนใจเฮงฮ้อนชะนึ่ง⁸ นำลูกอ่อนคือสิทิว
 หอดให้เทิงเข้าเมื่อยหลาย กับทั้งสฤๅณน้อยแพงฮักท้อฮักกันเคียงใจฮาน้อวยคิดหลาย พอเมื่อราตรีชอนสุริ
 โยใกล้รุ่ง⁹ มาแล้ว บัวเริ่มเผยก็อำบานรับแสงอรุณ ท้าวก็ไวยาจิกเหยี่ยวคำประสงคืป้อน บินสอดแล้ว¹⁰ บึง
 หลวง แสนย่าน เลาะเลียบจ้ายสายธารยาวยิดลัดเร่งเขาทิวไม้ป่าหนา พอมาถึงทางคิริกตแถวเถื่อน กะเลย
 บินล่องเข้าอาศรมเจ้า พอรัดซี่มองเห็นสฤๅณน้อยเภา นำลูกอ่อนบ่าเลย เอ็นใส่น้องนางเหล่าพี่มาแล้ว แต่นั้น
 สฤๅณน้อยนางแพงด้านตอบสนุกไปเที่ยวเหล่นชมชู้หนุ่มสาว บัคิดว่าลูกน้อยในยังยังอ่อน ผ่องสิริอเหยี่ยวป้อนตัว
 เจ้าอีก นี่จั่งแม่นโลกเลี้ยวในเรื่องกามคุณ พอลุลทั่วของเมีย บัคิดนำเมียแล้ว จำเป็นแล้วต้องหนีไปคนละ
 บ่อน้องนี้ บ่อนชอนสิ ขอดุ้มลูกน้อยสองเหล่าไทใหญ่สูง แต่นั้นสฤๅณน้อยไขวอนด้านตอบบได้ไปเที่ยวเหล่น
 ชมชู้หนุ่มสาว มือนั้นพี่ตากแยงยังทอ¹¹ สระหลวงบึงใหญ่ หวังเกสรดอกไม้มาด่อนลูกเฮา ในคราวนั้นบานบัว
 หุบฮักฮักท้อไว้ในทันหนึ่งคืน พี่นาคำลัดฮักฮักฮักเหมิดเกียงขอใหม่เฮียม¹² น้องจงฟังพระพี่น้อยอย่าได้เคียด
 ข้างตัวอ้ายสิทิวหลายพลาง”

สฤๅณ “คันเจ้าว่าปดัวสาบานได้ป”

สฤๅณ “ได้สาบานว่าจั่งได้”

สฤๅณ “สาบานว่าให้เจ้าบาบโตท่ฤาษีป”

ฤาษีตาไฟเกิดความรำคาญรำคาญจั่งมินตา¹³ ขึ้น เกิดไฟลามไหม้ในไพรกลางป่า ผุ่งสัตว์ป่า
 หนุมน้อยทั้งฟ้าหล็กหนี ไฟลามกุ่มเวียนมาใกล้ฮอดสองผัวเมียกะว่าฮักลูกน้อยเสมอถ้าเก้งกันลมพัดตั้งไฟไหม
 วูบวาบ ไหม้ถึงยังเมียลูกน้อยผัวเจ้าบัดเหล่าหนี แต่นั้นนางนกน้อยสฤๅณกับลูกอ่อนหนีฐานบ่ว่านำเชื่อว่า
 ชาย กะเลยมุดมอดเบียดบ่าเป็นผี เกิดเป็นสาวผู้ดีนั่งเมืองมูลเค้า นามว่าจันทะจรเจ้าปีตระกูลฮักท้อ ยังบ่
 เคยปากคำจาว่าต่อผู้ชาย อายุได้สิบห้าขวบปีปลาย พวกกำลังเป็นสาวตั้งอินทรีเขียนแค้น เลาคิง¹⁴ ลว¹⁵
 มวยผมท้ายสาม ชายถามกันลุ่มมือ ว่างามท้อมลู่แนวปีดุรงค์เลยให้ขุนเดินพวกบ่าวไปคุยนางอ่อนน้อยจาว่าต่อ

ไผ ท่านพระยาสิให้สมรสเป็นเชย ทั้งร้อยเอ็ดเจ็ดหัวเมืองหลังโหลโฮมด่อน บ้างกะคุยโวว่าเป็นคนสามารถ
ทำให้นางนาคน้อยจาเว้าปากนำหลายคนเข้าลูกกษัตริย์ผัดเปียน ทั้งไพร่หนุ่มน้อยมาซื้อหยอกถาม นางบ่
หัวชา¹⁶ ข้า แม่ทางตางักหน้อยเคียดแต่พุ้นจำได้บ่สิม นำหลายคนเข้าลูกกษัตริย์ผัดเปียน ทั้งไพร่หนุ่มน้อยมา
ซื้อหยอกถาม นางบ่หัวชา¹⁶ ข้า แม่ทางตางักหน้อยเคียดแต่พุ้นจำได้บ่สิม

กลับมาจากถึงบันสฤณามัวเก่า ตายจากชาตินั้นเลยเกิดเห็นคนลูกพระยาครองเมียง นั่งปองเจ้า
พระชันษาเข้าสิบห้าปีปลาย ฐูปร่างกายปานถ่าน¹⁷ แหม่นหล่อ พระยาเมียงมีหน่อสืบเชื้อแทนแนว เลยไปเรียน
วิชาศาสตรศิลป์ความรู้ ฟังเสียงคนเขาเว้าไปคุยสาวเสียดคู่คั่นบุญ เคยได้ผู้สืลองเว้าเบิ่งดูกลางเพื่อเป็นนางเมีย
แพงแต่ที่ชาติก่อน หลอนว่าบุญได้ซ้อนยังสืได้พบกัน เลยล่องเข้าวังหลวงพระยาใหญ่ ขอไปงานนาคงเหล่า
เบิ่งดู พอถึงประตูก้าวหอปางสาทของที่นางนาคน้อยนายยังอยู่ดอม ท้าวเลยอำปากด้านจาเว้าต่อประตู่ว่า

ท้าว “ผักตู¹⁸ แก้วจอมพะนางเทียมไต่ให้พี่ขอล่องเข้ายังสืได้แนบ่นอ”

ประตูดตอบ “เฮิน¹⁹ หม่อมอ้ายเข้าสู่ในเฮียนเฮินบาคน²⁰ เข้าสู่หอโง่งกว้าง”

วรกิกท้าวเห็นนางแมนเสียนงามยิ่งย้อยกะเลยเว้าต่อนาง

ท้าว “โอ้ยนางเฮียคนผู้งาม คือน้องกินหยับบ่ อยากปากหรือแมนโนนตาก
เจ้ามีแท้ซี้ไก่อ่าง แท่นอ” จากนั้นนางกินหยับบ่ อยากปากหรือแมนโนนตาก
ชาน หม่อมอ้ายชายท้าวบ่าวบาท้าวเลยหยับเข้าใกล้จาเรื่องความหลังว่า

ท้าว “ชาติแต่กี้เฮายังเป็นนกจอกน้อย เป็นคู่ผู้เมียเฮากะไปสองฮังอยู่ชน
คางฤาษีเจ้า สองเฮียเข้าในฮังพักไช่จนได้หลายชวบมือเลยแตกเป็นโต
มือหนึ่งเกิดไฟลามไหมในไพรกลางป่า สองเฮียสัญญาว่าสิดายนำ
ลูกน้อย พอไฟไหมมาฮอดเจ้ากะบินออกไปก่อนช้อยนั้นเด้”

นางจันทะจร “เจ้าของนั้นแหละ ออกก่อน” เสียงม้องเสียงกลองฮีบขึ้นเสียงไซโย
ด้วยความยินดีของบ่าวไพร่เสนา ทั้งสองกะได้แต่งงานกันจบแค่นี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เนา	=	อยู่เสมอ	¹¹ ท่อง	=	ร้องน้ำ
² เก็ง	=	เสมอ	¹² เอี่ยม	=	เรียบ
³ จ้าย	=	ชาย, แถว, แนว	¹³ มินตา	=	ลืมนตา
⁴ กัม	=	ฝ่าย, ช้าง	¹⁴ คิง	=	ร่างกาย
⁵ ลีว	=	เขียวแก่	¹⁵ ส่วย	=	เรียว
⁶ ตัว	=	อวบ, ขาว	¹⁶ หัวซา	=	สนใจ
⁷ ต่าวบ้าน	=	กลับบ้าน	¹⁷ แถน	=	เทวดา
⁸ สะเหิง	=	คะเหิง	¹⁸ ผักตู	=	ประตู่
⁹ ยั้ง	=	สว่าง	¹⁹ เขิญ	=	เชิญ
¹⁰ แส่ว	=	ร้อนลง	²⁰ บาคาน	=	คำแนะนำชายสมัยโบราณ

แผนการสอนที่ 4

เรื่อง ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ตำนานหรือนิทานเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ตามประสบการณ์ของผู้เล่าได้อีกทางหนึ่ง การศึกษานิทานพื้นบ้านหรือตำนาน จึงทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบเรื่องราวความเป็นมาในท้องถิ่นตน อันจะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความภูมิใจในพื้นที่และที่มาของตนยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ตลอดจนระบุบุคคลสำคัญในท้องถิ่นที่ปรากฏในตำนานหรือนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุและอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จากตำนานพื้นบ้านได้
2. ระบุสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในตำนานพื้นบ้านได้
3. บอกชื่อและเรื่องราวของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในตำนานพื้นบ้านได้
4. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในตำนานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

มหาสารคามมีประวัติอันยาวนานนับพันปี จาก พ.ศ. 1893 ที่เป็นชนชาติที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำชี และเมืองจำปากนาควรี ในประเทศลาว ได้อพยพเรื่อยมาจนถึงเมืองสาเกตนครหรือร้อยเอ็ดประตู (อ่านตามแบบโบราณว่า สิบเอ็ดประตู) ปัจจุบันคือจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อไพร่พลมากขึ้นจึงแยกออกเป็นเมืองมหาสารคาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ประวัติศาสตร์ที่สะท้อนในตำนานพื้นบ้านมหาสารคาม เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องในด้านการอพยพครัวเรือน ศาสนา การคมนาคม การศึกษาและการเมือง ตำนานที่

สะท้อนเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ คือ เรื่องพระธาตุนาดูน เพี้ยชันแก้ว นายจำลอง นางทองคำ และ
เส้นทางดำอืดสู่อย่างทองคำ

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบศูนย์การเรียนรู้ บรรยาย ทบทวน)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำเข้าสู่บทเรียนด้วยการแสดงละครสะท้อนประวัติศาสตร์ เรื่อง “เพี้ยชันแก้ว” โดย
มอบหมายให้นักเรียนกลุ่มหนึ่งไปฝึกซ้อมล่วงหน้า โดยให้เวลาแสดง 5-10 นาที เมื่อ
จบการแสดงละครแล้ว ครูถามนักเรียนว่า ละครจากนิทานสะท้อนให้เห็นอะไรบ้าง
3. ครูนำภาพเหตุการณ์การสู้รบในประวัติศาสตร์ไทยมาให้นักเรียนดูแล้วโยงเข้าสู่
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยซักถามความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่นักเรียนเคยเรียนใน
รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา และซักถามถึงบุคคลสำคัญที่นักเรียนรู้จัก ซึ่งบุคคล
เหล่านี้เป็นชาวจังหวัดมหาสารคาม
4. นักเรียนที่ได้รับมอบหมายให้เล่าเรื่อง นายจำลอง เส้นทางดำอืดสู่อย่างทองคำ และเรื่อง
นางทองคำ ออกมาเล่าเรื่องให้เพื่อนฟัง โดยครูมอบหมายไว้ล่วงหน้า คนละ 1 เรื่อง
5. ครูให้นักเรียนเลือกรูปสัตว์ที่ติดเป็นตัว 5 ชนิด รวมกลุ่มตามชนิดที่เลือก
6. นักเรียนเข้าประจำศูนย์ โดยเวียนให้ครบทุกศูนย์ ศูนย์ละ 10-15 นาที
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 1 ใบความรู้ที่ 1 ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม ช่วงที่ 1 -ใบงานที่ 1
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 2 ใบความรู้ที่ 2 ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคามช่วงที่ 2 -ใบงานที่ 2
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 3 ฟังเทปบันทึกเสียง เรื่องตำนานพระธาตุนาดูน-ใบงานที่ 3
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 4 ใบความรู้ที่ 3-6 เรื่อง เพี้ยชันแก้ว นายจำลอง นางทองคำ
และพระสารคามมุนี -ใบงานที่ 4
ศูนย์การเรียนรู้ที่ 5 ใบความรู้ที่ 7 พระธาตุนาดูน -ใบงานที่ 5
ศูนย์สำรวจ ใบงานศูนย์สำรวจ
*หมายเหตุ ศูนย์ที่ 3 ควรจัดทางศูนย์อื่น ๆ
7. สรุปผลการปฏิบัติงานในแต่ละศูนย์จากใบงานของกลุ่ม
8. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนการสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. ภาพเกี่ยวกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ไทย
3. ใบความรู้ที่ 1-7
4. ใบงานที่ 1-5
5. เทป-แถบบันทึกเสียง ตำนานพระธาตุนาดูน
6. ภาพพระธาตุนาดูน
7. บัตรคำสังเคราะห์การเรียนรู้ที่ 1-5 และศูนย์สำรวจ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. แสดงละครโดยเลือกเรื่องจากตำนานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
2. ทักษะศึกษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น เช่น นครจำปาศรี พระธาตุนาดูน
3. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุในท้องถิ่น

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความกล้าแสดงออก
 - ความตั้งใจ
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - การทำงานกลุ่ม
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
 - ความคิดสร้างสรรค์
3. ตรวจความถูกต้องจากใบงาน

4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. แผนการสอนนี้ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนข้อ 4 โดยครูมอบหมายให้นักเรียนทุกคนอ่านนิทานทั้ง 3 เรื่องมาล่วงหน้า
2. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 229-256

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 4

เรื่อง

ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียง
 คำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. มหาสารคามเคยอยู่ในความปกครองของมณฑลใด

ก. นครราชสีมา	ข. จำปาศักดิ์
ค. ชุขันธ์	ง. ร้อยเอ็ด

2. มหาสารคามตั้งเป็นจังหวัดในสมัยใด

ก. รัชกาลที่ 4	ข. รัชกาลที่ 5
ค. รัชกาลที่ 6	ง. รัชกาลที่ 7

3. บรรพบุรุษของชาวมหาสารคามไม่ได้อพยพจากบริเวณใด

ก. ล้านช้าง	ข. จำปาศักดิ์
ค. เชียงตุง	ง. เวียงจันทน์

4. เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดมหาสารคาม คือใคร

ก. พระขัติยวงศา (จันทร์)	ข. ท้าวมหาชัย (กวด)
ค. ท้าวบัวทอง	ง. ท้าวไชยวงศา

เฉลย 1. ง 2. ก 3. ค 4. ข

ใบความรู้ที่ 1

ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (1)

ภาพที่ 1 : กุสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน (กรุงเทพฯ : โอ เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, 2534),

หน้า 79.

ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (1)

นับตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นเอกราช พ.ศ. 1800 ชาวไทยส่วนหนึ่งอพยพลงมาแถบลุ่มแม่น้ำชี และแม่น้ำมูล เรียกตัวเองว่า “ล้านช้าง” จากนั้นได้มีการอพยพไปเรื่อยๆ จนถึงเวียงจันทน์ และหลวงพระบาง บางส่วนได้อพยพไปในญวนและเขมร เมื่อมีการต่อสู้เพื่อ ปกครองบ้านเมือง จึงเคลื่อนย้ายเข้ามาในบริเวณสุวรรณภูมิ (ร้อยเอ็ด) และมหาสารคามในปัจจุบัน

เดิมบริเวณมหาสารคาม เคยเป็นเมืองโบราณชื่อ นครจำปาศรี ที่อยู่ในความปกครองของขอม จะเห็นได้จากโบราณสถานต่าง ๆ เช่น ภูสันตริตน์ ศาลนางขาว เป็นต้น ซึ่งเป็นศิลปะของขอม ต่อมาเมื่อมีชาวไทยอพยพมาจากแหล่งต่าง ๆ จึงได้ต่อสู้ยึดอำนาจแบ่งเขต ตั้งเมืองไปเรื่อย ๆ

ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2318 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้ตั้งเมืองร้อยเอ็ดและแต่งตั้งพระขัติยวงศา คือ ท้าวสุหนต์ ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายจากกษัตริย์เวียงจันทน์เป็นเจ้าเมือง จนกระทั่งชราภาพ ในสมัยรัชกาลที่ 1 จึงให้ท้าวสีลังราชบุตรท้าวสุหนต์ ครองเมืองแทน เมื่อท้าวสีลังถึงแก่อนิจกรรมได้เกิดการแย่งชิงสมบัติกัน เกิดเหตุการณ์ไม่สงบ จนท้ายสุด พระขัติยวงศา (จันทร์) จึงได้เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ด และเห็นว่าท้าวมหาชัย (กวด) เป็นผู้มีความชอบ จึงมอบให้ไปสำรวจตั้งเมืองใหม่ เนื่องจากร้อยเอ็ดมีไพร่พลมากขึ้น

พ.ศ. 2408 รัชกาลที่ 4 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านราชกุดยางใหญ่ขึ้นเป็นเมืองมหาสารคาม และให้อยู่ในปกครองของร้อยเอ็ด และขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2415 สมัยรัชกาลที่ 5 ท้าวมหาชัย (กวด) ได้ตำแหน่งพระเจริญราชเดชเป็นเจ้าเมือง และมีศึกฮ่อ จึงได้ยกกำลังไปร่วมปราบ และถึงแก่อนิจกรรมในที่รบ อุปฮาดจึงรักษาการณ์ในตำแหน่งเจ้าเมือง 2 ปี เมื่อ พ.ศ. 2422 รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอุปฮาดฮ่อเป็น เจ้าเมืองมหาสารคาม พ.ศ. 2425 ยกบ้านนาเลาเป็นเมืองวาปีปทุม และบ้านวังท่าหอขวางเป็นเมืองโกสุมพิสัย

สรุปจาก : มหาสารคาม, จังหวัด, ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดมหาสารคาม พุทธศักราช 2529 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 27-35.

ใบความรู้ที่ 2

ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (2)

เมื่อ พ.ศ. 2443 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แบ่งหัวเมืองมณฑลอีสานเป็น 5 บริเวณ คือ บริเวณอุบล บริเวณจำปาศักดิ์ บริเวณขุขันธ์ บริเวณสุรินทร์ และบริเวณร้อยเอ็ด ในส่วนของร้อยเอ็ด แบ่งเป็น 5 หัวเมือง คือ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ กมลาไสย และสุวรรณภูมิ พ.ศ. 2451 ทางราชการเปลี่ยนคำว่า “บริเวณ” เป็นเมือง “ที่ว่าการเมือง” เป็น ศาลากลางจังหวัด เปลี่ยนคำว่า “คุ้ม” หรือ “บ้าน” ของเจ้าเมืองเป็น “จวนผู้ว่าราชการเมือง” พ.ศ. 2454 เปลี่ยนอำเภออุทัยสารคาม เป็นอำเภอเมืองมหาสารคาม พ.ศ. 2459 เปลี่ยนคำว่า “ผู้ว่าราชการเมือง” เป็น “ผู้ว่าราชการจังหวัด” ในปี พ.ศ. 2496 ศาลากลางจังหวัดมหาสารคามได้สร้างเสร็จ และเปิดทำการ โดยแบ่งเขตการปกครองเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่ง และในปี พ.ศ. 2538 ได้ตั้งกิ่งอำเภอยางสีสุราช ขึ้นใหม่

ปี พ.ศ. 2540 มหาสารคามมี 11 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง บรบือ กันทรวิชัย พยัคฆภูมิพิสัย นาหว้า วาปีปทุม นาเชือก เขียงยืน โกสุมพิสัย แกดำ ขางสีสุราช และกิ่งอำเภอกุฉีกรัง

สรุปจาก : มหาสารคาม, จังหวัด, ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดมหาสารคาม พุทธศักราช 2529 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 35-37.

ใบความรู้ที่ 3

นายจำลอง ดาวเรือง

ชาวมหาสารคามคนแรกที่ได้เป็นรัฐมนตรี คือ นายจำลอง ดาวเรือง เกิดที่บ้านงัวบา ตำบลงัวบา อำเภอบ้านดง จังหวัดมหาสารคาม เป็นลูกชาวนา เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนประชาบาลวัดบ้านงัวบา ต่อมาได้เรียนที่โรงเรียนสารคามพิทยาคม จบชั้น ม.3 ไปต่อที่โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย จบชั้น ม.5 ไปเรียนต่อที่โรงเรียนช่างกลบางขุนพรหม กรุงเทพฯ ฐานะทางบ้านยากจน แต่อยากเรียน นายจำลองได้รับความช่วยเหลือจาก แม่เที่ยง ธรกำมา เจ้าของอุรถยนต์โดยสารได้อุดหนุนจนเรียนจบ

เมื่อทำงานให้ “สวดเชียงเฮง” พอสมควรแล้ว นายจำลองก็กลับบ้านมหาสารคาม ชักชวนให้คุณแม่เที่ยง ธรกำมา ร่วมทุนซื้อรถยนต์โดยสารวิ่งระหว่างมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด-อุบลฯ มหาสารคาม-กาฬสินธุ์ และมหาสารคาม-บ้านไผ่ โดยนายจำลอง เป็นพนักงานขับเอง แต่การลงทุนครั้งนี้ไม่มีกำไร มีแต่ขาดทุน จึงเสียใจไปทำมาหากินที่นครจำปาศักดิ์ (ประเทศลาวของฝรั่งเศส) โดยการขึ้นขบวนยวบ้าง และเป็นนายท้ายรถยนต์วิ่งในแม่น้ำโขงบ้าง นายจำลองอยู่ที่นครจำปาศักดิ์ 2 ปี จึงเดินทางกลับบ้าน งัวบา “บวช” ให้พ่อแม่ 1 พรรษา แล้วลาสิกขาและได้เข้ารับราชการเป็นครูประชาบาลได้รับเงินเดือน เดือนละ 20 บาท

ต่อมา พ.ศ. 2480 มีการเลือกตั้ง ส.ส. นายจำลอง ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย ปรากฏว่า นายจำลอง ได้รับเลือกตั้งด้วยคนหนึ่ง ในจำนวน ส.ส. 3 คน (ส.ส.รุ่นนั้นได้แก่ นายจำลอง ดาวเรือง, ขุนวิเศษจรรยา และนายทองดี ณ กาฬสินธุ์) ซึ่งขณะนั้น นายจำลองมีอายุเพียง 27 ปี นับว่าเป็น ส.ส. ที่มีอายุน้อยที่สุด นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนกระทั่งสิ้นชีวิต นายจำลอง ได้มีวิถีชีวิตเป็นนักการเมืองอย่างเต็มตัวเต็มใจ และเต็มความภาคภูมิใจ

ในสมัยนั้นอีสาน ยังไม่ได้เปลี่ยนเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนอีสานมีปมด้อยอย่างมาก เพราะเป็นดินแดนที่แร้นแค้นยากจน คนไร้การศึกษา เป็นที่ดูถูกดูแคลนของคนในภาคกลาง คนอีสานที่เข้าไปศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ หรือไปทำงานจะไม่กล้าพูดภาษาอีสาน เพราะเกรงว่าเขาจะรู้ภูมิหลังซึ่งเป็นปมด้อย ตรงกันข้ามกับคนจากภาคใต้ที่กล้าพูดภาษาใต้ต่อหน้าคนกรุงเทพฯ เพราะเขามีความภาคภูมิใจในฐานะที่มั่งคั่งร่ำรวยของคนใต้

ปมด้อยนี้เองที่ทำให้เกิดผู้นำส.ส.ของภาคอีสาน ได้แก่ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์, นายพอง สิทธิธรรม, นายเลียง ไชยกาล, นายถวิล อุดล, นายเทพ โชติสุขิต, นายเตียง ศิริขันธ์ และนาย จำลอง ดาวเรือง ผู้นำ ส.ส.อีสาน มีแนวความคิดที่จะรวม ส.ส.อีสานให้เป็นเอกภาพเพื่อพัฒนาอีสาน เพื่อลบปมด้อยของอีสาน ส.ส.ที่มีความคิดรุนแรงยิ่งกว่า ส.ส.อื่น มีอยู่ 4 คน เรียกว่าสี่เสืออีสาน ได้แก่ ส.ส.ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบล) ส.ส.ถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) ส.ส.เตียง ศิริขันธ์ (สกลนคร) และ ส.ส.จำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม)

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ส.ส.อีสานหลายคนและโดยเฉพาะสี่เสืออีสานได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ทางอีสานมีฐานปฏิบัติการที่กลางหุบเขาบ้านนาคู ภาพสินธุ์ ในสมัยนั้นรัฐบาลไทยถูกบังคับจากญี่ปุ่น ต้องยินยอมให้ทหารญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพ เสรีไทยจึงเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น

เมื่อสงครามสงบ ญี่ปุ่นแพ้ในสงครามไทยจึงมีบทบาทสำคัญในทางการเมืองอย่างทันทีที่สงครามสงบ เสรีไทยได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ช่วงนี้เองที่สี่เสืออีสานได้รับมติเห็นชอบจากรัฐสภาให้ร่วมรัฐบาลโดยเฉพาะนายจำลอง ดาวเรือง ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลด้วย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลของนายทวี บุญยเกษตร ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงธำรง นาวาสวัสดิ์ จะเป็นนายกรัฐมนตรีก็ตาม จึงนับได้ว่านายจำลอง ดาวเรือง เป็นคนมหาสารคาม คนแรกที่ได้รับราชการทางการเมืองตำแหน่งรัฐมนตรีคนหนึ่งร่วมในคณะรัฐมนตรี และเป็นรัฐมนตรีที่ผ่านพ้นจากการเลือกตั้งที่น่าภาคภูมิใจยิ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายและเสียใจที่นายจำลอง ดาวเรือง ได้ถูกฆาตกรรมพร้อมกับอดีตรัฐมนตรีอีก 3 ท่าน คือ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล และนายทองเปลว ชลภูมิ เมื่อ พ.ศ. 2492 ในขณะที่นายจำลอง ดาวเรือง มีอายุเพียง 40 ปี กำลังอยู่ในวัยที่สร้างสรรค์

สมัยนั้นเป็นช่วงสุดท้ายของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นยุคสมัยที่เรียกว่า “รัฐบาลตำรวจ” เพราะมีพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ ได้สร้างฐานอำนาจทางตำรวจ จัดตั้งกองทัพลตำรวจมีคำขวัญว่า “ภายใต้ดวงอาทิตย์นี้ไม่มีอะไรที่ตำรวจทำไม่ได้” ช่วงนั้นสี่เสืออีสานกำลังโหมหนักในการสร้างเอกภาพอีสาน พยายามรวบรวม ส.ส.อีสานเพื่ออีสาน แต่พลตำรวจเอกเผ่า เห็นว่า จะเป็นการแบ่งแยกดินแดนอีสานออกไป จอมพล ป. จึงสั่งเปลี่ยนชื่ออีสานเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และต่อมาก็มีมาตรการทางการเมือง ดังกล่าว

อนุสรณ์ที่คนรุ่นหลังรักษาไว้ เพื่อเป็นเกียรติแก่เขา คือ โรงเรียนเรืองวิทยายู่ที่อำเภอวาปีปทุม

แนวความคิดที่จะพัฒนาอีสานมิได้หยุดชะงักตั้งแต่วาระที่สี่เสียอีสานถูกมาตรการ นักการเมือง
รุ่นหลังได้ดำเนินต่อเรื่อยมา แต่ที่เห็นผลชัดเจนก็ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ และรัฐบาลพลเอกเปรม
ติณสูลานนท์

ปัจจุบันคนอีสานไม่มีปมด้อยอีกต่อไปแล้ว แม้แต่เด็กหนุ่มสาวอีสานที่ไปทำงานในจังหวัดต่างๆ
ก็พูดอีสานอย่างภาคภูมิใจ นั่นก็ต้องเป็นเพราะบรรพบุรุษของเรา นายจำลอง ดาวเรือง บุกเบิกแนวทาง
ไว้เป็นมรดกทางจิตสำนึกที่จะต้องอนุรักษ์ไว้อย่างดีที่สุด

ดัดแปลงจาก : ฉลองชัย ไตรรัตน์, ที่ 1 ในมหาสารคาม (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์,
2531), หน้า 15.

ใบความรู้ที่ 4

เพี้ยชันแก้ว

เพี้ยหรือเพี้ย เป็นคำนำหน้านามที่แสดงถึงตำแหน่งที่ยกย่องกันในสมัยโบราณ ตาม พจนานุกรมฯ พ.ศ. 2525 ว่า “เพี้ย คือ ตำแหน่งขุนนางในแคว้นลานนา ล้านช้าง คือ พญา แต่ในอีสาน เพี้ย หรือเพี้ย มักใช้นำหน้าข้าราชการชั้นต้น ๆ เท่านั้น

ก่อนที่จะมีเมืองมหาสารคามได้มี “บ้านจาน” เกิดขึ้นก่อน บ้านจานเกิดขึ้นโดยจานจัน (อาจารย์จันทร) เดิมจานจันตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านก้วย แขวงเมืองร้อยเอ็ด (ก้วย คือ กล้วย) จานจันเป็นคนรักธรรมและทางโลก สมควรเป็นผู้ใหญ่ได้ จึงมีการตั้งจานจันให้เป็นเพี้ยชันแก้ว

ประมาณปีชวด พ.ศ. 2274 เพี้ยชันแก้วได้อพยพญาติพี่น้องจำนวน 11 ครัว (ครอบครัว) จากบ้านก้วยแขวงเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งบ้านใหม่ขึ้นที่โนนฝั่งกุดนางโย แล้วตั้งชื่อว่า บ้านจาน โดยใช้นามว่า “จาน” มาจาก “จานจัน” ชื่อเดิมของเพี้ยชันแก้ว (คำว่า “มาตั้งบ้านใหม่” ย่อมหมายถึงว่าที่ตรงนั้นยังไม่เคยมีหมู่บ้านคนเลย เป็นการหักล้างฉางพง ปลุกบ้าน ตั้งหมู่บ้านอย่างแท้จริง เพราะมาถึง 11 ครอบครัว)

คุ้มวัดอภิลิทธิ ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม เดิมเรียกว่า “คุ้มวัดกลาง” และเดิมจริง ๆ เรียกว่า “คุ้มบ้านจาน” ถือเป็นจุดกำเนิดของเมืองมหาสารคาม

ภายหลังจากที่เพี้ยชันแก้ว ได้ตั้งบ้านจานขึ้นแล้ว ก็ได้มีการเพิ่มประชากร ชยายบ้านหรืออาจจะมีการอพยพจากร้อยเอ็ดมาเพิ่มเติมขึ้นอีก จึงได้เกิดบ้านใต้ (บ้านนางโย) บ้านสอง บ้านเก็ง และบ้านลาด

ต่อมาพระชัชติวงศา เจ้าเมืองร้อยเอ็ดเห็นว่า “ไพร่พลในเมืองร้อยเอ็ดมีมากทั้งเขตแดนก็กว้างขวาง ควรที่จะขอตั้งเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง” และเห็นว่า “ท้าวมหาชัย (กวด) ท้าวบัวทอง ท้าวไชยวงศา (จานฮึง) ท้าวเถื่อน ท้าวชติยะ (เอบ) เป็นลูกหลานผู้มีสัตย์ญาบัตร สัตย์ซื่อมั่นคง มีสติปัญญา ชื่อสัตย์สุจริต จะคิดเป็นเมืองได้ จึงได้แบ่งเลขเมืองร้อยเอ็ดออกให้ทั้งชายฉกรรจ์ คนพิการ คนยากจน พระภิกษุสามเณร รวมได้ 4,000 คน จึงได้บอกกราบเรียนไปยังพระรณหัวเจ้าท่านกรุงเทพฯ ขอได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (“จึงได้แบ่งเลข” ในที่นี้ เลขคือ บ่าวไพร่ ข้าทาสบริวาร ส่วน พระรณหัวเจ้าท่าน หมายถึง ๖ พญา - ข้าราชการชั้นสูงในกรุงเทพฯ)

หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บ้านลาดกุดนางไข เป็นเมืองมหาสารคาม ท้าวมหาชัย (กวด) เป็นพระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม แต่ยังคงขึ้นต่อเมืองร้อยเอ็ด ประมูลเงินส่วยปีละ 30 ชั่ง ทูลเกล้าฯ (30 ชั่ง เท่ากับ 2,400 บาท เทียบเท่าในปัจจุบัน ประมาณ 288,000 บาท) ต่อมา ในปีชวด พ.ศ. 2408 พระเจริญราชเดช จึงพาท้าวเพี้ยกรมการอพยพครอบครัวออกจากเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านจานเป็นเมืองมหาสารคาม ตามโปรดเกล้าฯ (เพี้ยกรมการ หมายถึง คณะข้าราชการ)

สรุปว่า แต่ก่อนบริเวณเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม เป็นโนนสูงมีป่าไม้รกชัฏอยู่ข้างกุดนางไข"จานจาน" หรือ "เพี้ยชันแก้ว" เป็นผู้นำคณะญาติจำนวน 11 ครอบครัว อพยพจากเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านใหม่ที่โนนข้างกุดนางไข แล้วตั้งชื่อว่า "บ้านจาน" ต่อมาพระรัตนวงศา เจ้าเมืองร้อยเอ็ดเห็นควรแบ่งเขตแดนเมืองร้อยเอ็ด ตั้งเป็นเมืองขึ้นที่บริเวณบ้านลาดกุดนางไข และควรสนับสนุนให้ท้าวมหาชัย ซึ่งเป็นลูกหลานได้เป็นเจ้าเมือง จึงได้กราบบังคมทูลขอไป

- เพี้ยชันแก้ว เป็นบรรพบุรุษคนแรกของจังหวัดมหาสารคาม จะเรียกว่า "ปู่ทวด ของชาวมหาสารคาม" ก็ได้
- บ้านจาน (คุ้มวัดอภิสัทธ) เป็นจุดกำเนิดของจังหวัดมหาสารคาม
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองมหาสารคาม โดยมีพระรัตนวงศา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด เป็นผู้กราบบังคมทูลขอ
- ท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองมหาสารคาม และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่พระเจริญราชเดช (สมัยนั้นทุกคนยังไม่มีนามสกุลใช้) แต่เจ้าเมืองคนสุดท้าย คือพระเจริญราชเดช (อุ่น) ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม)

คัดแปลงจาก : ฉลองชัย ไตรรัตน์, ที่ 1 ในมหาสารคาม (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2531), หน้า 1-3.

ใบความรู้ที่ 5

นางทองคำ

บันทึกสตรีคนแรกของมหาสารคาม

หลวงอภิสิทธิ์สารคาม นายอำเภออุทัยสารคาม เป็นคนแรกที่ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นในมหาสารคาม ในสมัยนั้นโรงเรียนตั้งอยู่ในวัด โรงเรียนสารคามพิทยาคม เดิมตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์ศรี เรียกกันว่าโรงเรียนวัดโพธิ์ศรี ต่อมาจึงพัฒนาการเป็นโรงเรียนสารคามพิทยาคมในปัจจุบัน โรงเรียนวัดโพธิ์ศรี และโรงเรียนวัดบ้านไต้ ล้วนมีแต่นักเรียนชาย หลวงอภิสิทธิ์สงคราม มีลูกชาย 2 คน ลูกหญิง 6 คน ท่านคงจะต้องการให้มีความเสมอภาคแก่ลูกทั้ง 2 เพศ และท่านอยากส่งเสริมสถานภาพสตรี ท่านคิดจะส่งลูกสาวเข้าโรงเรียน แต่ถ้าจะส่งลูกสาวเข้าโรงเรียนวัดโพธิ์ศรีหรือโรงเรียนวัดบ้านไต้ ก็ยังจะเป็นการแหวกประเพณีมากขึ้นไปอีก ท่านจึงตั้งโรงเรียนขึ้นภายในบ้านของท่านเอง จ้างอาจารย์พัด และอาจารย์ทองดี เป็นครูสอน นักเรียนล้วนเป็นหญิง คือ ลูกสาว หลานสาวของนายอำเภอ และลูกสาวชาวบ้านที่อยู่ใกล้ ๆ บ้านนายอำเภอ รวมแล้วได้ประมาณ 15 คน วิชาที่สอนและเรียนมีอยู่เพียง 2 วิชา คือ วิชาหนังสือไทย และวิชาเลข วิชาหนังสือไทย มีเป้าหมายเพียงให้อ่านออกเขียนได้ และลายมือสวย ครูจะเคี่ยวเข็ญให้ศิษย์เพียงอ่านออกเขียนได้อย่างแม่นยำ อ่านจริง เขียนจริง ให้ทำซ้ำ ๆ จนเกิดทักษะ (คนโบราณกับคนสมัยใหม่ลายมือจะแตกต่างกันมาก คนโบราณจะมีลายมือคล้าย ๆ ออกจากแม่พิมพ์เดียวกัน มีความสวยงาม ตัวหนังสือจะเท่า ๆ กัน แต่คนสมัยใหม่ลายมือไม่สวยงามเลย เพราะคนโบราณไม่มีเรื่องที่จะเขียนอะไรมากมายและเวลาก็มีมากจนเหลือเฟือ แต่คนสมัยใหม่มีเรื่องที่จะเขียนมากและเวลาจะถูกจำกัดไปหมด อีกทั้งเทคโนโลยีการพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตมากขึ้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะเคี่ยวเข็ญลายมือให้สวยงาม) ส่วนวิชาเลขนั้นก็เพียงให้รู้จักการบวก ลบ คูณ หาร การที่จะให้นักเรียนคิดโจทย์เลขที่ยาก ๆ ก็มีเพียงการให้คิดโจทย์เลข “ทางหมา” เท่านั้น

โรงเรียนที่หลวงอภิสิทธิ์สารคาม ตั้งขึ้นนี้ จึงนับได้ว่าเป็นโรงเรียนสตรีเอกชนโรงเรียนแรกของจังหวัดมหาสารคาม ตั้งภายหลังโรงเรียนวัดโพธิ์ศรี แต่ตั้งก่อนโรงเรียนผดุงนารี แต่ตั้งอยู่ได้ไม่นานก็ยุบไป เพราะลูกสาว หลานสาว ของนายอำเภอได้อ่านออกเขียนได้ทั้งหมดแล้ว จึงต้องยุบไป ลูกศิษย์อาจารย์พัดในรุ่นนั้น ทุกคนล้วนได้แต่งงานไปกับสามีที่ดี ได้สร้างฐานมั่นคง ที่มีชีวิตเป็นตัวอย่างให้เห็น

อยู่ในปัจจุบันนี้ก็เช่น ญาแม่แก้ว เขียรชนะ ญาแม่ทองใส ศรีสารคาม ญาแม่โสภี รัตนแสงศึกษากร และญาแม่มงคล เป็นต้น แต่คนที่ได้เรียนสูงกว่าทุกคนมีอยู่เพียงคนเดียว คือ เด็กหญิงทองคำศรีสารคาม

เด็กหญิงทองคำ ศรีสารคาม เป็นน้องสาวของเด็กหญิงแก้ว ศรีสารคาม ลูกสาวหลวง อภิสิทธิ์สารคาม ต่างเป็นศิษย์งานพัดและอาจารย์ทองดีด้วยกัน หลังจากสังเกตเห็นแนวการเรียนของ ลูกๆ แล้ว หลวงอภิสิทธิ์สารคามก็ตั้งใจจะส่งเด็กหญิงแก้ว ไปเรียนที่กรุงเทพฯ กะให้ชุบตัวใน “อ่างทองคำ” บังเอิญเด็กหญิงแก้ว ได้ล้มป่วยหนัก คุณพ่อจึงเปลี่ยนใจให้เด็กหญิงทองคำไปแทน เพราะการเดินทางไป กรุงเทพฯ นั้นพัฒนาการคมนาคมได้ดีขึ้น “พอสมควร” กล่าวคือ ในช่วงนั้นได้มีรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงโคราชแล้ว ไม่จำเป็นต้องเดินทางผ่านดงพญาไฟ ไม่มีดงพญาไฟ มีแต่ดงพญาเย็น แต่เด็กหญิงทองคำ ก็ต้องขึ้นเกวียนจากมหาสารคามไปโคราช ใช้เวลาเดินทาง 11 คืน 12 วัน ขณะที่เด็กหญิงทองคำมีอายุ เพียง 11 ปี แม้จะไม่ได้ผ่านดงพญาไฟ แต่ก็ผ่านป่าดงดิบที่เต็มไปด้วยภยันตราย แต่พออุ่นใจอยู่ที่มี คุณพ่อเดินทางเป็นหัวหน้าคณะไปด้วย ซึ่งในแต่ละปีนายอำเภอต่าง ๆ จะต้องเปลี่ยนกันเดินทางไปราชการ ที่กรุงเทพฯ เพื่อส่งส่วย (ภาษี) พอถึงเวรนายอำเภออุทัยสารคาม หลวงอภิสิทธิ์สารคาม ก็ถือโอกาส พาลูกสาวไปด้วย เมื่อเสร็จราชการแล้ว หลวงอภิสิทธิ์สารคาม ก็นำเด็กหญิงทองคำ ไปฝากเรียนที่โรงเรียน เบญจมาชาลัย เป็นโรงเรียนสตรีประเภทกินนอน

เด็กหญิงทองคำต้องอยู่โรงเรียนประจำนี้อยู่ถึง 10 ปี โดยไม่ได้กลับมาเยี่ยมบ้านเลย ชาวคราว ทางบ้านก็เพียงได้รับจดหมาย นานเป็นเดือน ๆ จึงจะได้รับ ปีใดที่คุณพ่อมีโอกาสไปราชการที่กรุงเทพฯ ลูกสาวจึงจะได้พบคุณพ่อ ส่วนคุณแม่ไม่ได้พบเลยตลอดเวลา 10 ปีที่เรียนอยู่ในโรงเรียนเบญจมาชาลัย อาศัยที่เด็กหญิงทองคำเคยบวชชื่ออยู่ 1 พรรษา ได้รับการฝึกอบรมในทางธรรมะพอสมควร จึงทำให้เกิด ความมานะอดทน ความพยายามที่สำคัญ คือ มีทมะ และขันติ ซึ่งได้ช่วยให้เด็กหญิงทองคำมีชีวิตอยู่ใน โรงเรียนประจำได้ถึง 10 ปี จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา (เพื่อนร่วมรุ่นมีอดีต ส.ส.หญิงอรพิน ไชยกาล คุณหญิงกรองแก้ว และคุณหญิงกรองทอง เป็นต้น)

ในปีที่ 10 ของการเรียน เด็กหญิงทองคำ ก็ได้กลายเป็นนางสาวทองคำและได้เรียนสำเร็จ ประโยคครูประถมสามัญ ทันทีที่เรียนจบทางราชการก็บรรจุแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ โรงเรียน สตรีประจำจังหวัด “ผดุงนารี” เมื่อ พ.ศ. 2469 หลังจากรับราชการต่อมาอีกไม่นานก็ได้ไปอบรมวิชาครู การเรือนที่กรุงเทพฯอีก ช่วงนี้ทางรถไฟได้ขยายต่อจากนครราชสีมา ผ่านสถานีบ้านไผ่ไปถึงอุดรธานี แล้ว การเดินทางจึงค่อยสะดวกสบายขึ้นมาก (เมื่อเทียบกับเมื่อก่อนที่ไปในครั้งก่อน)

นางทองคำ (ตอนนี้ได้สมรสกับนายประนต พรชัย แล้วจึงเป็นครูใหญ่เหมือนกัน แต่เป็นโรงเรียนประจำจังหวัดชาย “สารคามพิทยาคม”) นางทองคำ พรชัย ก็ได้ศึกษด้วยตนเอง สอบเลื่อนวิทยฐานะได้วุฒิประโยคครูมัธยม ต่อมาได้สมัครเข้าเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในสมัยนั้น เรียกว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นมหาวิทยาลัยเปิดเหมือนมหาวิทยาลัยรามคำแหง เรียนอยู่หลายปีจึงสำเร็จได้รับปริญญาตรีธรรมศาสตร์บัณฑิต (เทียบเท่านิติศาสตร์บัณฑิต) และเมื่อลาออกจากราชการแล้ว ก็ได้ตั้งโรงเรียนสตรีศรีสารคาม และได้ตั้งสำนักงานทนายความรับว่าความทั่วราชอาณาจักร

จึงนับว่านางทองคำ (ศรีสารคาม) พรชัย เป็นสตรีคนแรกในมหาสารคาม ที่เป็นผู้บุกเบิกนำร่องทางการศึกษาของสตรี

คัดแปลงจาก : ฉลองชัย ไตรรัตน์, ที่ 1 ในมหาสารคาม (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2531).

ใบความรู้ที่ 6

พระสารคามมุนี

คนที่ได้รับการศึกษาดีแล้ว มีสภาพเหมือนกับการที่ได้ชุบตัวให้เป็นทอง เพราะมีแววว่ำและมีค่าราคาสูง ในสมัยก่อนสถานศึกษาที่ดีจะอยู่ในกรุงเทพฯ จึงได้ชื่อว่าเป็นอ่างทองคำของคนไทย โดยทั่วไปใคร ๆ ก็อยากจะไปชุบตัวที่กรุงเทพฯ แม้ในปัจจุบันก็ตาม

กรุงเทพฯ เป็นอ่างทองคำมาแต่โบราณ แต่ถนน-เส้นทางเดินจากมหาสารคามไปสู่อ่างทองคำมิได้เป็นทองคำแม้แต่เม็ดเดียว

ในสมัยโบราณมีวัดเป็นโรงเรียน พระที่อยู่ในวัดจึงมีทั้งพระที่เป็นอาจารย์และพระเถระที่เป็นศิษย์หรือนักศึกษา ความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนหรือนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นในสมัยโบราณหรือในสมัยใหม่ คนที่รักความก้าวหน้าย่อมจะต้องแสวงหาสถานศึกษาที่ดีที่สุด หรือที่ดีกว่า

ดังนั้น พระ นักศึกษา รุ่นแรก ของมหาสารคาม ผู้รักความก้าวหน้า จึงพากันไปแสวงหาที่เรียนใหม่ที่ดีกว่าในกรุงเทพฯ มีพระภิกษุจำนวน 2 รูป ได้พากันเดินทางไปหาสำนักเรียนที่กรุงเทพฯ แต่เป็นที่น่าเสียใจและเสียดายที่พระรูปหนึ่งได้ตกจากเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแก่ภรรณภาพ พระรูปที่เหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ได้ไม่นานก็เดินทางกลับมหาสารคาม พระรูปนี้ได้มีความเจริญในพระพุทธศาสนา จนในที่สุดได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระสารคามมุนี เจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม เจ้าอาวาสวัดมหาชัย

ท่านเจ้าคุณพระสารคามมุนี เดิมชื่อ พระสาร การเดินทางของพระสารไปกรุงเทพฯ นั้นต้องเดินด้วยเท้าในเส้นทางเดียวกับที่ข้าราชการเดินไปส่งส่วย (ภาษี) ประจำปี ในสมัยนั้นการเดินทางจากมหาสารคาม สู่กรุงเทพฯ ถือว่าเป็นการเสี่ยงภัยอย่างยิ่ง ใครไปแล้วจะไม่แน่ใจว่าจะได้กลับมาถึงบ้านอย่างปลอดภัยหรือไม่ อาจจะตายก่อนไปถึงกรุงเทพฯ หรือไปถึงกรุงเทพฯ แล้วขากลับก็อาจจะป่วยตายไปภายหลัง เพราะอะไรหรือ ก็เพราะว่าจะต้องเดินทางอย่างดีก็มีม้า ช้าง หรือเกวียนเป็นพาหนะ เส้นทางที่เดินคือจากมหาสารคาม ไปเมืองพล หนองสองห้อง พิมาย โคราษ ผ่านดงพญาไฟ ไปนครนายก แล้วจึงไปลงเรือ (ค้อยสบายขึ้น) ไปปราจีนบุรี แปรตัว แล้วเข้าสู่กรุงเทพฯ อันตรายในระหว่างการเดินทางก็คือ โจรผู้ร้าย สัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือ งู หมี และช้างป่า เป็นต้น ที่พักระหว่างการเดินทางไม่มีโรงแรมหรือโรงแรม แต่จะเป็นร่มไม้ หรือใต้เกวียน (ถ้ามี) บางที่ระหว่างนอนหลับเผลอ ๆ เสือโคร่งจะคาบคนไปกิน พอตื่นขึ้นเพื่อนก็หายไปเสียแล้ว จุดที่มีอันตรายสูงสุดจะอยู่ที่ดงพญาไฟ ฟังแต่ชื่อก็สั่นใจได้

ว่าร้อนและร้ายขนาดไหน ดงนี้เป็นป่าที่บรกดั้ง เป็นป่าดงดิบ เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายและที่สำคัญคือ ไข้ป่า ใครผ่านดงพญาไฟไปได้นับว่าโชคดีมหาศาล ไข้ป่าจากดงพญาไฟอาจจะไปแสดงฤทธิ์ต่อเมื่อได้เดินทางกลับถึงบ้านแล้วก็ได้ ยาที่รักษาก็ไม่มีฤทธิ์เหมือนยาในสมัยนี้ ใครเป็นแล้วมีหวังตายมากกว่าจะมีชีวิตอยู่ (ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงให้สร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ทางรถไฟตัดผ่านดงพญาไฟ มีคนงานสร้างทางรถไฟป่วยเป็นไข้ป่าตายมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจึงทรงใช้หลักจิตวิทยา ทรงเปลี่ยนชื่อดงพญาไฟ เป็นดงพญาเย็น)

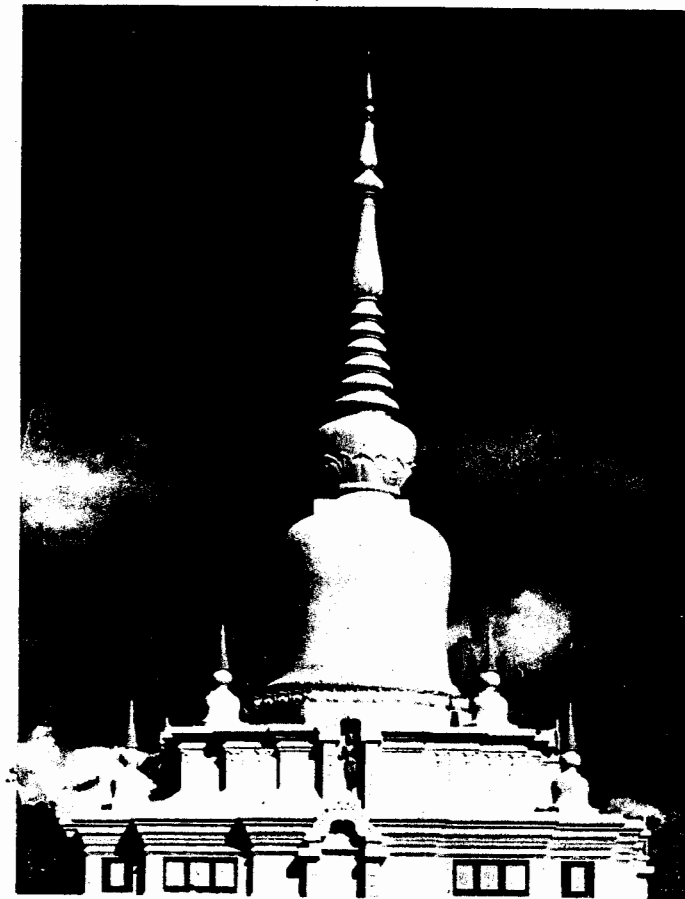
ดังนั้น คนมหาสารคามจะไปกรุงเทพฯ จะต้องมีการ “เต้า” กัน คือ นัดหมายหาเพื่อนร่วมทางไปกันเป็นขบวน บางทีก็นัดเพื่อนจากเมืองร้อยเอ็ด หรือเมืองอื่น ๆ ด้วย เขาถือหลัก (คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย สามคนกลับบ้านได้) ถ้าไปกันหลายคนจะได้ช่วยกันต่อสู้กับภัยที่อาจจะมีมาได้ เมื่อเต้าหรือรวมกันได้แล้ว ก็ไปตั้งกองรวมพลกันอยู่ที่บ้านคือ ในคืนก่อนที่จะเดินทางก็มีการนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 9 รูป สวด “ตั้งมงคล” เจริญพุทธมนต์ และทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ รุ่งเช้าก่อนออกเดินทาง พระสงฆ์จำนวน 9 รูปจะสวดชัยภูโต ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ และมีการอวยชัยให้พร ขอให้ผู้ไปแล้วกลับมาโดยปลอดภัย ให้สวัสดิ์มีชัยทุกคน แต่ข้อเท็จจริงปรากฏว่ามักจะกลับมาไม่ครบ ถ้าไม่เพราะถูกเสือกินก็ป่วยตาย

พระसार เป็นพระภิกษุนักศึกษารุ่นแรก ที่เดินทางผ่านดงพญาไฟไปอ่างทองคำ พระที่ไปในเที่ยวนั้นมี 2 รูป แต่ขาดกลับมีเพียงพระसारรูปเดียว การไปชุบตัวของพระसार พระสารสอบธรรมะได้เพียงนักธรรมชั้นตรี แล้วไม่ได้สอบในชั้นสูงต่อไปแต่อย่างใด ท่านเพียงศึกษาเพื่อ “รู้ธรรม” และสั่งสอนในเรื่องธรรมะเท่านั้น

ดัดแปลงจาก : ฉลองชัย ไตรรัตน์, ที่ 1 ในมหาสารคาม (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2531),

ใบความรู้ที่ 7

พระธาตุนาดูน

ภาพที่ 2 : พระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, “มหาสารคาม,”

เอกสารเผยแพร่ (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ม.ป.ป.), หน้า 1.

พระธาตุนาดูน

นครจำปาศรี ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เดิมขอมมีอิทธิพลอยู่บริเวณนี้ นครจำปาศรี เป็นอาณาจักรหนึ่งในยุคเดียวกันกับศรีโคตรบูร หรือในยุคพูนันและเจนละของขอม (พุทธศตวรรษที่ 1-13) อยู่บริเวณ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีความเจริญรุ่งเรืองทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนามาแล้วในอดีต จากหลักฐานโบราณสถานที่ยังคงสภาพให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ กู่สันตรัตน์ กุ๋น้อย ศาลานางขาว และโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในเขตโบราณสถานและเขตเมืองโบราณ ได้แก่ สถูปทองสำริดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพิมพ์ดินเผา พระวัชรธร พระอิศวร พระนารายณ์ เศียร พระกร เทวรูป หลัทธิศาจารย์ก เทวรูปพระนางอุมา และภาชนะเครื่องใช้ของบรรพชนโบราณ สันนิษฐานได้ว่า นครจำปาศรีมีความเจริญรุ่งเรืองมา 2 ยุคด้วยกัน คือ

1. ยุคทวารวดีระหว่าง พ.ศ. 1000-1200
2. ยุคลพบุรีระหว่าง พ.ศ. 1600-1800

นครจำปาศรีตัวเมืองเป็นรูปไข่ กำแพงเมืองประกอบด้วยเชิงเทินดิน 2 ชั้น มีคูอยู่กลาง คู กว้างประมาณ 20 เมตร เชิงเทินดินสูงประมาณ 3 เมตร และกว้างประมาณ 6 เมตร มีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ภายในตัวเมืองและนอกเมืองมีเจดีย์สมัยทวารวดีอยู่ประมาณ 25 องค์ (ขณะนี้ได้ขุดพบแล้วประมาณ 10 องค์) จากหนังสือโบราณ (หนังสือก้อม) กล่าวว่า พระยศวรราชเจ้า ผู้ครองนครจำปาศรีอันมีพระนางยศศรีผู้เป็นพระราชเทวี ผู้มีวงศ์ตระกูลมาจากกษัตริย์เจ้าจิตเสนราชาพร้อมด้วยไพร่พลบริวารได้ร่วมกันขุดค่ายคูเมือง ตะพัง บึง หนอง สำหรับเป็นค่ายคูเมืองป้องกันข้าศึกศัตรูและใช้น้ำทำพิธีกรรม อุบโภค บริโภค

เจ้าเมืองครองนครจำปาศรีนับตั้งแต่พระเจ้ายศวรราชมาโดยลำดับ ได้สร้างเทวาลัย ปรากฏว่าได้แก่กู่สันตรัตน์ กุ๋น้อย และศาลานางขาว เป็นต้น เพื่อเป็นสถานที่สักการบูชาในพิธีตามธรรมเนียมในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธตามลำดับ

นครจำปาศรีได้เจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และการปกครอง มาจนถึงขีดสูงสุดและก็มีความเสื่อมถอยลง

เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2522 ได้ขุดค้นพบสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สถูปทำด้วยทองสำริด แยกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนตัวสถูปหรือองค์ระฆัง ทำด้วยทองสำริด มีลักษณะคล้ายระฆังหรือโอคว่ำ สูง 12.1 เซนติเมตร แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนตัวสถูป หรือองค์ระฆัง ซึ่งเป็นส่วนที่บรรจุพระอังคาร (ขี้เถ้า) เทียน และดอกไม้ ตอนคอสถูปหรือคอระฆัง ซึ่งเป็นส่วนที่บรรจุดิลิปพระบรมสารีริกธาตุ

2. ส่วนยอดทำด้วยทองสำริดกลมตัน ทำเป็นปล้องไฉน ลูกแก้วและปลียอด ตอนต้นทำเป็นเกลียว สามารถปิดประกบกับส่วนตัวองค์สถูปได้พอดี มีความสูง 12.3 เซนติเมตร เมื่อนำส่วนยอดมาปิดประกบกับตัวองค์สถูปแล้วจะมีความสูงรวมจากฐานถึงยอด 24.4 เซนติเมตร ผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ประกอบด้วย ดิลิป 3 ชั้น คือ ชั้นนอกเป็นสำริด ชั้นกลางเป็นเงิน ชั้นในเป็นทองคำ ภายในดิลิปทองคำมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ 1 องค์ มีลักษณะเป็นเกล็ดสีขาวขุ่นขนาดเล็กยาวหนึ่งช่องเมล็ดข้าวสารหักครึ่ง หล่อเลี้ยงไว้ด้วยน้ำมันจันทน์ เมื่อเปิดออกมาจะมีกลิ่นหอมมาก

ดิลิปทั้ง 3 ชั้น จะบรรจุซ้อนกัน ทุกดิลิปมีฝาปิดอย่างมิดชิดและรวมบรรจุอยู่ในส่วนคอระฆังของสถูปสำริด

ภาพที่ 3 : สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ที่มา : กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน

(กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, 2534), หน้า 80.

หลังจากที่ขุดพระบรมสารีริกธาตุแล้ว รัฐบาลและชาวจังหวัดมหาสารคาม จึงได้ร่วมกันก่อสร้างพระธาตุนาคนขึ้น ๖ พงศ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2528 ณ บริเวณที่สาธารณะโคกคงเต็ง เนื้อที่ 902 ไร่ โดยมีลักษณะประยุกต์จากสถูปจำลองที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ กับศิลปทวารวดี ก่อสร้างเสร็จเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาทรงประกอบพิธีอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานไว้ในองค์พระธาตุนาคน เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2530

ลักษณะพระธาตุนาคน จำลองแบบสถูปทองสำริดที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นศิลปทวารวดี มีความสูงจากฐานถึงยอด 50.50 เมตร ขนาด 35.70 เมตร กรมศิลปากรเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ใช้งบประมาณ 7,580.000 บาท ตัวองค์พระธาตุแบ่งออกเป็น 16 ชั้น ลักษณะการก่อสร้างเป็นแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังภายนอกทำด้วยหินล้างเบอร์ 4

ดัดแปลงจาก : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3,

“มหาสารคาม,” เอกสารเผยแพร่ (ขอนแก่น : คลังนาทวีทยา, ม.ป.ป.)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 1

ใบงานที่ 1

ให้นักเรียนศึกษา ใบความรู้ที่ 1 แล้วตอบคำถามต่อไปนี้ (10-15 นาที)

- บรรพบุรุษของชาวมหาสารคามอพยพมาจากบริเวณใด

_____ (เวียงจันทน์-หลวงพระบาง และเขมร)

- มหาสารคามเดิมขึ้นกับเมือง _____ (ร้อยเอ็ด)

- เจ้าเมืองคนแรกของมหาสารคาม คือ _____ (ท้าวมหาชัย (กวด))

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 2

ใบงานที่ 2

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 2 แล้วตอบคำถามต่อไปนี้ (10-15 นาที)

- เดิมบริเวณร้อยเอ็ดประกอบด้วยจังหวัดใดบ้าง _____

_____ (ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ กมลาไสย และสุวรรณภูมิ)

บัตรคำสังศูนย์การเรียนรู้ 3

ใบงานที่ 3

ให้ฟังเทปตำนานของชาตุนาตุน แล้วตอบคำถามต่อไปนี้ (10-15 นาที)

- พระชาตุนาตุน อยู่ที่ (อำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม) _____
- มีความสำคัญ คือ (เป็นที่บรรจุศพพระบรมสารีริกธาตุ) _____
- บุคคลสำคัญจากตำนานมีใครบ้าง _____
 _____ (พระยศวรราชเจ้า, พระนางยศศรีสมิ, พระเจ้าจิตเสนราชา) _____

บัตรคำสังศูนย์การเรียนรู้ 4

ใบงานที่ 4

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้เรื่อง เพี้ยชันแก้ว นายจำลอง นางทองคำ และพระสารคามมณี แล้วตอบคำถามต่อไปนี้ (10-15 นาที)

1. เรื่องเพี้ยชันแก้วสะท้อนให้เห็นเหตุการณ์ใด (การตั้งเมืองมหาสารคาม) _____
2. เรื่องนายจำลอง สะท้อนเหตุการณ์ใด (การเมืองในอดีต) _____
3. นางทองคำ เป็นแบบอย่างในด้านใด (ความอดทน, ความเพียร) _____
4. ทลวงอภิสิทธิ์ สารคาม สำคัญอย่างไร (ให้โอกาสผู้หญิงได้เล่าเรียน) _____
5. เรื่องพระสารคามมณี สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์ในอดีตอย่างไร
 _____ (การคมนาคมยังไม่สะดวก) _____

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 5**ใบงานที่ 5**

1. ให้นักเรียนศึกษาเรื่อง พระธาตุนาดูน แล้วตอบคำถามต่อไปนี้ (10-15 นาที)

1.1 นครจำปาศรี มีความสำคัญอย่างไร _____

(เป็นอาณาจักรที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองด้านศาสนา การเมือง เศรษฐกิจและสังคม)

1.2 ให้ระบุสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มา 3 ชื่อ

(ภูสีฐาน ภูพาน ภูผายาย ศาลาขาว)

บัตรคำสังศูนย์สำรอง

ให้บอกคุณค่าของตำนาน หรือนิทาน โดย

- ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นจากการที่ได้ศึกษาด้านาน/นิทาน โดยเขียนสรุปประโยชน์ที่ได้รับให้ได้มากที่สุด

(สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์ด้านประวัติศาสตร์)

(สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ เช่น การคมนาคมในอดีต)

(สะท้อนให้เห็นการเมืองและค่านิยมของคนในอดีต)

(ทำให้ทราบที่มาของโบราณสถานต่าง ๆ และประวัติบุคคลสำคัญในท้องถิ่น)

- เรื่องเพ็ชร์แก้ว สอดคล้องกับประวัติศาสตร์มหาสารคามอย่างไร

(สะท้อนให้เห็นการอพยพประชากรไปตั้งเมืองใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4)

ตำนานพระธาตุนาตุน

ผู้เล่า : รศ.อภิศักดิ์ โสมอินทร์

อ.เมือง

แต่ปางปู่ปางปู่¹ ตั้งแต่สมัยขอมมีอิทธิพลแผ่ปกคลุมมาถึงเมืองต่าง ๆ บริเวณสุวรรณภูมิ เมื่อพุทธศตวรรษที่ 13 ถึง 16 เอ็นว่า สมัยทวารวดี มีเมืองหนึ่งชื่อว่า นครจัมปาศรี พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองนครมีชื่อว่า พระยศวรราชเจ้ามีนางยศศรีผู้มีมิ่งมงคลจากกษัตริย์ จิตเสนราชา ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ พาอาณาประชาราษฎร์ ชด ค่าย คูเมือง เอ็ดบึง หนอง และขุดน้ำสร้างเพื่อใช้อุปโภคบริโภคและใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนั้นคูเมืองยังช่วยป้องกันข้าศึกศัตรูได้อีกทางหนึ่ง ต้าอิด²ที่มาสร้างเมือง ปรากฏว่ายังมีสถานที่สำคัญที่จะสวดมนต์ หรือทำพิธีกรรมอื่น ๆ จึงทรงดำริให้สร้างเทวาลัยและปราสาทขึ้น จากนั้นก็มีการสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุ เพื่อเป็นที่สักการบูชาในพิธีศาสนาพราหมณ์และพุทธ พระองค์ได้ปกครองและทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญมาตลอด จนกระทั่งสวรรคต จึงมีพระเจ้าแผ่นดินต่อมา คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 และ 7 เมื่อปกครองบ้านเมืองกะได้สร้างคูต่าง ๆ กะมีคู สันตรัตน์ กุ๋น้อยศาลนางขาว เพื่อเป็นหอสวดมนต์และเป็นที่สักการะทางศาสนา นครจัมปาศรีมีความเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาตลอดจนกระทั่งในสมัยหนึ่งมีกษัตริย์ ชื่อเจ้าฟ้าจุ่มแหล่งหล้าธรณี (ปัจจุบัน คือ เมืองหลวงพระบาง) เฝ็นเป็นราชโอรสของขุนฟ้าหรือขุนรักษัฟ้า แล้วเป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าสิรินทราแห่งอินทปัฐ (นครธม) พระเจ้าฟ้าจุ่มแหล่งหล้าธรณี ผู้มีอำนาจเก่งกล้าในทางรบ ได้ยกกองทัพมาตีเมืองสาเกตุ (ปัจจุบันคือเมืองร้อยเอ็ด) และเมืองที่เป็นบริวาร คือ เมืองจัมปาศรี (มหาสารคาม)

การสงครามนี้ พระเจ้าฟ้าจุ่มได้สั่งให้ทหารบริพัตรจับเชลย ใช้ไฟจุดบ้านเรือนได้รับความเสียหาย เอ็ดให้นครจัมปาศรีได้รับความวิบัติตั้งแต่นั้นมา

สมัยนี้ที่นครจัมปาศรี (บริเวณอำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม) ได้มีการชกพ้อสถูปพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522 จึงได้สร้างพระธาตุนาตุนเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนั้นในอำเภอนาตุนยังชกพ้อป้อน้ำที่ปุ่นขึ้นมาตลอดเวลา ชาวบ้านจึงเอ็นว่า “น้ำตุน” ถือว่าปิ่นป้อน้ำศักดิ์สิทธิ์ แล้วได้อัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์มาประกอบพิธีกรรมสำคัญ จากน้ำตุนจึงกลายเป็น “นาตุน” ในสมัยนี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹แต่ปางปู่ปางปู่ = นานมาแล้ว ²ต้าอิด = แรก, ที่แรก, ครั้งแรก

นางทองคำ

ผู้เล่า : รศ.อภิศักดิ์ โสมอินทร์

อ.เมือง

ในสมัยแต่กี้แต่ก่อน บ้านเขาพวกแม่หญิง¹ เผื่อนให้เขียนหนังสือ ให้อยู่บ้านชื่อ² ๗ เป็นแม่บ้าน แม่เขียนให้เป็นแม่เจ้าเขียนว่าชั้นเถาะ³ ให้แต่พวกผู้ชายเขาเขียนว่านั้นเถาะ แต่มาสมัยนั้นกะมี นายอำเภอผู้หนึ่งชื่อว่า หลวงอภิสิทธิ์สารคาม แต่เผื่อนกระบกกล้าส่งลูกสาวไปเขียนในโรงเรียน ย่านหมู่เผื่อนว่าให้ย่อนบมีผู้ได้ส่งลูกสาวไปเขียนหนังสือ มันสิเป็นการแหกประเพณี เผื่อนกะเลยจ้างครูแม่หญิงมาสอนกับเขียนนี้แหละ แล้วกะเอิ้นลูกชาวบ้านมาเขียนนำ ตอนนั้นมี 15 คน เขียนอยู่ 2 วิชา คือ หนังสือไทยกับเลขคณิต ตอนนั้นกะเขียนให้อ่านออกเขียนได้ แล้วกะให้บวกลบคูณหารถ่อนั้น สิมี่เลขที่ยากก็มีแต่โจทย์ทางหมา บ่หลายดอก พอลูกเขียนจบ ก็เลยเข้า⁴ สอน อยู่มาเมื่อหนึ่งนายอำเภออยากให้ลูกสาว คนเอื้อยชื่อว่า แก้ว ไปเขียนต่อที่กรุงเทพฯ แต่นางแก้วเกิดบ่ช่าบาย⁵ เจ็บป่วย เผื่อนกะส่งน้อง คือ นางทองคำไปแทน ตอนนั้นนางทองคำยังอายุ 11 ปีท่อนั้น การเดินทางสมัยนั้นลำบาก แต่กะมีรถไฟฮอดโคราชแล้วจากสารคามขึ้นเกียน⁶ไป แล้วไปต่อรถไฟที่โคราชข้าม⁷ ดงญาไฟ ฮอดกรุงเทพฯ รวมเวลาเดินทาง 12 มื้อกับ 11 คืน พ่อพาไปเขียนที่โรงเรียน เบญจมาชาลัย อยู่โรงเรียนประจำกินนอนอยู่กับชั้น⁸ เลยมีแต่พ่อเที่ยวไปเยี่ยมยามไปราชการ นางบ่ได้กลับมาเยี่ยม⁹บ้านจ๊กเถื่อ¹⁰จน 10 ปี แม่กะบ่ได้เห็นหน้าลูกคือกัน

จนกระทั่งนางสำเร็จการศึกษา กะได้มาเป็นครูใหญ่อยู่โรงเรียนผดุงนารี แล้วกะได้แต่งงานกับครูใหญ่โรงเรียนสารคามพิทยาคม คือ นายประณต พรชัย นับว่านางเป็นแม่หญิงคนต่ำอด¹¹ที่ได้เขียนหนังสือสูง

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ แม่หญิง	=	ผู้หญิง	⁷ ข้าม	=	ข้าม
² ชื่อ ๗	=	เฉย ๗	⁸ ชั้น	=	นั้น
³ เถาะ	=	เถอะ	⁹ ยาม	=	เยี่ยม
⁴ เขา	=	เลิก	¹⁰ จ๊กเถื่อ	=	สักครั้ง
⁵ ช่าบาย	=	สบาย	¹¹ ต่ำอด	=	แรก
⁶ เกียน	=	เกวียน			

นายจำลอง

ผู้เล่า : รศ.อภิศักดิ์ โสมอินทร์

อ.เมือง

ในครอบครัว ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอลำปำปทุม มหาสารคาม มีครอบครัวชานา มีความ
ทุกข์ยากหลาย ลูกชายฝันเชื่อว่าจำลอง ดาวเรือง เมื่อเขียนจบในหมู่บ้านแล้วจะไปเรียนต่อในเมือง
นายจำลองอยากไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ อีกแต่ด้วยความทุกข์ยากจึงไปอาศัยวัดอยู่ นายจำลองไปเรียนวิชาช่าง
พอเขียนจบแล้ว ก็ไปรับจ้างกับเจ้าแก้วในกรุงเทพฯ โดนเดบ'กะลาออกเมื่อบ้าน ได้ไปลงที่²ซื้อ
รถโดยสารกับหมู่ แล่นจากมหาสารคามไปอุบล นายจำลองเป็นคนขับรถเอง ต่อมาหันหลังหัน (ขาดทุน)
จึงไปเสี่ยงโชคที่นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ไปเฮ็ดอีหยังติ ไปชกมวยเห่ เป็นนายท้ายเรือยนต์แล่นใน
แม่น้ำโขงแทน อยู่จำปาศักดิ์ 2 ปี กะเลยกลับมาบวชให้แม่แล้วกะสึกออกมาไปเป็นครูประชาบาล
จากนั้นกะไปลงสมัครผู้แทน ตอนนั้นกะอายุ 27 ปี เผื่อนกะได้เป็นผู้แทน

คนสมัยนั้นอีสานกะคือ อีสาน ยังไปได้เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ คนอีสานมีความ
ต่ำต้อยน้อยหน้าอยากอายุอย่างหลาย ย้อนว่า³เป็นดินแดนที่แร้นแค้นยากจน คนกะบ่มีการศึกษายัง
เป็นที่ดูถูกของคนภาคกลาง พวกได้ไปเรียนอยู่กรุงเทพฯ หรือว่าไปทำงานสิบล้าเข้าอีสาน ยานเขาฮู้ว่า
เป็นลาวสิเกิดปมด้อย ตรงกันข้ามกับชุม⁴ภาคใต้ เขาเข้าได้กัน เพราะว่าเขาภาคภูมิใจในความร่ำรวย
ย้อนบ้านเมืองเขามีทรัพยากรหลาย มีทะเล มีแร่ธาตุ ปมด้อยนี้เฮ็ดให้เกิดผู้นำผู้แทนอีสานหลายคน เช่น
นายทองอินทร์ นายฟอง นายเลียง หลายคนหุ่นละ แต่ว่ามีอยู่สี่คนที่หัวรุนแรง เอ็นว่าสี่เสืออีสาน กะ
มีทองอินทร์ คนอุบล ถวิล อยู่ร้อยเอ็ด นายเดียวกับนายจำลอง นี่ละในสงครามโลกครั้งที่ 2 สี่เสือนี้
กะเข้าเสรีไทย ทางอีสานมีฐานปฏิบัติการกลางภูเขายู่บ้านนาคูกาพลินธุ์ สมัยหุ่นรัฐบาลไทยถูกบังคับ
จากญี่ปุ่นยอมให้ญี่ปุ่นใช้ฐานทัพ เสรีไทยจึงต่อต้าน บาดนี้สงครามสงบ ญี่ปุ่นกะแพ่ขบวนการเสรีไทยจึงมี
บทบาทการเมือง ได้จัดตั้งรัฐบาลสี่เสืออีสานได้รับเห็นดีเห็นงามตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล นายจำลอง
ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีหลายสมัย บ่ว่าสิเป็นยุคของรัฐบาล ทวี บุญเกิด เสนีย์ ปราโมทย์ ปรีดี
พนมยงค์

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นผู้มีอิทธิพลหลายพวกสี่เสือ
อีสานกะกำลังต่อสู้เพื่ออีสาน ในการรวม ส.ส.อีสานแยกแผ่นดินอีสาน แต่ท่านเผ่ากะป๋ยอม จอมพล ป.

จึงให้เปลี่ยนอีสานเป็นตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่มาบ่โดยบ้าน สี่เสืออีสาน กะถึกมาตกรรม บ่จักว่าไผ
ฆ่าตาย แต่หลังจากนั้นกะมีนักการเมืองรุ่นหลัง ๆ ที่อยากพัฒนาอีสานคือกัน กะคือ จอมพลสฤษดิ์ แต่
เผ่นกะมาตายซะก่อนสิได้พัฒนาบ้านเฮานี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ โดนเดิบ	=	นานพอสมควร
² ลงทั้น	=	ลงทุน
³ ย่อนว่า	=	เพราะว่า
⁴ ซุ่ม	=	พวก

เพี้ยชันแก้ว

ผู้เล่า : รศ.อภิศักดิ์ โสมอินทร์

อ.เมือง

ก่อนสืบทอด เมืองมหาสารคามนี้ ได้เกิดมีบ้านงานขึ้นก่อนได้ โดยงานจัน (อาจารย์) ตั้งบ้านเรือนอยู่ร้อยเอ็ดฟั่น อยู่บ้านก้วย งานจันเป็นฐาทังทั้งทางโลก ทางธรรม สมควรเป็นผู้ใหญ่ เจ้านายเผิ่นจึงตั้งงานจันเป็นเพี้ยชันแก้ว (พญา)

ต่อมาเพี้ยชันแก้วกะไดอพยพญาติพี่น้อง จำนวน 11 ครอบครัว จากบ้านก้วยแขวงเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านใหม่อยู่กุดนางโย แล้วตั้งชื่อว่าบ้านงาน หลังจากนั้นได้มีการเพิ่มประชากร ขยายบ้าน แล้วมีคนอพยพจากร้อยเอ็ดมาตั้งเรื่อย ๆ จึงได้เกิดบ้านไค้ (บ้านสองนางโย) บ้านสอง บ้านแก้ง แล้วกะบ้านลาดพวกนี้มาอยู่กะพากันถางป่าหลาย ย่อนแต่ก็มีแต่ป่า ยังบ่ทันเป็นเมือง

ต่อมาพระชัตติยวงศา เจมเมืองร้อยเอ็ดเห็นว่าไพร่พลในเมืองร้อยเอ็ดหลายโพด² จึงขอตั้งเมืองอีกเมืองหนึ่ง แล้วกะเห็นว่า ท้าวมหาชัย (กวด) ท้าวบัวทอง ท้าวไชยวงศา (งานฮึง) ท้าวเถื่อน เป็นลูกหลานเจ้าของมีนสัยดี จึงได้แบ่งเมืองออกให้ แล้วกะแบ่งชายฉกรรจ์ คนพิการ คนยากจน พระ เณรรวมได้ 4,000 คน กราบบังคมทูลไปหาพระเจ้าอยู่หัว (ร.4) เผิ่นกะเลยตั้งบ้านลาดกุดนางโยเป็นเมืองที่ขึ้นกับร้อยเอ็ด สงส่วยปีละ 30 ชั่ง คือเก่าอยู่ กะนับว่าเผิ่นเหล่านี้เป็นผู้บุกเบิกเมืองมหาสารคามตำอิดตำก้อกะตาย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹เพี้ย, เพี้ย = พญา

²โพด = เกินไป

เส้นทางคำอืดสู่อ่างทองคำ

ผู้เล่า : รศ.อภิศักดิ์ โสมอินทร์

อ.เมือง

ในสมัยก่อนมีวัดเป็นโรงเรียน ผู้ใดต้องการแสวงหาความรู้¹ก็ต้องเดินทางไปกรุงเทพฯ ตอนนั้นมีพระ 2 องค์พากันไปเขียนต่อที่กรุงเทพฯ พระองค์หนึ่งชื่อว่าพระसार เดินทางไปกรุงเทพฯ สมัยนั้นบ่มรด ต้องหย่าไป ถือว่าเสี่ยงภัยหลาย ลังคน²กะตึกเสือกัดตาย เป็นไข้มาเลเลีย หน้อย่างดีก็มี ม้า ช้าง หรือเกวียนท่อนั้น ไปขอดโคราชภูเขาดงพญาไฟ แล้วจึงไปต่อเฮือไปทางนครนายกแปดริ้ว ระหว่างการเดินทางบ่มโรงแรม³พักไต้ฮ่มไม้ นอนหลับดี ๆ กะตึกเสือกัดไปกิน บู่⁴เหมื่อ⁴ตื่นขึ้นมาหมู่เสีย ไปโสกะบู่ เป็นไข้ป่ากะบ่มียารักษา สมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีรถไฟจากกรุงเทพฯขอดโคราช ย่อนว่าคนมัน ตายหลาย เฝื่อนกะเปลี่ยนดงพญาไฟเป็นดงพญาเย็น ผู้ใดจะไปกรุงเทพฯกะเ็นมา⁵ไต้⁶มาโฮม⁶กัน บางที กะนัดหมู่จากร้อยเอ็ดมาก่อนเสิเดินทางกะนิมนต์พระมา 9 องค์มาสวดตั้งมุงคุล เสิ้ดบายศรีสู่ขวัญยามเช้า ก่อนเดินทางกะให้ทอดน้ำมนต์ ให้กลับมาครบทุกคน แต่ส่วนหลายมักกลับมาบ่ครบ ย่อนตายก่อน พระसार เป็นพระรุ่นแรกที่ไป ตอนนั้นไป 2 คน แต่ตายไปเหลือพระมาองค์เดียว คือ พระसार เมื่อพระसार เรียนจบ กลับมาได้สอนลูกศิษย์ลูกหาหลายคน ต่อมาจึงได้เป็นพระสารคามมุนี เจ้าอาวาสวัดมหาชัย จังหวัด มหาสารคามเฮานี้แหละครับ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ตีม	=	เพิ่ม
² ลังคน	=	บางคน
³ ไต้	=	นะ
⁴ บู่เหมื่อ	=	รู้สึก
⁵ ไต้	=	รวม
⁶ โฮม	=	รวม

แผนการสอนที่ 5

เรื่อง ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านมักสะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ตามประสบการณ์ของผู้เล่า การศึกษานิทานพื้นบ้านจะทำให้เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นตั้งแต่อดีตแล้วยังสามารถนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับความรู้ทางภูมิศาสตร์และสภาพจริงในปัจจุบันได้

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดมหาสารคาม ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. เปรียบเทียบลักษณะภูมิศาสตร์ที่ปรากฏในนิทานกับความรู้ทางภูมิศาสตร์และสภาพจริงในอดีตและปัจจุบันได้
3. บอกข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิศาสตร์ ในอดีตและปัจจุบันได้
4. อภิปรายถึงผลดีผลเสียของการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์โดยใช้ข้อมูลจากนิทานได้

เนื้อหาสาระ

จังหวัดมหาสารคาม มีภูมิประเทศคล้ายหลังเต่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลูกคลื่น ดินเป็นดินตะกอนเก่าที่น้ำพัดมาทับถมเป็นเวลานาน ในบริเวณที่เรียกว่า “แอ่งโคราช” สภาพดินมีความสมบูรณ์ต่ำ เมื่อถูกน้ำจะล้นเหนียว ส่วนดินที่มีความสมบูรณ์สูงจะอยู่บริเวณริมลำน้ำชี ฐานชั้นล่างของดินทั่วไปเป็นหินเกลือ โดยเฉพาะอำเภอบรบือ วาปีปทุม และบางส่วนของอำเภอกันทรวิชัย จะเป็นแหล่งเกลือสินเธาว์ มหาสารคามไม่มีภูเขา พื้นที่โดยทั่วไปเป็นทุ่งนาสลับป่าไม้ ซึ่งมีมากในอำเภอยักษ์คมภูมิพิสัย วาปีปทุม นาเชือก โกสุมพิสัย และเชียงยืน แหล่งน้ำสำคัญมีแม่น้ำชี ลำน้ำพอง ห้วยคะคาง และกุดต่าง ๆ

ภูมิอากาศ มี 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูร้อน และฤดูหนาว มหาสารคามเป็นจังหวัดที่ค่อนข้างแห้งแล้ง เนื่องจากเป็น ดินปนทราย ไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้นาน แม้จะมีปริมาณน้ำฝนมากก็ตาม

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบอภิปราย บทบาทสมมุติ บรรยาย)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำภาพภูมิประเทศของภาคต่าง ๆ รวมทั้งภาคอีสานมาให้นักเรียนดูแล้วสนทนาถึงความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น
3. ครูนำนักเรียนร้องเพลง “दैยสารคาม” แล้วถามนักเรียนว่า เนื้อเพลงบอกอะไรบ้าง ครูบอกว่านิทานก็บอกอะไรได้เช่นกัน
4. ครูนำแผนที่ประเทศไทยและแผนที่จังหวัดมหาสารคามมาให้นักเรียนดู ชักถามความรู้เดิมที่มีและประสบการณ์การเดินทางในจังหวัดรวมทั้งสภาพบริเวณที่อยู่อาศัยของนักเรียน
5. นักเรียนเลือกภาพดอกไม้ที่ครูจัดไว้ 6 ชนิด ให้นักเรียนแยกจับกลุ่มเป็น 5 กลุ่ม ตามสังกัด ภาพดอกไม้ที่เลือก
6. ส่งตัวแทนกลุ่มรับเอกสารและปฏิบัติกิจกรรมกลุ่ม ๆ ละ 10-15 นาที
 - กลุ่มที่ 1 ใบความรู้ที่ 1 และนิทานเรื่องประวัติบ้านสอง-ใบงานที่ 1
 - กลุ่มที่ 2 ใบความรู้ที่ 2 และนิทานเรื่องท่าขอนยาง-วังสามหมอ-ใบงานที่ 2
 - กลุ่มที่ 3 ใบความรู้ที่ 3 และนิทานเรื่องคนเห็ดเกลือ-ใบงานที่ 3
 - กลุ่มที่ 4 ใบความรู้ที่ 4 และนิทานเรื่องทุ่งกุสาร้องไห้ -ใบงานที่ 4
 - กลุ่มที่ 5 ใบความรู้ที่ 5 และนิทานเรื่องตาบอดใส (2) -ใบงานที่ 5
 - กลุ่มที่ 6 ใบความรู้ที่ 6 และนิทานเรื่องกุดนางใย-ใบงานที่ 6
7. นักเรียนเสนอผลงาน โดยอธิบายสภาพภูมิศาสตร์ตามที่ปรากฏในนิทานตามคำสั่งใบงาน (การเสนองานครูอาจใช้วิธีจับฉลากแต่ละกลุ่ม)
8. นักเรียนแต่ละกลุ่มเสนอคำตอบใบงาน
9. สรุปบทเรียน
10. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนการสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. เพลง “दैยสารคาม”
3. แผนที่ประเทศไทยและจังหวัดมหาสารคาม
4. ใบความรู้
5. เอกสารนิทาน
6. ฉลากและภาพดอกไม้
7. ใบงาน
8. ภาพภูมิประเทศของภาคต่าง ๆ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. ทักษะศึกษาภูมิประเทศในท้องถิ่น
2. จัดป้ายนิเทศแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น
3. วาดภาพประกอบนิทาน

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความร่วมมือ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความคิดสร้างสรรค์
 - ความกล้าแสดงออก
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 261-282

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 5

เรื่อง

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะภูมิประเทศของมหาสารคาม

ก. เป็นดินร่วน

ข. เป็นดินทราย

ค. เป็นดินตะกอนเก่า

ง. เป็นดินเกลือ

2. ข้อใดไม่เป็นสาเหตุแห่งความแห้งแล้งของจังหวัดมหาสารคาม

ก. ป่าไม้มีน้อย

ข. เป็นดินทราย

ค. ฝนตกน้อย

ง. แหล่งเก็บน้ำน้อย

3. นิทานเรื่องกุดนางใยทำให้ทราบเรื่องใดมากที่สุด

ก. ความเชื่อ

ข. ภูมิประเทศ

ค. วิถีชีวิต

ง. ภูมิอากาศ

4. นิทานเรื่องประวัติบ้านสอง ทำให้ทราบเรื่องใด

ก. สภาพดิน

ข. อากาศ

ค. แร่ธาตุ

ง. แหล่งน้ำ

เฉลย

1. ก

2. ค

3. ข

4. ง

เพลง เต๋ยสารคาม

คำร้อง อัญชลี เตชะโกมล

ทำนอง เต๋ยโขง

(สร้อย) แลน แลน แลน แตร แล แล้น (ซ้ำ)

มาฟังเสียงแคนที่ริมน้ำชี สารคามเมืองเขานี้มีลำน้ำชีอันกว้างใหญ่

พืชพันธุ์ไม้งดงามตระการ มีอุทยานชื่อโกสุมพิ

โอ... แก่งเลิงจาน แสนขึ้นบานที่ได้มาเที่ยวชม

ค้าลงเขาเดินเล่นตากลม กบเขียดร้องระงมเมื่อยามฝนพรำ

ช่างสุขล้ำได้จับหอย ปู ปลา

มาตะลະบัดนี้หนอ ช้อยน้ำรออ้ายกลับมา

ช่วยกันทำไร่ไถนา ฝนตกลงมานาเขียวชฉี

ท้องดินเขานี้ยังอุดมสมบูรณ์ มาช่วยเกื้อกูลให้บ้านเขาพัฒนา

แลน แลน แลน แตร แล แล้น (ซ้ำ)

ไม่มีเสียงแคนเมื่ออ้ายจากไกล อ้ายเอยไปอยู่แห่งใด

ที่ภูตนางไยยังมีคนเฝ้ารอ บ้านเขานี้หนอพอได้อยู่ได้กิน

ไม่ต้องถวิลไปถึงเมืองกรุง มีข้าวเต็มยุ้งเราก็สุขสบาย

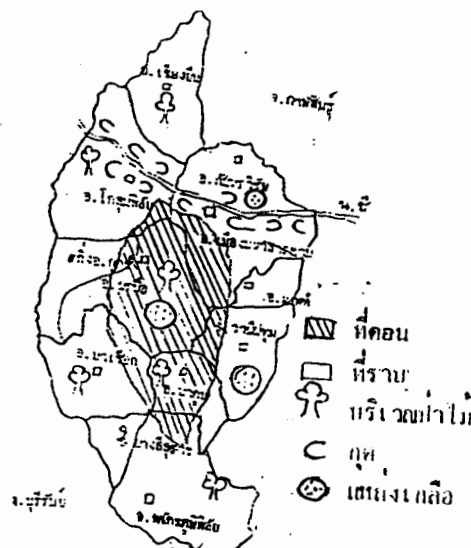
(สร้อย)

ใบความรู้ที่ 1

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (1)

ลักษณะภูมิประเทศ ของจังหวัดมหาสารคาม โดยทั่วไปเป็นที่ราบลูกคลื่น ตัวเมืองตั้งอยู่บนเนินสูง มีลักษณะคล้ายหลังเต่าลาดลงรอบเมืองทุกด้าน ดินส่วนมากเป็นดินตะกอนเก่า (Old alluvial) คือ ดินตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถมเป็นเวลานาน เป็นดินที่มีความสมบูรณ์ต่ำ เมื่อถูกน้ำจะลื่นเหนียว ชาวอีสานเรียกดินชนิดนี้ว่า “ดินทาม” หรือ “ดินติดเกิบ” ส่วนดินที่มีความสมบูรณ์สูง หรือดินตะกอนใหม่มีน้อยจะมีอยู่ตามบริเวณลำน้ำชี และลำห้วยต่าง ๆ หินพื้นฐานได้ดิน เป็นหินเกลือ ดังนั้นเขตพื้นที่ทั่วไป จึงเต็มไปด้วยแหล่งเกลือสินเธาว์ และมีมากในเขตอำเภอลือชัยภูมิ บรบือ และกันทรวิชัย บริเวณที่มีดินเกลือจะทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล จังหวัดมหาสารคาม ไม่มีภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนาสลับกับป่าไม้ ซึ่งจะมีมากทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขตอำเภอยัญญะภูมิพิสัย วาปีปทุม นาเชือก บรบือ โกสุมพิสัย และเขียงยืน ป่าไม้เป็นลักษณะป่าเบญจพรรณ หรือป่าโคก ซึ่งเป็นป่าไม้เขตร้อน ไม้ที่มีในป่า ได้แก่ ไม้พลอง เหียง ตุมกา กระบก เต็ง รัง ฯลฯ บริเวณใกล้ ๆ ลำน้ำชี จะมีป่าพองน้ำจืด เช่น สะแก ทองกวาว อินทนิล ตะแบก กระโดน แคป่า ช่อย ตะโก ฯลฯ

แหล่งน้ำ มีแม่น้ำชี ลำน้ำพอง ห้วยคะคาง ห้วยเสียว กุดชี ห้วยสายบาตร ลำเตา เป็นต้น

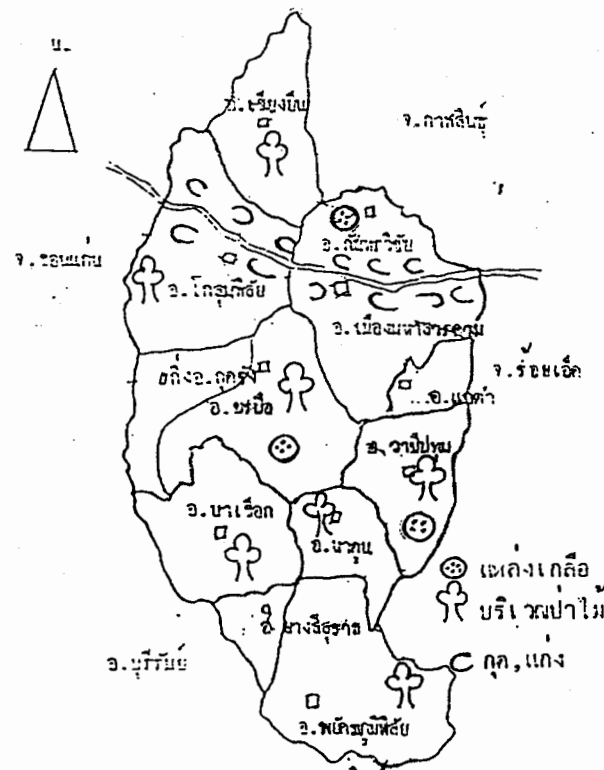
แผนที่ที่ 1 : แผนที่แสดงภูมิประเทศของจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : ดั้มเพชร สุวิทวัส, “รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1,” เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536, หน้า 7. (ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในส่วน ที่ดอน ที่ราบ บริเวณป่าไม้ กุด และแหล่งเกลือ)

ใบความรู้ที่ 4

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (4)

ทรัพยากรธรรมชาติ ของจังหวัดมหาสารคาม มีลักษณะและแหล่งกำเนิดตามสภาพท้องถิ่น ดังนี้ ดิน ร้อยละ 90 เป็นดินปนทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ ชั้นล่างของดินมีดินเกลือสะสมอยู่ มีผลกระทบต่อการทำนา ป่าไม้ ปัจจุบันเหลือน้อยมาก เพียงร้อยละ 8.91 ของพื้นที่ แบ่งเป็นดังนี้ คือ ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเตรียมการสงวน ป่าเพื่ออนุรักษ์ คือ ศูนย์ปรับปรุงลุ่มน้ำชี และวนอุทยาน ซึ่งมี 2 แห่ง คือ วนอุทยานโกสัมพี และวนอุทยานชีหลง แร่ธาตุ มีแร่เกลือหิน และโปแตช น้ำ มีแม่น้ำใหญ่เพียงสายเดียว คือ แม่น้ำชีไหลผ่านในจังหวัดยาว 60 กิโลเมตร นอกนั้นจะมีกุดและห้วย สัตว์ป่า จะมีเฉพาะลิงที่อาศัยอยู่ในวนอุทยานโกสัมพี อำเภอกุสุมาลย์

แผนที่ที่ 4 : แผนที่แสดงแหล่งเกลือ บริเวณป่าไม้ กุด, แก่ง

ที่มา : ตัมเพชร สุวิวัฒน์, "รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1," เอกสารประกอบการสอน โรงเรียน

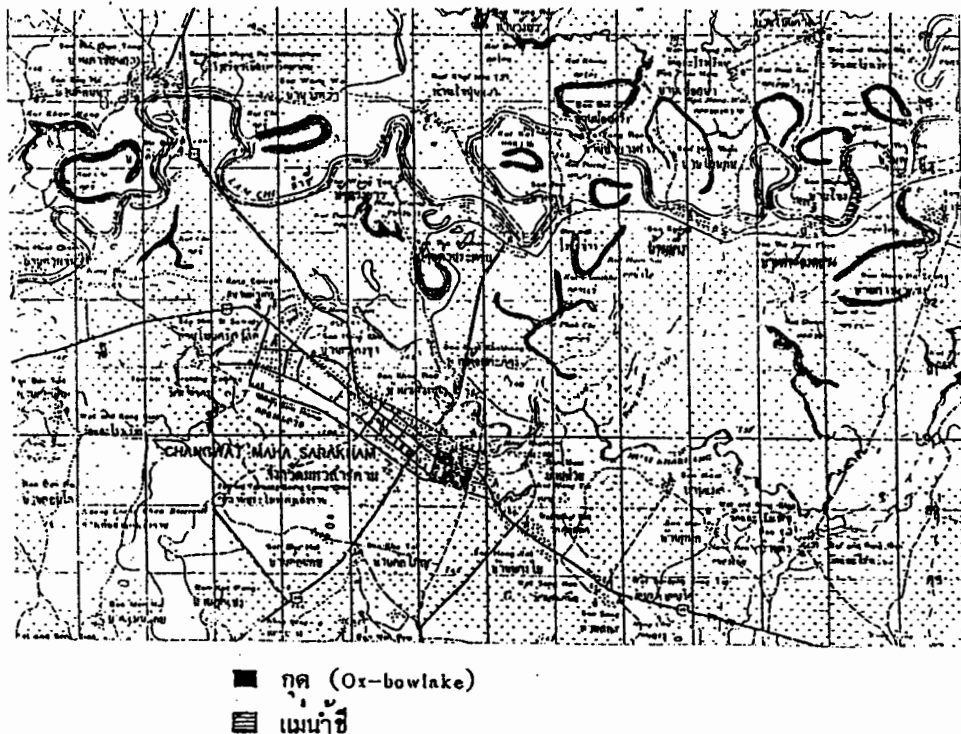
ผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536, หน้า 7. (ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในส่วน แหล่งเกลือ

บริเวณป่าไม้ และกุด, แก่ง)

ใบความรู้ที่ 5

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (5)

แหล่งท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัด ได้แก่ แม่น้ำชี และกุ๊ดซี เกิดจากแม่น้ำที่ไหลคดโค้ง ช่วงไหนที่ลำน้ำโค้งงอมาก นาน ๆ เข้าฝั่งก็จะถูกกัดเซาะจนในที่สุด น้ำก็จะเปลี่ยนทางเดินกลายเป็นทะเลสาบรูปแอก หรือทะเลสาบเขาวัว (ox-bow lake) ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม เป็นช่วงที่แม่น้ำไหลคดโค้งมาก จึงทำให้มีกุ๊ดเกิดขึ้นหลายแห่ง ถ้านับถึงเขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด จะมีกุ๊ดมากกว่า 60 แห่ง บางกุ๊ดจะมีน้ำขังตลอดปี เป็นแหล่งน้ำของท้องถิ่นอย่างดี เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านหลายหมู่บ้านมาก บางกุ๊ดมีเนื้อที่กว้างมาก เหมาะที่จะพัฒนาเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในจังหวัด

แผนที่ที่ 5 : แผนที่แสดงกุ๊ด (Ox-bow lake) และแม่น้ำชีที่มหาสารคาม

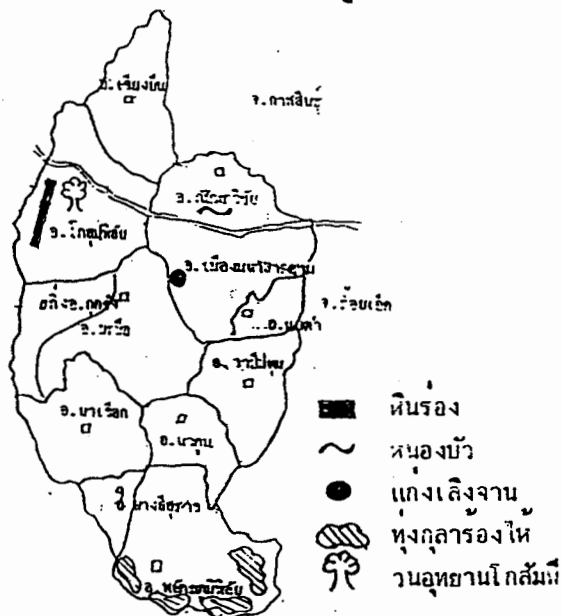
ที่มา : ดัมเพชร สุวิทวัส, "รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1," เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536, หน้า 15. (ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในส่วน แม่น้ำชี)

ใบความรู้ที่ 6

ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม (6)

แหล่งท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์

1. **หินร่อง** อยู่ที่อำเภอโกสุมพิสัยไปทางทิศตะวันตก เป็นลานขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 1 เส้น เกิดจากการกัดเซาะของน้ำ จนทำให้เป็นหินร่องยาวสวยงาม มีหลุมบ่อใหญ่น้อย เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
2. **หนองบัว** อยู่ที่อำเภอกันทรวิชัย เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ทางรถไฟได้สร้างสะพานยื่นเข้าไปกลางน้ำ และสร้างศาลาไว้ มีทิวทัศน์สวยงาม อาภาศดี ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
3. **แก่งเลิงจาน** เป็นอ่างเก็บน้ำที่อยู่ใกล้ตัวเมืองมหาสารคาม มีทิวทัศน์สวยงาม อยู่ด้านหลังของสถาบันราชภัฏ
4. **ทุ่งกุลาร้องไห้** ที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ ทุ่งมหาหลง ทุ่งมหาทิว ทุ่งป่าทาลาน เป็นที่เรือกว้างขนาดใหญ่ ทางรัฐบาลได้ทำการปฏิรูปที่ดินในปี พ.ศ. 2524
5. **วนอุทยานโกสัมพี** มีลักษณะเป็นป่าใหญ่ ป่าไม้เบญจพรรณ เนื้อที่ 72 ไร่ เรียกว่า “บุง” ต้นไม้มีหลายชนิด เช่น ต้นยาง กระเบา ตะแบก กระทุ่ม ฯลฯ มีสระน้ำธรรมชาติ อยู่ในบริเวณอุทยาน 1 สระ วนอุทยานแห่งนี้เป็นที่อาศัยของนกต่าง ๆ และฝูงลิง

แผนที่ที่ 6 : แผนที่แสดงบริเวณแหล่งท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์

ที่มา : คัมเพชร สุวิทวัส, “รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1,” เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536, หน้า 7. (ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนหินร่อง หนองบัว แก่งเลิงจาน ทุ่งกุลาร้องไห้ และวนอุทยานโกสัมพี)

ใบงานที่ 1

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 1 ช่วงที่ 1 และนิทานเรื่อง ประวัติบ้านสอง (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. เล่านิทานย่อ ๆ จากเรื่องที่อ่าน เสนอหน้าชั้นเรียน
2. ชี้ให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ที่ปรากฏในนิทานหลังจากเล่านิทาน
3. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ที่ 1 เสนอหน้าชั้นเรียน

ใบงานที่ 2

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 2 และนิทานเรื่อง ทำxonยาง-วังสามหมอ (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. เล่านิทานย่อ ๆ เสนอหน้าชั้นเรียน
2. ชี้ให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ที่ปรากฏในนิทาน
3. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ เสนอหน้าชั้นเรียน

ใบงานที่ 3

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 3 และนิทานเรื่อง คนเข็ดเกลื่อ (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ เสนอหน้าชั้นเรียน
2. แสดงบทบาทสมมุติหน้าชั้น โดยศึกษาจากนิทาน (ให้เวลาแสดง 10 นาที)

ใบงานที่ 4

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 4 และนิทานเรื่อง ทูงกุลาร้องไห้ (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. เล่านิทานย่อ ๆ เสนอหน้าชั้นเรียน แล้วชี้ให้เห็นว่าสะท้อนภูมิศาสตร์ด้านใด
2. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ที่ 4 เสนอหน้าชั้นเรียน

ใบงานที่ 5

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 5 และนิทานเรื่อง บอตาไส (2) (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. แสดงบทบาทสมมติ และชี้ให้เห็นว่าสะท้อนภูมิศาสตร์ด้านใด
2. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ที่ 5 เสนอหน้าชั้นเรียน

ใบงานที่ 6

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ที่ 6 และนิทานเรื่อง กุดนางโย (10-15 นาที) แล้วปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

1. เล่านิทานย่อ ๆ เสนอหน้าชั้นเรียน แล้วชี้ให้เห็นว่าสะท้อนภูมิศาสตร์ด้านใด
2. สรุปสาระสำคัญจากใบความรู้ที่ 6

กุดนางโย

ผู้เล่า : นางวิฑูรย์ วิเศษศรี

อ.เมือง

กุด¹นางโยมีประวัติเล่าขานกันมาว่า นาง²นี้เป็นสาวผู้งามกะแป้มีคนรู้จักจุดเล่า³ อยู่บ่อนได้⁴ บาดนี้เล่าไปยืมเลาจะทอดผ้า เลากะไปยืมเครื่อง... ชั้นบ้านเขาเอ็นว่าทุก เป็นทุกเป็นก็มาทอดผ้า เข้าไปยืม ในหมู่บ้านเป็นพวกอีก พวกโน พวกหยั่งที่เป็นของประกอบจะตำทุกนี้ละ พอดีไปยืมได้โดนโดนกะแป้ เอามาส่งกำ⁵ว่าเป็นเดือนสองเดือนสามเดือนเลากะแป้เอามาส่ง บาดนี้พอกำหนดสองสามเดือนแล้วเลากะแป้เอามาส่งโท่คุ้ม พวกนี้กะเลยส่งสัยกะเลยตามไปเบ้งว่าอยู่โสพอไปเห็น ตามไปติดตามไป ไปเห็นนางนี้จะอยู่ เป็นโพ พอดีเผื่อนกะเลยไปเห็น นางนี้กำลังสืทอดผ้าอยู่เป็นโย เป็นสาว เป็นโยออกมาจากปาก พอดีเลากะตำผืนที่เลาตำนั้นจะเป็นคือผ้าโยบัว เป็นสีทองเป็นสีงาม ๆ พอดีกะเจ้า⁶เห็นแล้วกะเลยซุบซิบกัน โอ้ บาดนี้ทางนี้เลาอยู่นี้สีเป็นคนตำผ้าตำทุกอยู่นี้ ผ้าโยบัว ที่นี้มันอยู่ฝั่งกุด ฝั่งคอง แต่ก็มันกะเป็นคองน้อย⁷ ต่อมาต่อมานี้กะเลยมาเป็นคองใหญ่ เลยเอ็นว่ากุดนางโย เป็นนางโยบัวอยู่⁸ยั้น⁹ เลยเอ็นต่อ ๆ กันมาเท่า สุ่มือ⁹ ว่ากุดนางโย พอดีหมู่บ้านที่เลาไปยืมนี้อยู่ฝั่งกุดนางโย ทางทิศใต้ของกุดนางโยลงไป กะเลยเอ็นว่า บ้านนางโยชื่อ¹⁰ บ้านว่าบ้านนางโย สุ่มือนี้เป็นบ้านอุทัยทิพย์ต่อมา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กุด	=	คลองขนาดใหญ่	⁷ คองน้อย	=	คลองน้อย
² นิง	=	หนึ่ง	⁸ ยั้น	=	นั้น
³ เลา	=	หล่อน, เขา	⁹ สุ่มือ	=	ทุกวัน
⁴ บ่อนได้	=	ที่ไหน	¹⁰ ชื่อ	=	ชื่อ
⁵ กำ	=	คาดว่า			
⁶ กะเจ้า	=	พวกเขา			

คนเข็ดเกลื่อ

ผู้เล่า : นายจันทร์ ทองลา

อ.แกดำ

โดนมาแล้ว ยังมีสองผัวเมีย ผี้นกะมีอาชีพเข็ด¹นา แต่ว่ากะมีแต่ยากจนลง ย่อน²นาของผี้น
ปลูกข้าวบได้ผล มื้อหนึ่งผี้นกะ³สูน³ให้เมียผี้นตอนไปเข็ดนา ย่อนอารมณ์ปดีว่า เข็ดนาบได้ผล ผี้นกะ⁴
เมียผี้นอย่างแวง แล้วกะว่า “หนี่ ๆ เจ้า ซ่อยอยู่กับเจ้ามา ปลูกยังเข็ดยังกะบได้ปดี เจ้ามันโตช่วย”
เมียผี้นถึกผัวชุกจิงชันกะล้มลงไป ย่อนว่าบทันตั้งโด ปากกะไปคาบชิติน ผี้นกะว่า “โอ้ย ท่ามึงเอ้ย ปาก
กูถึกชิตินเหมิด ดินกะแวงเค็มปานเกลื่อ” ทางผัวผี้นกะเหลียวเบ็งชิติน กะคิดว่า รี้ว่าดินนี้มันเค็มหลาย
บ้อ จิงปลูกยังบได้ ผี้นกะนั่งลง จับเบ็ง ชิตินนั้นแล้วกะเห็นมันเป็นเม็ดขาว ๆ ปนอยู่นาดิน กะคิดว่า
สิเข็ดจิงได้กับดินนี้ จิงสิรู้ว่ามีอีหยังอยู่นาดิน ผี้นกะเอาไปกอง⁵ เอน้ำผสมลงไป แล้วกะลองเอาไปวาง
ตากแดด มันกะเป็นเม็ดขาว ๆ ผี้นกะแจ้⁶เบ็ง มันกะเค็ม จากนั้นผี้นกะเข็ดอีก ฮ้องว่า “โอ้ย ! กูเข็ด
เกลื่อได้แล้วสุ กูสิเอาไปขาย” ทางเมียผี้นกะมาเบ็งแล้วพากันหาบใส่กะทอ⁷ไปขาย จากนั้นสองผัวเมีย
กะมีเงินขึ้นกว่าเก่า ชาวบ้านเขากะสงสัยว่าหมอนี้บเข็ดนา มันคือรวยกว่าเก่า เขากะเลยพากันมาเบ็ง
จากนั้นพวกชาวบ้านกะ เขาเข็ดนา ย่อนบได้ผลดี แต่พากันมาต้มเกลื่อขายจบท่อนี้แหละ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เข็ด	=	ทำ
² ย่อน	=	เพราะ
³ สูน	=	โมโห
⁴ ชุก	=	ผลัก
⁵ กอง	=	กรอง
⁶ แจ้	=	เอาน้ำแตะแล้วชิม
⁷ กะทอ	=	ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีใบตองรองข้างใน ลักษณะคล้ายทรงกระบอก

ตำนานท่าซอนยาง-วังสามหมอ

ผู้เล่า: นายไพโรจน์ เพชรสังหาร

อ.เมือง

มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า เจ้าเมืองขอมซ่า ท่าซอนยาง (ปัจจุบันคือ บ้านท่าซอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม) เมื่อโบราณนานมาแล้วมีลูกสาวสวยมากก็ได้เลี้ยงจะเข้ให้เล่นเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ เมื่อลูกสาวโตเป็นสาว จะเข้ก็ตัวใหญ่โตขึ้นมาก ทุก ๆ วันลูกสาวเจ้าเมืองท่าซอนยางจะลงไปเล่นที่หน้าน้ำพร้อมกับจะเข้ใหญ่เสมอมิได้ขาด ลูกสาวเจ้าเมืองจะขึ้นขี่หลังและพาไปเที่ยวตามลำน้ำเล่นดำผุดดำว่ายกันอยู่เสมอ

อยู่มาวันหนึ่ง น้ำป่าไหลบ่าแรงมาก และเอ่อขึ้นล้นท่วมฝั่งซี ในคราวนั้นมีจะเข้ใหญ่ต่างถิ่นสองตัวล่องลงมาทางเหนือ เห็นลูกสาวพระยาเล่นกับจะเข้เพื่อนรักอยู่ จึงรีบเข้าแย่งชิงเพื่อจะกินเป็นเหยื่อ จะเข้พระยาก็ต่อสู้เป็นสามารถสู้พลางถอยพลาง พอเห็นว่าจะสู้กับจะเข้เถื่อนสองตัวไม่ไหว และเกรงว่าลูกสาวพระยาจะถูกจะเข้สองตัวนั้นฉีกกินเป็นอาหาร จึงได้อุ้มลูกสาวพระยาไว้ในปากแล้วรีบดำน้ำหนีขึ้นฝั่งริมท่าน้ำ

เมื่อหนีขึ้นมabenท่าน้ำได้ก็รีบคาบลูกสาวพระยาออกจากปาก ปรากฏว่า ลูกสาวพญาซ่าเสียชีวิตแล้ว จะเข้ใหญ่มีความเสียใจมากและกลัวความผิดเพราะอย่างไร ๆ ลูกสาวพญา ก็ตายเสียแล้ว จึงได้กลืนเอาลูกสาวพญาลงท้องแล้วรีบหนีไป

ฝ่ายพญาซ่าคอยลูกสาวที่ลงเล่นน้ำกับจะเข้จนค่ำไม่เห็นกลับมา ก็คอยเป็นนานแสนนาน จนกระทั่งทราบจากชาวเมืองว่าจะเข้ได้กลืนลูกสาวลงท้องแล้วหลบหนีไป จึงโกรธมาก สั่งให้ทหารและไพร่พลมาจะเข้ทุกตัวที่พบเห็นและสั่งให้ตามล่าจะเข้ใหญ่ทันที

ฝ่ายจะเข้ใหญ่เมื่อหนีตามลำน้ำซี รู้ว่าพญาซ่าตามล่าตนก็หนีตัดขึ้นลำน้ำปาว พอมาถึง (บ้านปอแดง (ตำบลอุ้มเม่า) อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์) ก็มาโผล่ที่กุดแห่งหนึ่งกบดานอยู่บนฝั่ง และได้ถ่ายมูลเศษกระดูกและเส้นผ่าลูกสาวพญาออกมาเป็นเศษกระดูกและเส้นผ่าด้วยความโสกาอาดูรยิ่งนัก แล้วจากไป (ต่อมาบริเวณที่จจะเข้ถ่ายมูลออกมานั้นเรียกว่า “กุดซีแซ่”)

ทหารและไพร่พลติดตามมาพบซากกระดูกอาภรณ์เครื่องประดับของลูกสาวพญาที่รู้ว่าที่ติดตามมาถูกทางแล้วก็รีบออกติดตามต่อไป

จะเซ่ใหญ่หนีไปตามลำน้ำปาวและไปกบดานที่ “กุดโจ่ง” เป็นค้ำน้ำของปาวหลง (อยู่ทางทิศใต้ของบ้านสงเปือย เขตเทศบาลในปัจจุบัน) ได้สมพันธ์กับจะเซ่ตัวเมียที่นี้จึงเป็นแหล่งที่มีจะเซ่ชุมมาก

จะเซ่ใหญ่อยู่ได้ไม่นานจึงขึ้นฝั่งคลานหนีไปตามทุ่งนา เพื่อจะลัดไปทางห้วยโพธิ์ เมื่อทหารติดตามมาเห็นรอยตีนจะเซ่ใหญ่จมดินเป็นรอยเท้า “หลุบ” อยู่ทั่วไป ภายหลังบริเวณดังกล่าวเกิดหมู่บ้านขึ้นมาเลยเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหลุบดินแซ่” ต่อมานามนี้เลยเหลือเพียงชื่อบ้านหลุบ เท่านั้น

เมื่อติดตามรอยเท้าของจะเซ่ใหญ่ไปถึงหนองโพธิ์ (ปัจจุบันหนองโพธิ์ติดกับบ้านโหม่นบ้านใหม่) ก็ให้วางตาข่ายขนาดใหญ่ (ใส่มอง) ดักเอาไว้ แล้วให้ทหารกลุ่มหนึ่งไปตั้งทัพคอยดักตามค้ำน้ำในบริเวณใกล้เคียง คือ ให้ไปเลียบดูตามฝั่ง

ฝ่ายทหารก็ “คอนมิด คอนดาบ” คือ แบกอาวุธขึ้นใส่ป่าไปเลียบดูตามชายฝั่งตั้งทัพสกัดอยู่บริเวณที่ทหารไปตั้งทัพเลียบฝั่งอยู่นั้น ต่อมาเมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นจึงเรียกว่า “บ้านคอนเลียบ” ตั้งแต่นั้นมา

หลายวันต่อมาไม่ปรากฏร่องรอยของจะเซ่ใหญ่ และทหารกลุ่มหนึ่งก็กลับมาจากแกะรอยทางทิศเหนือกลับมาบอกว่า จะเซ่ใหญ่ได้ไปกบดานอยู่ที่หนองน้ำหนองหนึ่งที่อยู่เหนือขึ้นไปและยังไม่หนีไปไหน ทหารและไพร่พลทั้งหมายก็ติดตามไปและสำรวจดูว่ามีรอยเท้าหลงแต่ยังไม่มีรอยเท้าขึ้น บริเวณหนองนี้มีสาหร่ายมากที่สุด (สาหร่ายที่กินได้) เลยตกลงเรียกหนองนี้ว่า “หนองเทา” ซึ่งคำว่าเทา หมายถึง สาหร่ายนั่นเอง (ปัจจุบันราชการเปลี่ยนชื่อเป็นหนองสาหร่าย)

แล้วหัวหน้ากลุ่มซึ่งมีชื่อว่า “เฒ่าสังข์” ก็สั่งให้ลูกน้องตัดต้นไม้ขนาดลำขาจำนวนมากมาปักรอบๆ บริเวณหนองทั้งหมด กันไม่ให้จะเซ่หนีได้นั่นเอง เรียกตามภาษาถิ่นว่า “ต้อน” (ขนาดยักษ์) นั่นเอง สานด้วยเถาวัลย์อย่างหนาแน่น อีกคนหนึ่งอยู่คนละฝั่งน้ำ ให้ตีฉมวก แล่น หลาวเป็นจำนวนมากเอาไว้แทงให้ตาย

บริเวณทั้งสองแห่งนี้ต่อมาเมื่อมีชุมชนเกิดขึ้น เลยเรียกฝั่งที่ตัดต้นไม้ทางทิศตะวันออกว่า “บ้านต้อน” ส่วนฝั่งตะวันตกใช้เป็นที่ตีเหล็กเรียกว่า “บ้านเหล็ก” ปัจจุบัน บ้านเหล็กตำบลเหนือ ยังมีแผ่นหินขนาดใหญ่ที่สันนิษฐานว่าน่าจะใช่สำหรับเป็นที่ลับมีดหรือตีเหล็กหลงเหลืออยู่

เมื่อตัดต้อนจะเซ่ขนาดยักษ์เสร็จและอีกฝั่งหนึ่งตีเหล็กทำฉมวก แล่น หลาว เสร็จก็สั่งให้ล่าจะเซ่ใหญ่ โดยใช้เชือกหนังผูกแหลนหลาว ชักลงน้ำ หากชักไม่ถูกจะเซ่ก็สาวเชือกหนังขึ้นมาใหม่ แล้วชักลงไปเรื่อย ๆ ตามตำแหน่งที่คิดว่าน่าจะมีจะเซ่หลบซ่อนอยู่

ในที่สุดหลาวเหล็กที่ขัดลงน้ำก็โดนจะเข้ใหญ่เข้าอย่างจัง เมื่อรู้ตำแหน่งขัดแจ้งแล้ว หลาวเหล็กนับร้อยพันของทหารก็ถูกขัดลงใส่จะเข้ทันที

จะเข้ใหญ่ได้รับความเจ็บปวดเลือดแดงฉานไปทั้งหนอง ตัดสินใจกระโจนขึ้นทำลายด้นยักษ์ที่เป็นปรการกันอยู่แตกกระจาย กระเสือกกระสนหนีขึ้นไปตามลำน้ำทางทิศเหนือ หลุดรอดเงื้อมมือการล่าของทหารข้าขอมได้อย่างหวุดหวิด

เมื่อทหารข้าและไพร่พลเห็นจะเข้ใหญ่สามารถหกตอหนไปได้ก็เห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งแต่ก็ไม่ลดละ ส่วนหนึ่งได้ติดตามไปอย่างกระชั้นชิด ส่วนหนึ่งได้ลงเก็บเอาอาวุธ

ทหารอีกกลุ่มหนึ่งได้นำเอาสาหร่าย (เทา) มาประกอบอาหาร คือ “ลาบเทา” กินเอาแรงกันก่อนเพื่อจะได้ติดตามต่อไป บางกลุ่มเห็นลาบเทา กินอร่อย จึงมเอาสาหร่ายและแทนใส่ตระกร้าหามไปด้วย เพื่อประกอบอาหารให้พรรคพวกที่ไปก่อนได้กินกัน

เมื่อคณะพรรคพวกที่ตามหลังได้หาบแทน สาหร่าย ไปบรรจบกับคณะแรกที่หลงรอยจะเข้อยู่ที่โนนหนึ่งก็หยุดทำอาหารคือ นำเอาแทนและเทา (สาหร่าย) ที่หาบหามาเป็นจำนวนมาก มาลบกินกันทั้งคณะ พอกินอิ่มปรากฏว่า ไพร่พลทั้งหมดเกิดอาการมวนท้อง ภาษาอีสานเรียกว่า “ปุนท้อง” เกิดจากอาหารเป็นพิษ สาเหตุเกิดจากสาหร่ายและแทนได้ดูดซับเอาเลือดทางของจะเข้ที่ได้รับบาดเจ็บนั่นเอง แม้กระทั่งหอยเล็ก ๆ ก็ดูดซับเอาเลือดพิษของจะเข้ไว้ด้วย และที่หนองเทาหรือหนองสาหร่ายบ้านดอนนี้ จึงมีหอยคันมากที่สุดมาแต่ครั้งกระนั้นมา

บริเวณโนนที่นำแทนและเทามาประกอบอาหารกินกันจนเกิดอาการปุนท้อง (มวนท้อง) นี้ ต่อมา มีชุมชนเกิดขึ้นเลยเรียกว่า “บ้านหามแทน และบ้านปุนท้อง” ต่อมาทางราชการเห็นว่าเป็นชื่อที่ไม่เหมาะสมเลยเปลี่ยนชื่อใหม่โดยให้ใกล้เคียงกับนามเดิมเป็น “บ้านหามแทนปุนท้อง”

ไพร่พลได้หยุดพักบริเวณบ้านหามแทนปุนท้อง เทียวหาयरากไม้มารักษากันเป็นเวลานาน จนได้ข่าวว่าขณะนี้จะเข้ใหญ่คู่แค้นได้ไปโผล่อาละวาดที่ลำห้วยขนาดใหญ่แห่งหนึ่งเหนือขึ้นไปติดเทือกเขาภูพาน

“พ่อเฒ่าสังข์” ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะมีความเคียดแค้นมาก ได้รวบรวมไพร่พลทั้งหมดออกติดตามไปยังลำห้วยแห่งนั้นทันที

เมื่อมาถึง เฒ่าสังข์ได้สำรวจตรวจตราดูบริเวณดังกล่าว พบลานหินแห่งหนึ่งเป็นลานเรียบขนาดใหญ่ คล้ายจะเข้ได้สิ้นไกลลงไป เลยกะประมาณหรือคาดคะเนว่า จะเข้ใหญ่คงได้รับบาดเจ็บมาก และคงกบดานอยู่ในวังน้ำขนาดใหญ่แห่งนี้นั่นเอง จึงให้ทหารและไพร่พลหยุดทัพพักที่ลานหินแห่งนั้น

บริเวณที่พักบนลานหินนั้นต่อมาเรียกว่า “ตาตแซ่” ต่อมาเมื่อชุมชนเกิดขึ้นเลยเรียกว่า “บ้านตาตแซ่” และลำห้วยที่เฒ่าสังข์ได้สำรวจและกะเกณฑ์ด้วยความเคียดแค้นนั้นเรียกว่า “ห้วยสังกะสีเคียด”

การกำหนดยุทธวิธีในการปราบจระเข้ครั้งใหญ่นี้ใหญ่หลวงนัก เพราะห้วยดังกล่าวมีวังน้ำลึก การสะกดจระเข้เพื่อพิชิตให้ได้ จึงประกาศกะเกณฑ์หมอปราบจระเข้ที่มีวิชาอาคมฝีมือดี จากทั่วทุกสารทิศมาช่วยกันปราบ หมอปราบจระเข้ที่มีฝีมือดีคนหนึ่งก็รับอาสา นั่งแพลงไปใช้มนต์สะกด จระเข้ก็โผล่ขึ้นมาคาบกินเสีย ไม่สามารถใช้มนต์สะกดได้

หมอปราบจระเข้คนที่สองที่มีฝีมือดีกว่าและอาคมแกร่งที่สุดของทั้งหมดลงไปปราบก็โดนจับกินเป็นเหยื่ออีกจนไม่มีใครกล้าอาสา เฒ่าสังข์หัวหน้าคณะยังมีความเคียดแค้นมากที่ไม่สามารถปราบจระเข้ได้เสียตัวนี้ได้ เพราะหลายคนเชื่อว่า หากจระเข้ได้กินหมอปราบเสียเองแล้วอาคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ย่อมรวมอยู่ในตัวจระเข้ด้วย ยิ่งทำให้จระเข้ตัวนี้มีพละนาภสูงขึ้นกว่าเดิมอีกหลายเท่าตัว

จนกระทั่งหมอปราบจระเข้หญิงคนหนึ่งเดินทางมาถึงและขออาสาลงปราบ โดยสั่งให้ตีเหล็กแหลมทำเป็นทวนกบใหญ่ทั้งสองด้านสูงท่วมศีรษะ ก่อนลงปราบหมอผู้หญิงสั่งให้ฆ่ากระบือ (ควายแก่หรือควายเฒ่า 20 ตัว เถื่อเอาหนังควายเฒ่ามาควั่นเป็นเชือกได้ยาว 5 เส้น (ราว 100 วา) ปลายเชือกหนึ่งข้างหนึ่งมัดพันรอบต้นประตู่ใหญ่ริมห้วยไว้ ส่วนอีกปลายข้างหนึ่งนั้นผูกมัดติดกับฉมวกใหญ่อาวุธคู่มือ

พอเรียบร้อยก็สั่งให้ทำแพหยวกกล้วยขนาดเล็ก ๆ พอนั่งได้ ใช้ฉมวกใหญ่แทงแพให้ทะลุลงน้ำครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งให้เหลือโผล่เอาไว้เหนือศีรษะตน ใช้เชือกหนึ่งมัดฉมวกตรงกลางแล้วเริ่มพิธีสะกดเรียกจระเข้ใหญ่ เมื่อจระเข้ถูกมนต์เรียกก็โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ เห็นหมอผู้หญิงกำลังบริกรรมคาถาอยู่ก็รู้เข้าไปเพื่อคาบกินทั้งคนทั้งแพ

เมื่ออ้าปากกว้างขึ้นและจับแพก็โดนฉมวกทั้งบนและล่างคำปากเอาไว้ เมื่อโดนมนต์สะกดก็หมดฤทธิ์ หมอผู้หญิงจึงขึ้นขึ้นบนปากจระเข้ใหญ่ หมอปราบจระเข้หญิงได้โบกมือให้สัญญาณลากจระเข้ขึ้นฝั่งแล้วมัดติดกับต้นประตู่ใหญ่ได้สำเร็จ

ยังเสียงไชโยโห่ร้องดีใจของเหล่าไพร่พลทหาร โดยเฉพาะเฒ่าสังข์ผู้เป็นหัวหน้ายิ่งนัก ได้มีการปูนบำเหน็จรางวัลและเฉลิมฉลองกันอย่างใหญ่โต ณ ที่แห่งนั้น

จากนั้นได้ตัดเอาเฉพาะหัวของจระเข้ใส่เกวียนลากกลับไปถวายพญาข้าขอม เมืองท่าขอนยางเป็นผลสำเร็จ

ต่อมาวังน้ำที่ปราบจระเข้สำเร็จนั้นชาวบ้านเรียกกันต่อมาว่า “วังสามหมอ” มาจนบัดนี้

เรื่องตำนานที่เล่ากันสืบต่อมามากหลายชั่วอายุคนนี้ แท้จริงเป็นอย่างไรไม่มีใครยืนยัน แต่มีหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ คือ ต้นประดู่ใหญ่ริมห้วยแห่งนั้นที่โคนต้นมีรอยเปลือกกรอบนอกคล้ายหนังควายหุ้มอยู่ หน้าที่ว่าการอำเภอวังสามหมอจะมีรูปปั้นหมอปราบจระเข้ผู้หญิงกำลังปราบจระเข้เพื่อเป็นอนุสรณ์

ส่วนหลักฐานสำคัญยิ่ง คือ กรามของจระเข้ขนาดยักษ์ (คางกะเต๋อ) ที่ชาวบ้านท่าขอนยางนำมาทำเป็นบันไดขึ้นธรรมาสน์เพื่อเป็นการไถ่บาปกรรมที่สรรพสัตว์ทั้งหลายได้กระทำความบาปกรรมต่อกัน เพราะหลังจากที่เจ้าเมืองท่าขอนยางได้สืบสวนจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จึงรู้ว่าจระเข้ไม่มี ความผิด หากได้ปกป้องรักษาชีวิตของลูกสาวตนต่อสู้กับจระเข้เถื่อนจากที่อื่น จึงสั่งให้นำกรามจระเข้ขนาดยักษ์นั้นมาทำเป็นบันไดขึ้นธรรมาสน์ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ เป็นการแผ่บุญกุศลต่อผลกรรมที่กระทำต่อกันมา

ปัจจุบันกรามจระเข้ขนาดยักษ์ใหญ่โตขนาดสามารถนำมาทำเป็นบันไดได้นั้น ยังเก็บรักษาเป็นอนุสรณ์ไว้ที่วัดบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จนกระทั่งบัดนี้

หุงกุลาร้องไห้

ผู้เล่า : นางสาวนงลักษณ์ วิเศษศรี

อ.เมือง

ในสมัยหนึ่ง¹ มีชายหนุ่มอยู่สองคน มีชื่อว่าท้าวอุทรกับท้าวฮาดคำโปง ซึ่งอาศัยอยู่เมือง ๗ แห่ง เมืองนี้จะบได้ปรากฏในตำนานว่าชื่อ² อีหยัง ทั้งสองคนนี้จะเป็หม่บ้านร่วมสำนักอาจารย์เดียวกัน พอเรียนวิชาดาอาคมแล้วนี้ พอจบแล้วอาจารย์กะสั่งให้ไปทดลองกับผุ่จนาคที่นครจำปากบุรี แต่พอไปถึงนครจำปากแล้วนี้กะได้³ ฐูว่า เจ้าเมืองผู้ครองนครนี้มีลูกสาวกับหลานสาวผุ่งามหลายหลาย พอไปเห็นแล้วกะเลยลื้มเรื่องที่ว่าอาจารย์ให้มาทดลองวิชา กะเลยคิดว่ามีแต่ทางจะพบกับลูกสาวเจ้าเมือง พอสืบ⁴ ฐูว่า ทุกๆ เจ็ดมื่อ พวกนางจะพาบ่าวไพร่ไปเล่นน้ำทะเล กะเลยไปดักพอ⁵ แต่ว่าติดต่อบได้ผล ทั้งสองกะได้วิชาที่ร่ำเรียนมานี้เข้า⁶ มาช้อย⁷

อยู่มามื่อหนึ่งนางทั้งสองกับบริวารและทหารติดตามคนหนึ่งชื่อว่าจำอ่อน กะได้พายเรือลงเล่นน้ำ ท้าวอุทรกับท้าวฮาดคำโปงกะเลยเสกผ้าเช็ดหน้าให้เป็นหงส์ทองลอยไปหน้าเรือของนางทั้งสอง นางทั้งสองอยากได้กะพายเรือพอไปชอดกลางทะเล ท้าวทั้งสองกะเลยเอาสำเภออกไปลัดนางกับบ่าวไพร่ไว้

พอเจ้าเมืองนครจำปากอยู่ ไปขอร้องให้พญานาคนี้มาช้อย พญานาคกะเลยดันพื้นบาดาลขึ้นมา มากินน้ำทะเลเหมิด น้ำทะเลแห้งลงทันที เรือของท้าวอุทรกับท้าวฮาดคำโปง กะแล่นต่อไปได้ ทั้งสองคนกะเลยเอาจำอ่อนนี้ไปเลี้ยง⁸ ไว้ อยู่หม่อง⁹ ดอนหม่องหนึ่ง ต่อมานี้กะตั้งชื่อว่า บ้านจำอ่อน กะเอาสาวไซของนางไปเลี้ยงไว้ ละกะเอานางแสนสี ไปเลี้ยงไว้อยู่ดอนหม่องหนึ่ง กะตั้งชื่อว่าบ้านดอนแสนสี นางคำแพงกะเอาไว้หม่องหนึ่ง ต่อมาเอิ้น “ดงคำแพง”

พอน้ำทะเลแห้งแล้วพวกหอยปูปลาจะตายกัน สัตว์สงกลิ่นเหม็นเนาไปทั่ว โดนไปแล้วกะกลายเป็นทุ่งกว้างใหญ่กลายเป็นทะเลทราย การไปมานี้กะบ่สะดวก ในสมัยก่อนจะไปโสมาโสกะต้องไซเกียน¹⁰ บ่ขึ้นกะหย่างไป ทาบหามไป ชุมสิไปค้าขายกะไซเกียน กะหามไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่าง ๗ ส่วนมากพวกที่มาขายนี้กะจะเป็นพวกพม่า ในบ้านนี้กะเอิ้นพวกพ่อค้าว่า พวกกุลลา ในสมัยหลายร้อยปีที่ผ่านมา กะมีพวกกุลลาพวกนี้เอาสินค้าไปเที่ยวเร่ขาย กะไปกาย¹¹ ทางอุบลทางสิระเกษ ทางสุรินทร์ เป็นเวลาหลายเดือน พอขายของแล้วกะเลยคิดว่าสิกลับบ้านพอมายังหมู่บ้านแห่งนี้ หมู่บ้านแห่งนี้มีครั้งหลาย กะเลยซื้อเอากั้งเพื่อสิเอาไปเป็นสิย้อมผ้า จะเอามาขายอีกเดื่อหนึ่ง พอบรรจุครั้งลงในหามแล้ว กะคิดว่าเอาเฉพาะสิพอเอาไปได้ ก้าวาสิเดินทางไกลช่วงที่กว้างใหญ่แห่งแล้ง น้ำสิกินกะบ่มี สิเอ็ดให้

ลำบากหลาย พอเดินทางแล้วกะพ้อ¹² กับสภาพนั้น ต้นไม้กะหายาก กะพากันเมื่อยหลาย หิวหลาย แดด
 ฮ้อนหาบครึ่งหนักขึ้นทุกเถื่อทุกเถื่อ หนักหลาย อยากถืมกะเสียดาย ที่นี้พอเดินทางต่อไป ต่อไป กะเห็น
 ว่าสิบไหวแล้ว กะพากันแบ่งครั้งที่หาบมานี้ถืม ผู้ละเล็กละน้อย พาเดินทางต่อไป หม่องที่ถืมครั้งไว้ครั้ง
 แรกกะเอ็นว่า ดงครั้งน้อย ต่อมาเดินทางไปอีก กะเมื่อยหลาย กะเลยตัดสินใจว่าครั้งมันยังหลายเดินทาง
 ต่อไป จนฮอดหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อสินค้าพวกกุลา ชุมนี้กะมาถามว่า ซิชายหยังให้บ่พวกนี้กะว่าถืมไปกลาง
 ทางเหม็ดแล้ว พอมีค่นมาถามชื่อ พวกกุลามีความเสียดายหลาย เสียดายว่าจะของถืมสินค้ากับการ
 เดินทางเมื่อยหลายกะเลยฮ้องให้ พอกลับฮอดบ้านกะมีค่นถามว่า การเดินทางเป็นจังได้พวกนี้กะฮ้องให้
 ย่อนจังซี้กะเลยเอ็นว่าท่งกุลาฮ้องให้จนสุมือนี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ หนึ่ง	=	หนึ่ง	⁷ ซ้อย	=	ช่วย
² ชื่อ	=	ชื่อ	⁸ เสี่ยง	=	ซ่อน
³ ได้	=	ได้	⁹ หม่อง	=	ที่
⁴ ยู่	=	รู้	¹⁰ เกียน	=	เกี่ยว
⁵ พอ	=	พบ	¹¹ กาย	=	ผ่าน
⁶ เข้า	=	เข้า	¹² พ้อ	=	พบ

บอดตาใส (2)

ผู้เล่า : นายสี แคนน้ำ

อ.วาปีปทุม

แม่ใหญ่สีมีลูกสาวผู้หนึ่ง มือหนึ่งผู้บ่าวจารย์มาเหล่าน¹ กะเลยคิดเห็นคำที่แม่สั่งไว้ว่า ชันมึงสิ เอาไผเป็นผัวให้มึงคำเบ็งมือมันชะเกินเด้อคันมือหยา ๗ จ้งค่อยเอาแสดงว่ามันดี มือนั้นลูกสาวกะเลย คำเบ็งมือผู้บ่าว ตื่นมือเช้าแม่เลยถามว่า “เป็นจ้งได้หละนางมือมันนะ”

ลูกสาว “มือกะหยายุดอกแม่”

แม่ “เอาบักนี้หละเอามันโลดคือสิดู² อยู่ดี”

พอแต่งงานกันแล้ว ตื่นมือเช้าพ่อเฝ้าบอกไปโสดนา ลูกเขยกะเอาควายลง โดไปแต่บ้านพอไป ยอดทุ่งนาไผกะโดไปตะพึดตะพือ³ พอสวย⁴ มาเมียออกไปส่งเช้า ฝ่ายผัวโผนาคนอื่นจึงถามว่า “เจ้าเป็น หยังไปโผนาคนอื่น” ผัวเลยตอบว่า “ช่อยลองเบ็งชื้อ ๗” ความจริงแล้วเผิ่นตาบอด ลูกสาวเฝ้าแม่ฟัง แม่ว่า “กะชันกุสิไปลองเบ็งว่ามันตาบอดอีหลี” แม่เฝ้า⁵ เอาหมากกะแหล่งแซนคอคควายผูกกับแหวเจ้า ของไปอยู่ตากำไ้ ๗ กับเถียงนา ลูกเขยเห็นว่าแม่ควายมากินกำไ้ เลยหาสไล้หนี แม่เฝ้ากะเลยหย่าง⁷ หนีไป ลูกเขยไล่ควายหนีไ้แล้วกับมานั่งอยู่เถียงนาคือเก่า แม่เฝ้าผู้จักคักแล้วว่าลูกเขย ตาบอดจึง หาทางให้หนีเลยเฝ้าว่า “บ๊ะปีนี้สุพากันไปเฮ็ดนาฟากเสียวชะ” เลยแต่งบั้งไม้ไผ่ผูกใส่หลักหัวเรือ แล้ว แม่เฝ้าพิตีเฝ้าว่า “เอ้าลงเรือแล้วแล้ว” แต่แม่ดึงลูกสาวไว้ พอเรือจากฝั่งแล้วลมพัดบั้งไม้ไผ่เสียงดัง รุ ฮือ อือ รือ รือ คิดว่าแม่หนีให้ “อย่าให้เฝ้าช่อยสิพาไปเฮ็ดนาท่งฟากเสียวตัว” พายเฮียไปหยั่งมือเอ็นหา เมียกะบ่มี พายเฮียเข้าป่าเข้าบักชาติตเจ้าของนานอนอยู่ เถียงนาไ้เสียวฮ้องบอกไปว่า “เป็นบ้าดีได้จ้ง พายเฮีย⁹ บู้หาเข้าคน”

บักตาบอด “เฮาบเห็นท่ง¹⁰ มาเอาเฮียออกไปแน”

บักชาติต “เฮาไปบได้ชาเฮาติดกัน” ทั้งสองกะชอยแนะนำกัน

จนเฮียเข้าเทียบท่าได้ทั้งสองจึงชวนกันไปเสียวโชค จึงพากันลงเฮียไป หลายเดือนเลยไปพ้อเต่า บักชาติตถามว่า “เฮาบเต่า”

บักตาบอดว่า “เอา” พายเฮียไปอีกเลยพ้อหนึ่งโค้งหนึ่ง

บักชาติตถามว่า “เฮาบหนึ่ง”

บักดาบอดบอกว่า “เอา” เดินทางต่อไปอีกฟ้อวัดช้าง

บักชาติติดถามว่า “เอาบักกองเพล”

บักดาบอด “เอา” ออกเดินทางต่อไปซอดเมืองยักซ์ พอยักซ์เหลียวเห็นเว้าว่า “อยู่ซื่อๆ ซันกะ
 แล่นมาหาอยู่ซื่อ ๆ ปา¹¹กะแล่นมาสู่ ฮีม! บได้กินคนมาذنแล้ว โอจ้งแม่นกลิ่นหอมเนาะฝ่ายบักชาติติด
 เลยเว้าว่า “ซันสิกันอีหลีเฮามาแข่งสิ่งของกันเถาะ อันแรกแข่งเส้นผมกัน ยักซ์ดึงเส้นผมออกมา เส้น
 ห่อนี้วก้อย ส่วนบักชาติติดไค้งหนังออกมา บักชาติติดชนะ อันที่สองแข่งแม่เหากัน ยักซ์กะฮีดแม่เหาออกมา
 โตห้อมือโป บักชาติติดถ่มเต่าลงไป บักชาติติดชนะ อันที่สามแข่งตตผู้ได้ตตเสียงดังผู้้นั้นชนะ เสียงยักซ์ตต
 บง ๆ ๆ ๆ ๆ ซอดที่บักชาติติดกับบักดาบอดตีกองเพลงดังไกลหลายกิโล ยักซ์ย่านแล่นหนี เทิงผัวเทิง
 เมีย บักบอดกับบักชาติติดแล่นชนกันไปคั่นเอาของในบ้านยักซ์ เลยไปพ่อน้ำเต้าแก้ว บักบอดเทใส่มือแล้ว
 ล้าง หน้าตาเลยเห็นหุ่งขึ้นมาทันที เอ็นใสเลียว “ชาติติดตาเขาเห็นฮุ่งแล้วน้ำอียังมาเบ็งเนาะ” “ซาเขา
 นั้นเด้อเอาเอาใส่เอาาบกะสิอาบ” พออาบเสร็จแล้วทั้งสองกะกาย¹²เป็นคณงามขึ้นมาทันที ชาติติดกะเขา
 ดาบอดกะเห็นหุ่ง ร่างกายผิวนพรรณกะงาม เลยพากันกับบ้านไปหาเมียคือเก๋า

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เหล่น = เกี้ยวพาราสี

² ด้ = ชยัน

³ ตะพิดตะพื่อ = มั่ว

⁴ สวย = สาย

⁵ แม่เต๋า = แม่ยาย

⁶ ก้า = ต้นกล้า

⁷ หย่าง = เดิน

⁸ ไก = ไกล

⁹ เฮีย = เรือ

¹⁰ เห็นหุ่ง = มองเห็น

¹¹ ปา = ปลา

¹² กาย = กลาย

ประวัติบ้านสอง

ผู้เล่า : นางแฉ่ม วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

โดน¹มาแล้ว ได้มีผู้เฒ่าผู้แก่จะให้ลูกให้หลานฟังสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ว่า

ตั้งแต่ก่อน บ้านสองเป็นหมู่บ้านมีความอึดอยาก แห้งแล้งหาน้ำยากกินกะปมี ผู้คนจะได้รับความลำบาก ทุกข์ยาก แล้วจะได้รับความเดือดร้อนกันหมดหมู่บ้าน เพราะวาปีมีน้ำใช้บัดนี้คนในหมู่บ้านทะเล่ได้ปรึกษาหารือกัน ในที่สุดทะเล่ตกลงกันว่า สิบไปหาหมอสองมาสองเบ่งน้ำ หมอสองทะเล่ได้มาทำพิธีสองเบ่งน้ำตามกรรมวิธีทางไสยศาสตร์ แล้วที่สุดหมอสองทะเล่บอกว่าสิมน้ำออกอยู่หม่องหนึ่ง ที่อยู่ภายในบริเวณอุ่มพุตคา หรือ “ดอนตะปุ” ซึ่งอุ่มพุตคานี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วจะเป็นที่เคารพสักการะของคนหมดหมู่บ้าน (อุ่มพุตคาดังอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน) พอรู้ว่าสิมน้ำออกอยู่ภายในบริเวณอุ่มพุตคาแล้ว ชาวบ้านทะเล่พากันไปขุดพุดลงไปแล้วจะปรากฏว่ามีน้ำไหลออกมาอีหลี ชาวบ้านทะเล่พากันเอินน้ำสา่ง² หม่องนี้ว่า “น้ำสา่งแข่ง” ตั้งแต่พุดมาแล้วจะเอินมาจนสอดทุกมื่อ

เป็นที่น่าใจ³ ว่าน้ำสา่งแข่งนี้สืบเคยอิด⁴ น้ำจึกเทื่อตลอดชาติ ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านทะเล่พากันมาใช้ น้ำหม่องนี้หมดหมู่บ้าน ใช้เทิงอาบเทิงกิน กะยังบ่หมด แต่กลับมีน้ำไหลออกมาอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้น ชาวบ้านยังถือกันอีกว่าน้ำสา่งหม่องนี้ เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะว่าถ้าหากมีไผ่คนใดคนหนึ่งภายในหมู่บ้านสองแห่งนี้ได้กระทำความผิด หรือว่าเฮ็ดผิดฮึดผิดคลองแล้วละก็ยามสอดมื่อวันเพ็ญ น้ำอยู่ในสา่งแข่งกะสิขุ่นเป็นตม แล้วกะสิมีจอก-มีแหนมี้ผักกะโดนไหลบุน ๆ ผุดออกมาจากใต้ดิน น้ำอยู่ในนั้นกะสิเหม็นมีแต่กลิ่นจอกกลิ่นแหนมี้ จนว่าบ่สามารถสิใช้อาบ-ใช้กินได้ แล้วกะสิเป็นจิ้งซีไปเรื่อย ๆ จนกว่าชาวบ้านสิพากันมาทำพิธีขอขมา น้ำสา่งหม่องนี้จั่งสิเซาเหม็น แล้วจะใช้ได้คือเก่า

ตามที่เว้ามาจั่งพอสนนิษฐานได้ว่า เหตุที่บ้านสองได้ชื่อว่า “บ้านสอง” นั้นกะคือสิเป็นย่อนว่า ได้ไปหาหมอสองมาสองเบ่งน้ำนั่นเอง

คำว่า “น้ำสา่งแข่ง” นั้นกะคือสิมาจากคำว่า “สาบแข่ง” คือกัน

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ โดน	=	นาน	³ ใจ	=	ประหลาดใจ
² น้ำสา่ง	=	น้ำจากบ่อ	⁴ อิด	=	ขาดแคลน

แผนการสอนที่ 6

เรื่อง วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ชาวมหาสารคามมีวิถีชีวิตคล้ายกับชาวอีสานโดยทั่ว ๆ ไป การศึกษานิทานพื้นบ้านมหาสารคาม ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในวิถีชีวิตของชาวอีสานโดยทั่วไปด้วย

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายวิถีชีวิตของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุและอธิบายวิถีชีวิตการตั้งถิ่นฐาน การศึกษา การประกอบอาชีพและการสาธารณสุขของชาวมหาสารคาม ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. เปรียบเทียบวิถีชีวิต ของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานกับสภาพปัจจุบันได้
3. อภิปรายถึงผลดีผลเสียของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตต่าง ๆ โดยอาศัยข้อมูลจากนิทานเทียบกับสภาพจริงในปัจจุบันได้

เนื้อหาสาระ

วิถีชีวิต หมายถึง แนวการดำเนินชีวิต ของคนในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เช่น การตั้งถิ่นฐาน อาชีพ การคมนาคม การสาธารณสุข สภาพบ้านเรือน การบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์เครื่องใช้ เป็นต้น นิทานพื้นบ้านบางเรื่องอาจสะท้อนความจริงบางส่วน บางเรื่องแฝงด้วยจินตนาการของผู้เล่า ดังนั้นเมื่อศึกษานิทานต้องรู้จักวิเคราะห์และค้นหาความสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงด้วย

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ครอบคลุมในส่วนที่ได้กล่าวไปในตัวอย่างข้างต้น

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด บรรยาย)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตต่าง ๆ มาให้นักเรียนดู เช่น การประกอบอาชีพ การคมนาคม และกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน แล้วสนทนาถึงวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม
3. ครูบทเพลง “दैยสารคาม” แล้วให้นักเรียนบอกว่ามีข้อมูลจากแหล่งใดที่บ่งบอกในการดำเนินชีวิตบ้าง ครูบอกว่านิทานก็บอกได้เช่นเดียวกัน
4. กำหนดสังกัดให้นักเรียนเข้ากลุ่มโดยให้นักเรียนเลือกชนิดสัตว์ที่ครูจัดไว้ 11 ชนิด ชนิดละเท่า ๆ กัน แล้วนักเรียนรวมกลุ่มตามชนิดที่เลือก
5. นักเรียนศึกษาใบความรู้เรื่องวิถีชีวิตชาวมหาสารคาม 15 นาที
6. นักเรียนส่งตัวแทนรับเอกสารเพื่อศึกษานิทานกลุ่มละ 1 เรื่อง คือ ชูฉนางอ้ว ท้าวมหาทยุช ปลาแดกปลาเซ็ง พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง หากินบ่หมาน ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโหดตาใส (1) พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปตีกแห คนขี้ลืม พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา ลูกแฝด (15 นาที)
7. นักเรียนวิเคราะห์และอธิบายวิถีชีวิตที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านและตอบคำถามในใบงาน (10 นาที) แล้วนำเสนอผลงานโดยเล่านิทานย่อ ๆ เมื่อตัวแทนแต่ละกลุ่มเล่าจบให้ผู้เล่านิทานซักถาม เพื่อนที่ฟังว่า เรื่องที่ตนเล่านั้นสะท้อนวิถีชีวิตด้านใด
8. ครูตรวจใบงาน และสรุปเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ปรากฏในนิทาน
9. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. เอกสารเพลง “दैยสารคาม”
3. กระดาษเป็นรูปสัตว์ตัดเป็นตัว จำนวน 11 ชนิด ชนิดละเท่า ๆ กัน
4. ใบความรู้

5. ใบงาน
6. ภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตทั่วไป

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนอ่านนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นอื่นเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นตน
2. จัดชมแหล่งศิลปหัตถกรรม หรือแหล่งประกอบอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - การให้ความร่วมมือ
 - ความกล้าแสดงออก
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การแสดงความคิดเห็น
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ตรวจสอบภาพและความถูกต้องจากใบงาน
4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. แผนการสอนนี้ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนข้อ 5 โดยครูมอบหมายให้นักเรียนอ่านใบความรู้เรื่องวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคามมาล่วงหน้า
2. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 287-314

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 6

เรื่อง

วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียง
 คำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ข้อใดไม่ใช่ ความหมายของคำว่า “วิถีชีวิต” ในลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ

ก. การนั่งรถยนต์โดยสาร	ข. การทำปลาร้า
ค. การไปดูหมอลำ	ง. การไปทำงานที่ชาอุดีอาระเบีย

2. ชาวมหาสารคามประกอบอาชีพใดเป็นส่วนใหญ่

ก. เกษตร	ข. รับจ้าง
ค. ค้าขาย	ง. รับราชการ

3. อาชีพใดไม่ปรากฏในจังหวัดมหาสารคาม

ก. ทอเสื่อ	ข. ปั่นหม้อ
ค. ประมง	ง. เหมืองแร่

4. “ตักสิลานคร” เป็นสมญานามของมหาสารคาม มีความหมายสัมพันธ์กับข้อใด

ก. ทรัพยากร	ข. การศึกษา
ค. คมนาคม	ง. การตั้งถิ่นฐาน

เฉลย 1. ค

2. ก

3. ง

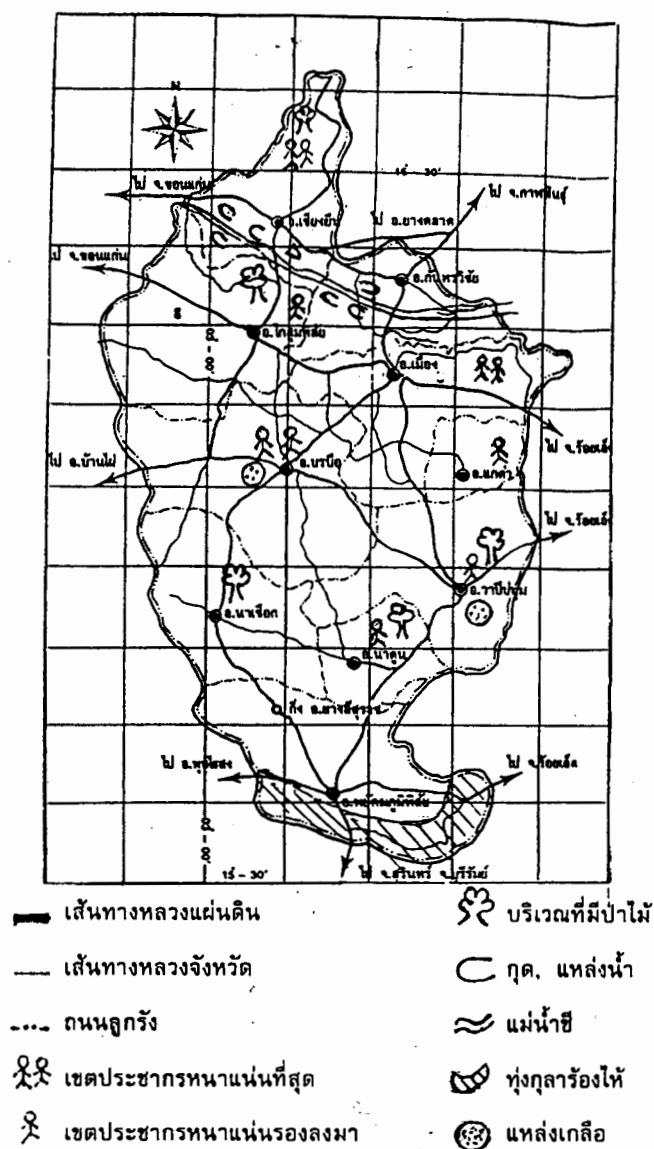
4. ข

ใบความรู้
วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 4 : การบริโภคอาหารของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : บริษัทโตโยต้า จังหวัดมหาสารคาม, "ปฏิทิน," พ.ศ. 2540.

แผนที่ที่ 7 : แผนที่แสดงวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, “บุญเบิกฟ้า,”

เอกสารเผยแพร่, 2539, หน้า 4. (ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมในส่วน เขตประชากรหนาแน่นที่สุด

เขตประชากรหนาแน่นรองลงมา บริเวณที่มีป่าไม้ กุด, แหล่งน้ำ แม่น้ำชี ท่งกุลาร่องไห และ แหล่งเกลือ)

วิถีชีวิตของชาวมหาสารคาม

วิถีชีวิต หมายถึง แนวการดำเนินชีวิตของคนในสังคมหนึ่ง ๆ มีลักษณะต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เช่น การตั้งถิ่นฐาน อาชีพ อาคารบ้านเรือน การบริโภคอาหาร เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม การสาธารณสุข การคมนาคม และการศึกษา

การพัฒนาวิถีชีวิตอาจพัฒนาได้จากสภาพสังคม การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ สภาพอาคารบ้านเรือน การบริโภคอาหาร เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม การสาธารณสุข การคมนาคม และการศึกษา ดังจะกล่าวไปตามลำดับ ดังนี้

1. สภาพสังคมของมหาสารคาม

ชาวมหาสารคามส่วนใหญ่มีเชื้อชาติไทย มีภาษาพูดประจำท้องถิ่น เป็นภาษาอีสาน ประชาชนโดยมากยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี เคารพผู้อาวุโส รักถิ่นกำเนิด แม้อพยพไปต่างถิ่นก็กลับมาเยี่ยมบ้านอยู่เสมอ มีการปฏิบัติตามฮีตสิบสอง (ประเพณี 12 เดือน) เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งดีงาม วิถีชีวิตชาวมหาสารคามไม่แตกต่างจากชาวอีสานทั่วไป มักเกี่ยวข้องกับประเพณีต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่พิธีกรรมเริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ไปจนถึงการคลอด ซึ่งจุดประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อป้องกันสิ่งเลวร้าย นอกจากนั้นยังมีประเพณีการบวช บุญเบิกฟ้า การแต่งงาน ฯลฯ ส่วนประเพณีที่เกี่ยวกับการเกษตรจะมีหลายอย่าง เช่น การเลี้ยงผีตาแฮก การแห่หางแมว บุญบังไฟ ฯลฯ เนื่องจากสังคมเป็นสังคมเกษตรกรรมจึงต้องมีพิธีขอฝนอันเป็นความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งปัจจุบันอาจมีบางประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสังคม ความเชื่อ และค่านิยมได้เปลี่ยนไป

2. การตั้งถิ่นฐาน

ในอดีต การตั้งถิ่นฐานของชาวมหาสารคามมักจะตั้งถิ่นฐานตามแถบลุ่มแม่น้ำ เช่น แม่น้ำชี หรือตามบริเวณที่มีแหล่งน้ำ เช่น ทุ่ง ห้วย บึงต่าง ๆ เนื่องจากมีความจำเป็นต้องอาศัยน้ำในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต แต่ในปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชาวมหาสารคามจะกระจาย เป็น 2 ลักษณะ คือ การกระจายในชนบทซึ่งจะอยู่ตามบริเวณแหล่งน้ำ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอีกรุ่นหนึ่งจะอาศัยอยู่ในเมือง เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานแล้วก็มีการเคลื่อนย้ายไปตามกาลเวลา เช่น ย้ายถิ่นฐานจากเมืองหนึ่งไปยังเมืองหนึ่ง จาก

ชนบทสู่ตัวเมือง จากตัวเมืองไปยังจังหวัดอื่น ๆ หรืออพยพไปทำงานตามภาคต่าง ๆ ที่มีโรงงานอุตสาหกรรม ทำไร่ เหมืองแร่ หรือไปทำงานยังต่างประเทศ เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น เป็นต้น สาเหตุของการอพยพ ย้ายถิ่นนี้เกิดจากความแห้งแล้ง ความยากจน ดินเสื่อมคุณภาพ หรือไปหาเงินชั่วคราว

3. การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของชาวมหาสารคามในอดีต จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม กล่าวคือ จะมี การปลูกพืช ซึ่งพืชที่ปลูกจะเป็นพืชหลักที่จำเป็นในการบริโภค เช่น ข้าว ผักต่าง ๆ ถ้าเป็นพืชไร่ มักจะเป็น ปอ หม่อน ส่วนการเลี้ยงสัตว์จะมี วัว ควาย เป็ด ไก่ การผลิตอาหารหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ จะมีการทอผ้า เครื่องจักสาน มักจะทำการยังชีพสำหรับใช้หรือบริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น หากมี ผลผลิตเหลือจากการบริโภคก็จะนำไปแลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนต้องการกับเพื่อนบ้าน โดยไม่ต้องใช้เงินตรา ดังเช่นปัจจุบัน

แต่ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การประกอบอาชีพจากเดิมที่เคย ผลิตใช้เฉพาะในครัวเรือนก็มักจะผลิตเพื่อจำหน่ายด้วย เนื่องจากมีความจำเป็นต้องใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน สิ่งอื่น ๆ ทำให้เกิดการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันหลากหลาย มีทั้งเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม แต่ ชาวมหาสารคามส่วนใหญ่ยังมีอาชีพหลักคือการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เช่น การปลูกข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว อ้อย ถังลิสง งาม ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม เลี้ยงเป็ด ไก่ โค กระบือ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีอาชีพ ทอผ้า จักสาน เจียรนัยพลอย ค้าขาย ฯลฯ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การเกษตร

ประชากรในจังหวัดมหาสารคามประมาณร้อยละ 86 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและ อาชีพเสริมอื่น ๆ พื้นที่การเพาะปลูกส่วนใหญ่ใช้ทำนา ข้าวที่นิยมปลูกคือ ข้าวเหนียว นอกจากนั้นยังมี การปลูกไม้ผล และไม้ยืนต้นไว้บริโภค เช่น มะม่วง กล้วย ชุนุน เป็นต้น

การเลี้ยงสัตว์

ในจังหวัดมหาสารคาม มีการเลี้ยงสัตว์คล้ายกับจังหวัดอื่น ๆ เช่น โค กระบือ เลี้ยงกัน มากที่สุดในอำเภอบรบือ รองลงมาคือ อำเภอนาคู ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้ใช้งาน ทำไร่ไถนา ปัจจุบัน นิยมใช้รถไถเดินตามแทนเนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วและประหยัด ส่วนสุกร เกษตรกรเลี้ยงเป็น

รายย่อย หรือมักเลี้ยงไว้หลังบ้าน ไก่เป็นสัตว์ที่นิยมเลี้ยงมากที่สุด จะมีกระจายอยู่ทุกอำเภอ มีการเลี้ยงไก่อ่มากที่สุดที่อำเภอพยุหะภูมิพิสัยและที่อำเภอบ้านโป่งจะมีการเลี้ยงเป็ดมากที่สุด แต่คนส่วนใหญ่ไม่นิยมเลี้ยงเป็ดเพราะเป็ดเป็นสัตว์ที่ต้องใช้แหล่งน้ำในการเลี้ยง ปัจจุบันมีแนวโน้มในการเลี้ยงลดลงเนื่องจากมีสาเหตุหลายประการ คือ ความแห้งแล้ง ขาดน้ำ อาหารสัตว์ราคาแพง เกษตรกรขาดความรู้ในการเลี้ยงสัตว์

การประมง

มีเพียงเล็กน้อย มีเพียงการประมงน้ำจืดตามลำน้ำชี ห้วย หนอง บึง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะหาปลาเพื่อบริโภค หากเหลือก็จะนำไปขาย

อุตสาหกรรมในครัวเรือน

นอกจากการเลี้ยงสัตว์แล้วยังมีงานที่เรียกว่า งานหัตถกรรมอีกด้วย เช่น มีการทอผ้าไหมที่อำเภอบริบูรณ์ อำเภอบ้านโป่งและอำเภอพยุหะภูมิพิสัย ทอผ้าชนิดที่บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมืองซึ่งเป็นโครงการศิลปาชีพพิเศษในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

ในปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการทำผ้าถุงหรือเรียกกันว่าผ้าซิ่น เป็นลวดลายต่าง ๆ สวยงาม มีทั้งผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมและงานหัตถกรรม ผ้าซิ่นที่นิยมสวมใส่ในบ้านมักเป็นผ้าจากโรงงานเพราะหาซื้อได้ง่าย ส่วนผ้าซิ่นที่สวมใส่ในงานพิธีมักใช้ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ ผ้าซิ่นตีนจก และผ้าซิ่นที่ทุ่งนั้นต้องมีความงดงามเป็นพิเศษด้วย

นอกจากนั้นยังมีการปั้นอิฐ และการปั้นหม้อที่อำเภอเมือง มีการทอเสื่อที่อำเภอเมืองและอำเภอโกสุมพิสัย มีการประดิษฐ์ของชำร่วย มีการประดิษฐ์ของที่ระลึกและการเจียรนัยพลอยที่กิ่งอำเภอ ยางสีสุราช ส่วนการทำเครื่องจักรสาน เช่น กระติบข้าว หวดหนึ่งข้าว กระบุง ครุ เป็นงานที่ทำกันอยู่ทั่วไปแทบทุกอำเภอ

อุตสาหกรรมขนาดย่อม

ในมหาสารคามมีอุตสาหกรรมประเภทนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้แก่ โรงสีข้าว โรงงานทำขนมจีน โรงงานทำน้ำแข็ง ส่วนอุตสาหกรรมขนาดกลางมีไม่มากนัก เช่น โรงงานอัดมันสำปะหลัง เป็นต้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งมาใช้แรงงานอยู่ในแหล่งนี้

4. สภาพอาคารบ้านเรือน

ในอดีตสภาพบ้านเรือนของชาวมหาสารคามมีลักษณะคล้ายกับชาวอีสานโดยทั่วไป บ้านเรือนเป็นสิ่งแสดงหรือบ่งบอกฐานะของเจ้าของบ้าน ชาวมหาสารคามจะมีบ้านเรือนแตกต่างกันไปตามฐานะ สภาพบ้านเรือนโดยทั่วไปนิยมสร้างด้วยไม้และมุงหลังด้วยหญ้าคาหรือสังกะสีตามฐานะ ตัวเรือนอาจเป็นฝาไม้ไผ่ขัดแตะหรือใช้ใบตอง หากมีฐานะดีอาจใช้ไม้ เช่น ไม้ยาง ไม้ตะแบก ฯลฯ ตัวเรือนนิยมยกขึ้นสูง ใต้ถุนโล่ง บางบ้านอาจมีคอกสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ไว้ใต้ถุนบ้าน ส่วนเล้าเปิดเล้าไก่มักสร้างไว้นอกตัวบ้าน ส่วนบ้านที่ไม่มีสัตว์เลี้ยงหากปล่อยใต้ถุนโล่ง มักนิยมทำแคร่ไม้ไผ่มาวางไว้สำหรับพักผ่อนในตอนกลางวัน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทอผ้า และงานหัตถกรรมอื่น ๆ เนื่องจากบนบ้านจะมีอากาศร้อนในตอนกลางวัน หน้าต่างซึ่งเรียกว่า “ป้องเอี่ยม” หรือ “ป้องเอี่ยม” นั้นจะมีลักษณะเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้างบนมีบานพับเวลาเปิดใช้ไม้ค้ำลักออกไปสำหรับบ้านที่มีฐานะยากจนจะไม่ยกใต้ถุนสูงนัก อาจมีบันไดเพียง 1-3 ชั้น หรืออาจไม่มีบันได เพราะอยู่ติดพื้น จึงไม่มีใต้ถุนสำหรับพักผ่อน บันไดบ้านก็จะมีลักษณะแตกต่างกันตามความประณีตของเจ้าของบ้าน เช่น บางบ้านจะมีบันไดกลม ๆ สอดเข้าร่อง เวลาเดินขึ้นจะไม่ร้าวสำหรับจับ ต้องปีนป่ายขึ้นเหมือนบันไดขึ้นต้นไม้ เวลาลงต้องหันหน้าเข้าหาบันไดเพื่อจับชั้นบันไดเพื่อไม่ให้ตกลงมา ส่วนบ้านที่มีฐานะดีหรือผู้ที่ประณีตจะเป็นบันไดที่ใช้ไม้ทั้งแผ่นมาวาง มีราวจับเวลาขึ้นลง (เหมือนบันไดปัจจุบัน) บ้านในสมัยก่อน ไม่ค่อยนิยมกันแบ่งเป็นห้อง ๆ มักจะปล่อยโล่ง อาจมีห้องใดห้องหนึ่งเพียง 1 ห้อง สมาชิกที่อยู่รวมกันมาก ๆ นั้น ไม่มีห้องส่วนตัวเหมือนปัจจุบัน

ปัจจุบันค่านิยมในการปลูกบ้านนิยมออกแบบเหมือนทางตะวันตก มักสร้างเป็นตึก ประตุนหน้าต่างใช้กระจกแทนไม้ ชั้นล่างมักทำอย่างมิดชิดก่อคอนกรีตหรืออิฐ ไม่ปล่อยโล่ง บ้านลักษณะนี้นิยมทั้งในเมืองและชนบท จึงทำให้สภาพบ้านเรือนของชาวมหาสารคามเปลี่ยนไปจากสภาพเดิม

5. การบริโภคอาหาร

ชาวมหาสารคามมีการบริโภคอาหารเช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไป อาหารหลักคือ ข้าวเหนียว ส่วนกับข้าวที่ใช้ประกอบอาหารมักจะเป็นอาหารจากธรรมชาติ และมักมีวิธีปรุงอาหารอย่างง่าย ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวมหาสารคามนิยมทำอาหารด้วยการ ย่าง คั่ว ต้ม อ่อม พืชที่นำมาปรุงอาหารอาจเป็นหน่อไม้ เห็ด พืชผักทั่วไป เช่น สะเดา กระโดน ผักตบชวา สัตว์ที่นำมาใช้เป็นอาหารนอกจากเนื้อจาก วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ แล้ว ยังมีสัตว์เล็ก ๆ ตามป่าหรือทุ่งนา เช่น กิ้งก่า จิ้งจก กิ้งกือ

(บางแห่งเรียก จี๋ป๋ม) ไข่มดแดง แมงจิงหนูน กุ้ง ปู กบ เขียด ฯลฯ อาหารที่ขึ้นชื่อและเป็นที่ยอดนิยมคือ ไก่ย่าง ส้มตำ ลาบ ก้อย อ่อม แจ่ว แกงหน่อไม้ ส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ในการปรุงอาหาร คือ ปลาร้า หรืออีสานเรียกปลาแดก นั่นเอง

ในปัจจุบัน วิถีชีวิตของการบริโภคอาหารอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น สัตว์ป่ามีจำนวนน้อย ประชากรมากขึ้น หรือชาวบ้านไม่มีเวลาที่จะไปเสาะแสวงหาอาหารตามป่า เนื่องจากมีภารกิจเร่งรีบอื่น ๆ ตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทั้งป่าไม้ก็มีจำนวนลดลงกว่าแต่ก่อน การแสวงหาอาหารจึงมุ่งไปที่ตลาด แม้ชาวชนบทเองก็ยังอาศัยตลาดของหมู่บ้านที่มีพ่อค้าคนกลางนำมาขาย ส่วนคนที่อยู่ในตัวเมืองก็ได้อาศัยตลาดเป็นแหล่งซื้ออาหารเป็นกิจวัตรประจำวัน และคำนิยมในการบริโภคอาหาร อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างเนื่องจากได้รับวัฒนธรรมต่างชาติ

6. เครื่องใช้

จากอดีต จังหวัดมหาสารคามยังเป็นสังคมเกษตรกรรม อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมีอยู่ไม่มากนัก อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพจะมี คันไถ จอบ เสียม แห สวิง โซ เป็นต้น ส่วนอุปกรณ์ในครัวเรือนจะมี โห่ หม้อ หวด หม้อหุง กระจิบข้าว มีด พร้า กะทอ (ภาชนะสานสำหรับบรรจุสิ่งของ) ตุ่มน้ำ (อีสานเรียก “อู่” หรือ “แอ่ง”)

ปัจจุบันชาวมหาสารคามมีอุปกรณ์เครื่องใช้มากขึ้นตามความเจริญของเทคโนโลยี เช่น ตู้เย็น รถยนต์ โทรทัศน์ เทป ฯลฯ

7. เครื่องนุ่งห่ม

จากอดีตเครื่องนุ่งห่มที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานหรือมหาสารคามที่พบเห็น คือ ผ้าถุง และผ้าขาวม้า (ผ้าชะม้า) ปัจจุบันก็ยังมิให้หายไป โดยเฉพาะในชนบทคนแก่คนเฒ่ารุ่นเก่า ยังคงใช้ผ้าถุงหรือผ้าขาวม้ากันอยู่ เนื่องจากเหมาะกับอากาศที่ร้อนอบอ้าว และใช้ได้สารพัดประโยชน์ ผ้าขาวม้าบางครั้งใช้ทำเป็ดให้เด็กนอน เวลาไปไหนมาไหนก็นำไปด้วย ในขณะที่ทำนาก็ผูกผ้าขาวม้าเข้ากับต้นไม้ให้ลูกนอน ผ้าห่มก็ใช้ผ้าผืนนั้นได้ ในปัจจุบันค่านิยมและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไปทำให้สิ่งเหล่านี้ใช้กันอยู่แต่ในบ้าน เมื่อออกนอกบ้านต้องสวมกางเกงให้เรียบร้อย ผ้าถุงก็คงใช้กันอยู่ในบ้าน หากจะออกไปไหนไกลๆ ต้องสวมกระโปรง หรือกางเกง เพื่อความเหมาะสมและทะมัดทะแมง อีกทั้งวัฒนธรรมตะวันตกได้

แพร่เข้ามา ค่านิยมจึงเปลี่ยนไป บางครั้งการนุ่งผ้าถุงหรือผ้าขาวม้าไปตามที่สาธารณะ หรือสถานที่ราชการถือว่าไม่สุภาพ สังคมไม่ยอมรับ

8. การสาธารณสุข

ในอดีตการสาธารณสุขของชาวมหาสารคาม มีลักษณะเหมือนชาวอีสานทั่วไป เนื่องจากยังมีความเจริญน้อย มีความเป็นอยู่ไม่ถูกสุขลักษณะ อาศัยป่าละเมาะ หรือชุกชุมเพื่อการขบถ่าย เวลาเจ็บปวดก็พึ่งหมอกกลางบ้าน ใช้น้ำสมุนไพรจากป่า การคลอดบุตรมีเพียงหมอตำแยที่มาทำคลอดที่บ้าน ไม่มีการผ่าตัดดัดตั้งเช่นปัจจุบัน

ปัจจุบันชาวมหาสารคาม ได้รับการศึกษามากขึ้น และสังคมเจริญมากขึ้น สถานบริการสาธารณสุขทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนทำให้สุขภาพอนามัยของชาวมหาสารคามเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

9. การคมนาคม

ในอดีตการคมนาคมของชาวมหาสารคาม มีพาหนะคือ เกวียน ช้าง ม้า เรือ หรืออาจเดินทางด้วยเท้า การคมนาคมไม่สะดวกและรวดเร็วเหมือนปัจจุบัน คนในสมัยโบราณจึงไม่นิยมเดินทาง หากไม่มีความจำเป็น แต่ปัจจุบันมีความเจริญทางเทคโนโลยี ทำให้มียานพาหนะที่ทำให้สะดวกในการเดินทาง เช่น รถยนต์ เครื่องบิน รถไฟ เป็นต้น

10. การศึกษา

ในสมัยก่อน ชาวมหาสารคามมีวิธีการเรียนคล้ายกับชาวอีสานโดยทั่วไป กล่าวคือ จะเรียนในวัด ผู้ที่ต้องการเรียนหนังสือต้องบวชเรียน โดยมีพระเป็นผู้สอน หรือไม่เช่นนั้นหากต้องการเรียนรู้หาประสบการณ์อื่น ๆ ต้องเดินทางเข้าไปในป่า โดยเรียนรู้จากธรรมชาติ เช่น ต้องการศึกษารื่องสมุนไพร เรื่องสัตว์ต่าง ๆ วิธีหาอาหาร การจับสัตว์ป่า ฯลฯ ต้องเดินทางไปค้างคืนในป่าเพื่อศึกษาจากธรรมชาติ

ปัจจุบันมีโรงเรียนสำหรับอบรมสั่งสอนมากมายในจังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัย จนได้รับสมญาว่า “ดักสิลานคร”

ใบงาน

1. ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ และศึกษานิทานกลุ่มละ 1 เรื่อง (ใช้เวลา 10-15 นาที)
2. ตอบคำถาม/ ปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้
 - 2.1 เล่านิทานย่อ ๆ ให้เพื่อนฟังหน้าชั้นเรียน
 - 2.2 เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ปรากฏในนิทานกับสภาพปัจจุบัน
 - 2.3 อภิปรายผลดีผลเสียจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากอดีตที่ปรากฏในนิทานกับปัจจุบัน

ตอบ

2.2 _____

2.3 _____

ขูลุนางอ้ว

ผู้เล่า : นางแชนม วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

มีเมืองอยู่ 2 เมือง เมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองกาสิ อีกเมืองหนึ่งชื่อว่าเมือง กาย แล้วเจ้าเมืองของสองเมืองนี้จะได้เป็นเสี่ยวชักเสี่ยวแพงต่อกัน

ต่อมาเมียของเจ้าเมืองทั้งสองกะพากันตั้งท้อง พอเมียพากันตั้งท้องแล้ว พญาผู้เป็นเจ้าเมืองของทั้งสองเมืองกะเลยตาย ปล่อยให้เมียเป็นแม่หม้ายครองเมืองต่อไป

พอท้องแก่เติบโตแม่เมืองของเมืองกาย กะคิดอยากกินหมากส้มเกลี้ยง แต่ว่าหมากส้มเกลี้ยงอยู่เมืองกายบ่มี กะเลยได้มาขอเมืองกาสิ แต่ว่าแม่เมืองของเมืองกาสิบ่ยอมให้ ทั้ง ๆ ที่หมากส้มเกลี้ยงบ่อดบ่อยาก ย่อนอันนี้กะเลยเอ็ดให้แม่เมืองสองเมืองนี้เคียดให้กัน ผิดกันตั้งแต่พุ้นเป็นต้นมา

ในที่สุดแม่เมืองของทั้งสองเมืองกะได้พากันออกลูก แม่เมืองของเมืองกาสิออกลูกมาเป็นผู้ชาย ตั้งชื่อว่า “ขูลู” ส่วนแม่เมืองของเมืองกายนั้นออกลูกมาเป็นผู้หญิง ให้ชื่อว่า “นางอ้ว”

ซึ่งถ้าสิให้มันเป็นไปตามสัญญาแล้ว (สัญญาที่เว้ากันไว้แต่ก่อนตั้งแต่ 2 เมือง เมืองนี้ยังบ่ทันได้ ผิดกัน) เด็กน้อยสองคนนี่ (คือขูลูกับนางอ้ว) สิต้องได้แต่งงานกันยามใหญ่ขึ้นมา แต่บัดนี้แม่ของนางอ้วได้เคียดให้แม่ของขูลูแล้ว จังชันแม่ของนางอ้วเลยคิดว่า คั้นแม่ลูกใหญ่เป็นสาวขึ้นมากะสิบ่ยอมให้แต่งงานกับขูลูเป็นอันขาด

ต่อมา... ต่อมา... ขูลูกับนางอ้วกะได้ใหญ่เป็นสาว เป็นบ่าวทุกคน พอเป็นสาวขึ้นนางอ้วกะเป็นผู้สาวที่งาม งามอย่างบ่มีไผ่เทียบได้ จังชันไผ่ ๆ กะชากะลื้อ² กันทั่วทั้งนครว่า “นางอ้ว” งามจนช่าลื้ออันนี้ได้ยินไปฮอดขูลู เลยเอ็ดให้ขูลูคืออยากเห็นนางอ้ว ขูลูกะเลยขี่ม้ามาหา จังได้เว้าเอาไว้ว่า

“ขูลูปายขึ้นม้าตีแล่นช่า³ ๆ ช่า ๆ รัวฮอดเฮือนนางอ้ว ท้าวกะผูกม้าไว้เคียมสวนป่า บักถั่วผูกม้าไว้เคียมฮั่วป่าบักเยา ท้าวกะแตแยขึ้นชานแล้วว่า

ขูลู “อ้วค่าอำคาเฮีย ... พี่กะมาฮอดแล้วนางแก้วให้ตื่นมา”

อ้วกะอำปากด้านชานตอบขูลู ว่า ... “พี่ลูกแต่ตัวตันที่ได้มา เดินคิริเพื่อประสงค์หยังเจ้า”

ขูลู “ขูลูอำปากด้านชานตอบนางแพง พี่นี้ลูกแต่ห้องกาสิเมืองใหญ่ ใจประสงค์ .
นาถน้ององค์อ้ายจังด่วนมา”

จากนั้นทั้งสองคนทะเลยได้เว้ามักยักกัน ชูลูกทะเลมาทานางอ้วทุกมือ ๆ กลางเวีนทะเลมา
กลางคีนทะเลมา ส่วนแม่นางอ้วกะบ่พอใจ เลยใช้ให้นางลุน (น้องนางอ้ว) ไปจอบ⁴ เบ็งนางลุนทะเลยได้
ไปจอบ แล้วทะเลมาเว้าให้แม่ฟังว่า

นางลุน “แม่เอ้ย ! ... ดึก ๆ ช่อนกาเวาวอนไกลลึสูง เห็นแต่บ่าบ่า⁵ ใจมอขึ้นใส่เพล...
นั่นแหละ”

แม่ได้ยินจ้งจ้งทะเลยเอิ้นนางอ้วมาดำ เทิงดำ เทิงผ่า เทิงดี

กล่าวถึงขุนนาง ซึ่งคิดมกนางอ้วอยู่แต่โดนแล้ว ขุนนางทะเลยได้มาขอนางอ้ว แม่ทะเลยก็ขุนนาง
อยากให้นางอ้วเอากับขุนนาง นางอ้วบ่อยากได้ทะเลยเว้ากับแม่ว่า

นางอ้ว “อ้วบ่เอาซะแหละ ขุนนางเขี่ยกษใหญ่ ผู้อ้วลีเอาได้ มีแต่อ้ายชูล ท่อนั้นแหละ”

แม่นางอ้ว ได้ยินจ้งจ้งทะเลยว่า

แม่นางอ้ว “กูบ่เอาซะแหละ ไทยเมืองกาสิมันซี่ดี แม่เคียดแต่ขอหมากเกลี้ยงเคี้ยงแต่หุ่นจน
ปานนี้กะบ่ลิม”

ทางนางอ้วกะเว้าคำเดียวว่าลีบ่เอาขุนนาง ส่วนแม่ของนางอ้วกะเว้าคำเดียวคือกันว่า ลีบ่ให้เอา
กับชูล แม่ของนางอ้วทะเลยได้แต่ฆ่าแต่ดี แล้วทะเลยบังคับให้แต่งงานกับขุนนางให้ได้

ส่วนขุนนางทะเลยได้แต่คุมมกนางอ้ว แล้วทะเลยหาทางเอาใจแม่เฒ่า คั้นได้ขึ้นตอนได้หนาได้
ปลาตอนได้ใหญ่ ขุนนางทะเลยลีเอามาฝากมาตอนทันที จ้งลีเลยเคียดให้แม่นางอ้วมกขุนนางขึ้นหลายก่อเก่า
แล้วทะเลยได้มาบังคับให้นางอ้วว่าลีต้องแต่งงานกับขุนนางอย่างเดิดขาด

นางอ้วได้ยินแม่เว้าจ้งจ้งทะเลยไปเว้าให้ชูลฟัง แล้วทะเลยบอกว่าคั้นแม่ให้เอากับขุนนางอีหลี
หรือว่าถ้าชาตินี้นางอ้วบ่ได้แต่งงานกับชูลทะเลยลีขอตายดีกว่า ตอนหนึ่งนางอ้วเว้าว่า

นางอ้ว “คั้นแม่บ่ตายก่อนให้เอาปีกับแคน น้องตายลุนลีเอาหรีกับช้อง⁶ เฮามาไปเอ⁷
หยอเอ้อยอยู่เทิงฟ้าม่าย⁸ กัน”

พอเว้ากันแล้วชูลทะเลยกลับบ้าน

ส่วนนางอ้วเคียดให้แม่หลาย เทิงบ่อยากแต่งงานกับชูลทะเลยบายเอาปอยไหมคำได้เลยลีไป
ผูกคอตาย ตอนหนึ่งพระอินทร์ทะเลยได้มาปิดหูแม่นางอ้ว แล้วทะเลยทุก ๆ ในวัง นั้นบ่ให้ได้ยินเสียงหยังเหลือ
แต่ข้างท่อนั้นที่บ่ได้ปิดหู นางอ้วทะเลยย่างไปหาข้างแล้วทะเลยได้ไปสั่งลาข้างว่า

นางอ้ว “ข้างน้อย ๆ ข้างอีแพงสี่พี่น้อง ! ที่ลีลาไปตายจากโฮง⁹ ฮาม¹⁰ ฮ้าง ขอย่ำมี
ปาปังบาปเวรนำต้อง”

พอลาข้างแล้วกะเลยได้ลาสวนดอกไม้ ลาทุกสิ่งทุกอย่างในวัง แล้วในที่สุดกะเลยได้ไปลาแม่ว่า
นางอ้ว “แม่เอ๊ย... อ้วสิลาไปตายจากแม่เมืองวันนี้ ยามแม่กินน้ำฮ้อนจนปากเปื่อยโพงสุก
อย่าสู้มีปาบังบาปเวรนำต้อง ซ่อยจักลาไปตายจากโง่สามฮ้าง”

พอแต่สิ่งลาทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว กะเลยสิไปผูกคอตายอยู่ใต้ต้นจวง¹¹ จังเง้าว่า
นางกะแงไปก้ำจวงอินทร์ปองปลุกกายหุ่น ขอให้อยอดอ่อนค้อมเอนางอู่สุวรรณค์ จวงอินทร์
ได้ยินค่านางกล่าว จวงอินทร์นี้เคยชอบเฝ้า มีแต่จำศีลห้าภาวนาทุกเช้าค่ำ ให้เจ้าแงไปก้ำจวงผีปองปลุก
กายหุ่น”

“พอได้ยินจวงอินทร์ว่า นางกะแงไปก้ำจวงผีปองปลุก ไปฮอดแล้วนางกะบายเอาฝ้ายไหมคำ
เคียนคาด ก้มกราบไหว้พนมนิ้วใส่หัว ขอให้อยอดอ่อนค้อมเอนางอู่สุวรรณค์ พอว่านางกล่าวแล้วจวงกะ
อ่อนนวยลง”

จากนั้นนางกะเลยเอาปอยไหมคำสนหนึ่งผูกไว้ปลายจวง อีกสนหนึ่งกะผูกไว้กับคอของนาง
แล้วนางกะอธิษฐาน เพ็นกะเลยเว้าว่า

“พอนางอธิษฐานแล้วปลายกะติดเมือบน” จากนั้นนางอ้วกะเลยตาย

ตื่นเช้าขึ้นมา... แม่กะบ่เพ็นนางอ้ว กะเลยพากันนำหาจนว่าหมดเมืองกะบ่เพ็น นำไปฮอดเมือง
ชูลูกะบ่เพ็น

บัดนี้... พระอินทร์กะเลยแปลงกายเป็นกา มาจับอยู่ปลายชานแล้วกะฮ้องว่า

“กา...กา... ลูกสาวผู้ใด คึงขาว ๆ ปานปลีกกล้วยปอก ตายห้อยง่า

แนน ตายแขนง่าไม้ ญนี้ส่วย¹² เสมอปลีกกล้วยดิบ เหลียวเบ็งนมตุ้ม

ตั้งสองเต้าฮูปงาม”

พอแม่นางอ้วได้ยินจันกะเลยได้พากันออกไปเบ็งอยู่ป่าต้นจวง กะเห็นแต่ศพนางอ้วห้อยอยู่
แม่นางอ้วกะเลยสั่งให้ทหารเสนา เอาศพของนางอ้วลงมา แต่กะบ่มีไผ่สีสามารถเอาศพนางอ้วลงมาได้
แม้แต่ขุนนางกะเอาบ่ได้

บัดนี้ ... พอชูลูได้ยินข่าวว่านางอ้วตาย ชูลูกะเลยขี่ม้ามาเมืองของนางอ้ว แล้วกะไปหาศพนาง
อ้วอยู่ที่ต้นจวง พอชูลูมาฮอดท่อนั้นหละ ศพของนางอ้วที่ห้อยอยู่ปลายจวงกะได้อ่อนค้อมลงมากันที่ ชูลู
เลยเอาศพของนางอ้วได้

พอชูลูไปฮอดบ้าน กะเลยได้เอามีดตอกน้อยแทงคอเจ้าของตาย

ส่วนแม่ของชูฉันท้องไหมอยู่ใต้ล่าง ไดยินเสียงลูกตื่นทุรนทุราย กะบู้ว่าลูกฆ่าโตตาย แต่คิดว่า
ลูกชายเสียใจนางอ้วนท่อนั้น กะเลยเอ็นขึ้นไปใส่ลูกว่า

แม่ชูฉ
“เจ้าอย่าเคง ๆ เต็นน้ำคังแม่สิไหล น้ำไหมแม่สิต่าง แม่สิยอมผ้าให้
ไปเอ้ หยอเอ้อย่องเทิงฟ้าม่ายกัน”

พอมิดเสียงตื่นแม่กะเลยขึ้นไปเบ้งลูก เห็นแต่ลูกแทงคอเจ้าของตาย แม่ชูฉกะเลยฮ้องให้น้ำลูก
แล้วกะจ่มว่า

แม่ชูฉ
“โหนอลูกเอ้ย ! เจ้ามาสังตายนากล้วยสองหรี มาสังตายน่า...
นางอ้วนท่อนอ”

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เต็บ	=	พอสสมควร	⁷ เอ้	=	ประดับ, ตกแต่ง
² กะซำกะลือ	=	เล่าลือ	⁸ ม่าย	=	มอง, ดู (หม่าย)
³ ซ้ำ	=	วิ่งเหยาะ ๆ	⁹ โยง	=	บ้านเรือนเจ้านายสมัยก่อน
⁴ จอบ	=	แอบดู	¹⁰ ฮาม	=	เชื่อง, รุ่ม
⁵ บาบ่าว	=	คำนำหน้าชายสมัยก่อน	¹¹ จวง	=	ไม้หอมชนิดหนึ่ง
⁶ ซ้อง	=	ปิ่นปักผม,	¹² ส่วย	=	เรียว, เพรียว

ปอยผมที่ใช้เสริม

คนขี้ลืม

ผู้เล่า : นายบรรทิต พรณะ

อ.เมือง

บั๊กอันหนึ่งเป็นคนลืมเก่ง จำอ้อยังบได้พอควา มีแต่ลืมกับลืม

มือหนึ่งเพิ่นลีไปโท่ง²นา เพิ่นกะเลยถือมิดอโต้ไปน่าย่างไปได้จักหน้อย เพิ่นผ่นปวดท้องซี้เพิ่นกะเลยแะเข้าไปซี้ในป่าข้างทาง ก้อนลีซี้เพิ่นกะเลยเอามิดอโต้สับไว้ตอ (ข้าง ๆ เพิ่นนั้นแหละ) แล้วเพิ่นกะนั่งลงซี้ พอซี้สุดเพิ่นเลยลุกขึ้น ลุกขึ้นแล้วกะเหลียวไปเห็นมิดเจ้าของเพิ่นกะเลยดีใจฟ้าวไปจับเอามิด แล้วกะเดินหยาง ๆ ปากกะฮ้องว่า

“โฮโย ! ๆ ฎได้มิดหมามาสิมไว้ โฮโย... ๆ”

แล้วกะดีใจเดินต่อไปอีก เดินไปเดินมากะเลยไปเหยียบกองซี้ของเจ้าของ พอเพิ่นเหยียบกองซี้แล้วกะเลยเว้าขึ้นอีกว่า “โคตรแม่มึงเอ๊ย ! หมาโตได้มันมาซี้เอาไว้นี้แมะ”

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ควา = คราว

²โท่ง = ทุ่ง

ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดไห

ผู้เล่า : นายสมเด็จ แก้วพินิจ

อ.เมือง

นานมาแล้วมีหมู่บ้านหนึ่ง ในหมู่บ้านนั้นมีครอบครัวที่ยากจนมาก ครอบครัวนี้อยู่ด้วยกัน 3 คน คือ พ่อ แม่ และลูกชาย ลูกชายครอบครัวนี้มีชื่อว่า “เจ็ดหวดเจ็ดไห” เหตุที่เรียกว่าอย่างนี้ เพราะเขากินข้าวที่ละเจ็ดหวด กินน้ำหมดที่ละเจ็ดไห พ่อกับแม่จึงปรึกษากันว่าจะทำอย่างไร เพราะมีความยากจนหาเลี้ยงไม่ไหว เลยหาวิธีพาลูกไปในป่า พ่อก็เลยบอกลูกว่า พ่อจะตัดต้นไม้ให้ลูกไปรับเอาอีกด้านหนึ่ง เขาเลยรู้ว่าพ่อจะฆ่าตน แต่ตอบรับว่าครับ พ่อต้นไม้ล้มลงไปทับเขาเขาจึงจมลงไปในดิน พ่อเขาจึงเดินมาดูเพื่อให้แน่ใจว่าตายหรือเปล่า แล้วจึงเดินกลับบ้าน ต่อมาเจ็ดหวดเจ็ดไหฟื้นขึ้นมา ได้แบกต้นไม้กลับบ้าน พอถึงบ้านก็ร้องเรียกพ่อแม่ว่า “พ่อเอ๋ย แม่เอ๋ย ลูกกลับมาแล้ว จะเอาต้นไม้ไว้ไหน” แม่กับพ่อได้ยินเสียงลูกก็ออกมาดู เห็นลูกก็รู้สึกละอายใจ เลยบอกว่า “เอาไว้นั้นแหละ”

อยู่มาหลายปี เขาได้โตเป็นหนุ่ม มีเมืองหนึ่งซึ่งมีธิดาสวยมาก ได้ถูกยักษ์ลักพาตัวไป เจ้าเมืองจึงประกาศหาชายหนุ่มที่สามารถชิงนางกลับมาได้แล้วจะยกธิดาให้พร้อมบ้านเมือง เจ็ดหวดเจ็ดไหจึงอาสาปราบยักษ์ แล้วนำธิดากลับมา เจ้าเมืองจึงทำตามสัญญา เจ็ดหวดเจ็ดไหจึงมีแต่ความสุข

ท้าวหมาหุย

ผู้เล่า : พระอริยานุวัตร เขมจารี

อ.เมือง

มีเมือง ๆ หนึ่งชื่อเมืองกุสาวดี พระราชามีลูกชายสองคน ลูกสาวหนึ่งคน ลูกคนโตเป็นสุนัข ชื่อ ท้าวหมาหุย ต่อมาพระราชามีมเหสีใหม่ คิดหาวิธีที่จะฆ่าลูกชายคนรองของพระราชา เป็นน้องชายของ ท้าวหมาหุย เพื่อที่จะให้ลูกของตนเป็นพระราชาทน ส่วนท้าวหมาหุยนั่น มเหสีใหม่เห็นว่าเป็นสุนัข ไม่มีทางได้เป็นพระราชาเลยไม่สนใจ

วันหนึ่งมเหสีใหม่ชวนน้องชายของท้าวหมาหุยไปเที่ยวอุทยาน แล้วก็ลักตกลงมาจากเขา แต่น้องชายของท้าวหมาหุยติดค้างอยู่ที่แครอดันไม้ ฝ่ายท้าวหมาหุยมองไม่เห็นน้องชายก็ออกมาหา จนพบก็ช่วยน้องชายออกมาจากแครอดันไม้ สองคนพี่น้องก็พากันหนีออกจากเมือง จนไปพบพระฤาษีใน ป่าหิมพานต์ก็ขอรู้าเรียนวิชากับพระฤาษีองค์นั้น

ต่อมาในเมืองกุสาวดี มียักษ์มากินคนโดยกำหนดให้พระราชาทาคนให้ตนวันละ 100 คน จนถึงกำหนดที่จะกินลูกสาวคนเล็กของพระราชา ซึ่งเป็นน้องสาวของท้าวหมาหุย พระฤาษีทราบเรื่องได้ ด้วยญาณก็บอกท้าวหมาหุยและน้องชาย ท้าวหมาหุยจึงเหาะมารบกับยักษ์สามารถปราบยักษ์ได้แล้วก็นำน้ำเต้าแก้วมาชุบคนทั้งหลายที่ถูกยักษ์กินจนฟื้นคืนมา คนทั้งหลายก็พร้อมใจกันบังคับให้พระราชา เชิญท้าวหมาหุยครองเมืองแทน

บอดตาใส (1)

ผู้เล่า : นางคำมี ไชยแสน

อ. เมือง

บอดตาใสคนหนึ่งอยากได้เมีย ได้ยินแต่เขาถือว่า สาวสีจ๋าม... งาม บอดตาใสเคยเห็นสาวสี แต่กะคิดมัก แล้วกะอยากได้สาวสีมาเป็นเมียคือกัน

มือหนึ่งบอดตาใสได้ไปจอบ ๆ อยู่ใต้ลำ¹บ้านผู้สาว ได้ยินแต่เสียงพ่อของผู้สาวว่ากับผู้สาวว่า “อีสีเอ๋ย ! ... คั้น²ผู้บ่าวบักได้มาเล่น³มึง มึงคล้าเบ็งมือมันก่อนเด้อ คั้นบักได้มือหยา ๆ มึงจั่งเอามัน เพราะว่าคั้นมือมันหยา⁴แสดงว่ามันเป็นคนดู⁵คนหมั่น เข้าใจบ่ทะเลแนวฏบอก”

สาวสี “อ้อ⁶ ๆ ข่อยสีจ๋าไว้”

ตั้งแต่นั้นมา ว่าแต่ผู้บ่าวคนใดขึ้นไปเล่นน้ำ สาวสีก็ต้องคล้าเบ็งมือก่อนทุกคน ๆ แต่กะบ่มีไผ่ มือหยา ๆ จักคน สาวสีเลยบ่ทันได้ตัดสินใจเลือกผู้ใดเป็นผู้

ส่วนท้าวบอดตาใส พอเห็นได้ยินพ่อสอนลูกว่าจั่งขึ้นแล้ว เห็นกะเลยหาวิธีการสีเอ็ดให้เจ้าของมือหยา วิธีการของบอดตาใสคือการกินข้าวปล้างมือ พอข้าวที่ติดมือนั้นมันแห้ง แล้วเห็นกะเลยแต่งโตอย่างลงเรียนไปบ้านสาวสีทันที

ทางสาวสี พอผู้บ่าวบอดตาใสขึ้นไปเล่นน้ำ เห็นกะเลยคล้าเบ็งมือ เห็นมือตาบอดหยา ๆ จั่งพ่อสั่งไว้ เห็นกะเลยคิดมัก แล้วในที่สุดทั้งสองคนกะเลยได้แต่งงานกัน

แต่งงานกันแล้ว เมียกะยังบ่อยู่รู้ว่าผู้เจ้าของตาบอด มือหนึ่ง พ่อเฒ่ากะเลยบอกลูกเขยตาบอดไปไถนา ตาบอดไปขอคนาจับไถได้บ่อยู่ว่านาไผเป็นนาไผ ได้แต่ไถไปตะพึดตะพือ แล้วแต่ควายสีพาออกไป

สวยเดิบ... เมียออกไปส่งข้าว เหลียวไปเห็นผู้ไถนาคนอื่นอยู่กะเลยฮ้างถามว่า

“พี่... พี่เป็นหยังจั่งไปไถนาคนอื่น คือไถไปทั่วไปหีบ⁷แท้”

ตาบอดว่า “โอ๊ย ! พี่ไถเล่นชื่อ ๆ ดอก พี่อยากฮ้างว่าดินนาเห็นสีแก่⁸ คือนาเขาบ่ท้อ⁹นั้นแหละ”

เมียกะเลยหลงเชื่อ แล้วกะบ่ได้ติดใจสงสัยฮ้างอีกต่อไป

มือลู่นาอีก ตาบอดเอาควายไปกินน้ำ กะว่าควายกินอิ่มแล้วตาบอดกะเลยหวิดน้ำใส่ ควายหวิดอยู่ป่า ป่า อยู่จักว่าควายอย่างหนแต่มีไผ่ได้ เมียออกไปเห็นแต่ผู้เจ้าของหวิดน้ำใส่พุ่มไม้ป่า ๆ ... อยู่จั่งขึ้นกะสงสัย เลยถามผู้ขึ้นว่า

เมีย “อ้าว... พี่เป็นยังจิ้งหวิดน้ำใส่ฟุ่มไม่นั้นฮิ ?”

ตาบอด “พี่เห็นยังแต่นอยู่นี้ กะเลยหวิดน้ำใส่ ว่าสิเอาฮังมันขึ้นดอก”

เมียได้ฟังผิวเว้าจ้งชั้นกะเชื่ออีก เป็นอันว่าเรื่องนี้กะผ่านไป

มือหนึ่ง... ตาบอดเผ่นย่างไปจ้งได้บุญ ผันตกลงไปใส่ล่าง (บ่อน้ำ) สิขึ้นมากะขึ้นบได้ เมียเห็นผัวตกล่างกะเลยไปหาเกินมาก่าว่าสิให้ผัวไต่ขึ้นมา บังเอิญเกินอันนี้กะยาวเกินปากล่างขึ้นไปอีก จ้งชั้นพอตาบอดไต่ขึ้นเกินมากะบู้จักหม่องสิลงได้ แต่ไต่ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนสิสุดเกิน เมียเห็นผัวปีนขึ้นไปสูงหลายกะเลยเอิ้นถามว่า

เมีย “พี่ขึ้นไปยังสูงแท้ คือบลงมาหะ?”

ตาบอด “อ้ายปีนขึ้นไปส่องเบ็งควายซื่อ ๆ ดอก อ้ายย่านมันไปกินกล้านาเพิ่นะ”

พอแต่ว่าจ้งชั้นแล้ว ตาบอดกะเลยไต่กลับลงมา พอไต่กลับมาเผ่นกะบู้จักอีกหะว่า ปากล่างอยู่หม่องได้ จ้งได้แต่ไต่ลงไปเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ จนว่าจ้งไปชอดกันล่างอีกคือเก่า เมียกะเลยถามผัวว่า

เมีย “แน... ๆ กะแน่มพี่ไต่ลงไปยังลึกแท้หะ กลับลงไปข้างล่างอีกเฮ็ดหยัง?”

ตาบอด “พี่เหลียวเห็นปลาค้อใหญ่โตหนึ่งอยู่นี้นา กะเลยคิดว่าสิลงมาเอาซื่อ ๆ ดอก”

จากนั้นมาเมียกะเริ่มสงสัยว่าผัวเจ้าของสิต้องเป็นคนตาบอด จ้งชั้นเมียกะเลยอยากพิสูจน์เบ็งว่าผัวเจ้าของสิตาบอดอีหลีป ?

มือหนึ่ง พอผัวเอาควายไปใส่น้ำ เมียกะเลยลักจูงควายหนีจากผัว แล้วโตเองกะจ้องขึ้นขึ้นสูง ๆ (ถลกผ้าขึ้นขึ้น) แล้วกะก้มโก่งโก๊ะเฮ็ดคือจ้งควายกินน้ำอยู่ ส่วนผัวบู้เรื่องอีหยังมีแต่คิดว่าควายบ่ทันหนี พอเผ่นก่าว่าควายสิกินน้ำอ้อมแล้ว แล้วเผ่นกะเลยหวิดน้ำใส่ควาย (หวิดใส่เมียเจ้าของนั้นแหละ) แล้วเมียกะเลยทำท่าคือควายสียางหนี ตาบอดได้ยินเสียงน้ำดัง จ่วม ! จ่วม ! คิดว่าควายสียางหนี กะเลยเอามือไปบาย¹⁰เข้าซื่อ¹¹ ทว่าซาเมีย แล้วกะเว้าว่า

ตาบอด “ฮีย... ฮีย..... ยอ ... ยอ ยอฮีน้อยยอ ! “

ย่อนอันนี้เอง เมียจ้งรู้ว่าผัวเจ้าของตาบอด จากนั้นทางเมียกะเลยไปหาเอ็นผู้เฒ่าผู้แก่มาเว้ากัน แล้วเทิงสองคนกะเลยได้ป่า¹² กันในที่สุด

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ไต้ล่าง	= ไต้ถุน	⁷ ไปหัวไปทีบ	= มั่ว
² คั่น	= ถ้ำ, ครั้น	⁸ แก้น	= แฉ่ง
³ เล้น	= เกี้ยวพาราสี	⁹ ท้อ	= เท่า
⁴ หย่า	= สาก ๆ	¹⁰ บาย	= จับ
⁵ ดู๋	= ชยัน	¹¹ ชื้อ	= ตรง
⁶ อ้อ ๆ	= ค่ะ ๆ	¹² ป้า	= หย่าร้าง

ปลาแดกปลาเชิง

ผู้เล่า : นางแหลม ทองลา

อ.เมือง

ท้าวบุสบา อาศัยอยู่กับย่า พออายุ 10 ปี ก็อยากได้เบ็ด ไปตกปลา ย่าจะไปซื้อให้ ได้มาแล้ว
 เผินกะไปตกปลา กะหาปลาได้หลายหลาย แม่นแท้ปลาเชิง¹ เผินกะเอามาเห็ดปลาแดก² แล้วกะฝาก
 นายสำเภาไปขาย พ่อค้าเผินกะไปซอดเมืองพาราณสี ฝ่ายเทวดากะมีความเมตตาท้าวบุสบา กะเปลี่ยน
 ปลาแดกที่เหิน ๆ ให้มันมีกลิ่นหอมอบอวลไปทั่วเมือง นายสำเภาจะนำไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน เผิน
 กะเลยเอาทองคำ แก้ว แหวนใส่ในไหปลาแดก แต่ว่าเอาปลาบกเอาไว้ ท้าวบุสบาเห็นกะบ่สนใจเปิดเบ็ง ต่อมา
 กะเลยฝากพ่อค้าเอาไหที่มีทองคำไปขายเมืองราชคฤห์ พ่อค้ากะเอาไป พระเจ้าแผ่นดินกะเปิดเบ็งเห็น
 ทองคำ แก้ว แหวน เผินกะเอ็นโทรมาทำนายเบ็งดวงชะตาเจ้าของไหปลาแดก โทรทำนายว่ามีบุญหลาย
 เผินกะเลยส่งลูกสาวชื่อนางมาตฟ้าไปให้ โดยเอาลูกสาวเลี้ยงไว้ในโรงงาช้างไปก้านลักท้าวบุสบา
 ท้าวบุสบาได้งาช้างกะเอาไปเก็บไว้ในนอกเมือง นางมาตฟ้ากะออกจากงาช้างมาเณรมิตที่อยู่อาศัยให้ดีกว่า
 เก่า กะอยู่ร่วมกันเป็นผัวเมียกัน ชั่วความงามของนางมาตฟ้าได้ยินไปซอดท้าวพรหมทัต ต้องการนาง
 มาตฟ้าไปเป็นเมียกะวางแผนให้ท้าวบุสบาไปเมืองสวรรค์แทน ไปนรกแทน

ท้าวบุสบาจะไปได้ย่อนเป็นคนมีบุญ ท้าวพรหมทัตเห็นเห็นว่า เป็นตาม่วน⁴ กะเลยอยากไปเบ็ง
 คือกัน กะถามท้าวบุสบาว่าเห็ดจังได้เจ้าจังไปได้ บุสบากะเลยบอกว่าสิเห็ดพิธี ให้กระโดดเข้าไปในกองไฟ
 ยามเห็ดพิธีเคื้อ⁵ ท้าวพรหมทัตกะเชื่อกะเลยตายจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ปลาเชิง	=	ปลาหมอ
² ปลาแดก	=	ปลาร้า
³ เสี่ยง	=	ซ่อน
⁴ ตาม่วน	=	น่าสนุก
⁵ เคื้อ	=	นะ

พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา

ผู้เล่า : นายบรรทิต พรรณะ

อ.เมือง

มือหนึ่ง ลูกเขยเข้ามาแต่ท่งก่อนพ่อเฒ่า พอมาซอดบ้านเผิ่นหิวหลาย กะเลยได้กินข้าวก่อน พ่อเฒ่า พอดีมือนั้นผั้นแม่นกินข้าวกับแกงปลาช่อ¹ใหญ่ ลูกเขยกะเลยเลือกกินแต่หัวกับไส้หม่องมันแซบ² เหลือเอาไว้ให้พ่อเฒ่าแต่ทางหางท่อนั้น

พอพ่อเฒ่าเข้ามา สิบกินข้าว กะเห็นแต่เนื้อหางปลาช่อ เผิ่นกะเลยถามลูกเขยว่า

พ่อเฒ่า “ทิด ๆ แม่นผู้ได้กินหัวปลาโตนี้หมดฮิ!”

ลูกเขย “กะลูกนี้แหล่วกินมะ ลูกเห็นว่ามันมีแต่ก้างย่านพอกินได้ลูกกะเลยกินหมด จ่งไว้ให้พ่อกะแต่ทางมันมีเนื้อนั้นแหล่ว”

พ่อเฒ่า “นั่นตัวมันของแซบ หัวมันแนวพอมักบู้จักติ? มื้อลุนให้ลูก จ่งแต่หัวนั้นแหละเด้อ เอาไว้ให้ทำพ้อ

ลูกเขย “ครับ.. ๆ”

ต่อมาอีกมือหนึ่ง บัดนี้ลูกเขยผั้นได้กินข้าวกับบั้งปลาหลด เผิ่นกะเลยจ่งแต่หัวปลาหลดเอาไว้ให้ พ่อเฒ่า ส่วนทางโตมันเผิ่นกะเลยกินจนหมด จังชันพ่อเฒ่ากลับมาลูกเขยกะเลยบอกกับพ่อเฒ่าว่า

ลูกเขย “พ้อ ๆ มื้อนี้มีข้าวกับปลา ลูกจ่งแต่ทางหัวเอาไว้ทำพ้อเลย พ้อชันไปกินโลด”

พ่อเฒ่าได้ยินจังชันก็ดีใจ คิดว่าเจ้าของสิได้กินข้าวกับหัวปลาช่อใหญ่ เผิ่นกะเลยยังยืมเข้าไปใน ครั้วทันที แต่พ้อเปิดดูออกพ่อเฒ่ากะถึงกับแค้นช่องอ เพราะว่ายู่ในจานมันมีแต่หัวปลาหลดน้อยท่อนั้น

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ปลาช่อ = ปลาช่อน

² หม่องมันแซบ = ที่อร่อย

พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกง

ผู้เล่า : นางอุมร ออกเกษตร

อ.เมือง

มือหนึ่ง พ่อเฒ่า กับลูกเขยชวนกันไปเก็บใบตองกงมาถุงเหียน พอเก็บได้เต็มถึงสองกะทอแล้ว จะพากันหาบกลับบ้าน (คนหาบผืนแม่่นลูกเขย) พออย่างมาฮอดกลางทาง พ่อเฒ่าปวดท้อง กระเลยว้า ขึ้นว่า

พ่อเฒ่า “ทิด ๆ ปลงหาบไว้ก่อนจักควา พ่อปวดท้องวะ ทิดนั่งท่าพ่อยุ่นี้ควาเดียวเด้อ”

ลูกเขย “บ่เป็นหยังดอก พ่อสิไปกะไปโสด”

ว่าแล้วพ่อเฒ่ากะแล่นเข้าป่าไป ส่วนลูกเขยพอได้โอกาสกะเลยลักเข้าไปอยู่ในกะทอใบตองกง แล้วกะเอาใบตองปิดโตะเจ้าของ ฝ่ายพ่อเฒ่ากลับออกมาเหลียวหาลูกเขยบ่เห็น กระเลยเอ็นหา เอ็นหาจังได้ ๆ กระบ่ได้ยินเสียงตอบ ในที่สุดพ่อเฒ่ากะเลยได้หาบกะทอต้องกลับบ้านคนเดียว

พอไปฮอดเหียน เมียเห็นผัวกลับมาบ้านคนเดียวจังขึ้นกะเลยเอ็นถามว่า

แม่เฒ่า “กลับมาแล้วบ้อเฒ่า ? คือมาคนเดียวหละ ? บักทิดมันไปไส ?

พ่อเฒ่า “จักว่ามันไปไสเอาโสด ซ่อยเข้าไปซี้ควาเดียวพอลบออกมากะบ่เห็นมันจ้อย

ฝ่ายลูกเขยกะเลยออกมาจากกะทอใบตอง แล้วกะว้าขึ้นว่า

ลูกเขย “แม่่นหยังหละแม่ ? ลูกกะอยู่นี้ได้ ”

พ่อเฒ่ากับแม่เฒ่าได้ยินจังขึ้นกะเลยหันไปเบิ่ง แต่กะปาก^๒บ่ออกจักคน พ่อเฒ่า^๑นั้นเคียดให้ลูกเขยหลาย จังได้คิดเอาไว้ในใจว่า “มึงเด้อ ! ลูกเขยกูนี้ มันคือมาเฮ็ดกุศักแท้ กูสิต้องแก้แค้นมันให้ได้”

ส่วนลูกเขยกะอยู่ว่าพ่อเฒ่าสิแก้แค้นเจ้าของ จังขึ้นลูกเขยกะต้องคิดหาทางแก้เผ็ดพ่อเฒ่าเอาไว้อีกก่อนคีนกัน

พอมือฮุนมา พ่อเฒ่ากับลูกเขยกะได้พากันไปเก็บใบตองกงอีก พอเก็บได้เต็มแล้วกะให้ลูกเขยเป็นผู้หาบกลับคือเก่า ลูกเขยคิดอยากแกล้งพ่อเฒ่าอยู่แล้ว กระเลยหาบเอาใบตองนั้นไปวางไว้ละะ ๆ ริมฝั่งห้วยชัน แล้วลูกเขยกะเลยทำท่าปวดท้องซี้แล้วกะได้ย่องเข้าป่า พ่อเฒ่าได้โอกาสกะเลยหม่นเข้าไปอยู่ในกะทอใบตองกง (คือลูกเขยมือฮวนนี้) ลูกเขยกะอยู่ว่าพ่อเฒ่าสิต้องเข้าไปอยู่ในกะทอ จังขึ้นลูกเขยกะเลยทำท่าฮ้องไล่หมูปามาทางกะทอตอง พอมาฮอดใกล้ ๆ กะทอตองลูกเขยกะฮ้องขึ้นว่า

ลูกเขย “จ้างช่างใส่จอมอง กะทอดองไผ่เอาตั้งไว้หั่นเอาหนึ่ได้อ หมูป่าสี่เหยียบดี”

ลูกเขยกะได้ฮ้อยไปมาอยู่จั้งซี่ พ่อเฒ่าได้ย็นคิดว่าแม่นเขาไล่หมูป่าอีหลี คึดย่านหมูป่าแล่นตำ กะทอดองเจ้าของ กะเลยสิลูกออกจากกะทอ พอดึงคึงกะทอดองกะเลยกลิ้งตกลงฝั่งห้วย พ่อเฒ่ากะเลย ตกลงไปในน้ำเปี้ยกมอดยอด³ ฮอดบได้ให้ลูกเขยหาบกลับบ้านจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ พ่อเฒ่า	=	พ่อตา
² ปาก	=	พูด
³ เปี้ยกมอดยอด	=	เปี้ยกปอน

พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปตีกแห

ผู้เล่า : นางอุมร ออกเกษตร

อ.เมือง

พ่อเฒ่ากับลูกเขยคู่หนึ่ง ชวนกันไปตีกแห¹ เพราะว่าเห็นชาวบ้านพากันตีกได้หลายแคว่
พ่อเฒ่ากับลูกเขยสองคนนี้มีหน้าหนุ่ม บัญชีว่าเสียดจิ้งได้ เทิงสองคนกะได้ปรึกษากันว่า

พ่อเฒ่า “ทิด ๗ หมู่เผื่อนคือพากันไปตีกแหได้ปลาหลายแห เสาสิบพากันไปนำชาติ ?”

ลูกเขย “เฮ้า ! ไปกะไปนั่นตัวพ่อ”

พ่อเฒ่า “สิไปจิ้งได้หละ ? แหเสาคือบมี”

ลูกเขย “บ่ยาก ๗ แหบมีกะบ่เป็นหยัง สมมุติว่าเสาคือเป็นแหกะได้ดอก”

พ่อเฒ่า “เฮ้า ! จังชันกะลงเบึง มืออื่นให้ทิดเป็นแหเดือมือลุน² พ่อจ้งซีเป็นดอก”

ลูกเขย “ครับ ๗ ..”

จากนั้น ... ลูกเขยกะเลยไปหาซื้อปลาเอาไว้ แล้วกะลักเอาไปผูกติดกับไม้ไว้ในห้วย หม่องสิไป
ตีกแห พอตื่นมือเข้ามาพ่อเฒ่ากับลูกเขยกะได้พากันไปตีกแหตามที่ไดตกลงกันไว้

พอไปสอดห้วย พ่อเฒ่ากะจับลูกเขยโยนลงไปในน้ำ ลูกเขยกะเลยมุดลงไปแก้เอาปลาที่เจ้าของ
ผูกเตรียมเอาไว้ เสียดจิ้งซีไปเรื่อย ๆ จนกว่าหมดปลา

สอดยามกลับบ้าน คนอื่นเขาจะพากันหาบแหซากับช่องปลากลับบ้าน บัดนี้พ่อเฒ่ากะเลยถาม
ลูกเขยว่า

พ่อเฒ่า “เสาสิเสียดจิ้งได้หละทิด ?”

ลูกเขย “มันสิยากหยังพ่อ คนอื่นเขาหาบแหซากับช่องพ่อกะหาบลูกซากับช่องชะตัว
จ้งได้ ๗ ลูกกะได้เป็นแหแล้วมะ”

พ่อเฒ่า “มันสิแม่นบ่หละทิด ?”

ลูกเขย “เป็นหยังจ้งสิบแม่น มือลุนคันพ่อเป็นแหลูกกะสิหาบพ่อซากับช่องไปคือกันนั่นตัว”

พ่อเฒ่า “เฮ้อ ! ... จังชันกะตกลง”

พอเฒ่าแล้วพ่อเฒ่ากะได้หาบลูกเขยซากับช่องมาจนว่าสอดเอือน มือลุนมา พ่อเฒ่ากับลูกเขยกะได้
พากันไปตีกแหอีกบัดนี้ให้พ่อเฒ่าเป็นแห ลูกเขยตีกลงไปบัดได้ ๗ กะบได้ปลาจักเถือ จนว่าหมดมือกะยังบ
ทันได้ปลาจักโต พอสอดยามกลับ ลูกเขยกะได้คอนพ่อเฒ่าซากับช่องเป่ลากลับ บ้านตามสัญญา

แต่พออย่างมาฮอดกลางทาง ลูกเซยเห็นหม่องได้มีหนามลูกเซยกะสิโยนพ้อเฒ่าเข้าใส่หนาม
หม่องนั้น พอโยนพ้อเฒ่าเข้าไปแล้วกะสิเว้าว่า

ลูกเซย “อื้อฮือ ! แห่ป่หมาน³ ปานนี้ ซาดกะช่างแม่มันเถาะ”

ฮอดหม่องได้มีหนามอีก กะสิโยนพ้อเฒ่าเข้าไปใส่หนามอีกปากกะจ่มไปคือเก่านั้นแหละเฮ็ดจั่งซี่
ไปเรื่อย ๆ จนว่าฮอดเฮือน แต่ซัวลีไปฮอดเฮือนพ้อเฒ่ากะหมุ่น⁴หมดเทิงโต

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ตักแห	=	ทอดแห
² ลุน	=	หลัง (ที่หลัง)
³ หมาน	=	โชคดี
⁴ หมุ่น	=	พรุณ, ถูกข่วนจนเป็นรอย, แผลกละเอี้ยด

ลูกแฝด

ผู้เล่า : นางทอง รพยุทธ

อ.เมือง

มีสองผัวเมียอาศัยอยู่ร่วมกัน¹ เมียตั้งท้องได้ 9 เดือนแล้ว เมื่อที่พ่อใหญ่แก้วก็สือกไปหาปลาอยู่หนองน้ำหม่องหนึ่ง เลาก็เหลียวไปเห็นปลาโตบักใหญ่ เลาก็เลยเอาแหลมเสียบใส่ในตาของปลาโตนั้น ปลาโตนั้นก็ตื่นอย่างทรมันทรมาย พ่อใหญ่แก้วบ่รอช้า มุดเอาปลาโตนั้น ปรากฏว่าเลือดไหลออกมาจากตา ปลาโตนั้นพ่อใหญ่แก้วบ่สนใจ ได้แต่จ่มในใจว่า “โอ๊ย ! มื้อนี้โชคดี เมียกูจะสือกลูก² แถมได้ปลาโตบักใหญ่”

พอกลับไปซอดบ้าน พ่อใหญ่แก้วบ่รอช้า³ ฟ้าว⁴ เอามัดเอาเชียงมาสับหัวปลา เลาก็ต้มส้มไปให้เมียกิน แม่ใหญ่กลืนเลาก็บ่กินหม่องเนื้อของปลา กลับกินลูกนัยน์ตาของปลา ทั้งสองคนกินไปกินมา แม่ใหญ่กลืนเกิดปวดท้องหลาย เลยเว้าว่า “เฒ่า ๆ ซ่อยปวดท้องหลาย ไปเอิ้นหมอดำแยมาละแม่” พ่อใหญ่แก้วได้ยินจั่งซันฟ้าวไปทันที พอหมอดำแยมาเสียงฮ้องโอดครวญของแม่ใหญ่กลืนก็ค่อย ๆ เงียบลง แล้วก็ได้ยินเสียงของเด็กน้อยฮ้องแทนที่สิมีเสียงฮ้องเสียงเดียวได้ยินเสียงเป็นสองเสียงขึ้นมา พ่อใหญ่แก้วคิดว่ากูคงได้ลูกแฝดดีนี่ เลาก็เข้าไปในห้องเหลียวเห็นลูกสองคนอีหลี

วันเวลาผ่านไปหลายปี ที่พ่อใหญ่แก้วเลาหวังก็ คือว่า ลูกสิหาข้าวทาน้ำมาให้กิน แต่เลาก็ต้องเป็นคนหามาให้ลูกกินเอง เพราะลูกทั้งสองของพ่อใหญ่แก้วตาบอดเหม็ด โดยปู้ว่าเป็นเพราะสาเหตุอีหยัง เลาก็เลยนึกย้อนไปถึงสมัยเลาไปหาปลา ไปแทงเอาหน่วยตาของปลาโตนั้น เลาคิดว่าบาปกรรมคงสิมีอีหลี

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ นากัน	=	ด้วยกัน
² ออกลูก	=	คลอด
³ ซ้า	=	ซ้ำ
⁴ ฟ้าว	=	รีบ

หากินบ่หมาน¹

ผู้เล่า : นายกา แสงกล้า

อ.เมือง

ผัวเมียคู่หนึ่งเป็นชาวไฮ² ชาวนา ปุ๊กเถียงอยู่ท้ายบ้าน มือหนึ่งเมียเผ่นคิดอยากกินต้มส้มปลา เลยบอกให้³ ผัวไปหา ฝ่ายผัวพอเมียว่าจ้งซ้นได้แหกกับช่องออกจากบ้านแต่เช้า พอไปถึง⁴ หนองน้ำ ชายผู้นั้นกะจัดการตีกแห⁵ ตีกไปตีกมาจนเมื่อยกะบ่ได้ปลาจักโต เลยคิดว่า ป้า ! เมียกูเฮ็ดจ้งได้ลิได้กิน ตัดสินใจตีกไปชิมฝั่ง เลยถึกปลาช่อ⁶ ใหญ่โตหนึ่ง เขาดีใจหลายฟ้าวกับบ้านไปหาเมีย หนทางที่ผ่านไบบ้านเจ้าของสิดองผ่านหน้าบ้านแม่เจ้าของ เขาย่านแม่ขอเอาปลาช่อใหญ่ จึ่งเอาผ่าแพด้ามพันปลา แล้วมัดไว้กับหัวเจ้าของ พอถึงหน้าบ้านแม่ แม่เหลียวเห็นเลยถามว่า “ได้บ่ปลา” ลูกชายตอบว่า “บ่ได้ดอกแม่ เจ้ากินเช่า⁷ กับยังช้อยเมื่อย⁸ คัก” แม่ตอบว่า “กินกับปลาแดกบองกับลวกผักมากินเขาน่าแม่มา” ในขณะที่นั่งยองยอกินเช่าอยู่ ป้า⁹ โตใหญ่ที่พันผ่าด้ามอยู่หัวกะดินพวดพาด¹⁰ หลุดออกมาตกอยู่ใกล้พาเช่า ฝ่ายแม่เหลียวเห็นกะเว้าว่า “นั่นได้ปลาแมะคือตัวแม่ว่าบ่ได้” ฝ่ายลูกชายตกใจเทิงอายแม่ที่ความจริงถึกเปิดเผยจึ่งเว้าเสียค่อย ๆ ว่า “กะได้โตเดี่ยวนีหะแม่”

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ หมาน	=	โชคดี	⁶ ปลาช่อ	=	ปลาช่อน
² ไฮ	=	ไฮ	⁷ เช่า	=	ข้าว
³ ให้	=	ให้	⁸ เมื่อย	=	เหนื่อย
⁴ ถึง	=	ถึง	⁹ ปา	=	ปลา
⁵ ตีกแห	=	ทอดแห	¹⁰ พวดพาด	=	พรวดพราด

แผนการสอนที่ 7

เรื่อง ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นเครื่องแสดงลักษณะต่างๆ ของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งถ่ายทอดผ่านผู้เล่าที่มีประสบการณ์ในสังคมนั้นๆ จึงทำให้ปรากฏขนบธรรมเนียมให้เห็นเสมอ ดังนั้นนิทานพื้นบ้านจึงเป็นกระบอกเสียงสะท้อนให้ผู้ศึกษามองเห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นในแง่มุมต่างๆ ได้ดีขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายขนบธรรมเนียมของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายความหมายของคำว่า“ขนบธรรมเนียม” ได้
2. ระบุขนบธรรมเนียมของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. อธิบายขนบธรรมเนียมของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

ขนบธรรมเนียม หมายถึง สิ่งที่อยู่ปฏิบัติโดยทั่วไป แต่ไม่มีแบบแผนหรือข้อบังคับ ใครจะถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่ถือว่ามีความผิด เช่น พนมมือเวลาใส่บาตร ไม่กินอาหารมูมมาม มีลักษณะคล้ายมารยาทสังคม นิทานพื้นบ้านมหาสารคามสะท้อนขนบธรรมเนียมด้านต่างๆ ดังนี้

1. การต้อนรับและการสู่ขวัญ
 - การต้อนรับแขกที่มาเยือน
 - การสู่ขวัญเมื่อประสบเหตุการณ์ที่เลวร้าย
 - การจัดพิธีต้อนรับผู้มีความสามารถ
2. การอยู่ร่วมกันในครอบครัว

- ลูกเขยต้องรับใช้พ่อตาแม่ยาย
 - การแสดงความเคารพต่อแม่ของสามี
3. การเกี้ยวสาว
 4. การถวายของมีค่าแด่กษัตริย์
 5. การสมมาผู้ใหญ่

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบอภิปราย บรรยาย อนุমান)

1. ครูนำเข้าสู่บทเรียนโดยนำภาพชนบทธรรมเนียมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มารยาทไทย การต้อนรับโดยมีการบายศรีสู่ขวัญมาให้ นักเรียนชมแล้วสนทนาถึงแนวปฏิบัติที่เป็น มารยาทสังคม
2. ให้นักเรียนฟังเทปนิทานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย โดยให้สังเกต ชนบทธรรมเนียมจากนิทาน
3. ครูชี้ให้เห็นถึง ชนบทธรรมเนียม แล้วอธิบายความหมายของคำว่า “ชนบทธรรมเนียม” ตลอดจน ให้ความรู้เกี่ยวกับชนบทธรรมเนียมของชาวอีสาน
4. ครูจัดศูนย์ความรู้ กำหนดให้เรียนรู้เป็นรายบุคคลไม่สังกัดกลุ่ม โดยสลับเปลี่ยนกันศึกษา ให้ครบทุกศูนย์ ครูจัดเวลาไว้ ให้ศึกษาศูนย์ละ 10-15 นาที

ศูนย์ที่ 1	นิทานเรื่อง	จารย์กับเมีย (4) อีหล้าอีลุน
ศูนย์ที่ 2	นิทานเรื่อง	บักก่ำกาดำ
ศูนย์ที่ 3	นิทานเรื่อง	ผัวกับเมีย (1) บ่าวจารย์ชี่ไฉ่
ศูนย์ที่ 4	นิทานเรื่อง	ปู่กับลูกสะใภ้ บักโพน
5. เมื่อนักเรียนศึกษาครบทุกศูนย์โดยหมุนเวียนครบแล้ว ส่งใบงานให้ครูตรวจสอบ
6. สุ่มนักเรียนออกมาเสนอผลงาน 5 คน
7. ครูสรุปเพิ่มเติมแล้วให้นักเรียนที่เหลือมาเขียนชนบทธรรมเนียมที่ยังไม่ได้กล่าวถึง บนกระดาน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. เทปนิทานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย
2. เอกสารนิทาน
3. ใบงาน
4. ภาพเกี่ยวกับมารยาทไทย และการบายศรีสู่ขวัญต้อนรับแขกที่มาเยือน

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนกลับไปสอบถามผู้ใหญ่หรือสังเกตเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมในชีวิตประจำวันแล้วรวบรวมมาเสนอชั้นเรียน

ยาวัวต์และบวะเหม็นผล

1. สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)

- ความสนใจ
- ความรับผิดชอบ
- การให้ความร่วมมือ
- การปฏิบัติตามเงื่อนไข
- ความกล้าแสดงออก
- การแสดงความคิดเห็น
- การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

2. ตรวจสอบความถูกต้องจากใบงาน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนรู้การสอนประจำแผนดูในหน้า 319-331

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 7

เรื่อง

ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ใบงาน

1. ขนบธรรมเนียม หมายถึง (สิ่งที่ถือปฏิบัติโดยทั่วไปไม่มีแบบแผนใครจะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้)
2. ขนบธรรมเนียมที่ปรากฏในนิทานที่ศึกษา สังเกตได้ดังนี้
 - 2.1 จารยกับเมีย (4) คือ (การแสดงความเคารพต่อแม่ของสามี)
 - 2.2 อีหล้าอีลุน คือ (การต้อนรับแขก)
 - 2.3 บักกำกาดำ คือ (การเกี้ยวสาวโดยวิธีเป่าแคน)
 - 2.4 บ่าวจารย์ชีโง่ คือ (ลูกเขยต้องรับใช้แม่ยาย)
 - 2.5 ปู่กับลูกสะใภ้ คือ (การสมมา)
 - 2.6 บักโลน คือ (การช่วยเหลือเมื่อประสบเหตุการณ์เลวร้าย)

จารย์กับเมีย (4)

ผู้เล่า : นายพรม วรรณศิริ

อ.เมือง

จารย์¹ คนหนึ่งแต่งงานกันแล้ว แต่ว่าสีผาเมียไปยาม² ย่ำ พอพากันย่างมาชอดกลางป่ากะเลย เหลียวไปเห็นหมากม่วงสุกงาม.....งามอยู่เหิงต้น พากันคิดอยากกะเลยสีขึ้นกิน

ที่แรกกะให้ผัวเป็นคนขึ้นก่อน เมียเลยเป็นคนชุกดา³ขึ้นไป ขึ้นไปได้จักหน้อยเมียกะเลยฮ้องขึ้นว่า

เมีย “อ้ายจารย์ฯ ลงมาฯ เจ้าอย่าขึ้นไปอีก ใส่เจ้าเป็นหยังจ้งไทล่อออกมาหลายแท้ ฟ่าวลงมาเร็วฯ” ผัวได้ยินว่าใส่เจ้าของออกจ้งขึ้นกะตกใจ ฟ่าวโอบลงมา บัดนี้กะเลยให้เมียเป็นคนขึ้น พอปีนขึ้นไป ได้จักหน้อยผัวกะเลยแหงนขึ้นไปเบิ่ง จักหน้อยผัวกะเลยฮ้องว่า

ผัว “เขา!.....เขา! อย่าขึ้นไปฯ ฟ่าวลงมาชะ ลงมาเร็วฯ ท้องเจ้าเป็นหยังจ้งชาตจิกหวิก จ้งขึ้นบาดบั๊กใหญ่เอาโลด ลงมาชะฯ”

เมียได้ยินจ้งขึ้นกะเลยโอบลงมา ในที่สุดสองผัวเมียเลยบ่ได้กินหมากม่วงสุกจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹จารย์ = อาจารย์, คนที่เคยบวชแล้วผ่านพิธีฮตสง

²ยาม = เยี่ยม

³ดาบ = ก้น

บักก่ากาดำ

ผู้เล่า : นางสาว ภูเฉลิม

อ.กันทรวิชัย

มีสามีภรรยาคู่หนึ่ง แต่งงานกันมานานแต่ยังไม่มีลูก จึงไปขอลูกกับพระอินทร์ที่ได้ต้นโพธิ์ ต่อมา จึงมีลูกด้วยกัน พอลูกคลอดออกมาตัวดำ ใครๆ ก็บอกว่า ชีห์เหร่ จึงอับอายชาวบ้าน พอลูกโต 2-3 ขวบ หนักไม่ไหว จึงเอาลูกไปลอยแพ น้ำพัดพาเข้าไปในฝั่ง เมื่อเขาหัวจึงไปขโมยกินอ้อยที่สวน ยายจำสวนมาเห็น จึงแปลกใจว่าต้องมีคนมาขโมยอ้อย วันต่อมาจึงแอบดูและจับได้ เขาจึงร้องขอชีวิต จึงเล่าเรื่องให้ฟัง ยายจึงเลี้ยงเอาไว้ และตั้งชื่อว่า ก่ากาดำ

วันหนึ่งลูกสาวเจ้านายที่ยายจำสวนทำงานอยู่ด้วยออกมาชมสวน ชื่อว่านางลุน จะมาเก็บดอกไม้ ยายจำสวนจึงให้ก่ากาดำไปแอบซ่อนตัว ก่ากาดำแอบดูนางลุน เห็นนางสวยมากจึงนิกรักและขอให้ยาย พาไปขอจากเจ้านาย ยายทนรบเร้าไม่ไหว จึงพาไป เจ้านายเมื่อรู้เข้าก็โกรธมาก สั่งให้นางลุนห้ามไปที่สวน โดยให้ยายร้อยดอกไม้มาส่งที่บ้าน วันหนึ่ง ท้าวก่ากาดำ ทนคิดถึงนางลุนไม่ไหว จึงเป่าแคนมาที่บ้านนางลุน พ่อแม่ นางลุน และบ่าวไพร่ได้ยินเหมือนถูกมนต์สะกดเพราะเสียงแคนมีความไพเราะมาก จึงลุกขึ้นร่ายรำ หลงใหลในเสียงแคน และในที่สุดจึงยกลูกสาวให้ท้าวก่ากาดำ

บั๊กโลน

ผู้เล่า : นายจันทร์ ทองลา

อ.แกดำ

เมื่อหนึ่งบั๊กโลนกับหมู่พากันไปหาฟืนอยู่ในป่า ซอดยามแลง¹กะพากันเดินทางเมื่อบ้านแต่ว่าคำก่อน
กะได้พักค้างคืนในป่า ตอนแบกฟืนนั้นหมู่เผ่นกะพากันแบกหามหรือว่าหาบเอา ส่วนบั๊กโลนนั่นกะ
ซื้อคร้าน มั่นเลยแก่² เอาไม้ฟืนลากไปนำทางเป็นซอยยาวไปเรื่อย ๆ หมู่มันกะเลยว่ “บั๊กโลน มึงอย่า
แก่ไม้จ้งชั้น ให้แบกเอา เตี้ยวฝีก่องก้อยมันนำมาหา มึงเต๊ะ” แต่บั๊กโลนกะบ่ฟัง

จนยามแลงได้ค้างคืนในป่า หมู่มันกะให้บั๊กโลนอนกลาง ย่าน³ ฝีก่องก้อยนำมาหา หมู่มันนอน
ขอบยามเด็ก ฝีก่องก้อยมันกะนำมาช่องว่

“กึ่งก้อยก็อก จักดา⁴บั๊กโลนก็ก” “กึ่งก้อยก็อก จักดาบั๊กโลนก็ก” “ก้องก้อยก็อกจักดา
บั๊กโลนก็ก” พวกนั้นกะเอาใบไม้มาปกไว้ บั๊กโลนกะมุดลงไปเอาดินมาถมจะของ พากันย่านว่าชั้น

ตื่นขึ้นมากะพากันชุดเบ็งบั๊กโลน ปรากฏว่บั๊กโลนถึกจักไส้กินเหม็ดแล้ว ชุมหมู่มันกะฟ้าวแล่น
เมื่อบ้าน จับใช้หัวโกรน ญาติพี่น้องกะเลยสู่ขวัญให้ เอ็นพรหมณ์มาสูตรขวัญ เช็ดบายศรี เอ็นขวัญ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

- ¹ยามแลง = เวลาเย็น
- ²แก่ = ลาก
- ³ย่าน = กลัว
- ⁴ดา = รุทวาร, ตูด, ก้น

ปาวจารย์ซี่ไ้

ผู้เล่า : นายสี แคนน้ำ

อ.วาปีปทุม

ปาวจารย์ผู้หนึ่งเอาเมีย¹ ใหม่ แม่เก่าบอกสานฮีนไว้ถ้าใส่เช่า² ปลุกจิกหน่วยแหนด ลูกเซยกะจัดหา ตัดไม้³ เหลาตอกแล้วกะลงมือสาน สานมาหลายมือปายฮีนสูงชันนำสุ่มือ มือหนึ่งเพ็นสานจากเพียง เอวฮีน⁴จนใกล้สิแล้วเพียงคอท่วมหัว ในขณะที่สานอยู่นั้นกะคิดอยู่ตลอดเวลาว่า “ตายเฮ็ดจั่งได้จั่งสือกได้เทียงอยากกินน้ำ เทียงปวดเอี้ยว หอน⁵ สิเอ็นใส่เมียบกับแม่เฒ่ากะคิดอยากอาย กะฮีนสานอยู่ทันเหลว พอดีเด็กน้อยกุ่มหนึ่งอย่างผ่านมา เขาสงสัยจึง ส่องเบ็งแล้วถามว่า “เจ้าเข้าไปเฮ็ดหยัง” เพ็นได้ฮีนเด็กน้อยถามเลยคิดว่าสิล่อถามเด็กน้อยกะนา “สุว่ากูเฮ็ดจั่งได้จั่งสือกได้” เด็กน้อยว่า “มันสิยากหยังเจ้ากะนอนลงชะแล้วกะคาน⁶ออกมาหนั้นตัว” จบ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹เอาเมีย = แต่งงาน

²เช่า = ช้าว

³ไม้ = ไม้

⁴ฮีน = ชื่น

⁵หอน = ถ้ำ, หาก

⁶คาน = คลาน

ปู่กับลูกสะใภ้

ผู้เล่า : นายพรม วรรณศิริ

อ.เมือง

มีหนึ่ง ลูกไก่ใหม่เอ้าของไปสมมาปู (ไปคนเดียวผัวไปนำ) บังเอิญมีนั้นย่ากะบ่ออยู่เลยเป็นอันว่า ลูกไก่ได้สมมาปูสองต่อสอง

พอลูกไก่ก้มลงกราบปู ปู่กะเลยเหลียวเห็นนมลูกไก่ ปู่อดบ่ได้กะเลยเอามือไปจับนมลูกไก่ ส่วนทาง ปากกะสั่งสอนลูกไก่ไปนำ คั้นไป....สอนไป....จนซื้อร้านจิ้งจอกยเซา พอเซาแล้วลูกไก่กะเลยเมื่อบ้าน พอไปสอด บ้าน เพิ่นกะเลยเว้าสู่ผัวฟังว่า

เมีย “อ้าย ๆ ไปสมมาปูเซาเฮ็ดจังซี่ทุกคนดิฮิ โอ้ย....คั้นอ้าวสิเฮ็ดจังซี่ จ้างช้อยกะบ่ไป”

ผัว “เฮ็ดจังได้เดียวนี้? เจ้ามาเว้าเป็นตายากแท้?”

เมีย “กะปู้นั้นแล้ว เป็นหยังจังเฮ็ดจังซัน สอนกะบ่สอนชื้อ ๆ เพิ่นหลดเอามือมาจับนมช้อย พร้อม จนวน่าเจ็บเหม็ดเอาโลด”

ผัว “ปาดโอ....ปาดโอ มาคือสิเฮ็ดคักแท้ บ่ได้ ๆ เรื่องนี้ต้องไปเว้ากันให้ฮู้เรื่อง”

พอว่าแล้ว เพิ่นกะเลยแบกมีดอีโตใหญ่ลงเฮือนไป พออย่างไปสอดเฮือนพอ เพิ่นกะเลยฮ้องขึ้นว่า

ลูก “พ่อ....เจ้าเป็นหยังจังเฮ็ดกับเมียช้อยจังซัน เป็นพ่อคนเป็นหยังจังเฮ็ดบ่ให้คนนับถือและ ฮิ!”

พ่อ “แม่นฮิยังเดียวหนี! มึงกะเว้าดี ๆ ให้กูฮู้เรื่องน่าแ่นเป็นหยัง มดชดกะคือจังฮ้ายและบ่ หละ”

ลูก “เจ้าอย่ามาทำท่า เรื่องที่เจ้าบายนมเมียช้อยนั้นเจ้าสิว่าจังได้ ช้อยบ่ให้เจ้าแล้วดี!....”

พ่อ “บ๊ะ ! บักอันนี้มันคือเว้าดีแท้ ฎบายนมเมียมึงแค่่นั้น มึงกะเคียดให้กูดี บัดมึงได้หละ ตะก็แ่งเทิงคั้น เทิงดูตนมเมียกูด้ว กูกะยังบ่ว่าหยังมึงเต มีแต่คั้นกับดูตชื้อ ๆ กะได้ดี หลางเทื่อว่าซันแ่งเทิงเตะ เทิงถีบพร้อมพุ้นด้ว กูกะยังบ่ว่าหยังมึง ฮิ!....”

ลูกชายได้อินจังซันกะปากบ่ออก แบกมีดได้ฟ้าอย่างเมื่อบ้านอย่างไว.

ผัวกับเมีย (1)

ผู้เล่า : นางอุมร ออกเกษตร

อ.เมือง

ผัวกับเมียคู่หนึ่งเอากันมาโดน....โดน จนว่าเผลอแต่กะปมีลูกนำกันจกคน มือหนึ่งเพิ่นคิดม่วน
แนวได้ขึ้นมากะบ่ฮู้เห็นแต่ผัวชวนเมียขึ้นว่า

ผัว “เผลอ ๆ เฮามาเล่นอันนี้กันเถาะ”

เมีย “เล่นอีหยังหละเผลอ”

ผัว “เล่นเป็นบ่าวเป็นสาวกันมะ ช่อยคิดว่าเฮามาเล่นเป็นผู้บ่าวกับผู้สาวคือจั่งตะกี้คือสิมวนะ
กะให้เจ้าทำท่าเป็นผู้สาวนั่งต่ำทูกอยู่ แล้วช่อยกะสิเป่าแคนมาเล่นคือจั่งตะกี้มะ เจ้าจำได้บ่

เมีย “กะดีคือกันดีหละเนาะเผลอ”

พอเว้าตกลงกันแล้ว เผลอสองเผลอกะได้ไปหาไม้ไผ่มาสับสีกเฮ็ดเป็นฮ่าน¹ ให้เมียนั่งต่ำทูกอยู่
ทางเมียกะทำท่านั่งต่ำทูกอยู่ แต่งโตอย่างงาม ทัดดอกไม้อย่างโก้ ปานผู้สาวสำน่อย²เอาโลตสวนผู้ผัว
กะทำท่าเป็นบ่าว อาบน้ำ ปะเป้งอย่างดี แล้วกะเป่าแคนมา

พอมาสอดเพิ่นกะเลยทำท่านั่งลงจิบ เว่า³ความ³ นั้น ความนี้กันเรื่อย ๆ คือจั่งผู้บ่าวกับผู้สาวอีหลี
กะปาน เหาไป-เฮามาไม้กะเลยหนีบทำเพิ่น (เพราะว่าเฮ็ดบ่ค่อยดีปานได้ย่อนความฟาว) แต่ตอนนี้
เพิ่นทำท่าเป็นผู้บ่าวมาเล่นสาว จังชั้นพอไม้หนีบทำเพิ่นกะเลยอยากอวยบ่กล้าบอกความจริงแก่ผู้สาว ได้
แต่นั่งบิดไปบิดมา แล้วกะฮ้องค่อย ๆ ว่า

ผัว “โอ้ย.... ๆ.....”

เมีย “แม่นพีเป็นอีหยังนอ คือเว่าจั้งชั้น” (เว่าฮึม ๆ เฮ็ดท่าทางกะชดกะช้อย) ผัวกะยังบ่กล้า
บอกความจริงอยู่ จังได้แต่เว่าว่า”

ผัว “โอ้ย....พีสิตายเดี๋ยวนี้หละ ๆ”

ทางเมียได้ยินผัวเว่าจั้งชั้น กะคิดว่าผู้บ่าวมักเจ้าของหลายจนสิลิตายน่าจั้งชั้นกะเลยเว่าขึ้นว่า

เมีย “โอ้ย! อ้ายอย่ามาดีแกลงหลาย ซี้ฮ้ายจั้งน้องนี้ตีสีมูม้าม-มาตายนำ น้องบ่เชื่อดอก”

ผัว “อ้ายสิตายเดี๋ยวนี้หละ....อ้ายสิตายเดี๋ยวนี้หละ”

ว่าแล้วกะหน้าห้องเข้า ๆ ในที่สุดกะเลยขาดใจตาย พอตายแล้วเมียกะมาเบ้ง กะเลยเห็นแต่ไม้
 หนึบทำผิวเจ้าของอยู่ จังค้อยู้ความจริง แต่กะช่อยอีหยังบ่ได้ ได้แต่ฮ้องไห้หน้าผว่อนั้นแหละ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ฮ่าน = แคร่ไม้ยกจากพื้น ²สำน้อย = สำน้อย, สำนูน
³ควม = ความ

ลูกเขยใหม่

ผู้เล่า : นางแชน วรศัประกอบ

อ.เมือง

ลูกเขยใหม่คนหนึ่ง ไปเฝ้าหาน้ำพองเผ่า ยามนั้นฉันแม่ยายมกี่ยวข้าว

มือหนึ่ง ตอนกินข้าวสวย (ข้าวกลางวัน) ลูกเขยใหม่อยากอวยกะเลยนั่งห่าง ๆ พอดีกับข้าวนั้น
ฉันมีแต่ปั่นเพียงอย่างเดียว ยอนเพิ่นนั่งห่าง จังชั้นยามลิได้¹ มือไปจำป๋นยามได้ เพิ่นลิต้องใช้อีกมือตั้ง
ตอเพื่องเอาไว้ เพราะว่าย่านหัวตวน²

เพิ่นกะเฝ้าอยู่จังซี่ได้ประมาณ 4-5 คำ พอดคำที่ 6 เพิ่นกะลิต่่มือไปจำอีก เพิ่นกะเอาอีกมือหนึ่ง
ตั้งตอเพื่องไว้คือเก่าอีกนั้นแหละ แต่บัดนี้ลิต่เป็นยอนอีหยังกะปู้ ตอเพื่องที่เพิ่นตั้งนั้นกะเลยขาด พอ
ตอเพื่องขาด หัวเพิ่นกะดวนลงไปตีกกับถ้วยป๋นพอดี ถ้วยป๋นกะเลยเหี้ย³ หมดเอาไปเอามาคนหมดนั้นกะ
เลยปได้กินข้าวจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ได้ = ยืน

² หัวตวน = หัวคะมำ

³ เหี้ย = หก

สังข์ศิลป์ชัย

ผู้เล่า : นางพันธ์ สารวิเศษ

อ.กันทรวิชัย

ท้าวกุสลาต ผู้ครองนครเปงจาล มีมเหสีชื่อจันทา มีน้องสาวชื่อสุมณฑา ท้าวกุสลาตรักและสงสารน้องมาก เนื่องจากไม่มีบิดามารดา ซึ่งก่อนสิ้นพระชนม์ พ่อของท้าวกุสลาตกำชับให้รักน้องให้มาก เลี้ยงดูน้องให้มีความสุข แต่ท้าวกุสลาตต้องเสียใจมาก เพราะขณะที่นางสุมณฑาเป็นสาวรุ่นก็ถูกมหายักษ์ลักนางไปเป็นเมีย ท้าวกุสลาตไม่อาจไปตามเอาน้องสาวคืนมาได้ ก็ตัดสินใจออกบวช

ขณะที่กุสลาตออกไปบิณฑบาตก็ไปเจอสาวงามทั้ง 7 คน ซึ่งเป็นลูกพ่อแม่เดียวกันเลยหลงรักตัดสินใจสึกออกมา แล้วไปสู่ขอนางทั้ง 7 มาเป็นมเหสี พาไปอยู่นครเปงจาลด้วยกันต่อมานางทั้ง 7 กับนางจันทาก็ตั้งท้องพร้อมกัน ท้าวกุสลาตก็ให้โหราทำนายว่าลูกของนางใดจะมีบุญวาสนา โหรก็บอกว่าลูกของนางจันทากับนางหล้า คนสุดท้อง ส่วนลูกของนางอีก 6 คนบดี้ทำให้นางทั้งหกเคียดหลาย จึงพากันทำเสน่ห์ให้ท้าวกุสลาตหลงตนและให้เกลียดชังนางทั้งสองพอครบกำหนดคลอด ปรากฏว่าลูกของนางจันทาเป็นราชสีห์ ลูกของนางหล้าเป็นหอยสังข์ เมื่อได้เวลาทุกคนก็นำลูกของตนไปให้ท้าวกุสลาตทอดพระเนตร แล้วให้โหราทำนายดูชะตาชีวิต โหรซึ่งได้รับสินบนจากนางทั้งหกก็ทำนายลูกของนางจันทากับนางหล้าว่าบดี้หลาย แต่ลูกของนางทั้งหกนั้นดีหมดทุกอย่างซึ่งไม่เป็นความจริง ท้าวกุสลาตได้ฟังดังนั้นเสียใจมาก ขับนางทั้งสองออกจากเมือง

นางทั้งสองกับลูกน้อยก็พากันขัดเซพเนจรเข้าไปในป่า หากินผลไม้ตามป่า พระอินทร์เห็นดังนั้นรู้สึกสงสารจึงมานิมนต์เมืองขึ้นให้ทั้งสองและลูกอยู่กันสืบมา ท้าวสังข์ศิลป์ชัยนั้นเมื่อโตขึ้นเป็นคนที่เฉลียวฉลาดมาก วันหนึ่งลูกของนางทั้งหกออกไปเที่ยวป่า เห็นสังข์ศิลป์ชัยก็เข้าไปเล่นด้วย ไม่ว่าจะเล่นแข่งอะไรกันก็สู้สังข์ศิลป์ชัยไม่ได้

ต่อมาท้าวกุสลาตคิดถึงน้องสาวมาก เมื่อเห็นลูกชายโตแล้วก็เลยบอกให้ลูกไปตามเอาอามาจากยักษ์ ซึ่งนางมีลูกกับยักษ์เป็นหญิงชื่อ ศรีสุพรรณ ท้าวทั้งหกคิดว่าจะไปตามล่าพังคงไม่ปลอดภัยจึงออกไปชวนเอาสังข์ศิลป์ชัยไปด้วย ขณะที่เดินทางไปก็มีสัตว์ร้ายต่าง ๆ มาขวางกั้นแต่สังข์ศิลป์ชัยก็เอาชนะได้ทุกครั้ง จนกระทั่งได้นางสุมณฑากับลูกสาวกลับมาได้

ขณะที่จะถึงนครเปงจาล ท้าวทั้งหมดก็คิดจะฆ่าสังข์ศิลป์ชัย จึงหลอกให้ขึ้นไปบนภูเขาแล้วทั้งหกคนก็ช่วยกันผลักตกเหว แต่สังข์ศิลป์ชัยเป็นคนมีบุญจึงไม่ตาย ทั้งหกคนก็พานางสุมณฑากับนางศรีสุพรรณไป

เฝ้าท้าวสุลตาด ขณะที่เดินทางมาท้าวทั้งหกก็ลวนลามนางศรีสุพรรณ ทำให้นางสุมณฑาไม่พอใจ เมื่อไปถึงยังบอกว่าเขาทั้งหกคนเป็นผู้ต่อสู้อาตวนางคืนมาได้ แต่นางสุมณฑาซึ่งมีความเกลียดชังเป็นทุนเดิมอยู่แล้วก็บอกไปว่าคนที่เอานางคืนมานั้นคือสังข์ศิลป์ชัยทั้งหกนี้ไม่ได้ช่วยอะไรเลย ท้าวสุลตาดโกรธมากที่กล่าวเท็จจึงไล่ออกจากเมือง แล้วแต่งขบวนแห่อย่างมโหฬารออกไปรับเอาสังข์ศิลป์ชัยพร้อมมารดา และนางจันทากับราชสีห์กลับเข้าครองเมืองตามเดิม จัดทำพิธีสมโภชรับขวัญอย่างเอิกเกริก

อีหล่าอีลุน

ผู้เล่า : นางอ่อนสา โททำ

อ.บริบือ

มีแม่ฝ่ายคนหนึ่งมีชื่อว่า “นางลัน” มีลูกสาว 2 คน คนใหญ่ชื่อ “หล่า” คนน้อยชื่อ “ลุน” ทุก ๆ เมื่อ นางลันจะออกไปเก็บหมากม่วงในป่า เพื่อนำมาขายเลี้ยงลูกและตัวเอง เก็บมือได้ก็ได้มือละ 3-4 หน่วย ต่อมาเมื่อหนึ่งนางลันจะไปเก็บหมากม่วงคือทุก ๆ เมื่อ พอไปถึงต้นหมากม่วงที่ลิเกิบ นางเลยเหลือบเห็นงูใหญ่โตหนึ่งได้ต้นหมากม่วง พองูโตนั้นหันมาเห็นนางเลยถามว่า “เจ้าอยากได้หมากม่วงหลาย ๆ บ่” นางลัน กะตอบว่า “อยากได้” แล้วงูใหญ่กะถามต่อว่า “เจ้ามีลูกสาวบ่” นางกะตอบว่า “มีแหม ช้อยมีลูกสาว 2 คน” คนใหญ่ชื่อหล่า คนน้อยชื่อลุน งูใหญ่เลยบอกนางว่าอีก 7 เมื่อสิไปหานางที่บ้าน นางลันเลยได้ถามว่า “แล้วท่านรู้จักบ้านช้อยได้จังได้” งูใหญ่บอกนางว่าให้อาหมากม่วงวางไว้เป็นระยะ ๆ หอดบ้าน นางเลยยอม ตกลง จากนั้นงูใหญ่โตนั้นก็เลื้อยไปพันต้นหมากม่วง สั้นหมากม่วงให้นางลัน เอ็ดให้หมากม่วงหล่นลงมา หลายขนาด นางลันกะเลยเก็บใส่กะต่า¹ หาบเมื่อด้วยความดีใจ

ระหว่างทางกลับบ้านนางลันกะได้ทำตามสัญญาที่ให้ไว้กับงูใหญ่โตนั้น พอมาถึงบ้านลูกสาวทั้ง 2 คน ก็เล่นมาช้อยแม่หาบกะต่าหมากม่วง หล่าผู้เป็นพี่จะหยิบหมากม่วงกิน ผู้เป็นแม่ได้ฮ้องบอกว่า “ไผจะเอา ผัวงูกะหยิบกินได้” หล่าเลยปกิน แต่ลุนผู้เป็นน้องสาวได้หยิบกินนางลันจึงบอกกับลุนว่า “อีก 7 เมื่อท่านงู ใหญ่จะมาที่บ้านเฮา” ลุนจึงตอบตกลง แม่ลูกทั้ง 3 จังขึ้นบ้าน

ครบกำหนด 7 เมื่อ งูใหญ่โตนั้นกะเลื้อยตามทางที่นางลันวางหมากม่วงไว้ จนมาหอดบ้าน งูใหญ่กะ เลื้อยเข้าห้องนอนของนางลุน นางลันจึงฮ้องบอกนางลุนผู้เป็นลูกว่า “เอาขันหมากขันยามาต้อนรับเพิ่นเด้อ ลูก เพิ่นอยู่ในห้องพุ้น” นางลุนกะเข้าไปในห้องแล้วแต่งงานกันพอนางลุนจะเข้าไปนอนนางก็เห็นผู้ชายที่มีรูปร่างงดงามนอนอยู่ก่อนนางแล้ว ผู้ชายคนนั้นเลยบอกว่าเขาเป็นสามีของลุน นางลุนจึงถามว่า “เป็นหยังยามก ลางเวินท่านจึงได้เป็นงูละ แล้วตอนนี้เป็นหยังท่านจึงเป็นคน” ผู้เป็นสามีเลยบอกว่า “ตอนกลางเวิน² ช้อยจะ เป็นงู ตอนกลางคืนช้อยจะถอดคาบเป็นคน” ผู้เป็นสามีเลยถามนางว่า “เจ้าอยากได้เงินได้ทองบ่” นางลุนจึง ตอบว่า “อยากได้” ผู้เป็นสามีเลยเว้าว่า “ถ้าจังขึ้นมืออื่นช้อยสิพาเจ้าไปเอา ให้เจ้าหาบกะต่าตามหลังไปเด้อ”

เช้าวันรุ่งขึ้น นางลุนตื่นขึ้นก็บ่พ้อสามี นางเลยหาบกะต่าตามรอยที่งูเลื้อย พอไปถึงจอมปลวกนาง กะเห็นสามีเลื้อยเข้าไปในจอมปลวกนั้น บ่โดนงูใหญ่กะออกมาพร้อมกับไถเงินไถทอง นางลุนเลยเอาใส่กะต่า หาบกลับบ้านด้วยความยินดี

พอถึงบ้าน หล้าผู้เป็นพี่สาวเหลียวเห็นจึงเกิดความอิจฉาริษยาน้องตน เลยแล่นไปตามนางลันผู้เป็นแม่ว่าไปเก็บหมากม่วงมั่งได้³ นางลันจึงบอกรายละเอียด สอดมือเข้าหล้ากะหาบกะต่าไปมั่งเก่าและได้เอ็ดตามที่แม่บอกทุกประการ พอเห็นงูใหญ่หล้ากะแล่นเข้าไปหาและบอกว่าอยากเป็นเมีย ขอให้สั่นหมากม่วงให้หน่อย งูใหญ่กะเอ็ดให้ หล้าจึงบอกว่าอีก 7 มื้อให้ไปที่บ้านนาง พอครบกำหนดงูใหญ่ก็มาตามสัญญา หล้าก็เอาของไปต้อนฮับ หล้าก็เห็นงูใหญ่นอนอยู่บนบ่อนนอน พอหล้าล้มโดนนอนลงงูกะจับขาของนางหล้า นางเลยต้องบอกแม่ว่า “งูใหญ่มันถึงหัวแม่โป้งของซ้อยแล้ว” แม่เลยต้องกลับไปว่า “อย่าเว้าแวงไป จังซี่ละผัวใหม่ เมียใหม่” หล้าฮ้องขึ้นอีกว่า “แม่ถึงสะตือซ้อยแล้ว” แม่กะตอบคือเก่าอีก หล้าฮ้องขึ้นอีกว่า “แม่ถึงคอแล้ว” แม่ก็ตอบคือเก่า แล้วเสียงของหล้าก็เงียบหายไป

สอดมือเขานางลันสงสัยว่าเป็นหยิ่งหล้าจั่งนอนตื่นสาย ทั้ง ๆ ที่คนผู้เป็นน้องกะตื่นแล้วเลยย่างไปเคาะประตู ขณะนั้นกะได้ยินเสียงนกร้องขึ้นว่า “ลูกของไผโตลาย ๆ ข้างเล่าข้าว แม่ลูกเจ้าหรือลูกไผ” พอ นางลันได้ยินกะเลยแล่นไปที่เล่าข้าว ทันทีทันใดนั้นนางก็ต้องตกในสุดขีดเมื่อพ่อ⁴ ท้องของงูตัวนั้นใหญ่ผิดปกติ นางลันคิดว่า หล้าคือสิติกงโดนนั้นกินซะแล้ว เพราะนางลันเบ้งแล้วงูตัวนี้คือสามีของนางหล้า นางเลยฮ้องให้อยู่ข้าง ๆ เล่าข้าวด้วยความเสียใจ

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า เห็นช้างซื้อยาขี่ตามช้าง โลกมากมกหลาหลาย แข่งอะไรแข่งได้ แต่อย่าแข่งบุญวาสนา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กะต่า = ตะกร้า

² กลางเว็น = กลางวัน

³ มั่งได้ = ที่ไหน

⁴ พ่อ = พบ

แผนการสอนที่ 8

เรื่อง ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านช่วยบันทึกวัฒนธรรมของสังคมในแต่ละท้องถิ่นไว้หลายด้าน นิทานจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ตลอดจนเรื่องราวความเป็นมาของประเพณีและวัฒนธรรม การศึกษานิทานเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ทราบและเข้าใจประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายความหมายของคำว่า “ประเพณี” และ “วัฒนธรรม” ได้
2. ระบุชื่อประเพณีของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานได้
3. อธิบายประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานได้
4. ระบุชื่อเครื่องดนตรีของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานได้

เนื้อหาสาระ

ประเพณี หมายถึง แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้เป็นวิธีการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างชัดเจน แต่ก็มิได้บังคับว่าจะต้องปฏิบัติหรือไม่ ประเพณีของชาวอีสานเรียกว่า ฮีต 12 หมายถึงประเพณีที่ต้องปฏิบัติในรอบ 1 ปีหรือ 12 เดือน ฮีต หมายถึง จารีตที่ต้องปฏิบัติในรอบ 12 เดือน จะมีประเพณีทุกเดือนตามลำดับ โดยเริ่มจากเดือนอ้าย (เดือนที่ 1) นับแบบไทยโบราณคือเดือนธันวาคม ไปจนถึงเดือน 12 จะมีประเพณีที่ชาวอีสานเรียกว่า “บุญ” เริ่มจาก บุญคูณลาน บุญเข้ากรรม บุญข้าวจี บุญพระเวส สงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าสะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ในนิทานพื้นบ้านมหาสารคามได้สะท้อนประเพณีต่าง ๆ ที่มีในฮีตสิบสองและมีประเพณีของชาวมหาสารคามเอง เช่น

บุญเบิกฟ้า และยังมีประเพณีอื่น ๆ เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา รายละเอียดประเพณีที่ปรากฏในนิทานมีดังนี้

1. นิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ และพญาคันคากกับพญาแถนสะท้อนประเพณีบุญบั้งไฟ
2. นิทานเรื่องผะเหวด สะท้อนประเพณี บุญพระเวส (บุญผะเหวด)
3. นิทานเรื่อง ดอนปู่ตาสะท้อนประเพณี การเลี้ยงผีปู่ตา
4. นิทานเรื่องบุญท้อข้าวท้อไม้ สะท้อนประเพณี บุญข้าวประดับดิน
5. นิทานเรื่องนางสังขานต์ สะท้อนประเพณีสงกรานต์
6. นิทานเรื่องสาวใช้ สะท้อนประเพณี บุญข้าวจี
7. นิทานเรื่องนระชีวชาดก สะท้อนประเพณี บุญกฐิน
8. นิทานเรื่องสองพี่น้องสะท้อนประเพณี บุญข้าวสาก
9. นิทานเรื่องผู้ใหญ่อ้นกับผู้ใหญ่มั่นสะท้อนประเพณีบุญเบิกฟ้า

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ยอมรับและเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามแล้วปฏิบัติสืบทอดกันมาจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง บางครั้งมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับกาลเวลา องค์ประกอบของวัฒนธรรมได้แก่ ภาษากาย แต่งกาย ประเพณี การละเล่น ขนบธรรมเนียม ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปกรรมต่าง ๆ นอกจากเรื่องสะท้อนประเพณีอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแล้วยังมีนิทานอีก 2 เรื่อง คือ แม่หม้ายกับแคน และบักก่ำกาดำ ซึ่งสะท้อนเครื่องดนตรี แคน อันเป็นเครื่องดนตรีหลักของวัฒนธรรมอีสาน

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบบทบาทสมมติ แบ่งกลุ่มระดมความคิด อภิปราย)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูเล่านิทานเรื่อง พญาคันคากกับพญาแถนให้นักเรียนฟังแล้วถามนักเรียนว่าสะท้อนกิจกรรมใดในชุมชน จากนั้นครูสุ่มนักเรียน 1 คน มาเล่าประสบการณ์ที่พบเห็น ในงานบุญบั้งไฟหน้าชั้นเรียน
3. ครูแจกเอกสารนิทานเรื่องสาวใช้ สองพี่น้อง บุญท้อข้าวท้อไม้ ผู้ใหญ่อ้นกับผู้ใหญ่มั่น แม่หม้ายกับแคน นระชีวชาดก ดอนปู่ตา ผาแดงนางไอ่ นางสังขานต์ ผะเหวด ให้นักเรียนศึกษาแล้วเตรียมเล่นเกม “ปริศนานิทาน” โดยให้แต่ละกลุ่มที่รับนิทานแต่ละเรื่องไปประเพณีโดยแสดง

- บทบาทสมมุติให้เพื่อนที่อยู่กลุ่มอื่น ทายว่าสะท้อนประเพณีใดเมื่อแสดงจบ (ให้เวลาฝึกซ้อม 10 นาที และให้แสดงกลุ่มละ 5 นาที)
4. ครูมอบหมายให้นักเรียนแต่ละกลุ่มอภิปรายประเพณีที่เกี่ยวข้องกับนิทานที่ตนแสดงบทบาทสมมุติ จากประสบการณ์ที่เคยมี
 5. ครูให้นักเรียนสังกัดกลุ่ม โดยแจกบัตรคำที่เขียนชื่อเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ นักเรียนที่ได้บัตรคำชนิดเดียวกันไปรวมกลุ่มกันแล้วเข้าศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากศูนย์ความรู้ 5 ศูนย์ ดังนี้

ศูนย์ความรู้ที่ 1 ใบความรู้ที่ 1 ใบงานที่ 1 นิทานเรื่อง ผาแดงนางไอ่

ศูนย์ความรู้ที่ 2 ใบความรู้ที่ 2 ใบงานที่ 2 นิทานเรื่อง นระชีวชาดก สาวใช้

ศูนย์ความรู้ที่ 3 ใบความรู้ที่ 3 ใบงานที่ 3 นิทานเรื่อง ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่ม ฆะเหวด

ศูนย์ความรู้ที่ 4 ใบความรู้ที่ 4 ใบงานที่ 4 นิทานเรื่อง สองพี่น้อง นางสังขานต์

บุญห่อข้าวน้อย

ศูนย์ความรู้ที่ 5 ใบความรู้ที่ 5 ใบงานที่ 5 นิทานเรื่อง ตอนปู่ตา แม่หม้ายกับแคน
 7. นักเรียนส่งผลงานครูตรวจ
 8. ครูและนักเรียนสรุป ความหมายของประเพณีร่วมกัน จากนั้นครูให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับฮีต 12 และบุญเบิกฟ้า ซึ่งเป็นประเพณีที่จังหวัดจัดประจำปี
 9. ครูถามนักเรียนว่าเครื่องดนตรีที่ปรากฏในนิทาน คือ แคน จัดเป็นประเพณีด้วยหรือไม่ หากไม่ใช่จะเรียกว่าอะไร จากนั้นครูนำภาพเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น ดนตรี การละเล่น สถาปัตยกรรม ชนบทธรรมเนียม ประเพณี มาให้นักเรียนดูแล้วโยงเข้าสู่ ความหมายของวัฒนธรรม โดยระบุว่า ประเพณีและเครื่องดนตรี เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงภาษาที่เราใช้ด้วย
 10. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน
2. ภาพเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ สถาปัตยกรรม การละเล่นของไทย
3. ภาพเครื่องดนตรี และ ศิลปะต่าง ๆ
4. เอกสารนิทาน

5. บัตรคำสังเคราะห์การเรียนรู้ที่ 1-5 และศูนย์สำรวจ
6. บัตรคำชื่อเครื่องดนตรี
7. ใบความรู้ที่ 1-5

กิจกรรมเสนอแนะ

1. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่น
2. เขียนเรียงความประเพณีที่น่าสนใจของท้องถิ่น

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - การให้ความร่วมมือ
 - การทำงานกลุ่ม
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - ความคิดสร้างสรรค์
 - ความตั้งใจ
3. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนในหน้า 337-362
2. แผนการสอนนี้ ปรับกิจกรรมข้อ 3 และตัดกิจกรรมข้อ 4 โดยกิจกรรมข้อ 3 ครูมอบหมายให้แต่ละกลุ่มศึกษานิทานล่องหน้าทุกเรื่องและเตรียมแสดงบทบาทสมมุติกลุ่มละ 1 เรื่อง โดยตกลงกันทั้งชั้น ครูจับฉลากให้แสดงบทบาทเพียง 1 - 2 กลุ่ม นอกนั้นใช้วิธีซักถามเป็นเรื่อง ๆ ในคาบเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 8

เรื่อง

ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ประเพณีใดที่มีพิธีกรรม และจุดประสงค์คล้ายกันกับบุญข้าวสาก

ก. บุญข้าวจี	ข. บุญข้าวประดับดิน
ค. บุญผะเหวด	ง. บุญเบิกฟ้า

2. นิทานที่สะท้อนที่มาของ บุญบั้งไฟ คือเรื่องใด

ก. ผะเหวด	ข. สองพี่น้อง
ค. นางสังขานต์	ง. พญาคันคากกับพญาแถน

3. “บุญบั้งไฟ” เป็นการทำพิธีเกี่ยวกับข้อใด

ก. แถน	ข. นาค
ค. พระพรหม	ง. พระอินทร์

4. “ชะง้า” เกี่ยวข้องกับพิธีใด

ก. บุญผะเหวด	ข. บุญเบิกฟ้า
ค. เลี้ยงผีดอนปู่ตา	ง. บุญข้าวสาก

เฉลย 1. ข 2. ง 3. ก 4. ค

ใบความรู้ที่ 1

บุญบั้งไฟ

พอเริ่มเข้ากลางเดือน 6 ถึงเดือน 7 ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายนของทุกปี ชาวอีสานจะมีการเตรียมประเพณีบุญบั้งไฟ คำว่า “บุญ” หมายถึง การจัดงานต่าง ๆ โดยมีวัด พระสงฆ์ และชาวบ้านมาจัดกิจกรรมร่วมกัน มักเริ่มต้นกันที่วัด โดยชาวบ้านมาประชุมกันเมื่อเลือกวันได้จะมีใบฎีกา บอกไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ บุญบั้งไฟจะมี 2 วัน คือ วันรวมแห่และวันจุดบั้งไฟ ชาวบ้านที่จัดงานจะเตรียมอาหารไว้ต้อนรับแขก พี่น้องบ้านใกล้บ้านไกลจะมารวมกันพักค้าง 2-3 วัน ฝ่ายชายจะเตรียมหาอุปกรณ์ทำบั้งไฟ หึงจัดหาอาหาร เช่น หมักข้าว ทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) ทำเหล้าโท (สาโท) หน่อไม้ส้ม (หน่อไม้ดอง) ส้มวัว (แหนมเนื้อ) ส่วนประกอบสำคัญของบั้งไฟ คือ ดินปืน ตัวบั้งไฟใช้ไม้ไผ่ ยาวประมาณ 1.70 เมตร การตกแต่งบั้งไฟ (เอ้บั้งไฟ) นำกระดาษเงิน กระดาษทอง มาตัดและปิดเป็นลวดลาย ส่วนหัวบั้งไฟทำเป็นรูปพญานาค ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการให้น้ำ

“บั้ง” เป็นภาษาถิ่น หมายถึง กระบอกไม้ต่าง ๆ ที่ ทางภาคกลางออกเสียงเป็น “บ้อง” ภาษาถิ่นนั้นออกเสียง 2 เสียงคือ บั้ง เช่น บั้งข้าวหลาม บั้งทิง หมายถึง กระบอกไม้ ถ้าออกเป็นบ้อง เช่น บ้องมิด บ้องเสียม บ้องขวาน หมายถึง สิ่งที่มีรูปคล้ายกระบอก บั้งไฟจึงหมายถึง กระบอกไม้ที่บรรจุดินปืน เมื่อจุดไฟจะมีแรงผลักดันให้พุ่งทะยานขึ้นไปในท้องฟ้าควรใช้คำว่า “บั้งไฟ” จึงจะเป็นคำที่ได้ความหมายถูกต้อง การทำบุญบั้งไฟแสดงถึงให้เห็นถึงการต่อสู้กับสภาพภูมิอากาศแห้งแล้งเพื่อความอยู่รอดของชาวอีสานมีความเชื่อว่า หากปีไหนไม่ทำจะทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำเพื่อการเสี่ยงทายหรือขอฝนกับพญานาค การเซิ้งบั้งไฟ คือการร้องคำกาพย์เป็นเรื่องต่าง ๆ มีกลอง 2 หน้าที่ให้จังหวะดังดุ่ม-ดุ่ม ช้า ๆ มีหัวหน้าบอกคำเซิ้งที่ละวรรค แล้วคนในคณะว่าตามไปเรื่อย ๆ คณะเซิ้งพากันไปตามบ้านเรือน เพื่อขอปัจจัยต่าง ๆ เช่นสุราอาหาร

จุดประสงค์ของการทำบั้งไฟ เพื่อสร้างความสามัคคี สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่และรักษาประเพณี ปัจจุบันบุญบั้งไฟกลายเป็นประเพณียิ่งใหญ่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวต่างชาติ

ใบความรู้ที่ 2

บุญกฐินและบุญข้าวจี

บุญกฐิน

กฐิน แปลว่า ไม้สะดึง หรือไม้ซึ่ง ใช้เป็นกรอบซึ่งผ้าให้ตั้งเวลาเย็บจีวร ในสมัยก่อนไม่มีผ้าขาย พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุมีผ้าประจำตัว 3 ผืน คือ สบง (ผ้าถุง) จีวร (ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าคลุม) อนุญาตให้เปลี่ยนผ้าหลังจำพรรษา แต่การทำผ้าต้องนำมาตัดช่วยกันทำ เพราะผืนใหญ่เวลาตัดใช้ไม้ซึ่งตามแบบเรียก ผ้ากฐิน เมื่อภิกษุได้ผ้าแล้ว เอาผ้าผืนใดผืนหนึ่งไปหาสงฆ์แล้วกราบกล่าวคำอนุโมทนาว่า เย็บถูกต้องแล้ว ปัจจุบันหาง่ายเพราะมีชายไม่ต้องตัดเย็บอย่างสมัยก่อน ชาวบ้านจัดหาไปประเคนแล้วทำพิธี “กราน” (ภาษา เขมร แปลว่ากางออก, ปูลง) จะได้อันสงฆ์ กฐินมี มหากฐิน (กองใหญ่) และจุลกฐิน (กองเล็ก) อัฐบริขาร จำเป็นที่ทอดกฐิน คือ บาตร สังฆาฏิ จีวร สบง มีดโกน มีดตัดเล็บ สายรัดประคต ผ้ากรองน้ำ และเข็ม บุญกฐินจะทำระหว่างแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันเพ็ญเดือน 12 หลังจากนั้นจะถวายไม่ได้ ต้องทอดผ้าป่า

บุญข้าวจี

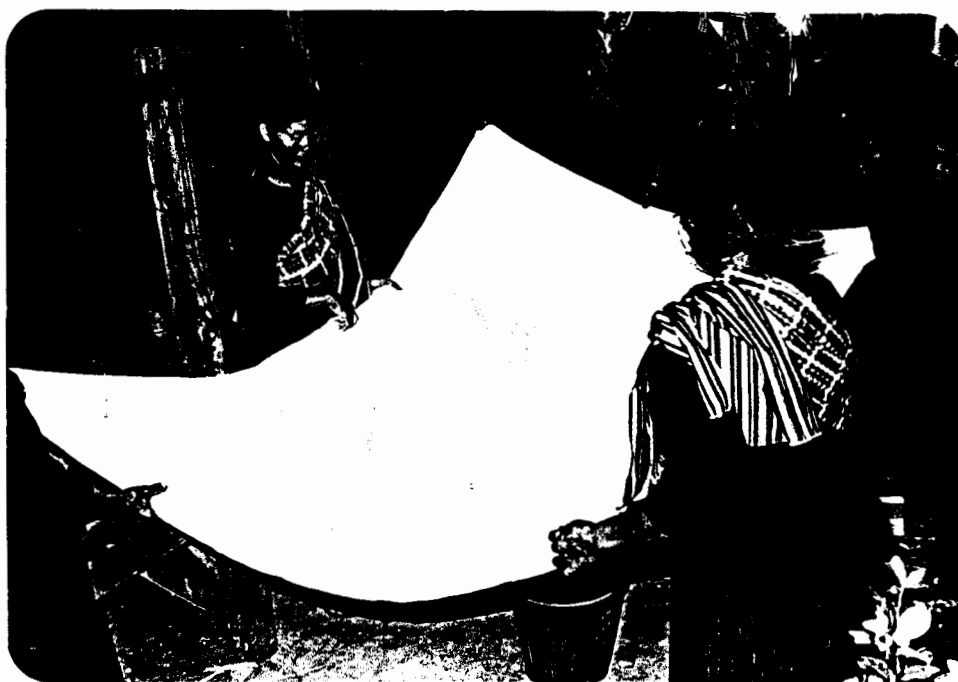
ประเพณี ทำบุญข้าวจีทำในเดือน 3 มักนิยมทำตอนกลางเดือน หรือข้างแรม เป็นประเพณีของชาวอีสานที่ทำกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม บางแห่งทำข้าวจีไปรวมกันที่วัด บางแห่งจีไปใส่บาตร ลักษณะของข้าวจีต้องเอาน้ำอ้อยหรือน้ำตาล มายัดใส่ข้างใน แล้วเอาใส่ห่อขางนอกนำไปย่างไฟอ่อน ๆ นำข้าวจีไปรวมที่ศาลาวัดนิมนต์พระมาให้ศีล แล้วเอาข้าวจีใส่บาตร นำถวายแด่พระสงฆ์ พร้อมอาหารอื่น เมื่อพระฉันแล้วจะเทศนา ข้าวจีที่เหลือแบ่งกันรับประทานถือว่าโชคดี

ภาพที่ 5 : การจีข้าวในบุญข้าวจี

ที่มา : จิราพร ดุทธิชาพรหม, บันทึกภาพ จากสถาบันราชภัฏมหาสารคาม,

กุมภาพันธ์ 2532.

ภาพที่ 6 : การทำผ้ากฐินของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : จิราพร ฤทธิชาพรหม, บันทึกภาพ จากสถาบันราชภัฏมหาสารคาม, พฤศจิกายน 2532.

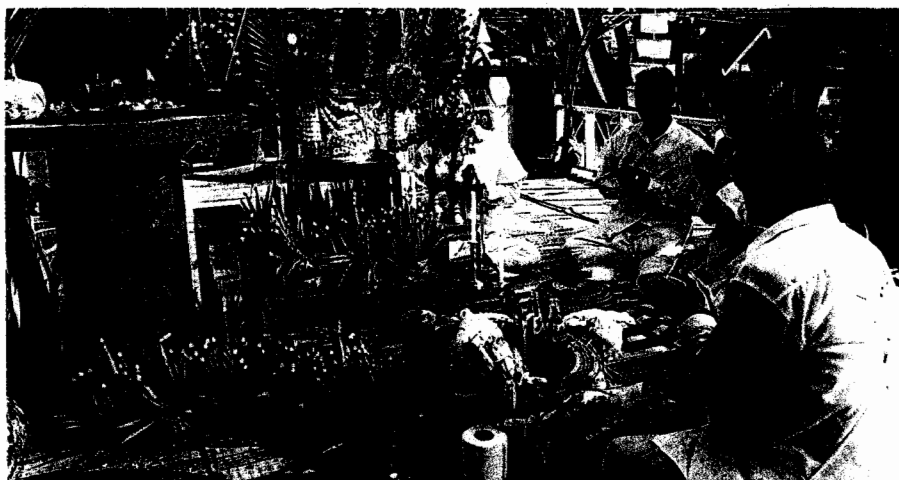
ใบความรู้ที่ 3

บุญผะเหวดและบุญเบิกฟ้า

บุญผะเหวด ทำในเดือน 4 ซึ่งว่างจากพิธีอื่น ในฤดูแล้งหลังจากการทำนาทำไร่ บางที่เรียก บุญมหาชาติ ต้องมีเครื่องสักการะอย่างละพัน คือ ข้าวพันก้อน เทียนพันคู่ ดอกไม้พันดอก เนื่องจากคาถาใน เวสสันดร มีคาถา 1,000 คาถา ใครฟังเทศนามหาเวสสันดรชาดกจบในวันเดียว จะได้บุญมาก เพราะเรื่องของพระเวสสันดรเป็นเรื่องทานบารมี บุญนี้จะมีผู้นำกัณฑ์เทศน์มาถวาย เช่น “กัณฑ์หลอน” หรือถ้าเจาะจงถวายเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์เรียกว่า “กัณฑ์จบ” เพราะต้องแอบชุมนุมดูให้แน่เสียก่อน นอกจากนั้นยังมีการทำบุญโดยหาดอกไม้มาตากไว้ด้วย

บุญเบิกฟ้า เป็นพิธีเตรียมการเพาะปลูก ก่อนเริ่มฤดูเพาะปลูก คือวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี จะต้องนำปุ๋ยคอกไปใส่นา จะมีพิธีพราหมณ์สู่ขวัญปุ๋ย ก่อนที่จะนำไปใส่พื้นนาสู่ขวัญควาย สู่ขวัญข้าว พร้อมทั้งจัดให้มีพิธีเสี่ยงทายขอฝน จุดมุงหมาย เพื่อทดแทนบุญคุณข้าวแม่โพสพรวมทั้งควายที่ไถนา และปรับปรุงดิน การสู่ขวัญ มีการเย็บขันหมากเบ็ง (พานบายศรี) มีข้าวต้มมัด มีพราหมณ์มาสวด อาหารในพิธีสู่ขวัญ มี ไข่ต้ม ข้าวเหนียว สุราขาว ใบยอ ฝ้าย ใบฉุน กล้วย ข้าวต้ม ฯลฯ

บุญเบิกฟ้าแบบประยุกต์ที่จัดในระดับจังหวัดนั้นได้เพิ่มพิธีต่าง ๆ เข้ามาจากพิธีดั้งเดิม เช่น จัด ขบวน ฟ้อนรำบวงสรวงเทวดา มีพิธีเสี่ยงทายปริมาณน้ำฝน มีการสวดชุมนุมเทวดา และขับไล่ผีร้าย

ภาพที่ 7 : พิธีบายศรีสู่ขวัญในบุญเบิกฟ้า

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, “บุญเบิกฟ้า,”
เอกสารเผยแพร่, 2539, หน้า 2.

ภาพที่ 8 : របាំสันดรรัตน์ในบุญเบิกฟ้า

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, “บุญเบิกฟ้า,”
เอกสารเผยแพร่, 2539, หน้า 3.

ภาพที่ ๑ : ชบวนแห่แม่โพสพ ในบุญเบิกฟ้า

ที่มา : สำเร็จ คำโหมง, บันทึกภาพ จากอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙.

ใบความรู้ที่ 4

บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก สงกรานต์

บุญข้าวประดับดิน ทำในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านเตรียมอาหารหวานคาว หมาก พลุ บุหรี่ ใส่กระทง หรือใบตองไปวางหรือแขวนไว้บริเวณวัด จาก ตี 4 ถึง 6 โมงเช้า จุดเทียนบอกกล่าวให้ผู้ล่วงลับมารับเอาผลบุญ จากนั้นชาวบ้านก็นำอาหารไปถวายพระ และฟังเทศน์ บางที่เรียกว่า “บุญห่อข้าวน้อย”

บุญข้าวสาก คล้ายกับบุญข้าวประดับดิน มาจากคำว่า บุญข้าวสาก นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 โดยการเตรียมอาหารใส่ภาชนะมีสาก ใครจับได้ชื่อพระรูปใดก็นำอาหารไปถวายรูปนั้น เรียก “สากกัฏ” หรือ “บุญห่อข้าวใหญ่” มีข้าวห่ออีกส่วนหนึ่งที่เป็นพวกของกินมีข้าวและกับรวมทั้ง หมาก พลุ บุหรี่ ห่อด้วย ใบตองเย็บติดกันเป็นคู่ ๆ จัดไว้สำหรับอุทิศให้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว เมื่อถวายห่อข้าวใหญ่แด่ พระสงฆ์แล้ว ก็นำข้าวห่อส่วนนี้ไปวางไว้ตามกำแพง รั้ว หรือแขวนไว้ตามกิ่งไม้ในบริเวณวัด และบอกกล่าวให้ญาติที่ตายแล้วนั้นมารับเอาไปกินในเมืองผี

สงกรานต์ ทำในเดือน 5 (เมษายน) เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน ในระหว่างนี้ทุกคนหยุดภารกิจมีวันสำคัญ ดังนี้

1. วันสงกรานต์สง เป็นวันแรกของงาน จะนำพระพุทธรูปมาทำความสะอาด แล้วพากันสงด้วยน้ำหอม
2. วันสงกรานต์เนา เป็นวันที่ 2 พากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่บิดามารดา และญาติผู้ล่วงลับ
3. วันสงกรานต์ขึ้น เป็นวันทำบุญตักบาตร แล้วคารวะญาติผู้ใหญ่ ส่งท้ายด้วยบายศรีสู่ขวัญ รดน้ำอวยพรกัน ภายหลังเป็นการวิ่งไล่สาดด้วยการกลั่นแกล้ง

“ตรุษ” แปลว่า ตัด เคลื่อนย้าย เป็นการเคลื่อนย้ายราศีหนึ่งไปราศีหนึ่ง ไทยแต่เดิมถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ต่อมาเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ 1 มกราคมตามสากล

ใบความรู้ที่ 5

แคนและการเลี้ยงผีปอบตา

แคน เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่ใช้เป่า ทำด้วยไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่า “ไม้กู่แคน” เป็นตระกูลไม้ฝอย ภาคกลางเรียกไม้ซาง ไม้ชนิดนี้มีมากที่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ไม้ที่นิยมทำแคนมีอายุประมาณหนึ่งปี ถ้าแก่ไปจะดัดยาก อาจจะแตก เสี่ยงไม่เพราะ นอกจากไม้กู่แคนยังต้องมี แผ่นเงิน หรือ แผ่นทอง เพื่อทำลิ้นแคน มีเต้าแคน คือไม้กลมป่องตรงกลางข้างในเจาะช่องเพื่อสอดกู่แคนเข้าไป และมีช่องลมเป่าลมเข้า เต้าแคนจะทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือเป็นที่จับของผู้เป่า เต้าแคนนิยมทำด้วยไม้หอม ไม้พะยุง (ขยุง) ไม้ตะเคียน ไม้หนามแท่ง ไม้สะแบง นิยมมากคือไม้ประดู่ และนิยมใช้ราก เพราะเนื้ออ่อน เจาะง่าย เมื่อสอดกู่แคนในเต้าจะใช้ชันนะรง (ขี้สูด) ปิดรอยรอบมิให้ลมออกมา ให้ลมผ่านเข้าทางลิ้นแคนเท่านั้น เพื่อให้เกิดเสียง การเป่าเพลงเรียกว่า “ลาย” หมายถึง ทำนอง เช่น สุดสะแนน ลมพัดพร้าว แม่ช้างกล่อมลูก ฯลฯ

การเลี้ยงผีปอบตา เป็นการเลี้ยงอารักษ์ผู้ดูแลรักษาหมู่บ้าน ที่อยู่ของผีปอบตาเรียก “หอปอบตา” หรือ “โฮงปอบตา” โดยการสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ สูงประมาณ 1 เมตร ไม้ได้ต้นไม้ใหญ่ จัดเครื่องใช้สอยไว้ครบ อยู่ในป่าเขตหวงห้าม ใน 1 ปี จะทำพิธี 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ทำในเดือน 6 (พ.ค.-มิ.ย.) ครั้งที่ 2 เดือนยี่ (ม.ค.) จะจัดทำก่อนลงทำนา เพื่อบอกกล่าวการเพาะปลูก ขอให้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เป็นสุข ครั้งที่ 2 จะบอกกล่าวที่ทำนาได้ผลอย่างไร อาหารที่นำมาจะเป็นไก่ ไช้ไก่ ปังจ้อยอื่น ๆ (เงิน) ทุนคน ทุนควาย เพื่อให้ไปรับใช้ปอบตา ข้าว ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวเหนียว สุรา ผู้ทำพิธี เรียกว่า “ชะง้า” จะนำชาวบ้านไปสักการะ เมื่อเสร็จพิธีจะนำอาหารนั้นมาแจกจ่ายกันรับประทาน เชื่อว่าจะปราศจากโรคภัย จุดประสงค์ของการมีผีปอบตานี้ ทำให้เกิดประโยชน์แก่การอนุรักษ์ป่าไม้ และห้ามผู้คน ประพฤติตัวไม่ดี พุดจาหยาบคาย และเป็นการแสดงความกตัญญูบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

ภาพที่ 10 : แคน

ที่มา : กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน

(กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2534), หน้า 149.

ภาพที่ 11 : โฮงปู่ตา

ที่มา : ธวัช อยู่เย็น, บันทึกภาพ จากจังหวัดมหาสารคาม, มีนาคม 2533.

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 1

ให้ศึกษาใบความรู้ที่ 1 และนิทาน แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

- ประเพณี หมายถึง(แบบแผนที่สังคมกำหนดอย่างเป็นขั้นตอนแต่ไม่บังคับว่าจะปฏิบัติหรือไม่)
- จุดประสงค์ของการทำบุญบังไฟ คือ_____ (ขอฝน สร้างกำลังใจ)
- ประโยชน์ของ “บุญบังไฟ” คือ_____ (ทำให้เกิดความสามัคคี)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 2

ให้ศึกษาใบความรู้ที่ 2 และนิทาน แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

- เรื่องที่สะท้อนที่มาของบุญกฐิน คือ_____ (พระชีวกชดก)
- เรื่องที่สะท้อนที่มาของบุญข้าวจี คือ_____ (สาวใช้)

บัตรคำสั่งศูนย์การเรียนรู้ที่ 3

ให้ศึกษาใบความรู้ที่ 3 และนิทาน แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

- บุญเบิกฟ้า เป็นพิธีการกระทำเพื่อ_____ (ทดแทนบุญคุณข้าว . แม่โพสพ เตรียมเพาะปลูก)
- นิทานที่สะท้อนที่มาของบุญเบิกฟ้า คือ_____ (ผู้ใหญ่จันทกับผู้ใหญ่แจ่ม)
- บุญผะเหวดทำในเดือน_____ (เดือน 4)

ใบงานศูนย์ความรู้ที่ 4

ให้ศึกษาใบความรู้ที่ 4 และนิทาน แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

- เหตุใดจึงเรียกว่า บุญชั่วสาก _____ (มาจากคำว่า สลาก คือมีการจับสลากก่อนทำบุญ)
- นิทานที่สะท้อนที่มาของบุญชั่วระดับดิน คือ _____ (บุญท้อขวาน้อย)
- นิทานที่สะท้อนที่มาของสงกรานต์ คือ _____ (นางสังขานต์)

ใบงานศูนย์ความรู้ที่ 5

ให้ศึกษาใบความรู้ที่ 5 และนิทาน แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

- เหตุใดจึงต้องมีพิธีเลี้ยงผีดอนปู่ตา _____ (แสดงความกตัญญูแก่ผู้ล่วงลับคือบรรพบุรุษ
_____ เชื่อว่าจะคุ้มครองให้ปราศจากโรคภัย)
- นิทานเรื่องแม่หม้ายกับแคนไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในเรื่องใด
_____ (ไม่มี) _____)
- วัฒนธรรม หมายถึง _____ (สิ่งที่เห็นว่ามีค่าและปฏิบัติสืบทอดกันมา)

ใบงานศูนย์สำรอง

ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเพณีใดประเพณีหนึ่ง โดยระบุว่า เห็นควรให้มีการอนุรักษ์ และส่งเสริมหรือไม่ เพราะเหตุใด (ความยาว 5 - 10 บรรทัด) (10 นาที)

ตอนปู่ตา

ผู้เล่า : นางจันทร์ ทองลา

อ.แกดำ

แต่โดนมาแล้ว ณ หมู่บ้านแห่งนี้ ในหมู่บ้านนั้นไ้ที่ด้อยกับบักเชียงมันมีอาชีพตัดไม้ส่งเข้า
แกในเมือง ตัดไปตัดมาหลายปี ต้นไม้มันกะเบาบางลง อยู่แถวบ้านมันกะมีแต่ต้นน้อยๆ มันเอาไม้ผ่าด้านเฮ็ดฟัน
มันจึงชวนกันไปหาในป่าเล็ก¹ ๆ มันไปพ่ป่าใหญ่มีเนินทึบ มันจึงพากันหาที่หลบนอนปักหลักอยู่หลายมือ
เพื่อลี้เลื่อยเอาต้นไม้ในป่าเนินแห่งนี้ ไ้ที่ด้อยบอกหมู่ว่าเฮามาเลื่อยต้นไม้ใหญ่ๆ นี่ก่อนเป็นหยั่งสะบักเชียง
คือลี้ได้เงินหลาย บักเชียงเลยบอกว่า หีย! หาเว้าหลาย ต้นไม้ใหญ่ๆ ป่มีไผ่ตัดกันดอก เขาว่ามันมีเทวดาฮักษา
มีผีสิงอยู่ตัว ทางไ้ที่ด้อยกะเลยว่ามีกะจังแม่นงมฉายแท้้นอ ผีเผลออยู่ไล่ลี้มีในโลกนี้ ญยังบ่เคยเห็น ญบ่เชื่อ
ดอก ว่าแล้วไ้ที่ด้อยกะเลื่อยไม้กว่าลี้ได้ก็อยู่หลายมือ ได้เชียงมันก็ไปเลื่อยเอาต้นน้อยๆ พอกลับมาบ้านบ่นาน
ไ้ที่ด้อยมันก็มีอาการเว้าบ่ได้ หย่าบ่ได้ คือลี้เป็นง่อย ทางเมียของมันคืออีแหลวะกะเลยไปหาหมอทรงเบ็งว่า
มันเป็นอีหยั่ง หมอทรงเลยบอกว่ามันตีกผีเฮ็ด จังไปถามไ้ที่ด้อยว่าไปเฮ็ดอีหยั่งเอาไว้จังได้แต่งขันธ 5 ไป
ขอขมาลาโทษ ชาวบ้านกะเลยเชื่อแนบ่เชื่อแนบ่ พวกที่บ่เชื่อนั้นมันกะอยากไปพิสูจน์ มันจึงชวนกันไปเหยี่ยว
ไล่ต้นไม้มัน บางคนมันก็ไปฮ้องทำทวยผีที่ว่ำนั่น

ในบรรดานี้ก็มีไ้ที่ด้อยอยู่หน้า ไ้ที่ด้อยที่มันเหยี่ยวไล่ต้นไม้บ่นานก็ตีก² ญักตาย คนที่มันไปแหกปาก
ฮ้องหาผีนั้นกะเจ็บท้อง³ คือคนมาบิดไล่บิดพุงมัน จนมันป่วยตาย ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านกะปกล้ำไปตัดต้นไม้
นั้นอีก ยังเอาธูปเอาเทียน ข้าวปลาอาหารไปบวงสรวงเป็นประจำเพื่อให้คุ้มครองชาวบ้าน อย่ามาก่อกวณอีก
ที่เนินนั้นจึงเ็นว่า “ตอนปู่ตา” เพราะมันเป็นเนิน ชาวบ้านได้รวมเงินกันก่อสร้างศาลน้อยๆ เ็น⁴ ว่า
“ศาลปู่ตา” ให้เ็นได้ไปอาศัย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เล็ก	=	ล็ก
² ตีก	=	ถูก
³ เจ็บท้อง	=	ปวดท้อง
⁴ เ็น	=	เรียก

นระชีวชาดก

ผู้เล่า : พระอริยานุวัตร เขมจารี

อ.เมือง

พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นชายในสกุลขอมานมีนามว่านระชีวบัณฑิต ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งหมู่บ้าน
แห่งนี้มีตระกูลใหญ่ๆ อยู่ 7 ตระกูล คือ

ตระกูลหนึ่งมีอาชีพทำเกวียนขาย ตระกูลหนึ่งมีอาชีพในการล่าเนื้อขาย ตระกูลหนึ่งเป็น
นายพรานยิงนก ตระกูลหนึ่งเป็นช่างตัดผม ตระกูลหนึ่งทำไร่ทำนาทำสวน ตระกูลหนึ่งเป็นช่างเงินช่างทอง
ตระกูลหนึ่งเป็นช่างจักสาน

นระชีวบัณฑิตเป็นลูกจ้างในบ้านตระกูลที่ทำไร่ทำนาทำสวน คอยดูแลไล่สัตว์ที่จะมาขโมยพืชใน
สวน และเป็นคนเฝ้าในธรรมะได้เฝ้าชักชวนนายของตนให้ทำบุญกุศล ชักชวนอยู่ถึงสามครั้งจึงเป็นผลสำเร็จ
นายจ้างรับทำบุญกุศลร่วมกับเพื่อนบ้านทั้งหกตระกูล

เมื่อนะชีวบัณฑิตตายลงไปได้เกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพราะผลแห่งการชักชวนให้ทำกุศล
ตระกูลที่ทำไร่ทำนาทำสวน ตายไปเกิดเป็นเทวดาเจ้าที่ ช่างทำเกวียนขาย ตายไปเกิดเป็นเสือโคร่ง
นายพรานเนื้อ ตายไปเกิดเป็นยักษ์ นายพรานนก ตายไปเกิดเป็นนก ช่างตัดผม ตายไปเกิดเป็นมนุษย์ใน
ตระกูลพ่อค้า

เมื่อพ่อค้าเดินทางไปค้าขาย ครั้งหนึ่งเดินทางผ่านดินแดนของยักษ์และเสือ แต่สัตว์เหล่านั้นทั้ง
ที่ดุร้ายก็ไม่สามารถทำอันตรายได้ เพราะจำได้ว่าเคยเป็นเพื่อนกันทำบุญกุศลในชาติก่อน และภูมิตะวาก็
ช่วยให้ร้ายววย โดยมอบทองคำให้พ่อค้าจึงเดินทางกลับบ้านเมืองและกลายเป็นเศรษฐีไป ต่อมาพ่อค้าได้แต่ง
งานเพราะฝ่ายหญิงปรารถนาในทรัพย์สมบัติ แล้ววางแผนกับพ่อแม่จะฆ่าเสีย แต่เทวดามาช่วยเศรษฐีไว้ได้
แล้วบันดาลให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงกลายเป็นลิง เพราะมีความโลภ ญาติพี่น้องไม่พอใจจึงฟ้องเศรษฐีแต่เศรษฐีก็
ชนะคดี

ในชาติต่อมาพ่อค้าที่เป็นเศรษฐีกับพ่อตาไปเกิดเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกัน แต่พ่อตากลับสัดย
หมายจะทำลายพ่อค่านั้น เทวดาไม่เห็นด้วยเพราะหมายจะทำลายคนอื่น จึงถูกลงโทษถึงแก่ความตาย ฝ่าย
พ่อค้ากลับได้เป็นพระราชาด้วยอำนาจของการทำบุญกุศลแต่ชาติก่อน

นางสังขานต์

ผู้เล่า : นางหัตถ์ เพ็ญศรี

อ.แกดำ

โดน¹ มาแล้ว มีลูกชายเศรษฐีผู้หนึ่งเป็นคนฉลาดเขียนตัววิชาสั่งสอนศีลธรรมแก่คนทั้งหลายจนมีชื่อเสียงปรากฏ เทวดาลงมาถามปัญหา 3 ข้อ แล้วจะสัญญาว่า ถ้าแก้ปัญหาได้ เขาจะตัดคอเอาหัวบูชาท่าน ถ้าท่านตอบได้ เขาจะตัดหัวท่านทิ้ง² เต๊ะ ลูกชายเศรษฐีก็คิดบ่อก จังได้ขอเวลาผัดผ่อนไป 7 มื้อ ลูกเศรษฐีมีความอับอายหลายจึงออกจากเมือง ชัดเซพเนจรไปตามป่า ถ้าตอบได้กะชายหน้าชาวเมืองต้องไป ถ้าตอบได้กะสืบคืนมาบ้านว่าขึ้นเกาะ พอฮอดยามกลางคืน กะไปนอนอยู่ใต้ต้นไม้ มีนกอินทรี ผัวเมียคู่หนึ่ง กำลังคุยกันว่า มื้ออื่นซิกินอีหยัง ผัวกะเลยบอกว่ากินซากศพลูกเศรษฐีนั่นเต³ มื้ออื่นเผ่นชีฆ่าถิ่มถ้าตอบปัญหาได้ นกโตเมียกะเลยถามว่าปัญหาอีหยังผัวกะเลยเว้าสู่ฟังแล้วกะบอกปัญหาว่า ตอนเช้า⁴ สิริอยู่หน้า ต้องล้างหน้า ยามเที่ยงเอาน้ำลูบเอ็ก⁵ ยามค่ำสิริอยู่ตีนต้องล้างตีน มันคือสียาก

ลูกชายเศรษฐีได้ยินกะฟ้าวเดินทางเมื่อบ้าน⁶ ตื่นเช้าขึ้นมาเทวดาก็มาถามปัญหาจังชั้น⁷ ลูกเศรษฐีตอบได้ ท้าวหนักะเลยยอมตัดหัวเจ้าของ ก่อนลิตัดกะบอกลูกสาวทั้ง 7 ว่าอย่าให้หัวพ่อตกขี้ดินเต้ออีหล่า เดียวไฟไหม้โลก ถ้าเอาหัวพ่อไปโยนในอากาศ กะสิแห้งแล้ง ให้เอาหัวพ่อไปตั้งไว้ในหอน้อยๆ เทิงเขาไกลาส ลูกสาวกะเลยเอาพานมาฮับ⁸ หัวของพ่อไว้ พอฮอดชวปี ลูกสาวทั้งเจ็ดคน กะผัด⁹ เปลี่ยนกันมาเอาหัวพ่อไปสร่งไปล้าง ลูกสาวทั้งเจ็ดกะมีชื่อตามวันทั้ง 7 ว่า วันอาทิตย์ ชื่อ หุงชะ มีครุฑเป็นพาหนะ จันทร์ ชื่อ นางโคราคะ มีเสือเป็นพาหนะ วันอังคาร ชื่อ ราชะ นางนี้กะขี่หมูมา วันพุธ นางมณฑา ชื่อ วันพฤหัสบดี นางกิริณี ชื่อควาย วันเสาร์นางมโหธร ชื่นก.....นงยูง กะจบท่อนี้แหละ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹โดน = นาน²ถิ่ม = ทิ้ง³นั่นเต = นั่นใจ⁴เช้า = เช้า⁵เอ็ก = หน้าอก⁶เมื่อบ้าน = กลับบ้าน⁷จังชั้น = อย่างนั้น⁸ฮับ = รับ⁹ผัด = เปลี่ยน, เลื่อน

บุญห่อข้าวน้อย

ผู้เล่า : นายแหลม ทองลา

อ.แกดำ

แต่ปางปู่ปางปู่¹ มีญาติพี่น้องพระเจ้าพิมพิสารเมืองราชคฤห์ในอินเดีย พวกเข็ดสังฆทานไป เคนพระผืน ขณะที่กำลังจัดเข้า² ปลาอาหารอยู่นั้น พวกเด็กน้อย³ ลูกหลานกะพากันส่องไฟแอว⁴ อยากแอว กิน พ่อแม่กะอดบได้กะเลยหยิบบายให้ลูก คนหนึ่งกะบาปขึ้นตัว ย่องไปกินของพระของเจ้า ตายไปชุม⁵ นี้กะไปเกิดเป็นผีเผด โตสูงใหญ่คาดลาด ปากต่อฐะเข็ม เมื่อหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารกะเข็ดทานถวายพระสงฆ์ แต่ผืนกะบได้อุทิศส่วนกุศลไป เพราะว่ายังปู่จักพิธีอียัง ใส่แต่บาตรชื่อๆ บมีการกวต๋น้าม⁶ คือสู่มือนี่ พอตกลงกลางคืนมา พระเจ้าพิมพิสารนอนอยู่ดี ๆ กะได้ยินเสียงผีเผดมาฮ้องขออาหาร เคาะป็อกๆ เป็กๆ นอนกะบหลับ พอฮอดแจ้งกะไปถามพระพุทธรเจ้า ผืนกะเทศนาให้ฟังว่าเผด⁷ ชุมนั้นกะเป็นญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว บได้ฮับส่วนบุญ

หลังจากนั้นมา พระองค์กะได้อุทิศส่วนบุญยามทำบุญแล้ว พวกผีเผดกะเลยพันทุกซิปเกิดไปขาน ตั้งแต่หน้ามาประชาชนกะเลยพากันเข็ดบุญนำผืน ในเดือน 9 เชื่อว่า เป็นตอนยมพิบาลปล่อยสัตว์นรกออก หากิน เอ็นว่าบุญเข้าประดับดิน หรือบุญห่อเข้าน้อย ตอนนี้จะเอาเข้าห่อน้อยๆ ยาย⁸ไว้⁹ ตามซิดิน เมื่อพวกเผดสิได้¹⁰ มาหยิบเอาง่ายๆ

เอาไปวางไว้ตอนก่อนลิแจ้ง ถ้าแจ้งแล้วผีมันย่านแสงตาเว็น¹¹ มันมาเอาบได้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ปางปู่ปางปู่ = นานมาแล้วแต่ปางโน้น

² เข้า = ข้าว

³ น้อย = น้อย

⁴ แอว = ร้องขอ

⁵ ชุม = พวก

⁶ น้าม = น้ำ

⁷ เผด = เปรด

⁸ ยาย = วางเรียงราย

⁹ ไว้ = ไว้

¹⁰ ได้ = ได้

¹¹ ตาเว็น = ดวงอาทิตย์

พะเหวด

ผู้เล่า : นางแหลม ทองลา

อ.แก้ดำ

มีเมืองหนึ่งชื่อเมืองสัณชัย ได้มีท้าวสัณชัย กับนางมุสดีครองเมือง มีลูกชายชื่อว่าพะเหวด ใหญ่เป็นหนุ่มแล้วจะให้แต่งงานกับนางมัทรี ลูกสาวเมืองมัทราช มีลูกนำกัน 2 คน ผู้น้องชื่อกัณหา ผู้้ายชื่อชาลี เป็นชายกับหญิง พะเหวดเป็นผู้ใจบุญ ไผมาขอหยั่งกะให้เหม็ด¹ มีคนหนึ่งคนมาขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ เฝื่อนกะให้ ชาวบ้านพอใจย่อนว่าเป็นช้างคู่บ้านคู่เมือง เฮ็ดให้บ้านเมืองแห่งแล้ง พอกับแม่กะยอมให้ชาวบ้านขับไล่ออกจากเมือง พร้อมกับนางมัทรี ลูกน้อยกะไปอยู่ในป่านำกัน พะเหวดกะบวชเป็นฤาษี มัทรีกะไปหาอาหารในป่าสุ่มมือ

กล่าวถึงชุก ขอทานได้เงินหลายกะเอาไปฝากไว้บ้านพ่อแม่นางอมิตดา ขอไปเรื่อยๆกะกลับมาเอาเงินที่ฝากไว้กะบ่ได้ พ่อแม่นางกะเอาไปใช้เหม็ด จ้งยกลูกสาวผู้งามให้ชุกผู้ช้าย² ไปอยู่นำกัน นางกะดู้ดักน้ำ เฮ็ดเรียก³ พวกผู้หญิงแถวนั้นกะช้ง ย่อนผัวจะของมักเอกไปเปรียบเทียบกับว่าชุมโตชี่ค่าน กะรุมตำนานางยามนางไปดักน้ำ นางอมิตดากะเว้าสู่ผัวฟังว่าให้ไปหาคนใช้มา ได้ยินว่าพะเหวดไผขอหยั่งกะให้

ชุกกะเลยไป พายบังปลาแดกไม้ไผ่เมียแต่งให้ไปกินนำทาง ไปสอดอาศรมพะเหวดกลางป่า กะไปขอลูกเฝื่อน เด็กน้อย 2 โตนันได้ยินกะไปลีในสระบัวถอยหลังลงไปเห็นฮอยดินคืออย่างขึ้นมา พ่อหาจ้งได้กะบ่เห็นกะเหลียวเห็นฮอย⁴ ดินลูก กะสู่ว่าตัวพอบได้ดอกลูกเอ้ย.....มาสาหล่าแม่เฮาเอาหมากไม้มาต้อน⁵ ฟ้าวมากินอ้อมๆ เดอลูกหล่า เด็กน้อยกะขึ้นมา พ่อกะกอดลูกน้อย แล้วกะบอกให้ชุกเอาลูกไป ลูกกะฮ้องให้ชุกกะเมียนตี เอาเครือไม้มามัดจ้งไป พ่อกะเกือบลิเปลี่ยนใจย่อนลีโดนลูก แต่ก็ย้านบ่ได้บุญ นางมัทรีอยู่ในป่ามือนั้นกะเขม่นตาช้าย เทวดาแปลงเป็นเสือมาขวางทางไว้บ่ให้มาย่อนลีมาขัดขวางการทานลูก จนค้ำนางจ้งได้มาสอดอาศรมเฝ้าหาลูกอยู่ใสกะบ่มีเลยไปตามพะเหวด นางสู่จ้งช้งกะฮ้องให้จนสลบไป เฮ็ดจ้งได้กะบ่คืนมาเทวดากะเลยให้มีฝนตกมานางจ้งฟื้นขึ้น

ฝ่ายชุกเดินทางไปกะนอนในป่ายามกลางคืน ย้านเสือสาบกะขึ้นนอนผูก⁶ เทิงตันไม้เทวดากะมาหมุนตันไม้ให้หลงทิศ เพราะว่าเฝื่อนเอาหัวไปทางทิศลิเมื่อบ้านเฝื่อน ตื่นเข้ามากะเดินทางกลายเป็นว่าไปเมืองสัณชัย ปู่ย่าเห็นกะจำหลานได้เลยขอไถ่เอาเงินให้ แล้วกะเลี้ยงอาหารจนท้องแตกตาย

ท้าวสฤษัษยกะเลยพาชาวเมืองไปแห่เอาผะเหวดกับนางมัทรี ย่อนเขาเคียด⁷ ตอนไปแห่กะมีคันฮ่ม มีบาตร ผ้าจีวร ข้าว ดอกไม้ ไปฮับ ย่อนเผิ่นเป็นนักบวช เมื่อผะเหวดตายไปกะไปเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า ย่อนเห็ดบุญเห็ดทานหลาย ตั้งแต่่นั้นมา ชาวบ้านกะอยากเห็ดคือเผิ่นแต่กะเห็ดบได้ล่ำ⁸ เผิ่น ย่อนดัดกิเลสได้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เหม็ด = หมด

² ชี่ฮ่าย = ชี่เหร่

³ เวียก = งาน

⁴ ฮอย = รอย

⁵ ตอน = ผาก

⁶ อุ๋ = เปล

⁷ เคียด = โกรธ

⁸ ล่ำ = เท่า

ผาแดงนางไอ่

ผู้เล่า : นางถม เชิดภูเขียว

อ.เมือง

ในกาลครั้งหนึ่งโดนมาแล้ว มีเมืองเมืองหนึ่งซึ่งมีลูกสาวงามหลาย ชื่อว่านางไอ่ ความสวยงามของนางไอ่แผ่กระจายไปทั่วร้อยเอ็ดเจ็ดหัวเมือง ใครๆ ก็อยากเห็นนางไอ่ เมื่อเห็นแล้วก็อยากได้เป็นคู่ครอง ผู้เป็นพ่อผู้ดีแต่ไม่สามารถจะตัดสินใจยกให้ไม่ได้ จึงมีการประกาศว่า ถ้าใครงานนางไอ่เป็นคู่ครอง ขอให้ทำ บั้งไฟมาประกวดกันว่าของใครดีขึ้นสูง ดังนั้นเจ้าชายเมืองต่างๆ ก็นำบั้งไฟมาแข่งขัน ท้าวผาแดงก็มาแข่งนำ

ฝ่ายทางเมืองพญานาค มีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่า ท้าวพังคี่ ท้าวพังคี่ได้ยืมกิตติศัพท์ความงามของนางไอ่ ก็อยากเห็นนางไอ่หลาย จึงขออนุญาตพ่อมาเบี่ยงนางไอ่ ในเวลาแข่งขันบั้งไฟ ท้าวพังคี่ได้ปลอมตัวเป็นกะชอกดอน (กระรอกสีขาว) มาอยู่บนต้นไม้ แขนงกระดังงาของคำสวยงาม พอนางไอ่เห็นก็ติดใจอยากได้กะชอกดอนโดนนั้นทันที

ผลของการแข่งขันบั้งไฟปรากฏว่าท้าวผาแดงแพ้ เนื่องจากนางไอ่อยากได้กะชอก (กระรอก) หลาย จึงสั่งให้ทหารจับมาให้ แต่ทหารจับไม่ได้จึงใช้ธนูยิงกะชอกตาย ก่อนตายท้าวพังคี่ อธิษฐานว่า สาธุ ขอให้เนื้อของข้ามากมายจนกระทั่งคนทั้งร้อยเอ็ดเจ็ดหัวเมืองกินไม่หมดเมื่อกระรอกตายแล้วก็จัดการแบ่งเนื้อกันกิน แบ่งท้อไต่ๆ ก็ป่เหม็ด

ฝ่ายพญานาคเมื่อทราบข่าวว่าลูกชายถูกฆ่าตาย ก็เคียดหลายมาอาละวาดคนที่กินเนื้อกระรอก บ้านเมืองใดกินบ้านจะล่มพังทะลาย ด้วยอำนาจของพญานาคขุดพื้นดินให้บ้านเมืองออกจึงทำให้บ้านเมืองยุบลงไป

ส่วนท้าวผาแดงเมื่อเห็นเหตุการณ์ดังนั้นแล้ว จึงพานางไอ่ขึ้นขี่ม้าไปด้วยกันเพื่อจะหนีจากเมืองนางไอ่ไปยังเมืองท้าวผาแดง แต่พญานาคก็ได้ขุดดินเบี่ยงล่งนำไป และไปทันกันที่แห่งหนึ่ง พญานาคจึงได้ใช้หางฟาดเอานางไอ่และท้าวผาแดงตาย

เมืองที่ยุบลงไปในนั้นได้กลายเป็นหนองหาร ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดสกลนคร ที่มีดอนแม่หม้ายก็เพราะแม่หม้ายไม่ได้กินเนื้อกระรอกตัวนั้น บ้านเรือนจึงไม่ยุบลงไป จึงกลายเป็นดอนแม่หม้ายอยู่กลางหนองหารจนทุกวันนี้

ผู้ใหญ่จันทน์กับผู้ใหญ่แจ่ม

ผู้เล่า : นายสงวน เพ็ญศรี

อ.แกดำ

ในสมัยแต่กี้แต่ก่อน ผู้ใหญ่จันทน์กับผู้ใหญ่แจ่ม กะยังบ่ทันได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผีเป็นเสียวกัน ต่อมา ผีทั้งสองกะได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนละหมู่บ้าน ผู้ใหญ่จันอยู่บ้านท่าขอนยาง ผู้ใหญ่แจ่มอยู่วังสามหมอ ทาง ผู้ใหญ่แจ่มผีเนาะดูแลลูกบ้านดีมาตลอด ย่อนว่าผีเนาะบวชเฮียน ยาม สิเฮ็ดนากะแนะนำลูกบ้านทาบปุ๋ย ไปใส่นา แต่ก่อนสิเฮ็ดผีเนาะให้มีพิธีสู่ขวัญปุ๋ยก่อน เพื่อเป็นสิริ มงคล ทางชาวบ้านกะเลยว่ “สู่แต่ขวัญ ปุ๋ย นั้นดี” ผู้ใหญ่แจ่มกะเลยว่ “เฮ้า สุ่มันหมัดสู่อันนั้นหละอันได้ที่เกี่ยวกับเฮ็ดนา ความกะสู่ขวัญให้มัน ของ หมู่นี้มีบุญคุณเลี้ยงชีวิตพวกเฮา” ชาวบ้านกะเลยจัดบายศรี เฮ็ดข้าวต้มมัด ไผ่มีหยังกะเอาโฮมกัน แล้ว กะปลื้มเอาอาหารไปถวายพระอยู่วัด หมู่บ้านนี้ก็เฮ็ดนาได้ผลดี อุดมสมบูรณ์สุปี

กล่าวถึง ผู้ใหญ่จัน หมู่บ้านผีเนาะมีแต่ความแห้งแล้ง ผีเนาะเลยมายาม¹ เสียวผีเนาะแล้วกะปรึกษา ว่าวิธีเฮ็ดจังได้ หมู่บ้านจึงอุดมสมบูรณ์ เฮ็ดนาได้ผล ผู้ใหญ่แจ่มกะเลย แนะนำให้เฮ็ดบุญแบบผีเนาะ สู่ขวัญเห มิดสู่อัน² จากนั้นผู้ใหญ่จันกะลองพาชาวบ้านเฮ็ด ผีเนาะพากันเฮ็ดนาได้ผลดี ตั้งแต่นั้นมากะเฮ็ดบุญนี้สุปี ในราว ๗ เดือน 3

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ยาม = เยี่ยม

² สู่อัน = ทุกอัน

พญาคันคากกับพญาแถน

ผู้เล่า : นายดำ บุญตะนัย

อ.บริบิ

พญาคันคากเป็นผู้ครองเมืองมนุษย์ ปีหนึ่งเกิดฝนแล้งราษฎรได้เห็ดนาเห็ดไฮเห็ดดร้อนทั่วไป ราษฎรจึงไปทูลพญาคันคากว่าเป็นหยังฝนจึงปัดต้องตามฤดูกาล พญาคันคากรู้เหตุผลว่าเป็นหยัง เป็น เพราะพญาแถนเคียดพญาคันคาก พญาคันคากเป็นผู้มีฤทธิ์ สัตว์ทั้งหลายจึงพากันชักนั้บถือพญาคันคากมา เพ็งบุญบารมี เป็นต้นว่า กา แร้ง หมา นก หู ปู มาเพ็งพาทั้งนั้น

พญาแถนเห็นสัตว์ไปนับถือนับถึงผู้อื่นนับถือนับถึงเจ้าของก็เลยเคียดแค้นว่า ฤๅซีเห็ดบให้ฝนตกเบ้งก่อนนา ว่า แล้วกะเลยจับพวกนาคนกไว้ พวกนาคนกได้เล่นน้ำฝนกะเลยปัดกลงมา ราษฎรเลยเห็ดดร้อน เลยไปฟ้อง พญาคันคาก พญาคันคากเห็นความเห็ดดร้อนกะเบ้งดูตาย สั่งให้สัตว์ทั้งหลายเห็ดกำแพงขึ้นไปให้ถึงเมือง พญาแถน ให้สัตว์ช้อยกันคนละไม้คนละมือเอาไม้เอาดินมากองกันขึ้นไปฮอดกะไปนัดพญาแถนให้ออกมารบกัน พญาแถนกะเตรียมอาวุธออกมาสู้ พญาคันคากเลยให้พวกมด ปลวก ไปทำลาย แล้วให้พวกอึ่ง กบ เขียด จักจั่น แมงอี่ ไปฮ้องให้พญาแถนหูแตก พญาแถนให้งูใหญ่ไปกัดกินเขียด กบ อึ่ง จนเกี้ยง¹ พญาคันคากเห็น จังชันกะเลยแควว่า บได้ บได้ เลยให้พวกเหลวไปกินงูของพญาแถนจนเกี้ยงคือกัน ทั้งสองฝ่ายไซ² เวทมนต์ ต่อสู้กันปมีทางได้ชนะทางได้ จึงซีข้างชนกัน ชนไปชนมา พญาคันคากเลยเอาช้อนสับหัวพญาแถนตกลงมา หัวพญาแถนจึงได้เป็นอยู่สุ่มื่อ³ ละก็เอาบ่วงนี้คองคอปญาแถน พญาแถนเลยฮ้องว่า “ยอมแล้ว ะ” พญาคันคากเลยบังคับให้พญาแถนปล่อยฝนตกลงมาให้ตามฤดูกาล พอถึงเดือน³ ห่าฟ้ากมาแล้วให้แต่งฟ้าแต่ง ฝนให้มันตกถึกต้องตามฤดูกาล แล้วกะเอาเข้าไปไปยอย่าให้ราษฎรได้เห็ดได้ทำ ให้มันเกิดขึ้นเองอย่าให้มัน แล้งมันแห้ง จากนั้นมาพญาแถนเลยเห็ดตามสัญญา ราษฎรกะมีความสุข ร้องลำทำเพลงอย่างม่วนขึ้น อยู่ เย็นเป็นสุขมาตลอด

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ เกี้ยง = เกลี้ยง

² ไซ = ไซ

³ เดือน = เดือน

แม่หม้ายกับแคน

ผู้เล่า : นายสงวน เพ็ญศรี

อ.แกดำ

กาลครั้งหนึ่ง มีพรานคนหนึ่ง ได้ไปเที่ยวล่าสัตว์ในป่า ได้ยินเสียงนกกรวีก¹ ช้องม่วนหลาย ยามมาขอบ้านกะได้ไว้สู่ชาวบ้านฟังว่า ได้ยินเสียงนกกรวีก้องม่วนแซง ในชาวบ้านนั้นกะมีแม่หม้ายผู้หนึ่งอยากลิ้มเสียงนกกรวีก แซง จึงขอติดตามนายพรานไปในป่า เมื่อลิ้มไปฟังเสียงนก พรานกะพาตั้นตันนุกป่าไปขอถ่มถ่มนกนั้น มันกะกำลังส่องตามประสาของมัน นางกะฟังด้วยความม่วน หลงใหล คิดว่า เฮ็ดจังได้ จังซีได้ฟังอีกสู่มื่อ ป่านี้อยู่ไกลหลายไปมาลำบาก สัตว์ป่าก็หลายเป็นตาย่าน นางจึงคิดหาวิธีเฮ็ดเครื่องดนตรีให้เสียงมันคือนกกรวีกนี้ให้ได้

พอนางกลับมาขอที่บ้าน นางกะได้ลองหาเฮ็ดเครื่องดีด สี ดี เป่า หลายอัน แต่กะบ่มีเสียงม่วนคือว่านั้น นางบ่พอใจ มื่อหนึ่งนางไปหาหน่อไม้อยู่กอไผ่ จังคิดว่าลองเอาไม้ไผ่น้อยมาเบ็งก่อนนา ว่าแล้วกะตัดไม้ไผ่มาเจาะป่องเบ็ง นางกะคิดว่ามันใกล้เคียงเสียงนกจังคิดว่าลิ้มเอาไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่บ่มีผู้พาไปเข้าเฝ้า นางกะเป่าไปมาจนชำนาญ จากนั้นกะไปขอฮ้องให้พวกผู้ชายพาไป นางกะเข้าเฝ้า พระเจ้าอยู่หัวกะถามว่า “เจ้ามานี้มี อีหยัง?” นางกะเอาแคนให้เบ็งแล้วกะเป่าให้ฟัง แล้วกะถามว่า “เป็นจังได้ ม่วนบ่ช้าน้อย” เมื่อนางว่า “เออๆ พอฟัง” นางกะเลยว่ “ควรซิเอ็นว่าจังได้ช้าน้อย” เมื่อนางว่าเสียงนี้ยามเป่ามันคือแคน³ ดีแท้ เอ้าชื่อว่า แคน ยามเป่ามันต้องไขลมเหมิดเหือเหมิดแซง ตั้งแต่นั้นมากะเอ็นว่า “แคน” จนกลายเป็น “แคน” ในปัจจุบัน

คำศัพท์ภาษาถิ่น

- ¹ กรวีก = การเวก
² จ้อป่อง = เจาะรู
³ แคน = เข้มขัน, เนื้อมากกว่าน้ำ

สองพี่น้อง

ผู้เล่า : นางสาวนิตยา เพิ่มศรี

อ.แกดำ

โตนมาแล้ว ตั้งแต่พุ้น.....มีสองอ้ายน้องอยู่ ผู้¹ อ้ายชื่อว่า ก่า น้องชื่อว่า กาน กะพากันไปเฮ็ดนา พอถึงเดือนสิบข้าวมันกะเป็นมาน² แล้ว กานผู้น้องออกไปเฮ็ดนา กะได้เด็ดมานเข้า³ มาหย้า⁴ กินดูตกินเผิ่นกะคิดว่า ป้า มาแซบแท่ยามเมื่อฮอดเฮือนกะเลยเว้ากับอ้ายว่าเฮามาเฮ็ดเข้าปาดกันเป็นหลังละ เพราะว่ามีพระพุทธรูปเจ้ากับสาวกเผิ่นมาประทับอยู่ใกล้ๆ แถวนี่แต่ผู้อ้ายกะบ่เห็นหน้า ทั้งสองกะเลยผัดกันแล้วกะป็น⁵ นากัน กานเอามานเข้าในนา ยามมันออกมาน มาเฮ็ดเข้ากระยาสารท ถวายแก่พระพุทธรูปเจ้าแล้วอธิษฐานว่า ขอให้ได้เป็นอรหันต์ก่อนผู้อื่น พอถวายแล้วกะเมื่อบ้าน แต่พอเหลียวไปเบ็งนาจะของกะเห็น เข้าเต็มท่ง⁶ นา เขาเลยดีใจหลาย จากนั้น ทุกๆ เดือนสิบข้าวออกมาน กะเฮ็ดกระยาสารทไปถวายพระพุทธรูปเจ้า เฮ็ดไปจนได้ 9 เดือน กะเลยตายก่อน ท้าวกะไปเกิดเป็น โกฎัทญญพราหมณ์ แล้วได้ออกบวชบรรลอรหันต์ก่อนสาวกคนอื่น

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ผู้	= ผู้
² มาน	= ออกรวง
³ เข้า	= ข้าว
⁴ หย้า	= เคี้ยว
⁵ ป็น	= แบ่ง
⁶ ท่ง	= ท่ง

สาวใช้

ผู้เล่า : นางสาวนิตยา เพิ่มศรี

อ.แกดำ

มีสาวใช้คนหนึ่ง นางนี้ก็มีชื่อว่านางคำแพงเป็นคนใช้ในบ้านเศรษฐีผู้หนึ่ง มีคนหนึ่งเ็นยามหนาว (ฤดูหนาว) เติยสาม นางกะตำเช่า¹ อยู่จนฮอดแจ้ง² ในขณะที่ตำเช่าอยู่นั้นนางกะได้ลูปเอาฮ้อฮ่อน³ ที่มันติดอยู่ครกป็นเป็นก้อน แล้วเอาไปจี้ไฟให้สุกหอมดี เพื่อลือเอาไปกินยามออกไปตักน้ำล้าง⁴ หมองอยู่ไกลหลาย ๆ พอยามแจ้งแล้วนางเอาฮ้อนั้นใส่พกขึ้นแล้วหาบ⁵ ออกไปตักน้ำ พอดีนม⁶ เห็นพระพุทธเจ้า ออกมาบิณฑบาต นางมีใจศรัทธา แล้วกะคิดว่าชาติก่อนเขาบได้เฮ็ดบุญอียัง จังยากจนมาเป็นคนรับใช้เขา แต่ตอนนี้จะบมีอียังสิทานเผิ่นนอกจากเช่าจี้ว่าแล้วกะเลยเอาใส่บาตร พอนางใส่บาตรแล้วกะเลยคิดว่าของนั้นเป็นของต่ำต้อยพระพุทธเจ้าฮับแล้วกะคือลืออ่านใจนางออก จังนั่งลงได้ฮ่มไม้ ฉันท้าวจี้ให้เบ็ง นางนั้นกระจอบ⁷ เบ็ง ฮู้สึกปลื้มใจหลาย แต่พอย่างออกมากะตึก⁸ วัวแม่ลูกอ่อนชนตาย นางกะได้ไปเกิดเป็นเทพธิดา เทิงสวรรค์ผู้หนึ่ง

ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลายจึงพากันเฮ็ดเช่าจี้ ทำบุญแต่เวลาจี้กะเอาใช้ทาทางนอก ปั่นแปง⁹ ย่างไฟสาละกะหอม แซบเต๋ บุญเช่าจี้นี้กะเดือนสาม

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹เช่า = ข้าว

⁵นม = มอง

²แจ้ง = สว่าง

⁶จอบ = แอบดู

³ล้าง = บ่อ

⁷ตึก = ถูก

⁴หอบ = ถึงตักน้ำ

แผนการสอนที่ 9

เรื่อง ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

มหาสารคามเป็นดินแดนที่เคยมีอารยธรรมรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามานับพันปี ประวัติความเป็นมาทางพุทธศาสนาได้ปรากฏทั้งในประวัติศาสตร์และตำนาน ตลอดจนปรากฏในนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุหรืออธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. ระบุศาสนสถานที่ปรากฏในนิทานกับสถานที่จริงได้
3. อธิบายเชื่อมโยงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ให้สัมพันธ์กับเรื่องราวศาสนาที่เกิดขึ้นในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

ชาวมหาสารคามเป็นกลุ่มชนที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์มีลัทธิเกี่ยวกับการบูชาผืนดินและผี ซึ่งเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของชนบทแถบสองฟากฝั่งของลุ่มแม่น้ำโขง ต่อเมื่อเข้าสู่ยุคทวารวดีได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งชนเหล่านั้นได้รับอารยธรรมทั้งด้านศาสนาและการปกครองจากชนชั้นปกครองที่สืบเชื้อสายจากอินเดีย ในพุทธศตวรรษที่ 12-16 มหาสารคามเดิมยังเป็นเมืองโบราณชื่อ นครจำปาศรี มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาเป็นอย่างมาก ในสมัยลพบุรี ขอมมีอำนาจทางการเมือง นครจำปาศรีจึงได้รับอิทธิพลของศาสนาฮินดู จะเห็นได้จากมีโบราณสถานที่เป็น “บาราย” หรืออ่างน้ำศักดิ์สิทธิ์ และมีเทวาลัย อันเป็นศาสนสถานของฮินดู นอกจากนั้น

ยังมีภู่น้อยและภูสันดรตันซึ่งมีศิลปะการสร้างแบบ “บายัน” อีกด้วย ในยุคนี้จึงเป็นยุคที่มีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับลัทธิพราหมณ์ ฮินดู รวมทั้งพุทธศาสนาด้วย ในพุทธศตวรรษที่ 17-18 ขอมเสื่อมอำนาจลง อิทธิพลของพุทธศาสนาแบบมหายานยังคงมีอยู่เห็นได้จากเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยนั้น ต่อมาสมัย

พุทธศตวรรษ ที่ 19 พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เข้ามามีบทบาทต่อกลุ่มชนจึงนิยมสร้างวัดแทน และในสมัย พุทธศตวรรษที่ 20-21 เป็นยุคอาณาจักรล้านช้างและสุโขทัย ยังคงนับถือศาสนาพุทธแต่ก็ยังไม่ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมของพราหมณ์จึงกลายเป็นการนับถือศาสนาพุทธแบบที่เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” อย่างที่เห็นในปัจจุบัน นิทานมหาสารคามที่สะท้อนเรื่องราวทางศาสนา คือ เรื่องตำนานพระธาตุนาตูน อูรังคนิทาน และเรื่องประวัติหลวงพ่อพระยีน

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบบรรยาย ทบทวน แบ่งกลุ่มระดมความคิด)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำเข้าสู่บทเรียน โดยถามถึงคำขวัญของจังหวัดมหาสารคาม จากนั้นครูนำแถบคำขวัญของจังหวัดมหาสารคามที่กล่าวว่า “พุทธมณฑลอีสาน ถิ่นฐานอารยธรรม ผ้าไหมล้ำเลอค่า ตักสิลานคร” ดิสบนกระดาน แล้วสนทนาถึงความหมายของคำขวัญ
3. ครูให้นักเรียนเล่นเกม “วัด”
โดยเอชชื่อ วัด วัด (ปรบมือ 2 ครั้ง) วัดอะไร
ทีม 1 วัด วัด (ปรบมือ 2 ครั้ง) วัดนาควิชัย
ทีม 2 วัด วัด (ปรบมือ 2 ครั้ง) วัดมหาชัย
สลับกันจนกว่าฝ่ายหนึ่งคิดไม่ออก ในทีมนั้นใครคิดได้ให้ลุกขึ้นพูดได้โดยไม่ให้ขาดช่วง ครุจับเวลา 5 นาที
4. ครูให้นักเรียนฟังเทป “ตำนานพระธาตุนาตูน” และอ่านใบความรู้ เรื่องตำนานพระธาตุนาตูน ให้ตั้งข้อสังเกตทางประวัติศาสตร์ (10 นาที)
5. ให้นักเรียนดูภาพศาสนสถานในห้องถื่น สนทนาถึงศาสนาและความเป็นมาของศาสนาในห้องถื่นแล้วให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม
6. ให้นักเรียนศึกษานิทานโดยจัดนักเรียนเป็น 4 กลุ่ม นิทานที่ศึกษา คือ อูรังคนิทาน ประวัติหลวงพ่อพระยีน (10-15 นาที)
7. นักเรียนตอบคำถามเป็นกลุ่มในใบงาน เสนอผลงาน

8. ครูให้นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. เอกสารนิทาน
3. เทป-แถบบันทึกเสียง ตำนานพระธาตุนาตุน
4. ภาพศาสนสถานในจังหวัดมหาสารคาม
5. ใบงาน
6. ใบความรู้
7. แถบคำขวัญจังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมเสนอแนะ

1. จัดทัศนศึกษาชมศาสนสถานที่น่าสนใจ
2. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับศาสนสถานในจังหวัด

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความกล้าแสดงออก
 - การทำงานกลุ่ม
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การแสดงความคิดเห็น
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ตรวจความถูกต้องจากใบงาน
4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. สื่อการเรียนรู้การสอนประจำแผนดูในหน้า 367-376
2. นิทานเรื่องตำนานพระธาตุนาตุน ดูในสื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 4 หน้า 251

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ ๑

เรื่อง

ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ศาสนาในจังหวัดมหาสารคามไม่ได้ รับอิทธิพลจากชาติใด

ก. อินเดีย	ข. ขอม
ค. ลาว	ง. พม่า

2. ชาวมหาสารคามได้แบบอย่างพิธีกรรมแบบพราหมณ์มาจากชาติใด

ก. ญวน	ข. ขอม
ค. ลาว	ง. พม่า

3. พระธาตุนาดูน มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่อไปนี้ ยกเว้น ข้อใด

ก. ศาสนาพุทธ	ข. ศิลปสถาปัตยกรรม
ค. ศาสนาฮินดู	ง. ภูมิศาสตร์

4. ข้อใดไม่ใช่ศาสนสถานในจังหวัดมหาสารคาม

ก. ทุ่งรัตน	ข. ศาลนางขาว
ค. พระธาตุยาอุ	ง. ทุ่งน้อย

เฉลย 1. ง 2. ข 3. ง 4. ค

ใบความรู้

ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 12 : เคียรเทวรูป ที่อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : อภิศักดิ์ โสมอินทร์, มหาสารคาม (มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 41.

ภาพที่ 13 : เสาหินที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

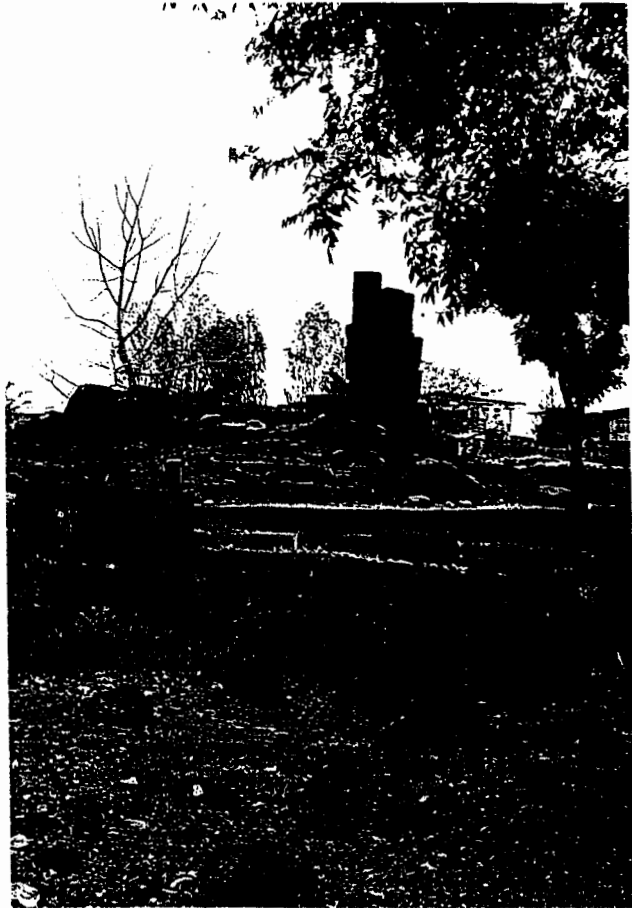
ที่มา : พิลิฐ เจริญวงศ์, "ภูมิศาสตร์และโบราณคดีอีสาน," ใน อีสานของเรา
(กรุงเทพฯ : เอส.ซี.ฟิลลิปเคชั่น, 2528), หน้า 27.

ภาพที่ 14 : ซากศาลนางขาว

ที่มา : กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน

(กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2534), หน้า 82.

ภาพที่ 15 : ภูน้อย

ที่มา : กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, แหล่งท่องเที่ยวอีสานบน

(กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2534), หน้า 82.

ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันว่าอีสานนั้นแต่เดิมยังไม่ได้มีการแบ่งเป็นเมือง ยังมีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่เป็นกระจุกกระจัดกระจายตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ เช่น แม่น้ำมูล แม่น้ำโขง แม่น้ำชี เป็นต้น นับเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีอายุไม่น้อยกว่า 3,000 ปี มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ดังหลักฐานศิลปกรรมตามศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ เจดีย์ ปราสาท ต่างๆ เป็นต้น

ชาวมหาสารคามเป็นกลุ่มชนที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชี ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นมีความเชื่อในลัทธิการบูชาผืนดินและน้ำ ซึ่งเป็นการเชื่อในระบบเดียวกันกับชนบทแถบสองฟากฝั่งของแม่น้ำโขงเนื่องจากการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานและการติดต่อกันทำให้เกิดความเชื่อนี้ถ่ายทอดไปถึงกันได้ ความเชื่อเรื่อง นาคนี้ปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนในวัฒนธรรมบ้านเชียง (ปัจจุบัน คือ บริเวณจังหวัดอุดรธานี) จากภาชนะเคลือบและดินเผาที่มีรูปงูอันหมายถึงสัญลักษณ์ของนาคที่เคารพบูชาใช้เช่นโหว่ในหลุมศพของผู้ล่วงลับ ความเชื่อเรื่องนาคนี้เชื่อกันว่าเป็นผู้บันดาลให้เกิดแม่น้ำ ถ้าคลอง ความอุดมสมบูรณ์ และอาจบันดาลให้เกิดทุกข์ภัยได้เช่นกัน

ในยุคทวารวดีพุทธศตวรรษที่ 12-16 ชาวมหาสารคามได้รับอารยธรรมจากอินเดียทั้งในด้านการปกครอง วัฒนธรรมและศาสนาเนื่องจากได้มีการติดต่อกันกับชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีชนชั้นปกครองมาจากอินเดีย ศาสนาพุทธได้แผ่เข้ามาในยุคทวารวดีนี้เองและได้มีการสร้างศาสนสถานต่างๆ ตามคติทางพุทธศาสนา เช่น ที่นครจำปาศรี (ปัจจุบันอยู่บริเวณอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม) พบซากเมืองโบราณขนาดใหญ่ มีคูน้ำล้อมรอบ สถาปัตยกรรมหลายแห่งยังหลงเหลือให้เห็น มีศาลานางสาวก่อด้วยศิลาแลง นอกจากนี้ยังพบพระบรมธาตุด้วยซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของชนถิ่นนี้บ้างแล้ว ในยุคทวารวดีนี้แถบลุ่มแม่น้ำชีปลอดจากวัฒนธรรมของขอมที่นับถือศาสนาฮินดูและลัทธิพราหมณ์เพราะอยู่อีสานส่วนลึกกว่าแถบลุ่มแม่น้ำมูล (บริเวณอุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา) และแถบลุ่มแม่น้ำโขง (บริเวณนครพนม เลย หนองคาย อุดร สกลนคร) จึงมีความเจริญทางด้านพุทธศาสนามาก ในบริเวณอำเภอกันทรวิชัย (เมืองคันธารราชบุรี) มีหลักฐานแห่งความเจริญทางพุทธศาสนาเช่นกัน ดังที่พบเสมาหิน พระพุทธรูปยืน พระพิมพ์เงิน เป็นต้น

ในสมัยลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 16 ขอมมีอำนาจทางการเมืองศาสนาฮินดูได้แผ่เข้ามาแต่ชนกลุ่มนี้ยังไม่ได้ละทิ้งศาสนาพุทธเลยทีเดียว ศิลปะและวัฒนธรรมของขอมได้แพร่เข้ามาจะเห็นได้จากการสร้างอย่างน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีทางศาสนาที่เรียกว่า “บาราย” ซึ่งจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือผืนผ้าเสมอ นอกจากนี้ยังมีปราสาทหินและเทวาลัยดังเช่นถ้ำน้อยและถ้ำสันตวิทันในนครจำปาศรี เป็นต้น

ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 17-18 วัฒนธรรมขอมเริ่มเสื่อมลง พุทธศาสนาเถรวาทได้มีบทบาทเผยแพร่เข้ามา การสร้างวัดจึงเป็นที่นิยมกว่าการสร้างปราสาท เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 20-21 อาณาจักรล้านช้างและสุโขทัยจึงเข้ามาแทนที่ วัฒนธรรมล้านนาและสุโขทัยจึงมีอิทธิพลในช่วงนี้ดังจะเห็นได้จากพระธาตุก่องข้าวน้อย ที่บ้านตาตอง จังหวัดยโสธร และพระธาตุศรีสองรักที่จังหวัดเลย เป็นต้น

เป็นที่ประจักษ์ว่ามหาสารคามรวมทั้งอีสานนี้ เป็นแหล่งที่เคยมีอารยธรรมอันเก่าแก่และยิ่งใหญ่จากเมืองโบราณที่ทิ้งร่องรอยอารยธรรมอันมากมายสุดที่จะบรรยายได้ทั้งหมดนี้คงพอที่จะมองภาพได้ชัดในเรื่องของศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะนครจำปาศรีแหล่งที่เคยเป็นศูนย์กลางของความเจริญในภาคอีสาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ดำเนินการขุดค้น และตำนานพระธาตุนาดูน เป็นหลักฐานที่มีความสอดคล้องกันในเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวทางศาสนา เมื่อในอดีตสิ่งเหล่านี้ นับเป็นเรื่องที่น่าภาคภูมิใจ สำหรับผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นทายาทของบรรพบุรุษที่มีอารยธรรมมาช้านาน เราควรรักและหวงแหนรวมทั้งพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับแอ่งอารยธรรมของเราต่อไปดังเช่นบรรพบุรุษของเราได้เคยสร้างสรรค์เอาไว้

ใบงาน

ให้นักเรียนศึกษาใบความรู้ และตอบคำถาม (ใช้เวลา 10 - 15 นาที)

1. นครจำปาศรี แสดงให้เห็นถึงความเจริญในด้านใดในอดีต
(ศาสนา การปกครอง วัฒนธรรม) _____
2. ระบุศาสนสถานที่สำคัญอย่างน้อย 3 ชื่อ
(กุ๋นน้อย พระธาตุนาคูน ศาลนางขาว) _____
3. สิ่งใดที่แสดงให้เห็นว่า นิทานหรือตำนานที่นักเรียนได้ศึกษา มีส่วนสอดคล้อง
กับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์
(เรื่องประวัติหลวงพ่อพระยืนสอดคล้องที่ว่าเดิมเคยมีขอมปกครองมาก่อนตรงกับเหตุการณ์
ในประวัติศาสตร์)
(เรื่องอุรังคนิทานสอดคล้องที่ว่าตีเอาเมืองขึ้น 101 เมือง คนโบราณอ่านสิบเอ็ด คนปัจจุบัน
อ่านร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นที่มาของการเรียกชื่อเมืองร้อยเอ็ด)

ประวัติหลวงพ่อพระยืน

ผู้เล่า : นางบุญมา ศรีจ้านง

อ.กันทรวิชัย

พระพุทธมิ่งเมือง (วัดสุวรรณาวาส) พระพุทธมงคลเมือง (วัดบ้านสระ) พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้เป็นปรางสร้งน้ำ มีความสูงตลอดองค์ประมาณ 8 ศอก กว้าง 2 ศอก พระเนตรและเนื้อองค์พระสร้างด้วยศิลาแลงอย่างดีเป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยขอมก่อนสุโขทัยหลวงพ่อพระยืนทั้งสองผินพักตร์ไปทางทักษิณ แต่ละองค์ห่างกัน ประมาณ 1,250 เมตร และเป็นปูชนียวัตถุเก่าแก่คู่บ้านคู่เมือง ตำนานหลักฐาน ยืนยันได้จากในเสมาที่ฝังอยู่ใกล้องค์พระเขียนเป็นอักษรขอมว่าสร้างปี พ.ศ. 1399

ตามคำบอกเล่ากล่าวว่า เดิมดินแดนแถบนี้ขอมได้ครอบครองมาก่อน ต่อมานครเวียงจันทน์มีอำนาจครอบครองจากขอม ผู้ครองนครโดยอิสระเรียกกัน “เมืองกันทาง” หรือเมือง “คันธารราช”

ก่อนปีมะเส็ง จุลศักราช 14 (พ.ศ. 1358) ผู้ครองเมืองคนสุดท้าย มีนามว่า “ท้าวสินจง” มีภรรยาชื่อบัวคำ ปกครองราชฤทธิ์หัวเมืองใหญ่น้อยทั้งหลายด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา ท้าวสินจงมีบุตรชื่อ “ท้าวสินทอง” (ท้าวสิงโต) บุตรนี้มีใจโหดเหี้ยม ราชบิดาจึงไม่ยอมให้ปกครองบ้านเมืองเกรงว่าราชบุตรจะเหี้ยมโหด จึงพิจารณาหาคนที่จะมาปกครองบ้านเมือง เนื่องจากชราภาพมาก ท้าวสินทองรู้ดังนั้น จึงโกรธแค้น จับบิดาขังและทรมานด้วยการทุบตีไม่ให้อาหาร ฝ่ายภรรยาสงสารสามี จึงทำอุบายเอาอาหารและน้ำบดใส่ผ้าสไบนำไปให้ดูกินประทังชีวิต แต่หาได้พ้นสายดาท้าวสินทองไม่ ผู้บุตรจึงห้ามมารดาเข้าเยี่ยม ในที่สุดท้าวสินจงจึงสิ้นชีวิต แต่ก่อนจะสิ้นชีวิตได้อธิฐานกล่าวแก่เทพเทวดา ให้ดูแลคุ้มครองคนดี ให้มีความยุติธรรม มารดาทราบข่าวจึงเสียใจและกล่าวโทษท้าวสินทอง ทำให้ท้าวสินทองโกรธฆ่ามารดาและครองเมืองคันธาราชสืบมา

นับตั้งแต่ท้าวสินทองปกครองบ้านเมือง เหตุการณ์บ้านเมืองก็ไม่สงบสุข ต่อมาท้าวสินทองล้มป่วยรักษาอย่างไรก็ไม่หาย จึงให้โหรมาทำนาย โหรบอกว่าท้าวสินทองทำบาปมากเป็นเวรกรรมที่สร้างไว้ ต้องล้างบาปโดยการสร้างพระพุทธรูป เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บิดา มารดา เมื่อท้าวสินทองสร้างพระพุทธรูปเสร็จ ไม่นาน ก็ได้สิ้นชีวิต

อุรังคนิทาน

ผู้เล่า : นางสาวนงลักษณ์ วิเศษศรี

อ.เมือง

แต่โดนพุน¹ ก่อนพระพุทธเจ้าสิ้นชีพาน เฝื่อนกะได้เสด็จมาแควง ทนองคันแทเสื่อน้ำมาแล้วล่อง ผ่านมายังเมืองต่างๆ ที่อยู่สองฮิม² โขง เฝื่อนกะเข้า³ มาเมืองศรีโคตรบูร (ปัจจุบันเป็นเมืองนครพนม) แล้ว จากนั้นกะไปทางใต้ พักอยู่ดอยภูคำพร้าว เดียวนี้กะเป็นพระธาตุพนมเด้พญาศรีโคตรบูร เฝื่อนกะมาถวายข้าวของ แก่พระพุทธเจ้าๆ กะเลยทำนายว่า พญานี้ลีได้ไปเกิดอยู่เมืองร้อยเอ็ดประตูในชาติหน้าพุน จากนั้นกะได้ เสด็จไปเมืองหนองหาน เดียวนี้⁴ กะคือเมืองสกล แล้วเฝื่อนกะเ็นพระมหากัสปะ ว่าถ้าตายไปแล้วกะให้⁵ เอา กระตูกหน้าเอ็ก⁶ มาไว้บ่อนี้ทำหลังจากพระพุทธเจ้าตายไป กะได้เอาพระธาตุมา เจ้าเมืองทั้งหลายกะ พากันออกมาต้อนรับฮับมีการให้สร้างเจดีย์แข่งกันขึ้นตัว ผู้ชายแข่งกับผู้หญิง พวกแม่ญิงกะเอามารยาล่อสร้าง พระธาตุแล้วก่อนชื่อว่า นารายณ์เจงเวง พวกผู้ชายสร้างธาตุแล้วกะชื่อว่า ภูเพ็ก ส่วนพญานันทเสนตอน นั้นเ็นครองเมืองต่อจากพญาศรีโคตรบูรที่ตายไปแล้ว กะได้มาต้อนรับฮับคือกัน เฝื่อนกะมาช่ยสร้างก่ออุบใส่ อุรังค ธาตุ เดียวนี้กะคือธาตุพนม

ฝ่ายพญาศรีโคตรบูรที่ตายไปแล้วกะไปเกิดเป็นลูกเจ้าเมืองสาเกตุ เดียวนี้เมืองสาเกตุ เป็นเมือง ร้อยเอ็ดเด้ แล้วกะเมืองสารคามเฮาเ็นแต่ก่อน กะเคยเป็นเมืองขึ้นของร้อยเอ็ด ยังบได้แยกออกมา เป็นลูก เจ้าเมืองสาเกตุ ชื่อว่าสุริยกุมาร

เจ้าเมืองสาเกตุนี้กะชื่อว่า ศรีอมรณี ไปเที่ยวเล่นกับพญาโยธิกา หมู่เสี่ยวเมืองกรุนทะ สหายฮัก หลายกะให้ครองเมืองนำกัน แล้วกะเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นศรีอโยธยา เอาชื่อมารวมกัน ฝ่ายสุริยกุมารกะ ใหญ่ขึ้นอายุ 16 ปี กะเลยยกเมืองสาเกตุให้ครอง พญาเสี่ยวทั้งสองกะไป เที่ยวตีเอาบ้านเมืองได้มา 101 เมือง เอามาให้อยู่ในอำนาจของสุริยกุมาร เมืองสาเกตุจึงได้ชื่อว่า เมืองร้อยเอ็ดประตู สุริยกุมาร กะได้ทำนุ บำรุงศาสนา จนได้นามว่า “พระสุริยวงศาธรรมิกราชาธิราช”

ส่วนพญานันทเสนในอดีตชาติก่อนเป็นน้องของสุริยกุมาร เฝื่อนกะตายกลับมาเกิดเป็นลูกของ สุริยกุมาร ชื่อว่า สังขชัยกุมาร

กล่าวฮอด พญาสองเสี่ยวนั้น กะพากันหนีไปบวชถีมเมืองอโยธยา ไร่อำมาตย์เมืองนี้ เห็นว่า เจ้าเมืองของสุริยธรรมิกราชนั้นเ็นตายไปแล้ว เหลือแต่ลูกน้อย มีสมบัติหลาย จึงพากันไปตีเอาเมืองร้อยเอ็ด อำมาตย์เมืองนี้กะพาลูกน้อยนี้หนีไปเมืองลาหนองคายในแคว้นสุวรรณภูมิ

กล่าวถึง พญาสุริยวงศาธรรมิกราชพ่อของกุมารน้อยที่ตายไปเผ่นกะไปเกิดเป็นลูกพญารุกขนคร
ชื่อว่า สุमितธรรมกุมาร เมืองนี้จะได้มีความสัมพันธ์กับเมืองบุรีจันทร์ แต่ก่อนเจ้าเมืองเคยเป็นลูกเจ้าแคว้น
สุวรรณภูมิ

เมืองนี้ สังขชัยกุมารน้อยไปอยู่ ตอนหลังได้เป็นอรหันต์ ทั้ง 5 เผ่นกะนำอรุรังคธาตุมาแต่ราชคฤห์
มามรุกขนครนี้ เผ่นรู้ว่าชาติก่อนเป็นลูกของท้าวสุमितธรรม จึงเปิดเผยเรื่องราวให้ฟัง ทั้งสองพ่อลูกกะดีใจ จึง
พากันสร้างอุบและทำนุบำรุงศาสนาที่เมืองร้อยเอ็ดประดุ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹แต่โดนหัน = นานมาแล้ว

²อิม = ริม

³เข้า = เข้า

⁴เดี๋ยวนี้ = ปัจจุบันนี้

⁵ให้ = ให้

⁶เอิก = หน้าอก

แผนการสอนที่ 10

เรื่อง ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

จังหวัดมหาสารคามแม้จะมีกลุ่มคนที่อพยพมาจากหลายท้องที่ไม่ว่าจะเป็นนครเวียงจันทน์หรือแขวงจำปาศักดิ์ ซึ่งแต่เดิมมีความเชื่อตามลัทธิเดิมของตนเองมาก่อนในเรื่อง อำนาจเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตามลัทธิความเชื่อศาสนาพุทธได้มีอิทธิพลผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในปัจจุบัน

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุและอธิบายความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายลักษณะการพึ่งพาอาศัยพระสงฆ์ของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
2. อธิบายถึงความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ในนิทานพื้นบ้านได้
4. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสถาบันศาสนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

สถาบันศาสนามืองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ระบบความเชื่อ พิธีกรรม บุคลากร และองค์การทางศาสนา องค์ประกอบของศาสนาพุทธนั้นได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัดและอุบาสกอุบาสิกา

ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและศาสนานั้นมีมาช้านานนับตั้งแต่ครั้งบรรพกาลซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือพระสงฆ์และวัด เนื่องจากเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศีลธรรม กิจกรรม วัฒนธรรม ฯลฯ พระสงฆ์ในอดีตมีความใกล้ชิด

กับชาวบ้านทั้งด้านศีลธรรมและกิจกรรมทางโลก ได้รับการเคารพนับถือสูงสุด เรียกได้ว่าเป็น “ผู้นำทางปัญญา” ของชาวบ้าน เป็นสถาบันที่จะขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวัน บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในอดีตนั้นมีมากมาย เช่น เป็นผู้ให้การศึกษา อบรมจริยธรรม เป็นสถานสงเคราะห์ผู้ยากไร้ เป็นที่รักษาผู้ป่วย เป็นที่พบปะสังสรรค์ เป็นคลังพัสดุสำหรับให้ชาวบ้านยืมสิ่งของเครื่องใช้ เป็นศูนย์กลางการปกครองเมื่อมีการประชุม เป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ

นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านในเรื่องพิธีกรรมและอื่นๆ นอกจากการเผยแพร่พุทธศาสนา ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงวนเวียนอยู่กับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์อย่างเครือญาติจึงมีให้เห็นในอดีตที่สังคมมีโครงสร้างอย่างเรียบง่าย มหาสารคามเป็นสังคมชนบทที่ย่อมไม่มีสิ่งใดแตกต่างไปจากนี้ ดังจะเห็นได้จาก นิทานมหาสารคามที่เรื่องราวของหลวงพ่อกหลายเรื่อง เช่น หลวงพ่อกะทอเกลือ หลวงพ่อบักหมี หลวงพ่อกหางคาย ฯลฯ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์อย่างใกล้ชิดส่วนโครงเรื่องในนิทานเป็นเรื่องสมมุติ พระสงฆ์ในนิทานของชาวบ้านเป็นเพียงตัวละครที่สมมุติขึ้นโดยอาศัยฉากในสังคมและพระสงฆ์ในนิทานเป็นคนละส่วนกับในชีวิตจริงที่พวกเขากราบไหว้บูชา เป็นที่ทราบกันดีว่านิทานเป็นเครื่องปลดปล่อยอารมณ์ทั้งผู้ฟังและผู้เล่า ในเชิงจิตวิทยาถือว่าเป็นการปลดปล่อยอารมณ์จากกรอบหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม การสร้างเรื่องล้อเลียนเป็นการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งแสดงว่าชาวบ้านมีเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติที่คาดหวังว่าพระจะประพฤติได้ตามนั้น เมื่อตัวละครในนิทานประพฤติออกนอกกลุ่มนอกทางจึงถูกล้อเลียน ตำหนิดเตียน ทำให้พระไม่กล้าละเมิดเกณฑ์นั้นๆ ต่อไปอีก

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบอนุমান บรรยาย ทบทวน)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูสนทนาเรื่องศาสนาที่เคยเรียนมาในช่วงที่แล้วเชื่อมโยงถึงสถาบันทางศาสนา เช่น พระสงฆ์ หรือวัดว่ามีบทบาทอย่างไรต่อสังคม จากอดีตถึงปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์ได้เปลี่ยนไปเพราะอะไร
3. ครูให้นักเรียนบอกชื่อพระสงฆ์ ในจังหวัดที่มีชื่อเสียงและบำเพ็ญคุณงาม ความดี
4. ครูให้นักเรียน ศึกษาไปความรู้ที่ 1 ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา และไปความรู้ที่ 2 ประวัติพระอริยานุวัตร เขมจารี
5. ครูให้นักเรียนจับฉลากคำที่เขียนชื่อวัด 4 ชื่อ จำนวนเท่าๆ กันแล้ว ให้คนที่เลือกชื่อวัดเดียวกันไปรวมกัน
6. นักเรียนแต่ละคน เข้าศึกษาในแต่ละศูนย์ดังนี้

- ศูนย์ที่ 1 ศึกษานิทานเรื่อง หลวงพ่อกะทอเกลือ หลวงพ่อกี่ป๋ม
 ศูนย์ที่ 2 ศึกษานิทานเรื่อง เทวดากับหนอน หลวงพ่อค้อนดอกลิ้ว
 ศูนย์ที่ 3 ศึกษานิทานเรื่อง หลวงพ่อโลภมาก หลวงพ่อทวงคาย
 ศูนย์ที่ 4 ศึกษานิทานเรื่อง หลวงพ่อบักหมี่

พร้อมครูแจกกระดาษคนละ 1 แผ่น ศึกษานิทานทีละศูนย์จนครบ 4 ศูนย์

7. เมื่อนักเรียนศึกษาครบทุกศูนย์ แล้วส่งผลงานให้ครูตรวจสอบ
8. ครูสุ่มนักเรียน ออกมาเสนอผลงาน 1 คน
9. ครูสรุปเพิ่มเติม และชี้แนะ ในเรื่องลักษณะนิทานที่ล้อเลียนพระสงฆ์ และภาษาที่ปรากฏในนิทาน ให้นักเรียนเข้าใจว่าเป็นภาษาของชาวบ้านมีลักษณะตรงไปตรงมา และการล้อเลียนพระสงฆ์เป็นเรื่องที่สมมุติและเป็นเพราะควบคุมกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง
10. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนการสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. ฉลากคำที่เขียนชื่อวัดต่างๆ กัน 4 ชื่อ
3. บัตรหมาย หมายเลข 1-4
4. เอกสารนิทาน
5. ใบงาน
6. ใบความรู้ที่ 1 และ 2

กิจกรรมเสนอแนะ

1. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่มีผลงานดีเด่น ในท้องถิ่น
2. เยี่ยมชมวัดที่สำคัญในท้องถิ่นและให้นักเรียนมีโอกาสนทนาหรือฟังบรรยายจากพระสงฆ์
3. นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นมาของศาสนสถาน เช่น พระธาตุนาตูน ภูสันตรัตน์ ปรางค์ ศาลนางสาว ฯลฯ

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน

2. ประเมินผลระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความกล้าแสดงออก
 - ความร่วมมือ
 - การทำงานกลุ่ม
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
 - ความคิดสร้างสรรค์
3. ตรวจสอบภาพและความถูกต้องจากผลงานของนักเรียน
4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 382-399

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 10

เรื่อง

ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. สิ่งที่มีคุณค่าในทางพุทธศาสนาของจังหวัดมหาสารคามคืออะไร

ก. พระกันทรวิชัย	ข. พระพิมพ์นาดูน
ค. พระพุทธมงคลมิ่งเมือง	ง. พระบรมสารีริกธาตุ

2. พระสงฆ์รูปใดที่เป็นชาวจังหวัดมหาสารคาม

ก. พระอริยานุวัตร	ข. พระปัญญาจันทร์ภิกขุ
ค. พระภาวนาพุทธโอ	ง. พระพยอม กัลยาโณ

3. ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ที่วัดใด

ก. วัดนาควิชัย	ข. วัดโพธิ์ศรี
ค. วัดมหาชัย	ง. วัดอัญญาवास

4. วัดใดที่ได้ชื่อว่าเป็นพระอารามหลวงในจังหวัดมหาสารคาม

ก. วัดนาควิชัย	ข. วัดมหาชัย
ค. วัดอภิลิขิต	ง. วัดอัญญาवास

เฉลย 1. ง 2. ก 3. ค 4. ข

ใบความรู้ที่ 1

ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

ภาพที่ 16 : ชาวมหาสารคามนำกองกรู้นแห่รอบอุโบสถ

ที่มา : จิราพร อุทธิชาพรหม, บันทึกภาพ จากจังหวัดมหาสารคาม, พฤศจิกายน 2533.

ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนาเป็นไปเช่นเดียวกับชาวอีสานโดยทั่วไป กล่าวคือ สถาบันศาสนากับสังคมอีสานมีความสัมพันธ์กันมาช้านานนับตั้งแต่ครั้งสมัยบรรพบุรุษ องค์ประกอบของสถาบันศาสนา ได้แก่ ระบบความเชื่อ พิธีกรรม บุคลากร และองค์กรทางศาสนา ในพุทธศาสนา มีองค์ประกอบคือ พระพุทธเจ้าพระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด อุบาสก และอุบาสิกา

ในชีวิตประจำวันชาวบ้านอีสานมักจะมีข้องเกี่ยวในส่วนที่เห็นเป็นรูปธรรม คือ วัดและพระสงฆ์ โดยเฉพาะสังคมในอดีตที่มีพระสงฆ์เป็น “ผู้นำทางปัญญา” เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ได้เรียนรู้เรื่องต่างๆ พระสงฆ์บางรูปอาจมีความชำนาญพิเศษในบางอย่าง เช่น รักษาโรค การช่าง คุมหอม จักสาน สอนหนังสือ ฯลฯ ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์และวัดจึงมีมากมายเพราะนอกจากจะทำหน้าที่เป็นแหล่งสงเคราะห์คนยากจนไร้ที่พึ่ง เป็นสถานที่รักษาผู้เจ็บป่วย (ซึ่งรักษาไปตามภูมิรู้ของคนในสมัยนั้นอาจใช้สมุนไพรหรือรตน้ำมัน) นอกจากนี้ยังเป็นที่พักปะเมื่อคราวมีงานส่วนตัว เป็นแหล่งจัดงานมหรสพของชาวบ้าน เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่ประชุมของชาวบ้านและเป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย ดังนั้นในสมัยโบราณวัดและพระสงฆ์จึงมีความหมายต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมาก พระสงฆ์กับชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด ประดุจเครือญาติ ชาวบ้านจะมองพระสงฆ์อย่างเคารพบูชาถือเป็นผู้บริสุทธิ์และเสียสละหากมีเรื่องทุกข์ร้อนก็จะไปปรึกษาหารือ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ชี้แนะเรียกว่าเป็นแสงประทีปแห่งชีวิตเลยทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงไม่เป็นเรื่องแปลกเลยที่ชาวบ้านมีความผูกพันในวัดและพระสงฆ์

นอกจากนี้ชาวบ้านกับวัดยังมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดซึ่งจะเห็นได้จากในเวลาเช้าพระจะออกมาบิณฑบาตเป็นแถว ชาวบ้านแม้ว่าจะยากจนสักเพียงใดหากมีเพียงข้าวเปล่าๆ ก็จะนำมาใส่บาตรโดยไม่มีกับข้าว ความศรัทธาอีกอย่างหนึ่งที่เห็นได้จากชายหนุ่มในภาคอีสานมักจะบวชแทบทุกคน ใครไม่บวชถือว่าเป็นคนดิบ จะบวชนานหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง หากปฏิบัติตนเป็นที่เคารพของชาวบ้านก็จะมี “พิธีฮตสง” คือ ทำพิธีรดน้ำ มีคำรับรองอย่างเป็นทางการ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นผู้ที่น่าเคารพ เมื่อลาสิกขาออกมาเรียกว่า “จารย์” คือ อาจารย์นั่นเอง ถ้าบวชต่อไปได้รับความเคารพนับถือก็ทำพิธี “ฮตสง” อีกและเรียกกันว่า “ญาคู” คือ อุปัชฌาย์ขั้นต่อไปก็เป็น “ญาคู” คือ เจ้าอาวาส ไปเรื่อยๆ จนถึงลำดับหลักคำ ญาคูฝ่าย ญาคูด่าน ญาคูลูกแก้ว ญาคูยอดแก้วและสังฆราช นี่คือนัยของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านแต่งตั้งให้

ในชีวิตที่สังคมมีความเรียบง่ายนั้นชาวบ้านกับพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น นิทานจากชาวบ้านจึงมักมีการยกเอาตัวละครที่มองเห็นมาแต่งเป็นเรื่องราว แต่ไม่ได้หมายความว่าพระสงฆ์ ในนิทานจะเป็นรูปเดียวกับพระสงฆ์ที่ชาวบ้านบูชา เพราะเป็นคนละส่วนกันอาจเป็นเรื่องที่ต้องการสร้างภาพ ที่ตรงกันข้ามกับความเป็นจริงเพื่อให้มีความแปลกใหม่จากชีวิตจริง และการสร้างเรื่องล้อเลียนเป็นการควบคุม ทางสังคมอย่างหนึ่ง แสดงว่าชาวบ้านมีเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติที่คาดหวังว่าพระสงฆ์จะประพฤติ ได้ตามนั้น เมื่อตัวละครประพฤตินอกฐานนอกทางจึงถูกล้อเลียนตำหนิติเตียน ทำให้พระสงฆ์ไม่กล้าละเมิด กฎเกณฑ์นั้นๆ ต่อไปอีก ดังนั้นการฟังนิทานหรือศึกษานิทานจึงควรแยกข้อเท็จจริงในชุมชน เช่น นิทาน เกี่ยวกับมุขตลกของหลวงพ่อ่นั้นเรามองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์อย่างไร และสะท้อน วิถีชีวิตของชุมชนอย่างไรมากกว่าจะไป เพ่งจับผิดพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่ผู้เล่าสมมุติขึ้น

ปัจจุบันวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมากและสังคมเปลี่ยนแปลงไป มีโรงเรียน โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ชาวบ้านและพระสงฆ์จึงมีความห่างเหินกันมากขึ้น คล้ายกับว่า พระสงฆ์กลายเป็นผู้มีหน้าที่ “ประกอบพิธีกรรม” ให้แก่ชาวบ้านเท่านั้น ดังนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนไปพระจึง ไม่ใช่ผู้นำทางปัญญาดังเช่นสมัยก่อน จึงมีพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่เปลี่ยนบทบาทเป็นนักพัฒนาเพื่อทำ ประโยชน์ ให้แก่ท้องถิ่นและวัดได้เปลี่ยนบทบาทเป็นฝ่ายประสานประโยชน์ ระดมความร่วมมือเมื่อมีกิจกรรมใน ชุมชนเท่านั้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม พวกเราชาวพุทธทั้งหลายควรให้ความเคารพในสถาบันสงฆ์ซึ่งได้เชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดศาสนา เพราะตราบไค ที่ชาวบ้านยังนับถือศาสนาพุทธและมีพิธีกรรมหรือคติความเชื่อต่าง ๆ อยู่แล้วพระสงฆ์กับชาวบ้านก็จะต้องมี ความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดไป

ใบความรู้ที่ 2
พระอริยานุวัตร เขมจาร์

ภาพที่ 17 : พระอริยานุวัตร เขมจาร์

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ที่ระลึกงานเชิดชูเกียรติพระอริยานุวัตร

(กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2524), บทนำ

พระอริยานุวัตร เขมจารี

พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) เดิมชื่อว่า อารี โยธิมาศย์ เป็นบุตรคนที่ 3 ของนายหัด-นางด้ย โยธิมาศย์ เกิดวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2458 ที่บ้านดอนบม ตำบลหนองแสง อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม มีพี่น้องร่วมมารดา 6 คน จบการศึกษา ชั้นประถมศึกษา จากโรงเรียนประชาบาลอำเภอลำปำ ได้อุปสมบทและสอบได้นักธรรมเอกสอบเปรียญ 5 ประโยค จากสำนักวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2483 ท่านมีความสนใจภาษาและวรรณคดีอีสานเป็นอย่างดีได้ค้นคว้าจนสามารถอ่านอักษรขอม อักษรธรรมและอักษรไทยน้อย ทำให้สามารถแปลข้อความที่จารึกวรรณคดีและประเพณีต่าง ๆ ของอีสานได้คล่องแคล่ว มีผลงานมากมายและได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายอบรมด้านวรรณคดี ใน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และสถาบันราชภัฏต่าง ๆ ผลงานด้านภาษาและวรรณคดีที่เผยแพร่ เช่น มหาชาติคำโคลง ปรีชาธรรม พระชีวะชาดก สุทนต์ชาดก ท้าวหนกกระจอก สังข์ศิลป์ชัย การะเกด พระกิดพระพาน เสียวสวาด จำปาสีตัน ฯลฯ รวมทั้งร่วมทำพจนานุกรมท้องถิ่นอีสานและภาษาเหนือ นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2525 ได้จัดตั้งศูนย์ วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขึ้นที่วัดมหาชัย ซึ่งท่านเป็นเจ้าของาวาสวัดนั้นด้วย

เกียรติคุณที่ได้รับ

ได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศิลปศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ได้รับโล่เกียรติคุณบุคคลดีเด่นด้านวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 17 จังหวัด จากกระทรวงศึกษาธิการ โล่พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทยและพระเกียรติองค์ ในฐานผู้ส่งเสริมภาษาไทยดีเด่น นอกจากนี้ หน้าที่ การงานด้านปกครองสงฆ์ ท่านได้มีตำแหน่งต่าง ๆ ตั้งแต่เลขานุการ คณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาชัย ผู้รักษาการเจ้าคณะอำเภอเมืองมหาสารคาม หัวหน้าคณะพระวินัยธร ภาค 4 และท้ายสุด ได้เป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนั้นงานเผยแพร่พุทธศาสนา ท่านได้เดินทางไปร่วมทำอัฐสังคายนาที่ประเทศพม่าอีกด้วย จึงนับได้ว่าท่านเป็นพระสงฆ์ที่ทำความดีไว้มากมายทีเดียว

ใบงาน

ให้นักเรียนศึกษาิทานแต่ละเรื่อง แล้วตอบคำถาม (10-15 นาที)

นิทานเรื่องที่ศึกษาทั้ง 7 เรื่อง สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาว บ้านกับพระสงฆ์อย่างไร

บ้าง

(ระบุเป็นเรื่องๆ และยกตัวอย่างตอนที่สะท้อนให้เห็น)

1. (เทวดากับท่อน สะท้อนการพึ่งพาพระสงฆ์ ตอนฝากลูกให้เลี้ยง) _____
2. (หลวงพ่อกะทอเกลือ สะท้อนความศรัทธา ตอนถวายอาหาร) _____
3. (หลวงพ่อกี่ป่ สะท้อนการหาอาหารในวัด ตอนซุกกี่ป่) _____
4. (หลวงพ่อบั๊กหมี สะท้อนการเอาใจใส่ดูแลพระสงฆ์ ตอนจัดที่นอน) _____
5. (หลวงพ่อดอกสั้ว สะท้อนการสนใจพฤติกรรมของพระ ตอนวางแผนปรับ
พฤติกรรมพระ) _____
6. (หลวงพ่อโลกมาก สะท้อนการทำกิจกรรมร่วมกัน ตอนประกวดการเทศน์) _____
7. (หลวงพ่อหวงค้าย สะท้อนพิธีกรรมในงานศพ ตอนนิมนต์พระไปสวด) _____

เทวดากับหนอน

ผู้เล่า : นางทองพูล รักษาพล

อ.เมือง

นานมาแล้วมีหมู่บ้านหนึ่งอยู่ห่างไกลความเจริญมาก ชาวบ้านแถบนั้นหากินโดยออกหาของป่า จำพวกหวาย น้ำมันยาง และสมุนไพร นำมาสะสมไว้ แล้วพากันไปขายในเมือง การเดินทางจึงใช้เวลาแรมเดือน ชาวบ้านจะไปเป็นกลุ่มๆ เพราะเวลาเดินทางเกรียนติดหล่มจะช่วยกันยก (ภู่เกรียน) ใครมีลูกต้องฝากไว้กับญาติ หรือพระสงฆ์ให้ช่วยดูแล

มีเศรษฐีครอบครัวหนึ่งคุมเกรียนไปค้าขาย ได้นำลูกชายจอมเกรไปฝากไว้กับพระสงฆ์ แต่ลูกชายก็ไม่ได้เรียนรู้เอาความดีจากพระสงฆ์ จนพ่อแม่ชราภาพและตายไป จึงใช้เงินเที่ยวเล่นจนหมด

กล่าวถึงครอบครัวหนึ่งยากจนมาก แต่ทำบุญสุนทานเสมอ แม้ไม่มีเงินก็ใช้ร่างกายเข้าช่วย ลูกชายเป็นเด็กรุ่มเดียวกับลูกเศรษฐี ต่อมาพ่อแม่ได้ล้มป่วยและตายไป ก่อนตายได้สั่งเสียไม่ให้ขายที่นา เขาจึงทำตามคำบอก เขาขยันทำนา และชวนลูกเศรษฐีมาอยู่ด้วย แต่ลูกเศรษฐีก็ไม่ทำงานอะไรช่วยเขา

วันหนึ่งชายคนจนไปหาของป่า ได้กลับมาล้มป่วยและตายไป เกิดเป็นเทวดา ลูกเศรษฐีไร้ที่พึ่ง ต้องไปขโมยจนชาวบ้านฆ่าตาย และไปเกิดเป็นหนอน เทวดาเห็นจึงชวนไปอยู่ด้วยแต่หนอนบอกว่า “ไม่หอรอกเราอยู่นี่สบายดี ไม่ต้องเสียเวลาหอรอกอะไรอีก” ว่าแล้วก็ไต่หนีไปโดยไม่สนใจใยดีกับเทวดา

หลวงพ่อกะทอ¹ เกลือ

ผู้เล่า : นายพรม วรรณศิริ

อ.เมือง

หลวงพ่อดั้งหนึ่ง ถูกชาวบ้านอื่นมานิมนต์ไปเทศน์ พอเทศน์จบ ชาวบ้านกะเอาภัณฑ์เทศน์มาถวาย ภัณฑ์เทศน์กะมีหลายอย่างหลายแนว มีเหิง กล้วย อ้อย ข้าวสาร น้ำตาล หมากพร้าว แล้วกะเกลือหลวงพ่อดั้งเกลือเป็นภัณฑ์เทศน์ตั้ง 2 กะทอ

ย้อนว่าระยะทางจากหมู่บ้านนั้นกับวัดของหลวงพ่อยู่ไกลกัน ของภัณฑ์เทศน์กะมีหลายอย่าง คั้นลิ้นไปเหมิดหลวงพ่อกะคิดหุโตน² ม้าย่านมันเมื่อย³ โปด จังชั้นพอหลวงพ่อดี้อออกมาได้พันหมู่บ้าน หลวงพ่อยะคิดเอาเกลือเหิง 2 กะทอนั้นเสียง (ซอน) ไว่ก่อน แล้วมืออื่นเข้าจังสิกลับมาเอา

คิดได้จังชั้นหลวงพ่อกะเลยเอาเกลือเหิง 2 กะทอนั้นไปเสียงไว่ในพุ่มไม้ พอเสียงไว่แล้วหลวงพ่อกะออกมาสองเบ็ง สอง สอง สองแล้วกะสอง สองไปสองมากะเลยเหลียวเห็นกะทอเกลือของเจ้าของ พอเห็นจังชั้นหลวงพ่อกะบ่ดีใจ ย่านคนอื่นเห็นแล้วมาลักเอากะทอเห็นกะทอเกลือ กะย้ายเอาไปไว่พุ่มไม้ใหม่อีกเรื่อย ๆ ในที่สุดหลวงพ่อกะเลยเอาลงไปเสียงไว่ในหนองน้ำหม่องหนึ่ง เสียงเสร็จแล้วกะขึ้นมาส่องเบ็ง เหลียวลงไปเห็นกะทอเกลือ หลวงพ่อกะดีใจ ฟ้าวซีมำกลับมาวัดทันที

เมื่อเข้าหลวงพ่อดั้งแต่เด็ก⁴ ฟ้าวซีมำหวังว่าสิมาเอากะทอเกลือที่ตนเองได้เสียงไว่ในหนองน้ำ พอมาทอดหลวงพ่อกะลงไปเอาทันที แต่พอยกขึ้นมากะหลวงพ่อกะต้องตกใจอย่างแรง เพราะว่าเกลืออยู่ในกะทอเสียไปเหมิด เหลือแต่กะทอเกลือท่อนั้น หลวงพ่อกะคิดบักใหญ่คิดว่าจังได้จ้ะ กะต้องแม่นปลาที่อยู่ในหนองนี้แหละ ที่มาลักกินเกลือของหลวงพ่อกะจนเหมิด หลวงพ่อกะเลยคิดสิหาทางแก้แค้นแล้วกะเลย กลับไปชวน เณรน้อยมาช้อยกันสำน้ำ⁵ ออกจากหนองแล้วกะสิฟ่าปลาอยู่หนองนั้นให้ตายเหมิด

จากนั้นหลวงพ่อกะกับเณรน้อยกะได้ช้อยกันสำน้ำออกจากหนองจนน้ำบ่เหมิด หลวงพ่อกะกับเณรน้อยกะเลยช้อยกันฟ่า เณรน้อยเหลียวเห็นปลาช้อย⁶ โตหนึ่งดินดึกดึกๆ มา เณรน้อยเลยเอาฝ่ามือตบ ฝ่า! ใส่ข้างหู ปลาช้อยอย่างแรง พร้อมกับบอกว่า “มึงนี่ดิกินเกลือหลวงพ่อกะเหมิดฮี้! ปลาช้อยโตนั้นดินดึกๆ แล้วกะเลยตายกับหม่อง

อีกจักหน้อยเณรน้อยเหลียวไปเห็นปลาตูกโตหนึ่ง กำลังดินด้าๆ อยู่ใกล้หลวงพ่อกะเณรน้อยกะเลยช้อยบอกหลวงพ่อกะว่า

เณรน้อย “หลวงพ่อกะ นั้นเต้! ปลาตูกโตหนึ่งมะ ฟาดบ้องทุมันละแม่หลวงพ่อกะ”

หลวงพ่อดำยันจิ้งจกขึ้นกะปรอช้า ยกฝ่ามือฟาดฝ่าเท้าเข้าไปตรงบ้องหูปลาตุ๊กอย่างแข็งแรงแผ่ความแค้น พร้อมกับเสียง ฝ่าเท้า ที่หลวงพ่อฟาดแล้ว เณรน้อยกะได้ยินเสียง “โห้ย!” ของหลวงพ่อย่างแข็งคือกัน พอเณรน้อยเหลียวไปเบิ่งเห็นแต่เลือดไหลอาบมือหลวงพ่อยู่ (เพราะว่าเหิงยงปลาตุ๊กปักมือของหลวงพ่อนั่นเอง)

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กะทอ	=	เครื่องจักสานคล้ายชะลอม สำหรับใส่เกลือและพันธุ์ข้าวปลูก ทอก็ว่า		
² หลูโตน	=	สงสาร		
³ เมื่อย	=	เหนื่อย		
⁴ เด็ก	=	ตึก		
		⁵ สำน้ำ	=	วิดน้ำ
		⁶ ปลาช่อ	=	ปลาช่อน

หลวงพ่อกี่ปม¹

ผู้เล่า : นางใส นิลทะสิงห์

อ.วาปีปทุม

หลวงพ่อดหนึ่งเป็นผู้² กวดเดิน³ วัดทุกมือเดินวัดเพิ่นสเปน⁴ ปให้มิไบ่มีอียัง ให้แปนเอ็ดเต็ด⁵ กี่ปมมาอันชุย⁶ เต็มเดินวัดเลย ปมีไผ่ก่า⁷ มากัน⁸ ก็ปมในวัดเลย เพราะว่าหลวงเพิ่น⁹ หวงเพิ่นปให้ให้กัน ยานเดินวัดเป็นหลุมเป็นบ่อ มือหนึ่งหลวงพ่อบอยู่วัด มีเด็กน้อยแม่ญิงอีหนึ่งมาลักกันก็ปมจนเดินวัด หลวงพ่อ มุนอ้อยปุย¹⁰ เลย พอดี หลวงพ่อไปเทศน์กลับมาเห็นเข้า ต่มาแต่ไกลว่า ปาดทิโหม่นเม่นลูกไผ่ หลานไผ่พ่อแม่บ่บอก บ่สอนดีได้ หลวงพ่อสูนคัก¹¹ เทิงดำ เทิงฮัหน้าเด็กน้อยแม่ญิงเทิงย่านเทิงสัน เลยเว้าว่า

เด็กน้อย “อี่แม่ว่าสิหมกมาใส่พาเพล” พอได้ยินจั่งซัน

หลวงพ่อ “พี¹² ชุยหนึ่ง พุ่น¹³ ชุยหนึ่ง อี่หล่า” จบจ้อย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ กี่ปม	= สัตว์เล็กๆ สีนํ้าตาล	⁸ กัน	= ชุด
	คล้ายจิ้งหรีด มีปีกบางๆ	⁹ เพิ่น	= ทาน
² ผู้	= ชยัน	¹⁰ มุนอ้อยปุย	= แผลกละฮียัด, พรุน
³ เดิน	= ลาน	¹¹ สูนคัก	= โมโหมาก
⁴ แปน	= โล่ง, สะอาด	¹² พี	= นี่
⁵ เอ็ดเต็ด	= โล่งเตียน	¹³ พุ่น	= โน่น
⁶ อันชุย	= ชุดคัยดิน		
⁷ ก่า	= กล้า		

หลวงพ่อบั๊กหมี่

ผู้เล่า : นางแหม่ม วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

มือหนึ่งชาวบ้านเอาบุญเหียน² เลยไปนิมนต์หลวงพ่อมาสวดมนต์เย็นอยู่บ้าน พอสวดเสร็จพระองค์อื่นพากันกลับวัดเหม็ด เหลือแต่หลวงพ่อก็คือเดียวที่บ่ยอมกลับ โดยหลวงพ่อก็ให้เหตุผลว่า

“คืนนี้หลวงพ่อกับวัดดอกเดื่อ มืออื่นเข้ากะสิได้มาอีก หลวงพ่อก็มาแล้ว หลวงพ่อก็ซื้อคร้านย่าง” แต่ความจริงแล้วบ่แม่นจั่งจั้น ที่หลวงพ่อบ่ยอมกลับวัดกะย่อนว่า³ หลวงพ่อก็เลี้ยวเห็นบั๊กหมี่สูงหน่วยบั๊กใหญ่ อยู่หน่วยหนึ่ง⁴ แล้วหลวงพ่อกะคิด⁵ ว่าลี้ลักกิน⁶ บั๊กหมี่ใหญ่ นั้นคนเดียวภายในคืนนี้

พอได้ยินหลวงพ่ोजั่งจั้น ชาวบ้านกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อ ที่แรกจัด หลวงพ่อนอนทางใน แต่เอาบั๊กหมี่ใหญ่ไว้ข้างนอก นอนไปได้จักหน่วย⁷ หลวงพ่อกะเลยเว้าขึ้นว่า

“บ๊ะ! นอนในบ้านนี่มันคือฮ้อนแท้ นอนข้างนอกคือสิเย็นดีเนาะ”

ชาวบ้านได้ยินจั่งจั้นกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อใหม่ บัดนี้ให้หลวงพ่อนอนข้างนอก แต่ว่าเอาบั๊กหมี่เข้าไปไว้ในเหียน (เพราะว่าย่านหลวงพ่อรำคาญ) พอนอนไปได้จักควาหนึ่งหลวงพ่อกะเว้าขึ้นอีกว่า

“นอนนอกมันคือหนาวๆ หละฮี้! เข้าไปนอนทางในคือสิอุ่นดี”

ชาวบ้านกะเลยได้จัดที่นอนให้หลวงพ่อใหม่ กลับไปกลับมาอยู่จั่งซีเรื่อย ๆ จนชาวบ้านคิดรำคาญ เลยพากันคิดว่า “บ๊ะ! ฮีแม่นกหลวงพ่อเพิ่นลือยากนอนกับบั๊กหมี่ ลองจัดให้เพิ่นนอนกับบั๊กหมี่เบิ่งก่อนนา”

คิดได้จั่งจั้นแล้วกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อใหม่ โดยให้เพิ่นนอนนอก แล้วกะเอาบั๊กหมี่ไว้นอก คือกัน พอเฮ็ดจั่งจั้นแล้วชาวบ้านกะบ่ได้ยินเสียงหลวงพ่อจ่มอีกเลย

พอทุกคนนอนหลับ หลวงพ่อกะลุกขึ้น จัดการกินบั๊กหมี่หน่วยนั้นทันที กินไป กินไป กินเทิงหลัก เเทิงบั้ง บ่เหลือแม้แต่อย่างเดียว พอเพิ่นกินอ้อมแล้วกะเลยกลับไปนอน นอนได้จักควากะปวดท้อง ปวดท้องแวง แต่บ่สู้สิไปไส เอาไปเอามาปวดหลาย ๆ เข้าหลวงพ่อดบได้กะเลยเข้าไปซี้ใส่หม้อหนึ่งในครัว ซี้ใส่หม้อหนึ่งจน เต็มแล้วกะยังบ่สุด เพิ่นกะเลยซี้ใส่หม้ออยู่แอ่งน้ำ หม้ออยู่แอ่งน้ำกะเต็ม เพิ่นกะเลยไปซี้ใส่ครกเต็มไปเหม็ดแต่ กะยังบ่ทันได้สุดอยู่ หลวงพ่อกะเลยป้อมผ้าจิวรจัดเข้าไปในฮูดาก แล้วหลวงพ่อกะป็นขึ้นไปนั่งอยู่เทิงซื่อ

ตื่นเช้า ลูกสาวเจ้าของบ้านตื่นขึ้นกำลังว่าสิไปหนึ่งข้าว กะเลี้ยวเห็นซี้เต็มเหียนไปหมดจับอียังขึ้น กะมีแต่ซี้ พอตีเพิ่นกะเลยไปเห็นผ้าสีเหลือง ๆ ปลิวอยู่เทิงซื่อ เพิ่นบ่รู้ว่าผ้าอียัง กะเลยสิไปดึงเอามาเช็ดมือ พอดึงผ้าออกซี้หลวงพ่อกะไหลจากลงมาอย่างแวง ถึกหน้าตาเสื้อผ้านางอันนั้นเหม็ด หลวงพ่อก็เห็นท่าบ่ดี

กะแลน^๙ โตนชื่อ^{๑๐} โตนเฮือน ฟาวแล่นกลับวัดอย่างเร็ว จากมือนั้นมาชาวบ้านกะบได้เห็นหน้าหลวงพ่องค์
นั้นอีกเลย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

^๑ บักมี้	= ชนุน	^๖ ลักกิน	= ขโมยกิน
^๒ เอาบุญเฮือน	= ทำบุญบ้าน	^๗ จักหน้อย	= ลักหน้อย
^๓ ย่อนว่า	= เพราะว่า	^๘ ย้อนแท้	= ร้อนจัง
^๔ หน่วยหนึ่ง	= ลูกหนึ่ง	^๙ แแลน	= วึ่ง
^๕ คึด	= คิด	^{๑๐} โตน	= กระโดดลง

หลวงพ่อดันตอกลิ่ว

ผู้เล่า : นางอมร ออกเกษตร

อ.เมือง

หลวงพ่อดันหนึ่งเป็นคนตะกละควม¹กิน คั้นมือได้ไปบิณฑบาตรได้กับข้าวดี ๆ มา มือนั้นหลวงพ่อดันล้างชำระพร้อมหมู่ นอกจากมือได้ปอกกับข้าวพิเศษ หลวงพ่อดัน² ยอมฉันข้าวพร้อมหมู่

เรื่องนี้เป็นที่รู้จักกันดีทั่วหมู่บ้าน มือนึงชาวบ้านคิดอยากแกล้งหลวงพ่อดัน จึงได้ปรึกษากันแล้วจะวางแผน โดยหาพ่อนตอกลิ่วมาอัน³หนึ่ง แล้วจะเอาไปตองห่อมัดไว้อย่างดี แล้วจะเอาไปใส่บาตรให้หลวงพ่อดัน หลวงพ่อดันดีใจอยู่ในใจว่า “จังได้ ๆ ในบาตองนั้นลิต้องมั่นเผาปลาช่อใหญ่แน่ ๆ” มือนั้นหลวงพ่อดันเลยยอมฉันข้าวพร้อมหมู่ เพราะคิดว่าลิตกินเผาปลาช่อใหญ่คนเดียว

พระอยู่ในวัดฉันข้าวเรียบร้อย โดยปจ้งกับข้าวไว้ให้หลวงพ่อดัน (เพราะอยากแกล้งหลวงพ่อดัน)

พอพระอยู่วัดฉันข้าวเรียบร้อยแล้ว หลวงพ่อดันก็เลยลงมาจากกุฏิ แล้วจะขึ้นไปเทิงศาลาหวังว่าลิตฉันข้าว แต่พอแก้ห่อบาตองออก แทนที่ลิตเป็นปลาช่อใหญ่จังคิดไว้ กลับกลายเป็นค้อนตอกลิ่ว !

แต่นั้นเป็นต้นมา หลวงพ่อดันที่เคยที่ลิตฉันข้าวพร้อมหมู่อีกเลย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ควม	=	เรื่องราว
² จ้ง	=	จึง
³ อัน	=	อัน

หลวงพ่อโถมมาก

ผู้เล่า : นางสาว จันทมูลตรี

อ.เมือง

มีหลวงพ่อยู่องค์หนึ่ง ได้อินชาวบ้านชาวเมืองไว้กันว่าลีมีการแข่งเทศนา หลวงพ่อดีดอยากได้รางวัล แต่หลวงพ่อบีมีความรู้ อ่านหนังสือบ่ออก จึงชวนเณรออกไปเที่ยวป่าเพื่อหวังจะได้ความรู้

ยาม¹ นั้นเป็นยามฝน พระกับเณรจึงออกจากวัดไป ย่างไปตามทุ่ง² ตามนา ไปเห็นนกแจนแวนเลยถามเณรว่า

หลวงพ่ “นั่นแม่นกอีหยัง”

เณร “นกแจนแวน” ย่างต่อไปอีกเห็นนกทา

หลวงพ่ “นั่นแม่นกอีหยัง”

เณร นกทา “ย่าง³ ไปอีกเห็นไก่ฟ้ากำลังขันและคุ้ยเหยี่ยวหาอาหารพร้อมกันจึงถามเณรว่า

หลวงพ่ “นั่นอีหยัง”

เณร “ไก่ฟ้า” ย่างต่อไปอีกเห็นน้ำกำลังไหลเชี่ยวและเห็นนกเจ้า

หลวงพ่ “นั่นนกอีหยัง”

เณร “นกเจ้า” ย่างต่อไปอีกเห็นนกเค้าแมว ถามเณรว่า

หลวงพ่ “นั่นนกอีหยัง”

เณร “นกเค้าแมว” พอไปพ้อแม่น้าก็ย่างต่อไปได้ จึงย่างกลับวัด

พอถึงมือเทศน์รางวัลที่ได้ก็คือ จัว ควาย ช้าง ม้า อย่างละ 100 โต หลวงพ่โถมมากอยากได้รางวัลคนเดียว ก่อนลีเทศน์จะเลยบอกกับกรรมการว่า

“ผูกใส่หลักกะได้แต่หลัก ผูกใส่ตอกกะได้แต่ตอก เอามาผูกใส่คอของอาดมานี่”

กรรมการกับชาวเมืองกะเลยขอย⁴ กันเอาสัตว์ทุกโตทุกชนิดมาผูกใส่คอ แขนขาของหลวงพ่องค์นั้นจนหมดทุกโต หลวงพ่กะเลยเริ่มเทศน์ขึ้นว่า

“ฮ้องเจ็ดแฉ็ดแม่นนกแจนแวน ฮังมันแบนแบนแม่นฮังนกจอกฟ้า มีเสียงขัน มันแม่นนกทาชันไปมาแม่นไก่เหยี่ยว ไหลเลื่อนๆ แม่น้ำมาแข่ง คอมันแห้งแม่นนกเจ้า นังเค้าเผ่าคือนกแจนแวน”

พอชาวเมืองได้ฟังกะเกิดความพอใจหลายพากันตบมือโห่ฮ้องด้วยความพอใจ เฮ็ดให้เกิดเสียงดังอีกที สัตว์ทุกโตตกใจหลายพากันแล่นหนีไผหนีมัน เฮ็ดไห้เนื้อหนังมังสา แขนขาของหลวงพ่ขาดออกเป็นชิ้นๆ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ยาม = เวลา

² ท่ง = ทุ่ง

³ ย่าง = เดิน

⁴ ซ่อย = ช่วย

หลวงพ่อหวนคาย

ผู้เล่า : นายพรม วรรณศิริ

อ.เมือง

หลวงพ่อวัดหนึ่งเป็นคนโลภมาก เว้ง่ายๆ ตามประสาบ้านเขาจะเอ็นว่า “เป็นคนหวนคาย” หรือ “หวนกัณฑ์เทศน์นั่นเอง”

ยามชาวบ้านมานิมนต์พระอยู่วัดไปเทศน์ บ่ว่าสิไปเทศน์ใส่กะตามหลวงพ่อกันนี่กะมักสิไปคนเดียวเสมอ เพราะว่าเพื่อนอยากได้กัณฑ์เทศน์คนเดียว

เรื่องนี้เป็นที่รู้จักกันดีทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านกะเลยพากันชิงหลวงพ่อ มือหนึ่งชาวบ้านได้ปรึกษากันว่า สิพากันแก้แค้นหลวงพ่อกันนี่จังได้ตั้งสิเฮ็ดให้เพื่อนหลายจ้อ¹ แล้วกะเลิกนิสัยอันนี้ได้

พอปรึกษาหารือกันเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านกะเลยตกลงกันว่าให้คนหนึ่งพีตี (ทำท่า) เป็นคนตาย แล้วชาวบ้านกะพากันเอาสีขาว-ดำ-แดง มาแต้มไว้หน้าโต เฮ็ดคือจั่งผีหลอก จากนั้นกะเอาคนนี่ไปนอนไว้ในโลงเฮ็ดพิธีอียังคือจั่งคนตายทุกอย่าง จนฮอดมือสิเอาไปเผา

ฮอดมือเผาชาวบ้านกะสิเอาคนตายนี่ไปเผาที่ป่าช้า ซึ่งผีป่าช้านี่กะไกลจากหมู่บ้านพอสมควร ส่วนทางที่สิย่างเข้าไปในป่าช้านี่กะแคบย่าง² ได้ทีละคนสองคนท่อนั้น สองข้างทางกะมีแต่หนาม

พอชาวบ้านสิเอาคนตายไปเผา ชาวบ้านกะได้นิมนต์พระอยู่วัดไปสวด แต่กะได้แต่หลวงพ่อกันเดียวไปคือเก่า เพราะเพื่อนยอมให้พระองค์อื่นไปนำ โดยเพื่อนให้เหตุผลว่า

“จักสิไปเฮ็ดยังหลายคนแะ ไปหลายคนกะเทศน์ควม³ เดียวกันคือเก่า จังชันหลวงพ่อกันคนเดียวกะได้ดอก”

จากนั้น.....ชาวบ้านทั้งหลายกับหลวงพ่อกะได้พากันหามศพไปป่าช้าทันที พอไปฮอดป่าช้า ชาวบ้านหลายๆ คนนั้นกะทำท่าสิมอันนั้นอันนี้ บางคนกะว่าสิมมิด บางคนกะว่าสิมเสียมลังคนกะว่าสิมสาดสิมไม้ซัด ฯลฯ แล้วต่างคนต่างกะพากันกลับบ้านเพื่อว่าสิมาเอาของที่ตนเองสิม จนว่าหมดทุกคน แต่ความจริงแล้วชาวบ้านบ่ได้สิมอียังดอก แต่อยากแกล้งให้หลวงพ่อกันอยู่ป่าช้าคนเดียว (ตามแผนการที่วางไว้) แล้วตอนนี่เองชาวบ้านกะได้พากันเอาหนาม มาตีทางเอาไว้ตั้งหลายหม่อง

ค้ำลงๆ หลวงพ่อกะปะเห็นไฟฮอดไปจักคน หลวงพ่อกะเริ่มใจป๋่อยดี ย่านผีหลอกกะฟ้องกัน จักสิเฮ็ดจังได้ ในที่สุดหลวงพ่อกะเลยตัดสินใจเทศน์คนเดียว ขณะที่สวดมนต์อยู่นั้น หลวงพ่อกะได้ยินเสียงในโลงดัง ปุกติก! ปุกติก! แสงเฮ็ดให้หลวงพ่อกันขึ้นหลายก้อเก่า ตอนนี่หลวงพ่อกะเทศน์ได้แต่คำเดียวว่า

“กุสลาธรรมมา.....กุสลาธรรมมา.....ๆ ๆ ๆ.....”

ปากกะท่องไป ตากะเหลียวเบิ่งแต่กะโลง หน้อยหลวงพ่อกะเหลียวเห็นหัวผีหลอกไฟโว่ ! ออกมาจากกะโลง หลวงพ่อตกใจเกือบช็อคปากที่เคยเทศน์ว่า “กุสลาธรรมมา ๆ” นั้นกะเปลี่ยนไปเป็น

“ไฟโว่ธรรมมา.....ไฟโว่ธรรมมา.....ๆ ๆ ๆ” ในที่สุดหลวงพ่อกะเหลียวเห็นผีหลอกลูกก่างจ่าง ออกมาจากกะโลง หลวงพ่อเข้าได้คำเดียวว่า.....”เปิดอาตลาคธรรมมา !”

แล้วหลวงพ่อกะแล่น.....แล่นไปอย่างบิดชีวิต ทางผีหลอก (ซีตั่ว) กะแล่นนำกันหลวงพ่อ ไปจั้งขึ้น แอ้งเฮ็ดให้หลวงพ่อแล่นหันก่อเก่า.....เทียงย่าน.....เทียงเมื่อย.....เทียงคำ เทียงมิด เทียงดำหนามที่ชาวบ้านติดตันทางเอาไว้ สารพัด

มีอนันกว่าหลวงพ่อลิกลับไปฮอดวัด หลวงพ่อกะหมุ่นเหมิดเทียงโต ผ้าสบง จีวร กะขาดเหมิดบ่มี หม่องดี

.....จากนั้นมา หลวงพ่อกะบ่เคยไปเทศน์ไสคนเดียวอีกเลย

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ หลาบจื่อ = เช็ดหลาบ

² ย่าง = เดิน

³ ควม = ความ

แผนการสอนที่ 11

เรื่อง ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อต่างๆ โดยปรากฏผ่านการถ่ายทอดของผู้เล่าที่ได้รับประสบการณ์ในสังคมนั้น การศึกษานิทานช่วยให้ผู้ศึกษาได้มองเห็นความเชื่อที่แอบแฝงซ่อนเร้นอยู่และเข้าใจความคิดของคนในสังคมนั้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุหรืออธิบายความเชื่อของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. ระบุข้อสังเกตเกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ ของชาวจังหวัดมหาสารคามได้
2. อธิบายความเชื่อต่างๆ ของชาวจังหวัดมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. บอกตัวอย่างการปฏิบัติตามความเชื่อในชีวิตประจำวันของนักเรียนที่สอดคล้องกับความเชื่อที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
4. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงความเชื่อของคนในอดีตและปัจจุบันได้

เนื้อหาสาระ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ใต้จิตสำนึกของมนุษย์หรือความศรัทธายอมรับต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่เห็นว่าเป็นจริงต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคมแม้พลังอำนาจจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ยอมรับและให้ความเคารพหรือเกรงกลัว ความเชื่อมีขอบเขตที่กว้างมาก เช่น ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ผี วิญญาณ นรก สวรรค์ ชาตภพต่างๆ เป็นต้น

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามได้สะท้อนความเชื่อของคนในท้องถิ่นดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องชาติภพ
2. ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหารย์
3. ความเชื่อเรื่องกรรม
4. ความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ
5. ความเชื่อเรื่องเทวดา
6. ความเชื่อเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์
7. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบบรรยาย แบ่งกลุ่มระดมความคิด)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูให้นักเรียนฟังเทปนิทาน เรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี แล้วสนทนาเกี่ยวกับความเชื่อในนิทานหลังจากนั้นครูให้นักเรียนศึกษาใบความรู้เรื่องความเชื่อ (ประมาณ 10 นาที)
3. ครูให้นักเรียนวิเคราะห์ความเชื่อในนิทานซึ่งครูจัดเป็นศูนย์ฯ ละ 10 นาที โดยให้นักเรียนหมุนเวียนเข้าศึกษา ดังนี้

ศูนย์ที่ 1	นิทานเรื่อง	ท้าวคันธนาม
ศูนย์ที่ 2	นิทานเรื่อง	นางฟ้ากับคนขายถ่าน
ศูนย์ที่ 3	นิทานเรื่อง	ผีกองก้อย
ศูนย์ที่ 4	นิทานเรื่อง	กรรมสนองกรรม
ศูนย์ที่ 5	นิทานเรื่อง	ปลาบู่ทอง
ศูนย์ที่ 6	นิทานเรื่อง	นางเต่าคำ
4. ครูแจกกระดาษสำหรับนักเรียนบันทึกความเชื่อที่ปรากฏในนิทานเรื่องต่างๆ ทั้ง 6 เรื่อง
5. นักเรียนส่งผลงานให้ครูตรวจแล้วครูเฉลยความเชื่อจากศูนย์ทั้ง 6
6. ครูให้นักเรียนเล่นเกม โดยให้ฟังเทปนิทาน เรื่อง บักเกินชีคร้าน กาละเกิด และยายแม่หม้าย เมื่อฟังจบแต่ละเรื่อง ครูถามว่าสะท้อนความเชื่อเรื่องอะไร ใครยกมือตอบคนแรก เมื่อตอบถูกให้รับรางวัล จนครบทั้ง 3 เรื่อง
7. นักเรียนเล่นเกมแข่งขันโดยแบ่งเป็นแถว ออกไปเขียนกระดานระบุความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยเรียงตามลำดับแต่ละแถว ครูให้สัญญาณนกหวีด เขียนคนละ 2 นาที

แล้วกลับเข้าประจำที่ ให้คนต่อไปออกมาเขียนเวียนไปจนครบทุกคน แต่ละคนที่ออกมาเขียน ต้องพยายามเขียนระบุความเชื่อให้ได้มากที่สุด ตามเวลาที่กำหนด

8. ครูตรวจสอบแต่ละแถวว่าแถวใด เขียนได้มากที่สุดให้เป็นแถวที่ชนะ
9. ครูซักถามและสนทนาเรื่อง ความเชื่อของคนในอดีตและปัจจุบันพร้อมสรุปเรื่องความเชื่อของชาวอีสาน
10. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. เทปนิทานเรื่อง ปู่สังกะสาย่าสังกะสี บักเก็บขี้ครำ กาละเกด และยายแม่หม้าย
3. นกหวีด
4. รางวัล
5. กระดาษเปล่าเท่าจำนวนนักเรียน
6. เอกสารนิทาน
7. ใบความรู้เรื่องความเชื่อ

กิจกรรมเสนอแนะ

จัดได้ว่าที่ ในญาติที่เกี่ยวกับความเชื่อ โดยเน้นฝ่ายที่มองเห็นประโยชน์และโทษ

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความรับผิดชอบ
 - ความสนใจ
 - ความกล้าแสดงออก
 - ความคิดสร้างสรรค์
 - การทำงานกลุ่ม

- การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
3. ตรวจสอบถูกต้องของผลงาน
 4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 403-421

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 11

เรื่อง

ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงข้อความเดียว ในแต่ละข้อ

1. ข้อใดจัดเป็นความเชื่อด้านโหราศาสตร์

ก. เวทมนต์	ข. คาถา
ค. ของขลัง	ง. ฤกษ์ยาม

2. ข้อใดจัดเป็นความเชื่อด้านไสยศาสตร์

ก. ฤกษ์ยาม	ข. หมอดู
ค. ดวงชะตา	ง. คาถา

3. ข้อใดจัดเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ

ก. วิญญาณ	ข. บาป-บุญ
ค. นรกสวรรค์	ง. ซาติภพ

4. ข้อใดจัดเป็นความเชื่อด้านศาสนา

ก. บาป-บุญ	ข. วิญญาณ
ค. เคราะห์	ง. เวทมนต์

เฉลย 1. ง 2. ง 3. ก 4. ก

ใบความรู้
ความเชื่อ

ภาพที่ 18 : พิธีสู่ขวัญของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : บริษัทโตโยต้า มหาสารคาม, "ปฏิทิน," พ.ศ. 2540.

ความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ใต้จิตสำนึกของมนุษย์หรือความศรัทธา ยอมรับต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยที่เห็นว่าเป็นจริงต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้พลังอำนาจจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ยอมรับและให้ความเคารพหรือเกรงกลัว ความเชื่อ มีขอบเขตที่กว้างมาก แบ่งได้ดังนี้

1. ความเชื่อด้านศาสนา เช่น บาป บุญ นรกชาติภพ ฯลฯ
2. ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผี วิญญาณ ฯลฯ
3. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เช่น เวทมนต์ คาถา ฯลฯ
4. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เช่น ฤกษ์ยาม ดวงชะตา โชคลาง ความฝัน เคราะห์ ฯลฯ

ความเชื่ออาจแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มองยไร้เหตุผล คือยังไม่ทราบเจตนา เป็นความเชื่อทั่วไปและแฝงไว้ด้วยความกลัว เช่น ความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ โชคลาง หรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ขวัญ จิตวิญญาณ ฯลฯ
2. ความเชื่อที่มีเจตนาแอบแฝงอยู่ เพื่อบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม และข้อควรประพฤติของชาวอีสาน ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษที่เรียกว่า “ชะล่า” หากทำลงไปจะถูกขวง (สิ่งชั่วร้าย) เช่น ไม่ให้นั่งขวางบันได ไม่ให้ตำครกเปล่า (ทั้งนี้อาจเพื่อเหตุผลอื่น) เช่น ขวางบันไดกลัวตก ตำครกเปล่ากลัวแตก เป็นต้น

ประโยชน์ของความเชื่อ

ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดความสร้างสรรค์ ผลเสียคือต่อต้านสิ่งใหม่ๆ ที่จะพัฒนาสังคม หากไร้เหตุผล

กรรมสนองกรรม

ผู้เล่า : นางสาววย กาดทอง

อ.บรรบือ

มีชายคนหนึ่งเดินถือไม้แหลมๆ ไปตามคันนา ขณะที่เดินไปนั้นก็เอาไม้ที่ถืออยู่นั้นเสียบดินไปเรื่อยๆ เผอิญไปนั้นไปถูกเขียดตัวหนึ่งตาย เมื่อเขียดตายก็ไปเกิดเป็นโจร ต่อมาชายคนนั้นก็ตายไปเกิดเป็นพระภิกษุ

วันหนึ่งพระภิกษุก็เที่ยวจาริกแสวงบุญไปตามที่ต่างๆ ก็ไปถึงป่าแห่งหนึ่ง จึงไปพบกับโจรเข้า ฝ่ายโจรพอเห็นภิกษุเดินมาคนเดียวก็เดินตามไป โจรนั้นก็ถือท้าวหนึ่งไปด้วย พอพระภิกษุเห็นดังนั้นก็กลัวว่าโจรจะตามมาฆ่าตน ก็เลยหลบเข้าไปซ่อนอยู่ในพุ่มไม้ข้างทางนั่นเองโจรพอเดินตามมาถึงตรงนั้นเห็นภิกษุหายไปก็สงสัย ไม่รู้ว่าพระภิกษุหายไปทางไหน จึงพุ่งท้าวเข้าไปในพุ่มไม้ที่ภิกษุนั้นซ่อนอยู่โดยไม่ตั้งใจ ทลานั้นก็แทงพระภิกษุตาย

ต่อมาภิกษุได้เกิดเป็นช่างทำเรือ โจรนั้นเกิดเป็นกวาง วันหนึ่งช่างทำเรือคิดอยากจะไปตัดไม้มาทำเรือแต่ไม่มีขวาน จึงให้ภรรยาไปยืมขวานจากบ้านเศรษฐีมาให้ พอได้ขวานก็เข้าไปตัดไม้ในป่า ขณะที่ตัดไม้อยู่นั้นขวานก็หลุดออกจากค้ำมเข้าไปอยู่ในท้องกวางซึ่งหากินอยู่แถวๆ นั้น ช่างทำเรือก็ตกใจรีบหาขวานแต่ก็ไม่พบ จึงร้องให้มาหาภรรยา ให้ภรรยาไปบอกเศรษฐีเล่าความจริงให้ฟัง ฝ่ายเศรษฐีก็ไม่ยอมจะเอาขวานอันนี้คืนให้ได้ บอกว่าเป็นของเก่าแก่แต่ปู่ย่า ตายาย กำลังจะเอาทองคำมาหล่อทำบอญ์พอดี แต่ยังไม่ได้ออกมาขายไปเสียก่อน ถึงแม้จะหาของใหม่มาสักสิบเล่มพันเกวียนก็ไม่เอาทั้งนั้น ภรรยาช่างทำเรือจึงกลับบ้าน เล่าเรื่องทั้งหมดให้สามีฟัง ไม่รู้จะหาที่ไหนมาคืนได้

พอรุ่งเช้า ช่างทำเรือก็ตื่นแต่เข้าไปหาขวานในบริเวณที่ทำหาย พอเดินหาไปก็ไปพบกวางตัวหนึ่งนอนตายอยู่ เขาจึงจัดการผ่าเนื้อกวางตัวนั้น เขาก็พบขวานเล่มนี้อยู่ในท้องกวางเขาดีใจมากจึงรีบกลับเอาเนื้อกวางมาด้วย เศรษฐีก็ดีใจจึงจัดการลาบเนื้อกวางกินแต่ไม่มีข้าวคั่ว จึงไปขอยืมหม้อกระเบื้องบ้านช่างเรือมาคั่ว ทำเสร็จแล้วก็ตั้งไว้บนเตาไฟยังไม่ได้ไปส่ง พอตกกลางคืนก็มีแมวออกหากิน แมวก็ไล่กันชนหม้อกระเบื้องแตกแตก ฝ่ายเศรษฐีก็ให้คนใช้นำกระเบื้องแตกไปทิ้งเสีย แล้วไปบอกกับภรรยาช่างทำเรือว่าหม้อแตกแล้ว ภรรยาของช่างทำเรือไม่ยอมจะเอาหม้อกระเบื้องคืนมาให้ได้ บอกว่าเป็นของที่พี่มาตั้งแต่ ปู่ย่า ตายาย เป็นมรดกตกทอดมา ต้องหามาคืนให้ได้ เพราะกำลังจะหล่อทองทำบอญ์ก็มาแตกไปเสีย จะยอมไม่ได้เป็นอันขาด

ในที่สุดก็เกิดเรื่องกันจนถึงโรงถึงศาล พระมหอสถกก็พิพากษาให้ลูกสาวของช่างเรือแต่งงานกับลูกชายเศรษฐีเสีย เรื่องทั้งหมดก็ยุติลง ทั้งสองครอบครัว จึงได้เป็นมิตรกันตลอดมา

กาละเกด

ผู้เล่า : พระอริยานุวัตร เขมจารี

อ.เมือง

ณ เมืองพาราณสี มีกษัตริย์นามว่าสุริวงษ์และมเหสีนามว่า กาล ปกครอง ท้าวสุริวงษ์มีมณีกาบซึ่งเป็นม้าวพิเศษเป็นพาหนะคู่บารมี ครึ่งหนึ่งท้าวสุริวงษ์ได้ลามเหลืและชาวเมืองไปเรียนวิชาอาคมโดยมีม้ามณีกาบเป็นพาหนะไปพบกับพญาครุฑและยักษ์กุมภณทีได้เป็นสหายกัน และพระองค์ก็เรียนศาสตราศึลกับพระฤาษีจนสำเร็จแล้วกลับมาปกครองเมืองต่อไป

เมื่อท้าวสุริวงษ์กลับมาครองเมืองแล้วก็ต้องการจะมีบุตรชายเอาไว้สืบราชสมบัติแทนพระราชบิดา จึงทำพิธีขอลูกกับพระอินทร์ ๗ ก็ได้ส่งเทพบุตรและเทพธิดาลงมาเกิดในเมืองมนุษย์เพื่อให้เป็นคู่สามีภรรยา กัน โดยเทพบุตรองค์หนึ่งมาเกิดในท้องนางกาลมเหสีของท้าวสุริวงษ์ เมื่อนางกาลประสูติออกมาเป็นชายชื่อว่ากาละเกด กาละเกดกุมารนี้ได้เจริญเติบโตมาเป็นลำดับครั้งหนึ่งเข้าไปเล่นในโรงม้าอันเป็นที่อยู่ของม้ามณีกาบ ได้แอบขึ้นขี่ม้าแล้วม้ามณีกาบก็พากาละเกดกุมารเหาะไปในอากาศ ออกจากเมืองมุ่งเข้าป่าหิมพานต์ขณะที่ท้าวกาละเกดหนีออกจากเมืองนั้นได้พบนกสาริกาคุ่หนึ่ง จึงได้ส่งความให้กลับไปบอกท้าวสุริวงษ์ด้วยว่าจะออกไปเที่ยวในป่า ถึง 3 ปีแล้วจะกลับมา เมื่อส่งความแล้วก็เดินทางต่อไปจนเข้าเขตเมืองฝัมนต์ของท้าวฝัมนต์ และนางมาลีทอง ได้พักอยู่นอกเมืองพบกับชาวเมืองที่ออกมาหาฟืนแล้วได้ทราบข่าวว่าท้าวฝัมนต์มีลูกสาวสวยชื่อ มาลีจันทร์ จึงพยายามจะไปพบนางในสวนดอกไม้ เมื่อนางมาลีจันทร์มาชมสวนท้าวกาละเกด จึงเข้าไปหาแล้วชอบพอรักใคร่กัน ดังนั้นเมื่อตอนกลางคืนจึงแอบเข้าไปหานางเป็นเวลานาน ต่อมาท้าวฝัมนต์สืบได้จึงทำทอกยนต์ดักยิงขณะที่ท้าวกาละเกดแอบเข้าไปนั้น พระองค์ได้ถูกทอกยนต์ตาย แต่ก่อนจะตายท้าวเธอได้สั่งว่าอย่าเผาศพให้เอาใส่แพลอยน้ำไป นางมาลีจันทร์ได้ปฏิบัติตามที่ท้าวกาละเกดสั่งทุกประการ

ศพของท้าวกาละเกดลอยไปตามน้ำจนไปถึงอาศรมพระฤาษีแล้วพระฤาษีมาพบเข้าจึงร่ายมนต์ชุบชีวิตให้ฟื้นขึ้นมา ท้าวกาละเกดฟื้นขึ้นมาแล้วจึงเรียนศาสตราศึลป่อยกับพระฤาษีจนสำเร็จแล้วลาพระฤาษีกลับไปหานางมาลีจันทร์ใหม่ ท้าวฝัมนต์ทราบข่าวอีกจึงเกิดรบกันในที่สุดท้าวฝัมนต์แพ้จึงยกเมืองและลูกสาวคือนางมาลีจันทร์ให้แก่ท้าวกาละเกด อยู่ที่นั่นไม่นานก็พานางมาลีจันทร์เดินทางต่อไปอีก ในการเดินทางต่อไปนี้ได้พบยักษ์หลายเมืองเช่นยักษ์ชื่อสาระกัน ชื่อคันธยักษ์ และยักษ์ชื่อนิสาระกาย ต่างต้องการจะให้ท้าวกาละเกดอยู่ครองเมือง แต่ท้าวกาละเกดยังต้องการเดินทางไป คืบหนึ่งเดินทางมาถึงร่มไม้ใหญ่จึงหยุดนอน

ณ ที่นั้นได้มีนางกินนรี 3 ตัว จึงอุ้มเอาท้าวกาละเกตหนีไป เมื่อท้าวกาละเกตตื่นขึ้นได้พบนางทั้ง 3 จึงอยู่กับนาง ส่วนนางมาลีจันทร์และม้ามณีกาบเมื่อตื่นขึ้น ไม่พบท้าวกาละเกตจึงพากันออกตามหา นางมาลีจันทร์พบกับท้าวอิสรีย์ฯ จึงเอนางมาลีจันทร์ไปเลี้ยงบุตรบุญธรรม ส่วนม้ามณีกาบนั้นได้ไปพบกับพระฤาษีจึงอาศัยอยู่กับพระฤาษี

กาละเกตอยู่กับนางกินนรีเป็นเวลา 3 เดือน เมื่อนางกินนรีลงมาปรนนิบัติพระฤาษีและได้ทราบข่าวจากพระฤาษีจึงไปบอกกับท้าวกาละเกตฯจึงมาหาม้ามณีกาบแล้วออกตามหานางมาลีจันทร์ จนไปพบที่เมืองท้าวอิสรีย์ นางกินนรีทั้ง 3 นั้นก็ออกตามหาท้าวกาละเกตจนมาพบกันที่เมืองสุรย์ แล้วปรับความเข้าใจกัน จึงลาท้าวอิสรีย์เดินทางต่อไป ได้พบพญายักษ์ต่าง ๆ ในระหว่างทางได้ต่อสู้กับยักษ์หลายตนเมื่อท้าวเธอชนะแล้วได้สั่งสอนให้ยักษ์ทั้งหลายตั้งอยู่ในศีลในธรรมแล้วเดินทางต่อไป

ขณะนั้นได้มียักษ์ตนหนึ่งมาเห็นนางมาลีจันทร์คิดรักใคร่จึงลักอุ้มเอนางไปขณะที่ทุกคนนอนหลับ เมื่อท้าวกาละเกตตื่นขึ้นไม่พบนางจึงออกติดตามไปถึงเมืองยักษ์แล้วเกิดต่อสู้กันเป็นเวลานาน ยักษ์เห็นไม่ดีจึงขอให้ท้าวอิศวรมาช่วยแต่ยังไม่ชนะ จึงขอร้องให้พญาครุฑมาช่วย แต่เมื่อพญาครุฑมาเห็นท้าวกาละเกตและม้ามณีกาบแล้วจำได้ว่าเป็นลูกชายสหายจึงทำการประนีประนอมกันแล้วยกเลิกศึกสงครามต่อกัน เพื่อเป็นการขอโทษท้าวกาละเกต ยักษ์กุมภคณีจึงยกลูกสาวให้เป็นมเหสีแล้วได้ครองเมืองสืบแทนพ่อในเวลาต่อมา

อยู่มานางกาลมเหสีองค์หนึ่งของท้าวกาละเกตประสูติโอรสออกมาได้นามว่า “กาลิยะ” ได้เป็นที่รักยิ่งของมเหสีทุกคน ต่อมาท้าวกาละเกตกับนางมาลีจันทร์กลับไปเยี่ยมท้าวผิมนต์และนางมาลีทอง ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีอยู่ที่นั่นพักหนึ่งแล้วกลับมาอยู่เมืองพาราณสีดังเดิมจนแก่ชราตายไปแล้วกาลิยะได้ครองนครพาราณสีต่อมา

ท้าวคันธนาม

ผู้เล่า : พระอริยานุวัตร เขมจารี

อ.เมือง

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเมืองสาเกตุ (ปัจจุบันเมืองสาเกตุคือร้อยเอ็ด) มีสาวทันทิกวักกลางคนคนหนึ่งทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้าน โดยมีที่นาอยู่ตรงบริเวณตรงกลางของที่นาชาวบ้านคนอื่น ๆ ต่อมาได้กำหนดที่จะมีเทวบุตรมาจุติในโลกมนุษย์ พอถึงหน้าเก็บเกี่ยวข้าวพระอินทร์ก็แปลงมาเป็นช่างบุกรุกเหยียบย่ำเข้าไปในนาของสาวทันทิกนางนั้นจนเสียหายหมด แล้วก็หนีไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยบันดาลรอยเท้าให้เห็น ครั้นตอนเช้านางมาเห็นเข้าก็เสียใจและโกรธมาก จึงเดินทางตามหาสัตว์ที่ทำลายข้าวในนาของนาง ระหว่างทางนางกินน้ำในรอยเท้าช้างก็เกิดตั้งครรภ์ จึงเดินทางกลับมาเมืองสาเกตุ มาคลอดลูกเป็นชายให้ชื่อว่า “คันธนาม”

เมื่อท้าวคันธนามอายุได้ 7 ปี ไปปราบยักษ์ซึ่งเฝ้ารักษาสมบัติอยู่นำสมบัติของยักษ์นั้นก็เอามาให้แก่มารดาของตน ต่อมาความทราบถึงเจ้าเมืองก็ต้องการจะได้คันธนามมาเป็นเขย จึงเชิญคันธนามและมารดามาสั่งปราสาทให้อยู่ และประกาศยกลูกสาวให้

วันหนึ่งคันธนามคิดถึงบิดาจึงสามารถเดินทางออกตามหาบิดา ระหว่างทางได้เพื่อนเดินทางเป็นผู้ทรงพลัง 2 คนคือ ชายลากไม้ร้อยกอ กับชายลากเกวียนร้อยเล่ม และได้ไม้เท้าวิเศษ ซึ่งถ้าเอาทางโคนชี้ใครคนนั้นจะตาย ถ้าเอาทางปลายชี้คนตายจะกลับฟื้นขึ้นมา จนในที่สุดคันธนามและเพื่อนเดินทางมาถึงเมืองร้างแห่งหนึ่ง ได้พบลูกสาวเจ้าเมืองนั้น ซึ่งซ่อนตัวอยู่ในกลองจึงสอบถามดูได้ความว่า เมืองนี้ได้มียักษ์ชวงมาอาละวาดจับตนในเมืองกินเป็นอาหาร คันธนามจึงจัดการปราบยักษ์นั้นจนแพ้ แล้วใช้ไม้เท้าวิเศษชุบคนในเมืองฟื้นกลับมาทั้งหมด จากนั้นคันธนามก็เดินทางต่อไป รบกับเมืองต่างๆ เช่นเมืองผาญู เดินทางจนไปถึงเมืองไกรลาสแต่ไม่ได้พบบิดาจนถึงเมืองจำปากนาคุบุรี (จำปาศักดิ์) ก็เข้ารบยึดมาเป็นเมืองของตนขึ้นครองสมบัติในเมืองนี้

นางเต่าคำ

ผู้เล่า : นางแหม่ม วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

เศรษฐีคนหนึ่ง มีเมียอยู่สองคน เมียหลวงชื่อว่า นางจันทรา ลูกที่ได้กับนางจันทราคนนี้จะเป็นผู้หญิงมีชื่อว่า “อุษา”

ส่วนเมียน้อยมีชื่อว่า นางอุษา ลูกที่ได้กับนางอุษานี้จะเป็นผู้หญิงคือกัน¹ มีชื่อว่านาง “คิมมา”

มือหนึ่ง เศรษฐีคนนี้กับเมียทั้ง² สองคนกะได้พากันไปหาปลาโดยให้ถือข้อง³ คนละช่อง

เมียหลวงกะได้ปลานเต็มช่อง ส่วนของเมียน้อยกลับปมีปลาจกโต เพราะว่าเมียน้อยนี้เป็นผีโพงจิ้งจกมันได้ปลาโตได้มามันกะจับกินจนหมด พอตอนกลับบ้านมันกะเลยไปลักเปลี่ยนช่องกับเมียหลวง พอตัวมาเบ็งกะเลยเห็นแต่ช่องของเมียน้อยได้ปลานเต็มช่องส่วนของเมียหลวงปมีปลาจกโต กะเลยสงสัยว่าปลาอยู่ช่องมันไปไหนหมด นางเมียน้อยกะเลยสอดหัวเมียว่านางเมียหลวงเป็นผีโพงอีหลี กะเลยเอาไม้พายฟาดนางเมียหลวงจนว่าตาย พอตายแล้วนางเมียหลวงกะเลยได้ไปเกิดเป็น เต่าคำ

พอกลับไปบ้านนางอุษา (ลูกของเมียหลวง) บ่เห็นแม่เจ้าของกลับบ้านนำหมู กะเลยไปตามพ่อที่แรกพ่อกะตัวว่า “แม่มีงไปตายอยู่ จักหน้อยกะสิมาดอก” นางอุษากะเลยนั่งคอยแม่อยู่ จนว่าคำกะบ่เห็นแม่กลับมาจักเถื่อ กะเลยไปตามพ่ออีก ตามไปตามมาพ่อกะเลยเว้าว่า “กูฆ่าแม่มีงตายแล้วละ” นางอุษาได้ฟังพ่อกะว่าจิ้งจกจะได้แต่ฮ้องให้กับฮ้องให้เท่านั้น มือลู⁴ มา อีเมียน้อยกะเลยให้นางอุษานี้ไปเลี้ยงจัวเลี้ยงควาย พอนางอุษาเอาควายไปใส่น้ำ กะเลยได้ยินเสียงแม่มาเอิ้น นางอุษาเห็นแม่เป็นเต่า แม่กะเลยเว้าความจริงให้นางอุษาฟังทุกอย่างจิ้งจกมือหลังๆ มาอีก นางอุษากะเลยได้ไปเล่นน้ำแม่อีกทุกมือๆ แม่กะเลยไปหาน้ำอบน้ำหอมให้ลูก นางอุษากะเลยมาทา พอทาเสร็จแล้วกลิ่นกายของนางอุษานี้กะได้ “หอมอุดเข้าไ้ไปทั่วนคร” ไผ่กะได้กลิ่นหอมของนางอุษาทุกคน ย่อนอันนี้กะเลยเอ็ดให้นางเมียน้อยสงสัยแล้วกะถามเอาความจริง นางอุษากะบ่ยอมบอก นางเมียน้อยจั่งได้แต่ตี ตีแล้วกะตี เพื่อหวังว่าสิถามเอาความจริงให้ได้ ส่วนนางอุษากะได้แต่ฮ้อนวอนว่า

“โอ้ย.....แม่เอ้ย.....อย่าสุตีหลายตอนหลังลายอยากอยาเพิ่น”

แต่อีนางเมียน้อยกะบ่ยอมฟัง จั่งได้แต่ตี.....ตีกับตีเท่านั้น ในที่สุด อีนางเมียน้อยกะเลยใช้คนใช้ไปลักจอบเบ็งนางอุษาทุกอย่าง พอคนใช้ไปจอบเบ็งแล้วกะเลยกลับมาเว้าให้เมียน้อยฟังว่า “แม่ของนางอุษาทาที่ตายไปนั้นได้เกิดมาเป็นเต่าคำ อยู่ในน้ำ”

อี่เมียน้อยได้ฟังจ้งจั้น กะคิดอาฆาตต่อไป กะเลยดูใช้ให้คนไปสอน^๙ เอนางเต่าคำมาให้ได้ คนใช้ทั้งหลายกะเลยพากันเอาสวิงมาสอนเอนางเต่าคำ แต่กะสอนบ่ได้ เพราะนางอุษาได้ฮ้องบอกแม่ว่า

“แม่เอ๊ย คั้นเขาสอนเต่าให้แม่เคลื่อนลงวังเต๋อแม่ คั้นเขาลงวังให้แม่เคลื่อนขึ้นฝั่ง

เป็นจ้งซีกะเลยบ่มีไผสอนได้จักเทื่อ อี่ผีโพง (เมียน้อย) เห็นจ้งจั้นกะเลยผ่านางอุษาอีก ดี.....ดี ดีแล้วกะดี จนนางอุษาสิตาย นางอุษากะเลยฮ้องบอกแม่ที่เป็นเต่าว่า “ให้เขาได้ชะแม่ เขาฆ่าลูกใกล้ลิตายแล้วหละ”

พอว่าจ้งจั้นเขาก็สอนได้นางเต่าคำอีหลี บัดนี้^๗ เขากะเอนางเต่าคำมาดัม พอดัมนางเต่าคำกะฮ้อนแล้วกะเลยเว้าว่า

“โอ้.....อุษาเอ๊ย มาออกฮ้อน^๘ ท้องบ่อนแม่ถือพา ออกฮ้อนซาบ่อน แม่ป้อนข้าว

ออกฮ้อนแซนสอกส้วนคอเจ้าเข้าไสนม แท้ได้!”

แล้วก่อนนางเต่าคำสิตาย นางเต่าคำกะได้สั่งนางอุษาเอาไว้ว่า คั้นนางเต่าคำตายแล้ว ให้นางอุษาไปเก็บกระดูกของแม่ไปฝัง กะเลยเกิดเป็นตันโพธิ์เงินโพธิ์ทองขึ้นมาสอดต้นคู่กัน แล้วเสียงใบของตันโพธิ์เงินโพธิ์ทองนี้กระทบกัน กะลิกเกิดเป็นเสียงดนตรี คือจ้งมืงมโหรีปีพาทย์มาชักกล่อมบรรเลง ไผ่ที่ได้ยินเสียงนี้แล้วกะลิกเลิบลีคลิ้ม แล้วกะติดอกติดใจคนกะเลยพากันลือกันซาไปทั้งนคร จนว่าได้ยินถึงทูลพระราชา พระราชาที่เป็นเจ้าชายเมืองนั้นกะเลยอยากเห็นอยากฟังกะเลยเสด็จมาเบ็ง พอเห็นแล้วกะเลยอยากได้ แต่กะบ่มีไผ่ไปหลก^{๑๐} เอาตันโพธิ์เงินโพธิ์ทองนั้นได้จักคน พระราชากะเลยประกาศว่า “ถ้าไผ่หลกตันโพธิ์เงินโพธิ์ทองนี้ได้ลิกให้ครองเมืองครึ่งหนึ่ง” พวกทหารเสนากะเลยพากันไปประกาศให้คนมาหลก จนหมดบ้านเมือง แต่ก็บ่มีไผ่หลกได้จักคน

ในการมาเทื่อนี้ นาง “คิมมา” ลูกนาง “อุษา” กะได้แต่งโตงามๆ มาหลกตันโพธิ์เงินโพธิ์ทอง นำเขาคือกัน แต่กะบ่สามารถที่จะหลกได้คือกัน จ้งจั้นจ้งเหลื่อแต่นาง “อุษา” คนเดียวที่อนันที่ยังบ่ทันได้ มาหลก เขากะเลยไปเอ็นเอา นางอุษากะบ่อยากมาเพราะว่าอยากอายุพระราชา ที่เจ้าของแต่งโตงาม นุ่งซิ่น^{๑๐} ขาดเสื้อขาด แต่ในที่สุดนางอุษากะได้มาหลกอีหลี

พอนางอุษามาหลก นางอุษากะได้ก้มลงกราบอธิษฐานแล้วกะสามารถหลกออกได้โดยง่าย พระราชาเห็นนางอุษาแล้วกะเลยเกิดความมัก กะเลยเอาสินหยักเงินหยักคำมาให้นางอุษานุ่งแล้วกะได้แห่แห่นางอุษาเข้าเมือง ในที่สุดเทิงสองคน กะเลยได้แต่งงานกันจนว่าได้ลูกนำกันหนึ่งคน

ส่วนอีนางเมียน้อยอยู่ทางบ้าน กะเลยออกแผนการทำท่าว่าเจ้าของป่วย แล้วกะส่งข่าวให้นางอุษาให้มายาม^{๑๑} นางอุษากะเลยได้มายามแม่คนเดียว (ผัวกับลูกบ่มา)

พอนางอุษามายามแล้ว อีนางเมียน้อยกะเลยผ่านางอุษาให้ตาย แล้วกะส่งให้ลูกเจ้าของคือ นาง “คิมมา” ทำท่าว่าเป็นนางอุษาไปแทน ส่วนนางอุษาพอตายไปแล้วกะเลยได้ไปเกิดเป็น “นก”

กล่าวถึงนาง “คิมมา” ที่ปลอมตัวเป็นนาง “อุษา” กะได้มาอยู่กับพระราชากับลูก ยามลูกไป กินนมยามได้ กะมีแต่เหลือกตา ยิ่งแซว¹²ใส่ แล้วกะหยิก จนลูกย่าน แล้วกะมาบอกให้พ่อฟังว่าแม่แม่ เจ้าของ ลูกเว้าให้พ่อฟังว่า

ลูก “นมแม่ช้อยกินอ่อนหวานๆ อันนั้นมยานๆ กินกะบ่แซบ มีแต่กึกซิกแซวหัวต่อ ซือซือ”

ส่วนผัวกะบ่ยอมเชื่อมีแค่คิดว่า นางคิมมา เป็นนางอุษาเมียเจ้าของอยู่คือเก่า

ส่วนนางอุษาพอตายไปเกิดเป็นนกแก้ว กะเลยบินไปจับอยู่หลังคาบ้านเจ้าของแล้วกะฮ้องว่า

“ไผลิต้าทุกผม ไผลิตชมลูกน้อย ไผลิต้ออ่อมอ้อยเอาลูกเข้าอุ้งกาย”¹³

พระราชากะเลยเหลียวไปเห็นนกโตนั่น กะเลยเห็นว่านกนั้นแว้แปลก กะเลยเอาฟ่อนดึกไปถิกนก นกกะเลยตาย พอตายแล้วพระราชากะเลยเอานกไป¹⁴ ให้ลูกกิน พอแต่เอาไปก็ นกกะเลยกลายเป็นถ่าน ไฟตกลงไปในเตา ลูกกะเลยบ่ได้กินจ้อย

กล่าวถึงยายจอมสวน ที่เป็นคนรักษาสวนดอกไม้ให้พระราชามือนั้นได้ไปขอถ่านไฟกับพระราชากะเลยได้ไปคืบเอาก่อนถ่านที่นกนั้น แล้วลาวกะเลยเอาไปตั้งไฟ พอลาวเส็ดอียังเรียบร้อยแล้วลาวกะเลยไปมอดไฟ¹⁵ ไว้ พอแต่ตักน้ำไปมอด ชี้ถ่านไฟที่เป็นนกนั้นกะเลยกลายเป็น “หมากดุ่มทองคำ” (กระดุมทองคำ) ยายจอมสวนเห็นลาวกะไปเก็บไว้ในกระอูบหวาย

มื่อลุนมาพอลาวออกไปทุ่งไปป่ากับผัว ยามมือแลงพอกลับเข้า กะเห็นพาข้าวพาลา หาเอาไว้แล้วเรียบร้อย มีแต่หยังกิน¹⁶ดี ๆ ยามจอมสวนกับผัวกะเกิดความสงสัยว่าแม่ผู้ได้มาหาเอาไว้ลาวกะเลยบ่กล้ากิน แต่เอาไปเอามาเทิงสองผัวเมียกะเลยตัดสินใจว่าสิพากันกินโดยตกลงว่าสิกินพร้อมกัน คั้นตายกะให้มันตายพร้อมกัน แล้วเทิงสองตายายกะพากันลงมือกินข้าวนั้นจนอิม แต่กะบ่มีหยังเกิดขึ้น

มื่อลุนมาเทิงสองตายายเลยทำท่า¹⁷ ลีอกไปป่าอีกแต่บ่ได้ออกไปอีหลีดอก เพราะว่าสิลิกจอบเบิ่งว่าไผเป็นคนหาพาข้าวมาให้ในที่สุดตากับยายกะเลยเห็น ผู้หญิงคนหนึ่ง จ้าม.....จ้ามอย่างออกมาจาก “กระดุมคำ” ที่อยู่ในกระอูบ ตากับยายเห็นจ้งสันกะเลยพากันฮ้องจาดแล้วยายกะเลยแล่นไปทอดเอา ตากับยายเลยถามเรื่องราวความเป็นมา นางอุษากะเลยเว้าให้ยายฟังจนหมด แล้วจากนั้นเป็นมา นางอุษากะเลยได้อาศัยอยู่กับตายายตลอดมา แต่กะบ่กล้าเข้าไปในวังพระราชาก็ดื้อ

ต่อมา.....นางอุษาคีตชอดลูกหลายทะเลบอกรื้อยไปลื้อเออรื้อมำให้เบ่งเน่ ยยทะเลได้ไปลื้อเออรื้อมำนางอุษามำอีหลี พอมำชอดทะเลได้เล่อยู่ใต้ล่ง นางอุษานั่งด่ำทุกมอยู่เท่งเฮือนทะเลทำเฮ็ดทะเลสวยดกล่ง ยยทะเลบอกรื้อมำนางอุษำเก็บช่นไปให้ พอรื้อมเก็บช่นไปทะเลไปเห็นแม่เจ้ำของ รื้อทะเลจ่ำได้ เท่งสองคนแม่รื้อทะเลเข้าใจกัน

จากนั้นมำ รื้อมำนางอุษำทะเลได้มำเล่นสว่นน่ำยยจอมสว่นทุกมื่อ ๆ จนพระราชาสงสัย ทะเลตามรื้อมว่า “เป็นหยั่งจั่งเทียวไปแต่บำนยยจอมสว่นทุกมื่อแท้” รื้อทะเลบอกรื้อมว่า “ไปหำแม่” พระราชำก็เล่สงสัยอยำกเบ่ง อยำกชู้ควำมจรง ทะเลทำทำช่มำไปพอไปชอดบำนยยจอมสว่นทะเลแะเข้าไปชอน้ำกิน ยยจอมสว่นทะเลดักน่ำมำให้ พระราชำเล่เว้วว่ำ

พระราชำ “ยยช้อยปกล้ำกินน่ำน่ำยยดอกลง ม่นลิบป ให้ผู้เฒ่าดักน่ำมำให้กินม่นบ่ม่นแนวดื้อ”

ยย “ลื้อให้ช้อยน้อยเฮ็ดจั่งได้นอ ?”

พระราชำ “ทะเลคือบให้รื้อมสว่นยยนั้น ดักมำให้ช้อยกิน”

ยย “รื้อมสว่นยยอยู่ใส ปมีดอกลง”

พระราชำ “อย่ำมำดื้อ ๆ ช้อยช้อยอยู่ดอกลงยยมีรื้อมสว่นงาม”

ในที่สุดยยยยทนคำอ้อนวอนของพระราชำบโหว ทะเลได้ให้มำนางอุษำดักน่ำมำให้พระราชำกินอีหลี พระราชำเห็นหน้าทะเลจ่ำได้เล่มำแ่แ่นแพนด่ำมเข้าไปในเมือง เล่ไปมำนางคิมมำให้ต่าย เฮ็ดเป็นปลาแดกลงใสไห่ส่งไปให้แม่ของนางคิมมำ แม่ของนางคิมมำบู้ว่ำเป็นปลาแดกลงเจ้ำของ แต่คิดว่ำเป็นปลาแดกลงอีหลีทะเลดีใจเว้วว่ำ

แม่นางคิมมำ “บัตหำอีอุษำไปอยู่ดั่งหลายปีทะเลบมีหยั่งส่งให้แม่จักเดื่อ บัตหำนางคิมมำไปอยู่ควำเดียวทะเลมีปลาแดกลงส่งมำให้แม่กินแล้ว จั่งแม่มน่นดักทะเล”

แต่พอเพิ่นกินปลาแดกลงไปเรื่อย จั่งค่อยเห็นนิ้วมือ เห็นหัว เห็นนิ้วตีน จั่งบู้ว่ำเป็นปลาแดกลงของรื้อมเจ้ำของ จั่งได้แต่นั่งให้ท่อนั้น

สว่นพระราชำกับมำนางอุษำและรื้อม ทะเลอยู่ครอบครองเมืองอย่ำมำมีความสุขลื้อไป

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ คือกัน	= เหมือนกัน	¹⁰ ชื่น	= ผ้าถุง
² เทิงสอง	= ทั้งสอง	¹¹ ยาม	= เยี่ยม
³ ช่อง	= ภาชนะสานใส่สัตว์เล็กๆ	¹² ยิ่งแช่ว	= ยิ่งพิน
⁴ มือลุน	= วันหลัง	¹³ กวย	= ไกว
⁵ อุดเฮ้า	= ฟุ้ง	¹⁴ กี่	= เผา
⁶ ส่อน	= ช้อน ตัก	¹⁵ มอดไฟ	= ดับไฟ
⁷ บัดนี้	= ที่นี่	¹⁶ หยั่งกิน	= กับข้าว
⁸ ออกฮ้อน	= ปวดแสบปวดร้อน	¹⁷ ทำท่า	= แกล้งทำ
⁹ หลก	= ถอน		

นางฟ้ากับคนชายถ่าน

ผู้เล่า : นางพิมพ์ แฝงสมศรี

อ.เมือง

โดน¹มาแล้วมีครอบครัวหนึ่งมีลูกอยู่สามคน ครอบครัวนี้ยากจนหลาย² มีอาชีพขายถ่าน ลูกชายคนโตชื่อว่าบักสี มันมีนิสัยเจ้าป่มวน³ แต่มันก็เป็นขยันช่วยพ่อแม่เห็ดงานดี เทวดาเห็นอยู่เทิงฟ้าเห็นกะเลยสิโดน เห็นกะเลยให้นางฟ้ามาเข้าฝันให้มาบอกบักสีว่า ถ้าอยากได้ทองคำให้มื่ออื่น⁴ ตื่นแต่เช้า แล้วรีบไปทำขายปากะชิพบ้านหลังหนึ่ง และก็ให้ไปขอผลไม้ทองคำจากเจ้าของบ้าน ตื่นเช้ามื่อต่อมาบักสีก็เลยไปตามที่นางฟ้าบอกมันก็เห็นบ้านหลังหนึ่งอยู่ท้ายป่าอิหลี มันก็เลยฮ้องให้คนมาเปิดประตูเพราะมันเห็นคนนั่งพรานต้นไม้รอบต้นไม้อยู่ มันก็เลยฮ้องเ็นด้วยคำเจ้าที่ป่มวน และแม่ใหญ่ที่เฝ้าสวนก็บยอมให้ผลไม้ทองคำ มันก็กลับไปบ้านด้วยความเสียดายและเสียใจ นางฟ้าก็เลยมาเข้าฝันมันอีกว่าเพราะเหตุหยังมันจึงไปได้ผลไม้ทองคำ เพราะมันปมึนนิสัยอ่อนน้อมต่อมตน เจ้าที่ป่มวน เมื่อนางฟ้าได้สั่งสอนมันแล้วมันก็เลยคิดได้ และได้มองเห็นนิสัยของตนเองมันก็ได้ปรับปรุงนิสัยมันใหม่ จึงไปขอโทษแม่ใหญ่ที่เฝ้าสวนผลไม้และมันก็ไปช่วยแม่ใหญ่เห็ดงาน แม่ใหญ่ก็ให้ผลไม้ทองคำมันบักหลายมันก็เอาไปขาย เมื่อมันเอาไปขายแล้วก็เอาเงินมาให้พ่อให้แม่ จากนั้นมาครอบครัวบักสีก็ร่ำรวยปต้องไปขายถ่านอีก มันก็ปรับปรุงตัวเปลี่ยนนิสัยใหม่เป็นคนดี และมันก็มีผู้สาวหลาย เพราะมันเป็นคนดีและเจ้าม่วน จากนั้นมาครอบครัวมันก็มีแต่ความสุข

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹โดน = นาน

²หลาย = มาก

³ป่มวน = ไม่ไผ่เรา

⁴มื่ออื่น = พรุ่งนี้

บักเก็บชีครำน

ผู้เล่า : นางหนู สมนิทกซ์

อ.เมือง

เมื่อหนึ่งบักเก็บกับหมู่สองคน พวกกันไปสาปลา พอไปซอดบักเก็บกะเลยนอน หมู่บอกให้ลงไปสาปลา บักเก็บบอกว่า “สาโลตฏสิเก็บดอก” พอเช้าหมู่กะเลยบอกให้บักเก็บลงไปเก็บปลา บักเก็บกะบอกว่า “เก็บโลตฏสิเฮ็ดให้กินดอก” พอเก็บแล้วหมู่บอกให้บักเก็บเอาปลาไปเฮ็ดหยังกิน บักเก็บกะบอกว่า “เฮ็ดโลตฏสิกินดอก” พอหมู่เฮ็ดแล้วกะเลยเอ็นบักเก็บมากินบักเก็บกะบอกว่า “กินโลตฏสิล้างถ้วยให้ดอก” พอหมู่กินแล้วเลยเอ็นบักเก็บมาล้างถ้วยบักเก็บกะเลยบอกว่า “ล้างโลตยามเมื่อบ้านจ้งเอ็นกู” พอซอดยามเมื่อบ้านหมู่กะปลุกบักเก็บมันกะว่า “เมื่อก่อนโลตฏสิเมื่อนำกันดอก” พอซอดคำบักเก็บมันตื่นขึ้นมาหมู่กะเมื่อหนีจากแล้ว บักเก็บมันกะหิวกินเช้า มันเลยลงไปมปลาได้ปลาเข็ม 2 ตัว มันมีไฟปลา มันกะเลยย่างไปพักกองไฟเผาคนแล้วไหม้ๆ ถ่านกำลังแดงจึงตั้งอยู่ บักเก็บมันเลยเอาปลาไปจี่ไฟ ฝีกะชาย ฝีกะในกองไฟกะเลยเด่มือมาเอาปลาบักเก็บไปกิน บักเก็บมันเลยเว้าขึ้นลอยๆ ว่า “ผู้ใดเอาปลาไปกินแล้ว” ฝีกะเลยเอาทองให้บักเก็บ บักเก็บเลยบอกว่า “ข่อยบ่เอาดอก ข่อยชีครำนถือ” ฝีกะเลยบอกว่า “ข่อยสิแนกไปส่ง” บักเก็บเลยบอกว่า “ข่อยชีครำนย่างเมื่อบ้านข่อยสินอนอยู่นี่ดอก” ฝีกะเลยงเลยอย่างกลับหลุมมองเก่า

สรุปแล้ว คนชีครำนถึงมีโอกาสดีทะยอยมสลิปสอยโอกาสนั้นให้ผ่านไปซื้อๆ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹บก = ลด

ปลาบู่ทอง

ผู้เล่า : นางทองแก้ว สามีมาน

อ.เมือง

มีชาวเมืองผู้หนึ่งมีเมียสองคน เมียหลวงมีลูกชื่อเอื้อย ลูกเมียน้อยชื่ออ้าย มือหนึ่งผู้ชายกับเมียหลวง ไปตีกแห¹ นำกันกับเมียน้อยนำ มือนั้นบังเอิญตีกปลาบู่ได้แต่ปลาบู่²น้อยโต² เดียวเมียน้อยเลยเยาะว่าเป็นนำ³ เมียหลวงจึงตีกปลาบู่ได้ให้ฆ่ามันซะ ตัวก็เลยหลงเชื่อ เลยเอาไม้พายเรือตีหัวเมียหลวงตกน้ำตายแล้ว เลยกลายไปเป็นปลาบู่ทอง

กล่าวถึงอีเอื้อยอยู่บ้านกะถูกเมียน้อยกับลูกอิจฉาทุกมือ ไข่เวียก⁴ ตักน้ำมือละ 100 ทาบ เอาฟืนมือละ 100 แบก ต้มน้ำมือละ 100 ทาบ ถ้าเอ็ดบแล้ว กะบให้กินเช้า ใ⁵ ไปเลี้ยงวัวทุกมือ ยามเอาฟืนเข้าให้กะจะเอาขึ้นเถ่าถ่านไฟแทนแนวกิน⁶ แล้วกะไล่จ้วไปกินน้ำอยู่มอง⁷ ที่แม่ตายทุกมือ ปลาบู่ทองนั้นเว้าได้ พอเห็นอีเอื้อยก็เลยบอกว่า “แม่ที่ละที่ตายไปเป็นปลาบู่ อย่าไปบอกแม่น้อยเด้อ เขาจะมาฆ่าแม่ ทุกมืออีเอื้อยจะเอาฆ่า⁸ ไปให้แม่กิน พออีอ้ายรู้แล้วกะเลยไปบอกแม่ กะเลยเกิดการอิจฉาอยากฆ่าปลาบู่ แล้วกะเลยไปเ็นคนมาตีกปลาบู่อีเอื้อยรู้ไปบอกแม่ว่าคนจะมาตีกให้เข้าอยู่ใต้กันคุ⁹ ข่อย พอคนมาตีกกะเลยบได้เลยบอกอีเอื้อยให้ยกคุขึ้นเลยตีกได้ เลยเอาไปให้อีเอื้อยต้ม อีเอื้อยเหลือโตนแม่คันสิเอาปล่อยลงน้ำเขากะดี เอาไปเอามากะเลยต้ม ก่อนสิไปเลี้ยงจ้วเลยบอกหมาบักคำกับบักแดงว่า ถ้าเขาที่มกระตูกปลาให้เอาไว้ถ่าแน่ พอกลับมากะเลยได้กระตูกปลาไปฝังไว้หม่องกลางทุ่งหม่องไปเลี้ยงจ้วอีเอื้อยเอาน้ำไปทอดทุกมือ ต่อมากะเลยเกิดเป็นต้นโพธิ์ทอง ยามลมพัดเสียงใบโพธิ์เงินโพธิ์ทองกะดังเสียงม่วนคักก่อเสียงมโหรี

กล่าวถึงเมืองหนึ่งมีโอรสชื่อว่า ท้าวพรหมทัต มาเที่ยวป่า พระอินทร์กะเลยเห็ดให้หลงทางมาทางต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง พอเห็นกะเลยอยากได้ไปปลูก แต่หลก¹⁰ บัขึ้น เอาทหารหลกกะบัขึ้น เอาคนหมดเมืองมาหลกกะบัขึ้น เลยบอกว่าไฟหลกขึ้นได้จะให้เป็นเมีย ส่วนอีเอื้อยไปเลี้ยงจ้วผู้เดียวกะมีคนไปเอาโตมา บอกว่า ท้าวพรหมทัตอยากได้ต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง อีเอื้อยไปเลี้ยงจ้วอยู่ก็เลยกักราบต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองกะเลยหลกขึ้น พวกทหารกะเลยพากันแห่เข้าเมือง

กล่าวถึงอีอ้าย พอได้ยินว่าอีเอื้อยได้ตีกะเลยทำท่าว่าฟอปปี้แสง ส่งข่าวให้อีเอื้อยมาเบ้งฟอแล้วพากันวางแผนต้อนน้ำฮ้อนให้อีเอื้อยมา แล้วอีเอื้อยกะหลงเชื่อ มาเบ้งฟออีอ้าย พวกอีอ้ายกะเห็ดซ้อนตกลองทางล่างให้อีเอื้อยลงไปเอา แล้วกะเอาน้ำฮ้อนเทลงไปถูกอีเอื้อย แล้วอีอ้ายกะถอดเอาเสื้อผ้าของอีเอื้อยมาหุงแทน แล้วก็เลยขี่ช้างไปหาผัวในวัง ส่วนต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองก็เลยเหี่ยว แต่ท้าวพรหมทัตกะปฐีสักโต อีเอื้อยตายเป็น

นกแขกเต้าบินมาในวัง พอเห็นผ้า ผ้าก็เห็นนกแขกเต้า ก็เลยว่าเป็นตาชักรเป็นตาเลี้ยงก็เลยให้ทหารจับมาใส่กรง อีอ้ายผู้กะเลยวางแผนจะฆ่านกกิน ตอนผ้าไปเที่ยวป่ากะเลยบอกให้เสนาอำมาตย์เอานกมาฆ่า พอดีกำลังหลกชน แต่หลกบ่หมดกะเลยไปเอาหยวกกล้วยมาลอบใส่ในกออีเอื้อยกะเลยเดินไปขอยุ่หน้าสุหนุ อำมาตย์กลับมาบ่เห็นนก กะเลยเอาหยวกกล้วยลอบให้อีอ้ายกิน

อีเอื้อยหนีตายไปสอดดาชีกกลางป่า รู้ว่านางเอื้อยใช้เวรหมดแล้ว ก็เลยเสกให้เป็นคนแต่ว่าท้าวพรหมทัตยังบ่รู้ว่าอีอ้ายแปลงโตมา ฝ่ายอีเอื้อยอยู่ผู้เดียว ดาชีกะเลยเสกกุมารให้เป็นลูกชั่วคราว อีเอื้อยกะเลยฮ้อยดอกไม้เป็นเครื่องเป็นรวที่ผ่านมาให้ลูกชายเอาไปถวายพระเจ้าพรหมทัตในเมือง แต่เสนาอำมาตย์บ่ให้เข้าวังไป เลยบอกว่าจะไปหาพระเจ้าพรหมทัตเขากะเลยให้เข้าไป พอพระเจ้าพรหมทัตเห็น กะเลยถามว่าเป็นลูกผู้ใด เลยบอกว่าลูกแม่เอื้อยพอรู้ว่าอีอ้ายปลอมโตมาเลยสั่งฆ่าเสียดปลาแดกไปให้แม่มัน พอกับแม่ว่าอีเอื้อยไปอยู่หลายปีบ่ส่งหยังมาให้ บัดที่อีอ้ายไปอยู่บ่โดนกะส่งปลาแดกมาให้ พอจก¹¹ ลงไปในโหลกะเห็นผม เลยจกขึ้นมาเบิ่งรู้ว่าเป็นลูก ส่วนอีเอื้อย พระเจ้าพรหมทัตกะได้ส่งช้าง ม้า ทหารไปรับกลับมาอยู่เมืองกับจะของอย่างมีความสุข

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ตักแห = ทอดแห

² โต = ตัว

³ เป็นหน้า = เป็นเพราะ

⁴ ใช้เวียก = ใช้งาน

⁵ ให้ = ให้

⁶ แนวนกิน = อาหาร

⁷ ม่อง = ที่

⁸ ฮ้ำ = รำ (อาหารหมู)

⁹ คุ = ถังน้ำ

¹⁰ หลก = ถอน

¹¹ จก = ล้วง

ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี

ผู้เล่า : นางหัตถ์ เพ็ญศรี

อ.แกดำ

ในคราวครั้งนั้น¹ พระพุทธเจ้าเมื่อนะเทศน์ให้อรหันต์ 500 องค์ฟังว่า โดนมาแล้ว แต่ก่อนยังมีคน สัตว์ นรก สวรรค์ ดิน น้ำ พระอาทิตย์ ดวงจันทร์ มีแต่อากาศเท่านั้น จากนั้นกะเกิดพระธรรมขึ้นมาก่อน กะมี ลมพัดให้เกิดน้ำahunแผ่นดิน ให้เกิดหินเกิดดิน มีต้นไม้เล็กๆ ฟ้าเหียนเกิดเป็นทวีปทั้งสี่ เกิดบัวหลวงขนาดใหญ่ ภายในดอกบัวมีพระพุทธเจ้านามว่าปฐมมา พระองค์บริกรรมพระธรรมวินัย เข้าญาณชั้นต่างๆ ย่อนอำนาจ กะบันดาลให้เหืองไคลเป็นคราบทั่วตนโต² เมื่อนะสีเอาไคลผสมกับน้ำมบ้นเป็นผู้ชายแล้วกะวางคว่ำไว้ ชื่อ ปู่สังกะสา แล้วบ้นแม่ญิงวางหงายไว้ ชื่อย่าสังกะสีให้เป็นมนุษย์คู่ต่าอิด³ ทั้งคู่กะกินอาหารทิพย์ อิมทิพย์ บมี ดัณฑาราคะ อยู่ร่วมกันชื้อๆ บได้เป็นผัวเมียกัน ต่อมาเมื่อนเห็นต้นข้าวพอมันสุกมันก็หอม เมื่อนะพากันไปกิน แล้วเกิดดัณฑาราคะ มีลูก 8 คน บได้อิมทิพย์คือแต่เก่า พากันเฮ็ดนา ปลุกพืช พระปฐมมา เมื่อนะส่งสัตว์ 8 โต มาให้เป็นหมู่ลูกน้อยนั้น กะมี ครุฑ แมว ราชสีห์ เสือโคร่ง นาค หู ช่าง จัว ให้เป็นที่เผิง⁴ของคนพวกนี้ว่า นั้นเกาะ ตั้งแต่นั้นมากะเลยมีความเชื่อว่า สัตว์หมู่นี้เป็นตัวเผิงดวงชาตาอายุในแต่ละรอบปี เพราะสัตว์พวกนี้ เทวดาเผิงใช้เป็นพาหนะ เอ็น⁵ว่าโตเสวยดวงชาตา

เชื่อว่าเฮ็ดให้มีโชคมีเคราะห์ ต่อมาคนจึงนิยมแต่งแก้เสียเคราะห์ บูชาโชค เพราะ คิดว่าในรอบปีสิมี เทวดา 8 องค์ มาเปลี่ยนกันเสวยอายุ เทวดา 8 องค์กะมี พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พฤษภสดี พระศุกร์ พระเสาร์ และพระราหู 8 องค์ ทั้งหมด

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ในคราวครั้งนั้น = ในคราวครั้งนั้น

²โต = ตัว

³ต่าอิด = แต่แรก, แรก

⁴เผิง = ฟิง

⁵เอ็น = เรียก

ผีกองก้อย

ผู้เล่า : นายเพชร รักภักดี

อ.เมือง

อีสุกกับบักลาไปเห็ดนาอยู่กลางโคก มือหนึ่งบักลาได้ไปเลาะเบ้งนา พอดีผีกองก้อยมาเห็นบักลากะเลยชีเอาไปเป็นผัว บักลากะได้เอามือดูดไปนำดินเป็นคือฮอยเสือ เมื่อบักลาถ่าบักลาอยู่โดนจนค้ำบเป็น บักลากลับมากะเลยบอกให้ผู้ใหญ่บ้านพาไปหา พอดีฉันเห็นฮอยเสือที่บักลาเอ็ดไว้ เมื่อบักลากับผู้ใหญ่นบ้านกะเลยว่บักลาคงลิดีกเสียกินไปแล้ว เมื่อบักลากะเลยได้ไปเห็ดบุญให้ บักลาไปอยู่กับผีกองก้อยหลายปีกะมี ลูกสาวผู้หนึ่ง มือหนึ่งผีกองก้อยออกไปหากิน บักลาอยู่กับลูกสาว บักลากะเลยบอกลูกสาวว่

“อีนางเปิดประตูดำให้พ่อแน พ่อลีไปฮับแม่มึง”

ลูกสาวกะเลยเปิดประตูดำให้พ่อ พอดีบักลาออกจากดำได้กะเลยฟ้าวแล่นเมื่อบ้านผีกองก้อย กลับมาตามลูกว่

“อีนางพ่อสุไปไส”

ลูกสาวตอบว่ “เฮ้า ! อีพ่อคือว่ไปฮับเจ้า”

พออยู่แล้วผีกองก้อยกับลูกกะได้ออกน่หา พอนำไปฮอดบักลากะหันหลังมาเห็นพอดีบักลากะเลยลัม อยู่ใกล้ชุมปู หัวไปฮุดอยู่ชุมปู ผีกองก้อยนำมาฮอดกะหนึ่งชี้ตะแ่งเบ้ง บักลากะฮอดหัวไว้ บักลามันตดอกมา ลูกสาวฉันเหม็นกะเลยบอกแม่ว่

“แม่อีพ่อบ่แม่ตายแล้วดี คือเหม็นแท้”

บัดนี้ผีกองก้อยกะเลยบอกผัวว่

“เฒ่าเฮ้ยเจ้าไปตีชะเตอ ช่อยกะมีท่อนี่ละ ไททองไทหนึ่ง ไทเงินไทหนึ่ง”

ผีกองก้อยกับลูกสาวกะเลยย่างเมื่อ พอบักลาเห็นผีกองก้อยไปแล้วกะเลยลุกขึ้นมาหาไม้หาบเอา ไทเงินไททองเมื่อบ้าน ไปฮอดบ้านกะคำพอดี บักลากะว่เรื่องราวทั้งหมดให้เมียฟังแล้วกะเลยเอาทองไปขาย ที่ละน้อย เอาเงินมาสร้างเฮือนใหม่ มือหนึ่งเลี้ยวบักลามาทากะเลยถามว่

“เลี้ยวเจ้าเอ็ดจั่งได้คือรวแท้”

บักลากะว่เรื่องราวทั้งหมดให้เลี้ยวฟัง เลี้ยวกะเลยลองไปเห็ดเบ้ง แต่กะเอ็ดบ่สำเร็จเพราะฮอดหัวบ่ได้ เลี้ยวบักลากะเลยตีกผีกองก้อยหักคอตายจ้อย

ยายแม่หม้าย

ผู้เล่า : นางป้อม คงแสนคำ

อ.วาปีปทุม

ยายสี่แม่หม้ายมีลูกชายคนหนึ่ง พอได้ช่วยแม่เก็บฟืนหาขายมือหนึ่งเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน เขาสิบวชเป็นพระ ลูกชายกะอยากบวชน่าหมู่ มาเฝ้าแม่ทุกมือเพราะอยากบวช ฝ่ายแม่บอกว่า ถ้าบวชบวชถึงสิให้ดูคิดต่อไผ่ ญบ่มีผู้หาฟืนให้ หาใส่ปากใส่ท้องกะยังยาก บวชบได้ดอกญบ่รู้จักบุญบาปญบ่รู้จักแต่ไปหาฟืนมาขายแลกกินพอฮอดมือบวช ลูกชายอดบได้ออกไปวัดไปขอบวช ชาวบ้านกะมาเฝ้าให้ยายสี่ฟัง เถ่าฮุนคักงมไปทั่ว ถือมิดไปฟืนฟืนโดยบ่ญอลูกชาย ปากก็งมไปด้วยความเสียใจ เถ่าฟืนฟืนแล้วเถ่าชนมากองกัน เหมื่อยจนเป็นลมไปได้ฮ่มไม้กลางป่า ในขณะนั้นเถ่ายายสี่ฝันว่าเห็น ยมทูตชวนไปเที่ยวเมืองนรก ยมทูตบอกว่า นี่หละยายสี่ได้มาอยู่รกรกซุมที่แปด ยายสี่ฮ้องให้บ่อยากมา

ยมทูต “ถ้ายายบ่อยากมาอยู่รกรกซุมนี้ ยายต้องทำบุญทำทาน รักษาศีลเคยเข้าวัดบ่”

ยายสี่ “เคยหาบหญ่าอย่างผ่านเทียหนึ่ง”

ยมทูต “ฮันจ้งฮันยายมีลูกชายที่บวชบ่ ฮันมียายสิบได้ตกรก”

ยายสี่ “มืออยู่เดียวนี้บวชอยู่วัด”

จากนั้นยายสี่ตื่นขึ้นตกใจฟ้าวกับบ้านบ่เอาฮอดหาฟืน ไทบ้านเห็นยายสี่อย่างฟ้าวเลยถามว่า
สิไปหยงยายคือ ฟ้าวแท้ “ยายสี่ตอบว่า “ญลืไปหาแนวกิน เฮ็ดไปวัดมืออื่นเข้า”

แผนการสอนที่ 12

เรื่อง ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคามซึ่งเป็นชนกลุ่มหนึ่งในสังคมย่อยของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีค่านิยมที่ไม่แตกต่างจากชาวอีสานทั่วไป อันได้แก่ ค่านิยมที่เกิดจากการเป็นชาวพุทธ การมีชนชั้น การขัดเกลาทางสังคม และการมีทรัพยากรอุดม

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนระบุหรืออธิบายค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคามตามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายความหมายของคำว่า “ค่านิยม” ได้
2. ระบุข้อสังเกตเกี่ยวกับค่านิยมต่างๆ ของชาวจังหวัดมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้
3. อธิบายค่านิยมต่างๆ ของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

ค่านิยม หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ หรือการยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความหมายหรือมีความสำคัญต่อตน หรือกลุ่มตน ค่านิยมจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ให้ปรากฏในการเลือกกระทำสิ่งหนึ่งหรือละเว้นกระทำสิ่งหนึ่ง ค่านิยมอาจถ่ายทอดให้กันได้ เมื่อได้รับการปลูกฝัง หรือให้เห็นแบบอย่าง และอาจถ่ายทอดในระหว่างคนรุ่นเดียวกันหรือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งก็ได้ ค่านิยมนั้นรวมไปถึงความเชื่อมั่น การยึดถือปฏิบัติในเรื่องต่างๆ ในการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา ครอบครัว สังคม จริยธรรม การเมือง เศรษฐกิจ หรืออื่นๆ การพิจารณาค่านิยมสังเกตได้จาก สิ่งที่คนสนใจ ประารถนาจะได้ ประารถนาจะเป็นหรือการที่คิดว่าจำเป็นต้องปฏิบัติ

นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามได้สะท้อนค่านิยมด้านต่างๆ แบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. ค่านิยมที่เกิดจากสังคมที่มีชนชั้น

1.1 ยกย่องผู้มีความสามารถ	1.6 เคารพผู้อาวุโส
1.2 ยกย่องผู้มีอำนาจ	1.7 รักเกียรติยศ
1.3 นิยมความมั่งมีมีหน้ามีตา	1.8 ไม่ชอบเห็นใครเหนือกว่า
1.4 รักพวกพ้อง	1.9 ไม่นิยมให้สตรีครองตัวเป็นโสด
1.5 นิยมวัตถุสิ่งของ	

2. ค่านิยมที่เกิดจากความเป็นชาวพุทธ และความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาอื่น ๆ

2.1 ความกตัญญู	2.7 เอื้อเฟื้อ
2.2 การนับถือพุทธศาสนา	2.8 พึ่งพาอาศัยกัน
2.3 นิยมการทำบุญ	2.9 หวังความสุขในชาติหน้า
2.4 สมถะมักน้อย	2.10 ชอบเสี่ยงโชค
2.5 นิยมความดี	2.11 ให้อภัยง่าย
2.6 ยอมรับบุญกรรมโดยมิโต้โต้แย้ง	

3. ค่านิยมที่เกิดจากการมีทรัพยากรอุดม

3.1 ชอบสบาย ขาดความกระตือรือร้น	3.3 รักสนุกสนาน
3.2 ชอบการพนัน	3.4 มีภรรยาหลายคน

4. ค่านิยมที่เกิดจาก การขัดเกลาทางสังคม

- 4.1 อ่อนน้อมถ่อมตน
- 4.2 นิยมคนขยัน
- 4.3 นิยมคนพูดจาไพเราะ

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบอภิปราย บรรยาย ทบทวน)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูให้นักเรียนฟังเทปนิทานเรื่อง “ท้าวมหาหุ่ย” แล้วสนทนากับ พฤติกรรมที่ทำให้เหตุการณ์เป็นไป
ที่เป็นค่านิยม

3. นักเรียนศึกษา “คำนิยม” จากใบความรู้ ให้เวลา 10-15 นาที
4. นักเรียนทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับคำนิยมและยกตัวอย่างคำนิยมที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน
5. ครูให้นักเรียนเลือกบัตรคำคำนิยมต่างๆ แล้วครูมอบนิทานที่ครูวิเคราะห์คำนิยมไว้ให้ตรงกันคนละ 1 เรื่อง ให้นักเรียนไปศึกษาว่าเหตุการณ์ใด เป็น ตอนที่สะท้อนคำนิยมนั้นๆ (ให้เวลา 10 นาที)
6. เมื่อศึกษาแล้วให้ออกมาเสนอผลงาน แล้วหยิบบัตรคำคำนิยมที่ครูเขียนไว้ ไปติดบนกระดาน ตามกลุ่มคำนิยมที่ครูจัดไว้
7. ครูชี้ให้เห็นการจัดกลุ่มคำนิยมตามลักษณะต่างๆ แล้วสรุป
8. ให้นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. เทปนิทาน เรื่อง “ท้าวหมาหยูย”
3. ดินน้ำมัน หรือเทปขาวสองหน้าสำหรับติดบัตรคำ
4. เอกสารนิทาน (ตามจำนวนนักเรียน)
5. บัตรคำคำนิยมต่างๆ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนอ่านนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นอื่นแล้วเปรียบเทียบคำนิยมในท้องถิ่นตน
2. สำนวนคำนิยมของตนแล้วให้เหตุผลว่าดีหรือไม่

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)

- ความสนใจ - ความรับผิดชอบ - การให้ความร่วมมือ - การปฏิบัติตามเงื่อนไข	- ความกล้าแสดงออก - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น - การแสดงความคิดเห็น

3. ตรวจสอบความถูกต้องของงาน

4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 429-442

2. นิทานที่ใช้ประกอบแผนการสอนได้แก่

1. นิทานเรื่องกับแก๊งงูเขียว	สะท้อนค่านิยมไม่ชอบเห็นใครเหนือกว่า (ดูในหน้า 178)
2. นิทานเรื่องนายจำลอง	สะท้อนค่านิยมชอบเสี่ยงโชค (ดูในหน้า 253)
3. นิทานเรื่องบอดดาไล (2)	สะท้อนค่านิยมยกย่องคนขยัน (ดูในหน้า 280)
4. นิทานเรื่องท้าวมหาพยุ	สะท้อนค่านิยม ยกย่องคนมีความสามารถ (ดูในหน้า 303)
5. นิทานเรื่องบ่าวจารย์ฮีโร่	สะท้อนค่านิยมเคารพผู้อาวุโส (ดูในหน้า 323)
6. นิทานเรื่องแม่หม้ายกับแคน	สะท้อนค่านิยมรักกษัตริย์ (ดูในหน้า 360)
7. นิทานเรื่องเทวดากับพญานาค	สะท้อนค่านิยมการพึ่งพาอาศัย (ดูในหน้า 389)
8. นิทานเรื่องกรรมสนองกรรม	สะท้อนค่านิยมการพึ่งพาอาศัย (ดูในหน้า 408)
9. นิทานเรื่องนางเต่าดำ	สะท้อนค่านิยมมีภรรยาหลายคน (ดูในหน้า 412)
10. นิทานเรื่องนางฟ้ากับคนขายถ่าน	สะท้อนค่านิยม นิยมพูดจาไพเราะ (ดูในหน้า 417)
11. นิทานเรื่องบักเก็บชีคร้าน	สะท้อนค่านิยมขาดความกระตือรือร้น (ดูในหน้า 418)
12. นิทานเรื่องยายแม่หม้าย	สะท้อนค่านิยมหวังความสุขในชาติหน้า (ดูในหน้า 423)
13. นิทานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่	สะท้อนค่านิยมการนับถือพุทธศาสนา (ดูในหน้า 431)
14. นิทานเรื่องกำพร้าไก่แก้ว	สะท้อนค่านิยมความกตัญญู (ดูในหน้า 432)
15. นิทานเรื่องคนโลภมาก	สะท้อนค่านิยม นิยมความมั่งมี (ดูในหน้า 434)
16. นิทานเรื่องดำล้วน	สะท้อนค่านิยมชอบการพนัน (ดูในหน้า 436)
17. นิทานเรื่องปาตาจาลา	สะท้อนค่านิยมไม่นิยมให้สตรีครองตัวเป็นโสด (ดูในหน้า 437)
18. นิทานเรื่องเป็นหยังคางคกจึงมีผิวหยาบขรุขระ	สะท้อนค่านิยมยอมรับบุญกรรมโดยมิได้โต้แย้ง (ดูในหน้า 439)
19. นิทานเรื่องเศรษฐีขี้เกียจ	สะท้อนค่านิยมการบุญ (ดูในหน้า 440)
20. นิทานเรื่องยาพิษปลิง	สะท้อนค่านิยมพึ่งพาอาศัย (ดูในหน้า 441)
21. นิทานเรื่องทรีเป้	สะท้อนค่านิยมสมถะมักน้อย รักสนุกสนาน (ดูในหน้า 442)

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 12

เรื่อง

ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ข้อใดจัดเป็นค่านิยมที่เกิดจากความเป็นชาวพุทธ

ก. สมณะมักน้อย	ข. นิยมคนขยัน
ค. รักพวกพ้อง	ง. เคารพผู้อาวุโส

2. ข้อใดจัดเป็นค่านิยม

ก. เอื้อเฟื้อ	ข. คณาอาคม
ค. ฤกษ์ยาม	ง. สะเดาะเคราะห์

3. ค่านิยมใดจะทำให้เสียหายได้มากที่สุด

ก. รักสนุกสนาน	ข. ไม่ชอบเห็นใครเหนือกว่า
ค. สอดรู้สอดเห็น	ง. ชอบการพนัน

4. ค่านิยมใดทำให้เกิดผลดี

ก. ยอมรับบุญกรรมมิได้โต้แย้ง	ข. ชอบสบาย
ค. นิยมวัตถุสิ่งของ	ง. ชอบเสี่ยงโชค

เฉลย 1. ก 2. ก 3. ง 4. ก

ใบความรู้

คำนิยาม

คำนิยาม หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ หรือการยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความหมาย มีความสำคัญต่อตน หรือกลุ่มตน คำนิยามจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ให้ปรากฏในการเลือกกระทำสิ่งหนึ่งหรือละเว้นกระทำสิ่งหนึ่ง คำนิยามอาจถ่ายทอดให้กันได้ เมื่อได้รับการปลูกฝัง หรือให้เห็นเป็นแบบอย่าง และอาจถ่ายทอดในระหว่างคนรุ่นเดียวกัน หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งก็ได้ คำนิยามนั้นรวมไปถึง ความเชื่อมั่น การยึดถือปฏิบัติในเรื่องต่างๆ ในการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา ครอบครัว สังคม จริยธรรม การเมือง เศรษฐกิจ หรืออื่นๆ ตัวอย่างคำนิยาม เช่น

ยกย่องผู้มีอำนาจ	นิยมความมั่งมี	รักสนุกสนาน
รักพวกพ้อง	เคารพผู้อาวุโส	ความกตัญญู
เอื้อเฟื้อ	นิยมความดี	ยกย่องผู้มีความสามารถ
ชอบการพนัน	อ่อนน้อมถ่อมตน	พูดจาไพเราะ
มีภรรยาหลายคน	ยอมรับบุญกรรมมิได้โต้แย้ง	ชอบเสียงไซค
หวังความสุขในชาติหน้า	ไม่นิยมให้สตรีครองตัวเป็นโสด	ขาดความกระตือรือร้น
ชอบสบาย	นิยมคนขยัน	นิยมการทำบุญ
ฟังพาอาศัยกัน	ไม่ชอบเห็นใครเหนือกว่า	สมณะมักน้อย
รักพวกพ้อง	รักษัตริย์	นิยมวัตถุสิ่งของ

นอกจากที่กล่าวมานี้ยังมีคำนิยามอื่นๆ อีกมากมาย

ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่

ผู้เล่า : นายสมหมาย ปะวันทา

อ.นาเชือก

ในกาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีครอบครัวหนึ่งอยู่ในบ้านตาดทอง (อยู่ในจังหวัดยโสธรปัจจุบันนี้) เป็นครอบครัวที่ขาดพ่อเหลือแต่แม่และลูกชาย ครอบครัวนี้มีอาชีพทำนา ตื่นเช้าลูกชายจะไปเสียดนา ใส่ควาย แบกคันไถ ออกไปไถนา

วันหนึ่ง ลูกชายออกไปไถนาแต่เข้ามืดเหมือนเคย สายแล้วแม่อีกยังไปส่งข้าวส่งน้ำลูกชายก็ได้แต่ทำ¹ และทำเพราะความหิว ไถนาไปก็มองดูทาง (ถนน) ที่แม่จะมา จนเกือบจะเพล (เกือบเที่ยง) อยู่แล้ว จึงเห็นแม่เดินตุ้มๆ มาอย่างรีบร้อน ลูกชายเห็นแม่อย่างมาก็ถามว่า

“ไปเสียดยังอยู่จึงมาช้า² หลายนะ คนเสียดงานหิวข้าวจะตายอยู่แล้ว”

แม่ตอบลูกชายว่า “แม่เสียดงานบ้านงานเรือนอยู่ แล้วๆ แม่ก็ฟ้า³ มา”

ลูกชายกำลังหิวมองเห็นก่องข้าว⁴ น้อยคิดว่ากินปอ้มแน่ๆ ด้วยความโมโหก็ถามแม่ว่า

“เป็นหยังเอาข้าวมาน้อยแท้”

แม่ตอบว่า “ลูกเอ๋ย แม้ว่าก่องข้าวลีน้อย แต่ใส่ข้าวได้หลายเต่ลูก”

แต่ลูกชายก็ย้าน⁵ ปอ้มทำเดียว ด้วยความโมโหหิวจึงจับคันไถฟาดลงที่โตแม่ ทำให้แม่ล้มลงหนึ่งไป ส่วนลูกชายหันมาเปิดก่องข้าวกินข้าวไป กินจนอิ่มแล้วข้าวก็ยังบ่หมด นึกขึ้นได้ว่าจริงเหมือนคำแม่บอก จึงหันไปดูแม่ แต่แม่ได้สิ้นใจไปโดนแล้ว เขาได้สติคิดว่าเขาเป็นคนฆ่าแม่เสียใจจึงให้ไปหาพระผู้เฒ่าในหมู่บ้านนั้น ปรีक्षाพระและเล่าเรื่องราวให้ฟัง พระบอกว่าเขาจะต้องสร้างเจดีย์ใส่กระดูกแม่ และบวชให้แก่แม่ จัดการสร้างเจดีย์เอาก่องข้าวน้อยไปห้อยไว้ เอากระดูกแม่เข้าไปใส่เก็บไว้ เมื่อเขาบวชก็เอาดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้ที่เจดีย์แม่ทุกๆ มื้อ เขาบวชไปตลอดชีวิต ไม่ยอมสึกเป็นพรവാสเลย ปัจจุบันจะเห็นธาตุก่องข้าวน้อยตั้งอยู่ในหมู่บ้านตาดทอง จังหวัดยโสธร

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ทำ = คอย, รอ

⁴ก่องข้าว = กระติบข้าว

²ช้า = ช้า

⁵ย้าน = กลัว

³ฟ้า = รีบ

กำพำรำไก่อั่ว

ผู้เล่า : นางแชน วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

มียายแก่คนหนึ่งกับลูกชาย สองคนแม่ลูกนี้จะเป็นคนทุกขคนยาก ลูกชายจ้ง¹ มีแต่ไปขอทานมาสู่แม่กินเท่านั้น ขอทานดูหลาย ชาวบ้านชาวเมืองกะเลยซ้ง² เขากะเลยพากันไล่ท้าวอันนี้กับแม่ออกจากเมืองไป ลูกชายกับแม่กะเลยพากันไปอยู่โห่ง³ นานอกเมือง ปลุกกระท่อมอยู่กับแม่สองคน

ท้าวกำพำรำกับแม่มีอิหยังจักอย่าง มีแต่มีดอีโต้ด้ามเดียว ท้าวกำพำรำกะเลยเอามีดอีโต้⁴นี้ไปแลกกับไก่อ้วนไก่อ้วนหนึ่ง กะเลยเอาไก่อ้วนนี้ไปหาต่อไก่อ้วน

มือหนึ่งกะเลยมีไก่อ้วนหนึ่งออกมาจากสุ⁴ ขนของไก่อ้วนนี้ จ้าม.....จาม! แล้วกะห้อม.....หอม! ท้าวกำพำรำเห็นกะเลยแล่นไล่คุบ⁵ เอา แต่กะบ่ทันเพราะว่าไก่อ้วนนั้นแล่นลงสุไปก่อนท้าวกำพำรำจ้งชาวได้แต่ขนหาง 2-3 อันเท่านั้น

กลิ่นของขนหางไก่อ้วนนี้กะเลยส่งกลิ่นหอมไปทั่วพระนครพระราชกะได้กลิ่น กะเลยให้คนสืบหาว่าแม่กลิ่นอิหยัง เลยรู้ว่าเป็นขนของไก่อ้วน พระราชกะเลยอยากได้ไก่อ้วนนั้นเลยประกาศหาคนที่ลืมาลงไปในสุเพื่อเอาไก่อ้วนนั้น แต่กะบ่มีใผ่กล้าลงไปเอาจักคน ในที่สุดท้าวกำพำรำกะเลยเป็นคนอาสาลงไป แต่ต้องมีข้อแม้ว่า พระราชกะต้องเลี้ยงดูแม่ของท้าวกำพำรำนี้อย่างอุดมสมบูรณ์ทุกอย่างในขณะที่ท้าวกำพำรำบ่อยู่ พระราชกะรับคำแล้วกะได้ให้สัญญาว่า สิเอาข้าวให้กับแม่ของท้าวกำพำรำปีละ 50,000 กระบุง จ้งชั้น ท้าวกำพำรำกะเลยได้ยินยอมลงไป

วิธีการลงไปกะคือว่าเฮ็ดเป็นยन्द แล้วกะให้ท้าวกำพำรำนี้เขียนดลงไป ท้าวกำพำรำกะสั่งว่า “อย่าให้ใผ่มาชัก (ดึง) ยन्दขึ้นมาก่อนเป็นอันขาด จนกว่าท้าวกำพำรำมาต้องยन्दอันนี้จ้งค่อยให้ชักยन्दขึ้นมาได้ พระราชกะรับคำ แล้วกะสั่งให้ทหารเปลี่ยนยามกันมาเฝ้ายन्द แล้วกะสั่งทหารเอาไว้ว่าคั่นไก่อ้วนคนมาต้องยन्द กะให้ชักยन्दนั้นขึ้นมาทันที

ส่วนท้าวกำพำรำพอลงไปในสุแล้วกะได้ไปเห็น ผู้สาวคนหนึ่งจ้าม.....จาม (ซึ่งผู้สาวคนนี้กะคือไก่อ้วนนั้นเอง) พอเห็นสองคนนี้เห็นกัน แล้วเห็นสองคน กะเลยเกิดความมัก⁶ ความฮักกัน ในที่สุดเห็นสองคนกะได้เป็นผัวเมียกัน ท้าวกำพำรำกะเลยลืพาเมียขึ้นมาจากสุ พอออกไปฮอดยन्दเลยกะเลยไปต้องยन्दก่อนผัวพวกทหารที่เฝ้าปากสุอยู่กะเลยชักยन्दขึ้นมา กะเลยขึ้นมาได้แต่เมียของท้าวกำพำรำคนเดียว

พอพระราชาราชเห็นผู้สาวงาม กะเลยบให้ทหารส่งยนต์กลับลงไปฮับเอาท้าวกำพราอีกท้าวกำพราจ้ง
ได้แต่ฮ้องให้อยู่ในฮูท่อนั้น

ส่วนพระราชากะลีเอานางงามที่เป็นเมียของท้าวกำพรานั้นไปเป็นเมียของเจ้าของแต่กะบ่สามารถ
ที่ลีเข้าไปตีกเนื้อน้องโตนางอันนี้ได้ เพราะวาคึง⁷ ฮ้อนคือไฟ พระราชาก็ได้แต่เอานางไปซังไว้ในพระราชวังท่อนั้น

กล่าวถึงเทวดา เห็นเล็งเห็นท้าวกำพราได้รับความทุกข์ยากจ้งชั้น⁸ เห็นกะเลยคิดสงสาร เทวดา
เลยแปลงเป็นนกกระจอกฟ้าลงไปในฮู แล้วกะให้ท้าวกำพราชี้หลังพาบินกลับขึ้นมา

ท้าวกำพรา มาฮอดเฮือนกะเลยอยู่เรื่องราวทั้งหมด ท้าวกำพรากะเลยเคียดให้พระราชาราชเพราะว่า
พระราชาราชได้เฮ็ดตามสัญญา ตกลงว่าลีให้ข้าวกับแม่เจ้าของปีละ 50,000 กระบุงกะบ่ได้ แต่ได้เพียง
10,000 กระบุงท่อนั้น แล้วบ่ซำยังลีมาเอาเมียของท้าวกำพราไปฮักจ้งชั้นท้าวกำพรากะเลยได้ไปเฮ็ดสงคราม
กับพระราชาราช ผลปรากฏว่าท้าวกำพราชนะกะเลยได้ครองเมือง แล้วกะได้เมียคืนมาคือเก่า คนกะเลยเอิ้นว่า
“ท้าวกำพราไก่อ้ว” แต่พุ้นเป็นต้นมา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ จ้ง = จิง

² ซัง = เกลียด

³ โท่ง = ท่วง

⁴ ฮู = ไร่

⁵ คุบ = ตะครูป

⁶ มัก = รัก, ชอบ

⁷ คึง = ตัว

⁸ จ้งชั้น = อย่างนั้น

คนโลภมาก

ผู้เล่า : นายดำ บุญตะนัย

อ.เมือง

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีชายสองคน เป็นเสี่ยว¹กัน ยากจนทั้งสองคน ขอเช่า²ชาวบ้านกินทุกมื้อๆ หลายมื้อมาเลยแยกกันไปหาขอบ้านใหม่ ชาวบ้านกะซัง³ หมอหนึ่งขอไปค้าไสนอนฮั่น⁴ มื้อหนึ่งตื่นขึ้นกะไปขอ เชากินคือเก่า ไปเห็นก้อนหินใหญ่ก้อนหนึ่งเสี่ยม⁵ ๆ กำลังหมุนบินไปหากินเห็นชายยากจนเลยว่า “เจ้าไปใส่เสื้อผ้ากะคือขาดเหมิด ชายขอทานตอบว่า “สิไปหา ขอเชากิน” แล้วเล่าเรื่องให้หินวิเศษฟังว่า เป็นตนยากจนจน ปมีที่อยู่กิน ตอนนั้นหินกำลังลือกไปกินเงินกินทองก่อนตะเว็น⁶ ขึ้น เลยชวนชายขอทานไปนำก้อนหินกะพาไปจนฮอดบ่อนเงินบ่อนทอง มีแสงเลื่อมยิบๆ ยับๆ ไปเหมิด มีแต่เงินแต่ทอง หินบอกให้ฟ่าว⁷ เก็บเอาเงินเอาทองให้พอ ถ้าถึงสามโมงเช้าให้ฟ่าวมาชี้หิน ถ้ามาบ่ทันเวลาเมื่อ⁸ บได้ แสงตะเว็นสิเฝ้าตาย ชายยากจนกะฟ่าวเก็บขอด⁹ ใส่ผ้าขาวม้า หินกะกินเงินกินทองไปจนฮอดสามโมงกะพากันเมื่อบ้านเป็นแบบนีทุกมื้อ ชายขอทานกะเอาเงินเอาทองไปขายซื้อเสื้อซื้อผ้า เป็นคนร่ำรวยอย่างรวดเร็ว

กล่าวถึงเสี่ยวอีกผู้หนึ่ง ขอทานไปหลายมื้อหลายเดือนกะคิดฮอดหมุ่ว่าสิเป็นจั่งได้เลยโง่โง่มาหาเสี่ยว เห็นเสี่ยวร่ำรวยกะแปลกใจ เสี่ยวผู้ร่ำรวยเหลือโดน¹⁰ กะเลยตกลงไปนากัน ฮอดเวลากะพากันไปหาก้อนหิน ก้อนหินมีสองก้อนผัวเมีย เป็นหินอยู่ตามป่าตามเขา บ่แม่นหินในน้ำหรือหินทะเล ฮอดเวลาออกหากินหินกะพา 2 คนไปฮอดบ่อเงินบ่อทองเสี่ยวกะบอกหมุ่ว่าถึงสามโมงให้ฟ่าวมาชี้หิน ถ้ามาบ่ทันเมื่อบ้านบได้ ตะเว็นสิเฝ้าตาย ตกลงกันแล้วกะแยกกันไปเก็บเงินเก็บทอง หมอผู้ยากจนบ่เคยเห็นเงินทองหลายปานนี้ จักเทือกะแล่นใส่กองนั้นแล่นใส่กองนี้ ออกไปไกลเรื่อยๆ ได้หลายปานได้กะยังบ่เพียงพอ ฮอดเวลาสามโมงแล้ว เสี่ยวผู้ร่ำรวยมานั่งทำ¹¹ หมุ่กะบ่เห็นมา หินเลยบินเมื่อ ยังแต่พวกหินทะเลที่ออกหากินสววยยังบ่พากันเมื่อ มั่นลิเมื่อที่หลังหินบก

หมอนั้นคิดได้ว่าฮอด¹² เวลาเมื่อบ้านแล้วกะฟ่าวแล่นมาหากิน แต่กะบ่เห็นเสี่ยว เห็นแต่หินทะเลกะคิดว่าแม่นหินที่โตขึ้นมา เลยว่าว่า “โห! เก็บมาบ่ทัน ตัวนี้” เพ็นขึ้นนั่งหินควาหนึ่ง¹³ หินกะบินเมื่อ แต่บ่เมื่อทางเก่าเพ็นกะคิดแปลกใจอยู่ แต่กะดีใจที่ได้เงินได้ทองหลายสิได้เป็นคนร่ำรวยเสียที หินทะเลพอฮอดบ่อนอยู่กะบินลงสู่กลางทะเลอย่างแฉ่งและรวดเร็ว จนชายคนนั้นตกลงน้ำทะเลเลยจ้อยบ่ได้อีหยังเลย

นี่ละเขาว่า “คนโลภมากมักสิลาหาย”

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹เสี้ยว = เพื่อน²เช่า = ข้าว³ซัง = เกลียด⁴ฮั่น = นั้น⁵เลี่ยม = แสงวาวๆ⁶ตะเว็น = ดวงอาทิตย์⁷ฟ้าว = รีบ⁸เมื่อ = กลับบ้าน⁹ขอด = ผูก¹⁰เหลื่อโตน = สงสาร¹¹ท่า = รอ¹²ฮอด = ถึง¹³ควาหนึ่ง = สักครู้

คำลวน

ผู้เล่า : นายบรรทิต พรรณะ

อ.เมือง

พ่อเฒ่าอันหนึ่ง เล่นโบกทุกมือๆ จนโบกขึ้นสมอง เห็นอียังกะคิดใส่แต่โบกอย่างเดียว

มือหนึ่ง เพื่อกำลังลิกินข้าว เมียกะกำลังหาข้าวให้กินอยู่ในเรือนครัว พอเพื่อนได้ยินเสียงถ้วยชามดัง “ป๋องแล้งๆ” เพื่อกะลิเว้าขึ้นทันทีว่า “คู่.....คึก.....คู่...คึก” ตามจังหวะที่ได้ยินนั้น

หนักๆ เข้าแม้แต่เสียงเมื่อยอย่างแต่ละก้าวเพื่อกะลีนับ “คู่.....คึก.....คู่.....คึก”ตามจังหวะที่เมียดกขาไป จังหวะจังเห็ดให้เมียดเคียวอย่างขนาด เมียโมโหหลายกะเลยฮือ (ถลก) ผ่าขึ้นขึ้นสูงๆ แล้วกะเว้าว่า

เมีย “นี่! อันนี้.....คู่”

ผัวกะเลยแหวนหน้าขึ้นเบิ่งเมีย แล้วกะเว้าว่า

ผัว “ฮัย! อันนั้นมันปแม่่น นั้นเขาเอิ้นว่า คำลวน”

ปาตางลา

ผู้เล่า : นางแหลม ทองลา

อ.แกดำ

ยังมีครอบครัวเศรษฐีอยู่ครอบครัวหนึ่งครอบครัวนี้มีพ่อแม่และลูกสาว แล้วก็มีคนใช้ชื่อว่าจูละ จูละนี้เป็นคนรับใช้ตั้งแต่นางปาตางลายังเป็นเด็กน้อย¹อยู่ พอลูกใหญ่เป็นสาว ผู้พอกับแม่เลยปรึกษาว่าลืให้ลูกสาวมีครอบครัว กะเลยถามว่า “นางเอ๋ย พ่อแม่กะเฒ่าแล้ว อยากเห็นลูกมีเรือนมีชาน เจ้ามักไผ่ละไป” นางกะเลยบอกว่า ขอคิดเบิ่งก่อน แต่ว่าความจริงนางนั้นรักกันกับจูละคนรับใช้ในบ้าน แต่บ่กล้าบอกพ่อแม่ พ่อแม่กะบอกสุ่มื่อว่า “นางเอ๋ย เอาผัวชะลูกเผินว่าผู้หญิงบ่มีผัวนี่คือ เือนบ่มีหน้าจั่ว ผูกผูกคามันกะลัวไปได้

ต่อมาเศรษฐีมาขอนาง แต่ว่านางก็บ่ยอมตกลง ในสุดท้ายกะเว้ากับพ่อแม่ว่า

“ลืเป็นเศรษฐีแต่ไล่² มันกะบ่ท่อผ้าชีริ้วท่อทองดอก” นางกลับมาเว้าให้จูละฟัง ทั้งสองกะเลยพากันหนีไปอยู่นำกันจนมีลูกน้อย พอกับแม่กะเฝ้าสมบัติอยู่ตามลำพัง ย่อนว่ามักคนรวนางปลุกกระท่อมอยู่ในป่า ซอย³กันเฮ็ดนา พอนางคลอดลูกคนแรกกะอยากเมื่อบ้าน⁴แต่ผัวก็บ่ยอม

มือหนึ่งฝนกะตกแฮ้ง⁵ กระทบกะฮั่ว⁶ ผัวว่าลืไปหาไปไผ่มาปิดฮั่วกะถึงกักตตาย นางกะเจ็บท้องลือออกลูก ฝนกะเทิงตก ในที่สุดนางกะออกลูกอยู่ผู้เดียว

ตื่นเช้าขึ้นมากะนำหาผัวไปเห็นผัวนอนตายแข็งเก่เด่ กะหาไปไผ่มาปกผัวไว้หย่างไปบ่มีจุดหมาย อุ่มลูกไปฮอดแม่น้ำ นางกะเอาลูกผู้หิววางไว้ฝั่ง นางกะอุ่มลูกเกิดใหม่ซั่ม⁷ไปก่อน แล้วกะวางไว้ ซั่มมาหา ลูกคนหิวบ่ แต่ว่าหย่างมาเห็นแหลว⁸โตหนึ่งมาจิกเอาลูกน้องไปนางกะเดไผ่ไผ่มือไล่แหลว ฝ่ายลูกหิวบ่เห็นแม่ จังซัน คิดว่าเอ็นไปหาทะเลหย่างลงมาในน้ำ น้ำมันกะเล็กกะเลยจมน้ำตาย แม็กก็เสียใจหลาย เทิงให้เิง หย่างไปว่าลืกลับไปหาพ่อหาแม่คือเก่า พอมาถามชาวบ้าน เขากะว่าพอกับแม่ตีกพายัพัดเือนพังทลายแล้ว นางกะแฮ้ง¹⁰โศกเศร้าหลาย จนเสียผู้เสียคน

มือหนึ่งนางกะหย่างไปเรื่อย ๆ ไปพ้อพระพุทเจ้าเผิ่นกำลังแสดงธรรมอยู่ นางกะบุกเข้าไป สาวกอื่น ๆ กะห้ามไว้ นางกะบ่ฟัง พระพุทเจ้ากะเทศนาให้ฟัง นางกะเลยบวชเป็นภิกษุณีตั้งแต่นั้นมา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹น้อย = น้อย²ใส = ไหน³ช้อย = ช่วย⁴เมื่อบ้าน = กลับบ้าน¹⁰แฉ่งๆ = แฉ่งๆ, หนัก⁶ฮั่ว = รั่ว⁷ซั่ม = ซ้าม⁸แหลว = อีแร้ง⁹เทิงไห่ = ทั้งร้องไห้¹⁰แฉง = ยิง

เป็นหยั่งคางคกจึงมีผิวหยาบขรุขระ

ผู้เล่า : นางบัวสี อ่อนมาก

อ.เมือง

ชายคนหนึ่งไปตัดไม้ในป่า พอดีได้หน่อหนึ่งชวน¹ หูฟันไม้กะปาด แกจึงไปนั่งลับชวนอยู่ที่ริมหนองน้ำใกล้ๆ นั้น ขณะที่นั่งลับชวนก็เอาดินหย่อนลงไปในน้ำ เผอิญมีกึ่งตัวหนึ่งมากัดตีนของแกเข้าได้รับความเจ็บปวดหลาย ปู่สีเฮ็ดจึงได้ จึงเอาชวนไปตัดกิ่งไม้ที่อยู่ใกล้ๆ นั้น ดันไม้กะโมโหที่ชายคนนั้นไปตัดกิ่งของโต จึงสั่งให้ลูกบนต้นหล่นลงมาให้ตีกชายคนนั้น แต่ลูกของมันไปตีกไก่เข้า ไก่ตกใจแล่นไปเหยียบรังมด มดตกใจโตไปกัดงู งูตกใจเลื้อยไปกัดหมูเข้า หมูได้รับความเจ็บปวดแล่นไปชนต้นกล้วยซึ่งเป็นที่อยู่ของค้างคาว ค้างคาวตกใจบินไปเข้าหูช้าง ช้างตกใจแล่นไปเหยียบกระท่อมยายแก่คนหนึ่งซึ่งเขา ยายกะสีเอาผิดกับช้าง ช้างก็บอกว่าตนบ่ผิด เป็นความผิดของค้างคาวที่บินมาเข้าหูตน ค้างคาวก็บอกว่าตนบ่ผิด เป็นความผิดของหมูที่วิ่งมาชนต้นกล้วยที่ตนอาศัยอยู่ทำให้ตกใจ หมูกะบอกว่าเป็นความผิดของงูที่มากัดโตให้ได้รับความเจ็บปวด งูกะบอกว่าเป็นความผิดของมดที่มากัดโต มดบอกว่าไก่เป็นผู้ผิดมาเหยียบรังของตน ไก่บอกตนบ่ผิดเพราะตนไม้เขยาลูกหล่นมาตีกโต ตันไม่บอกตนบ่ผิด ควรโทษคนตัดต้นไม้ที่มากัดกิ่งของโต คนตัดไม้บอกว่าควรจะโทษกึ่งที่มากัดตีนของโต พอไปถึงกึ่งกะบ่มีทางแก้ตัว ฉะนั้นเฝ้าฯ ก็พากันลงโทษกึ่งว่าเป็นผู้ผิด จึงต้องเอาโทษให้ถึงตาย แต่ด้วยความสงสารจึงให้กึ่งเลือกจะตายในน้ำร้อนหรือน้ำเย็น กึ่งดีก็รับตอบว่าตายในน้ำเย็น ฉะนั้นตกลงกันเอากึ่งไปทิ้งลงบ่อน้ำกึ่งในน้ำเย็นกึ่งก็บ่ตาย กลับว่ายน้ำเล่นด้วยความร่าเริง พวกนั้นรู้สึกว่เสียรู้กึ่งเสียแล้ว แต่บ่มีไผ่จะลงไปจับเอากึ่งขึ้นมาได้

ที่ปากบ่อมีคางคกโตหนึ่งอาศัยอยู่ คางคกแต่ก่อนมีผิวเรียบและนุ่ม คางคกรับอาสาจะไปจับกึ่งขึ้นมาให้ ขอให้ช้างสูบน้ำในบ่อออกก่อน ช้างก็ทำตาม เมื่อเอากึ่งขึ้นมาแล้วก็เอาใส่หม้อต้ม ต้มไปได้หน่อหนึ่ง คางคกก็บอกว่าน้ำหลายเฮ็ดให้เดือดยาก คางคกจึงอมน้ำออกสีกักหนึ่งก็บอกว่าน้ำน้อยไป มันจะบ่สุก ก็อมน้ำใส่อีก สักครู่ก็บอกน้ำหลายไป ก็อมออกอีก เป็นจังซี่² อยู่เรื่อยไป พวกช้างมาเบิ่งก็บ่พ้อกึ่งเพราะคางคกกินหมดแล้ว ด้วยความโมโหสัตว์พวกนั้นก็พากันรุมจิกตีคางคกจนเป็นแผลไปทั้งโต เป็นกะปุมกะป่า เมื่อแผลหายก็ยังเป็นอยู่จ้งชั้น ตั้งแต่นั้นมาคางคกจึงมีผิวหยาบขรุขระมาจนทุกวันนี้

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ ชวน = ชวาน

² จังซี่ = อย่างนี้

เศรษฐีผู้ดี¹

ผู้เล่า : นายไพรัตน์ ดงโมตรี

อ.วาปีปทุม

มีเศรษฐีคนหนึ่งเป็นคนปู้จักเสียสละ การทำบุญทำทานกะบ่เคยมี เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว เป็นผู้มีทรัพย์สมบัติหยั่งจักแน่ว่าเจ้าของทุกซ์หลาย กะเลยหนีไปบวช กล่าวถึงเศรษฐีคนหนึ่งต่างก็เคยรู้จักกัน เป็นคนมักทำบุญทาน ช่วยเหลือคนทุกซ์หรือเดือดร้อน เมื่อตายไปกะเป็นผีเจ้าทางต่างมีอยู่คือเก่า มีมือหนึ่งเตรียมสำหรับกับเข้าไปใส่บาตรหนึ่งร้อยชุด พอใส่ไปขอดพระองค์นี้สำหรับเลยเหม็ดก่อนบได้นำหมู่จักเทื่อ² ฝ่ายพระสงฆ์กะได้ประชุมปรึกษากันเฮ็ดจังได้พระองค์นี้จังสิได้รับ พวกทายกวัดเลยปรึกษากันว่าให้โยมใส่บาตรมาทางแถวก่อน จึงตกลงให้พระองค์นี้ไปอยู่ทางแถว มีอุณพวกทายกให้โยมใส่บาตร ทางแถวก่อน ตกลง พระองค์นี้กะบได้อีก ฝ่ายโยมตกลงกันใส่บาตรหัวแถวและทางแถวพร้อมกัน โดยแบ่งอาหารกับเช่าคนละเท่า ๆ กัน ฝ่ายพระสงฆ์ทางวัดกะได้ตกลงให้พระองค์นี้ไปอยู่กลางชะเพ็นจังซีได้ มีอุณออกบิณฑบาตร พระองค์นี้จังสิได้รับของทาน แต่แล้วพอใส่มาขอดสำหรับกะเหม็ดก่อนอีกทั้งสองฝ่าย ตกลงพระองค์นี้กะบได้รับ คือเก่า เลยคิดว่าเจ้าของเป็นน่านุญวาสนาดีได้เลยสีกออกมา เศรษฐีเลยบอกว่า “มาเสี่ยงบุญวาสนากะนา ชั่นเป็นน่านุญวาสนาอีหลี” เศรษฐีให้ยังลูกศรเสี่ยงบุญวาสนา ถ้าลูกศรไปตกหม่องได้เศรษฐีสีกให้หม่องหันให้ พอยังศรไปศรไปตกลงตวบคอกไก่ นิทานเรื่องนี้กะจับ

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ชู้ดี = ชีเหนียว

²จักเทื่อ = สักที่

ย่ำกินปลิง

ผู้เล่า : นางแฉ่ม วงศ์ประกอบ

อ.เมือง

เด้าแม่ใหญ่อันหนึ่ง เป็นคนตาบอด มีลูกชายอยู่คนเดียว พอลูกชายใหญ่เป็นปาวกะเอาเมีย แล้วกะเอาเมียมาอยู่กับแม่ เมียผ่นเป็นคนปดี แล้วกะซังย่า จังมักลิเฮ็ดอีหยัง แก่งย่าอยู่บ่เซา

มือหนึ่งลูกไก่คนนี่ กะเลยแกงปลิงให้ย่ำกิน ย่าตาบอดปู้ว่าเป็นปลิง เพิ่นกะเลยกินจนอิม ต่อมา ย่ากะเลยตาย พอตายแล้ว ชาวบ้านกะลือเอาไปเผา ตอนลืหามไปเผานั้น ปู้ว่าเป็นย่อนอีหยัง ผู้ได้ว มาหามกะโลง กะหามบั้ง ปว่าลืกะเอาคนมาหามจนหมดหมู่บ้านกะตามเหลือแต่ลูกสะไภ้คนเดียวท่อนั้นที่ยังบ่ทันได้หาม ชาวบ้านกะเลยบอกให้ลูกไก่หาม ลองเบ็ง ลูกไก่กะเลยมาหาม ปรากฏว่าลูกไก่หามเพียงคนเดียวท่อนั้นกะขึ้น แต่ทำให้คนอื่นมาหามนำผ่นหามบั้ง

พอเป็นจังซี่ ลูกสะไภ้เลยเป็นคนหามยาไปถ่มป่าช้าคนเดียว พอไปฮอดหม่องเผาลิปลงกะโลงลงจากป่า ปรากฏว่าปลงลงบ่ได้ เพราะว่าไม้ที่คอนมานั้นมันติดกับป่า แกะจังได้กะบ่ออก เอาอีหยังมาจัดกะบ่ได้ จนชาวบ้านทั้งหลายหมดหนทางช่วยเหลือ ในที่สุดกะเลยได้เผาลูกไก่คนนั้นไปพร้อมกับศพของย่านั่นเอง

หรีเป

ผู้เล่า : นายสุรพันธุ์ บุญชู

อ.เมือง

บ่าวจารย์¹ คนหนึ่ง² มาใหม่ ๆ หัวเพิ่นยังโล้นอยู่เพิ่นกะเลยไปซื้อวิก (ผมปลอม) มาใส่แล้ว
เพิ่นกะเลยไปขึ้นรถไฟ หวังว่าสีไปทำงานทำอยู่กรุงเทพ

เทิงรถไฟผ่านมีเตียงให้ผู้โดยสารนอนเป็น 2 ชั้น บ่าวจารย์คนนี้³ได้นอนชั้นเทิง ชั้นล่างผ่านแม่น
ผู้สาวนอนอยู่

นอนไป ๆ รถไฟมันยอก วิกเพิ่นกะเลยตกออกจากหัวเพิ่นกะชาว³มือลงมาหาวิกข้างล่าง (ลืมบอก
ไปว่า วิกที่เพิ่นใส่³นั้นเป็นทรงหรีเป คือว่าหรีแสดข้าง แล้วกะปิดมาอีกทางหนึ่ง)

พอมือเพิ่นชาวลงไป ปากเพิ่นกะถามนำว่า

จารย์ “เห็นวิกผมบ่”

ผู้สาว “บ่.....บ่เห็น”

แต่จารย์³ดันบ่เชื่อ ยังคลำหาต่อไปอีกเรื่อย ๆ คลำไปคลำมากะเลยไปถูกของผู้สาว ผู้สาวกะเลยถาม
ขึ้นว่า

ผู้สาว “เป็นจังได้.....อันนี้แม่นบ่”

จารย์ “บ่.....บ่แม่น ของผมบ่ได้แสดกลางจังซี่ของผมนั้นเป็นทรงหรีเป!”

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹จารย์ = คนที่เคยบวช แล้วผ่านพิธีฮตสรง

²สึก = ลิกซา

³ชาว = ความหา

แผนการสอนที่ 13

เรื่องความรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นกระจกสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของผู้เล่าและคนในสังคม เพราะนิทานเป็นสถานการณ์ที่จำลองภาพชีวิตจริง อาจมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับลักษณะนิทาน ดังนั้น การศึกษานิทานพื้นบ้านย่อมทำให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมนั้นๆ

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนบอกหรืออธิบายความรู้สึกนึกคิดของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายความหมายของคำว่า “ความรู้สึกนึกคิด” โดยการวิเคราะห์จากพฤติกรรมมนุษย์ได้
2. ระบุและอธิบายความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนความต้องการต่างๆ ของมนุษย์แบ่งได้ดังนี้

1. ความต้องการด้านกายภาพ
 - 1.1 ต้องการมีรูปร่าง เช่น นิทานเรื่อง หวีเป่
2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย
 - 2.1 ต้องการความยุติธรรม เช่น นิทานเรื่อง นกกะชุมหัวล้าน
 - 2.2 ต้องการมีอิสระเป็นตัวของตัวเอง เช่น นิทานเรื่อง บักเก็บซี่คร้าน
 - 2.3 ต้องการคนคู่ชีพ เช่น นิทานเรื่อง ชูธนางอ้ว
 - 2.4 ต้องการหลักยึดเหนี่ยว เช่น นิทานเรื่อง ปาตาจาลา

- 2.5 ต้องการหลีกเลี่ยงความผิด เช่น นิทานเรื่อง หากินบ่หามา
3. ความต้องการความรัก การยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ
 - 3.1 ต้องการมีอำนาจ เช่น นิทานเรื่อง พญาคันคากกับพญาแถน
 - 3.2 ต้องการเป็นคนดีพร้อม เช่น นิทานเรื่อง ฆะเทวด
 - 3.3 ต้องการให้ตัวเองเหมือนคนอื่น เช่น นิทานเรื่อง บอดตาใส (1)
 - 3.4 ต้องการมีเพื่อนเห็นใจและเข้าใจ เช่น นิทานเรื่อง บอดตาใส (2)
 - 3.5 ต้องการระบายความคับข้องใจ เช่น นิทานเรื่อง พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา
4. ต้องการรู้สึกว่าตนมีค่า
 - 4.1 ต้องการรักษาเกียรติ เช่น นิทานเรื่อง นางสังขานต์
 - 4.2 ต้องการทำลายผู้อื่น เช่น นิทานเรื่อง ย่ากินปลิง
 - 4.3 ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น นิทานเรื่อง เศรษฐีขี้ดี
 - 4.4 ต้องการให้ตนเองดีขึ้น เช่น นิทานเรื่อง คาดสิทุกซัปหอนมี
 - 4.5 ต้องการความสำเร็จและสมหวัง เช่น นิทานเรื่อง นกจอกน้อย
 - 4.6 ต้องการมีสมบัติข้าวของที่เรียกได้ว่าเป็นของตน เช่น นิทานเรื่อง อีหล้าอีลุน
 - 4.7 ต้องการมีอุดมการณ์ที่จะยึดถือ เช่น นิทานเรื่อง สองพี่น้อง
5. ต้องการพัฒนาตนอย่างเต็มศักยภาพ
 - 5.1 ต้องการมีความรู้เพิ่มขึ้น เช่น นิทานเรื่อง เส้นทางดำอิดสู่อย่างทองคำ
 - 5.2 ต้องการสร้างสรรค์ เช่น นิทานเรื่อง เพี้ยชันแก้ว

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบอนุমান บรรยาย ระดมความคิด)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ครูนำเข้าสู่บทเรียนด้วยการให้นักเรียนร้องเพลง “ความต้องการ” หรือเพลงอื่นๆ ที่แสดงถึงความต้องการ
3. นักเรียนวิเคราะห์ความหมายของเพลงร่วมกัน
4. แบ่งกลุ่มเป็น 5 กลุ่ม แล้วช่วยกันเขียนความต้องการของมนุษย์
5. ครูอธิบายความหมายของคำว่า “ความรู้สึกนึกคิด”

6. ครูแจกใบความรู้ เกี่ยวกับความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน
มหาสารคาม ให้นักเรียนจดเข้าพวก (10-15 นาที)
7. ครูแจกเอกสารนิทาน ให้นักเรียน ซึ่งนิทานทั้งหมดเป็นนิทานที่นักเรียนเคยเรียนมาแล้ว
8. นักเรียนวิเคราะห์ความต้องการของมนุษย์ที่ปรากฏในนิทาน ไม่น้อยกว่าคนละ 3 เรื่อง
โดยการแลกเปลี่ยนกับเพื่อน (20-25 นาที) แล้วเขียนในกระดาษที่แจกให้
9. ครูตรวจผลงาน และสรุปเพิ่มเติม
10. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนการสอน

1. เพลง “ความต้องการ” หรือเพลงอื่น ที่แสดงถึงความต้องการ
2. ใบความรู้
3. เอกสารนิทานที่เคยเรียนมาแล้ว
4. แบบทดสอบหลังเรียน

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนรวบรวมเพลงที่แสดงถึงความต้องการของมนุษย์มาให้ได้มากที่สุดและคัดเลือกมาร้อง
ให้เพื่อนฟังคนละ 1 เพลง

การวัดและประเมินผล

1. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
 - ความกล้าแสดงออก
 - ความร่วมมือ
 - การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
 - การแสดงความคิดเห็น

2. ประเมินความถูกต้องของงาน

หมายเหตุ

1. นิทานที่ใช้ประกอบการสอนนี้คัดเลือกมาจากนิทานที่เคยเรียนมาแล้วเรื่องใดก็ได้ตามจำนวนนักเรียน และแต่ละคนได้รับนิทานแตกต่างกัน
2. การคัดเลือกนิทานที่แสดงถึงความต้องการหรือความรู้สึกนึกคิดครูใช้ตารางการวิเคราะห์นิทานในภาคผนวก ง หน้า 636 ประกอบการคัดเลือกเพื่อความสะดวกในการเลือกนิทาน

สื่อการเรียนการสอนแผนการสอนที่ 13

เรื่อง

ความรู้สึกรักคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของชาวจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

ให้นักเรียนอ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามในข้อ 1

“.....ว่าแล้วผัวผื่นกะซุกเมียลงซีดิน ย่อนสุนหลาย แล้วกะเว้าว่า “ซ้อยอยู่น่าเจ้ามาโดนบ่เห็นว่าสีท่างสิมีอียัง.....”

1. ชายคนนี้มีความต้องการสิ่งใด

ก. ทำลายผู้อื่น	ข. ให้ตนเองดีขึ้น
ค. มีอำนาจเหนือคนอื่น	ง. ความสำเร็จและสมหวัง

2. ข้อใดเป็นความต้องการที่ไม่จัดเข้าพวก

ก. ต้องการสร้างสรรค์	ข. ต้องการมีรูปงาม
ค. ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	ง. ต้องการคนคู่ชีพ

3. ข้อใดเป็นความต้องการด้านกายภาพ

ก. ต้องการมีรูปงาม	ข. ต้องการให้ตนเองเหมือนคนอื่น
ค. ต้องการหลีกเลี่ยงความผิด	ง. ต้องการมีอำนาจ

4. ข้อใดไม่ใช่ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย

ก. ต้องการความยุติธรรม	ข. ต้องการหลีกเลี่ยงความผิด
ค. ต้องการระบายความคับข้องใจ	ง. ต้องการหลีกเลี่ยงเหนียว

เฉลย 1. ข 2. ง 3. ก 4. ค

เพลงความต้องการ

คำร้อง อัญชลี เตชะโกมล

ทำนอง สวบ้านแต้

เกิดมาชะตาชีวิต

ลิขิตไว้ให้เรา

ไม่มีใครอยากโง่เขลา (ซ้ำ)

อยากให้ชีวิตเรามีแต่สุขสมบูรณ์

ใครใครก็อยากมีเงินมีบ้าน

อยู่อย่างขึ้นบานมีรถยนต์คันงาม

มีเงินใช้ใครใครก็เกรงขาม (ซ้ำ)

มีคนรับใช้คอยติดตาม คงจะสุขอุรา

พวกเราอยากรวยก็ต้องหมั่น

ควรมาช่วยกันทำไรไถนา

ไม่ต้องไปคอยแต่วุ่นวาย (ซ้ำ)

ต้องลุกขึ้นมาพลิกฟื้นผืนดิน

เกษตรกรเมืองไทยเรานั้น

ต้องบากบ้นทำมาหากิน

เงินทองจะไม่สูญสิ้น (ซ้ำ)

เพราะผืนแผ่นดินของไทยมีมากมาย

ใบความรู้

ความรู้สึกนึกคิด (ความต้องการต่างๆ ของมนุษย์)

ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ มีความรู้สึกหรือต้องการสิ่งต่างๆ มากมาย ยกตัวอย่างได้เช่น

1. ต้องการมีอำนาจ	15. โลก
2. ต้องการเป็นที่ยอมรับ	16. ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น
3. ต้องการความยุติธรรม	17. ต้องการเทียบตนเองกับคนอื่น
4. ต้องการมีอุดมการณ์	18. ต้องการทำลายผู้อื่น
5. ต้องการมีสมบัติเป็นของตนเอง	19. ต้องการรักษาเกียรติ
6. ต้องการอิสระ	20. ต้องการมีเพื่อนเห็นใจและเข้าใจ
7. ความสำเร็จและสมหวัง	21. ต้องการบันเทิงใจ
8. ความมั่นคงปลอดภัย	22. ต้องการกินอยู่สบาย
9. ต้องการมีความรู้เพิ่มเติม	23. ต้องการให้ตนเองเหมือนคนอื่น
10. ต้องการระบายความคับข้องใจ	24. ต้องการหลีกเลี่ยงความผิด
11. ต้องการสร้างสรรค์	25. ต้องการคนคู่ชีพ
12. ต้องการเป็นคนดีพร้อม	26. ต้องการทางร่างกาย
13. ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	27. ต้องการมีรูปงาม
14. ต้องการหลักยึดเหนี่ยว	28. อื่นๆ _____

แผนการสอนที่ 14

เรื่อง แนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

จุดประสงค์ของผู้เล่านิทานมักมีเหตุผลแตกต่างกันไปและมักมีแก่นสารหรือแนวคิดอย่างใดอย่างหนึ่งแทรกไว้เสมอ ผู้ศึกษานิทานควรศึกษาแนวคิดที่ปรากฏในนิทาน เพื่อเห็นประโยชน์ในการศึกษานิทานยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

วิเคราะห์และระบุแนวคิดที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียนระบุข้อสังเกตแนวคิดในนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

แนวคิด หมายถึง ความสำคัญซึ่งเป็นแนวในการผูกเรื่องของนิทานหรือวรรณกรรมที่สอดแทรกในเรื่อง เช่น แนวคิดเกี่ยวกับความรัก โหราศาสตร์ เป็นต้น แนวคิดที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

1. แนวคิดหมวดที่รับมาจากพุทธธรรม

- บุญบารมี (เรื่องเศรษฐีขี้ดี)	- ธรรมะชนะอธรรม (เรื่องนางเต่าคำ)
- กรรม (เรื่องลูกแฝด)	- ความกตัญญู (เรื่องกำพร้าไก่แก้ว)
- การปฏิบัติธรรม (เรื่องยายแม่หม้าย)	- การรู้จักใคร่ครวญให้รอบคอบ (เรื่องก่องข้าวน้อยรำแม่)
- สัจจะ (เรื่องนางสังขานต์)	- การรู้จักแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล (เรื่องนกกะชุมหัวล้าน)
- นักบวช (เรื่องหลวงพ่อหวงคาย)	- พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ (เรื่องบักเก็บขี้คร้าน)

- เมตตากรุณา (เรื่องนางฟ้ากับคนชายฉกรรจ์)- ธรรมชาติ (เรื่องผู้ใหญ่อันกับผู้ใหญ่อัน)
- การรู้จักประมาณตน (เรื่องคนโลภมาก) - ศีลธรรม (เรื่องเทวดากับท่อน)

2. แนวคิดหมวดอาชญากรรมและหมวดละเมิดศีลธรรม

- การแก้เผ็ดด้วยกลลวง (เรื่องพ่อเผ่ากับลูกเขยไปตีกแห)- เพศ (เรื่องจารย์กับเมีย (4))
- การมดเท็จ (เรื่องหาหินบ่หามา)

3. แนวคิดหมวดอารมณ์และความสะเทือนใจ

- ความรัก(เรื่องชูลนางอ้ว) - ความเข้าใจผิด (ตำนานท่าขนอยางวังท่าสามหม)
- ความอายและความเป็น (เรื่องบ่าวจารย์ชี่ง)

4. แนวคิดหมวดภาวะวิสัยส่วนบุคคล

- โชควาสนา (เรื่องอีหล่าอีหลุน) - ความง (เรื่องบ่าวจารย์ชี่ง)
- คนพิการ (เรื่องบอดตาใส) - การใช้ไหวพริบ (เรื่องเงินเต็มพาบต่อผญาเต็มพุง)
- โหราศาสตร์ (เรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี)-ความรู้ความสามารถ (เรื่องพญาคันคากกับ
พญาถน)

5. แนวคิดหมวดจิตวิญญาณและภูตผี ได้แก่นิทานเรื่องผีกองก้อย และบักเก็บชี่ครัน

กิจกรรมการเรียนการสอน (แบบบรรยาย อภิปราย ทบทวน)

1. ครูนำเทปนิทาน เรื่อง “บุญท้อข้าวท้อ” มาให้นักเรียนฟัง พร้อมกับถามว่าได้ข้อคิดอะไรบ้าง แล้วสนทนาเรื่องแนวคิดที่ได้ในนิทาน
2. ครูอธิบายความหมายของคำว่า “แนวคิด”
3. ครูนำแผนภูมิแนวคิดที่ปรากฏได้ในนิทานพื้นบ้านที่ครูวิเคราะห์ไว้แล้วติดบนกระดาน ให้นักเรียนศึกษา
4. แจกเอกสารนิทานเรื่องที่เคยเรียนมาคนละ 5 เรื่อง ให้วิเคราะห์แนวคิด (ให้เวลา 30 นาที) ให้นักเรียนตอบคำถามลงในกระดาษ โดยเขียนแนวคิดและชื่อเรื่องคู่กันแล้วนำเสนอผลงาน ให้ครูตรวจ
5. ครูสรุปเพิ่มเติม นักเรียนแก้ไขผลงานที่ทำผิด

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. เทปบันทึกนิทาน
2. แผนภูมิ
3. เอกสารนิทานที่เคยเรียนมาแล้ว

กิจกรรมเสนอแนะ

ศึกษานิทานท้องถิ่นอื่นๆ แล้วฝึกการวิเคราะห์แนวคิด

การวัดและประเมินผล

1. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - ความร่วมมือ
 - ความกล้าแสดงออก
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
2. ประเมินความถูกต้องของงาน

หมายเหตุ

1. นิทานที่ใช้ประกอบแผนการสอนนี้ ได้แก่ นิทานเรื่อง บุญท้อข้าวท้อ และนิทานที่นักเรียนเคยเรียนมาแล้วเรื่องใดก็ได้ นิทานเรื่องบุญท้อข้าวท้อ ดูในหน้า 181
2. การคัดเลือกนิทานให้ดู ตารางการวิเคราะห์นิทานประกอบ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ง หน้า 636)

แผนการสอนที่ 15

เรื่อง ประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานเป็นเรื่องราวที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน ดำเนินเรื่องด้วยการใช้ภาษาง่ายๆ และมีนิทานหลายเรื่องที่มีลักษณะซ้ำกันแม้ต่างกันในเรื่องละเอียดแต่เค้าโครงหรือแนวความคิดคล้ายกัน ดังนั้นจึงมีผู้จัดประเภทนิทานไว้หลายลักษณะตามหลักคติชนวิทยา ผู้ศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามควรได้เข้าใจลักษณะการจัดประเภทของนิทาน เพื่อให้เข้าใจลักษณะของนิทานมากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนบอกหรืออธิบายประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. อธิบายประเภทของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามได้
2. จัดประเภทนิทานพื้นบ้านอย่างง่าย ได้
3. อธิบายความหมายของนิทานพื้นบ้านได้

เนื้อหาสาระ

ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามสามารถจัดเข้าประเภทตามหลักคติชนวิทยาได้เช่นเดียวกับนิทานในท้องถิ่นอื่นๆ ทั้งนี้แล้วแต่จุดประสงค์ของผู้จัดว่าจะยึดตามรูปแบบการจัดประเภทนิทานของแนวคิดนักคติชนวิทยาคนใด แต่มีรูปแบบการจัดนิทานที่เหมาะสมสำหรับนิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สามารถแยกได้ชัดเจน และละเอียดอีกวิธีหนึ่ง คือ แนวคิดของ ประคอง นิมมานเหมินทร์ ซึ่งได้แบ่งนิทานเป็น 11 ประเภท ดังนี้

1. นิทานเทพปกรณัม
2. เทพนิยาย

3. นิทานศาสนา
4. นิทานคติ
5. นิทานชีวิต
6. นิทานประจำถิ่น
7. นิทานอธิบายเหตุ
8. นิทานญาติ
9. นิทานมุขตลก
10. นิทานเรื่องสัตว์
11. นิทานเข้าแบบ

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบแบ่งกลุ่มระดมความคิด)

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. นักเรียนเล่นเกม “ตายแน่-แน่แล้ว” โดยครูให้นักเรียนหยิบแถบกระดาษสีต่างๆ แล้วรวมกลุ่มกันตามสีที่เลือก ครูแจกเอกสารนิทานที่ครูวิเคราะห์แล้วทั้ง 11 ประเภท ๗ ละ 1 เรื่องให้แต่ละกลุ่ม แล้วให้วิเคราะห์ ประเภทนิทานโดยตั้งข้อสังเกตว่าแต่ละเรื่องมีลักษณะต่างกันอย่างไร สรุปไว้เป็นข้อๆ จากนั้นครูเปิดเพลงพร้อมกับส่งม้วนกระดาษคำถามที่มีข้อความว่า “ลักษณะของนิทานที่ได้ศึกษามีรูปแบบอย่างไรบ้าง ให้ตอบ 1 ข้อ” เมื่อกระดาษตกไปอยู่ในมือใครเวลาครูเปิดเพลง สมาชิกในกลุ่มนั้นช่วยกันตอบและคำตอบต้องไม่ซ้ำกับกลุ่มอื่น
3. ครูแจกใบความรู้ประเภทและลักษณะของนิทานให้นักเรียนแต่ละกลุ่มจัดประเภทนิทาน 11 เรื่องแล้วครูตรวจสอบความถูกต้อง
4. นักเรียนเล่นเกมสอยดาวหาประเภทนิทาน โดยแบ่งนักเรียนเป็น 2 ฝ่ายส่งตัวแทนออกมาสอยดาวซึ่งเป็นม้วนกระดาษคำใบ้ตามคุณลักษณะของนิทานแต่ละประเภทเมื่อฝ่ายหนึ่งอ่านคำใบ้ฝ่ายหนึ่งต้องออกไปหยิบบัตรคำชื่อประเภทของนิทานไปติดบนกระดาน โดยมีการลงคะแนนให้ในแต่ละครั้ง
5. ครูสรุปความรู้เกี่ยวกับนิทานเพิ่มเติม และให้นักเรียนร้องเพลง “ลักษณะนิทาน”
6. ทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
2. ใบความรู้ประเภทของนิทาน
3. ฉลากใบประเภทของนิทาน
4. กิ่งไม้สำหรับห้อยฉลาก
5. เอกสารนิทานที่เคยศึกษาประเภทละ 1 เรื่อง
6. บัตรคำชื่อประเภทนิทานตามจำนวนฉลาก
7. ดินน้ำมัน
8. เพลง

กิจกรรมเสนอแนะ

1. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับประเภทนิทาน
2. ฝึกจัดประเภทนิทานที่เป็นของท้องถิ่นอื่นนอกเวลาเรียน

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความร่วมมือ
 - ความตั้งใจ
 - ความรับผิดชอบ
 - คุณภาพของงาน
 - ความกล้าแสดงออก
 - การปฏิบัติตามเงื่อนไข
 - การแสดงความคิดเห็น
3. ประเมินความถูกต้องจากคุณภาพของงาน
4. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 459-465

นิทานที่ใช้ประกอบแผนสอนนี้ได้แก่ นิทานเรื่อง ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี กาละเกต กุดนางโย

เพี้ยชันแก้ว ผีก่อ่งก่อย คาคสิทุกซบ่ห่อนมี กำพำไร่ไก่อ้ว หวีเป้ พญาเสือกับซี้คั่นคากและ
ชาวประมง

1. ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี	(เทวปกรณัม)	ดูในหน้า 421
2. กาละเกต	(เทพนิยาย)	ดูในหน้า 409
3. นระชีวชาตค	(ศาสนา)	ดูในหน้า 352
4. กุดนางโย	(อธิบายเหตุ)	ดูในหน้า 271
5. เพี้ยชันแก้ว	(ประจำถิ่น)	ดูในหน้า 255
6. ผีก่อ่งก่อย	(ภูตผี)	ดูในหน้า 422
7. คาคสิทุกซบ่ห่อนมี	(คติ)	ดูในหน้า 204
8. นางเต่าคำ	(ชีวิต)	ดูในหน้า 412
9. หวีเป้	(มุขตลก)	ดูในหน้า 442
10. พญาเสือกับซี้คั่นคาก	(สัตว์)	ดูในหน้า 465
11. ชาวประมง	(เข้าแบบ)	ดูในหน้า 464

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 15

เรื่อง

ประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับตำนานนิทานพื้นบ้าน

คำชี้แจง ให้นักเรียนวงกลมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

ก. ถ่ายทอดด้วยปากต่อปาก	ข. โครงเรื่องซับซ้อน
ค. ไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิม	ง. ใช้ภาษาง่ายๆ

2. นิทานประเภทใดที่ไม่เน้นความสำคัญของโครงเรื่อง

ก. นิทานคติ	ข. นิทานอธิบายเหตุ
ค. นิทานเข้าแบบ	ง. นิทานชีวิต

3. ข้อใดที่ทำให้ตำนานแตกต่างจากนิทาน

ก. มีมูลเหตุให้เชื่อว่าเป็นจริง	ข. มีสถานที่จริงปรากฏ
ค. มีความยาวกว่านิทาน	ง. ตัวละครเป็นกษัตริย์

4. นิทานประเภทใดที่กล่าวถึงบุคคลสำคัญในชุมชน

ก. นิทานอธิบายเหตุ	ข. นิทานคติ
ค. นิทานชีวิต	ง. นิทานประจำถิ่น

เฉลย 1. ข 2. ค 3. ก 4. ง

เพลง ลักษณะนิทาน

คำร้อง อัญชลี เตชะโกมล

ทำนอง เดือนเพ็ญ

นิทานคือเรื่องราวเล่าสืบต่อกันมาแต่ครั้งตายายแม่พ่อก็นำมาเล่าต่อสมมุติกันมาสอน ให้เรารู้คุณค่า
นิทานอบรมจรรยาให้ความรู้ความเข้าใจ ขอบฟัง

นิทานไม่รู้ใครเล่าก่อน โครงเรื่องไม่สลับซับซ้อนในแต่ละตอนก็ไม่ยืดเยื้อ เป็นเรื่องราวแต่ก่อนเก่า
หลายรสหลายเรื่องนานเนิ่นรูปแบบนั้นเล่าก็มีมากมาย

ตำนานคือเรื่องราวแต่ปางก่อนเนื้อเรื่องอาจสลับซับซ้อนในแต่ละตอนก็คล้ายเรื่องจริงมีข้อมูลอันดี
ยิ่งแฝงไว้ซึ่งความเป็นจริงเรื่องราวชายหญิงโบราณสถาน

นิยายนั้นเขียนให้เราได้อ่าน เป็นเรื่องจากจินตนาการสิ่งใดพบพานแต่งเติมเข้าไปด้วยเรื่องจริง
อิงนิยาย บางครั้งก็เขียนเอาไว้ให้เราทั้งหลายสนุกเพลิดเพลิน

เกม ตายแน่-แน่แล้ว

สถานที่เล่น ไม่จำกัด อาจนั่งหรือยืนก็ได้

จำนวนผู้เล่น ไม่จำกัด แต่ไม่ควรเกิน 40 คน

อุปกรณ์การเล่น 1. ม้วนกระดาษคำถาม

2. เทปเพลง

- วิธีเล่น
1. ครูแจ้งกติกาการเล่นว่าเมื่อม้วนกระดาษอยู่ที่ใครเมื่อเพลงหยุด ผู้นั้นต้องเปิดกระดาษแล้วตอบคำถาม
 2. ครูเปิดเพลงอะไรก็ได้และให้ผู้เล่นส่งม้วนกระดาษไปเรื่อยๆ ม้วนกระดาษนั้นมีคำถามว่า
“ลักษณะของนิทานที่ได้ศึกษามีรูปแบบอย่างไรบ้าง ให้ตอบมา 1 ข้อ”
 3. เมื่อตอบผิดให้เล่นต่อไปหาคนที่ตอบถูกไปเรื่อยๆ จนกว่าจะได้ข้อสรุปครบตามต้องการ

ใบความรู้ ประเภทและลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้าน

หมายถึง เรื่องราวที่มนุษย์ได้เล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน โดยเนื้อเรื่องของนิทานพื้นบ้านจะสอดแทรกความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ และแฝงไว้ซึ่งความสนุกสนาน หรือมีข้อคิดแก่ผู้ฟัง ทั้งนี้แล้วแต่จุดประสงค์ของผู้เล่าที่ต้องการสื่อความคิดแก่ผู้ฟังในเรื่องใด

ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

1. เป็นเรื่องที่ถ่ายทอดปากต่อปากหรือมุขปาฐะ
2. นิยมเล่าด้วยร้อยแก้ว มุ่งเอารสความมากกว่ารสคำ
3. โครงเรื่องไม่ซับซ้อน ดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ ใช้ภาษาง่าย ๆ
4. ไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิม

นิทานอาจมีหลายลักษณะ เช่น เป็นตำนาน เรื่องเล่า หรือประวัติ และเรื่องราวที่มีส่วนคล้ายนิทานอีกอย่างหนึ่ง คือ นิยาย ซึ่งแต่ละประเภทมีลักษณะดังนี้

ตำนาน

หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมา อันแสดงถึงกิจกรรมอันมีมาแต่ปางหลัง จะเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่น เช่น ตำนานพระธาตุนาดูน อรุณคันทาน เป็นต้น

นิยาย

หมายถึง เรื่องที่ผู้เล่าอ้างว่าจริง อ้างถึงสถานที่จริงและบุคคลที่มีจริง ๆ อาจประกอบด้วยเรื่องเกินจริงบ้าง ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอน มักเป็นเรื่องราวที่ยิ่งใหญ่ เช่น ผู้ชนะสิบทิศ เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ประวัติ

หมายถึง เรื่องราวที่อธิบายความเป็นมาของสิ่งต่างๆ อาจเป็นประวัติของบุคคล สถานที่ สิ่งของ แสดงให้เห็นว่ามีหลักฐานแน่นอน เช่น เรื่องเพ็ญชนแก้ว นางทองคำ นายจำลอง เป็นต้น

เรื่องเล่า

หมายถึง เรื่องราวต่างๆ ที่ผู้เล่าฯ จากประสบการณ์การฟัง การอ่าน การพบเห็น อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคล สถานที่ วิถีชีวิตทั่วไป เช่น กุศนางไย เส้นทางดำอืดสู่อ่างทองคำ

ข้อแตกต่างระหว่างนิทาน นิยาย ตำนาน ประวัติ และเรื่องเล่า

1. นิทานเป็นเรื่องราวที่สมมุติขึ้น ไม่มีมูลเหตุความจริงในเรื่องรำนั้น
2. ตำนาน เป็นเรื่องเล่าที่มีมูลเหตุความจริงน่าเชื่อถือกว่านิทาน มักเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา
3. ประวัติ เป็นเรื่องราวที่มุ่งอธิบาย ความเป็นมาของสิ่งต่างๆ มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด
4. นิยาย เป็นเรื่องที่มีมูลเหตุความจริงในบางส่วนแต่มีการเพิ่มเติมแต่งเข้าไปไม่มีหลักฐานแน่นอน
5. เรื่องเล่า เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตโดยทั่วไป อาจจะเป็นเรื่องจากประสบการณ์ของผู้เล่า เรื่องราวของบุคคลต่างๆ หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มีมูลเหตุความเป็นจริง

ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

การแบ่งประเภทของนิทานพื้นบ้านไทยจากท้องถิ่นต่างๆ หากจะจัดประเภท อาจจัดได้หลายลักษณะ นิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามเหมาะที่จะจัดเป็น 11 ประเภท ตามการแบ่งของ ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2526 : 133-196) คือ

1. นิทานเทพปกรณัม เป็นนิทานที่กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์ โลก เทวดา กำเนิดกษัตริย์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. นิทานศาสนา เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้า บุคคลสำคัญในพุทธกาล ชาดกหรือหลักธรรม
3. นิทานคติ เนื้อเรื่องจะชี้ให้เห็นคุณค่าของความคิด ความชั่ว ชี้ให้เห็นผลดี และผลร้ายในท้ายเรื่อง
4. เทพนิยาย เป็นเรื่องขนาดยาว มีความมหัศจรรย์ อิททิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ การเนรมิต ชูบชีวิต ใช้ของวิเศษ
5. นิทานชีวิต เป็นเรื่องเล่าที่คล้ายจะเกิดขึ้นได้จริง มีตัวละคร สถานที่ ปรากฏชัดเจน อาจจะใช้เวทมนต์ คาถา
6. นิทานประจักษ์ เป็นนิทานที่เชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริง อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในท้องถิ่น
7. นิทานอธิบายเหตุ เป็นเรื่องราวอธิบายที่มาของสิ่งต่างๆ
8. นิทานเรื่องสัตว์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์
9. นิทานเรื่องผี เป็นเรื่องราวของวิญญาณ ภูตผี
10. นิทานมุขตลก เป็นเรื่องราวความตลกขบขัน ล้อเลียน
11. นิทานเข้าแบบ เป็นนิทานไม่มีโครงเรื่องอาจเป็นนิทานเล่าไม่รู้จบ

ชาวประมง

ผู้เล่า : นางสาวบุรณิ ทิพา

อ.เมือง

โดนมาแล้ว มีชาวประมงคนหนึ่ง หากินโดยทางตีก¹ แห หาลามาหลายปี กะทอดได้บ้างบได้ บ้างเลี้ยงครอบครัวมาตลอด มือหนึ่งเลาไปตีกแหที่หนองน้ำหม่องหนึ่ง วานหลงไปปลากระต๊อขึ้นมากหลาย ขนาด ชาวประมงกะเลยดึงแหขึ้นมา ขณะที่ดึงขึ้นมา แหขาดไปหม่อง² หนึ่ง ปลาโต³ หนึ่งกะหลุดออกมา โตที่สองหลุดออกมา โตที่สามออกมา โตที่สี่, ห้า, หก, ฯลฯ กะหลุดออกมา

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ตีกแห = ทอดแห

²หม่อง = ที่, แห่ง

³โต = ตัว

พญาเสือกับขี้คั่นคาก

ผู้เล่า : นายสมบุรณ์ ศรีเอื้อง

อ.เมือง

ในป่ากว้างหม่องหนึ่ง พญาเสือกับคั่นคาก¹ เป็นสัตว์หมู่หนึ่งในพวกสัตว์ทั้งหลาย แล้วสัตว์ทั้งสอง ก็ได้แบ่งหม่องหากินกัน ห้ามโตได้ออกไปหากินนอกหม่องของเจ้าของ บัดนี้มือหนึ่งขี้คั่นคากกะได้ออกไป หากินแล้วกะเลยหลงเข้าไปหม่องของพญาเสือ พญาเสือเห็นจ้งจ้งขึ้นกะรู้สึกเคียดบักขนาดแล้วกะเลยทำขี้คั่นคาก ว่าให้ขี้คั่นคากกินแนวกินแล้วให้มาคายออกแข่งกับมัน ว่าผู้ใดลิ้มกินได้แนวกินที่ใหญ่ก่อน ถ้าขี้คั่นคากแพ้ก็ต้องเป็นแนวกินของพญาเสือ แต่ว่าถ้าขี้คั่นคากสู้พญาเสือได้สียอมให้ขี้คั่นคากมาหากินในหม่องของมันได้ แล้วพญาเสือกะได้กำหนดเวลา 15 มือให้กลับหม่องที่สียพอกิน บัดนี้สัตว์สองโตกะเลยแยกกันไปหากินแนวกิน ขี้คั่นคากกะได้หากินไปทั่ว มันกะมีแต่สัตว์โตน้อยๆ มดแดงจ้งจ้ง แต่ว่ามันกะได้ไปพ้อขี้ถ่านไฟมันกะเลยฟ้าว กินอย่างรู้สึกดีใจหลาย ฮอด 15 มือ พญาเสือกับขี้คั่นคากกะได้มาพ้อกันอยู่หม่องเก่า พญาเสือผู้คิดว่า เจ้าของลิชนะอยู่แล้วกะได้บอกให้ขี้คั่นคากคายออกมาเบ็งก่อน แต่ว่าขี้คั่นคากกะบ่ยอม เกี่ยวให้พญาเสือ คายออกก่อนจนว่าได้ แนวกินที่พญาเสือคายกะมีกระดูกวัว กระดูกควาย กระดูกหมูป่า มันกะมีแต่อันใหญ่ๆ เหมิดเลย แล้วที่ขี้คั่นคากจะคาย แมง มด สัตว์โตน้อยๆ ออกมา อันที่โหลกะแม่นขี้ถ่านไฟ พญาเสือเหลียว เห็นกะรู้สึกตื่น แล้วกะถามขี้คั่นคากว่า แม่นอีหยัง ขี้คั่นคากกะยืมก่อนลิตอบว่า เสือสับ.....ดับเสือ จ้งได้ละ พญาเสือได้ยินจ้งจ้งย่านหลาย คิดว่าขี้คั่นคากลิ้มเจ้าของอีก มันกะเลยแล่นหนีแบบบ่คิดชีวิต หมู่สัตว์โต อื่นเป็นพญาเสือแล่นคือจ้งสิหนืออีหยังมา กะรู้สึกย่านน่าแล้วกะได้ออกแล่นนำ โดยบ่ถามว่าเป็นอีหยังจ้งแล่น จนพากันไปพ้อพญาสิง พญาสิงเลยว้า “เซาตะแหม พวกเจ้าสิแล่นไปหยังหือ เบ็งแน้เหยียบสัตว์อื่นโตน้อยๆ ตายเหมิดแล้ว” พญาเสือกะเลยว้าเรื่องทั้งเหมิดให้ฟัง พญาสิงฟังแล้วกะเลยบอกให้พญาเสือพาไปหาขี้คั่นคาก พญาเสือกะบอกว่าต้องให้พญาสิงชี้หลังมันก่อน แล้วกะเอาเชือกมาผูกติดกันไว้ มันย่านพญาสิงแล่นหนีจาก มัน พญาสิงกะเลยยอม แล้วกะเลยพากันไปหาขี้คั่นคากโตตันเรื่อง ไปฮอดแล้วขี้คั่นคากเหลียวเห็นสัตว์ หลายๆ อย่างมาหากิน มันกะเลยว้าขึ้นว่า “ไ้เสือ มิงสิพาสัตว์หมู่นี้มาให้ถูกกินนำอีกดี” พญาเสือได้ยินจ้งจ้ง กะบ่ฟังอีหยังดอกพาพญาสิงแล่น มันกะเลยเฮ็ดให้พญาสิงตกจากหลังมัน พญาสิงกะถึกแก็ไปนำขี้ดิน แล้วมัน ยังเฮ็ดให้สิงดา² ด้านตั้งแต่มือนั้นมา จนฮอดทุกมือนั้น

คำศัพท์ภาษาถิ่น

¹ คั่นคาก = คางคก

² ดาก = กัน

แผนการสอนที่ 16

เรื่อง ประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าทั้งด้านความคิดและความบันเทิงตลอดจนให้ความเข้าใจในบริบททางสังคมของแต่ละกลุ่มชน การศึกษาประโยชน์ของนิทานจะทำให้ผู้ศึกษาเห็นคุณค่าและเกิดความทวาทน ต้องการอนุรักษ์ ให้คงอยู่ต่อไป

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนบอกประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้ นักเรียน

1. อธิบายประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้านได้
2. เปรียบเทียบการถ่ายทอดนิทานในอดีตและปัจจุบันได้
3. อธิบายความเปลี่ยนแปลงบทบาทของนิทานจากอดีตกับปัจจุบันได้

เนื้อหาสาระ

คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน ที่มีต่อคนในสังคม

1. ให้ความบันเทิง, สร้างกลุ่มสัมพันธ์ ให้คนในสังคม
2. ให้ความฉลาดรอบรู้และสะท้อนสภาพสังคม ให้ปรากฏแก่ผู้ศึกษา
3. ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ แก่อนุชน

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (แบบสร้างเสริมเจตคติ)

1. ทดสอบก่อนเรียน

2. ครูนำเทปและวีดิทัศน์การเล่านิทานในสมัยปัจจุบันมาให้นักเรียนชม-ฟัง พร้อมทั้งนำหนังสือนิทานที่มีภาพประกอบมาให้นักเรียนดู รวมทั้งสนทนาถึงภาพยนตร์จักรๆ วงศ์ๆ ทางโทรทัศน์ที่นำเรื่องราวนิทานพื้นบ้านมาสร้าง
3. ครูแจกเอกสารนิทานแก่นักเรียนคนละ 5 เรื่อง ให้ศึกษานิทานที่เคยเรียนไปแล้วทั้ง 5 เรื่อง และสรุปคุณค่าที่ได้รับลงในกระดาษ
4. ครูสุ่มนักเรียน 1-2 กันมาอภิปราย หน้าชั้นจากการสรุปผลงานที่ทำ
5. ครูให้ความรู้เรื่องคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน
6. นักเรียนหยิบลูกอม และ รวมกลุ่มกันตามชนิดลูกอมที่เลือก
7. ครูแจกกระดาษให้นักเรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ว่าอดีตและปัจจุบันมีการถ่ายทอดนิทานต่างกันอย่างไร เหตุใดจึงเปลี่ยนแปลง
8. นักเรียนเสนอผลงานทุกกลุ่ม
9. ครูนำร้องเพลง “คุณค่านิทานพื้นบ้าน” เป็นการสรุปบทเรียน
10. นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียน

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. เทปนิทาน, หนังสือนิทานประกอบภาพ
2. ลูกอม
3. กระดาษ
4. แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักเรียนหาวิธีถ่ายทอดนิทานโดยใช้รูปแบบที่แปลกไปจากการเล่านิทานทั่วไปแล้วนำมาเสนอหน้าชั้น โดยเลือกนิทานมาคนละ 1 เรื่อง

การวัดและประเมินผล

1. ทดสอบก่อนเรียน
2. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)

- ความสนใจ
- การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- ความรับผิดชอบ
- การแสดงความคิดเห็น
- การให้ความร่วมมือ
- ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- ความกล้าแสดงออก
- ความตั้งใจ

3. ทดสอบหลังเรียน

หมายเหตุ

1. สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 470-471
2. นิทานที่นักเรียนแต่ละคนได้รับเป็นนิทานที่ครูเลือกจากแผนการสอนต่างๆ ที่เคยสอน โดยเลือกจากแผนการสอนที่ 1-15 เรื่องใดก็ได้ โดยครูอาจเลือกนิทานที่นอกเหนือจากนี้ได้ตามความเหมาะสม เพื่อให้นักเรียนเห็นความหลากหลายในคุณค่าของนิทานตามเนื้อหาในแผนการสอนเรื่องต่าง ๆ

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 16

เรื่อง

ประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

แบบทดสอบก่อนและหลังเรียน
ประโยชน์และคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

คำชี้แจง ให้นักเรียนเขียนวงกลมล้อมรอบตัวอักษรหน้าข้อความที่เห็นว่าถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

1. ข้อใดไม่ใช่ประโยชน์ของนิทานพื้นบ้าน

ก. ทำให้สังคมสงบสุข	ข. ได้ประโยชน์ทางภาษา
ค. สร้างความสามัคคี	ง. เข้าใจสังคม

2. จุดมุ่งหมายของการเล่านิทานโดยทั่วไปประการแรก คือ

ก. ความบันเทิง	ข. สอนจริยธรรม
ค. ให้คิดเตือนใจ	ง. ให้ความรู้

3. นิทานพื้นบ้านไม่ได้สะท้อนสิ่งใดอย่างชัดเจน

ก. การคมนาคม	ข. ความเชื่อ
ค. ค่านิยม	ง. อารมณ์

4. นิทานพื้นบ้านมีประโยชน์ด้านจริยธรรมแก่บุคคลใดวัยใดมากที่สุด

ก. 5-10 ปี	ข. 11-20 ปี
ค. 21-30 ปี	ง. 31-40 ปี

เฉลย 1. ก 2. ก 3. ง 4. ก

เพลงคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

คำร้อง อัญชลี เตชะโกมล

ทำนอง กระต่ายกับเต่า

คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน	แฝงไว้ด้วยความรู้ด้านต่างๆ
ด้านสำนวนภาษาหลายอย่าง	อีกทั้งได้ข้อคิด และความเพลิดเพลิน
นิทานคือภาพจำลองของสังคม	ตัวละครนั้นก็คน.....
.....ในสังคมรอบตัวเรานี่เอง	การเรียนรู้นิทานก็เข้าใจสังคม
เข้าใจความรู้สึกของคน	ที่ปะปนอยู่ในนิทาน
ก็รู้ความเชื่ออันมากมาย	ทำให้เราได้รู้ความจริง
เรียนแล้วสนุกซึ่งใจ	แถมยังได้ความรู้กันทุกคน
เช่นวิถีชีวิตในชุมชน	ทั้งค่านิยมและประเพณี
* หากใครเขาจะแย้งว่านิทานนั้นน่าขัน	เขาเหล่านั้นไม่เข้าใจ
เคยเรียนไหมนิทานดีอย่างไร	หากรู้แล้วไซ้คงว่าดี (สร้อย *)

แผนการสอนที่ 17

เรื่อง การอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้าน

เวลา 2 คาบ

สาระสำคัญ

นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าควรแก่การสืบทอดให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา
จึงควรให้มีการส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้

จุดประสงค์การเรียนรู้

นักเรียนอธิบายความสำคัญของการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านตลอดจนสามารถจัด
กิจกรรมอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านในระดับชั้นเรียนได้

จุดประสงค์ย่อย

เพื่อให้นักเรียน

1. บอกวิธีการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านได้
2. เขียนโครงการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านได้
3. จัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านในระดับชั้นเรียนได้

เนื้อหาสาระ

การอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านให้คงอยู่อาจทำได้โดยการเก็บรวบรวมและรักษานิทานพื้นบ้านที่มีอยู่ให้
คงอยู่ต่อไป อาจทำได้ 2 วิธีคือ รักษาให้อยู่สภาพเดิมและการประยุกต์ การรักษาไว้ในสภาพเดิมคือ บันทึก
ไว้ในสมุดและหนังสือ ส่วนการประยุกต์อาจบันทึกในเทป ทำหนังสือประกอบภาพ การจัดโครงการส่งเสริม
และอนุรักษ์นิทานพื้นบ้าน ซึ่งควรเขียนโครงการก่อนการจัด

วิธีการเขียนโครงการมีขั้นตอนและรูปแบบดังนี้

1. ชื่อโครงการ
2. หลักการและเหตุผล
3. วัตถุประสงค์

4. กิจกรรม/ขั้นตอนดำเนินการ

ขั้นตอนการดำเนินการ	ผู้รับผิดชอบ

5. ระยะเวลา _____

6. งบประมาณ _____

7. สถานที่ดำเนินโครงการ _____

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ _____

กิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์นิทานพื้นบ้านทำได้หลายวิธีเช่น จัดนิทรรศการ ประกวดเล่านิทาน ประกวดการแสดงละครจากนิทาน วาดภาพประกอบนิทาน โครงการนิทานสำหรับเด็ก จัดทำสมุดภาพประกอบนิทาน รวบรวมนิทาน ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงเวลางบประมาณ และสถานที่ด้วย

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน (บรรยาย แบ่งกลุ่มระดมความคิด)

1. ครูสนทนากับข่าวการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทาน เช่น การประกวดเล่านิทานระดับโลก ที่จังหวัดมหาสารคาม เมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี 2539 แล้วชี้ให้เห็นว่าเรื่องนิทานไม่ใช่เรื่องล้าสมัยอย่างที่ใครคิด แต่มีคนสนใจ แม้แต่ต่างประเทศยังได้ศึกษานิทานก่อนคนไทยและถือว่านิทานเป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง ที่มีเนื้อหาลึกซึ้ง
2. ครูให้นักเรียนร้องเพลง “อนุรักษ์นิทาน”
3. ครูให้แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านแบบต่างๆ แล้วให้นักเรียนดูตัวอย่างการนำเสนอนิทานในรูปแบบต่างๆ เช่น เทป วิดิทัศน์
4. ให้นักเรียนแบ่งกลุ่มเพื่อฝึกเขียนโครงการ โดยเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งตามตัวอย่างโครงการที่ครูให้ดูเป็นตัวอย่าง
5. เสนอครูตรวจ แล้วนำเสนอหน้าชั้นเรียน

6. นักเรียนดำเนินการตามโครงการ (นอกเวลาเรียน)
7. ครูประเมินการดำเนินกิจกรรม ของแต่ละกลุ่มตามเวลาและสถานที่ของโครงการ

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารตัวอย่างโครงการส่งเสริมอนุรักษ์นิทาน
2. แบบฟอร์มสำหรับเขียนโครงการ
3. ตัวอย่างสมุดภาพนิทานประกอบบรรยาย
4. เทปตัวอย่างการเล่านิทาน หรือวิดีโอทัศน์เพลงนิทาน

กิจกรรมเสนอแนะ

1. เขียนเรียงความเรื่องการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้าน
2. ประกวดวาดภาพประกอบนิทาน
3. จัดประกวดการเล่านิทาน, ทำสมุดภาพประกอบนิทาน, รวบรวมนิทาน

การวัดและประเมินผล

1. ประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (ดูในภาคผนวก ข หน้า 581)
 - ความสนใจ
 - ความรับผิดชอบ
2. ความถูกต้องและคุณภาพของงาน

หมายเหตุ

สื่อการเรียนการสอนประจำแผนดูในหน้า 476-478

สื่อการเรียนรู้การสอนแผนการสอนที่ 17

เรื่อง

การอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้าน

เพลง อนุรักษ์นิทาน

คำร้อง อัญชลี เตชะโกมล

ทำนอง บุเรงนองสันกลองรบ

ทุง...ยา...บา...เล

ทุง...ยา...บา...เล

ทุงยา...บาเล

ทุงยา...บาเล

เมื่อได้เรียนนิทานพื้นบ้านกันแล้ว ไม่แคล้วต้องชม

สุขสมฤดี เรื่องราวมากมี ให้เข้าใจ

ข้อมูลทั้งหลาย สภาพชีวิต ความคิดของคน ปะปนมากมาย

อีกทั้งเข้าใจสังคม

**แม้ว่าใครเขาจะหยันว่านิทานเขย

เขานั้นเองไม่เคย ไม่รู้เรื่องเลย ไม่รู้ความจริง (ข้า**)

*นิทานเป็นวิชาที่ยอดยิ่ง นานาประเทศยังศึกษา

หากศึกษาให้ดีจะพบว่า นิทานล้วนมีความหมาย

รวบรวมเอาไว้รุ่นหลังศึกษา อีกทั้งเผยแพร่ หลากๆรูปแบบจัดทำให้น่าสนใจ

เข้าใจกันแล้ว ต้องช่วยรักษา ส่งเสริมให้ดี ให้ยังคงอยู่ เป็นมรดกสืบไป (ข้า**) และ (ข้า*)

ทุงยา...บาเล ทุงยา...บาเล

ตัวอย่างโครงการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้านระดับชั้นเรียน

1. ชื่อโครงการ การแสดงละครประกอบนิทานพื้นบ้าน
2. หลักการและเหตุผล นิทานพื้นบ้านเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภาพสังคมทั้งอดีตและปัจจุบัน มีคุณค่าแก่ผู้ศึกษา จึงควรส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ตลอดไป
3. วัตถุประสงค์ 1. เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน
2. เพื่อให้เยาวชนมีเจตคติที่ดีต่อนิทานพื้นบ้าน
4. กิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงาน

กิจกรรม/ขั้นตอน	ผู้รับผิดชอบ
1. เขียนโครงการ/เสนอโครงการ	นักเรียนชั้น ม. 3 กลุ่มที่ 1
2. ประชุมแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน	1. ด.ญ.อำพร จันดี
3. เตรียมดำเนินการ/เขียนบทละคร, ฝึกซ้อม	2. ด.ช.พล พวงแก้ว
เตรียมอุปกรณ์การแสดง กำหนดวัน เวลา สถานที่	3. ด.ญ.ไพลิน รุ่งโรจน์
จัดแสดงและประชาสัมพันธ์	4. ด.ญ.ดวงเดือน แก้วมณี
4. ดำเนินการตามโครงการ/จัดแสดงละคร	

5. ระยะเวลาดำเนินการ กันยายน - ตุลาคม
6. งบประมาณ -
7. สถานที่ดำเนินโครงการ หอประชุมโรงเรียนวาปีปทุม มหาสารคาม
8. การประเมินผล สังเกต, สัมภาษณ์
9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ เยาวชนเห็นความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน และสนใจเข้าชมการแสดง
ลงชื่อ..... ผู้เสนอโครงการ

(ด.ญ.ไพลิน รุ่งโรจน์)

ประธานกลุ่มที่ 1

แบบฟอร์มการเสนอโครงการอนุรักษ์และส่งเสริมนิทานพื้นบ้าน

1. ชื่อโครงการ _____
2. หลักการและเหตุผล _____
3. วัตถุประสงค์ _____
 1. _____
 2. _____
4. กิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงาน

กิจกรรม/ขั้นตอน	ผู้รับผิดชอบ

5. ระยะเวลาดำเนินการ _____
6. งบประมาณ _____
7. สถานที่ดำเนินโครงการ _____
8. การประเมินผล _____
9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ _____

ลงชื่อ _____ ผู้เสนอโครงการ

ส่วนที่ 2

ตอนที่ 3

เอกสารประกอบสำหรับครู

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน
2. ผญา
3. ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ
4. ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม
5. ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม
6. ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม
7. ประเพณีของชาวจังหวัดมหาสารคาม
8. ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม
9. ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา
10. วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม
11. ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม
12. ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับตำนานและนิทานพื้นบ้าน

1.1 ความหมายของตำนาน

ตำนาน ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 หมายถึง เรื่องราวที่แสดงถึงกิจกรรมอันมีมาตั้งแต่ปางหลัง

ตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมา มักจะเป็นเรื่องราวทางศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่น

ลักษณะของตำนานเป็นเรื่องราวคล้ายนิทาน อาจมีมูลเหตุความจริงหรือมักปรากฏสถานที่จริงในเหตุการณ์นั้นและน่าเชื่อถือมากกว่านิทาน เช่น ตำนาน พระธาตุนาตุน ตำนานเรื่อง พระธาตุ เป็นต้น

1.2 ความหมายของนิทานพื้นบ้าน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้ความหมายของนิทานว่า “นิทาน น. เป็นเรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป นิทานคำกลอน เป็นต้น

นิทานเป็นภาษาบาลี แปลว่า คำเล่าเรื่อง เรื่องเดิม เหตุ กำเนิด นิทานพื้นบ้าน น. เรื่องเล่า ที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2519 : 12) กล่าวว่า นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ

ทัศนีย์ ทานตะวณิช (2522 : 60) ได้กล่าวว่า นิทาน คือ เรื่องเล่าที่อาศัยการถ่ายทอดทางวาจา และจดจำเป็นสำคัญ สืบเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 62) ได้ให้ความหมายของนิทานว่า เป็นเรื่องเล่าที่ชาวบ้านผูกเรื่องขึ้น เล่าสู่กันฟังด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยกรอง เล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานานจนไม่ทราบว่ามีใครแต่ง

สรุปได้ว่า นิทานหมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมานานด้วยมุขปาฐะ และมักเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว ไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิม

1.3 ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ จะมีความแตกต่างไปส่วนปลีกย่อยตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ชนในชาติแยกย้ายกันอยู่ แต่ถึงแม้จะมีรายละเอียดของเนื้อเรื่องแตกต่างกันออกไปก็ยังคงมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน และเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชนในชาติ

นิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่ถ่ายทอดโดยมุขปาฐะ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 99) ได้ให้หลักสังเกตว่า นิทานพื้นบ้านมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้ว ไม่ใช่ร้อยกรอง
2. เล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาในระยะหลัง เมื่อการเรียนเจริญขึ้น จึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า
3. ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมเป็นใคร
4. ต้องแสดงความคิดและความเชื่อของชาวบ้าน

ส่วนวิเชียร ณ นคร (2531 : 25) กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านานด้วยวิธีมุขปาฐะ กล่าวคือ เล่าสู่กันฟัง และจดจำกันต่อมา จนไม่อาจทราบได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง หรือริเริ่มเล่าเป็นคนแรก
2. เป็นเรื่องที่นิยมเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว กล่าวคือ มุ่งเอารสของเนื้อเรื่องมากกว่ารสของคำ
3. นิทานดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ กล่าวคือ มีลีลาในการดำเนินเรื่องคล้ายคลึงกันแทบทุกเรื่อง เมื่อเปิดเรื่องก็มักจะกล่าวถึงตัวละครเอก พฤติกรรมของตัวละครเอก การพบอุปสรรค และการแก้ปัญหาอุปสรรคจนเป็นผลสำเร็จ จุดสุดยอดของเรื่องมักอยู่ที่ฉากรองสุดท้ายหรือฉากสุดท้าย เมื่อคลี่คลายปัญหาหรืออุปสรรคได้ เรื่องก็จะจบลง
4. นิทานมีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน เมื่อเริ่มเรื่องก็จะเดินเรื่องไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ไม่ค่อยมีการเล่าเรื่องย้อนหลัง หรือยกเหตุการณ์ปลายเรื่องมาเป็นจุดเริ่มเรื่องดังเช่นเรื่องสั้นหรือละครสมัยใหม่

สรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้าน เป็นนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาด้วยปาก และไม่ปรากฏผู้เล่าดั้งเดิม เป็นการเล่าจากความจำที่ได้ฟังต่อ ๆ กันมา เช่น พ่อซึ่งเล่าให้ลูกฟัง เคยฟัง

มาจากปู่หรือย่า ปู่ย่าก็เคยฟังมาจากทวด และทวดก็เคยฟังจากผู้อื่นเล่าอีกที ไม่สามารถสืบสวนได้ว่าผู้เล่า คนแรกคือใคร เช่น นิทานбакเชียงเมียง ซึ่งเป็นเรื่องตลกขบขัน ทราบแต่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบต่อ ๆ กันมานาน มีการดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ ใช้ภาษาง่าย ๆ และนิยมเล่าด้วยภาษาร้อยแก้ว

1.4 ประเภทของนิทานพื้นบ้าน

การจัดประเภทของนิทานพื้นบ้าน นักคติชนวิทยาได้มีความเห็นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในการศึกษาทางคติชนวิทยามีการจัดประเภทของนิทานตามเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area)
2. การแบ่งนิทานตามรูปแบบนิทาน (Form)
3. การแบ่งนิทานตามแบบเรื่องของนิทาน (Type)
4. การแบ่งนิทานตามอนุภาคหรือสารัตถะ (Motif)

1. การแบ่งนิทานตามเขตพื้นที่ (Area)

เป็นการแบ่งนิทานอย่างกว้าง ๆ โดยใช้สหภาพภูมิศาสตร์แบ่งเขต ทุทลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 101-105) ได้กล่าวถึงการแบ่งนิทานออกเป็นเขต ๆ ดังนี้

- 1.1 เขตอินเดีย
- 1.2 เขตที่นับถือศาสนาอิสลาม
- 1.3 เขตชนชาติยิวในเอเชียไมเนอร์
- 1.4 เขตประเทศสลาวิค
- 1.5 เขตรัฐต่าง ๆ แถบตะวันออกของทะเลบอลติก
- 1.6 เขตแหลมสแกนดิเนเวีย
- 1.7 เขตของชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน
- 1.8 เขตประเทศฝรั่งเศส
- 1.9 เขตประเทศสเปนและโปรตุเกส
- 1.10 เขตประเทศอิตาลี
- 1.11 เขตประเทศอังกฤษ
- 1.12 เขตสกอตแลนด์ และไอซ์แลนด์

2. การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (Form)

การแบ่งนิทานตามรูปแบบนั้น ได้มีการแบ่งไว้หลายแนวตามทัศนะและเหตุผลของนักคติชนวิทยา ดังนี้

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 105-110) ได้แบ่งนิทานพื้นบ้านตามรูปแบบของนิทานออกเป็น 5 ประเภท สรุปได้ดังนี้

1. นิทานปรัมปรา (Fairy Tale) เป็นเรื่องสมมติที่ค่อนข้างยาวมีสารัตถะหลายสารัตถะ มีฉากเป็นในฝัน ไม่บอกสถานที่ที่เด่นชัด เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตัวเอกเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เป็นผู้มีอำนาจ มีบุญ มีฤทธิ์เดช ตอนจบของเรื่องจะจบด้วยความสุข

2. นิทานท้องถิ่น (Legend) มีขนาดสั้นกว่านิทานปรัมปรา เป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี โศกลางหรือคตินิยมของพื้นบ้านพื้นเมืองของคนแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเชื่อว่าเป็นจริง เป็นจริงหรือมีเค้าความจริง มีตัวบุคคลจริง มีสถานที่จริง นิทานท้องถิ่นจำแนกออกได้ดังนี้

2.1 นิทานประเภทอธิบาย (Explanatory Tale) เป็นนิทานที่อธิบายสิ่งต่างๆ เช่น อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายสาเหตุของความเชื่อบางอย่าง อธิบายชื่อสถานที่ เป็นต้น

2.2 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น โศกลาง เรื่องผี เรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ การใช้คาถาอาคมและเวทมนต์ เป็นต้น

2.3 นิทานเกี่ยวกับสมบัติที่ฝังเอาไว้

2.4 นิทานวีรบุรุษ เป็นเรื่องที่กล่าวถึง คุณธรรม ความฉลาด ความกล้าหาญของบุคคล ซึ่งส่วนมากเป็นวีรบุรุษภายในชาติ หรือภายในท้องถิ่น

2.5 นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่สมจริง มีเจตนาที่จะสอนความประพฤติ อย่างใดอย่างหนึ่ง

2.6 นิทานเกี่ยวกับนักบวชต่าง ๆ เป็นเรื่องเกี่ยวกับบิณฑการของนักบวชที่เจริญภาวนาจนมีฌานแก่กล้า

3. เทพนิยาย (Myth) เป็นนิทานที่มีเทวดา นางฟ้า เป็นตัวสำคัญ และเทพนิยายนี้มีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติในทางศาสนา

4. นิทานเรื่องสัตว์ (Animal Tale) เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวเอก พูดได้ มีความนึกคิดเหมือนคน มีทั้งที่เป็นสัตว์ป่าและสัตว์บ้าน นิทานเรื่องสัตว์แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

4.1 นิทานประเภทสอนคติธรรม (Fable)

4.2 นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่จบ (Cumulative Tale)

5. นิทานตลกขบขัน (Jest) เป็นเรื่องสั้น ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ อาจเป็นเรื่องของความโง่ กลโกง ความเชื่อ เป็นต้น

กิ่งแก้ว อัดถากร (2519 : 12-14) เป็นนักคติชนวิทยาอีกผู้หนึ่งที่ได้แบ่งนิทานโดยใช้รูปแบบเป็นเกณฑ์ โดยแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ดังนี้

1. เทพนิยาย (Fairy Tale) เป็นเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน ฉากมักจะเป็นแดนสมบัติ ไม่บ่งสถานที่เด่นชัด การพรรณนามักวิจิตรพิสดาร โครงเรื่องจะเป็นทำนองเจ้าชายที่เก่งกล้าสามารถ ผจญอุปสรรคพบเจ้าหญิงครองรักกัน เช่น เรื่อง โสนน้อยเรือนงาม คาวี เป็นต้น

2. นิทานชีวิต (Romantic Tale) อยู่ในโลกของความจริง ไม่เน้นอภินิหาร จะมีขนาดค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน มีการบ่งสถานที่ และเวลาเด่นชัด โครงเรื่องมักเป็นการต่อสู้และการครองรักของพระเอกนางเอก ได้แก่ นิทานชุดอาหรับราตรี นิทานทรงเครื่องของไทย

3. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) มีขนาดค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน ฉากจะเน้นแดนชีวิตจริง โครงเรื่องมักเป็นการลำดับเหตุการณ์ การผจญภัย การต่อสู้ของวีรบุรุษหลายเหตุการณ์เป็นอนุภาค เช่น การผจญภัยของเฮอรัคิวลีส

4. นิทานประจำถิ่น (Local Legend) โครงเรื่องของนิทานประเภทนี้จะเป็นการกระทำ และความสำคัญของบุคคลในท้องถิ่น อำนาจผีสาวเทวดา ซึ่งผู้เล่าเชื่อว่าเป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ในแดนชีวิตจริง ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ ผี เทวดา หรือสัตว์ ขนาดของเรื่องแล้วแต่กรณี เช่น เมืองลับแล เจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ท้าวปราจิต นางอรพิม

5. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) คือ นิยายที่พยายามอธิบายสิ่งที่มีมนุษย์สงสัยและหาคำตอบได้ไม่ว่าทำไม ทั้งนี้เพื่ออธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งของหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ทำไมจึงเกิดจันทรคราส ทำไมมดตะนอยจึงเอวคอด

6. ตำนานและเทพปกรณัม (Myth) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม โครงเรื่องจะประกอบด้วยอนุภาคว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาล โลกมนุษย์ สัตว์สิ่งของ กับว่าด้วยโครงสร้าง ความสัมพันธ์และกฎเกณฑ์ ตลอดจนคุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น พระพิณเณศ พระเมรุกับน้ำท่วมโลก

7. เรื่องสัตว์ (Animal Story) เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวเอก และแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ หากเล่าเป็นเชิงเปรียบเทียบกับชีวิตมนุษย์ เพื่อให้คิดสอนใจ เรียกว่านิทานอุทาหรณ์ (Fable) เช่น เรื่องสุนัขจิ้งจอกกับนกกระสา

8. มุขตลก (Jest) โครงเรื่องจะเป็นเหตุการณ์ขัดแย้งที่ผู้ฟังมองด้วยอารมณ์ขันไม่ถือโทษ ตัวละครเป็นคนทุกประเภท เช่น เรื่องศรีธนญชัย เรื่องดาเถนยายซี

ส่วนวิเชียร ณ นคร (2531 : 42-43) ได้แบ่งนิทานพื้นบ้านโดยอาศัยรูปแบบเป็นเกณฑ์ได้ 12 ประเภท ได้แก่

1. เทพนิยาย (Myth) หมายถึง นิทานที่ว่าด้วยเรื่องเทพเป็นส่วนใหญ่ หรือมีเทพเป็นตัวละครหลัก เนื้อเรื่องมักเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ของเทพยดา เทพเจ้า เทพธิดา และนางฟ้า หรือเป็นเรื่องปรารภกฎการณ์ธรรมชาติที่เทพสร้างหรือกำหนด หรือมีส่วนเกี่ยวข้องก็ได้ ปรากฏการณ์นี้อยู่เหนืออำนาจที่บุคคลทั่วไปจะกระทำได้ จึงดูเป็นเรื่องเกินความจริง

2. นิทานปรัมปรา (Fairy Tale) หมายถึง นิทานเรื่องเก่าแก่ที่แสดงพฤติกรรมของตัวละครว่าเกี่ยวข้องผูกพันอยู่กับอำนาจเหนือธรรมชาติ สะท้อนความเชื่อถือในสิ่งลึกลับโบราณ เช่น ความเชื่อเรื่องเทพ เรื่องอมมนุษย์ เรื่องไสยศาสตร์ และเรื่องสัตว์ใหญ่ เป็นต้น โครงเรื่องอาจประกอบด้วยหลายสารัตถะ เนื้อเรื่องมักจะบ่งบอกแหล่งกำเนิดและฉาก แต่ก็ไม่สามารถบ่งชี้ได้ชัดเจนว่า ณ ที่ใดและอยู่ในช่วงเวลาใด

3. นิทานตำนาน (Chronicle Tale) หมายถึง นิทานซึ่งแสดงกิจการอันมีมาแต่ปางหลังเช่นเดียวกับนิทานปรัมปรา แต่มีลักษณะที่ปรุงแต่งมาจากเรื่องจริง ซึ่งสามารถสืบค้นหาแหล่งกำเนิด ฉาก และช่วงเวลาจริงในประวัติศาสตร์ได้ค่อนข้างชัดเจนกว่านิทานปรัมปรา

4. นิทานคติ (Fable Tale) หมายถึง นิทานที่มุ่งเน้นคำสอนใจหรือสุภาษิตเป็นหลัก โดยมีตัวละครทั้งที่เป็นมนุษย์บ้าง สัตว์บ้าง หรือเทพบ้าง เป็นผู้ดำเนินเรื่อง เนื้อหา

สอดแทรกข้อสอนใจผู้ฟัง ตลอดจนให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกทำนองคลองธรรม โดยวิธีบอกตรงๆ ก็มี ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เรียกนิทานนี้ว่า นิทานคติธรรมบ้าง นิทานสุภาษิตบ้าง และนิทานอุทาหรณ์บ้าง

5. นิทานชีวิต (Romantic Tale) หมายถึง นิทานที่บอกเล่าชีวิตของตัวละคร ซึ่งจำลองไปจากชีวิตจริงของผู้คนในสังคมใดสังคมหนึ่ง ตัวละครในนิทานประเภทนี้มีลักษณะเป็นสามัญชนมากกว่าท้าวพระยามหากษัตริย์หรือชนชั้นสูง บทบาทของตัวละครมักย่ำถึงคุณสมบัติความเป็นมนุษย์ปุถุชน สะท้อนถึงทัศนคติ ค่านิยม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของสามัญชนอย่างกว้างขวาง

6. นิทานวีรบุรุษ (Hero Tale) หมายถึง นิทานที่แสดงวีรกรรมของตัวละครเอก แสดงให้เห็นการต่อสู้ที่กล้าหาญเด็ดเดี่ยว ซึ่งบางครั้งก็ซับซ้อนและยืดเยื้อ แต่ก็สามารถเอาชนะปัญหาและอุปสรรคได้ นิทานประเภทนี้เข้าใจว่าน่าจะมีบุคคลและเค้าเรื่องจริงมาก่อน แต่ต่อมาได้มีการแต่งเติมเข้าไปมาก จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องเกินความจริงไปบ้าง

7. นิทานอธิบายเหตุ (Explanatory Tale) หมายถึง นิทานที่มุ่งอธิบายความเป็นมาของปรากฏการณ์ธรรมชาติ เทพเจ้า คน สัตว์ พืช สถานที่ และถ้อยคำสำนวน เป็นนิทานเก่าแก่อีกประเภทหนึ่งที่แพร่หลายมาก

8. นิทานตลก (Jest Tale) หมายถึง นิทานซึ่งมุ่งแสดงความขบขันเป็นสำคัญ บางครั้งอาจมีลักษณะหยาบโลนปนอยู่บ้าง โครงเรื่องไม่สลับซับซ้อนและเนื้อหาไม่ยาวมากนัก แก่นเรื่องอยู่ที่การใช้คำ ซึ่งบางเรื่องใช้คำที่มีความหมายสองแง่ การเล่าจึงเน้นอยู่ที่กลวิธีของผู้เล่าที่จะให้ผู้ฟังเกิดความขบขัน ควบคู่ไปกับความคมคายของถ้อยคำหรือเหตุผลของเรื่อง

9. นิทานสัตว์ (Animal Tale) หมายถึง นิทานซึ่งมีตัวละครเกือบทั้งเรื่องเป็นสัตว์ แก่นเรื่องแสดงถึงความฉลาด อุบาย กลวิธีแก้ปัญหาเป็นเรื่องหลัก และอาจจะมีเรื่องคุณธรรม ซึ่งสามารถใช้เป็นอุทาหรณ์ได้ เป็นเรื่องรอง

10. นิทานเข้าแบบ (Formula Tale) หมายถึง นิทานที่ถูกเรื่องโดยการสร้างรูปแบบพิเศษแตกต่างไปจากนิทานประเภทอื่น ๆ เช่น ตั้งคำถามผู้ฟัง เล่าต่อเนื่องโดยไม่รู้จักจบหรือสืบทอดเนื้อเรื่องเป็นลูกโซ่ เป็นต้น นิทานประเภทนี้แบ่งได้เป็น 4 ชนิด คือ

10.1 นิทานไม่รู้จบ หมายถึง นิทานที่มีความยาวไม่จำกัด กล่าวคือ เล่าต่อเนื่องไปได้โดยไม่มีจุดจบหรือไม่มีวันจบ จนกว่าผู้ฟังจะเบื่อหน่ายหรือรำคาญจึงจะหยุดเล่า เป็นนิทานสำหรับเด็กเล็กซึ่งสนใจสิ่งที่มีลักษณะซ้ำ ๆ กัน

10.2 นิทานไม่จบเรื่อง หมายถึง นิทานที่เล่าหลอกล่อให้เกิดความสนุกสนาน มักจะเริ่มต้นจากเรื่องที่น่าสนใจในท้องถิ่น ดำเนินการเล่าด้วยการจบลงอย่างกะทันหัน โดยไม่มีผู้ใดคาดมาก่อนว่าจะจบลงอย่างรวดเร็วอย่างนั้น

10.3 นิทานหลอกผู้ฟัง หมายถึง นิทานที่ผู้เล่าเจตนาให้ผู้ฟังเกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเล่านิทานขึ้น โดยตั้งคำถามให้ผู้ฟังร่วมตอบ แต่มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ เมื่อเฉลยแล้วปรากฏว่า คำตอบนั้นมักเป็นคำตอบที่ขาดเหตุผลและน่าขัน

10.4 นิทานลูกโซ่ หมายถึง นิทานที่มีเรื่องราวดำเนินไปอย่างเดียว แต่มีตัวละครหลายตัว และมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกันเป็นทอด ๆ พฤติกรรมนั้นบางครั้งอาจไม่สัมพันธ์กับตัวละครเดิมก็ได้ เช่น เรื่องยายกับตาปลุกกล้วยปลุกงาให้หลานเฝ้า เป็นต้น

11. นิทานปริศนา (Riddle Tale) หมายถึง นิทานที่มีเนื้อเรื่องหรือถ้อยคำผูกขึ้นมาเป็นเงื่อนไขให้แก้ ให้ทาย หรือให้คิด เพื่อให้ผู้ฟังได้ร่วมแสดงความรู้ ความเห็น ต่อนิทานที่ได้ฟังหรืออ่าน

12. นิทานภูตผี (Ghost Tale) หมายถึง นิทานที่มีตัวละครเป็นผีรวมอยู่ด้วย หรือมีผีเป็นตัวดำเนินเรื่อง

นอกจากนี้ ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2526 : 133-136) ได้แบ่งประเภทนิทานพื้นบ้านไทย ตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบ โดยแบ่งออกเป็น 11 ประเภท ได้แก่

1. เทวปกรณ์ หรือเทพปกรณ์
2. นิทานศาสนา
3. นิทานคติ
4. นิทานมหัศจรรย์ หรือเทพนิยาย
5. นิทานชีวิต
6. นิทานประจำถิ่น
7. นิทานอธิบายเหตุ
8. นิทานสัตว์
9. นิทานเรื่องผี
10. นิทานมุขตลก

11. นิทานเข้าแบบ

ซึ่งนิทานแต่ละประเภทจะได้กล่าวโดยละเอียดดังนี้

1. เทวปกรณหรือเทพปกรณัม เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาลโครงสร้างและระบบของจักรวาล มนุษย์ สัตว์ ปราภฏการณธรรมชาติ เช่น สม ฟ้า กลางวัน กลางคืน ตลอดจนพิธีกรรม การประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ

2. นิทานศาสนา หมายถึง เรื่องเกี่ยวกับศาสนา มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แนะนำการประพฤติปฏิบัติ โครงเรื่องจะยึดหลักพุทธศาสนาเป็นสำคัญ นิทานศาสนาของไทยจะมีที่มาจากพุทธประวัติอรรถกถาชาดก ปัญญาสาตก โดยมีตัวละครเป็นพระพุทเจ้า พระโพธิสัตว์ บุคคลสำคัญในศาสนาพุทธ

3. นิทานคติ หมายถึง นิทานที่มีเรื่องไม่ยาวนาน การดำเนินเรื่องไม่ซับซ้อน ตัวละครอาจเป็นคนหรือสัตว์ก็ได้ แนวคิดที่ปรากฏในเรื่องเน้นการสั่งสอนด้วยจริยธรรม การเล่านิทานคตินั้นผู้เล่ามักชี้ให้เห็นผลดีและผลร้ายของกรรมในตอนท้ายเสมอ

4. นิทานมหัศจรรย์ หรือเทพนิยาย เป็นนิทานขนาดยาว ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของวิเศษ อิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ตัวละครมักเป็นกษัตริย์ เจ้าชาย เจ้าหญิง ตัวร้ายมักเป็นยักษ์ ความมหัศจรรย์ ที่พบในนิทานนั้น ได้แก่ การเหาะเหินเดินอากาศ การแปลงกาย การสาป การชุบชีวิต ของวิเศษ การเนรมิตร

5. นิทานชีวิต หมายถึง เรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง ระบุสถานที่และเวลานั่นเอง เรื่องเล่ามีขนาดค่อนข้างยาว แนวคิดส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความรัก การต่อสู้ การผจญภัย อาจมีเรื่องอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ หรือความมหัศจรรย์ แต่มีลักษณะที่ผู้ฟังเชื่อเป็นสิ่งที่เป็นไปได้มากกว่าอิทธิปาฏิหาริย์ ที่ปรากฏในนิทาน

6. นิทานประจำถิ่น คือ นิทานที่มีเรื่องราวที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริง ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจเป็นบุคคลสำคัญในท้องถิ่น มีขนาดของเรื่องไม่แน่นอน เรื่องราวอาจแปลกพิสดาร มีตัวละครและสถานที่บ่งไว้ชัดเจน อาจเป็นเรื่องของบุคคลในประวัติศาสตร์หรือคนสำคัญของเมือง ตัวละครอาจเป็นมนุษย์ เทวดา หรือผีนางไม้

7. นิทานอธิบายเหตุ คือ นิทานที่อธิบายถึง กำเนิด หรือความเป็นมาของสิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ อาจอธิบายถึงการกำเนิด สัตว์บางชนิด สาเหตุที่สัตว์บางชนิดมีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กำเนิดพืช ดวงดาว มนุษยชาติ หรือสถาบัน เรื่องประเภทนี้มักจะสั้นและเล่าอย่างตรงไปตรงมา

8. นิทานสัตว์ เป็นนิทานที่มีสัตว์เป็นตัวเอก นิทานสัตว์โดยทั่วไปมักแสดงให้เห็นความฉลาดของสัตว์ชนิดหนึ่ง และความโง่เขลาของสัตว์อีกชนิดหนึ่ง สัตว์ที่เป็นตัวเอกมีลักษณะเป็นตัวโกงที่เยือกเย็นแกล้งเอาเปรียบคนหรือสัตว์อื่น ความสนุกของเรื่องอยู่ที่ความขบขันจากการหลอกลวงหรือการตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก อันเนื่องจากความโง่ของสัตว์

9. นิทานเรื่องผี เป็นเรื่องเล่าที่มีผีต่าง ๆ นานาหลายประเภท บางประเภทไม่ปรากฏชัดว่ามาจากไหน เกิดขึ้นอย่างไร แต่มีบางประเภทเป็นวิญญาณของคนที่ตายไปแล้วกลับมาหลอกหลอนผู้ที่มีชีวิตอยู่ ด้วยรูปร่างและวิธีการต่าง ๆ

10. นิทานตลก เป็นเรื่องขนาดสั้น โครงเรื่องไม่ซับซ้อน มีเพียงอนุภาคเดียวตัวละครอาจเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ได้ จุดสำคัญของเรื่องอยู่ที่ความไม่น่าเป็นไปได้ต่าง ๆ สติธ ทอมป์สันได้ประมวลแนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในมุขตลกกว่ามี 16 ประการ คือ ความฉลาด ความโง่ การชนะการแข่งขันด้วยกลลวง การต่อรองแบบกลลวง การขโมยและหลอกต้ม การหนีโดยใช้กลลวง การล้อลวง และผิดประเวณี กลลวงที่ทารุณ กลลวงโดยวิธีแข่งขัน การปลอมแปลง การกล่าวหาที่ผิด ภรรยาที่เลว ความเกียจคร้าน คนหูหนวก นักบวช และการโหม

11. นิทานเข้าแบบ หมายถึง นิทานที่มีแบบสร้างพิเศษ นิทานประเภทนี้โครงเรื่องมีความสำคัญเป็นรองของแบบสร้าง การเล่าก็เล่าเพื่อความสนุกสนานของผู้เล่าและผู้ฟังโดยแท้ บางเรื่องอาจใช้ในการเล่นเกม มีหลายแบบ เช่น นิทานลูกโซ่ นิทานหลอกผู้ฟัง นิทานไม่จบเรื่อง และนิทานไม่รู้จบ

3. การแบ่งนิทานตามเรื่องของนิทาน (Type)

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 110) ได้แบ่งนิทานตามเรื่องโดยอ้างถึงวิธีการแบ่งนิทานตามแบบเรื่องของอานตี อาร์เน (Antti Aarne) และแบ่งนิทานออกเป็น หมวดใหญ่ 3 หมวด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. นิทานเกี่ยวกับสัตว์
2. นิทานชาวบ้านทั่วไป ซึ่งแยกย่อยได้หลายประเภท เช่น นิทานเกี่ยวกับเวทมนต์คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับยักษ์ รากษส และนิทานแบบโรแมนติก ซึ่งมักอยู่ในขอบเขตของความสมจริงเสมอ

3. นิทานตลกขบขัน ซึ่งแยกย่อยได้มากมายหลายประเภท เช่น นิทานเกี่ยวกับคนโง่คนฉลาด นิทานโกหก นิทานเกี่ยวกับสามภรรยา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ ก็มี ได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ การตกปลา เป็นต้น

ส่วนการแบ่งนิทานเป็นหมวดใหญ่ 3 หมวด ตามวิธีการของแอนตี อาร์เน (Antti Aarne) นั้น จะมีการแบ่งเป็นแบบเรื่อง (Type) ออกเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ หมวดนิทานเรื่องสัตว์ หมวดนิทานทั่วไป และหมวดนิทานตลกขบขัน ซึ่งเป็นการแบ่งย่อยประเภทของนิทาน โดยให้หมายเลขไว้เพื่อสะดวกในการค้นคว้า

4. การแบ่งนิทานตามอนุภาคหรือสารัตถะ (Motif)

การแบ่งนิทานที่ สตีธ ทอมป์สัน (Thompson : 1964 อ้างถึงใน วิเชียร ณ นคร 2531: 39) แบ่งตามประเด็นสำคัญของเรื่องที่เรียกว่าอนุภาคหรือสารัตถะของเรื่อง คือ จุดสำคัญหรือประเด็นสำคัญของเรื่อง ซึ่งจะขึ้นยงเป็นแกนของเรื่องอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลงไม่ว่านิทานเรื่องนั้นจะเล่ารายละเอียดแตกต่างกันออกไปอย่างไร อนุภาคหรือสารัตถะของนิทาน เช่น มีของวิเศษ การแปลงกาย การขอพร การอุ้มสม การเลือกคู่ การเสี่ยงทาย ก็จะไม่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531 : 65-66) กล่าวถึงการแบ่งนิทานพื้นบ้านตามอนุภาคหรือสารัตถะ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ

1. ตัวละครสำคัญในเรื่องจะแปลกพิสดารกว่าตัวอื่น หรือมีบางสิ่งบางอย่างเป็นพิเศษ เช่น เป็นหอยสังข์ เป็นลูกคนสุดท้าย เป็นคู่แฝด เป็นเจ้าหญิงดกยาก หรือเป็นลูกกำพร้า เป็นต้น

2. เป็นต้นเหตุสำคัญให้เรื่องเกิดขึ้นดำเนินไป หรือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเรื่อง อนุภาคหรือสารัตถะที่สำคัญ ๆ ของนิทานไทย เช่น การชุบตัว การเรียกเนื้อเรียกปลา การแปลงกาย การขอพร และการอธิบายน เป็นต้น

3. อนุภาคหรือสารัตถะหนึ่ง ๆ จะเป็นเหตุการณ์เดียว แต่นิทานในเรื่องหนึ่งมีหลายสารัตถะ

การแบ่งนิทานตามอนุภาคหรือสารัตถะนี้เป็นการแบ่งนิทานที่ละเอียดกว่าการแบ่งนิทานตามแบบเรื่อง (Type) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดหมวดหมู่ จัดระเบียบของนิทานให้ชัดเจน และศึกษาได้ง่าย

1.5 คุณค่าของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งสะท้อนความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยม และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย นักคติชนวิทยาได้ให้ความสนใจศึกษาและรวบรวมไว้มากมาย ทั้งนี้เนื่องจากนิทานพื้นบ้านมีคุณค่าซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. เป็นต้นกำเนิดของวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น วรรณกรรมอีสาน เรื่องชูลุนางอ้าว จำปา สิ้นตัน กาละเกด สังข์ศิลป์ชัย ปลาแดกปลาสมอ ท้าวหมาหุย ท้าวกำกาดำ ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น
2. ให้ความรู้ด้านภาษา ศัพท์ สำนวน เช่น นิทานเรื่อง คาคดสิทุขบ่พ่อนมี ซึ่งเป็นชื่อนิทานที่มาจากฉายาหรือภาคีของชาวอีสาน จากสำนวนที่ว่า “คาคดสิทุขบ่พ่อนมี คาคดสิดีบ่พ่อนฮ้าย คาคดสิได้บ่พ่อนเสีย คาคดสิเป็นผัวเมียบ่พ่อนฮ้าง” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนิทานมหาสารคาม อีกหลายเรื่อง ที่มีสำนวนของอีสาน เช่น ในเรื่อง ชูลุนางอ้าว นกจอกน้อยและนกกระจอก
3. สะท้อนสภาพวิถีชีวิต เช่น นิทานเรื่อง พ่อเผ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง สะท้อนเรื่องการไปหาใบตองมาหุงหลังคาบ้าน หรือในเรื่อง ลูกเขยใหม่ สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในครอบครัวขนาดใหญ่ ซึ่งมีการนั่งล้อมวงรับประทานอาหารกับพื้นและมีอาหารแบบชาวอีสาน คือ ปั่น เวลารับประทานอาหารต้องใช้วิธี “จ้ำ” ทำให้เกิดเรื่องตลกขบขันจนกลายเป็นนิทานล้อเลียนผู้ที่มีความเขินอาย เวลารับประทานอาหารว่า “เขยใหม่” หรือ “สะไกใหม่” ส่วนในเรื่อง หากินบ่พ่ฆาน และปลาแดกปลาเซ่งนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการหาอาหารคือการไปหาปลา ซึ่งเป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของชาวมหาสารคามและชาวอีสาน
4. สะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์ เช่น ในนิทานเรื่อง กุดนางโย ทำให้ทราบลักษณะของกุดและบริเวณที่ตั้งของกุด นิทานเรื่องทุ่งกุลาร้องไห้ ทำให้ทราบสภาพผิวดินของจังหวัดมหาสารคามบางส่วนในอดีต เรื่องประวัติบ้านสอง แสดงให้เห็นถึงแหล่งน้ำในจังหวัด นิทานเรื่อง คนเห็ดเกลือ ทำให้ทราบว่าสภาพผิวดินของจังหวัดมหาสารคามมีเกลืออยู่มาก เป็นต้น
5. สะท้อนขนบธรรมเนียมในท้องถิ่น เช่น นิทานเรื่อง ปู่กับลูกสะไภ้ ได้กล่าวถึงการไปสมมาปู่ เรื่องบักโลน แสดงให้เห็นถึงการสู่ขวัญเมื่อประสบเหตุการณ์ที่เลวร้าย เรื่อง ผัวกับเมีย (1) สะท้อนให้เห็นถึงการเกี้ยวสาว เป็นต้น

6. สะท้อนประเพณีของท้องถิ่น เช่น นิทานเรื่อง ผาแดงนางไอ่ สะท้อนที่มาของประเพณีบุญบั้งไฟ เรื่องผู้ใหญ่อ้นกับผู้ใหญ่น้อย สะท้อนที่มาของบุญเบิกฟ้า เรื่อง ผะเหวด สะท้อนที่มาของบุญผะเหวด หรือบุญมหาชาติ เป็นต้น

7. สะท้อนวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ในนิทานเรื่อง แม่หม้ายกับแคน และบักก้ากาดำ สะท้อนเครื่องดนตรี คือ แคน และในเรื่อง คำลั่น สะท้อนให้เห็นการแต่งกาย คือ ผ้าถุง เรื่อง หากินบ่หามา สะท้อนให้เห็นผ้าขาวม้า เป็นต้น

8. สะท้อนความเชื่อ เช่น ในนิทานเรื่อง ผีกองก้อย หรือบักเก็บชีคร้าน สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องผี เรื่องปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่อง อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เป็นต้น

9. สะท้อนค่านิยมของคนในท้องถิ่น เช่น ในนิทานเรื่อง คนโลภมาก ทำให้ทราบว่าคนมีค่านิยมในวัตถุสิ่งของ เรื่อง กำพร้าไก่แก้ว ทำให้ทราบค่านิยมเรื่องความกตัญญูของลูกชายที่มีต่อแม่ และเรื่องบอดดาโส (1) และบอดดาโส (2) แสดงถึงค่านิยมยกย่องคนขยัน เป็นต้น

10. สะท้อนให้เห็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เช่น เรื่อง เพี้ยชันแก้ว สะท้อนการตั้งเมืองมหาสารคาม

11. สะท้อนให้เห็นบุคคลสำคัญในท้องถิ่น เช่น เรื่องนางทองคำ เพี้ยชันแก้ว นายจำลองเส้นทางคำอืดสู่อ่างทองคำ เป็นต้น

12. เป็นเครื่องสอนศีลธรรมและให้ข้อคิดต่าง ๆ เช่น เรื่องลูกแฝด และยายแม่หม้าย สอนให้ทำบุญกุศล เรื่อง เงินเต็มพำปอผญาเต็มพุงทำให้ทราบคติสอนใจของชาวอีสาน เป็นต้น

13. ให้ความบันเทิง เช่น นิทานมุขตลกต่าง ๆ ในเรื่อง หวีเป่ คำลั่น หลวงพ่อบักหมี่ หลวงพ่อกะทอเกลือ หลวงพ่อหวงคาย ฯลฯ นิทานเหล่านี้นอกจากให้ความสนุกสนานแก่ผู้ฟังแล้วยังเป็นเครื่องปลดปล่อยอารมณ์ของผู้เล่าอีกด้วย จึงเป็นที่ชื่นชอบแก่คนทั่วไป

1.6 ประโยชน์ของนิทานพื้นบ้าน

1. ให้ความบันเทิง เป็นเครื่องผ่อนคลายอารมณ์
2. ให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ และให้ข้อคิดหรือคติเตือนใจ
3. เป็นสิ่งเชื่อมโยงสายใยในครอบครัว และสร้างความสัมพันธ์ในหมู่คณะ
4. ควบคุมศีลธรรม จรรยา ของคนในสังคม

5. เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด และความรู้ด้านอื่น ๆ เช่น คติความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ เป็นต้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจสภาพชีวิตและสังคมในท้องถิ่น ทำให้สังคมมีระเบียบ ให้คุณค่าด้านภาษา เป็นสายใยแห่งความอบอุ่นในครอบครัว ให้ความบันเทิง และเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ ความคิด จากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

หนังสืออ้างอิง

กิ่งแก้ว อัครถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.

กุหลาบ มัตติกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

ทัศนีย์ ทานตะวณิช. การศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียง (ระดับต้น). โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522.

ประคอง นิมมานเหมินทร์. "นิทานพื้นบ้านในประเทศไทย." ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย อ หน่วยที่ 1-7, หน้า 133-178. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531.

ประเทือง คล้ายสุนทรณ์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2531.

วิเชียร ณ นคร. "รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษานิทานพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช." นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2531. (อัดสำเนา)

2. ฌญา

ฌญา เป็นวัฒนธรรมการสื่อสารของชาวอีสาน ซึ่งเกิดจากการอวยพร การสั่งสอน หรือกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงช่วง การลงครกกระเดื่องตำข้าว การลงแขก และการอ่านหนังสือผูก

ฌญา ตรงกับคำว่า ปรัชญา หรือปัญญา ในทัศนะของชาวอีสานถือว่าเป็นแนวทางไปสู่ความรู้ ภาษาถิ่นอีสานใช้เสียง ผ แทนเสียง พร และ ปล เช่น เปรด อีสานใช้ ผัด โปรด เป็น ผัด

การจ่ายฌญา คือ การพูดฌญาโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง ซึ่งต้องอาศัยการเป็นพหูสูตร จดจำ ร่ำมาก มีไหวพริบปฏิภาณ เพราะฌญาเป็นคำพูดที่คิดขึ้นแบบกลอนสวด หรืออาจจดจำวรรณกรรมพื้นบ้านด้วยความจำใจ ฌญาบางบท เป็นกลอนที่บ่าวสาวผูกขึ้นเพื่อกล่าวเสียดสีในเรื่อง ความรัก กระเทย กระเทียบเปรียบเปรย

ลักษณะของฌญา

1. เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ ชี้ให้เห็นคุณธรรมความดี เช่น
“แสนสิทุกซึกขอกขอดแลงาย
อย่าได้ลืมหาคำสัตย์ เทียงจริงคำมัน”
2. คำเป็นพูดที่เหมาะสมแก่การ กล่าวคือ ฌญาแต่ละประเภทจะใช้ในโอกาสที่ต่างกัน
ฌญา มี 3 ลักษณะ คือ ฌญาเครือ ฌญาท้อม และฌญาอวยพร
ซึ่งแต่ละประเภทมีลักษณะ ดังนี้

2.1 ฌญาเครือ มีลักษณะยาว เช่น บทเกี่ยวพาราสี ได้ตอบระหว่างชายหญิง

ตัวอย่างเช่น

ชาย เหลียวเห็นเข้าในนาคืออยากเกี่ยว คืออยากเกี่ยวเจ้าของเข้ากะท่อน เจ้าของทำนาว่าง
ลงนាយวหลายโยชน์ เจ้าผายผัดให้กำด้ามเกี่ยวนำแนเป็นหยัง

(พื้มองเห็นข้าวในนาห้องแล้วนีกอยากเกี่ยว ทั้งอยากเกี่ยวเจ้าของข้าวอีกด้วย โอน้องผู้ทำนา
กว้างใหญ่ยาวจะไม่ปราณีให้พี่เกี่ยวข้าวด้วยหรือ)

หญิง โอ้อำมทำมนาตามลูกพื้งามบ่แพ้นแล้ว บ่มีฮวงสิเกี่ยว งามแต่กกดกแต่ต้นฮวงสิ
เกี่ยวกะบ่มี

(ข้าวงามถึงตามแต่ต้น รวงก็จะตกเมล็ดให้เกี่ยวไม่มีหรอก)

ชาย เหลียวเห็นเขานาท่งมาเชียวงามแทนอ คืออยากมาอยู่ซ้อนกินเข่าอ่อนเชียวเด้อ
(เห็นข้าวในนาของน้องงอกงามมากจนพ่อยากมาอยู่กินด้วย)

หญิง เจ้าแม่แนวนนามแบ้มหากินไกลแต่เจ้าบ้านจวนค้ำบ มาพ้อพุ่มบกเขือมา พ้อเครือ
บกแข็งสังเรียนเข้าบ่อยากหนีแท้ เจ้าสิมาเหลียวอีกยื้อกินใบเจ้าบ้านพื้นโล่บ่มีเจ้าของ พื้นกะเผามี
เจ้าพื้นกะหวง เจ้ากะละสาติเครือกก ตกสาดีเครือเหง่ากกกะเดาตันเก่า ซ่อยสิมากินเข้าเหม่านำเจ้าแนนน

(พี่ชายทำไมมาหากินไกลนักไม่กลัวจะค้ำหรือ พี่มาพบพุ่มมะเขือก๊วนเรียนไม่อยากหนี ทำท่า
หิวอยากกินใบไม่กลัวเจ้าของเขาจะไล่หรือ เจ้าของเขาก็ยอมหวง หากพี่จะจากคนรักเก่าได้ น้องก็จะ
รับรักพี่แนนน)

ชาย ของเก่านี่ชมเปิดหายเหย บ่ปานของเสน่หา ใหม่มาชมซ้อน
(ของเก่านี่ชมแล้วก็เบื่อ ไหนจะสู้ของใหม่ได้)

หญิง ไทไกลนี้เงงเลงน้ำชา บ่ปานใส่ตั้งหลังไทใกล้น้ำแจ่วซิงช่อยดอก
(ที่นั่นคนบ้านไกลไหนจะสู้คนบ้านใกล้ของน้องได้)

เจ้าสิบ่เก็บดอกหวานบ้านพื้นมาชม เจ้าสิวนเรียนสับดอกกะเจียวแคมฮั่ว
(น้องจะไม่เก็บดอกไม้บ้านอื่นมาชื่นชมหรือ จะวนเรียนเก็บแต่ดอกผักกิมรื้อบ้านนั้นหรือ)

ชาย โอนอ เจ้าผู้บูชาสร้อยสุคนธาบ่เพยกลิ่น เก้าแม่ น้ำสับแม่ น้ำหอมฮู้ฮอดพี่ชาย พี่จึงดู
ดงต้นประสงศ์ต้นมาฮอดใจประสงศ์อยากฮู้พระนางน้องผู้จึงได้

(โอ้น้อง ผู้เปรียบเหมือนดอกไม้หอมจรไกลไปถึงพี่ พี่ตั้งใจมานี้เพื่อที่จะได้รู้จักน้อง)

หญิง น้องเปรียบดังดอกไม้บุปผชาติกลิ่นเหม็น หมู่มารามาเห็นบินกลายบ่มาใกล้ อ้ายอย่า
มายอฮ้อมล่อให้หนูติดผม อย่าสะมาครมหลอกให้ผู้หญิง เป็นฮ้างหลายนา

(น้องเปรียบดังดอกไม้กลิ่นเหม็น หมู่มารต่างบินไกล พี่อย่ามายกยอให้น้องหลงผิดอย่ามา
ตีโวหารหลอกให้น้องตายใจเลย)

ชาย น้องเอยอันว่าอ้ายนี้ตึกแหวังปลา ทำนาก็หวังจะได้ข้าว ฟันโพทหวังปลูกถั่ว บ่เคย
ตั่วะหลอกล่อให้ปลาเดินใส่หลุมดอกน้อง

(น้องเอยพี่ทอดแท้เพราะหวังปลา ทำนาก็หวังจะได้ข้าว บุกเบิกที่ดินก็หวังปลูกถั่วพี่ไม่
โกหกน้องดังหลอกให้ปลาตกหลุมดักหรง)

หญิง ชันอ้ายเว้าจ้งสันกะหากส่วนบุญหลาย ถึงสิมณะตายกะบไลสิมเจ้าสิคอยเอาจนได้
บไลไปเป็นอื่น แมนสิอยู่ฟากฟ้าสิน่าถิ่นทกเอา

(ถ้าพี่พูดเช่นนี้ก็เห็นว่า เป็นบุญของน้อง แม้หากจะตายก็ไม่สิมพี่ จะคอยพี่ไม่เป็นอื่นไป)

ชาย อันวาจาผู้หญิงนี้คือทางหมาแม่ ลอดข้ามฮั่วไปแล้วกะเลาคืนตัวละน้อง

(คำพูดของผู้หญิงเปรียบเสมือนทางสุนัข เมื่อเวลาสุนัขลอดข้ามรั้วทางจะงอเข้าเมื่อข้ามพ้น
ไปแล้วก็จะเหยียดเหมือนเดิม)

หญิง คำใดจ้งเว้าคั่นบ่เอาน้องบ่ว่า แนวชายมักหลายหน้าแฟนห้อยอยู่จ้งปลาเนินา

(ถ้าไม่จริงน้องคงไม่พูด ถ้าไม่รักน้องก็ไม่ว่า ผู้ชายก็หลายใจ)

ชาย น้องอย่าเว้าจ้งนั้นมันคือสันใสกัน ยาว ๆ ไว้คือ สายโทรเลขนี้เป็นหยั่ง อย่าสิสันอ้อม
ป้อมคือก้อมซีไ้ก่กือหลายตอน

(น้องอย่าพูดเหมือนตัตรอน ขอให้สิบไมตรีต่อกันเหมือนสายโทรเลข อย่าทำให้ขาดน้ำใจ
เหมือนกึ่งกือที่ชอบชดตัวกลม)

หญิง อ้ายเอยโบราณว่า คำชายมันเบาคือขี้หนู เห็นผู้สาวแตก่วนเอางจริงนั้นแมนบ่มี

(พี่เอยโบราณว่า คำชายนั่นเบาเหมือนปุยนุ่น เมื่อเห็นสาวเอางจริงก็วิ่งหนี)

ชาย อันคำผู้ชายนี้คือหินหนักหมื่นตัว ถ่มลงน้ำจมปุดแมนบ่พุดตัวละน้อง

(น้ำคำของชายนั้นเปรียบเหมือนหินหนัก หากโยนทิ้งลงน้ำก็ย่อมจมแน่นอนน้อง)

หญิง อ้ายนี้เปรียบดังแมงกะเบื้อยเพ่งแสงชมดอก ชมดอกนั้นดอกนี้ใจเร่รักหลาย

(ที่นั่นเปรียบดังแมลงงูเกี่ยวชมดอกไม้ ชมดอกนั้นดอกนี้เร่รักหลายใจ)

ชาย (น้องเอยความฮักอ้ายนี้มันกลุ่มคือ กะสุ่มจุมหัว ความฮักมาพอ ๆ เอากะทองจุมไว้

(น้องเอย ที่นี้กลุ่มเพราะรักน้องมันกลุ่มเหมือนเอาสุ่มมาครอบหัว)

หญิง อ้ายอย่าติแกลงเว้าเอาเลามาปลูก บ่แมนเชื้อชาติอ้อยกินได้กะบ่หวาน

(จารุวรรณ ธรรมวัตร ม.ป.ป. : 42-59)

2.2 ผญา ก้อม เป็นบทผญาสั้น ๆ มักใช้สั่งสอน หรือให้ข้อคิด เช่น

“ควายตุ้มักชน คนจนมักเว้า”

“คาดสิได้บิณมาคือนกเง้า คาดสิได้บิณเจียเจ็ดหนี”

ตัวอย่างผญา ก้อม ที่เป็นภาษิต เช่น

ไทโกลนี้ เจงเลงน้ำแจ่วซ่า ปคือไสตั้งหลัง ไทโกลน้ำแจ่วซิง

(อย่าเห็นซี้ดีกว่าไล่)

บ้านโกลป่าได้อยู่เฮือนแพ บ้านโกลเซปได้กินปลาแดก

(โกลเกลือกินต่าง)

สิบตำลึงอยู่ปากน้ำ อย่าฟ้าวอ้าวคึงหา สองสสิ่งมามีให้ฮีบ กำมาเมียน

(สิบเบี้ยโกลมีมือ)

เฮือคาแก้งเกรียนเห็นให้เกรียนแก่ บาดท่าฮอดแม่น้ำเฮือสิได้แก่เกรียน

(น้ำพืงเรือ เสือพืงป่า)

อย่าได้เก็บดอกหวานบ้านเผิ่นมาชม ให้เจ้าอดสาตมดอกกะเจียวแคมฮั่ว

(จงรักสาวบ้านโกล)

ชาดบ่เคยซี้ข้างย่านหย่องพาดก ชาดบ่เคยตำครกสากกะเบือสิพาเดิน

(คนซี้เกียจทำอะไรก็ไร้ผล)

ทุกซียากฮ้ายข้าวชาดแลงงาย อย่าได้ลิ้มคำสัตย์เที่ยงจริงคำมัน

(เสียซี้พอยาเสียสัตย์)

เชื้อชาติข้างแนวสูงบ่ฮอนต่ำ ชาดคนกำไย่กะบ่ขาว

(กาย่อมเป็นกา หงสีย่อมเป็นหงส์)

แนวหมากต้องบ่ฮอนหล่อนไกลกก แนวหมดกบ่ฮอนมีหัวล้าน)

(ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้น)

ของกินบ่กินมันเน่า ของเก่าบ่เล่ามันลืม

(มีของแต่ไม่รู้จักใช้ก็จะเสียประโยชน์ไป)

นุ่งเสื้อลายหมาเห่า คั้นควมเก่ามันผิดกัน

(อย่าฟั่นฝอยหาตะเข็บ)

ให้เจ้าอดสาเฮือนกินปลาไหลแทนเฮียน อดสากินต่อนขึ้นไว้แทนเนื้อ เมื่อยามทิว

(อดเปรี้ยวไว้กินหวาน)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร ม.ป.ป. : 42-59)

2.3 ฅญาอวยพร มีลักษณะดังนี้

อวยพรตำรวจ

ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์สามารถในการทำงาน
 คอยให้ศานติสุขแก่ชนทั้งค้ำย
 คอยปราบปรามคนร้าย ชโมยโจรลักลอบ
 ผู้ประพฤติชอบผิดกฎหมาย ฝ่ายบ้านอาญาแห่งต้องส่งชัง
 สาธุเด้อ บุญกุศลอันเจ้าตั้งในพุทธศาสนา
 จงมา เป็นอาวุธปราบหมู่มารทั้งค้ำย
 ยามปราบปรามคนร้าย อันตรายอย่ามาจน
 ให้มีเกียรติปรากฏ ให้มียศเหลือล้น ให้โจรย่านสิ้นสาย
 ส่วนชีวิตชั้นก็ให้เลื่อน ส่วนเงินเดือนก็ให้ได้ ชั้นหน้าทวีคูณ
 ด้วยผลบุญกุศลที่เจ้าทำวันนี้ จงเป็นสักขีทำน พยานบาดลาโลก
 อย่าได้บกดบดแห่งสตาจค์ แบ่งให้แก่ณถ
 ให้ชื่อเสียงดังโป่งป้างกระเดื่องเมืองไทย
 บัดตายไป ให้มีวิมานทองรับรองอยู่เมืองฟ้า

ฅญาอวยพรคนทั่วไป

ยามเข้าอย่าให้ชวย ยามสวຍอย่าให้เวร ยามเพลอย่าได้เสีย ยามเทียຍอย่าได้ฮ้าย ยาม
 ปายอย่าได้ฮ้อน ยามนอนหลับให้ได้เงินพัน ยามนอนผืนให้ได้เงินหมื่น ยามนอนตื่นให้ได้เงินแสน
 แบนมือไปให้ได้แก้วมณีโชติ โทษฮ้ายอย่ามาพาล มารฮ้ายให้หายเสียที ไปทางน้ำให้มีผู้สงเฮือ ไป
 ทางเหนือให้มีผู้ช้อย

อวยพรแก่คนทั่วไป

ฉันจะอวยพรให้ชัยโยสิทธิโชค โรคอย่ามีผิอย่าพาน มารอย่าเห็น เวรอย่าเกาะเคราะห์
อย่าไกลให้ไกลข้างทางเหิน ยามเจ้ายกย่างเย็น ยามเจ้าเดินดั่งดิน ยามเจ้าผันผันไปถิ่นทางใด สวัสดิ์
มีชัยถึงลีไปทางใดหมู่ภัยอย่าขวางกัน ให้อายุเจ้ายืนยาวมันพันปีข้ามล่วงทรัพย์สมบัติทั้งปวงเป็นต้นว่า
แก้วแก้วให้โฮมเจ้าคู่สู่แนว บุญจงเป็นประทีปแก้วใสส่องมองมรรคา เป็นนาวาสำเภาทองส่องนทีสงสาร
กว้าง ทุกข์อย่าขวางเวรอย่าขึ้นบุญจงเป็นสะพาน เป็นบันไดให้ก้าวไต่พาเจ้าไป ชันฟ้าวิมานแก้วแก่
พระพรหม

อวยพรแบบตลก

คันเจ้าเป็นนายแล้ว	อย่าลืมคุณพวกไพร่แทนเด้อ
เจ้าได้เป็นใหญ่แล้ว	อย่าลืมชาน้อยผู้ซ่อยคุณ
คันเจ้าได้เป็นเข้าปุ้น	ลอดช่องสาธุ
อย่าลืมคำบุญกินกอยค่าง	แทนเด้อ
(จรรุวรรณ ธรรมวัตร ม.ป.ป. : 42-59)	

3. เป็นคำพูดอ่อนหวาน ผญามีลักษณะเป็นคำพูดที่อ่อนหวาน เช่น

การใช้คำ

3.1 <u>เพื่อความหมายเด่นชัด</u> เช่น	คาดสิทุกข์ บ่ห่อนมี คาดสิดี บ่ห่อนฮ้าย คาดสิได้ บ่ห่อนเสีย คาดสิได้เป็นหัวเมีย บ่ห่อนฮ้าง
3.2 <u>การใช้คำให้เสียงสัมผัส</u> เช่น	“คันได้กินปลาแล้วอย่าลืม <u>ปูปล่อย</u> लगเพื่อ <u>ปลว</u> ชาดช่อง ยัง <u>สิได้ป่น</u> ปู
3.3 <u>ใช้คำให้เกิดเสียงและภาพ</u> เช่น	“เกิดเป็นคนให้ <u>เสียง</u> ความ <u>ผู้</u> <u>เฮ็ด</u> ปู๋ <u>เขา</u> บ่มี <u>ยา</u> <u>เฮ็ด</u> ข้าง <u>า</u> <u>เขา</u> บ่มี <u>ยาน</u> ”
3.4 <u>ใช้คำที่มีความหมายพิเศษ</u> เช่น	
- “เจ้าผู้ <u>พรหม</u> กวาง	ปูมาให้มัน <u>เลื่อม</u> แทนเป็น <u>หยง</u> ”
“เจ้าผู้ <u>บัว</u> กลางบ้าน	ให้บ้านงามอยู่ คือ <u>เก่า</u> ”

“เจ้าผู้โหมเล่นน้อย งามอ่อน พวงสน”

- การเปรียบเทียบโดยตรง เช่น

“เยี่ยมนี้ปอดอ้อยสร้อย เสมอด้ง ตองตัด

ตั้งแต่เป็นหวัดมา ยังบมีซี่มุกย่อย”

“สัจจะผู้หญิงนี้คือ กวยกะดำห่าง”

- เปรียบเทียบโดย อ้อม เช่น

“กินข้าวโต อย่าลิสความเผิ่น”

(ไม่ใช่ธุระของตน อย่าไปพูดถึง)

- เปรียบเทียบโดย การตีความ เช่น

“แนวเลื่อเฒ่าจ่าคิลอย่า ฟ้าวเชื้อ

लगเทื่อเห็นหมู่เนื้อ คีลลิม่างแตกกระเด็น”

ป่อเกิดของผญา

ผญาเกิดจากการอวยพร การสั่งสอน และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น

1. การลงช่วง ช่วง หมายถึง ลานบ้านที่สาว ๆ ก่อไฟนั่งปั่นฝ้ายในฤดูหนาว หนุ่ม ๆ จะเป่าแคน มาจีบสาว แล้วมีการโต้ตอบผญากัน

2. การลงครกกระเดื่องตำข้าว ฝ้ายชายจะมาช่วยฝ้ายหญิงตำข้าว หรืออาจมีเกี่ยวพาราสี ในเวลาตำข้าว ซึ่งจะตำในเวลาเดือนหงาย หรือเวลาเช้าตรู่ ผญาบางบทอาจเปรียบเทียบคนตำข้าวไม่ชำนาญว่า

“ขาดบเคยซี่ข้างย่านแห่่งพาดก ขาดบเคยตำครกสากกะเบือลีพาเด็น”

อุปกรณ์ตำข้าวมีครกขนาดใหญ่ เรียกว่า “ครกมอง” และมีสากขนาดใหญ่

3. การลงแขก เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็มีการโต้ตอบผญากัน

4. การอ่านหนังสือผูก ในงานต่าง ๆ เช่น จันทน์กรรม (หญิงหลังคลอดจะอยู่ไฟ)

จันเขื่อนดี จะมีการอ่านวรรณกรรมเพื่อความสนุกสนาน เช่น เรื่องนางผมทอม กาละเกด ผาแดงนางไอ่ เป็นต้น กิจกรรมนี้คล้ายการขับเสภาในภาคกลาง ในเวลานี้คนหนุ่มสาวมีโอกาสไปฟังและโต้ตอบผญากัน

5. การเล่นหมอลำ เป็นการพัฒนาจากการอ่านหนังสือผูก ลำ หมายถึงการขับลำนำ ซึ่ง เป็นบทกลอนของชาวอีสาน คนที่จดจำวรรณกรรมแล้วสามารถขับลำนำได้เรียกว่า “หมอลำ” ในวรรณกรรม จะมีคำสอนที่เรียกว่า ฅญา อยู่เสมอ

ประโยชน์ของฅญา

1. สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่
2. สะท้อนค่านิยมต่าง ๆ
3. สะท้อนวัฒนธรรม
4. เป็นคติสอนใจ
5. สะท้อนให้เห็นความเอื้อเฟื้อ

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนให้เห็นเรื่อง ฅญา คือ เงินเต็มพาบต่อฅญาเต็มพุง นกกระจอก และคาดสิทุกซ์บ่ท่อนมี

หนังสืออ้างอิง

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.

..... ฅญาบทกวีชาวบ้าน. กาศสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2526.

ประมวล พิมพ์เสน. บอกลูกบอกหลาน เล่ม 1, ฅญาท้อโคลง. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2538.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อีสานคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, 2521.

อภิวัฒน์ ปรีชาประสาทศรี. ฅญา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

3. ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ

“ภาษา” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง กล่าว พูด หรือบอก บาลี ใช้คำว่า “ภาษา” หากจะกล่าวโดยสรุปแล้วภาษาหมายถึง คำพูดซึ่งรวมทั้งกิริยาอาการและสิ่งที่ใช้แทนคำพูดเพื่อสื่อสารทำความเข้าใจระหว่างมนุษย์ ส่วนภาษาในภาษาศาสตร์หมายถึง ภาษาพูดเท่านั้น ส่วนภาษาเขียนเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ใช้แทนคำพูด

ภาษาถิ่นอีสานเป็นภาษาที่ใช้ในพื้นที่ที่อาศัยธรรมชาติในการแบ่งเขตเป็นภูมิภาค มีการใช้ถ้อยคำสำเนียงเฉพาะถิ่นของตน

โบราณ หมายถึง เก่าแก่ แต่เดิม

ดังนั้น ภาษาอีสานโบราณ จึงเป็นภาษาอีสานที่ใช้กันมาแต่เดิม หรือเก่าแก่ และในปัจจุบันอาจเลิกใช้หรือไม่นิยมใช้ อาจจะมีใช้เฉพาะคนที่สูงอายุซึ่งเป็นคนรุ่นเก่า

ความสำคัญของภาษา

ความสำคัญของภาษา นอกจากจะเป็นสื่อกลางของคนในชาติและทำให้วัฒนธรรมอื่นๆ เจริญตามมาแล้วยังเป็นเครื่องผูกพันระหว่างมนุษย์ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภาษาเป็นศิลปะที่มีความงาม ความไพเราะและเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งที่ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ แต่ไม่ถึงกับตายตัว คงเป็นไปตามธรรมชาติเพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ลักษณะของภาษา

1. ภาษาเป็นวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นมรดกทางสังคมที่มีการถ่ายทอดและพัฒนาการ มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขไปตามกาลเวลาเพื่อให้เหมาะกับยุคสมัย
2. ภาษามีโครงสร้าง ได้แก่ โครงสร้างทางเสียงหรือเรียกว่า หน่วยเสียง (Phonemes) ซึ่งประกอบด้วยหน่วยเสียงสระ พยัญชนะ วรรณยุกต์และโครงสร้างทางไวยากรณ์ ซึ่งเกี่ยวกับหน่วยคำและประโยค
3. ภาษาย่อยมีระบบและกฎเกณฑ์ กล่าวคือ มีการจัดระเบียบของภาษาแต่ก็มีข้อยกเว้นเสมอ
4. ภาษาย่อยมีระดับ เช่น

ภาษาปาก เป็นภาษาที่ใช้พูดในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภาษาถิ่นต่าง ๆ ภาษาแสดง บทสนทนา เป็นต้น

ภาษากึ่งแบบแผน หมายถึง ภาษาพูดหรือภาษาเขียน ที่ไม่เป็นทางการมากนัก เช่น ปาฐกฐา อภิปราย จดหมายธุรกิจ เป็นต้น

ภาษาแบบแผน เป็นภาษาที่ใช้อย่างมีพิธีการ ส่วนมากเป็นภาษาเขียน เช่น ตำรา หนังสือราชการ เรียงความ คำถวายพระพร เป็นต้น

5. ภาษาเป็นลักษณะทางสังคม กล่าวคือ เป็นเครื่องมือสื่อสารในสังคมโดยสังคมเป็นผู้กำหนดขึ้น เช่น กำหนดว่า เสียงหนึ่ง ๆ จะใช้ทำอะไรแทน

6. ภาษาเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ได้ด้วยการปฏิบัติ ซึ่งการพิสูจน์ภาษานี้ต้องอาศัยความรู้ทางด้านภาษาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การออกเสียงอาจใช้เครื่องมือที่เรียกว่า "Sound Spectrogramme" มาพิสูจน์

7. ภาษาย่อมมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เหมาะกับยุคสมัย

ภาษากับการเปลี่ยนแปลง

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ภาษาย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ภาษาใดที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ถือว่าเป็นภาษาที่ตายแล้ว การเปลี่ยนแปลงภาษามี 4 ประเภท คือ การเปลี่ยนแปลงทางเสียง ไวยากรณ์ ความหมายและคำ ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเสียง ความหมายและคำ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับคำศัพท์ภาษาอีสานโบราณ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางเสียง

1.1 การเปลี่ยนแปลงจำนวนเสียง มีทั้งการทำให้เสียงเพิ่มขึ้น เช่น ตกใจ เป็น ตก-กะ-ใจ ผักตุ เป็น ผัก-กะ-ตู่ และมีการลดเสียง เช่น นกกระจอก เป็น นก-จอก คำศัพท์เหล่านี้ปรากฏในนิทานมหาสารคาม เรื่อง นกจอกน้อย และนกกระจอก

1.2 การเปลี่ยนแปลงลักษณะของเสียง มีดังนี้

1.2.1 การกลมกลืนกับเสียงข้างเคียง (Assimilation) เช่น ลิบเอ็ด เป็น ลิบเบ็ด มนิลา เป็น มลิลา การกลมกลืนกับเสียงข้างเคียงนี้ไม่ได้ปรากฏในนิทานพื้นบ้านแต่มีในภาษาพูดในบางครั้งของชาวอีสาน เช่น มนิลา เป็น มลิลา

1.2.2 การเปลี่ยนแปลงไปมีฐานที่เพดานแข็ง (palatalization) เช่น กินเป็นจีน ขอนแก่นเป็นขอนแก่น เช่น ในนิทานมหาสารคาม เรื่องหลวงพ่อกี่ปัม มาจากคำว่า หลวงพ่ोजี่ปัม ซึ่งชาวอีสานบางท้องถิ่นจะออกเสียงพูดตัว ก เป็น จ

1.2.3 การสลับเสียง (Metathesis) การสลับเสียงนี้ไม่ได้ปรากฏในคำศัพท์ของนิทานมหาสารคาม แต่มีในภาษาพูดของชาวอีสานในสมัยโบราณ เช่น ตะกรุดเป็น กะตุต ตระกร้าเป็น กะด้า เป็นต้น

1.2.4 การผลักเสียง (Dissimilation) เป็นการทำให้เสียงเหมือนกันหรือคล้ายๆ กัน การผลักเสียงไม่ได้ปรากฏในคำศัพท์ของนิทานพื้นบ้านมหาสารคาม

1.2.5 การเพิ่มหรือตัดเสียง เช่น มหาวิทยาลัยเป็นมหาลัย สดางค์เป็นดังค์ คำศัพท์ที่เพิ่มหรือตัดเสียง ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน มหาสารคาม และมีใช้ในการสนทนาทั่วไปของชาวอีสาน การตัดเสียง เช่น วิทยาลัย เป็น วิลัย โรงพยาบาล เป็น โรงบาล เป็นต้น ส่วนการเพิ่มเสียง เช่น สมาเป็น สมมา ดังที่ปรากฏในนิทานเรื่อง ปู่กับลูกสะใภ้

2. การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย ให้กว้างขึ้นหรือแคบลง ยกตัวอย่างคำว่าบ้าน เดิมหมายถึงหมู่บ้าน และบ้านเป็นหลัง ปัจจุบันหมายถึง บ้านหลังเดียว ซึ่งจะมีความหมายแคบเข้า ในภาษาอีสาน คำว่า “บ้าน” ยังมีความหมายกว้างเหมือนเดิม เช่น ในนิทานมหาสารคาม เรื่อง ประวัติบ้านสอง หมายถึง หมู่บ้านสอง

3. การเปลี่ยนแปลงคำ พบในภาษาอีสานมากและการเปลี่ยนคำของภาษาอีสานจะเปลี่ยนแปลงรูปคำแต่ความหมายคงเดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคำของชาวอีสานมักได้รับอิทธิพลจากภาษากลาง ดังจะเห็นตารางเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

ตัวอย่างภาษาอีสานโบราณ

คำศัพท์อีสานโบราณ	คำศัพท์อีสานปัจจุบัน	คำศัพท์ภาษากลาง	ความหมาย
หัวคันไถ	บันไถ	บันไถ	บันไถ
หัวสิงไค	ตะไคร้	ตะไคร้	ตะไคร้
ผักสะแงะ	สระแหน่	สระแหน่	สระแหน่
ส่ง	กางเกง	กางเกง	กางเกง

คำศัพท์อีสานโบราณ	คำศัพท์อีสานปัจจุบัน	คำศัพท์ภาษากลาง	ความหมาย
กะซบ	ดุง	ดุง	ดุง
ตั้งอี	แก้อี	แก้อี	แก้อี
ก้ำ	ฝ่าย	ฝ่าย	ฝ่าย, เบื้อง, ทิศ
เก็ง	เสมอกัน, สมดุล	เสมอกัน, สมดุล	เท่า, เสมอกัน
ลิว	เชียวแก่	เชียวแก่	เชียวแก่
ดัว	สูง, งาม, สง่า	สูง, งาม, สง่า	สูง, งาม, สง่า
-	อวบ	อวบ	อวบ
ต่าวบ้าน	เมื่อบ้าน, กลับบ้าน	กลับบ้าน	กลับบ้าน
ส่วย (ส่วย)	เรียว, เปรี้ยว	เรียว, เปรี้ยว	เรียว, เปรี้ยว
ดอม	นำ	ด้วย	ด้วย
คิง	ตัว, ตน, ร่างกาย	ตัว, ตน, ร่างกาย	ตัว, ตน, ร่างกาย
คัณญ	รุ่ม, ฮ่ม	รุ่ม	รุ่ม
โอ	ชั้น	ชั้น	ชั้น
บ่วง	ซ้อน	ซ้อน	ซ้อน
จอก, โจก	แก้ว	แก้ว	แก้ว
เกิบ, เกือก	รองเท้า	รองเท้า	รองเท้า
ผักตู, ผักกะตู	ประตู	ประตู	ประตู
จ้าย	ชาย, แถว, รั้ว	ชาย, แถว, รั้ว	ชาย, แถว, รั้ว
กะต่า	ตะกั่ว	ตะกร้า	ตะกร้า
กะด้อ	ตะก้อ	ตะกร้อ	ตะกร้อ
แหล่, ก่า	ดำ, คล้า	ดำ, คล้า	ดำ, คล้า
เหียน, ก้อม	สั้น	สั้น	สั้น
หล้าม	ยาว, ผูก	ยาว, ผูก	ยาว, ผูก
กะตัน	หง่อน, ท้ายทอย	ท้ายทอย	ท้ายทอย
แงง, แยง	ส่อง, เบ่ง, ดู	มอง, ดู, ส่อง	มอง, ดู, ส่อง
สุบ	ใส่	สวม, ใส่	สวม, ใส่

คำศัพท์อีสานโบราณ	คำศัพท์อีสานปัจจุบัน	คำศัพท์ภาษากลาง	ความหมาย
สออนลอน	สลอน	สลอน	สลอน
ซามลาม	กลาง, พอดี	กลาง, พอดี	กลาง, พอดี
แมงกะเบือ	ผีเสื้อ	ผีเสื้อ	ผีเสื้อ
อีเก็ง	ดวงจันทร์	ดวงจันทร์	ดวงจันทร์

สาเหตุทำให้ภาษาเปลี่ยนแปลง

มีนักภาษาศาสตร์กลุ่มที่ศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของภาษา ซึ่งพอสรุปได้ว่า ภาษาโบราณ ออกเสียงยาก พูดยาก ทั้งไวยากรณ์ก็ยากกว่า จึงหาคำที่ต้องออกแรงในการพูดน้อยที่สุด หรือแม้แต่การ ย้ายถิ่นที่อยู่หรือสถานภาพที่ต่างกัน เช่น เพศ การศึกษา วัย สถานการณ์ ถิ่นฐาน ก็มีผลทำให้การใช้ ภาษาแตกต่างกัน

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การยืมคำ (Lexical borrowing) สังคมที่มีการติดต่อกันย่อมมีการยืมคำ เช่น ไทย มีการยืมคำจากบาลี สันสกฤต เขมร อังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ฯลฯ บางครั้งได้รับการดัดแปลงเสียงจนคล้ายคำไทย เช่น เเดิน จมูก บันได ซึ่งจริง ๆ แล้ว เป็นคำ เขมร บางครั้งการยืมคำอาจยืมมาจากภาษาเดียวกันแต่เป็น ถิ่นอื่น เช่น ภาษาอีสานมักยืมคำภาษากลาง มาใช้ เช่น เกือกหรือเกิบ ปัจจุบันใช้ รองเท้า โอ ปัจจุบันใช้คำว่า ชัน เหมือนภาษากลาง เป็นต้น เมื่อ พิจารณาจากตารางเปรียบเทียบข้างต้น แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของภาษากลางมีผลต่อภาษาอีสานใน ปัจจุบันมาก โดยเฉพาะคนในรุ่นปัจจุบันมักไม่นิยมใช้ภาษาเดิม บางครั้งพ่อแม่ก็สอนให้ลูกใช้ภาษา กลางสื่อสารกันในครอบครัว ทั้งที่พ่อแม่เป็นคนอีสาน ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมเปลี่ยนไปและอิทธิพลของสื่อ มวลชนมีมากขึ้น จึงรับวัฒนธรรมภาษากลางโดยถือว่าเป็นภาษาที่มาตรฐาน มีความไพเราะ ไม่ล้าสมัย ทำให้ เด็กในรุ่นปัจจุบันไม่รู้จักคำศัพท์และความหมายของคำศัพท์ภาษาอีสาน โดยเฉพาะภาษาอีสานโบราณ

ส่วนสำนวนภาษาอีสานโบราณที่ปรากฏในนิทานมหาสารคาม เรื่อง ชูนางอ้ว เช่น “พี่มา แล้วให้นางแก้วตื่นมา” “พี่ลูกดำตันที่ได้มา เดินคี่รีเพื่อประสงค์หยั่งเจ้า” “พี่นี้ลูกแต่ห้องกาสีเมืองใหญ่ ใจประสงค์นถนององค์ยายจั่งด่วนมา”

ตัวอย่างการใช้ภาษาการเล่านิทานที่ยกมานี้ มีในนิทานพื้นบ้านเป็นบางตอน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น สีสการใช้ภาษาหรือสำนวนอย่างหนึ่ง ทั้งนี้มีผลสืบเนื่องมาจากนิทานบางเรื่องได้รับการถ่ายทอด

จากวรรณกรรม วรรณกรรมบางเรื่องได้รับการถ่ายทอดจากนิทาน และนิทานที่ได้รับการถ่ายทอดจากการฟังการอ่านหนังสือกัณฑ์หรือหนังสือผูกมักเป็นคำประพันธ์ที่ผู้ฟังได้ฟังจากบทโคลงหรือกาพย์ไม่มีการบันทึกไว้ เมื่อฟังจบแล้วก็จดจำกันเป็นโคลงท่องจำ นำมาเล่าต่อ ๆ กันมาบางตอนก็จำได้บางตอนก็จำไม่ได้หมด ต้องเล่าเป็นร้อยแก้วสลับกับคำประพันธ์ เท่าที่จำได้หรือหากเล่าเป็นกลอนทั้งหมดก็ทำให้เรื่องยืดยาวจึงรวบรัดเป็นร้อยแก้ว โดยจะกล่าวเป็นคำประพันธ์เฉพาะตอนที่ประทับใจเท่านั้น เช่น ในนิทานมหาสารคามเรื่องชุนนางอ้วน นกกระจอกและนกจอกน้อย ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ลักษณะวรรณกรรมอีสานที่รับฟังกันมาจะมีลักษณะเป็น โคลงสาร กลอนลำ และกาพย์ แต่คนส่วนใหญ่นิยมโคลงสารซึ่งเหมาะแก่การอ่านเพราะเป็นทำนองลำ นิยมอ่านในงานงานขันเหียนดี และงานประเพณีต่าง ๆ เช่น เรื่องจำปาสดัน กาละเกด นางผมทอม ฯลฯ ส่วนฉันทลักษณ์ของโคลงอีสานคล้ายกับวิชชุมมาลิกกล่าวคือ มีคณะซึ่ง 1 บาท มี 7 คำ มีคำเอกคำโท และมีสัมผัส ซึ่งในภาษาอีสานเรียกว่า คำกาย หรือ คำฟัด ส่วนมากจะนิยมสัมผัสอักษร เช่น

ฝูงป่าวย้อย	พวงเพชรมาลา
ตาไซซอน	เสียดสาวประสงคฺ์ขู้
จอมเมืองเจ้า	ใจภิรมย์รักไพร่
สนุกอยู่หลั่น	ไพร่กว้างม่วนระม

(สินไซ อ้างถึงใน ธวัช ปุณฺณทก 2525 : 183)

ส่วนกาพย์ นิยมใช้ประพันธ์วรรณกรรมใน กาพย์เห่ เพราะสะดวกในการจดจำ

ตัวอย่างกาพย์ของอีสาน เช่น

อหินนาโลกเอาของท่าน	ให้เจ้าผ่านวันทลิกเวนไกล
ไผ่ทำไปพาโตด้อยต่ำ	พาเป็นช้อยคอบจิตใจโต
ใจโมโหพาโลมักมาก	ไฟปากด้านเอาสิ่งของเขา
เอาเงินคำของเพิ่นไปคำ	หนี่เมืองหน้ามันหลบมันจม
มันบ่ถมของเพิ่นเป็นดอก	มันลือกเป็นกึ่งเป็นหง่า

(กาพย์ปู่สอนหลาน อ้างถึงใน ธวัช ปุณฺณทก 2525 : 186)

ลักษณะคำประพันธ์อีสานที่เป็นโคลงสารและกาพย์นี้ เมื่อมีการประพันธ์โดยนำเนื้อหาจากนิทานพื้นบ้านมาเขียนเป็นวรรณกรรม และมีการนำวรรณกรรมนั้นมาเล่าอีกครั้งเป็นนิทานพื้นบ้านจึงปรากฏสำนวนภาษาของคำประพันธ์นั้น ๆ ด้วย หรือการที่ผู้เล่านิทานได้จดจำลีลาหรือสำนวนภาษา

ของคำประพันธ์ที่ตนได้ฟังมา เมื่อเล่านิทานจึงใช้สำนวนคล้ายคำประพันธ์นั้นถ่ายทอดนิทาน แม้อาจจะไม่ตรงหรือถูกต้องตามฉันทลักษณ์ แต่พอจะมองเห็นว่ามีส่วนคล้ายคำประพันธ์อีสาน โดยเฉพาะคำประพันธ์ ประเภทกาพย์ เช่น เรื่อง ชูลุนางอ้ว บางตอนที่ว่า

“พี่นี้ลูกตัวตันที่ได้มา เดินคิริเพื่อประสงค์หยั่งเจ้า
พี่นี้ลูก แต่ห้องกาสิเมืองใหญ่ ใจประสงค์นาถน้ององค์อ้ายจ้งด่วนมา”

ในเรื่องนกจอกน้อย จะพบว่า มีลีลาการเล่าเรื่อง คล้ายกาพย์อีสาน แต่อาจไม่ตรงตามฉันทลักษณ์นัก เช่น

“มือหนึ่งนั้นสกุณาน้อยเดินทางหาเหยี่ยว เลาะเลียบจ่ายทางกำฝ้ายหนอง
แลเห็นบัวบานกลางบึงบังโบก เหลืองและลือทาวดัวเบ่งบาน...”

หรือ

“ท้าวก็ไวยาจิกเหยี่ยวคำประสงค์ป้อน บินสอดแล้วบึงหลวงแสนยาน
เลาะเลียบจ่ายสายธารยาวยืด ลัดเร่งเขาทิวไม้ป่าหนา...”

ในเรื่องนกกระจอก เช่น

“เชิญชวนอ้าย มาหมุนหมอนใหม่ ทอดตะเนิงตามอ้ายปรารถนา”

หรือ

“เชิญชวนอ้ายลีลาหย่ายหย่าง กินน้ำเทิงบ้านเคี้ยวหมากพลูเกาะ”

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ หากนำไปเปรียบเทียบกับกาพย์อีสานในด้านการใช้คำ หรือจังหวะของแต่ละวรรค จะพบว่า มีส่วนคล้ายคลึงกันมาก และอาจสันนิษฐานได้อีกประการหนึ่งว่า การถ่ายทอดนิทานของชาวอีสานโบราณ มักใช้ลีลาการเล่าเรื่องโดยใช้คำที่มีความคล้องจองกัน ทั้งนี้อาจจะเพื่อเป็นความสะดวกในการจดจำ เนื่องจากสมัยโบราณไม่มีการบันทึก และนิทานมหาสารคามที่ปรากฏสำนวนภาษาที่มีลักษณะคล้ายคำประพันธ์นี้คงได้รับอิทธิพลจากการฟังการอ่านวรรณกรรมจากหนังสือก้อม และหนังสือผูกนั่นเอง

หนังสืออ้างอิง

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.

ประยูทธ กุศลสาร. ภาษาไทยเชิงภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ : น.ป.ท., 2535.

โมรี ชื่นสำราญ. "ไทย 101 ทักษะและความรู้ทางภาษา." เอกสารประกอบการสอน. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

สุภรา สุวรรณ. "การศึกษาการเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ในภาษาถิ่น อุบลราชธานี ของบุคคลสองระดับอายุ."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2537.

4. ประวัติศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

มหาสารคาม เป็นมหามงคลนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดพระราชทานนามมาจากคำว่า

มหา หมายถึง ยิ่งใหญ่ มาก อุดมสมบูรณ์

สาร หมายถึง ประโยชน์ ความดีงาม แก่น

คาม หมายถึง หมู่บ้าน ถิ่นฐาน

ดังนั้นจึงหมายถึง ถิ่นฐานที่อุดมสมบูรณ์ด้วยความดีงาม ซึ่งตรงกับคำว่าถิ่นไทยดี (อภิศักดิ์ โสมอินทร์ ม.ป.ป. : 8)

1. สมัยก่อนสุโขทัย-สมัยอยุธยา

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามมีความเป็นมาอันยาวนานนับตั้งแต่ยังเป็นชนชาติไทยในล้านช้าง (เมืองเซ่า) ราชโอรส ในล้านนา (เชียงใหม่) มีการแย่งราชสมบัติกัน จึงมีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือ พระไชยเชษฐาธิราช ได้สละราชสมบัติไปตั้งเมืองอยู่เวียงจันทน์ ต่อมาอีก 100 ปี มีกษัตริย์ปกครองกันมาจนถึงยุคหนึ่ง ที่มีการแย่งชิงราชสมบัติกัน เจ้าครูโพนเสม็ด จึงรวบรวมพรรคพวก ประมาณ 3,000 คน อพยพไปเมืองบันทายเพชร ดินแดนเขมร แต่ถูกเรียกเก็บเงินจากกษัตริย์เขมร จึงอพยพไปเมืองจำปาศักดิ์บุรีศรี ต่อมาบ้านเมืองในนครจำปาศักดิ์บุรีศรี ระส่ำระสาย มีโจรผู้ร้าย เจ้าครูโพนเสม็ดจึงอัญเชิญ เจ้าหน่อกษัตริย์ เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง นามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ

เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ก็เริ่มดำริหาเมืองขึ้น โดยให้มีการสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่หลายเมือง แล้วจัดให้บรรดาบุคคลที่มีปรีชาสามารถและมีผู้รักใคร่นับถือออกไปเป็นเจ้าเมือง ให้จารย์หวดไปสร้างเมืองขึ้นชื่อเมืองโขง ตั้งจารย์หวดเป็นเจ้าเมือง ให้ท้าวจันทร์ไปรักษาเมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง ส่วนจารย์แก้วหรือเจ้าแก้วมงคลให้ไปสร้างเมืองทอง (สุวรรณภูมิ) ให้จารย์แก้วเป็นเจ้าเมือง เมืองนี้ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่าเมืองสุวรรณภูมิแล้วยุบลงเป็นอำเภอสุวรรณภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด ราว พ.ศ. 2454

ครั้น พ.ศ. 2268 อาจารย์แก้วเจ้าเมืองทองก็ถึงแก่อนิจกรรม เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ก็ตั้งให้ท้าวผิดเป็นเจ้าเมือง ท้าวทนต์เป็นอุปฮาด รักษาบ้านเมืองต่อไปในภายหลัง ท้าวผิดดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองถึงแก่กรรมลง

ท้าวสุทนต์มีน้องชายได้เป็นเจ้าเมืองแทน ท้าวสุทนต์ผู้นี้แม้ว่ายังเป็นผู้ไม่สิ้นเคราะห์พ้อขึ้นเป็นเจ้าเมือง ไม่นานก็ถูกชิงเอา โดยท้าวเชียงท้าวสุบุตรของท้าวมีด ซึ่งเป็นหลานชาย อยากเป็นเจ้าเมืองเสียเอง จึงพากันลงไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (เจ้าฟ้าเอกทัศน์ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี) ณ พระนครศรีอยุธยา ขอคำสั่งมาทำการขับไล่ท้าวสุทนต์ผู้อา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพรหม ออกไปจัดการกับท้าวเชียง ท้าวสุทนต์ โดยมีพระประสงค์จะให้ประนีประนอมกัน แต่โดยทางดี

ฝ่ายท้าวสุทนต์เจ้าเมืองเมื่อทราบข่าวว่ากองทัพกรุงยกมาก็ดำริเห็นว่า เป็นเมืองน้อยมีกำลังน้อยไม่สามารถต้านทานกำลังของกองทัพกรุงได้ ถ้าหากมีการต่อสู้กันขึ้นมา คงเป็นฝ่ายย่อยยับจึงอพยพครอบครัวออกไปอยู่ที่ทุ่งตะมุ ในครั้งนั้นมีประชาชนที่จงรักภักดีติดตามท้าวทนต์ไปอยู่ที่ทุ่งตะมุด้วยเป็นจำนวนมาก

ครั้นพระยาพรหม พระยากรมท่ามาถึงเมืองท่ง เมื่อทราบว่าท้าวสุทนต์ ได้หนีไปแล้ว จึงขอตั้งท้าวเชียงเป็นเจ้าเมืองท้าวสุทนต์เป็นอุปฮาด แต่นั้นมาเมืองท่ง (ทุ่ง) ก็ขาดจากความปกครองของเมืองนครจำปาศักดิ์ ครั้นเรียบร้อยแล้วพระยาพรหม ก็ออกไปตั้งสำนักอยู่ที่ทุ่งสนามโนนกระเบา (ในท้องที่อำเภอสุวรรณภูมิ)

2. สมัยกรุงธนบุรี

สร้างเมืองร้อยเอ็ด

เมืองร้อยเอ็ดได้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2318 (ก่อนเมืองมหาสารคาม 90 ปีบริบูรณ์) พระยาพรหม เห็นว่าท้าวทนต์เป็นตระกูลสูงเก่าแก่ และมีความเฉลียวฉลาดพระพุทิตนอยู่ในศีลธรรมเป็นอันดี ทั้งมีคนเลื่อมใสยอมตนเข้าเป็นพรรคพวกเป็นอันมาก สมควรจะเป็นเจ้าเมืองต่อไปอีกได้ จึงพร้อมด้วยเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ เจ้าหมื่นน้อย เจ้าธรรมสุนทร ซึ่งเป็นญาติของท้าวสุทนต์ กับท้าวเชียง ท้าวสุทนต์ มาว่ากล่าวประนีประนอมให้คืนดีกันจนเป็นผลสำเร็จ แล้วพระยาพรหม พระยากรมท่าขอยกเอาตงกุ่มขึ้นเป็นเมือง ขอท้าวสุทนต์เป็นเจ้าเมือง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุทนต์เป็นพระขัติยวงศา ให้ยกตงกุ่มเป็นเมืองร้อยเอ็ดในปี พ.ศ. 2318 นั้นเอง (เหตุที่ให้นามว่า ขัติยวงศา เพราะท้าวแก้วตันตระกูลเป็นผู้สืบสายจากกษัตริย์เวียงจันทน์)

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้น พ.ศ. 2326 พระชติยวงศา (สุทนต์) ขราภาพลงมาก จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระนิคมจางวาง พระนิคมจางวาง (สุทนต์) ได้โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสีลัง เป็นพระชติยวงศา เจ้าเมืองแทนบิดา พระชติยวงศา (สีลัง) มีความชอบในราชการสงครามจึงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็น พระยาชติย วงศาพิสุทธาธิบดี และปี พ.ศ. 2380 หลังจากปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์สงบราบคาบแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเห็นว่ามีความชอบในราชการเป็นอันมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยาชติยวงศา (สีลัง) ขึ้นเป็นพระยาชั้นพานทองและพระราชทานพานทองคำขนาดใหญ่ 1 ใบ เมื่อพระรัตนวงศา (งู) ถึงอนิจกรรมแล้ว ก็โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวอ่อนมหาเล็กลออกมาเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิต่อไป

ตั้งเมืองมหาสารคามแยกออกจากร้อยเอ็ด

เมื่อพระยาชติยวงศาถึงแก่อนิจกรรมลง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระพิชัยสุริวงศ์เป็นผู้รักษาราชการเมืองร้อยเอ็ดแทนบิดา หลังจากจัดการพระราชทานเพลิงศพบิดาเสร็จแล้ว อุปราชสิงห์ได้จัดให้มีการเล่นโป้ขึ้นที่ท่อน้ำในสวนของพระยาชติยวงศาและชักชวนให้พระพิชัย พี่ชายเล่นด้วย พอยามดึกสังกัดพระพิชัยได้ถูกคนร้ายลอบแทงถูกสี่ข้างข้างซ้ายถึงแก่กรรม

ขณะนั้นพระรัตนวงศา (งู) น้องชายพระยาชติยวงศาได้มาทำการปลงศพพี่ชายที่เมืองร้อยเอ็ดด้วย ได้พร้อมกับกรมการเมืองทำการสืบหาตัวผู้ร้าย จับตัวเจ๊กจิ้นผู้ซึ่งเป็นผู้ร้ายได้ พระรัตนวงศา (งู) สงสัยอุปราชสิงห์หลานชาย จึงจับตัวส่งไปกรุงเทพฯ พร้อมเจ๊กจิ้น ครั้นเดินทางใกล้ถึงเมืองนครราชสีมา อุปราชสิงห์ได้กินยาพิษถึงแก่กรรมเสียก่อนยังมีได้มีการไต่สวนพิพากษาแต่อย่างใด คดีจึงเป็นอันระงับไป

ฝ่ายท้าวศรีวงศ์บุตรของอุปราชสิงห์ ซึ่งมีอายุ 11 ปี เมื่อบิดาถูกส่งไปกรุงเทพฯ ญาติหวาดหวั่นว่าจะได้รับภัยด้วย จึงส่งตัวท้าวศรีวงศ์ไปไว้ที่เมืองสุวรรณภูมิ และได้ถูกส่งต่อไปจนถึงเขตแขวงเมืองยโสธรนับว่าไม่ได้ฝากไว้กับใคร ชีวิตจึงต้องระเห่ร่อนได้รับความทรมาณลำบากยากแค้น ท้าวศรีวงศ์ได้รับความทุกข์ทรมานอยู่เช่นนี้ถึง 6 เดือนเศษ จึงได้พบกับสมภารทองสุกซึ่งมีวัดใกล้เมืองยโสธร โดยพบขณะนอนหลับอยู่ใต้ธรรมาสันบนศาลา จึงปลุกขึ้นมาสอบถามความเป็นมาเมื่อได้ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจนต้องหลบหนีมาสมภารทองสุกเกิดความสงสารจึงชักชวนให้อยู่ด้วยและได้เปลี่ยนชื่อให้ใหม่ว่า

“ท้าวกวด” และทำการบรรพชาให้เป็นสามเณร ให้เล่าเรียนภาษาบาลี พระธรรมวินัย ภาษาไทย จนแตกฉาน ต่อมาได้อุปสมบทได้สองพรรษา ก็ลาสิกขาบทออกไปทำราชการที่เมืองอุบลฯ ทำราชการมีความชอบจนได้รับแต่งตั้งเป็นที่ท้าวมหาชัย

ครั้น พ.ศ. 2399 ท้าวมหาชัย ได้รับจดหมายของพระขัติยวงศา (จันทร์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด บอกให้กลับไปรับราชการที่เมืองร้อยเอ็ด จึงได้กลับไปรับราชการอยู่กับญาติของตน

พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยากำแพงสงคราม (แก้ว สิงหนณี) เจ้าเมืองนครราชสีมา (ภายหลังเป็นเจ้าพระยามรราช) เป็นข้าหลวงแม่กองสักออกไปสักเลขทางหัวเมืองตะวันออกตั้งอยู่ที่เมืองยโสธร คราวนี้กรมการเมืองร้อยเอ็ดได้นำตัวเลขไปสักที่เมืองยโสธรเป็นจำนวน 13,000 คนเศษ

พระขัติยวงศา (จันทร์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดเห็นว่าพลเมืองของร้อยเอ็ดมีมากขึ้น ประกอบกับท้าวมหาชัยเป็นผู้มีความชอบในราชการหลายอย่าง ทั้งเชื้อสัจย์มั่นคง มีสติปัญญาฉลาดเฉียบแหลมสมควรเป็นเจ้าเมืองได้ ถ้าแยกออกไปตั้งเมืองหนึ่งก็จะเป็นการสมควร จึงปรึกษารื้อกับกรมการเมืองแล้วเห็นชอบให้ตั้งเมืองใหม่ พระขัติยวงศาจึงให้ท้าวมหาชัย (กวด) กับอุปฮาดไปสำรวจที่ตั้งเมือง และเลือกที่ดินระหว่างห้วยคะคางกับกุดนางโย เพราะเป็นโคกเนินสูงน้ำไม่ท่วมถึง หน้าแล้งก็ได้อาศัยน้ำห้วยคะคางและกุดนางโย หนองกะทุมเป็นที่ใช้สอย บริโภคของประชาชน เมืองได้ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2404 เมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้วพระขัติยวงศา ขอท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจ้าเมือง

พ.ศ. 2412 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองมหาสารคาม ซึ่งเกิดใหม่และเป็นเมืองขึ้นของเมืองร้อยเอ็ดให้ยกไปขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้มีตราถึงเมืองมหาสารคาม และหัวเมืองตะวันออกว่า ให้ยกเลิกธรรมเนียมตั้งข้าหลวงกองสักที่มาสักเลขตามหัวเมือง และขอให้ไพร่บ้านพลเมืองไปอยู่ในความปกครองของเมืองใดก็ได้ตามใจสมัคร และโปรดเกล้าฯ ให้ทำสำมะโนครัวตัวเลขส่งไปยังกรุงเทพฯ ในปีนี้พลเมืองของร้อยเอ็ดได้พากันอพยพมาขอขึ้นอยู่กับเมืองมหาสารคามอย่างมากมาย

พ.ศ. 2418 พวกฮ่อได้ยกทัพมาตีหัวเมืองต่าง ๆ ของหลวงพระบาง ซึ่งเวลานั้นเป็นเมืองขึ้นของไทย และเตรียมกองทัพจะยกมาตีเมืองเวียงจันทร์ และหนองคาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) เป็นแม่ทัพใหญ่ให้เกณฑ์กำลังทางหัวเมืองตะวันออกไปปราบฮ่อทางเมืองหนองคาย

พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น) ได้ส่งให้พระเจริญราชเดช (ห้าวมหาชัย กวด ภาณุตานนท์) เกณฑ์กำลังเมืองมหาสารคาม เมืองร้อยเอ็ด เป็นแม่ทัพหน้ายกไปสมทบทัพของเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี และพระยาชัยสุนทร (ทน) เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ โดยให้ราชบุตร (เสือ) เมืองร้อยเอ็ด เป็นนายกองผู้ช่วยพระเจริญราชเดช (มหาชัยกวด) ทัพไทยได้ยกข้ามโขงไปโจมตีและเกิดตะลุมบอนกัน จนช้อแตกกระจาย ผลปรากฏว่าราชบุตรเสือถูกช้อยิงถึงมือขวาโลหิตไหล พวกพลจึงเข้าพยุงบกลับมา ส่วนพระเจริญราชเดชได้ถูกกระสุนปืนของช้อยึดต้นขาซ้าย และแขนซ้าย ตกจากหลังม้าอาการสาหัส ไพร่พลจึงเข้าพยุงบขึ้นไปใส่ป่าจะพากลับที่พัก แต่พระเจริญราชเดชไม่ยอมกลับ จึงสั่งให้ไพร่พลพยุงบขึ้นบนหลังม้าแล้วพยายามขับช้อย่อไปอีก ในวันต่อมากองทัพไทยได้ยกเข้าตีค่ายโพธารนาเลา ได้ชัยชนะอีก พวกช้อได้แตกหนีไป ไทยจับได้พวกช้อและศาสตราวุธมากมาย

เมื่อเสร็จการปราบช้อแล้ว พระเจริญราชเดชที่ถูกยิงและตกจากหลังม้านั้น มีอาการป่วยได้เข้าพักรักษาตัวอยู่ที่คุ้มเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ และต่อมาได้กลับมารักษาตัวที่เมืองมหาสารคามและได้ถึง แก่อนิจกรรมลง เมื่อ พ.ศ. 2421 อุปฮาช (ฮึง) ผู้เป็นอาพร้อมด้วยกรมการเมืองปรึกษากันเห็นว่า ท้าวสุพรรณ บุตรพระเจริญราชเดชสมควรจะเป็นเจ้าเมืองต่อไปได้ จึงเขียนใบบอกให้ท้าวสุพรรณนำส่งไปยังกรุงเทพฯ ขณะที่ท้าวสุพรรณเดินทางไปยังไม่ถึงกรุงเทพฯ ก็ได้ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่กลางทาง ตำแหน่งเจ้าเมืองมหาสารคามจึงได้ว่าง ต่อมาถึง 2 ปี โดยมีอุปฮาช (ฮึง) รักษาการแทนอยู่

พ.ศ. 2422 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งในอุปฮาชฮึงเป็นพระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม และในปีนี้ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองพยัคฆภูมิพิสัย ขึ้นในปกครองของเมืองสุวรรณภูมิแต่มาตั้งเมืองในเขตของเมืองมหาสารคาม

พ.ศ. 2425 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านนาเลาเป็นเมือง “วาปีปทุม” แต่บ้านนาเลาไม่เหมาะสมกับการตั้งเมือง จึงได้มาตั้งที่บ้านหนองแสง และโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านวังท่าหอขวางเป็นเมือง “โกสุมพิสัย”

พ.ศ. 2432 อุปฮาชผู้รักษาเมืองสุวรรณภูมิ มีใบบอกกล่าวโทษไปเมืองมหาสารคาม สุรินทร์ ศรีสะเกษ ว่าแย่งเอาเขตของตนไปตั้งเป็นเมือง เฉพาะเมืองมหาสารคาม ถูกหาว่าขอเอาบ้านนาเลาตั้งเป็นวาปีปทุม ได้โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ ข้าหลวงอุบลฯ ทำการไต่สวนว่ากล่าวในเรื่องนี้ แต่เมืองเหล่านี้ได้ตั้งมานานแล้วรื้อถอนไม่ได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองวาปีปทุมเป็นเมืองมหาสารคามไปตามเดิม

ต่อมาใน พ.ศ. 2433 ได้แบ่งหัวเมืองมณฑลยี่สิบเป็น 5 บริเวณ คือ

1. บริเวณอุบล
2. บริเวณจำปาศักดิ์
3. บริเวณขุขันธ์
4. บริเวณสุรินทร์
5. บริเวณร้อยเอ็ด

บริเวณร้อยเอ็ดได้แบ่งเป็น 5 หัวเมือง คือ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ กมลาไสย และ สุวรรณภูมิ

พ.ศ. 2451 ทางราชการ เปลี่ยนคำว่า “บริเวณ” เป็น “เมือง” “ที่ว่าการเมือง” เป็น “ศาลากลางจังหวัด” เปลี่ยนคำว่า “คุ้ม” หรือ “บ้าน” ของเจ้าเมือง เป็น “จวนผู้ว่าราชการเมือง”

พ.ศ. 2454 เปลี่ยนอำเภออุทัยสารคาม เป็น อำเภอเมืองมหาสารคาม

พ.ศ. 2459 เปลี่ยนคำว่า “ผู้ว่าราชการเมือง” เป็น “ผู้ว่าราชการจังหวัด” ในปี พ.ศ. 2496 ศาลากลางจังหวัดมหาสารคามได้สร้างเสร็จและเปิดทำการ โดยแบ่งเขตการปกครองเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่ง และในปี พ.ศ. 2538 ได้ตั้งกิ่งอำเภอยางสีสุราชขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2540 มหาสารคามมี 11 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง บรบือ กันทรวิชัย พยัคฆภูมิพิสัย นาหว้า วาปีปทุม นาเชือก เขียงยืน โกสุมพิสัย แกดำ ยางสีสุราช และกิ่งอำเภอกุดรัง

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนประวัติศาสตร์ คือ เรื่อง เพี้ยชันแก้ว และนายจำลอง

หนังสืออ้างอิง

ดัมเพชร สุวิทวัส. “รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา.” เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี

จังหวัดมหาสารคาม, 2536. (อัคราเนนา)

เดิม วิชาชัยพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

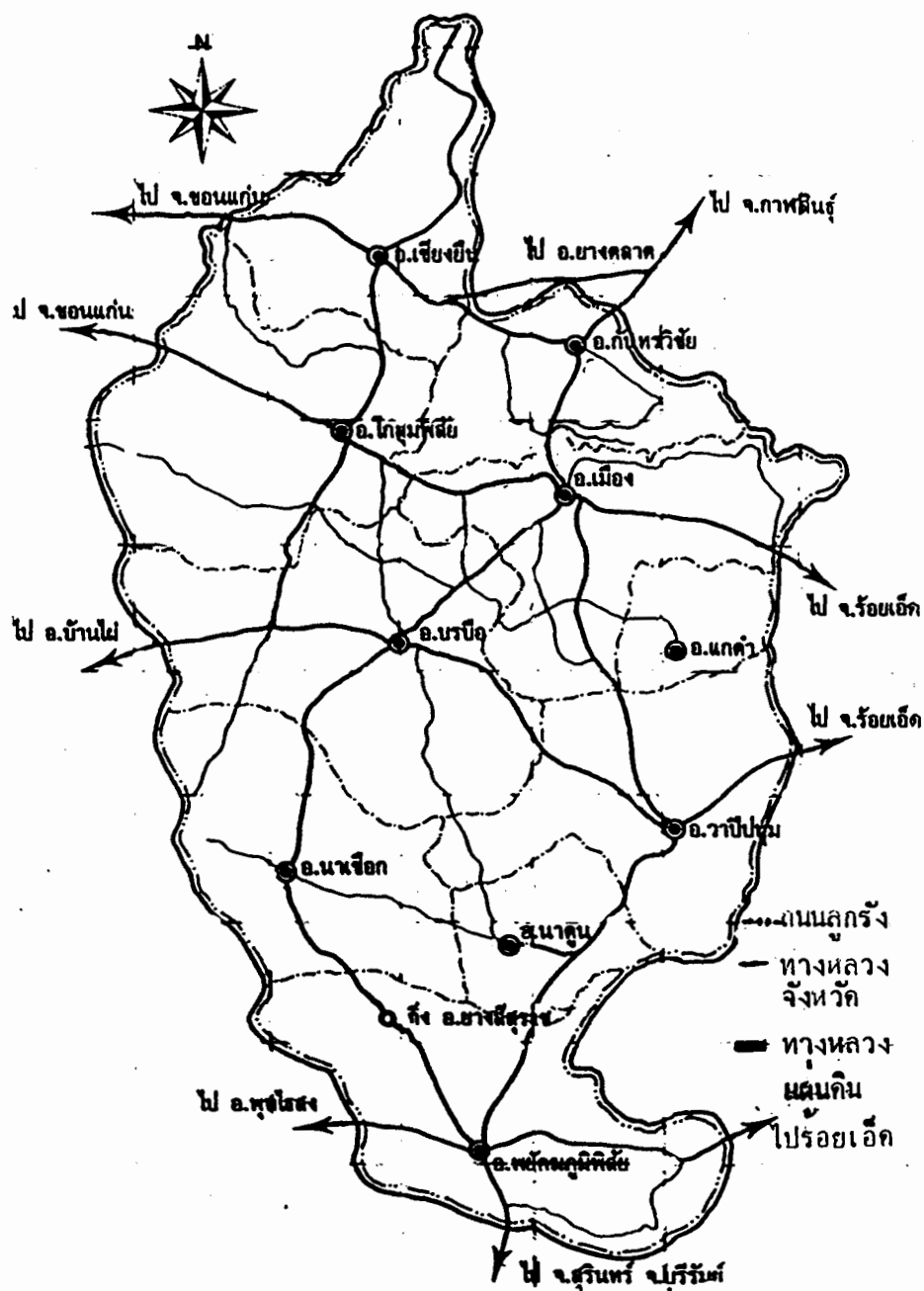
ฉลองชัย ไตรรัตน์. ที่ 1 ในมหาสารคาม. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2531.

มหาสารคาม, จังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดมหาสารคาม พุทธศักราช 2529. ม.ป.ท.,

ม.ป.ป.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. มหาสารคาม. มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.

5. ภูมิศาสตร์จังหวัดมหาสารคาม

แผนที่ที่ 8 : แผนที่แสดงอาณาเขตและเส้นทางการคมนาคมจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3, “บุญเบิกฟ้า”

เอกสารเผยแพร่, 2539, หน้า 4.

จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 459 กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 5,760 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,600,000 ไร่ (3.6 ล้านไร่) คิดเป็นร้อยละ 1.12 ของพื้นที่ ภาคอีสานทั้งหมด เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นอันดับที่ 15 ของภาคอีสาน มีรูปร่างคล้ายนกอินทรียกกลับหัว

อาณาเขต ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงคือ

ทิศเหนือ	ติดต่อ	จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น
ทิศใต้	ติดต่อ	จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์
ทิศตะวันออก	ติดต่อ	จังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อ	จังหวัดขอนแก่น บุรีรัมย์

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลูกคลื่น ตัวเมืองตั้งอยู่บนเนินสูง มีลักษณะคล้ายหลังเต่าลาดลงรอบเมืองทุกด้าน ดินส่วนมากเป็นดินตะกอนเก่า (old alluvial) คือ ดินตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถมเป็นเวลานาน มีความสมบูรณ์ต่ำ ส่วนที่มีความสมบูรณ์สูงจะอยู่บริเวณแม่น้ำชี และลำห้วย เป็นดินตะกอนใหม่ พื้นฐานหินโดยทั่วไปเป็นหินเกลือ มีมากในเขตอำเภอลำปุมงาม บรบือ และกันทรวิชัย บริเวณนี้จะปลูกพืชไม่ได้ผล จังหวัดมหาสารคามไม่มีภูเขา พื้นที่โดยทั่วไปเป็นทุ่งนาสลับป่าไม้ที่เป็นลักษณะ“สавานนา” (Savanna) ไม้ที่มีในป่าได้แก่ ไม้พลอง เหียง ตุมกา กระบก เต็ง รัง ฯลฯ (ดูแผนที่ 1, 4, 5, 6 หน้า 271-275 ประกอบ)

แหล่งน้ำ มีแม่น้ำชี ลำน้ำพอง ห้วย ตะคาง ลำเตา เป็นต้น (ดูแผนที่ 1, 4, 5 หน้า 271-274 ประกอบ)

ภูมิอากาศ มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาวมีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และหนาวจัดในฤดูหนาว เป็นจังหวัดที่แห้งแล้ง มีป่าไม้น้อย มีเพียงร้อยละ 8.91 ของพื้นที่ และเป็นดินปนทราย ทำให้ความชื้นระเหยเร็ว

แร่ธาตุ มีแร่เกลือหิน และโปแตช (ดูแผนที่ 4 หน้า 274 ประกอบ)

ดิน ร้อยละ 90 เป็นดินปนทราย มีเกลือสะสมอยู่

น้ำ มีแม่น้ำสายเดียว คือ แม่น้ำชี ไหลผ่านจังหวัด ยาวประมาณ 60 กิโลเมตร
(ดูแผนที่ 5 หน้า 267 ประกอบ)

แหล่งท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์

1. แม่น้ำชีและกุดชี เกิดจากแม่น้ำที่ไหลคดโค้ง กลายเป็นทะเลสาบรูปแอกหรือเขาวัว (ox-bow lake) ในเขตอำเภอเมืองเป็นช่วงที่แม่น้ำไหลคดโค้งมากจึงทำให้มีกุดหลายแห่ง
2. หินร่อง อยู่ในอำเภอโกสุมพิสัย เป็นลานขนาดใหญ่ เกิดจากการกัดเซาะของน้ำ ทำให้เป็นหินร่องยาว มีหลุมบ่อใหญ่น้อย
3. ทนงบัว เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ในอำเภอกันทรวิชัย เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
4. แก่งเลิงจาน เป็นอ่างเก็บน้ำอยู่ใกล้ตัวเมือง มีทิวทัศน์สวยงาม
5. หุ่นกลาร่องไห ที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ หุ่นหมาหลง หุ่นหมาทิว หุ่นปู่ปาลาน เป็นที่เว้าวงขนาดใหญ่ ทางรัฐบาลได้ปฏิรูปที่ดินในปี พ.ศ. 2524.
6. อุทยานโกสัมพี มีลักษณะเป็นป่าใหญ่ ป่าไม้เบญจพรรณ เนื้อที่ 72 ไร่ มีต้นไม้หลายชนิด เช่น ต้นยาง กระเบา ตะแบก กระทุ่ม ฯลฯ มีสระน้ำธรรมชาติ และเป็นที่อาศัยของฝูงลิงจำนวนมาก (ดูแผนที่ 6 หน้า 268 ประกอบ)

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนภูมิศาสตร์มหาสารคาม เช่น กุดนางโฮ หุ่นกลาร่องไห คนเข็ดเกลือบอดตาโส (1) เป็นต้น

หนังสืออ้างอิง

- คุ้มเพชร สุวิทย์. "รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1." เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี จังหวัดมหาสารคาม, 2536. (อัดสำเนา)
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. มหาสารคาม. มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.

6. ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ขนบธรรมเนียม หมายถึง สิ่งที่ถือปฏิบัติโดยทั่วไปแต่ไม่มีแบบแผนหรือข้อบังคับใครจะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ มีลักษณะคล้ายมารยาทสังคม ใครไม่ปฏิบัติไม่ถือว่ามีความผิด

ขนบธรรมเนียมที่สำคัญและปรากฏในนิทานพื้นบ้านมหาสารคามมีดังนี้

1. การถวายของมีค่าแด่กษัตริย์

ในนิทานเรื่อง แม่หม้ายกับแคน เป็นลักษณะหนึ่งที่พบว่า เมื่อชาวบ้านมีสิ่งของที่น่าภูมิใจไว้ในครอบครอง มักจะนำไปถวายกษัตริย์ ส่วนในเรื่องนางเต่าค่านั้นเมื่อกษัตริย์ประสพสิ่งใดก็ต้องมีคนนำไปถวาย เช่น ต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง หรือแม้แต่ลูกสาว ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมีค่ามักจะนำไปรับใช้กษัตริย์ เช่น ในนิทานเรื่อง ปลาบู่ทอง สมัยโบราณ กษัตริย์เป็นบุคคลที่มีอำนาจสูงสุดเรียกว่า ราชอาธิปไตยหรือ สมบูรณาญาสิทธิราช เมื่อประสพสิ่งใดต้องได้เช่นนั้น ประกอบกับความเชื่อของคนสมัยนั้นที่ว่า กษัตริย์เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ จึงมีความเทิดทูนยกย่องไว้เหนือสิ่งอื่นใดเรียกว่า “เจ้าเหนือหัวหรือเจ้าอยู่หัว” ในสมัยกรุงสุโขทัยมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก กษัตริย์กับประชาชนมีความใกล้ชิดกัน เมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อน ก็ไปสั่นกระดิ่งที่หน้าพระราชวัง กษัตริย์เป็นผู้ไต่ถามความทุกข์ ตัดสินปัญหานั้น ำ ให้นอกจากนั้นยังดูแลทุกข์สุขของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ประชาชนมีความรักใคร่ในกษัตริย์ตลอดมาเมื่อมีสิ่งใดที่เห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าก็จะนำไปถวายแด่กษัตริย์ประกอบกับสังคมสมัยก่อนเป็นสังคมที่จำกัดในวงแคบ ใครมีสิ่งใดยอมเป็นที่รู้จักกันในหมู่เหล่า เมื่อมีของมีค่าไว้ในครอบครองหรือประดิษฐ์สิ่งใดได้ไม่นำไปกราบทูล กษัตริย์ถือว่าไม่มีความจงรักภักดีผู้อื่นจะมองตนว่าไม่ดีด้วย แม้ในสมัยปัจจุบันก็ตามคนไทยยังมีความศรัทธา ต่อสถาบันกษัตริย์ จึงมักมีผู้ถวายทรัพย์สินหรือเงินโดยเสด็จพระราชกุศลหรือตามอัธยาศัยอยู่เสมอ ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าการถวายของมีค่าแด่กษัตริย์ จึงเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่ง

2. ลูกเขยต้องรับใช้พ่อตาแม่ยาย

เป็นที่ทราบกันดีว่า สังคมไทยในภาคอีสานสมัยก่อนเป็นสังคมเกษตรกรรม มีโครงสร้างของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวใหญ่ ประกอบด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย หรือ พี่ ป้า น้า อา รวมไปถึงสะใภ้หรือเขย เมื่อสมาชิกในครอบครัวแต่งงานไป หากไม่อยู่รวมกันก็มักแยกเรือนไปอยู่ใกล้ ๆ กัน ในบริเวณ

เดียวกัน แยกกันเฉพาะเวลานอน เมื่อมีกิจกรรมอะไรก็ทำร่วมกันต้องฟังพาอาศัยกันตลอดเวลา ผู้สูงอายุ อาจมีหน้าที่ดูแลเด็ก ๆ หรือทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบ้าน คนหนุ่มสาวก็ออกไปทำงานนอกบ้าน เช่น ทำนา ทำไร่ ลักษณะครอบครัวใหญ่นี้เองทำให้บ้านของชาวอีสานมีลักษณะโล่ง ไม่นิยมกันห้อง ถึงเวลานอนก็ถือหมอนถือผ้าห่มสำหรับตัวเองตื่นเช้าก็เก็บที่นอน ใช้บริเวณที่นอนนั้นเป็นที่ทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้ พอลูกสาวแต่งงานพ่อแม่ก็ต้องกันห้องให้ลูกสาว ลูกเขย เรียกห้องนี้ว่า “ส้วม” การได้ลูกเขยเข้ามาอยู่ในบ้านถือว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดีโดยเฉพาะคนที่ขยันหรือมีความสามารถ เพราะจะได้แรงงาน เพิ่มขึ้นในการทำนาทำไร่ หรือเรื่องอื่น ๆ ที่พ่อตาแม่ยายต้องการ ลูกเขยเมื่อเข้ามาอยู่ในบ้านแล้วก็ต้องรับใช้ เช่น การจักสาน การประมง ฯลฯ ดังในนิทานมหาสารคาม เรื่อง พ่อเผ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง พ่อเผ่ากับลูกเขยไปตีกแห บ่าวจารย์ชี้โรง พ่อเผ่ากับลูกเขยกินแกงปลา ที่เป็นเรื่องของการทำงานร่วมกัน การรับประทานอาหารร่วมกัน ในนิทานจึงมีเรื่องของลูกเขยที่แค้นเคืองพ่อตา หรือเอาชนะพ่อตาอยู่เสมอ ซึ่งในชีวิตจริงลูกเขยอาจเกิดกตัญญูที่ต้องเป็นฝ่าย “ยอม” พ่อตามาตลอด และนิทานนั้น ลูกเขยมักเป็นฝ่ายชนะ นิทานลักษณะนี้หากมองในเชิงจิตวิทยาถือว่าเป็นเรื่องระบายความกดดันทางอารมณ์ที่ในชีวิตจริงไม่อาจเป็นไปได้อาศัยนิทานเป็นเครื่องชดเชยอารมณ์เท่านั้น

3. การสมมาผู้ใหญ่

สมมา มาจากคำว่า “สมา” แปลว่า การขอโทษผู้ใหญ่ ชาวอีสาน นิยมใช้คำว่า “สมมา”

ในพิธีแต่งงาน เจ้าบ่าวต้องไหว้ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงให้ครบ ยอมรับว่าเป็นญาติของตน ด้วยส่วนฝ่ายหญิงต้องไปสมมาญาติผู้ใหญ่ของสามีถึงบ้าน การสมมานี้ต้องทำที่นอนและหมอนไปมอบให้ มีรูป เทียนไปไหว้ และบางครั้งฝ่ายหญิงต้องมีผ้า เช่น ผ้าไหม ไปมอบให้ ซึ่งการเตรียมของสมมานี้ต้องเตรียมไว้ก่อนงานแต่งงาน ใครไม่สมมาถือว่าจะไม่มีความเจริญในชีวิต

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนเรื่องการสมมาคือเรื่อง ปู่กับลูกสะใภ้

4. มารยาทการเกี้ยวสาว

ในสมัยโบราณในขณะที่ย้ายหญิงต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนนั้น โอกาสที่ฝ่ายชายจะได้พบปะกับฝ่ายหญิงย่อมมีน้อย นอกจากมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานที่มีการอ่านหนังสือผูกและหนังสือก้อมที่วัดหรืองานอื่น ๆ จึงจะมีโอกาสพบกัน ซึ่งการมาของฝ่ายหญิงก็ไม่ได้เด็ดขาดสายตามือใหญ่เพราะไม่ได้ไปตามลำพังเหมือนสมัยปัจจุบัน มารยาทการเกี้ยวสาวของชาวอีสานนี้จะไม่มีการ

พูดจาอย่างตรงไปตรงมาหรือมีการ “แซว” เหมือนเช่นสมัยปัจจุบัน ฝ่ายชายจะให้เกียรติฝ่ายหญิง โดยเป็นฝ่ายที่เข้าไปเลียบเคียงตามแบบอ้อมค้อม ซึ่งจะใช้บทพญาอาจกล่าวขึ้นลอย ๆ เป็นทำนองว่าอยากรู้จัก มีคู่หรือยัง หรือชมในความงาม เช่น บทพญาที่ว่า

“อ้ายอยากถามข่าว อ้อยป่องดีล้ำงามมีเครือหนามเกี่ยวพันหรือยังน้อง” หากฝ่ายหญิงตีความเข้าใจแล้วก็ต้องเอ่ยพญาโต้ตอบในลักษณะทางอ้อมให้ตีความเช่นกัน โดยจะตอบว่า

“น้องนี้ปอดอ้อยสร้อยเสมอดั่งตองตัด บ่เคยเป็นสมบัติไผ่ จึงอยู่มาปานนี้” เมื่อฝ่ายชายดูท่าทีของฝ่ายหญิงแล้วจึงกล่าวที่จะพูดคุยกันต่อไป หรือชายหนุ่มบางคนหากต้องการจะเกี่ยวสาวก็จะเป่าแคนเป็นเพลงอันไพเราะขณะที่หญิงสาวคนนั้นเดินผ่านมา หญิงสาวคนนั้นก็รู้โดย สัญชาตญาณว่ามีหนุ่มมาสนใจตนแล้วความสัมพันธ์ก็จะเริ่มดำเนินต่อไป หากมีความสนใจกันจริงๆ ตอนเย็นหลังจากเสร็จภาระกิจประจำวัน ซึ่งฝ่ายหญิงมักจะมานั่งปั่นฝ้ายหรือทำงานอื่นที่นอกชาน (พื้นไม้ที่ต่อออกมาจากตัวเรือนไม่มีหลังคาเป็นที่สำหรับนั่งเล่น) ฝ่ายหนุ่ม ๆ ก็จะชวนเพื่อนมาโดยมีการเป่าแคนหรือมีการพูดพญาโต้ตอบเป็นการเกี่ยวพาราสีแสดงไหวพริบปฏิภาณซึ่งจะมีผู้ใหญ่อู้อยู่ห่าง ๆ คอยดูการโต้ตอบ บทพญา ทางอีสานเรียกการเกี่ยวสาวว่า “จีบสาว” หรือ “เล่นสาว” การเกี่ยวสาวนี้มักจะทำในเวลาที่ฝ่ายหญิงทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงครกกระเดื่องตำข้าว การลงช่วง เป็นต้น เมื่อฝ่ายชายคุ้นเคยกับฝ่ายหญิงแล้วจึงกล่าวมาเพียงลำพัง หากหญิงมีไมตรีจะเตรียมของไว้ต้อนรับ เช่น เชี่ยนหมาก บุหรี่ เป็นต้น

นิทานที่มหาสารคามที่ปรากฏเรื่องการเกี่ยวสาว คือ เรื่องผัวกับเมีย (1) และเรื่องที่สะท้อนการต้อนรับฝ่ายชายโดยมีการนำเชี่ยนหมากมาต้อนรับคือ เรื่อง อีหล้าอีลุน

5. การต้อนรับแขกที่มาเยือน

มารยาทของชาวอีสานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงความมีน้ำใจไมตรีต่อคนทั่วไปจากต่างถิ่นหรือถิ่นเดียวกัน คือ การต้อนรับ เมื่อมีคนมาเยือนถึงเรือนชานมักจะมีการเชื้อเชิญขึ้นบ้าน ทาน้ำและอาหารมาต้อนรับ หรือไม่ก็มีเชี่ยนหมาก มีบุหรี่มาให้ หากเป็นแขกต่างถิ่นที่มีความสำคัญก็จะจัดพิธี “บายศรีสู่ขวัญ” (อีสานเรียกบายศรีหรือใบศรี) โดยการจัดพานบายศรี มีผู้เฒ่าผู้แก่และหนุ่มสาวมาร่วมกันทำกิจกรรมนี้ ในงานจะมีการเย็บช้นหมากเบ็งที่ใช้ใบตองกล้วยซึ่งหาได้ในบริเวณนั้น ในช้นหมากเบ็งจะมีข้าว กล้วย ไข่ต้ม สุราขาว ข้าวต้มมัด ดอกไม้ ธูปเทียน ด้ายสายสิญจน์ ฯลฯ ที่ขาดไม่ได้คือ

“หมอสวด” (อีสานเรียกหมอสวด) หรือพราหมณ์ผู้ทำพิธี หากพิเศษขึ้นมาหน่อยจะมีการร่ายรำ หรือ ร่ายบาศรี จบแล้วจะมีการเรียกขวัญหรือทางอีสานเรียกว่า “สูตรขวัญ” หรือ “สู่ขวัญ”

การทำพิธีสู่ขวัญ หรือ สูตรขวัญ เป็นการประกอบพิธีที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่อง ขวัญ ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวไทยที่มีมาแต่โบราณ และเป็นความเชื่อที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ในกลุ่ม ชนชาติไท (ไต) โดยเชื่อว่าขวัญ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ เป็นสิ่งที่ไม่มิตัวตน มีความสำคัญมากเท่ากับสิ่งที่มีตัวตน เมื่อขวัญอยู่กับร่างกายเจ้าตัวก็มีความสุขสบายดี (พระอริยานุวัตร เหมจารี 2530 : 38 อ้างถึงใน วิกรณ์ มากดี 2530 : 243) ถ้าขวัญออกจากร่างกายเจ้าของอาจเจ็บไข้ หรือถึงแก่ความตายได้ ดังนั้นจึงต้องมีการเรียกขวัญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญด้วย

ส่วนการต้อนรับแขกที่มาเยือน เป็นการเรียกขวัญแขกที่เดินทางไกลเชื่อว่า เมื่อเดินทางมา ขวัญอาจกระเจิง หนีหายหรือหลงทางไปตามป่าเขา จึงมีการบาศรีสู่ขวัญและถือเป็นธรรมเนียมของการต้อนรับ

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนการต้อนรับแขกที่มาเยือนคือ เรื่อง อีหล้าอีลุน

6. การสู่ขวัญเมื่อประสบเหตุการณ์ที่เลวร้าย

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า “ขวัญ” เป็นสิ่งไม่มีตัวตนที่อยู่ในตัวของมนุษย์มาตั้งแต่แรกเกิดตาม ความเชื่อของชาวอีสาน และกลุ่มชนชาวไทย (ไต) ดังนั้นตั้งแต่คลอดลูกออกมาครั้งแรกก็จะมีการสู่ขวัญ ให้ลูกหรือถ้าไม่ทำก็จะมีการผูกข้อมือด้วยด้ายที่ผ่านการปลุกเสกด้วยเวทมนต์คาถาป้องกันผีร้าย แม้กระทั่ง การแต่งงานก็ต้องมีพิธีสู่ขวัญเพื่อเป็นสิริมงคล การบวช ก็ต้องมีการ “สู่ขวัญนาค” ก่อนที่จะทำพิธีบวช คล้ายจะเป็นการบอกให้ขวัญรับทราบไม่ต้องตกใจกระเจิดกระเจิงหนีออกจากตัวไป โดยเฉพาะเมื่อประสบเคราะห์กรรมหรือมีเหตุที่ทำให้ตกใจ ต้องสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญกลับคืนมาไม่ให้ออกจากตัวไปที่อื่น เช่น ใน นิทานมหาสารคามเรื่อง บักโลน ที่มีการสู่ขวัญให้คนที่ถูกผีหลอก คือ บักโลนและเพื่อน ๆ ส่วนในเรื่อง ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่มก็มีการสู่ขวัญควายด้วย เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข การสู่ขวัญหรือการเรียกขวัญอาจ ทำในกรณีที่มีความยินดีก็ได้ เช่น สอบเข้าทำงานได้ ถือเป็นการทำงานให้กำลังใจหรือเมื่อมีผู้ประสบอุบัติเหตุ หากไม่ตาย ก็จะไปดูว่าเหตุเกิดที่ตรงไหน จะมีการเอาสิ่งไป “ซ่อน” หรือ “ตัก” เอาขวัญไปจากที่เกิดเหตุ แล้วเอาผ้าห่อมัดไปอย่างดี แล้วนำไปเปิดวางครอบตัวผู้ป่วยในตอนเช้ามีด เชื่อว่าขวัญจะอาศัยอยู่ใน ห่อผ้านั้นด้วย หากเอาไปตอนสายขวัญจะจางหายไปเมื่อถูกแสงแดด เช่นนี้เป็นต้น

7. การแสดงความเคารพต่อแม่ของสามี

แม่ของสามีซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “แม่ย่า” นั้น มีความสำคัญต่อสะไภ้ และมักจะเป็นไม้เบื่อไม้เมากัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ลูกไถ่อยู่กับย่าป่านเอาท่ามาใส่เหียน”

“โรคห่า” หรือหิวตกรโรค ในสมัยก่อนที่ถือว่าเป็นโรคที่ร้ายแรงใครเป็นแล้วต้องตายไม่มียารักษา ชาวอีสานเรียกสิ่งที่ไม่ดีว่าท่าเพราะเป็นสิ่งที่ร้ายแรงน่าหวาดกลัว เวลา “โรคห่า” เกิดกับไถ่ไถ่ก็จะตายหมด หากใครจะด่าว่ากับเจิบ ๆ แสบ ๆ มักจะใช้คำว่าท่า เต็มท้ายคำว่าไอ้หรืออี ถือว่าแสบเป็นที่สุดสำหรับชาวอีสาน คำกล่าวที่ว่า “ลูกไถ่อยู่กับย่าป่านเอาท่ามาใส่เหียน” จึงเป็นที่กล่าวกันเสมอ

นิทานมหาสารคามที่สะท้อน ความขัดแย้งระหว่างแม่ผัวกับลูกสะไภ้ คือ เรื่อง กับแก็กบุงเขียว และนิทานที่สะท้อนถึงความเกลียดชังของลูกสะไภ้ ที่มีต่อแม่ผัว คือ เรื่อง ย่ากินปลิง เรื่องแม่ผัวกับลูกสะไภ้ ไม่ได้มีเฉพาะในภาคอีสานเท่านั้น ในภาคอื่น ๆ หรือชาติอื่น ๆ ก็มีเช่นกัน เพราะการอยู่ร่วมกันมักจะทะเลาะหรือผิดใจกันธรรมชาติของผู้หญิงที่มีเรื่องจุกจิกเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เหมือนพ่อตากับลูกเขย หรือแม่เฒ่ากับลูกเขย (แม่ยายกับลูกเขย) ที่ไม่เอาเรื่องเอาราวต่อกัน ฝ่ายแม่ย่า นั้นมักมีความคาดหวังในตัวลูกสะไภ้ เมื่อมาพราวกลูกชายที่ตนเลี้ยงมาให้ไปอยู่ที่อื่นทำให้ห่างเหินจากครอบครัวและทำให้ครอบครัวสูญเสียแรงงาน ลูกสะไภ้ต้องทำตัวให้ดีที่สุด เพื่อชดเชยกับความสูญเสียลูกชายของแม่ย่า จึงมักมีการเอาอกเอาใจและไปเยี่ยมเยียน มีของฝากแม่ย่า ดังในนิทาน มหาสารคามเรื่อง จารยกับเมีย 4 ที่เดินทางไปเยี่ยมแม่ย่า ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ ย่อนน้อมถ่อมตนไม่กระด้างกระเดื่องตอ บุพการี ผู้ที่เลี้ยงสามีของตนอันถือเป็นมารยาทอย่างหนึ่งของชาวอีสาน

หนังสืออ้างอิง

ก่อ สวัสดิพานิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.

วิกรณ์ มากดี. “ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

7. ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ประเพณี หมายถึง แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้เป็นวิธีการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่ก็มีได้บังคับว่าจะต้องปฏิบัติหรือไม่ ประเพณีของชาวอีสานเรียกว่า ฮีต 12 หมายถึง ประเพณีที่ต้องปฏิบัติในรอบปี (12 เดือน) ฮีต หมายถึง จารีตที่ต้องปฏิบัติ เช่น บุญข้าวจี บุญผะเหวด เป็นต้น

สำหรับประเพณีที่ชาวอีสานได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน และยังได้นับถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน คือ ประเพณี 12 เดือน หรือฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันทั่ว ๆ ไป ในภาคอีสาน ดั้มเพชร สุวิทวัส (2536 : 96-128) กล่าวถึงฮีตสิบสองไว้โดยสรุปได้ว่าฮีตสิบสองเป็นประเพณี 12 เดือน ที่ปฏิบัติตามลำดับดังนี้

1. ประเพณีบุญเข้ากรรม นิยมทำในเดือนอ้าย มูลเหตุที่ได้ทำประเพณีนี้ เนื่องจากมีพระภิกษุรูปหนึ่งได้ล่องเรือไปตามลำแม่น้ำคงคา ได้เอามือไปจับใบตะไคร่น้ำขาด ทำให้เป็นอาบัติ แต่มิได้แสดงอาบัติเพราะไม่มีพระภิกษุรับแสดง ครั้นมรณภาพจึงได้ไปเกิดเป็นนาคชื่อ เอรดปัด ต่อมาพระภิกษุจึงมีพิธีเข้ากรรม เพื่อหาทางออกอาบัติ

พิธีทำบุญเข้ากรรม จัดทำโดยพระภิกษุที่ต้องอาบัติ ต้องปฏิบัติฐานวิธี คือ ระเบียบเป็นเครื่องออกอาบัติ ให้พระสงฆ์เข้าไปอยู่ในเขตที่จำกัด ทรมานกาย และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ถือเป็น การแทนบุญคุณมารดาที่ต้องอยู่กรรม (อยู่ไฟ) ด้วยการเข้ากรรม จะทำอยู่ 9 ค่ำ คือ สามค่ำแรกเรียกว่า “อยู่ปริวาส” และหกค่ำต่อมาเรียกว่า “อยู่มานัต” เมื่อครบ 9 ค่ำ จึง “อัพภาน” คือ ออกจากกรรม โดยมีพระสงฆ์ 20 รูปเป็นผู้สวด อัพภาน คือ สวดระงับอาบัติ ภิกษุที่ออกจากกรรมแล้วถือว่าเป็นผู้หมดมลทิน มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ชาวบ้านที่ทำบุญถวายทานแด่พระสงฆ์ระหว่างเข้ากรรมถือว่า จะได้กุศลมาก

2. ประเพณีบุญคูณลาน นิยมทำในเดือนยี่ เป็นการทำบุญสู่ขวัญข้าว เมื่อนวดข้าวเสร็จและกองไว้ในลาน มูลเหตุเนื่องจากผู้ทำนาได้ข้าวมาก ก่อนจะขนข้าวใส่ยุ้งฉาง ก็จะต้องทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคล มูลเหตุดั้งเดิมมีอยู่ว่า ครั้งพุทธศาสนาของพระกัสสปะ มีชายสองคนพี่น้อง ต่างมีอาชีพทำนา คนน้องถวายทานแด่พระสงฆ์ตั้งแต่ข้าวออกรวงเป็นน้านม จนถึงเก็บเกี่ยวขนใส่ยุ้งฉาง เป็นระยะ ๆ ถึง 9 ครั้ง เมื่อตายแล้วได้เกิดใหม่เป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ องค์ปฐมสาวก ต่อมาก็ได้สำเร็จเป็น

พระอรหันต์ ส่วนคนพีได้ทำบุญเพียงครั้งเดียว โดยทำเฉพาะช่วงทำนาเสร็จแล้ว เมื่อตายแล้วก็ได้เกิดมาเป็น สุกข์ประพาชก สำเร็จเป็นอนามิผล เป็นอริยสงฆองค์สุดท้าย ในสมัยพุทธกาลสุดท้าย ในสมัยพุทธกาล เนื่องจากอานิสงส์การให้ทานน้อยกว่าน้องชาย ชาวอีสานได้ทราบอานิสงส์การทำบุญดังกล่าว จึงนิยม ทำบุญอุทิศลานกันเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

พิธีทำบุญอุทิศลาน มีขั้นตอน คือ ในตอนเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ในตอนกลางคืนอาจมีมหรสพสมโภชน์ด้วยก็มี ในตอนเช้าจะมีการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ หลังจากนั้นก็จะนิมนต์พระสงฆ์ให้เทศนา เพื่อเป็นการสู่ขวัญลาน และจะมีการเลี้ยงอาหารแก่ผู้ที่ไปร่วมพิธี และ นำน้ำพระพุทธมนต์ไปโปรยกองใส่ข้าวและท้องนา เชื่อกันว่าจะทำให้เจ้าของนาข้าวอยู่เย็นเป็นสุข ฝนจะตก ต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงชนข้าวใส่ยุ้งและเชิญ ขวัญข้าว คือ เจ้าแม่โพสพไปยังยุ้งข้าว นอกจากนี้ผู้มีได้ทำบุญอุทิศลานบางคนอาจมีพิธีสู่ขวัญเล่า (ยุ้งข้าว) ด้วย

3. ประเพณีบุญข้าวจี นิยมทำในเดือนสาม ข้าวจี คือ ข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้ว ทำเป็นก้อน โด่เต่าไข่เปิดขนาดใหญ่ ทาเกลือและนวดให้เหนียว เสียบไม้ย่างไฟให้เกรียม ทาไข่ไก่ หรือไข่เปิดแล้ว ย่างให้สุกดีอีกครั้งหนึ่ง บางแห่งอาจใส่น้ำอ้อยข้างในด้วย มูลเหตุที่ได้มีการทำบุญข้าวจีมีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อครั้งพุทธกาล นางปุนณทาสีได้ทำขนมแบ่งจีถวายแด่พระพุทธเจ้าและพระอานนท์ พร้อมฟัง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง นางเกิดปิตินิธิได้บรรลुโสดาปัตติผล ด้วยอานิสงส์ดังกล่าว ชาวอีสานจึงทำข้าวจีถวายแด่พระสงฆ์ ภายหลังการทำนาเสร็จ และนำข้าวขึ้นยุ้งเรียบร้อยแล้ว

พิธีทำบุญข้าวจี เมื่อเตรียมอุปกรณ์การทำข้าวจีพร้อมแล้ว ชาวบ้านอาจไปรวมกันทำที่วัด หรือต่างคนจัดทำจากบ้าน แล้วนำไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัด มีการไหว้พระรับศีล พระสงฆ์ สวด พระพุทธมนต์ ดักบาตรด้วยข้าวจี กล่าวคำถวายข้าวจี แล้วยกไปถวายพร้อมกับภัตตาหารอื่น ๆ พระสงฆ์ และสามเณรฉันเสร็จแล้วก็จะมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพรเป็นเสร็จพิธี

4. ประเพณีบุญพระเวสหรือบุญผะเหวด นิยมทำระหว่างเดือนที่ออกพรรษา แต่ส่วนมาก นิยมทำในเดือนสี่ มูลเหตุที่มีการทำบุญนี้มีอยู่ว่า เมื่อพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย พระศรีอริยเมตไตรยดำรัสสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้าหาก มนุษย์ประสงค์จะพบพระศาสนาของพระองค์ ให้เว้นการทำบาปหนักต่าง ๆ และอุทิศสัพพะบุญเรื่องราวของ พระเวสสันดรชาดก ให้จบในวันเดียว และเมื่อฟังแล้ว ให้นำไปปฏิบัติ มนุษย์ได้ทราบเรื่องราวดังกล่าว จึงทำบุญนี้ขึ้น

พิธีทำบุญผะเหวด เมื่อกำหนดวันทำบุญแล้วชาวบ้านจะเตรียมอาหารและที่พักสำหรับพระภิกษุสามเณร และผู้มาร่วมงานจากหมู่บ้านใกล้เคียงไว้ให้พร้อม เตรียมเครื่องบูชาไว้ล่วงหน้า ได้แก่ หมาก เฝียง เทียน ธูป ปิ่น ดาบ ข้าวตอก ดอกไม้ เป็นต้น อย่างละพัน นอกนี้ มีเครื่องประดับ และเครื่องบูชาอื่น ๆ อีก วันแรกซึ่งเป็นวันรวมหรือวันโฮม ตอนเช้ามีการนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาประดิษฐานที่ หอช้าง ศาลาโรงธรรมตั้งแต่เช้ามีด ตอนบ่ายจะมีพิธีอัญเชิญ และแห่พระเวสสันดรกับพระนางมัทรี เข้าเมือง คือ แห่เข้ามาวัดนั่นเอง กลางคืนตอนหัวค่ำ มีการอาราธนาพระสวดพระพุทธรูป เทศน์ พระมาลัย ห่มพระมาลัยแสน จบแล้วมีการคบงัน พอจวนสว่างมีการประกาศข่าวเทวดา และอาราธนาพระเทศน์ สังฆาส หลังเทศน์สังฆาสแล้วก็อาราธนาพระเทศมหาชาติต่อ พระจะเทศน์มหาชาติตลอดวัน ขึ้นต้นจาก กัณฑ์ทศพร ไปจนถึงนครกัณฑ์ เมื่อเทศน์จบแล้ว จะมีเทศน์ฉลองพระเวสสันดรอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งกว่าจะเทศน์ก็ค่ำพอดี เมื่อเทศน์มหาชาติจบ จะมีการจัดดอกไม้ธูปเทียน กล่าวคำอาราธนา พระรัตนตรัยจบ เป็นอันเสร็จพิธีทำบุญผะเหวด

5. ประเพณีสงกรานต์ คำว่า “สงกรานต์” เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้าย เข้าไป ซึ่งในที่นี้หมายถึง พระอาทิตย์ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีหนึ่ง เรียกว่า “สงกรานต์” ปีหนึ่งมี 12 ราศี ราศีละเดือน แต่วันและเวลาที่พระอาทิตย์ยกขึ้นราศีเมษ เรียกเป็นพิเศษว่า มหาสงกรานต์ เพราะถือว่า เป็นวันและเวลาขึ้นปีใหม่ตามคติโบราณ แต่โดยทั่วไปจะเรียกว่าวันสงกรานต์ เท่านั้น

พิธีทำบุญสงกรานต์ บุญสงกรานต์นิยมทำกันในเดือนห้า โดยเริ่มแต่วันที่ 13 เมษายน ถึงวันที่ 15 เมษายน โดยวันที่ 13 เมษายน จะเป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ 14 เมษายน เป็นวันเนา และวันที่ 15 เมษายน คือวันสุดท้าย เป็นวันเถลิงศก ชาวอีสานโบราณถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ วันแรกมีพิธี สรงน้ำพระพุทธรูปที่วัด โดยตอนเช้าทางวัดจะเตรียมจัดพระพุทธรูปไว้ ณ ที่จะสรง ในตอนบ่าย ประชาชนจึงนำน้ำอบ น้ำหอมและดอกไม้ไปที่วัด เมื่อพร้อมแล้วจะมีการกล่าวคำบูชาดอกไม้ และ อธิษฐานขอสรงน้ำ จึงทำการสรงน้ำพระพุทธรูป โดยใช้ช่อดอกไม้จุ่มน้ำอบน้ำหอม สลักใส่องค์พระพุทธรูป ภายหลังสรงน้ำพระพุทธรูปแล้ว ในตอนกลางคืน อาจมีการคบงันที่วัด ส่วนตามละแวกหมู่บ้าน จะมีการละเล่นต่าง ๆ และมีการสาดน้ำซึ่งกันและกันตลอด 3 วัน คือ วันที่ 13-14-15 เมษายน ในวันที่ 15 เมษายน บางแห่งในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายจะมีการแขวนธงยาวและก่อพระเจดีย์ทราย ที่วัด นอกนี้ยังมีการสรงน้ำพระสงฆ์ และมีการสรงน้ำผู้ใหญ่ มีพิธีบายศรีสู่ขวัญพระพุทธรูป และพระสงฆ์ รวมทั้งจะมีการแห่ข้าวพันก้อนและการแห่ดอกไม้ด้วย บางวัดยังมีการอัญเชิญพระพุทธรูป 4 องค์ ไปไว้

ที่หอสงฆ์ เพื่อให้ประชาชนได้สงฆ์ในวันถัดไปจากวันสงกรานต์อีกด้วย โดยจะมีการสงฆ์ทุกวันจนกว่าจะแห่ดอกไม้เสร็จ หรืออย่างช้าไม่เกินวันเพ็ญเดือนหก

6. ประเพณีบุญบั้งไฟ นิยมทำกันในเดือนหก มูลเหตุที่จัดทำประเพณีบุญบั้งไฟขึ้น เพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เมื่อทำบุญบั้งไฟแล้วเชื่อว่าฟ้าฝนจะอุดมสมบูรณ์ ข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์ และประชาชนในละแวกนั้น จะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะมีข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ และปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

ในการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ หมู่บ้านและวัดเจ้าภาพจะเตรียมทำบั้งไฟ เตรียมที่พักและสุราอาหารไว้ต้อนรับผู้มาร่วมงาน มีการบอกบุญไปยังวัดและหมู่บ้านใกล้เคียง ให้ทำบั้งไฟและเชิญคนมาร่วมงาน บางแห่งมีการประกวดบั้งไฟ และชบวนแห่ด้วย ในงานวันแรก ชาวบ้านในหมู่บ้านได้รับเชิญและพระภิกษุสามเณร ที่ได้รับนิมนต์จะมาร่วมงานพร้อมบั้งไฟ วันแรกจะมีการแห่บั้งไฟ ประกวดบั้งไฟ ประกวดชบวนแห่ (ถ้ามี) และมีการแสดงการเล่นต่าง ๆ เช่น การแข่งและการละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น จะมีการเล่นการแข่งหรือพ่อน้ำ ทั้งกลางวันและกลางคืน วันรุ่งขึ้นจะมีการละเล่นต่ออีก ในงานนี้มักจะมีพิธีบวงสรวง และบางทีจะมีพิธีฮีดสงฆ์ หรือเกราะภิเษก แต่พระภิกษุ สามเณร ที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมเพื่อเลื่อนสมณศักดิ์ตามประเพณีโบราณด้วย ตอนปลายของวันที่สองของงาน จึงนำบั้งไฟไปจุด ณ ที่นั่งร้านที่จัดไว้ เมื่อจุดบั้งไฟเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธี

7. ประเพณีบุญข้าชะ บุญข้าชะนิยมทำกันในเดือนเจ็ด จัดทำขึ้นเพื่อชำระล้างสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรต่าง ๆ ออกจากหมู่บ้าน ตำบล เชื่อว่าจะทำให้ประชาชนหายจากเหตุเภทภัยต่าง ๆ และจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข มูลเหตุที่ทำให้มีการทำบุญข้าชะ มีเรื่องเล่าว่า ครั้งพุทธกาลที่เมืองไพสาลี เกิดทุพภิกขภัย เพราะฝนแล้ง ผู้คนอดอยากล้มตายมากมาย ชาวเมืองจึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปประทับเหตุเภทภัยพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดโดยให้พระอานนท์เรียนคาถาแล้วไปสวดมนต์ในเมือง พร้อมนำบาตรน้ำมนต์ของพระองค์ไปประพรมจนทั่วเมือง ทำให้ฝนตก ผู้คนอยู่เย็นเป็นสุข จึงทำให้เกิดประเพณีทำบุญข้าชะดังแต่นั้นมา

พิธีทำบุญข้าชะ ชาวบ้านจัดทำปะรำขึ้นในบริเวณหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง มีต้นกล้วยผูกเสื่อปะรำทั้งสี่มุม จัดอาสนสงฆ์ เตรียมเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ด้ายสายสิญจน์ น้ำพระพุทธมนต์ ผ้ายศกขน เครื่องไทยทาน กรวดทราย หลักไม้ไผ่แปดหลัก ตอนเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ ตอนเช้าจะถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ และสามเณร จะทำพิธีอยู่สามคืน พอถึงเช้าวันสุดท้ายของพิธีจะมีการถวายสังฆทาน เมื่อเสร็จพิธีแล้วพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธมนต์ คนเฒ่าคนแก่จะผูกแขนให้ชาวบ้าน

มีการหว่านกรวดทรายทั่วละแวกหมู่บ้านและเอาหลักแปดหลักไปตอกไว้ในทิศทั้งแปดของหมู่บ้าน วงด้ายสายสิญจน์รอบหมู่บ้าน และชาวบ้านจะนำสิ่งปฏิภูมิต่าง ๆ เช่น ขยะมูลฝอย ภาชนะที่ชำรุด หรือสิ่งที่จะทำให้เกิดความสกปรก ไปทิ้งนอกหมู่บ้าน หรือทำการเผา หรือฝัง ทำให้บริเวณหมู่บ้านสะอาดเรียบร้อย ก็เป็นเสร็จพิธี

8. ประเพณีบุญเข้าพรรษา ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปดเป็นวันทำบุญ มีการถวายเทียนในวันเข้าพรรษา และจะมีงานรื่นเริง โดยการแห่เทียนในวันเข้าพรรษา การเข้าพรรษา เป็นการที่พระภิกษุสามเณรจะต้องอยู่ประจำวัดใดวัดหนึ่งตลอดเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ห้ามพระภิกษุสามเณรไปค้างคืนที่อื่น นอกจากเมื่อมีเหตุจำเป็น ได้แก่ บิดามารดาป่วย จะสึก วิหารชำรุด ได้รับนิมนต์ให้ไป แม้ธุระอื่นนอกจากนี้ เป็นที่กึ่งลักษณะอนุโลมก็ไปค้างคืนที่อื่นได้ และการไปในกรณีดังกล่าว จะต้องกลับมาภายใน 7 วัน

มูลเหตุที่มีการเข้าพรรษาเนื่องจากในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่วัดเวฬุวันกลันทกะนิวาปะสถาน ณ เมืองราชคฤห์ ได้มีพระภิกษุพวกหนึ่งเรียกว่า “ฉัพพัคคีย์” ได้เที่ยวไปทุกฤดูกาล ไม่หยุดพักเลย โดยเฉพาะในฤดูฝน ซึ่งอาจจะไปเหยียบย่ำข้าวกล้าและเหยียบย่ำสัตว์เล็กสัตว์น้อย ให้มีอันตราย ประชาชนทั่วไปก็พากันติเตียน พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรจำพรรษา ตามกำหนดเวลาดังกล่าว

พิธีทำบุญเข้าพรรษา จะจัดให้มีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ชาวบ้านจะมีการถวายภัตตาหารเช้า หรือภัตตาหารเพล พร้อมเครื่องไทยทานต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อพระสงฆ์ เช่น ไตรจีวร ตั้งเตียง ยารักษาโรค เป็นต้น โดยเฉพาะเครื่องให้แสงสว่าง เช่น เทียน ตะเกียง น้ำมัน เป็นต้น ถือเป็นสิ่งสำคัญ เชื่อว่า เมื่อถวายแล้ว จะทำให้มีสติปัญญาและมีสติปัญญาดี นอกจากนี้ยังมีการถวายต้นเทียนซึ่งหล่อเป็นเล่ม หรือแท่งขนาดใหญ่ มีการตกแต่งอย่างสวยงาม และฟังเทศน์ด้วย

9. ประเพณีบุญข้าวประดับดิน นิยมทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตหรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ข้าวประดับดิน ได้แก่ ข้าวและอาหารคาวหวานพร้อมหมากพลู บุหรี่ ที่ห่อหรือใส่กระโทงไปวางไว้ตามลานวัด วางหรือแขวนไว้ตามต้นไม้ บริเวณวัดเพื่ออุทิศแก่เปรต หรือญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มารับเอาสิ่งของเหล่านั้น

พิธีทำบุญข้าวประดับดิน ทำในวันแรม 13 ค่ำ เดือนเก้า ชาวบ้านเตรียมอาหารหวานคาวตลอดผลไม้ และหมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองหรือใส่กระโทง รุ่งเช้าในวันแรม 14 ค่ำ เวลาประมาณ 4 ถึง 6 นาฬิกา นำห่อหรือกระโทงที่เตรียมไว้ไปวางหรือแขวนไว้ที่ใดที่หนึ่งในบริเวณวัดดังกล่าว พร้อม

จุดเทียนและบอกกล่าวให้เปรตมารับเอาอาหารและผลบุญ ต่อจากนั้นก็นำอาหารและสิ่งของที่เตรียมไว้ไปทำบุญตักบาตรและถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร มีการทำสมาทานศีล ฟังเทศน์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย การวางสิ่งของเพื่ออุทิศไปให้เปรตหรือผู้ล่วงลับไปแล้วดังกล่าว บางท้องถิ่นอาจทำภายหลังการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรแล้วก็มี

10. ประเพณีบุญข้าวสาก บุญข้าวสากหรือสลากภัต นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายหรือเปรตผู้เป็นญาติและผู้ที่ยรักใคร่นับถือ มูลเหตุเดิมก่อนที่จะมีการทำบุญข้าวสาก มีเรื่องเล่าว่า บุตรภรรยาคนหนึ่งเมื่อพ่อสิ้นชีวิต แม้ก็ได้หาภรรยาให้คนหนึ่ง แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน แม่จึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงจึงคิดฆ่าเมียน้อยและลูก ก่อนตายเมียน้อยคิดอาฆาตเมียหลวง ชาติด่อมทั้งสองเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ และอาฆาตเช่นฆ่ากันเรื่อยมา จนชาติสุดท้าย ฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นยักษ์ ยักษ์จึงจองเวร ได้มากินลูกของผู้เป็นคนถึงสองครั้ง พอเกิดลูกคนที่สามยักษ์ก็จะตามมากินอีก หญิงคนนั้นพร้อมลูกและสามี จึงหนีไปพึ่งพระพุทธเจ้า ณ เชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าได้เทศนาให้ทั้งสองเลิกจองเวรกัน และโปรดให้นางยักษ์ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษ์มีความรู้เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองจึงให้ความนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษ์จึงนำอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละแปดที่ เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือเป็นประเพณีถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสาก สืบต่อกันมา และในวัน ทำบุญข้าวสาก ชาวบ้านจะนำอาหารไปเลี้ยงนางยักษ์หรือผีเสื่อนา ณ บริเวณนาของตน แต่เปลี่ยนเรียกนางยักษ์ว่า “ตาแฮก”

การทำบุญข้าวสาก ชาวบ้านจะเตรียมอาหารชนิดต่าง ๆ ใส่ภาชนะหรือห่อด้วยใบตองหรือใส่ชะลอมไว้แต่เช้ามืด พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ในตอนเช้าจะนำภัตตาหารไปถวายพระภิกษุสามเณรครั้งหนึ่งก่อน พอตอนสายจนจะถึงเวลาเพล จึงนำอาหารซึ่งเตรียมไว้ ใส่ภาชนะหรือห่อด้วยใบตอง หรือใส่ชะลอมไปแล้วนำไปวัดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำไปถวายแด่พระภิกษุสามเณร โดยเขียนชื่อพระภิกษุสามเณรใส่ในภาชนะแล้วจับสลาก ใครจับได้ชื่อพระภิกษุสามเณรรูปใด ก็นำข้าวสากไปถวายพระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้น หรืออาจเขียนชื่อเจ้าของข้าวสากที่ละใบ จากนั้นเจ้าของสลากจะนำข้าวสากของตนไปถวายพระภิกษุสามเณร นอกจากนี้ชาวบ้านยังนำเอาห่อหรือชะลอมข้าวสากไปวางไว้ตามบริเวณวัด พร้อมจุดเทียนและบอกกล่าว ให้ญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว มารับเอาอาหารและผลบุญที่อุทิศให้ จากนั้นก็มีการฟังเทศน์เพื่อฉลองข้าวสาก และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว นอกจาก

นั้นแล้ว ชาวบ้านจะนำอาหารไปเลี้ยง “ตาแขก” ณ ที่นาของตนด้วย เมื่อทำครบทุกขั้นตอน ก็เป็นอันเสร็จพิธีทำบุญข้าวสาก

11. ประเพณีออกพรรษา ประเพณีนี้จะจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 มูลเหตุที่มีบุญออกพรรษา เนื่องมาจาก เมื่อพระภิกษุสามเณรได้มารวมกัน โดยอยู่ประจำที่วัด และจะไปค้างคืนที่ยื่นไม่ได้ เป็นเวลา 3 เดือนพอดี และนอกจากนั้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระสงฆ์จะมาร่วมทำพิธีออกวัสสาวารณา คือ การเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ทั้งภายหลังนั้น พระภิกษุสามเณรส่วนมากจะแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ตามความสมัครใจ และพระภิกษุสามเณรบางรูปอาจจะถือโอกาสลาสิกขาบทก็มี ดังนั้น โอกาสที่พระภิกษุสามเณรจะอยู่พร้อมกันที่วัดมาก ๆ เช่นนี้ย่อมจะหายาก ชาวบ้านจึงถือว่าเป็นวันสำคัญ จึงได้ถือโอกาสไปทำบุญที่วัดเป็นกรณีพิเศษ และในช่วงระยะออกพรรษา ชาวบ้านก็จะหมดภารกิจในการทำไร่ทำนา ประกอบกับในช่วงเดือนนี้ อากาศมักจะสดชื่นและเย็นสบาย จึงเป็นโอกาสที่เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านได้ไปทำบุญที่วัดอย่างพร้อมเพรียงกันและเพื่อสักการะพระพุทธรูปที่นั่นนทานที่ และการสรงเสื่อ (แข่งเรือ) เพื่อความสนุกสนาน และความสามัคคีกันด้วย

12. ประเพณีบุญกฐิน จะมีขึ้นในเดือน 12 ของทุกปี บุญกฐินเป็นบุญถวายผ้าไตรจีวรแด่พระสงฆ์ ซึ่งออกจากการจำพรรษาแล้ว เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันขึ้น 12 ค่ำ เดือนสิบสอง มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐิน มีเรื่องเล่าว่า ได้มีพระภิกษุชาวเมืองปาฐา จำนวน 30 รูป จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตุวันมหาวิหาร แต่จวนใกล้กำหนดจะเข้าพรรษาเสียก่อน จึงได้หยุดจำพรรษาที่เมืองสาเกต พออกพรรษาแล้วก็รีบพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้ง ๆ ที่ผ้าสบงจีวรเปื้อนเปรอะ เนื่องจากระยะทางไกล และในช่วงนั้นฝนก็ยังตกอยู่ ผ้าสบงจีวรจึงเปียกน้ำและเปื้อนโคลน จะหาผ้าผืนดีเปลี่ยนก็ไม่มี พระพุทธเจ้าทรงเห็นความลำบากของพระภิกษุเช่นนั้น จึงมีพุทธบัญญัติพระภิกษุแสวงหาผ้า และรับผ้ากฐินได้ตามกำหนดดังกล่าว จึงทำให้มีประเพณีทอดกฐินสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ในการทำตามประเพณีทำบุญทอดกฐินนั้น ก่อนอื่นเจ้าภาพจะมีการจองวัดและกำหนดเพื่อจะได้ไปทอดกฐินล่วงหน้า มีการเตรียมผ้าไตร จีวร พร้อมอัฐบริขาร ตลอดจนบริวารและเครื่องไทยทาน อื่น ๆ มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร และผู้ที่คุ้นเคยกันให้ทราบ เพื่อที่จะได้ร่วมทำบุญด้วยกัน ก่อนนำกฐินไปทอดมักจะมีการคบงัน วันรุ่งขึ้นก็เคลื่อนขบวนไปยังวัดที่จะทอด เมื่อนำองค์กฐินไปถึงวัดแล้ว ก็จะมีการแห่เวียนประทักษิณรอบวัดหรือโบสถ์สามรอบ แล้วจึงนำกฐินและเครื่องประกอบอื่น ๆ ไปถวายพระสงฆ์ ที่โบสถ์หรือศาลาการเปรียญ เมื่อทำพิธีถวายผ้ากฐินและบริวารแด่พระสงฆ์และพระสงฆ์ได้ทำพิธีรับแล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากการทอดกฐินตามประเพณีนี้แล้ว อาจมีจุลกฐินหรือกฐินแล่น ซึ่งจะทำผ้าไตรจีวร จากปุ๋ย ฝายให้เสร็จภายในวันเดียว (24 ชั่วโมง) แล้วนำไปทอดภายในวันนั้น กล่าวกันว่า การทำ จุลกฐิน หรือกฐินแล่นนี้ จะได้กุศลมาก

ประเพณีของชาวมหาสารคาม ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน มีทั้งประเพณีที่เป็นประเพณี 12 เดือน หรือฮิตสิบสอง ได้แก่ บุญข้าวจี บุญพระเวส สงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญกฐิน และบุญที่นอกเหนือจากฮิตสิบสอง อันได้แก่ บุญเบิกฟ้า และประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งจะกล่าวตามลำดับของเดือน ดังต่อไปนี้

1. บุญเบิกฟ้า

บุญเบิกฟ้าในจังหวัดมหาสารคามมี 2 ลักษณะ คือ แบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ แบบดั้งเดิมนั้นจะทำพิธีเกี่ยวกับการเกษตรโดยตรงเท่านั้น ส่วนแบบประยุกต์จะมีพิธีอื่นเพิ่มเข้ามา

วิกรม มากดี (2530 : 217-258) ได้กล่าวถึงประเพณีนี้ไว้ สรุปได้ว่า ความเป็นมาของประเพณีนี้ครั้งแรก เริ่มจากเกษตรกรบ้านแบก ตำบลนาทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ประสบปัญหาด้านการเกษตร จึงได้จัดทำพิธีเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ โดยจัดในระดับหมู่บ้านและตำบล มีพิธีสู่ขวัญข้าว ทาบุญใส่เนา ทำบุญเรือน และนำข้าวเปลือกไปถวายวัด หรือบางท้องที่มีการผูกเซาควายด้วย ต่อมาทางจังหวัดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม จึงจัดเป็นประเพณีประจำจังหวัด และมีการเพิ่มเติมพิธี บางอย่าง โดยเพิ่มการทำบุญตักบาตร การเสี่ยงทายปริมาณน้ำฝน จัดชบวนพ็อนรำบวงสรวงเทพเจ้า สวดชุมนุมเทวดา และขับไล่ภูตผีร้าย เครื่องสักการะจากเดิมที่มีขันหมากเบ็ง (ขันพุ่มดอกไม้) ก็จัดให้มีกระทงใหญ่เก้าห้องบูชาเทวดาด้วย

พิธีเบิกฟ้า หมายถึง การขอประตูน้าฝนลงมาสู่โลกมนุษย์ โดยถือเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เนื่องจากเชื่อว่า เดือน 3 เป็นเดือนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด สืบเนื่องจากกบหยุดกินอาหาร (จำศีล) นาคไม่อุจจาระและปัสสาวะ เนื่องจากมีเชื้อบาง ๆ มาหุ้มรูขับถ่าย มะขามป้อมจากเปรี้ยวมีรสหวาน ดังนั้นจึงถือว่าเป็นฤกษ์ดี ในพิธีเบิกฟ้านี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากความเชื่อทั้งนั้น สืบเนื่องจากเครื่องบวงสรวงต่างๆ หรือพิธีกรรม เช่น การสู่ขวัญข้าว เชื่อว่า เวลาเก็บเกี่ยวรวงข้าว นวดข้าว ขวัญของแม่โพสพ ซึ่งเป็นเทพธิดาแห่งข้าวจะกระเจิงตกใจ มีการนำไก่และไข่มาเสี่ยงทายปริมาณน้ำฝนด้วยการควักลูกตาไก่ มา

ดูรูตาว่าเปิดหรือไม่ ถ้าเปิดฝนจะตกดี ไข่ต้มถ้าเนื้อเรียบจะอุดมสมบูรณ์ ด้วยมีความเชื่อว่าไก่เป็นนกจากสวรรค์ และไข่เป็นสัญลักษณ์แห่งการมีชีวิตใหม่

ส่วนการพ้อนรำเพื่อบวงสรวงเทพเจ้า ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ในพิธีนี้เป็นระบำสันตรัตน์ ซึ่งใช้ชื่อ ภูสันตรัตน์ของจังหวัดที่มีลักษณะแบบเขมร เนื่องจากเดิมถิ่นนี้เคยอยู่ในความปกครองของเขมรและมี พ้อนเบิกฟ้าที่แสดงถึงการเกษตร ซึ่งในพิธีดั้งเดิมจะไม่มีการพ้อนรำเช่นนี้ การจัดงานในระดับจังหวัดนี้ จัดพิธีเสร็จสิ้นในวันเดียว ต่างกับการจัดงานในระดับหมู่บ้านหรือตำบล ซึ่งจัดมากกว่า 1 วัน ส่วนผู้ที่ ประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้ที่เชื่อว่าสามารถติดต่อกับเทพเทวดาได้คือพรหมณ์

ส่วนประเพณีบุญเบิกฟ้าในลักษณะดั้งเดิมที่จัดกันในระดับหมู่บ้าน และตำบล มีพิธีกรรมหลัก คล้ายกันกับการจัดระดับจังหวัด เนื่องจากการงานระดับจังหวัด ได้นำพิธีของชาวบ้านไปประยุกต์ โดยเพิ่ม บางพิธีกรรมเข้าไป แต่โดยภาพรวมแล้วมีความคล้ายกัน ซึ่งคำเพ็ญ เคนบัวบาน และ นิตยา คล้ายแก้ว (2530 : 6-21) ได้ให้รายละเอียดพิธีเบิกฟ้าแบบดั้งเดิม ซึ่งกล่าวโดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

พิธีเบิกฟ้าเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ทดแทนบุญคุณข้าว ทดแทนบุญคุณควาย ทำนุบำรุงรักษา ปรับปรุงดินให้มีคุณภาพดี และกำจัดสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีจากบริเวณบ้าน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ กระทำในพิธีเบิกฟ้า จะมีการสู่ขวัญข้าว ทำบุญเรือน ต้มปากกล้า ผูกเชาควาย และนำปุ๋ยคอกไปใส่ในนา อันดับแรกที่จะกระทำในพิธีนี้ คือ การสู่ขวัญข้าว เนื่องจากชาวมหาสารคามมีความเชื่อในเรื่องขวัญ อยู่มาก

คำว่า ขวัญหมายถึง ผม หรือ ขน ที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอยอย่างหนึ่ง หมายถึงเอาสิ่งที่ไม่ดีตัวตน มี ประจำชีวิตของคนและสัตว์ ตั้งแต่เกิดมาเราชอบเรียกคนและสิ่งของที่เรารักว่า “ขวัญ” เช่น ลูกที่รัก เรียก ลูกขวัญ เมียที่รักเรียกเมียขวัญ ของที่นำมาให้ในเวลาทำขวัญ เรียกของขวัญ เสือเรือนที่ตั้ง ลงหลุมก่อนเรียก เส้าขวัญ นาแรก ก่อนเรียก นาขวัญ ข้าวบาศศรี เรียกข้าวขวัญ ไข่ปอกเรียกไข่ขวัญ ผู้ ทำขวัญเรียก หมอขวัญ การทำพิธีเรียกขวัญ เรียกว่า สู่ขวัญ คำสู่ขวัญเรียกสูตรขวัญ

การสู่ขวัญข้าว หมายถึง การที่หมอขวัญทำการสู่ขวัญข้าว เพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณข้าว ที่ชุบเลี้ยงผู้คนมาตลอด

จุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญข้าว คือ เพื่อเป็นการทะนุถนอมน้ำใจ ปลุกปลอบ ส่งเสริมจิตใจให้ดีขึ้น ผู้ที่เป็นเจ้าภาพในการทำพิธีสู่ขวัญข้าว เมื่อทำพิธีเสร็จจะรู้สึกสบายใจที่ตนเองได้ทดแทนบุญคุณข้าว เพื่อเป็นการรักษาประเพณีอันดีไว้

การเตรียมงาน ก่อนทำการสู่ขวัญข้าวต้องมีการเตรียมงานก่อน ซึ่งการเตรียมงานนี้มักจะทำในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 ตั้งแต่เวลา 15.00 น. เป็นต้นไป การเตรียมดังกล่าวได้แก่ การห่อข้าวต้มมัด การเย็บชั้นหมากเบ็ง ฯลฯ

การห่อข้าวต้มมัด มีทั้งที่ใส่ในชั้นหมากเบ็ง และทำเพื่อแจกให้ลูกให้หลานกิน วัสดุที่ใช้ ได้แก่ ข้าวเหนียว ถั่วดำ ถั่วเขียว น้ำสะอาด เกลือ ใบตอง ใหล (ใช้สำหรับมัดข้าวต้มมัด) ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ได้แก่ มีดบาง กรรไกร ถาดหรือจาน หม้อน้ำ หรือป้อนสำหรับต้มข้าวต้มมัด

เครื่องที่ใช้ในการสู่ขวัญข้าว ได้แก่ ชั้นหมากเบ็ง 5 ชั้น 1 แถบ โดยใช้ใบตองเย็บเป็นกรวย แต่ละกรวยจะมี 5 กลีบ และจะใช้ไม้แหลม ๆ กลัด จากนั้นก็จะใช้ดอกไม้ประดับ ตกแต่งให้สวยงาม ดอกไม้ที่นิยมใช้ได้แก่ ดอกกรัก ดอกพุด ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น และจากนั้นก็นำไปใส่ลงในถาดหรือชั้น แล้วจะใส่เครื่องสู่ขวัญข้าวลงไป เช่น ไข่ ข้าวสารเหนียว ถั่วเขียว เผือก มัน ข้าวต้มมัด ใบตอง สุราขาว ใบยอ ฝ้าย สำหรับกับข้าวนั้นจะจัดไว้ 1 สำนักรับ เป็นอาหารควาทั้งสิ้น และมีข้าวเหนียว 1 กระติบ น้ำเปล่า 1 ขวด นอกจากนั้นก็ยังมีชั้นธ 5 ซึ่งจะใช้เป็นเครื่องบูชาพระแม่โพสพ โดยจะใช้ควบคู่กันชั้นหมากเบ็ง โดยจะเอาวางไว้ในจาน ได้แก่ บุหรี่ เทียน พลุ ดอกไม้ หมาก

ขั้นตอนการทำการสู่ขวัญข้าว เมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ในตอนเช้าเวลาประมาณ 06.00 น. บ้านที่จะทำพิธีสู่ขวัญข้าวจะต้องจัดเครื่องหุงหาอาหาร เพื่อที่จะจัดสำหรับเป็นเครื่องสังเวยและเพื่อใช้สำหรับเลี้ยงผู้คน เมื่อได้ฤกษ์ดีหมอพราหมณ์นั้นก็จะยกเอาชั้นหมากเบ็ง ชั้นธ 5 พร้อมทั้งสำรับ ขึ้นไปยังยั้งฉาง (เล้า) เพื่อทำพิธี ส่วนเจ้าของบ้านจะนั่งฟังอยู่ที่บ้านของตนเอง ไม่ให้ขึ้นไปบนเล้า จากนั้นหมอพราหมณ์จะให้คนตะโกนเรียกขวัญที่ประจวบยั้งฉาง (เล้า) 2 คน โดยไม่จำกัดว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชายข้างล่างอีก 2 คน พวกนี้จะบ่นจะร้องว่า “มาเยอขวัญเอ๋ย” หรือ “มาเคือขวัญเอ๋ย” จากนั้นพราหมณ์ก็จะเริ่มพิธีและใช้คำสูตร ก่อนที่จะถึงคำสู่ขวัญขึ้นเล้าจะเป็นคำสวดซึ่งเป็นภาษาบาลีสันสกฤต

เมื่อทำพิธีสูตรขวัญเสร็จเรียบร้อยแล้ว หมอพราหมณ์จะเป็นผู้ชักข้าวเปลือกลงจากเล้าเพื่อให้เป็นพิธีในทำนองว่าจะนำข้าวเหล่านี้ไปเลี้ยงผู้คนโดยทั่วไป ก่อนชักหมอพราหมณ์ จะนั่งลงบนข้าวโดยนั่งยอง ๆ ในเล้าใกล้กับประตูเล้า ยกมือไหว้แล้วพูดว่า “บุญข้าว บุญน้ำ กินอย่าให้บก จกอย่าให้ลง

เนอ” ดังนั้นทุกครั้งที่ไป จากนั้นหมอปราหมณ์ก็จะปักข้าวในสมัยโบราณจะใช้กระตองเต่าแต่ในทุกวันนี้ กระตองเต่าหายากจึงใช้ถ้วยหรือจานดักแทน ซึ่งหมอปราหมณ์จะปักข้าวใส่กระตองหรือถ้วย จำนวน 7 ครั้ง ในการปักข้าวแต่ละครั้งนั้นหมอปราหมณ์จะมีคำสูตรว่า

“ผู้ข้าดักบาตนี้เลี้ยงวัวแม่ลาย ผู้ข้าดักบาตสองให้ปลายเขาย่อง ดักบาตสามให้ฆ้องเก๋าก่ำ ดักบาตสี่ได้คำเก๋าก่ำนี้ ดักบาตห้าได้ข้าวหมื่นมาเย้ย ดักบาตหกของเพิ่มเสียให้เขาได้ ดักบาตเจ็ดชี้ใช้ (ไม่ดี) เกิดเป็นมี”

หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็นำข้าวที่ปักลงจากเล่าและมีเหล้ายาปลาบั้งก็นำมาเลี้ยงกันในวันนี้ให้ สุนัขสนาน ผูกข้อต่อแขนให้กับครอบครัวที่จัดทำพิธีนี้ ทั้งลูกหลานและวัวควาย

ข้อห้ามในการปักข้าว

- ยุ่งไม่ทันตัมปากเล่าห้ามแตะต้องข้าวในยุ่งฉาง
- ข้าวที่จะปักไปต้องแยกไว้ต่างหากจากที่จะนำไปทำพันธุ์ในปีต่อไป
- วันขึ้น 15 ค่ำ และแรม 14 ค่ำ ห้ามปักข้าวในยุ่งฉางเป็นอันขาด

นอกจากสุวัณฐ์ข้าวแล้ว ในบุญเบิกฟ้า ยังมีพิธีต่าง ๆ อีก เช่น

การทำบุญเรือน ตัมปากเล่า เลี้ยงพระ ผูกเขวควาย นำปุ๋ยคอกไปใส่นา

การทำบุญเรือน ตัมปากเล่า เลี้ยงพระ สมัยก่อนเคยทำกัน แต่ปัจจุบันไม่ค่อยนิยมทำ เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ค่อยจะดีนัก แต่ก็กล่าวให้ทราบดังนี้คือ

การทำบุญเรือนตัมปากเล่าและเลี้ยงพระนี้ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ ในตอนเย็นที่บ้าน เนื่องจากพระในวัดมีจำนวนน้อย และจะต้องไปเจริญพระพุทธมนต์ ตอนเช้าก็มีการ ดักบาตรกว่าจะทั่วทุกหลังคาเรือนก็ถึงเวลาฉันเพลพอดีก็ต้องฉันตามบ้าน ในหลักพระวินัยแล้ว ห้ามพระภิกษุ ฉันปรำปรา ถ้าฉันจะต้องอาบัติ เว้นแต่ได้รับกัณฑ์ฐิน จึงไม่เป็นอาบัติ แม้นิมนต์ระบอบออกชื่อภาชนะ ฉันเป็นอาบัติ ที่นิมนต์พระฉันที่บ้านก็เพื่อความเป็นสิริมงคลในบ้านเรือนของตน เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จ อนุโมทนาแล้ว ก่อนจะกลับวัดยังได้สวดกระทงบอกผีสงใน 4 ทิศอีกด้วย เพื่อสวดส่งเคราะห์ให้แก่เจ้าของบ้านเรือน จึงเป็นอันเสร็จพิธีในวันนี้ จากนั้นชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือนจะใช้กระตองหมื่นดักดวง ข้าวเปลือก ในยุ่งฉางไปถวายวัด ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีในการให้ทาน อาจจัดเข้าใน การทานข้าวในนา 9 ครั้ง เรื่อง จุลพลมหากาล ทานข้าวในนาอาจเป็นได้ ซึ่งเป็นการบูชาในพระพุทธศาสนา นำไปถวายพระสงฆ์ ที่วัด เหตุที่วัดในสมัยก่อนในภาคอีสาน จึงนิยมปลูกยุ่งข้าว (เล่า) ไว้ในวัดเป็นประเพณีคนไทยโบราณ แม้ผลไม้นั้นก่อนจะให้ลูกไปรับประทานจะต้องนำไปถวายวัดเพื่อพระสงฆ์ ท่านจะได้ฉันก่อน จึงนำ

มาแจกหรือแบ่งให้ลูกหลานรับประทานกัน จะข้าและเนื้อต้องนำเนื้อสันหลัง เข้าวัด ถือกันว่าเป็น ธรรมเนียมเก่าโบราณคนไทยแท้ ซึ่งนิยมอนุรักษ์สืบมาให้ลูกหลานได้รู้ได้เห็น การนำกระbungข้าวไป ถวายวัด จะทำให้เจ้าแม่โพสพดีใจ ซึ่งพระฤๅษีหักปีกมาแล้วแต่โบราณ หลังจากที่เลี้ยงพระและถวายข้าว เปลือกเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารกัน ผูกข้อมือให้กับเจ้าของบ้าน จากนั้นก็จะทำการ ผูกเขาควาย คือ จะนำเอาข้าวต้มมัดไปผูกติดกับเขาควาย โดยใช้ฝ้ายผูกแขนมัดให้ติดแน่น เชื่อว่าเพื่อเป็นการ ทดแทนบุญคุณและบูชาคุณของควายที่ให้กำลังในการคราดไถนา หลังจากผูกเขาควายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการหาบุญไปใส่บาตร การหาบุญไปใส่บาตรให้นำไปใส่ได้ตั้งแต่วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นต้น ไป เชื่อกันว่า ถ้านำบุญไปใส่บาตรในวันนี้จะดีมาก คือ ผลผลิตข้าวจะได้ดี ไร่นาจะอุดมสมบูรณ์ดี ถ้าเอา ไปใส่นอกเหนือจากวันนี้ก็ได้เหมือนกันแต่ไม่ค่อยจะดีเท่าวันนี้ การหาบุญไปใส่บาตรก็เพื่อให้เป็น ศิริมงคล และปรับปรุงบำรุงดิน ข้าวในนาจะได้เจริญงอกงาม อุดมสมบูรณ์ และยังเป็นการจัดสิ่งแวดล้อม ที่ไม่ดีให้ หหมดไปด้วย

การทำพิธีเบิกฟ้าในปัจจุบันนี้ไม่ค่อยนิยมทำกัน ส่วนมากผู้ที่ทำพิธีเบิกฟ้านี้ต้องได้ข้าวขึ้นยุ้งฉาง มาก ๆ จึงจะทำกัน ส่วนคนที่ได้ข้าวน้อยก็ไม่นิยมทำหรือหลาย ๆ ปี จะทำกันหนหนึ่ง ซึ่งก็แล้วแต่ความพร้อม ของครอบครัว การทำบุญเรือน เลี้ยงพระ ในพิธีเบิกฟ้าปัจจุบันนี้ไม่นิยมทำกัน จะทำก็เฉพาะการสู่ขวัญข้าว ต้มปากแล้ว หาบุญใส่บาตร ผูกเขาควาย เท่านั้นเอง ส่วนการจัดงานระดับจังหวัดเป็นการจัดแบบ ประยุกต์ เพื่อเอาฤกษ์เอาชัย และถือเป็นประเพณีเฉพาะของชาวจังหวัดมหาสารคาม โดยจัดเป็นงาน ประจำปี ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนประเพณีบุญเบิกฟ้า คือ เรื่องผู้ใหญ่จันทน์กับผู้ใหญ่แจ่ม

2. บุญข้าวจี

บุญข้าวจีเป็นประเพณีซึ่งเป็นการทำบุญที่ไม่ใหญ่โตนัก ในปัจจุบันอาจมีการทำบุญนี้เป็นบางหมู่บ้าน เท่านั้น บุญข้าวจีนี้จะนิยมทำในเดือน 3 เนื่องจากชาวอีสานมักทำข้าวจีรับประทานเพราะเป็นอาหารที่ อร่อย ทานง่าย ไม่ต้องลงทุนมาก เมื่อทำรับประทานแล้วก็ยังนึกถึงการทำบุญด้วย

พิธีการปฏิบัติในบุญข้าวจีของชาวมหาสารคาม เหมือนกับชาวอีสานโดยทั่วไป ซึ่งได้กล่าวไว้ ในฮีตสิบสองไปแล้ว จึงขอกล่าวพอสังเขป ดังนี้

วิธีทำข้าวจี เอาเกลือโรยข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เพื่อให้ได้รสกลมกล่อม แล้วนำข้าวเหนียวนั้น มาปั้นเป็นก้อนให้แน่น วิธีปั้นข้าวเหนียวนั้นปั้นด้วยมือจะปั้นให้เป็นรูปกลมหรือยาวก็ได้ เมื่อปั้นข้าวเหนียวเสร็จแล้วใช้ไม้ไผ่ที่เหลาไว้เสียบก้อนข้าวแล้วนำไปย่างไฟ ในขณะที่ย่างต้องคอยหมุนให้ข้าวสุกสม่ำเสมอทุกด้าน เมื่อข้าวจวนจะสุกก็ทาไข่ให้ทั่วก้อนข้าว ไข่ที่นำมาทานั้นจะเป็นไข่ไก่หรือไข่เป็ดก็ได้ แต่ต้องดี ไข่ขาวไข่แดงให้แตกเหาะเกลือสักเล็กน้อยจึงนำมาทาข้าวหลังจากทาไข่แล้วต้องคอยหมุนไม้ย่างข้าวให้สุก เมื่อย่างข้าวสุกดีแล้วชาวบ้านบางคนจะดึงข้าวจิ้งจอกจากไม้ ทำให้ข้าวจีมีรอยไม้เสียบอยู่ตรงกลาง ตรงรอยไม้นี้เองชาวบ้านนิยมเอาน้ำอ้อยหรือน้ำตาลก้อนใส่เข้าไปคล้ายกับไส้ขนมหวาน เสร็จแล้วนำข้าวจีใส่จานไป ตักบาตรหรือนำไปถวายพระ

พิธีการทำบุญ การทำบุญข้าวจีนั้นใช้เวลาในการทำเพียงวันเดียว และใช้เวลาไม่นานนัก ก่อนที่จะถึงวันทำบุญชาวบ้านจะประชุมตกลงกันก่อนว่าจะทำบุญข้าวจีในวันไหน เมื่อกำหนดวันได้แล้วชาวบ้านจะส่งตัวแทน ซึ่งมักจะเป็นมรรคทายกผู้สูงอายุ ไปนิมนต์พระบ้านใกล้เคียงมาร่วมทำบุญด้วย ตอนเย็นของวันก่อนที่จะถึงวันงาน ชาวบ้านจะไปร่วมกันฟังสวดชัยมงคลที่วัดและเตรียมหมากพลุมวนบุรี่ไว้ถวายพระในวันรุ่งขึ้น เมื่อถึงวันทำบุญจริงชาวบ้านจะตื่นแต่เช้านำข้าวจีมาตักบาตร เสร็จแล้วร่วมกันถวายภัตตาหาร ทานควา เมื่อพระฉันเสร็จจะเทศน์โปรดหนึ่งกัณฑ์เป็นอันเสร็จพิธี

ส่วนนิทานมหาสารคามที่สะท้อนเกี่ยวกับบุญข้าวจี คือ เรื่องสาวใช้

3. บุญพระเวส (ผะเหวด)

บุญพระเวส เป็นประเพณีหนึ่งในฮีตสิบสองซึ่งในปัจจุบันชาวจังหวัดมหาสารคามจะมีการทำบุญนี้ในบางหมู่บ้านเท่านั้น เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ในประเพณีนี้จะมีพิธีกรรมต่างๆ มากมาย ถือเป็นงานใหญ่โตงานหนึ่ง ซึ่งจารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ป.ป. : 27-32) ได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ดังนี้

บุญพระเวสของชาวอีสานมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนสี่ ที่เรียกเช่นนี้เพราะถือเอาวาระของการทำบุญเป็นเหตุ การทำบุญพระเวสกำหนดเวลาไว้ระหว่างเดือนสี่ข้างแรมถึงเดือนห้า จะถือเอาวันใดเป็นวันทำบุญก็ได้ มูลเหตุแห่งการทำบุญพระเวส มีเล่าไว้ในหนังสือเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งมาลัยเถรเจ้าได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้สนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย ผู้ซึ่งได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตว่าถ้ามนุษย์ผู้ใดปรารถนาจะไปเกิดในศาสนาพระศรีอารย์ จะต้องเคารพ

ปิตามารดา สมณะ ครูบาอาจารย์ และจะต้องฟังเทศน์มหาชาติคาถาพันให้จบภายในวันเดียว เหตุที่หวัง
อานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาตินี้เองจึงเกิดประเพณีการทำบุญพระเวสขึ้นด้วยแรงปรารถนา จะได้ไป
เกิดในโลกพระศรีอารย์ เพราะมีความเชื่อว่า โลกมนุษย์ในยุคของพระศรีอารย์จะเป็นโลกที่อุดมสมบูรณ์
ที่สุด มีมนุษย์ธรรมและความเป็นธรรมในสังคมมากที่สุด

พิธีทำบุญ เมื่อชาวบ้านตกลงกันว่าจะทำบุญพระเวสในวันไหนแล้ว พวกผู้หญิงจะเริ่มเตรียม
เก็บดอกไม้ป่า เช่น ดอกทองกวาว ดอกตะแบก ดอกเต็ง ดอกรัก และผ่านดอกโน (ดอกสโน) มาตากแดด
ไว้ให้แห้ง เพื่อจะได้จัดเป็นดอกไม้บูชาตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ

เมื่อใกล้จะถึงวันบุญพระเวสจะมีการเตรียมตัวทั้งฝ่ายฆราวาสและสมณะ ฝ่ายฆราวาสจะปลูกตูด
หรือเพิงที่ปักขั้วคราวสำหรับแขกจากหมู่บ้านอื่นที่จะมาร่วมทำบุญ การปลูกตูดเพื่อให้นักปักนั้นชาวบ้าน
ปลูกกรอบศาลาโรงธรรมหรือรอบกุฏิ ตูดแต่ละหลังจะกว้างประมาณสี่ศอก ชายคาจะสูงชันกว่าพื้นดิน
ประมาณสองศอก ส่วนพื้นจะยกไม้กระดานสำหรับปักม่อน เมื่อเตรียมที่ปักสำหรับแขกร่วมงานเสร็จแล้ว
บรรดาฆราวาสชายจะช่วยกันปลูกปะรำพิธีจัดทำธงทิวประดับตกแต่งศาลาโรงธรรมให้มีบรรยากาศคล้ายกับ
สถานที่ต่าง ๆ ในเรื่องพระเวสสันดร โดยตกแต่งให้เป็นพิเศษ ตั้งแต่ทางเข้าศาลาโรงธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ จะ
สร้างทางเข้าให้อ้อมคล้ายวงวนคล้ายกับคิริวงกตรอบ ๆ บริเวณศาลาโรงธรรมจะประดับด้วยธงทิวน้อย
ใหญ่ แล้วจะมีธงปราบมารผืนใหญ่ปักประจำทิศทั้งแปด เพื่อป้องกันพญามาร ภายในศาลาโรงธรรมจะตกแต่ง
ให้คล้ายกับอาศรมของพระเวสสันดร ส่วนใหญ่มักประดับด้วยดอกไม้ ต้นไม้ประเภทกล้วย อ้อย รอบ ๆ
ผนังศาลาโรงธรรมประดับด้วยภาพเขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งอาจจะเขียนลงในแผ่นผ้า หรือ
สังกะสีก็ได้ ทางด้านตะวันออกของศาลาโรงธรรมจะปลูกหอพระอุทิศ ลักษณะของหออุทิศจะคล้าย
ศาลเพียงตา ภายในหอจะมีเครื่องบริวารพระอุทิศ เช่น บาตร 1 ร่ม 1 กระโถน 1 กาน้ำ 1 จีวร
1 มูลเหตุที่ปลูกหอพระอุทิศไว้ทางด้านตะวันออกของศาลาโรงธรรมเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระ
อุทิศจะช่วยปราบมารที่จะมารังควาญพิธีทำบุญพระเวส เพราะถ้ามารมารังควาญในพิธีจะทำให้ นัก
เทศน์เทศน์ไม่ได้เพราะสับสนเสียแทบทั้ง ดังนั้นในวันโฮม คือก่อนวันทำบุญหนึ่งวันชาวบ้านจะนิมนต์
พระอุทิศให้มาสังสถอยู่ที่หอพระอุทิศ เรื่องราวเกี่ยวกับพระอุทิศปราบมารมีเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า
พระอุทิศเป็นเถระผู้มีฤทธิ์นิรมิตภูมียู่กลางมหาสมุทร เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระ
สารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าจากสถานที่ต่าง ๆ มาบรรจุไว้ในสถูปที่พระองค์สร้างใหม่ เสร็จแล้วทำการ
ฉลอง ทรงวัดกถึงมารที่เคยเป็นศัตรูของพระพุทธเจ้าจะมารังควาญจึงมีรับสั่งให้ไปนิมนต์พระอุทิศมา
ร่วมในพิธีสมโภชน์เจดีย์ มารทั้งหลายเมื่อรู้ว่าพระเจ้าอโศกจะฉลองเจดีย์ จึงพากันมาแสดงอิทธิฤทธิ์

ต่าง ๆ พระอุปคุตเถระเจ้าจึงบันดาลอิทธิฤทธิ์โต้ตอบ ครั่งสุดท้ายพระอุปคุตเถระเจ้าเนรมิตสุนัขเฝ้า
แขวนคอมาร มารแก่ไขไม่ได้จึงสารภาพผิดต่อพระอุปคุต พระอุปคุตจึงปลดสุนัขเฝ้าออกจากคอให้ แต่
กักตัวมารไว้บนยอดเขาเมืองจันทบุรีเสร็จจึงปล่อยไป ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนจึงศรัทธาอนุภาพ
ของพระอุปคุตในการปราบมาร

เมื่อใกล้จะถึงวันบุญมหาชาติ พระราชาฝ่ายหญิงจะเตรียมอาหารไว้ทำบุญหรือเลี้ยงแขก โดยจะ
หมักข้าวไว้ทำขนมจีนและบดทำแป้งขนมต่าง ๆ ในตอนกลางคืนของวันโฮมพระราชาฝ่ายหญิงจะจัดทำ
หมากพันคำ บุหรี่พันมวน ดอกไม้หนึ่งพันดอก รูปเทียนหนึ่งพันอันไว้บูชาคาถาพันฝ่ายชายจะจัดตั้ง
หมอน้ำมันต์และธรรมาสน์เทศน์

เวลาประมาณบ่ายสี่โมงเย็นของวันโฮม (รวมกัน) ทางวัดจะตีกลองโฮมให้ชาวบ้านไปรวมกันที่
วัด เพื่อจะจัดขบวนแห่พระเวสเข้าเมือง พิธีเชิญพระเวสเข้าเองนั้นจะขึ้นที่ชายป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน เป็น
พิธีสมมุติคล้าย ๆ กับการเล่นละครเรื่อง เวสสันดรชาดกตอนอัญเชิญพระเวสเข้าเมือง โดยชาวบ้านจะ
สมมุติพระสงฆ์รูปหนึ่งเป็นพระเวสสันดร พิธีนี้จะเริ่มตั้งแต่ชาวบ้านชวนกันไปเก็บดอกไม้ป่ามาบูชา
พระเวสสันดร ทูลเชิญเข้าเมือง พระสงฆ์จะเทศน์กัณฑ์กษัตริย์แล้วจัดขบวนอัญเชิญพระเวสสันดร ในขบวนแห่
นั้นจะนำหน้าด้วยพระพุทธรูปองค์หนึ่ง อัญเชิญประทับบนเสลี่ยงโดยมีชาวบ้านเป็นผู้หาม ต่อจากนั้นจะ
เป็นพระเวสสันดรและกษัตริย์องค์อื่น ๆ ที่ชาวบ้านสมมุติตามท้องเรื่อง ชาวบ้านในขบวนแห่จะถือธงทิว
ดอกไม้ ผลไม้ป่า และที่สำคัญที่สุด คือ ช่วยกันถือภาวาดเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งวาดลงในผ้าขาวยาว
หลายสิบเมตร คนตรีที่ใช้ในขบวนแห่ จะประกอบด้วย กลองยาว ฉาบ ฉิ่ง โทน ฆ้องสาวจะพ้อนรำ
อย่างสนุกสนานในขณะที่ร้องกาพย์เห่เชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง

เมื่อแห่พระเวสสันดรไปถึงวัดแล้ว ขบวนแห่ต้องแห่รอบอุโบสถและศาลาโรงธรรมสามรอบ จึง
อัญเชิญพระเวสสันดรขึ้นประทับบนศาลา ผู้เฒ่าผู้แก่จะถ่มกลองชัย สิ่งของต่าง ๆ ที่ถือมาในขบวนแห่ก็จะ
นำไปประดับไว้บนศาลา ภาพเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่ถือแห่ก็จะนำไปชิงไว้รอบศาลาโรงธรรม ในตอน
กลางคืนจะมีการเทศน์มัลลย์หมื่นมัลลย์แสนและมีมหรสพสมโภชน์

ครั้นถึงเวลาประมาณตีสามตีสี่ของวันใหม่ ซึ่งเป็นวันทำบุญจริง ๆ จะมีการแห่ข้าวพันก้อนไป
ถวายพระอุปคุต ข้าวพันก้อนก็คือข้าวเหนียวสุกปั้นเป็นก้อนกลม ๆ เสียบไม้ 1,000 ก้อน การแห่ข้าวพันก้อน
นั้นจะแห่รอบ ๆ ศาลาโรงธรรมสามรอบในขณะที่แห่ก็จะกล่าวคาถาบูชาข้าวพันก้อนไปพร้อมด้วย เมื่อ
แห่ข้าวพันก้อนครบสามรอบแล้วก็จะถวายข้าวพันก้อนแก่พระอุปคุต และนำข้าวไปเรียงรายไว้ตามธงทิว
ต่าง ๆ แล้วประกาศเทวดาอาราธนาพระเทศบาล เทศน์สังกาส คือ การเทศนาพรรณนาอายุ

กาลของพระพุทธศาสนาแรกเริ่มประดิษฐานพุทธศาสนาจนกระทั่งถึงพุทธยวาทกาลที่ศาสนาจะเสื่อม การเทศน์สั่งการ นั้นมักใช้สามเณรเป็นผู้เทศน์ อาจจะเป็นเทศน์คู่หรือเทศน์เดี่ยวก็ได้ เมื่อเทศน์สั่งการเสร็จแล้ว พระสงฆ์ จะเทศน์พระเวสสันดรต่อ วิธีการเทศน์พระเวสสันดรนั้นพระจะเริ่มเทศน์จากกัณฑ์ทศพรถึง นครกัณฑ์ ติดต่อกันไปตามลำดับ โดยไม่มีการพัก เมื่อภิกษุสงฆ์จะขึ้นเทศน์แต่ละครั้ง ก่อน会上ันนั่งบน ธรรมาสน์ จะต้องกราบพระประธานและพระเถระ การเทศน์นั้นจะนั่งพับหรือขัดสมาธิก็ได้ มือขวาถือ คัมภีร์ยกขึ้นให้สูงเพียงราวนม ท่วงทำนองในการเทศน์ของพระแต่ละองค์แต่ละแห่งไม่เหมือนกัน ทำนอง เทศน์ที่นิยมเทศน์กันมาก ได้แก่

ทำนองกาเต้นก้อน เป็นทำนองเทศน์ค่อนข้างเร็ว กระฉับกระเฉงดังการกระโดดกินอาหาร ของพวกกาในขณะที่ขานากำลังโถนา เวลาเทศน์พระจะขยักเสียงสั้นบ้างยาวบ้าง และจะมีการเล่น ลูกคอเพื่อช่วยให้การเทศน์ไพเราะยิ่งขึ้น การเทศน์แบบนี้จะใช้เทศน์กัณฑ์ที่ตลกขบขัน สนุกสนานหรือใช้ เทศน์ตอนที่รวบรัด

ทำนองลมพัดพร้าว เป็นทำนองเทศน์ค่อนข้างช้า อ่อนโยนคล้ายกับอาการไหวของใบมะพร้าว เมื่อต้องลม การเทศน์แบบนี้ใช้เทศน์กัณฑ์ที่เศร้าโศกกินใจ หรือบทพรรณนาคร่ำครวญ

ทำนองมะนาวล่องโขง เป็นทำนองเทศน์ช้า มีชีวิตชีวาคล้ายกับอาการเคลื่อนไหวของมะนาวที่ ลอยไปตามน้ำ การเทศน์แบบนี้จะใช้เทศน์กัณฑ์ที่บรรยายความ หรือชมธรรมชาติ

ทำนองแหล่ เป็นทำนองเทศน์ช้า ทอดเสียงให้ยาว มีการเล่นลูกคอคคล้ายกับการลำทางยาว บางทีก็เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ลำพระเวส

ในการเทศน์พระเวสแต่ละกัณฑ์จะมีชาวบ้านรับเป็นเจ้าของกัณฑ์ เจ้าของกัณฑ์จะมีหน้าที่จัด หางตุปัจจัยมาถวายพระที่เทศน์ในกัณฑ์ที่ตนเป็นเจ้าของ ผู้ที่รับเป็นเจ้าของกัณฑ์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มี ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า หรือมีเงินนั้นก็มักจะเป็นผู้มีอันจะกิน แต่บางครั้งเจ้าของกัณฑ์อาจจะ เป็นชาวบ้านหลาย ๆ ครัวเรือนร่วมกัน ก่อนที่พระจะขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์ เจ้าภาพก็จะจัดรูปเทียน บูชา หว่านข้าวสารตามประเพณี เมื่อเทศน์จบแต่ละกัณฑ์ก็จะลั่นฆ้องเป็นสัญญาณเจ้าของกัณฑ์เทศน์ ถวายปัจจัยเป็นอันเสร็จพิธี

ในขณะที่พระกำลังเทศน์อยู่นั้น หากอุบาสกอุบาสิกาท่านใดพอใจก็จะมี การถวายเงินด้วยความเลื่อมใสเมื่อได้ฟังเทศน์ การถวายเงินนั้นจะต้องบอกกับผู้ถวายชื่ออะไร บริจาคเท่าไร การบริจาคครั้งนี้จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ใคร จะมีพิธีการเป็นผู้ประกาศให้ทราบในขณะที่ บริจาคเสร็จแล้วพิธีการจะให้พรด้วยถ้อยคำที่คล้องจองกันอย่างไพเราะ

การบริจาคปัจจัยในการทำบุญพระเวส ชาวบ้านมีวิธีเล่นสนุกได้หลายวิธี เช่น พิธีทำกัณฑ์ทล่อน และพิธีทำกัณฑ์จอบ

กัณฑ์ทล่อน คือ การรวบรวมเครื่องไทยทาน หรือเงินจากชาวบ้านที่ศรัทธาในการทำบุญไปถวายพระโดยไม่เจาะจงว่าจะถวายแด่พระรูปใด ในขณะที่แห่กัณฑ์ทล่อนจากหมู่บ้านเข้าไปในวัดหาพระรูปใดกำลังเทศน์อยู่ปัจจัยที่ได้จากการเรียกรี้ก็จะถวายแด่พระรูปนั้น

วิธีทำกัณฑ์ทล่อน ชาวบ้านจะตัดต้นกล้วย กิ่งไม้อื่น ๆ เช่น กิ่งไผ่มาตั้งไว้ แล้วเอาเครื่องไทยทาน ผูกตามกิ่งไม้โดยอาจจะใช้ด้ายโยงหรือผูกติดก็ได้ เสร็จแล้วจัดขบวนแห่กัณฑ์ทล่อนไปตามถนนสายต่าง ๆ หรือจะแห่ไปตามหมู่บ้านก็ได้ ในขณะที่แห่ก็จะตีกลองพ้องร่าสนุกรสนานไปด้วย ผ่านบ้านของใครหากเจ้าของบ้านมีศรัทธาก็จะมาร่วมบริจาค เมื่อได้ปัจจัยพอควรแก่ความต้องการแล้ว ก็จะแห่เข้าไปในวัดเพื่อถวายพระรูปที่กำลังเทศน์อยู่ขณะนั้น แต่ถ้าหากชาวบ้านจัดเตรียมปัจจัยโดยเจาะจงถวายแด่พระรูปใดรูปหนึ่งที่ตนศรัทธาเท่านั้น เรียกว่า กัณฑ์จอบ ที่เรียกเช่นนี้เพราะ ก่อนจะนำกัณฑ์จอบมาถวายต้องจอบ คือ มาแอบดูเสียก่อนว่าพระรูปนั้นจะเทศน์เมื่อไรจึงจะยกปัจจัยมาถวาย

การเทศน์พระเวสนี้จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่เวลา 5 นาฬิกา และจะจบกัณฑ์สุดท้ายประมาณ 2-4 ทุ่ม เมื่อเทศน์กัณฑ์สุดท้ายจบชาวบ้านจะนำดอกไม้และเครื่องสักการะไปถวายพระ พระสงฆ์จะให้พรแล้วสวดชัยนโตจบแล้วพระเถระผู้ใหญ่ประพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อให้อยู่สุขสวัสดิ์ ผลจากการทำบุญพระเวส ชาวบ้านจะได้รับทั้งความอิ่มเอิบ ความสนุกสนาน และสมานสามัคคีร่วมกันในหมู่บ้าน

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนบุญพระเวส คือ เรื่อง ฆะเวด

4. สงกรานต์

ปัจจุบันประเพณีสงกรานต์ในจังหวัดมหาสารคามยังเป็นที่นิยมปฏิบัติกันอยู่ ประเพณีสงกรานต์ของชาวมหาสารคามคล้ายกับชาวอีสานหรือภาคอื่น ๆ โดยทั่วไปของไทย ซึ่งได้กล่าวไว้ในฮีดสิบสองไปแล้ว จึงขอกล่าวพอสังเขป ดังนี้

สงกรานต์ นิยมทำในเดือน 5 (เมษายน) เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน ในระหว่างนี้ทุกคนหยุดภารกิจมีวันสำคัญ ดังนี้

1. วันสังขานต์ล่อง เป็นวันแรกของงาน จะนำพระพุทธรูปมาทำความสะอาด แล้วพากันสรงด้วยน้ำหอม
2. วันสังขานต์เนา เป็นวันที่ 2 พากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่บิดามารดา และญาติผู้ล่วงลับ

3. วันสังขานต์ขึ้น เป็นวันทำบุญตักบาตร แล้วคารวะญาติผู้ใหญ่ ส่งท้ายด้วยบายศรีสู่ขวัญ รดน้ำอวยพรกัน ภายหลังเป็นการวิ่งไล่สาดด้วยการกลั่นแกล้ง

“ตรุษ” แปลว่า ตัด เคลื่อนย้าย เป็นการเคลื่อนย้ายราศีหนึ่งไปราศีหนึ่ง ไทยแต่เดิมถือเป็น วันขึ้นปีใหม่ ต่อมาจึงเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ 1 มกราคมของทุกปี

นิทานมหาสารคามที่ปรากฏประเพณีนี้คือ นางสังขานต์

5. บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟของชาวมหาสารคาม คล้ายกับชาวอีสานทั่วไป ปัจจุบันจะทำกันบางหมู่บ้านเท่านั้น เนื่องจากเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป รายละเอียดส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในฮีตสิบสองแล้วจึงขอกกล่าว โดยสรุปดังนี้

ในระหว่างเดือน 6 ถึงเดือน 7 ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน ของทุกปีชาวมหาสารคามจะมีการเตรียมประเพณีบุญบั้งไฟ คำว่า “บุญ” หมายถึง การจัดงานต่าง ๆ โดยมีวัด พระสงฆ์ และชาวบ้านมาจัดกิจกรรมร่วมกัน มักเริ่มต้นกันที่วัด โดยชาวบ้านมาประชุมกัน เมื่อเลือกวันได้จะมี ใบฎีกา บอกไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ บุญบั้งไฟจะมี 2 วัน คือ วันรวมแห่ และวันจุดบั้งไฟ ชาวบ้านที่จัดงาน จะเตรียมอาหารไว้ต้อนรับแขก พี่น้องบ้านใกล้บ้านไกลจะมารวมกันพักค้าง 2-3 วัน ฝ่ายชายจะเตรียม ทาอุปกรณ์ทำบั้งไฟ หลึงจัดหาอาหาร เช่น หมักข้าวทำข้าวปุ้น (ขนมจีน) ทำเหล้าโท (สาโท) หน่อไม้ส้ม (หน่อไม้ดอง) ส้มวัว (แทนมเนื้อ) ส่วนประกอบของบั้งไฟ คือ ดินปืน (ดินประสิวผสม มูลค้างคาว) ตัวบั้งไฟใช้ไม้ไผ่ ยาวประมาณ 1.70 เมตร การตกแต่งบั้งไฟ (เอ้บั้งไฟ) นำกระดาษเงิน กระดาษทอง มาปิดเป็นลวดลาย ส่วนหัวบั้งไฟทำเป็นรูปพญานาค ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการให้น้ำ

“บั้ง” เป็นภาษาถิ่น หมายถึง กระบอกไม้ต่าง ๆ ที่ทางภาคกลางออกเสียงเป็น “บ้อง” ภาษาถิ่น นั้นออกเสียง 2 เสียง เช่น บั้งข้าวหลาม บั้งทิง (กระบอกไม้ไผ่สำหรับใส่น้ำดื่ม) บ้องมิด บ้องเสียม บ้องหวาน (เป็นส่วนประกอบ 2 อย่าง ที่นำมาสวมกันเข้า) บั้งไฟจึงหมายถึง กระบอกไม้ที่บรรจุดินปืน เมื่อจุดไฟจะมีแรงผลักดัน พุ่งทะยานขึ้นไปในท้องฟ้า จึงควรใช้คำว่า “บั้งไฟ” จึงเป็นคำที่ได้ความหมาย ถูกต้อง การทำบุญบั้งไฟแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กับสภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง เพื่อความอยู่รอดของ ชาวอีสาน มีความเชื่อว่า หากปีไหนไม่ทำจะทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ทำเพื่อการเสี่ยงทายหรือขอฝนกับ

พญาแถน จะมีการร้องกลอนหรือร่ายยาว โดยมีแคน กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ และฆ้อง หรืออย่างน้อยมีกลองยาวหรือแคนก็ได้ คณะร้องจะพากันไปตามบ้านเรือนเพื่อขอปัจจัยต่างๆ เช่น สุรา อาหาร

ประโยชน์จากการจัดบั้งไฟ เพื่อสร้างความสามัคคี สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่รักษาประเพณี ปัจจุบันบุญบั้งไฟกลายเป็นประเพณียิ่งใหญ่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนประเพณีนี้คือ ผาแดงนางไอ่และพญาคันคากกับพญาแถน

6. ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตานี้ จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ป.ป. : 19-21) ได้อธิบายถึงรายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีนี้ว่า

ปู่ตา หมายถึง คนสองจำพวกที่เป็นบรรพชนของชาวอีสาน คำว่า ปู่ หมายถึง ปู่และย่า ที่เป็นพ่อแม่ของพ่อ ส่วนคำว่า ตา หมายถึง ตาและยายที่เป็นพ่อแม่ของแม่ การเลี้ยงปู่ตา เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เพราะเมื่อปู่ตามีชีวิตอยู่นั้น ได้สร้างคุณงามความดีไว้กับลูกหลานและสังคมมากมายหลายประการ เช่น ให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี สะสมสาธารณสมบัติไว้เพื่อลูกหลาน เพื่อแสดงถึงกตัญญูทดแทนที่ จึงมีการเลี้ยงปู่ตาสืบต่อเป็นประเพณี

ประเพณีการเลี้ยงปู่ตาจะกระทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน กำหนดเวลาเลี้ยงปู่ตามักจะทำระหว่างเดือน 6-7 ชาวบ้านจะเลี้ยงปู่ตาก่อนที่จะเลี้ยงตาแยก สถานที่เลี้ยงปู่ตาก็คือ ดอนปู่ตา ดอนปู่ตาเป็นสถานที่ปู่ตาสงสถิตอยู่ ชาวบ้านแทบทุกหมู่บ้านจะเลือกป่าไม้ใกล้หมู่บ้านเป็นที่ปลูกหอหรือโงให้ปู่ตาดูอยู่ภายในหอปู่ตานั้นจะประกอบด้วย รูปปั้นปู่ตา แท่นบูชา ข้าวทาสชายหญิง รูปปั้นช้าง ม้า วัว ควาย หอก ดาบ พวงมาลัย ดอกไม้ ธูปเทียน ผู้ที่ดูแลรักษาหอปู่ตา เรียกว่าเฒ่าจ้ำ คำว่า จ้ำ มาจากคำว่าประจำ หรือเฒ่าจ้ำ นอกจากจะมีหน้าที่ดูแลศาลปู่ตาให้เรียบร้อยเป็นประจำอยู่แล้ว ยังมีหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง คือ ใครทำอะไรผิดประเพณีปู่ตาใครก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไปยังบุคคลที่กระทำผิด ปู่ตาต้องการให้ชาวบ้านปฏิบัติอย่างไรก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไป ชาวบ้านจะติดต่อกับปู่ตาโดยตรงไม่ได้

ดอนปู่ตานั้นจะเป็นบริเวณป่าสงวนที่ชาวบ้านเคารพเกรงกลัวมาก ใครจะไปตัดโค่นต้นไม้ ยิงสัตว์ในเขตดอนปู่ตาไม่ได้ ท่านจะโกรธเพราะถือว่าล่วงเกินบิรารท่าน ปู่ตาจะบันดาลให้ผู้ล่วงเกินมีอันเป็นไป เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ประกอบการงานไร้ผล ดังนั้นการที่ชาวบ้านเคารพปู่ตาจึงเป็นการอนุรักษ์ป่าและอนุรักษ์สัตว์ในเขตดอนปู่ตาได้เป็นอย่างดี

พิธีเลี้ยงปู่ตา ในระหว่างเดือน 6-7 เฒ่าจ๋าก็จะเป็นผู้กำหนดเอาวันใดวันหนึ่งในช่วงนี้เป็นวันเลี้ยงปู่ตา เมื่อกำหนดวันได้แล้วเฒ่าจ๋าก็จะบอกชาวบ้านให้เตรียมอาหารคาวหวานมาเลี้ยงปู่ตา พร้อมทั้งแนะนำให้ชาวบ้านสะเดาะเคราะห์ร้ายของครอบครัวตนเองไปให้พ้นด้วยพิธีสะเดาะเคราะห์นั้นทำได้โดยมีเครื่องส่งเคราะห์ ซึ่งก็คือ อาหารหวานคาวบรรจุลงในกระทง กาบกล้วยรูปสามเหลี่ยม วิธีทำกระทงกาบกล้วยให้มีรูปร่างตามที่ต้องการ ทำได้โดยใช้ไม้ไผ่เป็นโครง ภายในกระทงจะคั่นให้เป็นช่อง 9 ช่อง แต่ละช่องจะบรรจุ หอม 1 คำ บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 คำ ขนมต้ม 1 ชิ้น ข้าวดำข้าวแดงอย่างละก้อน กระทงรูปสามเหลี่ยมจะเป็นเครื่องส่งเคราะห์ร้ายภายในครอบครัวไปให้พ้น เครื่องเซ่นปู่ตา ได้แก่ น้ำหอม ดอกไม้ ธูปเทียน เหล้าโรง ไก่ต้ม ไข่ต้ม

เมื่อถึงวันเลี้ยงปู่ตา ในตอนเช้าชาวบ้านจะร่วมกันบูรณะดอนปู่ตาให้เป็นระเบียบ เช่น ช่วยกัน ถางหญ้า จัดแท่นบูชา เปลี่ยนเครื่องหุงต้ม หรืออาจจะซ่อมแซมห่อปู่ตาให้ดีกว่าเดิม โดยการเปลี่ยนเสา มุงสังกะสีใหม่เป็นต้น เมื่อจะเริ่มพิธีเลี้ยงปู่ตา เฒ่าจ๋าก็จะนำเครื่องเซ่นและกระทงส่งเคราะห์วางบนแท่นบูชา เสร็จแล้วเฒ่าจ๋าก็จะแบ่งอาหารที่ชาวบ้านนำไปเซ่นออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งให้ลูกหลานเอากลับไปบ้าน อีกส่วนหนึ่งมอบให้ปู่ตา หลังจากเซ่นปู่ตาเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะนำน้ำหอมที่บูชาปู่ตามาสาธกกันเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าปู่ตาประทานความร่มเย็นมาให้แล้ว

เมื่อถึงเวลาบ่ายเฒ่าจ๋าก็จะเข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อเยี่ยมเยียนชาวบ้านแต่ละครัวเรือน เจ้าของบ้านที่เฒ่าจ๋าก็จะไปเยี่ยมก็จะสงวนน้ำแก่เฒ่าจ๋่า ปู่ตาเป็นหลักยึดมั่นให้ชาวบ้านประพฤติให้ถูกต้องตามประเพณี ชาวบ้านมีความเชื่อว่า หากใครประพฤติผิดจารีต ผิดศีลธรรม ปู่ตาก็จะโกรธ บันดาลให้มีอันเป็นไป เช่น เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ฝนแล้ง ประกอบการงานอย่างไรก็ไม่เป็นผล คนที่กระทำผิดต้องขอขมาโดย มีเฒ่าจ๋่าเป็นพิธีกร จะเห็นได้ว่าปู่ต้ามักจะเป็นบรรพชนที่ล่วงลับไปหลายชั่วคนก็ยังคงเป็นผู้ที่ช่วยรักษาความดีงามในสังคมให้คงอยู่

พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องปู่ตานี้ เป็นผลสืบเนื่องการอนุรักษ์ป่า และในจังหวัดมหาสารคามก็มีดอนปู่ตาอยู่มากมาย แทบทุกหมู่บ้านจึงมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตากันอยู่

นิทานที่ปรากฏเรื่อง ผีปู่ตา คือ เรื่องดอนปู่ตา

7. บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดิน เป็นประเพณีหนึ่งที่แสดงถึงความเชื่อของชาวอีสาน รวมทั้งชาวมหาสารคาม ก็ยังมีความเชื่อเรื่องเช่นนี้อยู่

ข้าวประดับดิน คือ ห่อข้าวและของหวานพร้อมทั้งหมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วย แล้วนำไปวางไว้ตามพื้นดิน เหตุผลในการนำข้าวไปวางไว้ตามพื้นดินก็คือ เป็นการให้ทานแก่ผีบรรพบุรุษเป็นประการสำคัญ และเหตุผลอีกประการหนึ่งในการทำบุญประดับดินก็คือ เพื่อเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์

บุญข้าวประดับดินมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนเก้า ที่เรียกเช่นนี้เพราะกำหนดการทำบุญข้าวประดับดิน จะทำให้วันข้างแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า

มูลเหตุแห่งการทำบุญข้าวประดับดิน มีเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า ญาติของพระเจ้าพิมพิสาร กินของสงฆ์ เมื่อตายไปแล้วเกิดในนรก ครั้นเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้า มิได้อุทิศส่วนกุศลให้เหล่าญาติที่ตายไป ตกกลางคืนพวกญาติที่ตายไป จึงมาแสดงตัวเปล่งเสียงน่ากลัวรอบพระราชนิเวศน์ เมื่อถึงเวลารุ่งเช้าพระเจ้าพิมพิสารจึงไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงแจ้งให้ทราบว่าเป็นเพราะเมื่อทำทานพระเจ้าพิมพิสารมิได้อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป บรรดาญาติเหล่านั้นทิวโหยจึงมาร่ำไห้ขอส่วนบุญ พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ถวายทานแด่พระพุทธองค์อีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้วจึงอุทิศส่วนกุศลให้เหล่าญาติที่ล่วงลับไป ดังนั้น เหตุผลในการทำบุญข้าวประดับดินก็คือ การทำบุญเพื่อส่งความระลึกถึงไปยังญาติหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปเป็นการให้ทานที่เรียกว่า เปตพลี และถวายทานแด่พระสงฆ์ เรียกว่า เทวดาพลี

พิธีทำบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านถือเอาวันแรม 13 ค่ำ เป็นวันโสม ในวันนี้ชาวบ้านจะเตรียมอาหารหวานคาว จีบหมากพลู และมวนบุหรี่ ไว้ทำบุญ อาหารหวานคาวที่เตรียมไว้ต้องทำให้มากพอที่จะแบ่งเป็นสี่ส่วนได้ เพราะอาหารส่วนที่หนึ่งใช้เลี้ยงดูกันเองภายในครอบครัว อาหารส่วนที่สองนำไปแจกจ่ายญาติพี่น้อง อาหารส่วนที่สามนำไปอุทิศเป็นทานแก่ญาติที่ล่วงลับไป อาหารส่วนที่สี่นำไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์

ในตอนเย็นของวันเตรียมงานมีการสวดชัยมงคลที่วัด ในวันเดียวกันนี้ชาวบ้านจะมีประเพณีไปเยี่ยมญาติ คือ นำอาหารหวานคาวที่ตระเตรียมไว้ ไปฝากญาติสนิทและเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง เมื่อเจ้าของบ้านใดได้รับของฝากและการเยี่ยมเยียนก็จะไปเยี่ยมตอบแทนพร้อมทั้งอาหารหวานคาวที่ตระเตรียมไว้เช่นเดียวกัน วันแรม 14 ค่ำ ในตอนเช้ามืดประมาณ ตี 3 ถึง ตี 4 พระเจ้าดิลกจะเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านนำขนมอาหารหวานคาว หมากพลู บุหรี่ ที่เตรียมไว้ไปวางตามดิน อุทิศส่งไปให้

ญาติ อาหารที่นำไปวางไว้จะต้องห่อเป็นสักร้อยอย่างดี และจะต้องนำไปวางไว้ในวัดหรือในอาณาเขตของสงฆ์ เท่านั้น เมื่อวางขนมเรียงรายไว้เสร็จแล้ว ต้องหลังน้ำอบบรดาญาติให้มารับของที่ให้ทานจึงจะเสร็จพิธี ในช่วงนี้

ในตอนเช้าวันเดียวกันเมื่อสว่างแล้ว ชาวบ้านก็จะนำอาหารอีกส่วนหนึ่งไปตักบาตรและร่วมกันถวายภัตตาหารที่วัดแล้วรับศีลฟังเทศน์ 1 กัณฑ์

ปัจจุบันการทำบุญข้าวประดับดินจะมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นในจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ เปลี่ยนไป

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนประเพณีนี้ คือ เรื่องบุญห่อข้าวน้อย

8. บุญข้าวสาก

บุญข้าวสาก เป็นประเพณีที่ชาวมหาสารคามปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ปัจจุบันมีการปฏิบัติกันเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ ค่านิยม ความเชื่อได้เปลี่ยนไป รายละเอียดของประเพณีนี้ได้กล่าวไว้ในฮีตสิบสองแล้วส่วนหนึ่ง จึงขอกล่าวพอสังเขปไว้ดังนี้

ประเพณีในเดือนสิบที่เรียกว่าบุญข้าวสาก มีจุดประสงค์ในการทำสองประการเช่นเดียวกับการทำบุญข้าวประดับดิน คือ เป็นการถวายทานแด่พระสงฆ์และเพื่อเป็นเบตพลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

บุญข้าวสาก จะคล้ายกับบุญข้าวประดับดิน ข้าวสาก มาจากคำว่า “ข้าวสาก” ส่วนสารทของไทยภาคกลาง มาจากคำว่า “สาระทะ” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ฤดูดอกบัวบาน แต่ในศาสนาฮินดู แปลว่า ผู้มีศรัทธา บุญข้าวสากอีสาน นิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 โดยการเตรียมอาหารใส่สาก แล้วจับใคร่ได้ซื้อพระรูปใดก็นำอาหารไปถวายรูปนั้น เรียก “สากภัต” หรือ “บุญห่อข้าวใหญ่” ข้าวที่ทำในวันนี้เรียก ข้าวกระยาสารท คือ เอาข้าวเปลือกข้าวเหนียวมาคั่ว ทำข้าวตอกแตกก่อนจึงเอา ถั่วลิสง งา ถั่วเขียว มะพร้าวลงไป กระยา แปลว่า “ของกิน”เมื่อถวายพระสงฆ์แล้วในวันนี้จะมีห่อข้าวสำหรับพระสงฆ์และก็นำอาหารไปวางไว้ตามบริเวณวัด หรือแขวนบนต้นไม้ จุดธูปเทียนบอกญาติผู้ล่วงลับมารับผลบุญ

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนประเพณีนี้ คือ เรื่อง สองพี่น้อง

9. บุญกฐิน

ประเพณีบุญกฐิน เป็นประเพณีหนึ่งที่ชาวมหาสารคามยังนิยมปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป แต่เนื่องจากได้ให้รายละเอียดไว้ในฮีตสิบสองแล้วส่วนหนึ่งจึงขอกล่าวโดยสรุปดังนี้

ประเพณีบุญกฐินของชาวมหาสารคาม มีลักษณะคล้ายกับท้องถิ่นอื่น คำว่า กฐิน แปลว่า ไม้สะดึง หรือไม้ซึ่ง ใช้ซึ่งผ้าให้ตึงเวลาเย็บจีวร ในสมัยก่อนไม่มีผ้าขาย พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุมีผ้าประจำตัว 3 ผืน คือ สบง (ผ้านุ่ง) จีวร (ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าคลุม) อนุญาตให้เปลี่ยนผ้าหลังจำพรรษา แต่การทำผ้าต้องนำมาตัดช่วยกันทำ 5 องค์ เพราะผืนใหญ่เวลาตัดใช้ไม้ซึ่งตามแบบ เรียก ผ้ากฐิน เมื่อภิกษุได้ผ้าแล้ว เอาผ้าผืนใดผืนหนึ่งไปหาสงฆ์แล้วกราบกล่าวว่าคำอนุโมทนาว่า เย็บถูกต้องแล้ว ปัจจุบันหาง่าย เพราะมีขายไม่ต้องตัดเย็บอย่างสมัยก่อน ชาวบ้านจัดทำไปประเคนแล้วทำพิธี “กราน” (ภาษาเขมร แปลว่า กางออก, ปลูก) จะได้านิสงส์ กฐินมี มหากฐิน (กองใหญ่) และจุลกฐิน (กองเล็ก) อัฐบริวาร จำเป็นที่ทอดกฐิน คือ บาตร สังฆฏิ จีวร สบง มีดโกน มีดตัดเล็บ สายรัดประคต ผ้ากรองน้ำ และเข็ม บุญกฐินจะทำแรม 1 ค่ำ เดือน 11-12 หลังจากนั้นจะถวายไม่ได้ ต้องทอดผ้าป่า

นิทานที่สะท้อนเรื่องบุญกฐิน คือ นระชีวชาดก

นอกจากนี้ประเพณีของชาวมหาสารคามยังมีอีกมาก ซึ่งไม่ได้ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน เช่น บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าชะ บุญออกพรรษา และเข้าพรรษา ส่วนวัฒนธรรมขอกล่าวโดยสรุปดังนี้

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนในแต่ละสังคมที่มีการสืบทอดติดต่อกันมาจนคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง มีการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาให้เหมาะสมกับเวลาตลอดมา องค์ประกอบของวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย การละเล่น ดนตรี นาฏศิลป์ สถาปัตยกรรม ประเพณี เป็นต้น

วัฒนธรรมของชาวมหาสารคามมีดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านภาษา ชาวมหาสารคามจะมีภาษาพูดที่เป็นภาษาของตัวเอง คือ ภาษาไทย-ลาว และจะมีชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาย้อย และภาษากูย (ส่วย) แต่ก็อยู่เพียงในบางพื้นที่เท่านั้น
2. วัฒนธรรมในด้านการแต่งกาย เดิมชาวมหาสารคามจะแต่งกายด้วยผ้าฝ้าย ผ้าไหม ที่มีลวดลายสวยงาม ตามวัฒนธรรมการแต่งกายดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาแต่อดีต ปัจจุบันเปลี่ยนไปตามสากล
3. วัฒนธรรมด้านความเชื่อ เกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านความเชื่อของชาวมหาสารคาม พบว่าชาวมหาสารคามมีแนวคิดและความเชื่อที่เกิดขึ้น โดยการสั่งสมมาจากประสบการณ์ชีวิต และจาก

สภาพแวดล้อมในสังคมจนกลายเป็นความเชื่อที่ยึดถือมาเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตของตน เช่น ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากในสมัยอดีต แต่สำหรับในสมัยปัจจุบันพบว่า ความเชื่อ ดังกล่าวมีแนวโน้มที่ลดลงมากแล้ว

4. การละเล่นพื้นเมือง เป็นการละเล่นรื่นเริงหรือมหรสพที่จัดแสดงเพื่อความบันเทิงของคนในท้องถิ่น แต่ละชนิดจะมีรูปแบบแสดง และมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา การละเล่นพื้นเมืองส่วนใหญ่จะสื่อความบันเทิงผ่านการดู และการฟังควบคู่กันไป จึงต้องอาศัยสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมในการละเล่นเหล่านั้น สื่อดังกล่าวก็คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยกลาง ดนตรีประกอบจังหวะและทำนอง รวมทั้งการรำร่าย การแสดงท่าทาง การละเล่นที่พบในจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ หมอลำ ซึ่ง หมอลำกลอน หมอลำเรื่อง หมอลำผีฟ้า หมอลำเบ็ดเตล็ด การพูดผญา เพลงพื้นเมือง การเซิ้ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนิทาน ตำนาน และอื่น ๆ อีกมากมาย ในที่นี้จะขอกล่าวถึงวัฒนธรรมเครื่องดนตรี 1 ชนิด ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเท่านั้น คือ แคน จากเรื่อง แม่หม้ายกับแคน และบักก่ากาดำ

แคน เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่ใช้เป่า ทำด้วยไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่า “ไม้กู่แคน” เป็นตระกูลไม้ไผ่ ภาคกลางเรียกไม้ซาง ไม้ชนิดนี้มีมากที่อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ไม้ที่นิยมทำแคนมีอายุประมาณหนึ่งปี ถ้าแก่ไปจะดัดยาก อาจจะแตก เสียไม่เพราะ นอกจากไม้กู่แคนยังต้องมี แผ่นเงินหรือแผ่นทอง เพื่อทำลิ้นแคน มีเต้าแคน คือไม้กลมป่องตรงกลาง ช่างในเจาะช่องเพื่อสอดกู่แคนเข้าไป และมีช่องลมเป่าลมเข้า เต้าแคนจะทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นที่จับของผู้เป่า เต้าแคนนิยมทำด้วยไม้โหม ไม้พะยุง (ขยุง) ไม้ตะเคียน ไม้หนามแท่ง ไม้สะแบง นิยมมากคือไม้ประดู่ และนิยมใช้ราก เพราะเนื้ออ่อน เจาะง่าย เมื่อสอดกู่แคนในเต้าจะใช้ชันนะรง (ชันสูตร) ปิดรอยรอบมิให้ลมออกมาให้ลมผ่านเข้าทางลิ้นแคนเท่านั้น เพื่อให้เกิดเสียง การเป่าเพลงเรียกว่า “ลาย” หมายถึง ทำนอง เช่น สุดสะแนน ลมพัดพร้าว แม่ยังกล่อมลูก ฯลฯ ส่วนเครื่องดนตรีของชาวมหาสารคามที่ไม่ได้ปรากฏในนิทานก็มีอยู่มาก เช่น พิณ โปงกลาง ไหซอง หูต เป็นต้น

หนังสืออ้างอิง

- คำเพ็ญ เคนบัวบาน. และ นิตยา คล้ายแก้ว. "พิธีเบิกฟ้าที่บ้านท่าซอนยาง." ภาคนิพนธ์รายวิชา
บรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
2530.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คิตขานบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.
- คารา สารจุม. "พิธีเลี้ยงผีปู่ตา." ภาคนิพนธ์รายวิชาการศึกษาอิสระ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2525.
- ดัมเพชร สุวิทส์. "รายวิชา ส 071 ห้องถิ่นของเรา 1." เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี
จังหวัดมหาสารคาม, 2536. (อัดสำเนา)
- ปราณี วุฒิพันธ์. "ดอนปู่ตา." ภาคนิพนธ์รายวิชาบรรณารักษ์ 414 ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- วิกรณ์ มากดี. "ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- สมัย สุทธิธรรม. บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2530.
- สถาพร พันธุ์มณี และ คณะ. บุญเบิกฟ้า 2533. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2533.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. อีสานคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, 2521.

8. ประวัติความเป็นมาของศาสนาและความเชื่อในจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาเรื่องราวในอดีตนั้นต้องอาศัยข้อมูลหลายอย่างประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัตถุโบราณ ตำนาน พงศาวดาร ข้อมูลทางด้านมานุษยวิทยา ตลอดจนข้อมูลทางด้านธรณีวิทยา และเรื่องราวทางศาสนาในจังหวัดมหาสารคามก็อาศัยการศึกษาวิเคราะห์ แล้วสันนิษฐานจากสิ่งเหล่านี้ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีหรือนักโบราณคดี ดังที่ ศรัศกร วัลลิโภดม (2533 : 2-408) ได้กล่าวถึงเรื่องราวทางศาสนาและความเชื่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีการค้นพบหลักฐานต่าง ๆ โดยสรุปได้ว่า

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันว่า อีสานนั้น เดิมยังมิได้แบ่งเป็นเขตหรือเมืองยังมีกลุ่มชนอาศัยกันอยู่ตามกลุ่มแม่น้ำกระจายอยู่บริเวณต่าง ๆ ประมาณ 83 กลุ่ม ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นับได้ว่าเป็นแอ่งอารยธรรมที่เก่าแก่มาช้านานไม่ต่ำกว่า 3000 ปี หากจะแบ่งเป็นแอ่งใหญ่ในอีสานนั้น แบ่งได้ 2 แอ่ง คือ แอ่งสกลนครและแอ่งโคราช ซึ่งแอ่งสกลนครในปัจจุบันคือ บริเวณจังหวัดเลย อุตรดิตถ์ หนองคาย สกลนคร และนครพนม ซึ่งเป็นบริเวณตอนเหนือของภาคอีสาน ส่วนแอ่งโคราชนั้นเป็นแอ่งใหญ่ ปัจจุบันคือ ตอนใต้ของอีสาน ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานีและบริเวณจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร หรือหากจะแบ่งลักษณะภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมอาจแบ่งได้ 3 เขตใหญ่ๆ คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำมูล ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และอุบลราชธานี บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ จังหวัดเลย นครพนม หนองคาย สกลนคร และบริเวณลุ่มแม่น้ำชี ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และยโสธร แต่วัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มคนที่อยู่บริเวณนี้มีความคล้ายคลึงกัน โดยสังเกตจากเสมาหินหรือหินตั้ง ซึ่งแต่เดิมเป็นของเนื่องในลัทธิการบูชาผีหรือบรรพบุรุษและภาชนะเคลือบที่ขุดพบในยุคก่อนประวัติศาสตร์มีลวดลายงู ซึ่งสันนิษฐานว่า งูคือพญานาคที่เคารพบูชาเพราะภาชนะที่ขุดพบนั้นใช้ฝังเพื่อเซ่นไหว้ศพ

ชาวมหาสารคามเป็นกลุ่มคนที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชี ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นมีลัทธิเกี่ยวกับการบูชาผานาคและผี ซึ่งระบบความเชื่อนี้ไม่ได้มีเฉพาะมหาสารคามเท่านั้น กลุ่มชนนับตั้งแต่เมืองหนองแสงมาตามแถบลุ่มแม่น้ำโขงมีความเชื่อเรื่องผานาคและผี กลุ่มชนเหล่านี้ได้มีการอพยพโยกย้ายไปตั้งรกรากสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง จึงเกิดการถ่ายทอดคติความเชื่อยังชนกลุ่มอื่น ๆ ชนแถบนี้เชื่อว่า นาคเป็นผู้บันดาลให้เกิดแม่น้ำ ลำคลอง เกิดความสมบูรณ์พูนสุขและอาจบันดาลภัยพิบัติให้น้ำท่วมหรือ

บ้านเมืองล่มจมได้ ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ยุคหินเก่า-หินกลาง หินใหม่ แล้วเข้าสู่ยุคโลหะ และยุคต้นประวัติศาสตร์ หลัง พ.ศ. 800 (พุทธศตวรรษที่ 7) และเจริญเต็มที่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยได้รับอารยธรรมทั้งด้านศาสนาและการปกครอง ตลอดจนประเพณีบางอย่างจากอินเดีย สมัยทวารวดี เช่นแถบลุ่มแม่น้ำชี (รวมถึงมหาสารคาม) มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนภาคกลางแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา อิทธิพลศาสนาได้ผ่านเข้ามาทางนี้ด้วยและนอกจากนั้น ยังได้รับอิทธิพลศาสนาผ่านญวนและเขมรขึ้นไปตามลำน้ำโขง ในยุคทวารวดีนี้มหาสารคามได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามา จากหลักฐานเมืองโบราณที่อำเภอนาคู ซึ่งเดิมคือเมืองนครจำปาศรี อันยิ่งใหญ่มีคูน้ำล้อมรอบ พบซากพระสถูปเจดีย์สมัยทวารวดีหลายแห่ง กลางเมืองมีเนินศาสนสถานก่อด้วยศิลาแลง ชาวบ้านเรียกศาลานางขาวซึ่งเป็นอาคารทางพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังพบพระบรมธาตุ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนาแม่เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของชนถิ่นนี้ ในยุคทวารวดีนี้ บริเวณลุ่มแม่น้ำชีเป็นดินแดนที่ปลอดจากการเจือปนของวัฒนธรรมอื่น เช่น จากแคว้นเจนละ (ลาว) อันมีลัทธิพราหมณ์และฮินดู เพราะเป็นบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไป วัฒนธรรมของแคว้นเจนละได้แพร่เข้ามาถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลและบางส่วนของลุ่มน้ำโขง ความเจริญทางด้านพุทธศาสนาของบริเวณลุ่มแม่น้ำชี จึงมีอย่างเต็มที่ การรับวัฒนธรรมจากภาคกลางโดยผ่านเมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) สมัยนั้นทำให้เกิดศาสนวัตถุต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป การสลักพระนอน และโบราณสถาน เช่น เจดีย์ โบสถ์ เป็นต้น

นอกจากศาสนาแล้วยังได้รับลัทธิการปกครองตลอดจนขนบประเพณีบางอย่างด้วย ซึ่งภาคกลางเองก็ได้รับจากวัฒนธรรมอินเดียอีกทอดหนึ่ง และวัฒนธรรมนี้เองคือที่มาของวัฒนธรรมทวารวดี จากหลักฐานทางพุทธศาสนาสมัยทวารวดีที่อำเภอกันทรวิชัย (เมืองคันธราษฎร์) ซึ่งมีอยู่มากมาย โดยเฉพาะบริเวณโนนพระนอนนอกคูเมืองด้านใต้ทางฝั่งตะวันตกของถนนหลวงสายมหาสารคาม-ยางตลาด มีเสมาปักติดอยู่ไม่ต่ำกว่า 4 หลัก เนินดินมีศาลเจ้าบริเวณหน้าศาลมีฐานศิลาหัก ลวดลายบัวคว่ำ บัวหงาย แบบทวารวดีตอนปลาย กำลังเข้าสู่สมัยลพบุรี ถัดจากนั้นมีพระพุทธรูปยืนศิลา มีเสมาหินปักล้อมรอบ พระพิมพ์เงินมีรูปพระสถูปและเสมาธรรมจักรประดับ (เสมาหินเป็นโบราณวัตถุที่สำคัญอย่างหนึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมเก่าแก่เดิมเป็นลัทธิเนื่องในการนับถือบรรพบุรุษต่อมาจึงกลายเป็นของเนื่องในพุทธศาสนา เนื่องจากในสมัยโบราณไม่นิยมสร้างพระสถูปเจดีย์บูชา ส่วนมากจะปักเสมาหินรอบ ๆ เพื่อกำหนดขอบเขตบริเวณศักดิ์สิทธิ์ ส่วนมากมีรูปช่างแน่นอน มีรูปสลักเป็นดอกบัว ภาพชาดก พุทธประวัติ หินเสมาเหล่านี้ถือเป็นตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ การสร้างเสมาถือเป็นการอุทิศบุญกุศลแก่

ญาติที่ล่วงลับไป ต่อมาภายหลังใช้ปักเขตแดนของอุโบสถเพียงอย่างเดียว และมีการปักทิศทางที่แน่นอน เนื่องจากได้มีการสร้างเจดีย์และอุโบสถแทน)

ในสมัยลพบุรี ขอมมีอำนาจทางการเมือง กลุ่มชนได้รับวัฒนธรรมเพิ่มเติมจากขอม ศาสนาฮินดูมีอิทธิพลเข้ามาแทนแต่ยังไม่ได้ละทิ้งศาสนาพุทธ สมัยนี้มีการสร้างอ่างน้ำศักดิ์สิทธิ์หรือที่เรียกว่า “บาราย” สระที่สร้างจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและจัดรัสเสมอ ศาสนสถานในยุคนี้จะเป็นของเนื่องในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนาฝ่ายมหายานคติ การสร้างจะมีความเกี่ยวเนื่องกับเทวราชาและการปกครองที่มีระเบียบแบบแผน ถือว่ากษัตริย์เป็นเจ้านาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นภาคหนึ่งของเทพเจ้า มีการสร้างเทวาลัยเป็นที่สถิตของเทพเจ้าเหล่านั้น โดยมีเทวรูปเป็นตัวแทนของเทพเจ้า ในมหาสารคามพบศิลาจารึก และแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของขอมศิลปะแบบบายนศาสนาฮินดู โดยเฉพาะกู๋สันตริณ์ กู๋น้อยซึ่งเป็นปราสาทศิลาแลง มีคูน้ำรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบ นอกจากนั้นยังมีปราสาทหิน วัฒนธรรมของขอมที่แพร่เข้ามาทางอีสานนี้ ผ่านเข้ามาเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 โดยผ่านเข้ามา 3 ทาง คือ เขาพนมดงรัก มายังศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ทำให้กลุ่มลุ่มน้ำมูลรับวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ เกิดการสร้างปราสาทหินและบาราย ดังที่กล่าวไปแล้ว อีกทางหนึ่งคือ แพร่เข้ามาทางเทือกเขาเพชรบูรณ์ ผ่านเมืองศรีเทพลงไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ลพบุรี เพชรบุรี ราชบุรี รวมทั้งสุโขทัยด้วย อีกทางหนึ่งได้แพร่เข้ามาจากแคว้นเจนละ (ลาว) เข้ามาตามลำน้ำโขงผ่าน อุบลราชธานี นครพนม สกลนคร หนองคาย และอุดรธานี เช่น ปราสาทหินพระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุเชิงชุมที่สกลนคร ส่วนบริเวณลุ่มน้ำชียังคงรักษาวัฒนธรรมพุทธ จึงทำให้เสมหิโนกระจายกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ มาก เนื่องจากอิทธิพลขอมเข้ามาไม่ไ้ร่ถึง

ใน พ.ศ. 1553-1559 ลัทธิศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้แพร่เป็นอันมาก ในสมัยพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 ดังหลักฐานที่ปรากฏ คือ ศิลปะของพระธาตุนารายณ์เจงเวง และพระธาตุคูม ส่วนสมัยพระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 พุทธศาสนาคติมหายานได้แพร่ไปทั่วอีสานและลุ่มน้ำเจ้าพระยา ดังจะเห็นได้จากศิลปะปรางสามยอด จังหวัดลพบุรี และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ

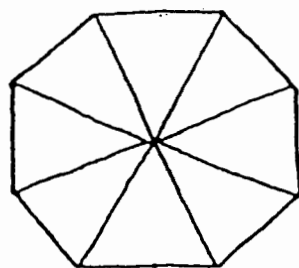
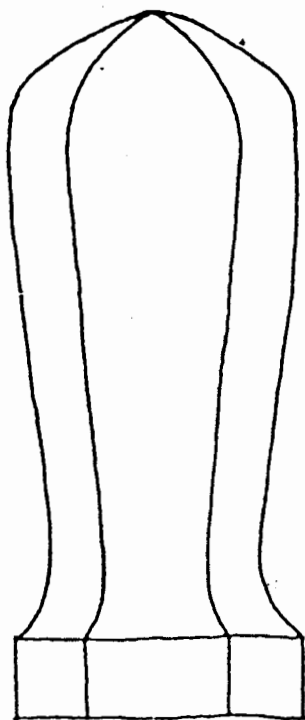
ในพุทธศตวรรษที่ 17-18 อิทธิพลพระพุทธรูปศาสนาแบบมหายานยังมีอิทธิพลอยู่ได้เกิดการสร้างเจดีย์ในพระพุทธรูปศาสนาและวัฒนธรรมขอมค่อย ๆ เสื่อมลงในภาคอีสาน เมื่อพุทธศตวรรษที่ 19 จึงเข้ามาแทนการสร้างปราสาท เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 20-21 ยุคอาณาจักรล้านช้างและสุโขทัยจึงเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมสุโขทัยและล้านนาจึงมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนแถบนี้ จะเห็นได้จากพระธาตุก่องข้าวน้อยที่บ้านตาตอง จังหวัดยโสธร และพระธาตุศรีสองรักที่จังหวัดเลย เป็นต้น

เป็นที่ประจักษ์แล้วว่าอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมอันเก่าแก่และยิ่งใหญ่ เมืองโบราณที่คงเหลือให้เห็นร่องรอยแห่งอารยธรรมนั้น มีหลายแห่งแต่ที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางของความเจริญอันยิ่งใหญ่ นั่นคือ นครจำปาศรี ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณอำเภอนาหว้า จังหวัดมหาสารคาม ความสอดคล้องทั้งหลักฐานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และตำนานอุรังคธาตุหรืออุรังคนิทานทำให้ภาพของนครจำปาศรีเด่นชัดในเรื่องพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จากตำนานกล่าวว่า การนำพระบรมสารีริกธาตุเข้าสู่ประเทศไทยหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วกว่า 2000 ปี พวกมัลลกะษัตริย์ กรุงกุสินาราได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น 8 ส่วน พระมหากัสสปะเถระกับคณะสงฆ์ ได้นำอุรังคธาตุ (กระดูกหน้าอก) จากอินเดียมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และพระมหาสังฆวิชาเถระได้นำพระธาตุพระธาตุฝ่ายพระบาทเบื้องขวามาไว้ที่นครจำปาศรี ตามประวัติทางโบราณคดีต่าง ๆ จากกำแพงเมือง ป้อมคู ประตู ทอรับ ภาพพิมพ์พระปางต่าง ๆ การสลักบนศิลาแลงและแท่งหิน จะเห็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและตันโพธิ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ในพุทธศาสนา นั้นแสดงถึงความเจริญด้านพุทธศาสนาในอดีตของจังหวัดมหาสารคาม

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนเรื่องราวทางศาสนาและความเชื่อคือเรื่อง พระธาตุนาฮูน และอุรังคนิทาน

หนังสืออ้างอิง

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533.

ภาพที่ 19 : ลักษณะของเสมาหิน

ที่มา : ศรีศักร วัลลิโภคม, แอ่งอารยธรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533), หน้า 370.

9. ความสัมพันธ์ของชาวมหาสารคามกับสถาบันศาสนา

สถาบันศาสนาองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ระบบความเชื่อ พิธีกรรม บุคลากรและองค์กรทางศาสนา องค์ประกอบที่เป็นพุทธศาสนานั้นได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด และอุบาสกอุบาสิกา ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมมีความสัมพันธ์กันมานานหลายศตวรรษ นับตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษได้มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ส่วนที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากที่สุดได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชาดก นิทาน แล้วยังมีพระสงฆ์และวัดซึ่งเป็นส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรมและมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมตลอดเวลา พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยตรง ดังนั้นวัดและพระสงฆ์จะมีอิทธิพลหรือบทบาทมากที่สุด เพราะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศิลธรรม กิจกรรม วัฒนธรรม ฯลฯ สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์ในอดีตมีความใกล้ชิดและมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งด้านศิลปธรรมและกิจกรรมทางโลกจึงได้รับการเคารพนับถือสูงสุด นับเป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวัน บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในอดีตนั้นมีมากมาย ดังนี้

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งบุตรเล่าเรียน อบรมทั้งจริยธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนด้วย
2. เป็นสถานสงเคราะห์คนจน บุตรชาวบ้านที่ไร้ที่พึ่งได้เข้ามาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ไร้ที่พึ่งก็ได้เข้ามาอาศัยด้วย
3. เป็นสถานพยาบาลรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนสมัยนั้น
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรให้ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานที่บันเทิงจัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว ความทุกข์
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม (พิพิธภัณฑ์)
9. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะใช้ร่วมกันเมื่อมีงานส่วนรวมและส่วนตัว
10. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม

11. เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมให้บริการทางพิธีกรรม

พระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางปัญญา เนื่องจากเป็นบุคคลที่ได้ศึกษาเล่าเรียน พระสงฆ์บางรูปอาจมีความชำนาญเป็นพิเศษในด้านต่าง ๆ เช่น รักษาโรค การช่าง ดุหม่อ จักสาน สอนหนังสือ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นที่พึ่งของชาวบ้านทั้งทางใจและทางกาย อันเป็นเหตุแห่งความผูกพัน ดังจะเห็นว่าในเวลาเช้า พระจะออกมาบิณฑบาตเป็นแถว มีชาวบ้านนำข้าวมาใส่บาตร แม้ว่าบางครั้งจะเป็นเพียงข้าวเปล่า ๆ ไม่มีกับข้าว เนื่องจากความยากจนชาวบ้านก็มีศรัทธา เมื่อมีลูกชายโตเป็นหนุ่มชาวบ้านก็จะให้ลูกบวชแทบทุกคน ใครไม่บวชถือว่าเป็นคนดิบ จะบวชนานหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง หากบวชนานเป็นที่เคารพของชาวบ้าน เขาก็จะมี “พิธีชดสง” คือ ทำพิธีรดน้ำ มีคำรับรองอย่างเป็นทางการ ประกาศให้เห็นว่าเป็นผู้ปฏิบัติดี เมื่อสึกออกมาจะเรียกว่า “จารย์” คือ อาจารย์ ซึ่งในนิทานมหาสารคามจะพบ เรื่องราวที่ล้อเลียนจารย์ (ทิด) อยู่มากมาย ถ้าบวชต่อไปก็จะทำพิธี “ชดสง” อีกหากประพฤติดี และจะทำไปเรื่อย ๆ แต่งตั้งตำแหน่งตามลำดับสูงขึ้นไป คือ ญาชา คือ อุปชฌาย์ “ญาครู” คือ เจ้าอาวาส หลักคำ ญาครูฝ่าย ญาครูด้าน ญาครูลูกแก้ว ญาครูยอดแก้ว และสังฆราช

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ล้วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมากนับตั้งแต่โบราณมา พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทในฐานะเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาแล้ว ยังตอบสนองความต้องการของชาวบ้านด้วย เนื่องจากชาวบ้านมีความคาดหวังในตัวพระสงฆ์โดยคิดว่า พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนควรมีกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในทางโลก ควรทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว พระสงฆ์ไม่จำเป็นต้องมีบทบาทยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านที่จัดขึ้น ดังนั้นจึงพบว่า นอกจากพระสงฆ์จะสนองความต้องการของชาวบ้านในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เช่น การสร้างศาลา ทำถนน และอื่น ๆ อีกมากมาย

ในสมัยโบราณที่โครงสร้างทางสังคมไม่ซับซ้อน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับพระสงฆ์มีความใกล้ชิดกันมากกว่าปัจจุบัน เรียกได้ว่า เป็นประดุจดั่งเครือญาติ ชาวชนบทมองพระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธิ์เสียสละและเป็นผู้นำทางปัญญา ซึ่งในมหาสารคามเองเป็นสังคมชนบทย่อมไม่มีสิ่งใดแตกต่างจากที่กล่าวมา ดังจะเห็นได้จากสังคมชาวบ้านที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน เรื่องต่าง ๆ เช่น หลวงพ่อกะทอเกลือ หลวงพ่ออักหมี่ หลวงพ่อหวงคาย หลวงพ่อโลมมาก หากเราได้วิเคราะห์กันอย่างลึกซึ้งแล้ว เราจะไม่เห็นความผูกพันของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์อย่างแน่นแฟ้น ไม่ว่าชาวบ้านจะทำอะไรก็ไม่ลืมพระสงฆ์ เรียกว่าขาดพระสงฆ์ไม่ได้ เช่น การทำบุญบ้าน (ขึ้นบ้านใหม่) งานศพ การเทศน์ในโอกาสต่าง ๆ การพึ่งพาอาศัยให้ดูแลบุตร อบรมสั่งสอนหรือการเข้าไปหาอาหารในบริเวณวัด เช่น เก็บผัก ขุดจีบม (ในเรื่อง

หลวงพ่อกี๋ป๋ม) เป็นต้น นอกจากนี้การถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ในเรื่อง หลวงพ่อกะทอเกลือก็เป็นจุดหนึ่งที่ต้องพิจารณา ซึ่งในเรื่องนี้มีการถวายกล้วย อ้อย เกลือ ฯลฯ เป็นเหตุให้หลวงพ่อนำกล้วยมัดไม้ไผ่ เพราะขี่ม้ามาเทศน์ ต้องเอาสิ่งเหล่านี้ไปข่อนไว้ก่อน ความมากมายของภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์นี้เองทำให้เห็นภาพแห่งความศรัทธาของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี แม้ในสภาพความจริงแล้วชาวบ้านอีสานจะมีความยากจน ขาดแคลนเรื่องทรัพยากรและอาหารอยู่มาก ทำให้รู้ว่าชาวบ้านไม่แล้งน้ำใจ ถวายทุกอย่างตามกำลังที่มีอยู่

แม้ว่าสังคมของชาวอีสานรวมทั้งมหาสารคามจะมีการนับถือศาสนาที่เรียกว่าศาสนาพุทธแบบชาวบ้านก็ตาม แต่ก็สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เพราะเป็นการผสมผสานคติความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีสงเทวดา ไสยศาสตร์ พราหมณ์ และพุทธศาสนา ในระดับที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวันเข้าด้วยกัน ศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมอีสานจะเชื่อมโยงกันจนมองไม่เห็นความขัดแย้ง เพราะจุดมุ่งหมายของชาวบ้านจะมองไปที่พิธีกรรม อันเป็นตัวแทนของความเชื่อที่ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของพวกเขา จะเห็นได้จากการทำบุญในแต่ละเดือน ที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง” ที่จะขาดมิได้คือการทำบุญเลี้ยงพระในงาน ศาสนาแบบชาวบ้านเรียกได้ว่าเป็นพุทธศาสนาระดับที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการอยู่ดีมีสุข ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจึงทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำขวัญ การประพรมน้ำมนต์ การสวดมนต์ ซึ่งอันที่จริงไม่ใช่แก่นแท้ของศาสนาพุทธ และพระสงฆ์เองนั้นปกติมีหน้าที่สั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาเท่านั้น การจัดพิธีกรรมนั้นก็ไม่ใช่เรื่องของพุทธแต่เป็นเรื่องของลัทธิพราหมณ์ เมื่อชาวบ้านต้องการการตอบสนองในเรื่องพิธีกรรม พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนบทบาทไปโดยปริยาย การปฏิบัติตามฮิตสิบสองและการทำบุญเลี้ยงพระเป็นการตอบสนองความต้องการในเรื่องการสร้างความหวังใหม่ให้กับตัวเองว่า พรุ่งนี้หรือในชาติหน้าต้องดีกว่าวันนี้แน่ ทั้งเป็นการผ่อนคลายความเครียดในจิตใจที่ได้รับความกดดันจากการแปรปรวนของธรรมชาติซึ่งจะเห็นได้จากในแต่ละประเพณีหรือ “บุญ” ของชาวอีสาน จะประกอบไปด้วยการละเล่นอยู่เสมอ และเนื่องจากการที่สังคมอีสานมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมนี้เองการกระทำต่าง ๆ มักทำไปตามความรู้สึกและตามประเพณีมากกว่าเหตุผล ในความเป็นสังคมเกษตรกรรมนี้มีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ยึดหลักศาสนาเชื่อในลัทธิศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปีศาจที่ทำให้เกิดพิธีต่าง ๆ เมื่อสังคมมีลักษณะเช่นนี้การเปลี่ยนแปลงในสังคมจึงเป็นไปอย่างช้า ส่วนในนิทานมหาสารคามจะมองเห็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการนิมนต์พระมาเทศน์เนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำบุญ งานศพ เป็นต้น จึงเห็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ ในด้านนี้เท่านั้น

ดังที่ทราบแล้วว่า นิทานย่อมสะท้อนประสบการณ์หรือความคิดของผู้เล่า นิทานมุขตลกที่เกี่ยวกับหลวงพ่อกุญแจเรื่องนั้นอาจไม่ใช่พุทธจริมจริง เพราะโลกในนิทานอาจเป็นการผูกโยงเรื่องขึ้นมา พระสงฆ์ในนิทานกับโลกความจริงเป็นคนละส่วน อย่างไรก็ตามก็ยังสะท้อนจิตใต้สำนึกที่ชาวบ้านมีความผูกพันกับพระสงฆ์ จะเห็นได้จากการที่นิทานของชาวมหาสารคามมีนิทานเกี่ยวกับนักบวชหลายเรื่อง หากมองในเชิงจิตวิทยา ถือได้ว่าเป็นการปลดปล่อยอารมณ์จากกฎเกณฑ์หรือกรอบของสังคม ซึ่งความจริงนั้นเป็นสิ่งตรงกันข้าม โดยทั่วไปชาวบ้านจะเห็นพระสงฆ์เคร่งครัดในระเบียบวินัยและชาวบ้านมีความเคารพยำเกรงพระสงฆ์อยู่แล้ว ส่วนการเล่านิทานนั้นถือว่าเป็นเครื่องระบายหรือปลดปล่อยอารมณ์อย่างหนึ่งของผู้เล่า จึงต้องการสร้างพุทธจริมที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงหรือเพื่อแสดงเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านคาดหวังจากพระสงฆ์ด้วย ดังนั้นการที่นิทานมหาสารคามมีมุขตลกล้อเลียนนักบวชมาก จึงไม่ได้หมายความว่า พระสงฆ์ในนิทานกับพระสงฆ์ในความเป็นจริงจะเป็นพระรูปเดียวกัน แต่น่าจะหมายถึงจิตใต้สำนึกส่วนหนึ่งที่มีความคาดหวังและความผูกพันต่อสถาบันสงฆ์มากกว่าอีกประการหนึ่งบุคคลในวิถีชีวิตของชาวบ้านก็ไม่มีใครที่จะหยิบยกมาอุปโลกน์เป็นตัวละครได้ในสังคมที่ไม่ซับซ้อน เพราะมีแต่ชาวบ้านกับพระสงฆ์เท่านั้น

ดังนั้นเรื่องราวที่กล่าวมารวมทั้งนิทานที่ปรากฏให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันนี้จึงเป็นภาพของสังคมชาวบ้านกับพระสงฆ์ในอดีต ปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนสูญเสียไปมากตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่สำหรับชนบทบางแห่งพระสงฆ์ยังสามารถดำรงสถานภาพความเป็นผู้นำทางชุมชน แต่มีบทบาทผดผื่นไปจากเดิม กลายเป็นบทบาทในการพัฒนาชนบทในแง่เป็นศูนย์รวมเรียกความร่วมมือจากประชาชนในการทำกิจกรรม เช่น การสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ

ปัจจุบันมักมีคำถามว่า “พระทำอะไรให้แก่สังคมบ้าง” บางคนกล่าวว่า “พระเป็นกาฝากสังคม นั่งรับจุบจิบจายไทยทาน” จากอดีตที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทต่าง ๆ มากมายดังที่กล่าวไปแล้วนั้น เมื่อวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามาทำให้เกิดโรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ บทบาทที่พระสงฆ์เคยเป็น “ผู้นำทางปัญญา” ของชาวบ้านก็หมดไป ทำให้ชาวบ้านเห็นห่างจากพระสงฆ์มากขึ้น ภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ในความรู้สึกของชาวบ้านก็ต่ำลง โดยเฉพาะในสังคมเมือง ปัญหานี้ได้ส่งผลกระทบต่อการตื่นตัวของพระสงฆ์ที่พยายามจะฟื้นฟูบทบาทสถานภาพของตน ซึ่งอาจเปลี่ยนไปในรูปแบบนักพัฒนาในท้องถิ่นต่าง ๆ จากการวิจัยของนักวิชาการหลายท่านพบว่า พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานนั้นมีการตื่นตัวมากที่สุด และต้องยอมรับว่าต้องทำงานหนักที่สุดด้วย เพราะอีสานเป็นสังคมที่ต้องต่อสู้กับความยากจนแห้งแล้ง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป สังคมมหาสารคามหรือในชนบททางไกลเรายังได้พบเห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับสถาบันสงฆ์อยู่เสมอดังในเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ トラบใดที่สังคมยังนับถือ พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งมีการผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับคติพราหมณ์ เช่น ผีสงฆ์ พระภูมิเจ้าที่ ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ก็ควรจะเกี่ยวข้องกันอยู่ต่อไป

หนังสืออ้างอิง

ก่อ สวัสดิพิธานิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.

กุสุมา ชัยวินิตย์. "ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน." วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาสารคาม, 2531.

เคลาสเนอร์, วิลเลียม. "พุทธศาสนาตามแบบชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ." ใน สังคมวิทยา

ของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, หน้า 166-190. กรุงเทพฯ : แผนกวิชาสังคม

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514.

พันทิพย์ นาคะตะ. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2519.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา. กรุงเทพฯ :

พิมพ์สวຍ, 2530.

ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. ในท้องถิ่นนิทานและการละเล่น. กรุงเทพฯ : มติชน, 2537.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ. สะท้อนวัฒนธรรมไทย. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ครูสภาลาดพร้าว, 2537.

10. วิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

วิถีชีวิต หมายถึง แนวการดำเนินชีวิตของคนในสังคมหนึ่ง ๆ มีลักษณะต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เช่น การตั้งถิ่นฐาน อาชีพ การศึกษา การคมนาคม สาธารณสุข สภาพบ้านเรือน การบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์ที่ใช้ เป็นต้น

1. การตั้งถิ่นฐาน

ประชากรชาวจังหวัดมหาสารคาม จะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ โดยมีปัจจัยหลายประการเป็นเครื่องกำหนด เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และความเจริญก้าวหน้าทางการคมนาคม การกระจายตัวของประชากรแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การกระจายของประชากรในท้องถิ่นที่เป็นชนบท ประชากรจะตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ตามภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำ ส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรม และรายได้น้อย
2. การกระจายของประชากรในท้องถิ่นที่เป็นชุมชนชาวเมือง ประชากรจะอาศัยกันอยู่หนาแน่นในตัวเมือง ซึ่งภายในตัวเมืองจะมีความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณูปโภค และที่อยู่อาศัย ประชากรจะหนาแน่นที่อำเภอเมือง กันทรวิชัย เขียงยืน บรบือ รongลงมา คือ อำเภอวาปีปทุม แกดำ นาหว้า และโกสุมพิสัย

การอพยพโยกย้ายประชากร

ชาวมหาสารคามได้มีการเคลื่อนย้ายข้ามเขต เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ เป็นการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเพื่อแสวงหาที่อยู่ใหม่ เช่น การอพยพจากชนบทเข้าเมือง หรือจากชนบทหนึ่งไปอีกชนบทหนึ่งในภาคอีสาน การอพยพจากมหาสารคามไปยังภาคอื่น ได้แก่ ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก โดยแสวงหางานทำตามแหล่งต่าง ๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม ทำไร่ และทำเหมืองแร่ นอกจากนั้นยังมีการอพยพไปทำงานยังต่างประเทศ โดยเฉพาะประชากรชาย นิยมไปทำงานต่างประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศใกล้เคียง เช่น สิงคโปร์ ฮ่องกง ญี่ปุ่น เป็นต้น

สาเหตุของการอพยพโยกย้ายถิ่นของประชากร

สาเหตุของการอพยพโยกย้าย เนื่องจากความแห้งแล้งของพื้นที่ ความยากจน ดินเสื่อมสภาพ หรือไปหาเงินชั่วคราว

2. การประกอบอาชีพ

ประชากรจังหวัดมหาสารคามมีอาชีพหลัก คือ การทำการกสิกรรม ผลิตข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว อ้อย ปลูกลม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้า จักสาน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และการเจียรนัยพลอย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาชีพอุตสาหกรรม และหัตถกรรม การค้าขาย การบริการ และการโรงแรม ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตเทศบาลและสุขาภิบาล

รายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ มีดังนี้

2.1 การเกษตรกรรม

ประชากรในจังหวัดมหาสารคาม ประมาณร้อยละ 86 จะมีอาชีพในการเกษตรกรรม และมีอาชีพเสริมอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก อาชีพเกษตรกรรมที่มีอยู่ คือ

การเพาะปลูก

พื้นที่ในการเพาะปลูกในจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา รองลงมาคือ การปลูกพืชไร่ พืชยืนต้น ผัก ไม้ผล พืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูก คือ ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ถั่วลิสง อ้อย หม่อน งาดำ ข้าวโพด เป็นต้น

ข้าว จังหวัดมหาสารคาม นิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า ผลผลิตในแต่ละปี ไม่แน่นอน เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ต้องอาศัยน้ำฝน พื้นที่เพาะปลูกในเขตการชลประทาน และเขตสูบน้ำด้วยไฟฟ้า มีเพียงบางท้องที่เท่านั้น และเป็นอัตราส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่ของทั้งจังหวัด

มันสำปะหลัง เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกง่าย ทนต่อสภาพภูมิอากาศ ต้นทุนการผลิตต่ำ ผลการตอบแทนสูง ถึงแม้ว่าราคามันสำปะหลังจะไม่มีเสถียรภาพราคา เพราะมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอดเวลาก็ตาม

ปอ นิยมปลูกปอแก้วกันมาก ปริมาณการปลูกไม่แน่นอน เพราะบางปีก็ปลูกมาก บางปีก็ปลูกน้อย แต่ในระยะหลัง ๆ ตลาดปอเริ่มตื่นตัว เพราะมีโรงงานรับซื้อปอตากแห้ง เพื่อป้อนโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ถั่วลิสง ปลูกกันไม่มากพอที่จะขายส่งเป็นสินค้า แต่ปลูกเพื่อซื้อขายในท้องที่เพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

การปลูกอ้อย เดิมมีการกำหนดในท้องที่ 3 อำเภอ เป็นเขตการปลูกอ้อยเพื่อผลิตและจำหน่ายให้แก่โรงงานน้ำตาลที่จังหวัดขอนแก่น คือ อำเภอบรบือ โกสุมพิสัย และเชียงยืน

การปลูกหม่อน ปลูกเพื่อใช้เลี้ยงไหม ซึ่งเป็นอาชีพสำคัญของแม่บ้านที่ใช้เวลาว่างจากการทำนาและเพาะปลูกพืชอื่น ๆ จังหวัดได้ส่งเสริมให้มีการปลูกหม่อน ขยายพันธุ์ เพื่อให้เพียงพอในการเลี้ยงไหม

๖๖. ทางกรมส่งเสริมให้มีการปลูกงาดำ เพื่อใช้บริโภคและจัดหาตลาดในการจำหน่ายให้ ไม้ผลและไม้ยืนต้น โดยทั่วไปไม่ได้มีการทำเป็นลำเป็นสัน หรือเป็นอาชีพ แต่นิยมปลูกแบบเป็นสวนหลังบ้าน เพื่อบริโภค หากเหลือจากการบริโภคแล้วจึงจะนำออกจำหน่าย พืชที่นิยมปลูกคือ มะม่วง กล้วย ชุนุน เป็นต้น ในปัจจุบันทางราชการกำลังส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลเป็นไม้ทดแทน และปลูกไม้ยืนต้นเพื่อสงวนรักษาดิน

นิทานที่สะท้อนให้เห็นถึงการเกษตรกรรมมีอยู่หลายเรื่อง เช่น บอตาไส (2) บอตาไส (1) ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่ม ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตการทำงาน

2.2 การเลี้ยงสัตว์

อาชีพการเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่จะเป็นการเลี้ยงรายย่อยในครอบครัว สัตว์เลี้ยงที่เกษตรกรชาวจังหวัดมหาสารคามนิยมเลี้ยงกัน ได้แก่

กระบือ เป็นสัตว์ที่เกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามนิยมเลี้ยงกันมานานแล้ว แต่ละคนจะเลี้ยงกันคนละ 5-10 ตัว อำเภอที่มีการเลี้ยงกระบือมากที่สุด ได้แก่ อำเภอบรบือ

โค เกษตรกรส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้ใช้งานการไถไร่ ไถนา ในปัจจุบันความเจริญทางเทคโนโลยีได้เข้ามามาก ทำให้ชาวบ้านนิยมใช้รถไถเดินตามแทนการไถนา เนื่องจากมีความสะดวก รวดเร็ว และประหยัดกว่า ประกอบกับมีความแห้งแล้งมากขึ้น การเลี้ยงโค-กระบือไว้ใช้งานจึงลดน้อยลงไป อำเภอที่มีการเลี้ยงโคมากที่สุดได้แก่ อำเภอบรบือ รองลงไป คือ อำเภอวาปีปทุม

สุกร ส่วนมากเกษตรกรเลี้ยงเป็นรายย่อย หรือเลี้ยงไว้หลังบ้านโดยใช้รำและเศษอาหาร การเลี้ยงรายใหญ่มีไม่มากและไม่ถูกต้องตามหลักของวิชาการ สุกรที่ขายส่วนมากจะขายได้ราคาต่ำ

ไก่ เป็นสัตว์เลี้ยงที่เกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามนิยมเลี้ยงมากที่สุด ส่วนใหญ่จะเลี้ยงเป็นรายย่อย เพื่อใช้บริโภคในครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นไก่พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งไม่ต้องการดูแลมาก นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงไก่พันธุ์เนื้อ แต่มีจำนวนไม่มาก เพราะต้นทุนการผลิตสูง อำเภอที่มีการเลี้ยงไก่มากที่สุดได้แก่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย นอกจากนั้น จะมีกระจายไปทุกอำเภอ

เปิด เป็นสัตว์ปีกที่เกษตรกรไม่นิยมเลี้ยง ส่วนมากจะเลี้ยงไว้ใช้บริโภคเป็นบางครั้งเรือน เปิด เป็นสัตว์ที่จะต้องใช้แหล่งน้ำในการเลี้ยง ในจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งน้ำน้อย จึงมีเปิดไม่มาก อำเภอที่มีการเลี้ยงเปิดมาก คือ อำเภอบรบือ

ในปัจจุบันแนวโน้มการเลี้ยงลดลง อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ คือ

1. ภูมิประเทศไม่อำนวย เพราะแห้งแล้ง ขาดทุ่งหญ้า ขาดน้ำสำหรับสัตว์
2. อาหารราคาแพงมาก
3. เกษตรกรขาดความรู้ในการเลี้ยง ดูแลรักษาสัตว์ เมื่อสัตว์เกิดโรคจะตายจำนวนมาก ๗

ทำให้ขาดทุน

นิทานมหาสารคาม ที่สะท้อนเกี่ยวกับเรื่องการเลี้ยงสัตว์ คือ เรื่อง บอดดาโส (1) บอดดาโส (2) สัตว์ในนิทาน คือ กระบือ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้ในการทำนา

2.3 อุตสาหกรรม

อุตสาหกรรม เป็นการเปลี่ยนรูปวัตถุดิบ ให้เป็นสินค้าสำเร็จรูปเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ อุตสาหกรรมในจังหวัดมหาสารคามส่วนมากจะมีการลงทุนต่ำ ผู้ประกอบอาชีพมีไม่มาก เมื่อเทียบกับอาชีพเกษตรกรรม โรงงานส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเมือง และกระจายไปทุกอำเภอ โรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดมหาสารคาม แบ่งตามขนาดได้ดังนี้

อุตสาหกรรมในครัวเรือน หรือเรียกว่า “หัตถกรรม” เป็นการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาผลิตเป็นสินค้า สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำงาน ผลผลิตนำมาใช้ในครอบครัวที่เหลือจึงส่งไปจำหน่ายเช่น การทอผ้าไหม ที่อำเภอบรบือ อำเภอบรบือ และอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย การปั้นหม้อที่อำเภอเมือง การทอเสื่อที่อำเภอเมืองและอำเภอโกสุมพิสัย ในปัจจุบันนี้มีหน่วยส่งเสริมอาชีพ ได้ไปแนะนำให้ชาวบ้านประดิษฐ์สินค้าเป็นของชำร่วยและของที่ระลึก เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวด้วย นอกจากนั้นยังมีการเจียรนัยพลอย ที่กิ่งอำเภอยางสีสุราช

อุตสาหกรรมขนาดย่อม เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้เงินลงทุนไม่มากนัก อาจมีการใช้เครื่องจักรช่วยในการผลิต และใช้คนงานน้อย จังหวัดมหาสารคามมีอุตสาหกรรมประเภทนี้อยู่จำนวนมาก ซึ่งก็ได้แก่ โรงสีข้าว โรงงานทำขนมจีน โรงน้ำแข็ง เป็นต้น

อุตสาหกรรมขนาดกลาง เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้เงินลงทุนและเครื่องจักรมากกว่าอุตสาหกรรมขนาดเล็ก การทำงานจะต้องใช้คนงานที่มีความรู้เฉพาะทาง ในจังหวัดมหาสารคามมีไม่มากนัก เช่น โรงงานอัดมันสำปะหลัง เป็นต้น

จังหวัดมหาสารคามไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เนื่องจากจะต้องใช้เงินลงทุนและเทคนิคสูง แต่อย่างไรก็ตามจังหวัดมหาสารคามก็ได้มีการขยายตัวในด้านอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อสร้าง จังหวัดมหาสารคามได้มีการส่งเสริมการลงทุนในด้านอุตสาหกรรมในครอบครัวมากขึ้น เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านนอกเหนือไปจากรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว

นิทานมหาสารคามไม่ได้ปรากฏเรื่องการทำอุตสาหกรรม

2.4 หัตถกรรม

หัตถกรรมเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งผลิตจากวัสดุต่าง ๆ ที่หาง่ายหรือมีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หวาย โคม ดิน เป็นต้น สิ่งที่สามารถทำได้ ได้แก่ ผ้าทอ เครื่องจักสาน โอ่ง ไหว้ ฯลฯ ชาวบ้านในท้องถิ่นจะทำหัตถกรรมในครัวเรือนควบคู่ไปกับการทำนา

งานหัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดมหาสารคามมีหลายชนิด งานหัตถกรรมนี้จะกระจายอยู่ตามหมู่บ้าน และอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

การทอผ้า ในจังหวัดมหาสารคามมีประชากรที่ทอผ้า โดยใช้กี่กระตุกหลายหมู่บ้าน โดยเป็นงานที่ทำในช่วงเวลาที่ว่างจากการทำนา ผ้าที่ทอจะมีผ้าชนิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก เป็นต้น ในปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากโครงการศิลปาชีพพิเศษ ในความอุปถัมภ์ของสมเด็จพระบรมราชินีนาถอีกด้วย หมู่บ้านที่มีการทอผ้ามากจะอยู่ที่ตำบลก่ำฟ้า อำเภอบรบือ ตำบลหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมือง อำเภอพยัคฆภูมิพิสัยและอำเภอบ้านฉางจะมีการทอผ้ามัดหมี่และผ้าชนิดกันอย่างมากมาย ทำให้ประชากรในหมู่บ้าน มีรายได้เพิ่มขึ้นมาก

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนเรื่องการทำผ้าชนิดที่พิเศษ คือ เรื่อง ชูนางอ้วน ซึ่งทำให้ทราบว่ามีการทอผ้าใช้ในครัวเรือน มีการย้อมไหมที่ได้ถนอมด้วยน้ำครั่ง

การทำเครื่องจักสาน เป็นเครื่องจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สานด้วยไม้ไผ่ เช่น กระติบข้าว หวดหนึ่งข้าว กระบุง ครุ เป็นต้น ซึ่งช่างจักสานจะมีฝีมือในการจักสานเป็นลวดลายที่แปลก ๆ และมีความปราณีต สวยงาม ในการจักสานจะทำเป็นลวดลายเหมือนลายชนิดที่ทออยู่ในผ้า

นิทานมหาสารคามที่สะท้อนเกี่ยวกับเรื่องการจักสานใช้ในครัวเรือน คือ นิทานเรื่อง ปาวจารย์ชีโง่

การปั้นหม้อ การปั้นหม้อเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นชาวบ้านหม้อ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามซึ่งอยู่ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 23 สายมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม ประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งจะมีทางแยกด้านขวามือเข้าหมู่บ้านเป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ราษฎรในหมู่บ้านเป็นชาวโคราช ที่อพยพมาอยู่ที่จังหวัดมหาสารคาม และได้ยึดอาชีพการปั้นหม้อเป็นอาชีพหลัก และประกอบอาชีพการทำนาเป็นอาชีพรอง ดินที่ใช้สำหรับปั้นหม้อจะได้จากหนองเลิง ซึ่งเป็นหนองน้ำอยู่ติดกับหมู่บ้าน

การปั้นอิฐ ในจังหวัดมหาสารคามจะมีการปั้นอิฐในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม แต่มีการผลิตกันไม่มาก เพราะไม่คุ้มกับการลงทุน และขาดแรงงานในการดำเนินงาน

การทอเสื่อ มีการทอเสื่อกันมากที่ตำบลบ้านแพง อำเภอโกสุมพิสัย และที่ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งจะมีชื่อเสียงในการทอเสื่อ สามารถผลิตออกจำหน่ายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของตำบลก็ได้วัตถุดิบได้มาจากต้นผือต้นกกหรือต้นไทรซึ่งมีทั้งปลูกเองในหมู่บ้าน และนำมาจากแหล่งอื่น

การเจียรนัยพลอย ประชากรหลายครอบครัวที่กิ่งอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม จะยึดอาชีพเจียรนัยพลอยเป็นอาชีพหลัก ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำรายได้ได้ดีมาก โดยที่ประชาชนในกิ่งอำเภอยางสีสุราช จะไปรับพลอยดิบจากพ่อค้าคนกลางที่จังหวัดจันทบุรี แล้วนำมาเจียรนัยที่บ้านของตนเองเสร็จแล้วก็จะนำส่งพ่อค้าที่มารับซื้อถึงบ้านหรือนำไปขายที่จังหวัดจันทบุรี อีกส่วนหนึ่งจะมีขายที่กิ่งอำเภอยางสีสุราช

ในนิทานมหาสารคามไม่ปรากฏเรื่อง การปั้นอิฐ ปั้นหม้อ ทอเสื่อ และการเจียรนัยพลอย

2.5 การประมง

ในจังหวัดมหาสารคามมีการประมงน้ำจืดเพียงเล็กน้อย เนื่องจากสภาพทั่วไปเป็นที่ราบ ไม่มีภูเขา แหล่งน้ำต่าง ๆ มีน้อย การประมงจึงทำกันตามแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ลำน้ำชี ห้วยคะคาง หนอง คลอง บึง เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำประมง ได้แก่ แห ตาข่าย และเบ็ด เป็นต้น สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในครัวเรือน ถ้าเหลือจากการบริโภคจึงจะนำไปจำหน่ายที่ตลาด

การส่งเสริมการเลี้ยงปลาในบ่อ เกษตรกรจะอาศัยน้ำฝนและน้ำจากการชลประทานเป็นหลัก ซึ่งจะเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ สัตว์น้ำที่ผลิตได้ไม่เพียงพอ จึงต้องอาศัยสั่งซื้อจากจังหวัดอื่นๆ อีก เช่น จากจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดยโสธร และจังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ในด้านการส่งเสริมอาชีพประมง จังหวัดมหาสารคามมีสถานีประมงน้ำจืดอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสถานีประมงแห่งนี้สามารถให้ความรู้แก่ผู้สนใจโดยทั่วไปได้เป็นอย่างดี

นิทานที่สะท้อนเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำมีอยู่หลายเรื่อง เช่น หากินป่หมาน พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปตักแห ปลาแดกปลาเซ็ง เป็นต้น

3. การคมนาคมขนส่ง

จังหวัดมหาสารคาม นับว่าเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตรงกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีระยะทางห่างจากชายแดนของภาคในรัศมีประมาณ 200 กิโลเมตร มีถนนเชื่อมติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ โดยสะดวก ภายในจังหวัดมีเส้นทางสำหรับการขนส่งสินค้าหลายเส้นทาง และมีการขนส่งโดยใช้รถโดยสารขนาดเล็กเป็นจำนวนมาก นับได้ว่า จังหวัดมหาสารคามมีการคมนาคมขนส่งที่สะดวก และรวดเร็วพอสมควร ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่มีพาหนะคือ เกวียน ม้า ช้าง หรือการเดินทางโดยเรือ ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ในจังหวัดมหาสารคามใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 23 และ 14 สามารถติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ได้ โดยมีทางหลวงเชื่อมทุกจังหวัด ส่วนการคมนาคมขนส่งทางอากาศต้องไปที่จังหวัดขอนแก่น

นิทานที่สะท้อนเรื่องการคมนาคมในอดีตได้ชัด คือ เรื่องปลาแดกปลาเซ็ง บอดตาใส (2) หุ่นกลาร้องไห้ เส้นทางดำอืดสู่อ่างทองคำ นางทองคำ ชูนางอ้ว และหลวงพ่อกะทอเกลือ

4. การศึกษา

ในอดีตการศึกษาจะมีเฉพาะในวัดเท่านั้น ผู้ที่ต้องการเรียนหนังสือมาก ๆ ต้องบวชเรียนกับพระ หรือหากแสวงหาความรู้ ต้องเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ โดยเรียนรู้จากธรรมชาติ เช่น ในป่า

ปัจจุบันมีโรงเรียนสำหรับอบรมสั่งสอนแทนการเรียนที่วัด มหาสารคามเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเจริญด้านการศึกษา เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ว่าได้ เนื่องจากเป็นที่รวมของสถานศึกษาในระบบโรงเรียนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ต้องขยายการศึกษามาสู่ภูมิภาค จึงทำให้จังหวัดมหาสารคามเป็นแหล่งการศึกษาและมีสถาบันการศึกษาหลายแห่ง จนได้รับสมญาว่าเป็น “เมืองดักศิลา” ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนเรื่องการศึกษาในอดีต คือ หลวงพ่อโลกมาก ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้จากธรรมชาติ คือ ป่า

5. การสาธารณสุข

ในอดีต การสาธารณสุขของชาวมหาสารคาม มีลักษณะเหมือนชาวอีสานทั่วไป เนื่องจากยังมีความเจริญน้อย มีความเป็นอยู่ไม่ถูกสุขลักษณะ เช่น การขับถ่ายในสมัยก่อนอาศัยตามป่าละเมาะ หรือหากมีก็เป็นส้วมหลุม เมื่อเจ็บป่วยก็อาศัยหมอลงบ้านและใช้ยาสมุนไพรจากธรรมชาติ การคลอดบุตรให้หมอตำแยทำคลอดที่บ้าน อย่างนี้เป็นต้น

ปัจจุบันจังหวัดมหาสารคามมีสถานบริการสาธารณสุขเพื่อประชาชนทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน มีสถานอนามัยทุกตำบล เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนภาพด้านสาธารณสุขในอดีตที่ไม่มีส้วมใช้ คือ เรื่อง คนขี้ลืม และนิทานที่สะท้อนเรื่องการคลอดบุตรที่บ้าน คือ เรื่อง ลูกแฝด

6. สถาปัตยกรรมบ้านเรือน

ในอดีตสภาพบ้านเรือนของชาวมหาสารคามมีลักษณะคล้ายกับชาวอีสานโดยทั่วไป และบ้านเรือนจะเป็นสิ่งแสดงหรือบ่งบอกฐานะของเจ้าของบ้าน ชาวมหาสารคามจะมีบ้านเรือนแตกต่างกันไปตามฐานะ สภาพบ้านเรือนโดยทั่วไปนิยมสร้างด้วยไม้ และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา หรือสังกะสี ตามฐานะ ตัวเรือนจะเป็นฝาไม้ไผ่ขัดแตะ หรือใช้ใบตอง หากมีฐานะดีอาจใช้ไม้ เช่น ไม้ยาง ไม้ตะแบก ฯลฯ ตัวเรือนนิยมยกขึ้นสูง ใต้ถุนโล่ง บางบ้านอาจมีดอกสำหรับเป็นที่อาศัยของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย อยู่ใต้ถุนบ้าน ส่วนแล้วเปิดเล่าไถ่อาจอยู่ถัดออกไปสร้างเป็นเล้าไว้ต่างหาก บ้านที่ไม่มีสัตว์เลี้ยงหากปล่อยใต้ถุนโล่ง มักนิยมนำแคร่ไม้ไผ่มาวางไว้สำหรับพักผ่อนในตอนกลางวัน หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทอผ้า หัตถกรรมอื่น ๆ เนื่องจากชั้นบนของบ้านในตอนกลางวันจะมีอากาศร้อน ต้องหลบลงไปอาศัยอยู่ใต้ถุนบ้าน หน้าต่างซึ่งเรียกว่า “ป่องเอี่ยม” หรือ “ป่องเยียม” นั้น จะมีลักษณะเจาะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ข้างบนมีบานพับ เวลาเปิดใช้ไม้ค้ำผลักออกไป สำหรับบ้านที่มีฐานะยากจนจะไม่ยกใต้ถุนสูงนัก อาจมีบันไดเพียง 2-3 ขั้น หรืออาจไม่มีบันไดเพราะอยู่ติดพื้น จึงไม่มีใต้ถุนสำหรับพักผ่อน บันไดบ้านก็จะมีลักษณะแตกต่างกันตามความประณีตของเจ้าของบ้าน เช่น บางบ้านจะมีบันไดเหลากลม ๆ สอดเข้าร่อง เวลาเดินขึ้นจะไม่มีราวสำหรับจับ ต้องป่ายป็นขึ้นเหมือนบันไดขึ้นต้นไม้ เวลาลงต้องหันหน้าเข้าหาบันไดเพื่อจับขึ้นบันไดไม่

ให้ตกลงมา ส่วนบ้านที่มีฐานะดี หรือผู้ที่ประณีต จะเป็นบันไดที่ใช้ไม้ทั้งแผ่นมาวาง มีราวจับเวลาขึ้น (เหมือนบันไดปัจจุบัน)

บ้านในสมัยก่อน ไม่ค่อยนิยมกันแบ่งเป็นห้อง ๆ มักจะปล่อยโล่ง อาจมีห้องใดห้องหนึ่งเพียง 1 ห้อง สมาชิกที่อยู่รวมกันมาก ๆ นั้น ไม่มีห้องเป็นส่วนตัวเหมือนปัจจุบัน

ปัจจุบันค่านิยมในการปลูกบ้านนิยมออกแบบไปทางตะวันตก มักสร้างเป็นตึก ประตูหน้าต่าง ใช้กระจกแทนฝาไม้ ชั้นล่างมักทำอย่างมิดชิด ก่อคอนกรีตหรืออิฐ ไม่ปล่อยโล่ง บ้านลักษณะนี้นิยมทั้งในเมืองและชนบท จึงทำให้สภาพบ้านเรือนของชาวมหาสารคามค่อย ๆ เปลี่ยนไปจากสภาพเดิม

นิทานที่สะท้อนการสร้างบ้านเรือนในอดีต ได้แก่ นิทานเรื่อง พ่อเฒ่ากับลูกเขยไปเก็บใบตองกุง ซึ่งได้เห็นการไปเก็บใบตองมาเพื่อสร้างบ้าน นิทานเรื่อง ขูลูนางอ้ว สะท้อนให้เห็นถึงการทอดผ้าที่ได้ถนุบ้าน

7. การบริโภคอาหาร

ชาวมหาสารคามมีการบริโภคอาหารเช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไป อาหารหลัก คือ ข้าวเหนียว ส่วนกับข้าวที่ใช้ประกอบนั้นมักจะเป็นอาหารจากธรรมชาติ และมีวิธีปรุงอย่างง่าย ๆ เช่น การย่าง การต้ม การคั่ว พิษธรรมชาติที่นำมาปรุงอาหารอาจเป็นหน่อไม้ พิษผักทั่วไป สัตว์ที่นำมาใช้เป็นอาหาร นอกจากวัว กระบือ เป็ด หมู ไก่ แล้วยังมีสัตว์เล็ก ๆ ตามป่า เช่น กิ้งก่า งู กบ เขียด อีงูต่าง ฯลฯ อาหารที่ขึ้นชื่อและเป็นที่ยอมรับคือ ลาบ ส้มตำ ไก่ย่าง ก้อย อ่อม คั่ว แจ่ว แกงหน่อไม้ ฯลฯ และส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ คือ ปลา ร้า หรืออีสานเรียก ปลาแดก นั่นเอง แต่ในปัจจุบันมีความเจริญมากขึ้น วิถีชีวิตการบริโภคอาหารอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยเฉพาะในตัวเมือง สัตว์ป่าต่าง ๆ ก็มีน้อยลง และชาวบ้านก็ไม่มีเวลาไปหาหาแสงสว่างมากนัก เนื่องจากมีภารกิจอื่น ๆ ที่เร่งรีบ จึงอาศัยตลาดกันมากขึ้น การแสวงหาอาหารจึงมุ่งไปที่ตลาด แม้จะอยู่ในชนบทก็ยังมีร้านค้าที่ซื้ออาหารจากตัวเมืองมาวางขายเป็นตลาดในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตลาดสดขนาดย่อมก็ว่าได้

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนให้เห็นการบริโภคอาหาร คือ เรื่อง ปลาแดกปลาเซ็ง ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโหล กรรมสนองกรรม หากินป่หมาน พ่อเฒ่ากับลูกเขยกินแกงปลา ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ นางเต่าคำ

8. เครื่องนุ่งห่ม

จากอดีต เครื่องนุ่งห่มที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน รวมทั้งชาวมหาสารคาม คือ ผ้าถุง และผ้าขาวม้า (ผ้าชะม้า) ปัจจุบันก็ยังคงมีให้เห็นทั่วไป โดยเฉพาะในชนบท คนแก่คนเฒ่ารุ่นเก่า ยังคงใช้ผ้าถุงหรือผ้าขาวม้ากันอยู่ เนื่องจากเหมาะกับอากาศที่ร้อนอบอ้าวและใช้โดยสัพพัตประโยชน์ ผ้าขาวม้าบางครั้งใช้ทำเปเล่ให้เด็กนอน เวลาไปไหนมาไหนก็นำไปด้วย ในขณะที่ทำนาก็ผูกผ้าเข้ากับต้นไม้ให้ลูกนอน ผ้าห่มก็ใช้ผืนนั้นได้ ในปัจจุบันค่านิยมและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไป ทำให้สิ่งเหล่านี้ใช้กันน้อย แต่ในบ้าน เมื่อออกนอกบ้านต้องสวมกางเกงให้เรียบร้อย ผ้าถุงก็คงใช้กันอยู่ในบ้าน หากจะออกไปไหนไกล ๆ ต้องสวมกระโปรง หรือกางเกง เพื่อความเหมาะสม และทะมัดทะแมง หรือหากนุ่งผ้าถุงหรือผ้าขาวม้าไปบางแห่งจะถือว่าไม่สุภาพ

ในปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการทำผ้าถุง หรือเรียกกันว่า ผ้าซิ่น เป็นลวดลายต่าง ๆ สวยงามมีทั้งผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมและงานหัตถกรรม ผ้าซิ่นที่นิยมสวมใส่ในบ้าน มักเป็นผ้าจากโรงงาน ส่วนผ้าซิ่นที่สวมใส่ในงานพิธี (งานบุญ) มักใช้ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ ชิ้นตีนจก ผ้าซิ่นที่นุ่งนั้นต้องมีความงดงามเป็นพิเศษด้วย

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามสะท้อนให้เห็นถึงการแต่งกาย คือ เรื่อง คำลั่น และเรื่อง กุดนางโย

9. อุปกรณ์เครื่องใช้

จากอดีต จังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรม อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมีอยู่ไม่มากนัก อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ จะมีคันไถ จอบ เสียม คราด แพ สวิง ไซ เป็นต้น

ส่วนอุปกรณ์ในครัวเรือน จะมี โถ หม้อ หวด หม้อหุง กระติบข้าว ตุ่มน้ำ (อีสานเรียก “แอ่ง” หรือ “อู่”) มีด พร้า กะทอ (ภาชนะสานสำหรับบรรจุสิ่งของ)

ปัจจุบันอาจมีอุปกรณ์เครื่องใช้มากขึ้นตามความเจริญของเทคโนโลยีเหมือนภาคอื่น ๆ ทั่วไป

นิทานพื้นบ้านมหาสารคามที่สะท้อนให้เห็นเครื่องใช้ในอดีต คือ เรื่อง ท้าวเจ็ดทวดเจ็ดไท ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ปาวจารย์ขี่ไถ กรรมสนองกรรม หลวงพ่อกะทอเกลือ หลวงพ่อปักหมี่ เป็นต้น

10. สภาพสังคมของมหาสารคาม

ชาวมหาสารคามส่วนใหญ่มีเชื้อชาติไทย มีภาษาประจำท้องถิ่นเป็นภาษาอีสาน ประชาชนโดยมากยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี ให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโส ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เป็นผู้รักถิ่นกำเนิด แม้จะอพยพไปทำมาหากินต่างถิ่นก็จะกลับคืนมาสู่บ้านในงานประเพณีและกลับมาเยี่ยมเยียนบ้านอยู่เสมอ ความเป็นอยู่ส่วนมากนับถือวงศ์ญาติ ประชาชนยังมีความเชื่อฝังใจในลัทธิศาสนาพุทธและพราหมณ์ จึงมีการปฏิบัติตามประเพณีครบทั้ง 12 เดือน ซึ่งเรียกว่าฮีตสิบสอง มักร่วมกันประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัด มีความศรัทธา มีค่านิยมในเรื่องจริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ปฏิบัติตามฮีตสิบสอง เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษได้รักษาปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย จนกระทั่งจนถึงปัจจุบัน

วิถีชีวิตชาวมหาสารคามไม่แตกต่างจากชาวอีสานทั่วไปซึ่งส่วนหนึ่งจะขาดไม่ได้คือ ประเพณีต่าง ๆ เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน จะพบว่าชาวอีสานมีประเพณีมากมาย เช่น

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เป็นพิธีกรรมประกอบขึ้นเพื่อให้มนุษย์มีชีวิตดำรงอยู่อย่างมีความสุข เช่น ประเพณีการเกิด ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการเริ่มมีชีวิตอยู่ในสังคม พิธีกรรมเริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ไปจนถึงการคลอด จุดประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อป้องกันผีร้าย นอกจากนั้นมีประเพณีการบวชเพราะในสังคมอีสานถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกผู้ชายควรกระทำอย่างยิ่ง เพื่อความดีพร้อมทั้งทางโลกทางธรรมและเป็นกุศลแก่บิดามารดา ส่วนประเพณีการแต่งงานก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระและเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และประเพณีการตายก็เป็นประเพณีหนึ่งที่สำคัญในวิถีชีวิตมักจะมีขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย เช่น การนุ่งห่มเสื้อผ้ากลับทาง ถือว่าคนกับผีต้องทำในสิ่งตรงข้ามกัน เอาเงินใส่ปากศพ เพื่อให้ผู้ตายเดินทางไปสวรรค์ (มีค่าอาหารค่าพาหนะ)

ประเพณีทางการเกษตร สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงมีประเพณีหลายอย่าง โดยมีจุดประสงค์ในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตร เช่น การเลี้ยงผีตาแฮกผู้รักษาไร่นา การแห่หางแมวขอฝนอ่อนหวานต่อเทวดาขับไล่ผีแม่แล้ง การเล่นแม่นางกวัก หรือแม่นางดั่ง การแห่แม่นางซ้อง (ซ้องเป็นภาษาชนวนใช้บรรจุสัตว์เล็ก ๆ) เพื่อเสี่ยงทายฝน ขอฝน หรือจัดให้มีเทศน์พญาคันคากจากหนังสือผูก หรือใบลาน เพื่อให้ร้อนถึงพญาแถนทำให้ฝนตกเหล่านี้เป็นต้น

นอกจากประเพณีดังกล่าว ยังมีประเพณีอื่น ๆ ที่ถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวอีสาน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี คือ ประเพณี 12 เดือน หรือฮีตสิบสอง อันเป็นคติผสมผสานตามความเชื่อของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมดังนี้

1. บุญเข้ากรรม กระทำกันในเดือนเจียงหรือเดือนอ้าย เป็นพิธีทำบุญแด่พระสงฆ์ผู้ต้องอาบัติ สังฆาทิเสส ซึ่งเชื่อกันว่าใครได้ทำบุญแด่พระภิกษุสงฆ์ ในบุญเข้ากรรมถือได้ว่าได้กุศลแรงมาก นอกจากพิธีทางพุทธศาสนาแล้วในเดือนนี้ชาวบ้านก็จะเช่นสรวงบูชาผีสังเวยเตาต่าง ๆ มีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผีเรือน เป็นต้น
2. บุญคูณลาน ทำในเดือนยี่คือเดือนสอง เป็นการทำบุญข้าวที่นวดเสร็จและกองไว้ในลานข้าว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พืชพันธุ์ ตลอดจนขอบคุณต่อผีสังเวยเตาที่พิทักษ์รักษาพืชพันธุ์นั้นให้อุดมสมบูรณ์ด้วย โดยเฉพาะแม่โพสพ
3. บุญข้าวเจ้า ทำในเดือนสามหลังการเก็บเกี่ยว ชาวอีสานเมื่อได้ข้าวขึ้นยุ้งฉางใหม่ ๆ ก็จะร่วมกันทำข้าวเจี๊ยกถวายพระสงฆ์ เพื่อจะได้รับบุญกุศลจากการกระทำนี้สั่งสมไว้ในชาตินี้ และชาติหน้าตามความเชื่อทางศาสนา
4. บุญผะเหวด ทำในเดือนสี่ การทำบุญนี้ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าได้ทำแล้ว จะสามารถพาตัวเองให้ไปพบกับพระศรีอารยในชาติภพหน้าได้ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด และถ้าใครได้ฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวก็จะได้ผลานิสงส์แรงกล้า
5. บุญสงกรานต์ ทำกันในเดือนห้า เป็นการทำบุญขึ้นปีใหม่ มีการสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ก่อพระธาตุทราย นิมนต์พระมาเทศน์ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว
6. บุญบั้งไฟ ทำในเดือนหก เป็นการทำบุญเพื่อขอฝนถน เป็นการทำบุญชาถน ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่ามียานางในการบันดาลให้ฝนตกหรือฝนแล้งได้
7. บุญข้าสະ ทำในเดือนเจ็ด เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง มีการบูชาศาลหลักเมือง หลักบ้าน เลี้ยงผีตาแฮก เลี้ยงผีปู่ตา ผีบรรพบุรุษ อื่น ๆ เพื่อเป็นสิริมงคล
8. บุญเข้าพรรษา ทำในเดือนแปด เพื่อถวายเทียนพรรษาและผ้าอาบน้ำฝนแด่พระภิกษุสงฆ์ เชื่อกันว่าจะได้อานิสงส์แรง
9. บุญข้าวประดับดิน ทำในเดือนเก้า เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับเปรตหรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว โดยชาวบ้านจะเอาข้าวและอาหารหวานคาว พร้อมทั้งหมากพลูบุหรี ห่อด้วยใบตองนำไปวางไว้ตามต้นไม้ ขวอนตามกิ่งไม้ แล้วเชิญวิญญาณของเปรตให้มารับเอาอาหารเหล่านี้ไป พร้อมทั้งทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ไปด้วย

10. บุญข้าวสาก ทำในเดือนสิบ ในวันขึ้นสิบห้าค่ำ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้แก่เปรต หรือผู้ตายเช่นเดียวกับข้าวประดับดิน เพียงแต่จะใช้วิธีเขียนหมายเลขสำหรับของที่จะถวายพระ แล้วให้พระจับสลาก ข้าวสากนี้ชาวบ้านจะนำไปไว้ในที่สูง ๆ เช่น ต้นไม้ เสาไฟ แล้วดีกลองบอกให้เปรตมารับเอาอาหาร หลังจากนั้นสักครู่ก็จะไปรับของคืน โดยไปแบ่งกันหลาย ๆ คน แล้วนำไปเลี้ยงตาชกในนาต่อ

11. บุญออกพรรษา ทำในเดือนสิบเอ็ด ขึ้นสิบห้าค่ำ มีการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ถวายต้นดอกเหมืองหรือปราสาทผึ้ง โดยชาวบ้านจะเอาก้านกล้วยมาแทงเป็นลายแล้วประดับด้วยขี้ผึ้งนำไปถวายวัดเพื่อบูชาพระรัตนตรัยและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย ในแถบลุ่มแม่น้ำก็จะมีการเล่นเรือไปตอนกลางคืนด้วยเพื่อคารวะแม่คงคาและบูชาพญานาคอันเป็นที่นับถือของชาวอีสานตามคติความเชื่อในเรื่องนาคที่ถือว่า เป็นผู้ช่วยสร้างเมืองให้กับบรรพบุรุษของชาวอีสาน

12. บุญกฐิน ทำในเดือนสิบสองจะเริ่มทำตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด ถึงขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนสิบสอง เป็นการทำบุญถวายผ้าแก่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาแล้ว ตลอดจนเครื่องบริวารต่าง ๆ ชาวอีสานถือกันว่าใครได้ทำบุญกฐินเป็นของตัวเอง นำไปทอดจะได้บุญกุศลมาก

จากประเพณีในอีสานสองที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวอีสาน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อในศาสนาแบบชาวบ้าน คือ เรื่องของวิญญาณ ผีสาธ เทวดา เช่น เชื่อในแดนผู้ยิ่งใหญ่ ผีบรรพบุรุษ ผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่เชื่อว่าการ ทำบุญจะยังประโยชน์สุขให้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อความกินดีอยู่ดี ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าต้องอาศัยอำนาจของผีสาธเทวดาเข้าช่วยก็ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ในการอ้อนวอนขอฝนจากแดน จากผีสาธเทวดา หรือจากพระพุทธรูปตามพื้นฐานแห่งความเชื่อ สิ่งเหล่านี้ คือส่วนหนึ่งซึ่งแยกกันไม่ออกจากชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน รวมทั้งชาวมหาสารคามในอดีต ส่วนปัจจุบันอาจจะปฏิบัติไม่ครบทั้งหมด เนื่องจากสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป

หนังสืออ้างอิง

ก่อ สวัสดิพานิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.

คุ้มเพชร สุวิทย์. "รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1." เอกสารประกอบการสอน โรงเรียนผดุงนารี

จังหวัดมหาสารคาม ม.ป.ท., 2536. (อัดสำเนา)

ไพฑูรย์ มีกุล. อีสานศึกษา. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. มหาสารคาม. มหาสารคาม : ปริดาการพิมพ์, ม.ป.ป.

11. ความเชื่อของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว ความเชื่อมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เช่น ในเรื่องโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ภูตผี โขคลาง บาป บุญ นรก สวรรค์ เป็นต้น

ความเชื่ออาจแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มั่งงายไร้เหตุผล คือ ยังไม่ทราบเจตนา เป็นความเชื่อทั่วไปและแฝงไว้ด้วยความกลัว เช่น ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ เป็นต้น
2. ความเชื่อที่มีเจตนาแอบแฝงอยู่เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี อยู่ร่วมในสังคมอย่างสงบสุข เช่น ข้อห้ามการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ

ความเชื่ออาจแบ่งได้ 12 กลุ่ม ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน
3. ความเชื่อโขคลาง
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิต ผีน
5. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
6. ความเชื่อลักษณะของคนและสัตว์
7. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา
8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดและการแก้เคล็ด
11. ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาตภพ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ฯลฯ

ความเชื่อมีผลดี คือ ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดการสร้างสรรค์ เกิดความสามัคคี เกิดปัญญา ผลเสียคือ มีผลต่อการพัฒนาสังคมเนื่องจากต่อต้านต่อสิ่งใหม่ ๆ หากไร้วิจารณ์ญาณ

โดยทั่วไปชาวอีสานจะมีความเชื่อคล้ายกันรวมทั้งชาวมหาสารคามเอง ก็มีความเชื่อต่าง ๆ มากมาย ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานเกิดจากธรรมชาติแวดล้อมความผูกพันในการอยู่ร่วมกัน เป็นสิ่งมีอำนาจสำคัญต่อสภาพชีวิตโดยทั่วไป รวมไปถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย เช่น

ผีฟ้า หรือผีแถน ชาวอีสานถือเป็นเจ้าแห่งผีทั้งปวง มีอำนาจในการสร้างและทำลายล้าง เป็นผีที่เชื่อว่ามีอำนาจในการควบคุมฝนให้ตกตามฤดูกาล

ผีปู่ตา เป็นผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่คุ้มครองชาวบ้านตลอดจนสิ่งมีชีวิตในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึ่งทางใจ ควบคุมมิให้คนประพฤติผิดจนจลาจล ทำให้เกิดความสามัคคีเมื่อมีพิธีบวงสรวงประกอบกิจกรรมร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นการประสานประโยชน์การอนุรักษ์ป่าด้วย

ผีมเหสักข์ หรือผีอาฮัก (ฮารักข์) เป็นผีที่เชื่อว่ามีหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองให้เป็นสุข และจะมีการเซ่นสรวงในเดือน 7 เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่เป็นเจ้าเมืองนั้น ๆ ด้วย

ผีเรือน เป็นผีในบ้าน คือ บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นผีเครือญาติประจำครอบครัว มีบทบาทในการควบคุมจริยธรรมในครอบครัว หากใครประพฤติผิดคิดจะบันดาลให้เจ็บป่วย ต้องขอขมาจึงจะหาย

ผีปอบ เป็นผีในกลุ่มร้าย เป็นที่รังเกียจของสังคม จะถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน กรณีนี้ อาจเป็นการระบายความขัดแย้งความเป็นอริกันของคนในสังคมเท่านั้น ในลักษณะสังคมที่เป็นเครือญาติ ไม่นิยมการกระทำรุนแรง จึงไม่มีโอกาสทำอย่างอื่นนอกจากการกล่าวหากัน เชื่อว่าใครที่เรียนคาถาอาคม แล้วปฏิบัติตนตามกฎไม่ได้ เช่น ไปล่อลวงตาข่ายที่มีผ้าถุงตาก จะผิดครู มนต์จะเสื่อมหรือไปทำความชั่ว แล้วจะกลายเป็นปอบต้องไปหากินดิบไตไส้พุง ไปเข้าสิงร่างกายของผู้อื่น จนทำให้ผู้อื่นต้องป่วยและตาย หรืออาจเป็นปอบ “เชื้อ” ที่บรรพบุรุษเคยเป็นอาจสืบทอดต่อลูกหลาน

ผีตาแฮก เป็นผีที่คอยดูแลไร่นาผลผลิต ก่อนทำนา ต้องมีการเอาไก่ต้มและอาหารไปวางที่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา

ผีด้วง เป็นผีที่คอยให้ความช่วยเหลือ เป็นกำลังใจเมื่อจะกระทำการสิ่งอันยิ่งใหญ่ เช่น การสงคราม เชื่อว่าเมื่อทำพิธีเลี้ยงผีที่ทอผีด้วงแล้วผีจะอำนวยให้ประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้แล้วยังมีผีอื่น ๆ เช่น ผีกองก้อย ผีเป่า ผีโพง ผีเปรต ซึ่งเป็นผีที่เชื่อว่าจะอยู่ตามเขา เร่ร่อนทั่วไป คอยรบกวนชาวบ้านที่เดินทางผ่านไปมา เป็นผีที่ไม่มีประโยชน์ไม่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน

2. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา

ความเชื่อเรื่องนี้มักเป็นความเชื่อแบบระดับชาวบ้าน เช่น เชื่อเรื่องบุญ กรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ขาดิภพ บุญเพสันนิวาส เป็นต้น

การที่ชาวบ้านนับถือพุทธและมีลัทธิพรหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องนี้เองทำให้เกิดผสมผสานความเชื่อเรื่องอื่น ๆ ตามมา เช่น

2.1 โหราศาสตร์ ชาวอีสานจะมีความเชื่อว่าจะเกิดศิริมงคลหากปฏิบัติถูกต้อง เช่น การปลูกเรือน ยกเสาเอก การแต่งงานต้องดูวัน ดวงชะตา การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

2.2 ลางสังหรณ์ มีความเชื่อว่าผู้ใดจะประสบโชคกลางจะมีปรากฏบอกล่วงหน้า เช่น ตาเข้มนด้านขวาจะเดือดร้อน จอมปลวกหมุ่สเกิดที่ใต้ถุนบ้านจะเดือดร้อน ไม้ป่าหรืออีแร้งจับหลังคาเรือนจะอาเพศถึงบ้านแตกต้องนิมนต์พระมาสวดแก้อุบาทว์ ทำพิธีบัตร์พลีโยงด้วยสายสิญจน์ หรือนกแสก ภูเขา รุ่ง หรือนกเค้าแมว (อีสานเรียกนกูก) เข้าบ้านหรือเกาะหลังคาบ้านก็ถือว่ามิเคราะห์ นอกจากนั้นเมื่อเวลาหนึ่งข้าว-หุงข้าวแล้วมีสีแดง จะถือว่าเคราะห์ร้ายมากต้องเอาไปถวายพระ แล้วพูดแก้เคล็ดว่า “หุงข้าวเป็นเงินเป็นทอง” และหากนกเค้าแม্বর้องก็จะเชื่อว่ามาเรียกเอาขวัญจะมีคนตายเกิดขึ้น

2.3 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถา อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ มีอยู่ทั่วไป

2.4 ความเชื่อในเรื่องการกำเนิดโลก เชื่อว่า แดนเป็นผู้สร้างโลก แนวคิดนี้ปรากฏในนิทานเรื่อง ขุนบรม ที่ว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายเกิดจากผลน้ำเต้าปึง (ใหญ่) มีมนุษย์และสัตว์เจาะรอยออกมาตามรู หรือในอัครคัมภีร์ ที่ว่าโลกเมื่อเย็นตัวลงจะมีกลิ่นหอมของอายดิน เทวดาลงมากินวันดิน ทำให้หมดฤทธิ์กลับสู่พิภพไม่ได้จึงกลายเป็นมนุษย์ เป็นต้น

2.5 ความเชื่อในต้นกำเนิดของเผ่าพันธุ์ เช่นเดียวกับศาสนาคริสต์ที่เชื่อว่า อาดัมกับอีวาเป็นมนุษย์คู่แรก ซึ่งในแถบลุ่มน้ำโขงยังมีกลุ่มชนที่เชื่อสิ่งเหล่านี้เช่นกัน ชาวอีสานเชื่อว่า “ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี” เป็นมนุษย์คู่แรก เช่นเดียวกับภาคเหนือที่เชื่อเรื่อง “ปู่สะย่าสะ” หรือภาคกลาง ก็มี “ยายกะลาตากะเล” เป็นต้น ส่วนบรรพบุรุษที่รองลงมาของอีสานคือปู่ฮ่อม ย่าเผ็งและยายจำสวน ซึ่งยายจำสวนนี้ปรากฏในนิทานมหาสารคามเรื่อง บักก่ากาตา

2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามและข้อควรประพฤติของชาวอีสาน เป็นความเชื่อที่ได้รับจากบรรพบุรุษเรียกว่า “ชะล่า” หากทำลงไปจะถูกลง (สิ่งชั่วร้าย) ภาคเหนือเรียกว่า “มูลซิด” ทำแล้วจะซิด (ไม่ดี) ซึ่งวิธีนี้ถือเป็นกุศโลบายในการอบรมสั่งสอนไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ดี เช่น ไม่ให้หนังขวางบันได (ที่จริงอาจกลัวตกบันไดหรือเกะกะ) หรือไม่ให้ตำครกเปล่า (ที่จริงกลัวแตก) เป็นต้น

สำหรับความเชื่อของชาวมหาสารคามที่ปรากฏในนิทานมีเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งนิทานไม่ได้กล่าวไว้ทั้งหมด แต่ในสภาพความเป็นจริงนั้นชาวมหาสารคามมีความเชื่อเช่นเดียวกับชาวอีสานทั่ว ๆ ไป ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น นิทานมหาสารคามที่สะท้อนความเชื่อมีดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรก ที่เป็นต้นกำเนิดของเผ่าพันธุ์ คือ “ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี” เชื่อว่าเป็นมนุษย์คู่แรก และมักจะมีการกล่าวว่า “เมื่อครั้งปู่สังกะสา อย่าสังกะสี” คำว่า “สัง” เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ตาย ภาคกลางใช้เรียกผู้ตายไปแล้วว่า “สังผี” หรือ “สาบผี” จะเรียกชื่อตาดีที่ตายแล้วว่า “สาบผีตาดี” เป็นต้น นิทานที่สะท้อนเรื่องนี้ คือ ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี

2. ความเชื่อในเรื่อง “ผีปู่ตา” ผีปู่ตาบางท้องถิ่นเรียกว่า “ผีตาปู่” เป็นดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่อาจกำหนดเฉพาะได้ว่า เป็นบรรพบุรุษของสกุลใด เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษรวม ๆ ของชาวบ้านในสังคมนั้น ๆ นอกจากนี้ปู่ยังมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปรากฏ โดยบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้ตามความปรารถนาของผู้บนบาน (ภาษาถิ่นเรียกว่า “บน”) ผีปู่ตาเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจของชาวบ้านเมื่อได้รับความเดือดร้อน นิทานที่สะท้อนเรื่อง ผีปู่ตา คือเรื่อง ดอนปู่ตา

3. ความเชื่อในเรื่อง “แถน” มีความเชื่อว่า พญาแถนให้ฝนแก่มนุษย์ พิธีแห่ขึงไฟจึงเกิดขึ้น เพื่อเป็นสื่อระหว่างมนุษย์และเทวดา นอกจากนี้ยังมีการเล่นอวยวะเพศ โดยทำด้วยท่อนไม้ใหญ่มาแห่ด้วย การรำมีความหมายในเชิงหยาบโลนตามความเชื่อว่าพวกผีไม่ชอบคำหยาบ หรือสิ่งอัปมงคล ถ้าไม่เช่นนั้น ผีทั้งหลายจะมาขัดขวางฝนไม่ให้ตก เชื่อว่าสิ่งอัปมงคลนี้ผีจะเกลียด ดังนั้นแม้แต่การตั้งชื่อเด็ก ยังต้องตั้งอ้ายหมา หมาน้อย หรือขมเด็กว่า “หน้าตาน่าขึงน่าเกลียด” ความเชื่อเรื่องแถนปรากฏในนิทานเรื่อง ผาแดงนางไอ่ และพญาคันคากกับพญาแถน

4. ความเชื่อเรื่องชาติภพหน้า ชาติ หรือภพ ตามความหมายของพุทธศาสนา หมายถึงภาวะจิตดำรงอยู่ เมื่อจิตหมุนเวียนไป ย่อมเป็นเหตุให้เกิดชาติต่าง ๆ ขึ้น ชาวมหาสารคามมีความเชื่อเรื่องชาติภพหน้า เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป คือ ถ้าทำดีจะได้ดีในชาติหน้า ถ้าทำชั่วจะได้รับ

ผลกระทบและทุกขุทรมานในอบายภูมิ นิทานมหาสารคามที่สะท้อนความเชื่อเรื่องชาติภาพหลายเรื่อง เช่น ณะระชีวชาดก นกกระจอก เป็นต้น

5. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ โหราศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยการพยากรณ์ โดยอาศัย ดาราศาสตร์เป็นหลัก ความเชื่อของชาวมหาสารคามเกี่ยวกับโหราศาสตร์มีหลายอย่าง เช่น การทำขวัญ โชคลาง ความฝัน หมอดู นิทานที่สะท้อนเรื่องโหราศาสตร์ เช่น ปลาแดกปลาเซ็ง ผู้ใหญ่จันกับผู้ใหญ่แจ่ม เป็นต้น

6. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยเวทมนต์คาถา ซึ่งได้รับการดัดแปลงและถ่ายทอดจากอินเดียโบราณ ซึ่งนับถือลัทธิพราหมณ์ ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน คือ เวทมนต์คาถา อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ซึ่งมีหลายเรื่องที่สะท้อนความเชื่อนี้ เช่น นิทานเรื่อง ปลาแดกปลาเซ็ง ปู่สังกะสาย่าสังกะสี เป็นต้น

7. ความเชื่อเรื่องภูตผี ภูตผี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับที่อยู่เหนือธรรมชาติ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏตัวเหมือนมีตัวตนได้ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านมหาสารคาม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีทั่วไป เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ตามป่า เช่น ผีกองก้อย เป็นต้น

8. ความเชื่อเรื่องกรรม วรรณกรรมหรือนิทานบางเรื่อง อาจมาจากชาดกและชาดกบางเรื่องอาจมาจากนิทานพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้มักจะเน้นในเรื่องคำสอน ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ตามหลักพุทธศาสนา ชาวบ้านที่คุ้นเคยกับการรับฟังคำสอนจากนิทาน หรือญาติผู้ใหญ่ จึงเกิดความเชื่อ ซึ่งฝังแน่นอยู่ในสายเลือด และสืบทอดต่อ ๆ มา ดังนั้นนิทานพื้นบ้านที่ถ่ายทอดเล่าสู่กันฟังจึงแฝงไว้ด้วยความเชื่อเรื่องกรรม นิทานที่สะท้อนเรื่องกรรมมีหลายเรื่อง เช่น ปาตาราสา กรรมสนองกรรม ลูกแฝด เป็นต้น

9. ความเชื่อเรื่องขวัญ การทำพิธีสู่ขวัญ หรือ ทางอีสานเรียกสูตรขวัญ มีสาเหตุมาจากความเชื่อในเรื่องขวัญ อันเป็นความเชื่อของชาวไทยโบราณและกลุ่มชนชาติไท (ไต) โดยเชื่อว่า ขวัญเป็นสิ่งที่มืออยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นสิ่งไม่มีตัวตน มีความสำคัญมากเท่า ๆ กับ ส่วนของร่างกายที่มีตัวตน เมื่อขวัญอยู่ในร่างกาย เจ้าของก็จะสุขสบายดี ถ้าขวัญออกจากร่างกายก็จะเจ็บป่วยหรือถึงตายได้ นิทานที่สะท้อนความเชื่อเรื่องขวัญ คือ เรื่องบักโลน ซึ่งมีการทำพิธีสู่ขวัญ หลังจากเพื่อน ๆ ของบักโลนถูกผีหลอก

หนังสืออ้างอิง

เพ็ญศรี ตึกและคณะ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2522.

วิกรณ์ มากสี. "ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
สุเทพ สุนทรเกสัช. สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
สมาคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511.

12. ค่านิยมของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ค่านิยม หมายถึง การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความหมายต่อตน หรือกลุ่มของตน ค่านิยมจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในการเลือกกระทำสิ่งใดหรือเว้นการกระทำสิ่งใด ค่านิยมอาจถ่ายทอดให้กันได้ อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว สังคม การเมือง เศรษฐกิจ จริยธรรม ฯลฯ ค่านิยมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเป็นค่านิยมทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ค่านิยมที่แสดงให้ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม ก็ไม่แตกต่างจากค่านิยมของชาวอีสานโดยทั่วไป ได้แก่

1. ยกย่องผู้มีอำนาจ ค่านิยมนี้ปรากฏในนิทานเรื่อง พญาคันคากับพญาแตน การที่ฝูงสัตว์น้อยใหญ่ นับถือพญาคันคากเนื่องจากมีฤทธิ์เดชมาก จนทำให้พญาแตนโกรธที่ไม่มีใครนับถือตน จึงกลั่นแกล้งไม่ให้ฝนตกลงมา ทำให้สัตว์เดือดร้อน ต้องไปขอความช่วยเหลือจากพญาคันคาก เมื่อเกิดการสู้รบกันพญาคันคากเป็นฝ่ายชนะ จำต้องยอมให้ฝนตกลงมา ดังนั้นค่านิยมยกย่องผู้มีอำนาจจึงเป็นค่านิยมที่มองเห็นได้จากพฤติกรรมของฝูงสัตว์น้อยใหญ่ เพราะตัวละครในนิทานก็เปรียบเสมือนภาพจำลองของคนในสังคมนั้นเอง ในสังคมทั่วไปมักมีค่านิยมนี้ปรากฏอยู่เสมอ

2. ความกตัญญู เช่น ในนิทานเรื่อง กำพร้าไก่แก้ว ที่ลูกชายมีความกตัญญูต่อมารดา ยอมรับใช้พระราชินี เพื่อลงไปในรูแม้ว่าจะเสี่ยงอันตราย โดยมีข้อแม้ว่า พระราชินีต้องส่งข้าวให้แม่ของเขาปีละมาก ๆ ตามที่เขากำหนด ค่านิยมนี้ยังปรากฏอยู่ในสังคมทั่ว ๆ ไป

3. นิยมการพนัน เช่น ในเรื่อง ดำลั่น ที่สามีชอบเล่น “โบก” เป็นชีวิตจิตใจ ทำให้ภรรยาหมั่นไส้ เพราะแม้เวลารับประทานอาหารเวลาซ้อนกับงานกระทบกันก็จะบอกว่า “คู่ คี่” เสมอ ปัจจุบันมีค่านิยมนี้มากมายในสังคม เช่น หวยใต้ดิน เล่นไพ่ ฯลฯ

4. ความเอื้อเฟื้อ สังคมในอดีตของอีสานรวมทั้งมหาสารคามส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ในเรื่องกรรมสนองกรรม ที่ชาวบ้านครอบครัวหนึ่งได้ยืมหม้อ เรือ และ ขวาน ของอีกครอบครัวหนึ่งที่มีฐานะดีกว่าไปใช้ จะเห็นว่าแม้กระทั่งหม้อซึ่งเป็นของใช้ส่วนตัวในปัจจุบัน แต่ในอดีตสามารถยืมกันไปได้

5. ขาดความกระตือรือร้น ค่านิยมนี้ปรากฏชัดในนิทานเรื่อง บักเก็บชักร้าน ไม่ว่าใครจะทำอะไร ที่ไหน บักเก็บหรือไ้เก็บนี้ก็ไม่ทำ จนกระทั่งผีที่อยู่ในวัดบอกว่าจะเอาทองมาให้ เขาก็บอกว่า ชี้เกียจถือกลับบ้าน ขอนอนอย่างเดียว ในที่สุดก็ไม่ได้อะไร

6. ยกย่องคนขยัน เช่น ในนิทานเรื่อง บอดตาใส (1) บอดตาใส (2) การที่พ่อหรือแม่บอกให้ลูกสาวเลือกคนที่จะมาเป็นสามี โดยให้คลำดูที่ฝ่ามือ ถ้าฝ่ามือสาก ๆ แสดงว่ามือนั้นทำงานหนักเป็นคนขยัน จนกระทั่งลูกสาวเสียรู้ บอดตาใสที่กินข้าวเหนียวแล้วไม่ล้างมือ พอจับมือสาก ๆ ที่มีข้าวเหนียวที่แห้งแล้วติดมือ ก็คิดว่าเป็นคนขยัน จึงไม่ได้สนใจดูอย่างอื่น

7. เคารพผู้อาวุโส ชาวอีสานถือว่าผู้อาวุโส คือผู้ที่มีประสบการณ์มาก ได้รับความเชื่อถือ จึงยกย่องให้เป็นครู เช่น ในเรื่อง ปาวจารย์ชีไ้ ที่แม่ยายบอกให้ทำงานอะไรก็เชื่อฟัง โดยไม่ได้แย้ง หรือในเรื่อง บอดตาใส (1) บอดตาใส (2) ที่ลูกสาวเชื่อฟังพ่อแม่ในการเลือกคู่ครองก็แสดงให้เห็นถึงความเคารพผู้อาวุโส

8. ไม่นิยมให้สตรีครองตัวเป็นโสด ทศนะชาวอีสานและมหาสารคาม ไม่นิยมให้สตรีครองตัวเป็นโสด จะเห็นได้จากนิทานเรื่อง ปาดาลา ที่พ่อแม่บอกให้ลูกสาวแต่งงาน เพราะคิดว่าผู้หญิงตัวคนเดียวไม่สามารถคุ้มครองตนเองได้

9. ยกย่องคนมีความสามารถ ในเรื่อง ท้าวหมาหุย แสดงให้เห็นว่าใครก็ตามที่มีความสามารถก็จะได้รับการยกย่อง แม้ว่าจะเป็นกระต๊อตัวเล็กก็ตาม ในเรื่องนี้สุนัขได้ช่วยเหลือชาวบ้านให้รอดพ้นจากอันตรายจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์เพื่อปกครองบ้านเมือง

10. นิยามการทำบุญ ในนิทานมหาสารคามมีหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงการนิยามทำบุญ เช่นในเรื่อง หลวงพ่อหวงคาย หลวงพ่อบักหมี่ หลวงพ่อกะทอเกลือ และยายแม่หม้าย เป็นต้น คำนิยามนี้มีอยู่ทั่วไปในสังคมพุทธศาสนา

11. สอดรู้สอดเห็น คำนิยามนี้ปรากฏชัดเจนในเรื่อง กุดนางโย การที่ชาวบ้านแอบตามไปดู พฤติกรรมของคนอื่นนั้น ย่อมเป็นการสอดรู้สอดเห็น ซึ่งถือเป็นความต้องการตามธรรมชาติของคนทั่วไป

12. ชอบสบาย ในนิทานเรื่องนางเต้าคำ จะเห็นถึงความต้องการของแม่ที่อยากให้ลูกสาวอยู่ สุขสบาย และพยายามทุกวิถีทางที่จะเอาชนะผู้อื่น เพื่อได้เข้าไปสู่จุดหมายนั้น

13. รักสนุกสนาน นิทานมหาสารคามหลายเรื่อง สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของคำนิยามนี้ เช่นเรื่อง ผัวกับเมีย (1) ที่สองสามีภรรยาที่แต่งงานมานานแก่เฒ่าแต่ไม่มีบุตร คิดจะเล่นละครย้อนอดีต กันสองคน โดยทำเป็นฉากสำหรับฝ่ายภรรยาหนึ่งปั้นฝ้าย สามีจะเป่าแคนมาเกี่ยวภรรยาที่สมมุติว่าเป็น สาว และเรื่องบักก้ากาคำที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงเคยไม่ชอบบักก้ากาคำเพราะยากจนและรูปร่างอัปลักษณ์ ตัวดำ แต่เมื่อได้ยินเสียงแคนแล้วก็อดไม่ได้ที่จะลุกขึ้นมาร่ายรำตามจังหวะที่บักก้ากาคำเป็นคนเป่า จนกระทั่งติดใจในเสียงแคนจึงยอมยกลูกสาวให้

14. สมถะมักน้อย คำนิยามนี้ปรากฏในเรื่อง หวีเป่ ซึ่งหากมองอย่างตรง ๆ อาจเป็นเรื่องของความซื่อและความไม่รู้ซึ่งเป็นमुखของความตลกในนิทาน แต่ได้แฝงไว้ในจิตใต้สำนึกที่สะท้อนให้เห็นความคิดของตัวละครว่าเป็นความมักน้อย หากไม่ใช่ของตนก็ไม่ไปทักท้วงว่าเป็นของตน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตาม ไม่มีความโลภอยากได้สิ่งอื่นเมื่อมีโอกาส ในนิทานอาจเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่สะท้อนไปยังเรื่องอื่นได้เช่นกัน แม้จะเป็นมุขตลกเรื่องเพศ แต่เป็นเรื่องที่สะท้อนคำนิยามได้ดีทีเดียว

หนังสืออ้างอิง

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. ชีวิตไทยชุดสมบัติตาขาย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2538.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. กาศสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2529.

อวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.

ภาคผนวก ข

แบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน

จุดประสงค์ที่ แผนการสอนที่ เรื่อง ชั้น เวลา
 วันที่ เดือน พ.ศ.

เลขที่	ชื่อ-สกุล	จิตพิสัย							ทักษะพิสัย		คะแนน		พุทธิพิสัย		คะแนน		คะแนนจริง
		ความสนใจ	ความรับผิดชอบ	การรับฟัง	การให้	ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	ความตั้งใจ	การปฏิบัติตามเงื่อนไข	ความกล้าแสดงออก	การแสดงความคิดเห็น	รวม	เฉลี่ย	คะแนนในงาน	คะแนนแบบทดสอบ	รวม	เฉลี่ย	
		(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(8)	(4)	(4)	(4)	(8)	(4)	(4)

หมายเหตุ

การวัดและประเมินผล * คะแนนจิตพิสัยและทักษะพิสัยแต่ละแผนการสอนใช้เพียง 8 พฤติกรรม เนื่องจากแต่ละแผนวัดพฤติกรรมต่างกัน

- คะแนนระหว่างเรียน 40 % * คะแนนจากแบบประเมินกิจกรรมระหว่างเรียน คิดเป็นร้อยละ 40 ของคะแนนทั้งหมด

- คะแนนปลายภาค 60 % ทั้งนี้ครูอาจปรับอัตราส่วนคะแนนได้ตามความเหมาะสม

รวม 100 %

แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน
สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

คำชี้แจง

1. ข้อสอบเป็นปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 60 ข้อ
2. เวลาในการทำข้อสอบ 60 นาที
3. วิธีทำข้อสอบให้กาเครื่องหมายกากบาท (X) ลงในกระดาษคำตอบที่แจกให้
สำหรับข้อที่คิดว่าถูกต้องเพียงคำตอบเดียว

ให้นักเรียนอ่านข้อความจากนิทานเรื่อง ปาตางาสา ต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 1-2

- (1) ยังมีครอบครัวเศรษฐีอยู่ครอบครัวหนึ่ง ครอบครัวนี้มีพ่อแม่
- (2) และลูกสาวแล้วจะมีคนใช้ ชื่อว่าจูละ จูละนี้เป็นเด็กรับใช้
- (3) ตั้งแต่นางปาตางายังเป็นเด็กอยู่ พ่อลูกใหญ่เป็นสาว
- (4) ผู้พ่อกับแม่เลยปรึกษาว่าให้ลูกสาวมีครอบครัว กะเลย
- (5) ถามว่า “นางเอ๋ย พ่อแม่กะเฒ่าแล้วอยากให้ลูกมีเขื่อน
- (6) มีขาน เจ้ามกไผละไป” นางกะเลยบอกว่า “ขอคิดเบิ่งก่อน”
- (7) แต่ว่าความจริงนางนั้นฮักกับจูละ คนรับใช้ในบ้านแต่ปกล้า
- (8) บอกพ่อแม่ พ่อแม่กะบอกสุ่มื่อว่า นางเอ๋ย เอาผัวชะลูก
- (9) เผินว่าผู้ญิงบ่มีผัวนี้ คือเขื่อนบ่มีหน้าจั่วผุงนกผุงกามันกะหลั้ว
- (10) ไปได้ ต่อมาเศรษฐีกะมาขอนางแต่นางบ่ยอมตกลง

1. จากนิทานเรื่องนี้ ข้อความที่เป็น “ผญา” ปรากฏในบรรทัดใด (ความเข้าใจ)

ก. 4, 5	ข. 5, 6
ค. 7, 8	ง. 9, 10

2. “ผญา” จากเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งใด (วิเคราะห์)

ก. แนวคิด	ข. ค่านิยม
ค. วิถีชีวิต	ง. ความเชื่อ

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 3-5

ความเป็นมาของผญา เกิดจากกิจกรรมหลายอย่าง ในฤดูหนาวสาว ๆ ว่างจากการทำนา เมื่อถึงเวลากลางคืนจะมีการก่อไฟแล้วนั่งปั้นผ้ายที่ลานบ้าน (ช่วง) หนุ่ม ๆ จะเป่าแคนมาแล้วมีการโต้ตอบผญากัน ซึ่งเราเรียกว่าผญาเครือ เพราะบางครั้งมีการโต้ตอบกันยาวมาก ผญาชนิดเครือนี้จะเป็นลักษณะโต้ตอบระหว่างหนุ่มสาว ส่วนผญาท้อมักเป็นคำสั่งสอน ผญาเครือที่ใช้เกี่ยวสาวนี้เวลาหนุ่มเป่าแคนมาจะโต้ตอบกันเช่น

ชาย : โอนหอหล้าเอ๋ย อ้ายนี้ย่านสัจจาผู้หญิงนั่นคือกวยกะตำห่าง ถ่มใส่น้ำไหลเข้าสู่ทางนั้นแหลว

หญิง : สัจจาน้อง คือ จันทน์ก้อนใหญ่ คั่นว่าถ่มใส่น้ำจมหมิง แม่นปดิงเต้อ้าย

หรือในช่วงเวลาหนึ่งที่ผ่านชายจะต้องมาช่วยฝ่ายหญิงตำข้าว ซึ่งในการตำข้าวอาจตำในเวลาเดือนหงายหรือเช้ามืด ผญาบางบทอาจเปรียบเทียบคนที่ตำข้าวไม่ชำนาญว่า “ขาดบ่เคยขี่ช้างย่านแห่ยพาดก ขาดบ่เคยตำครก สากกะเบือพาเด็น”

นอกจากนี้ในงานต่าง ๆ เช่น งานหมั้นดี งานหมั้นกรรม จะมีการอ่านหนังสือผูกให้ผู้ฟังสนุกสนาน หนุ่มสาวจะมีโอกาสโต้ตอบ ผญากัน และการเล่าจากการอ่านหนังสือผูกจะมีผญาต่าง ๆ เช่น “การเอาผ้าบ่ควรเอาเส้น ๆ เขาฮ้างนั้นบ่ควร ถ้าบ่คิดถึถ้วนใจถ้วนทางผิด หรือในการช่วยเหลือร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น นวดข้าวเกี่ยวข้าว ก็จะมีการจ่ายผญากันด้วย

3. จากข้อความข้างต้น ข้อใดแสดงถึงคุณลักษณะของ “ผญา” ได้ครอบคลุม (วิเคราะห์)

ก. สำนวน ภาษิต คำพังเพย	ข. คำพังเพย ภาษิต พุทธภาษิต
ค. พุทธภาษิต ภาษิต สำนวน	ง. สำนวน พุทธภาษิต คำพังเพย

4. “ขาดบ่เคยขี่ช้าง ย่านแห่ยพาดก ขาดบ่เคยตำครกสากกะเบือพาเด็น” เป็นลักษณะของผญาชนิดใด (ความเข้าใจ)

ก. ตักเตือน	ข. ให้ข้อคิด
ค. กระตบกระเทียบ	ง. เกี่ยวพาราสี

5. ชาย : โอนหอหล้าเอ๋ย อ้ายนี้ย่านสัจจาผู้หญิงนั่นคือกวยกะตำห่าง ถ่มใส่น้ำ ไหลเข้าสู่ทางนั้นแหลว

หญิง : สัจจาน้อง คือ จันทน์ก้อนใหญ่ คั่นว่าถ่มใส่น้ำจมหมิง แม่นปดิงเต้อ้าย

ข้อความข้างต้นเป็นผญาลักษณะใด (ความเข้าใจ)

ก. ตักเตือน	ข. ให้ข้อคิด
ค. กระตบกระเทียบ	ง. เกี่ยวพาราสี

จากนิทานเรื่อง เงินเต็มพาบ่ท่อผญาเต็มพุง ให้นักเรียนอ่านแล้วตอบคำถามข้อ 6-7

“ข้าน้อยขอเขียนนำได้บ่” ทโมนั้นถาม “มีเงินหลายท่อได้” อาจารย์ว่า

“มีอยู่น้อยเดียวท่อนี้แหละ”

“เออ แต่งคายชันดอกไม้มา” อาจารย์ว่าแล้วอาจารย์กะให้ท่องผญาว่า

“มีเงินเต็มพาบ่ท่อผญาเต็มพุง อย่าไว้ใจทางอย่าวางใจคน

อยากข้าวอย่าหุงหลาย หากินอย่าค้ำ (คร้าน)

เข้าบ้านอย่าอาย

6. ผญาจากนิทานเรื่องนี้มีลักษณะเป็น “ผญา” ประเภทใด (ความเข้าใจ)

ก. ผญาเครือประเภทสั่งสอน	ข. ผญาล้อมประเภทเกี่ยวพาราสี
ค. ผญาล้อมประเภทสั่งสอน	ง. ผญาเครือประเภทเกี่ยวพาราสี

7. มีเงินเต็มพาบ่ท่อผญาเต็มพุง” เทียบได้กับข้อใด (ความเข้าใจ)

ก. มีปัญญาเหมือนมีทรัพย์	ข. มีปัญญาดียิ่งกว่ามีทรัพย์
ค. มีปัญญาไม่เท่ามีทรัพย์	ง. มีทรัพย์ดียิ่งกว่ามีปัญญา

อ่านบทผญาต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 8-9

ชาย : เป็นจังได้ละเหล่าบัคอายมาบ่อยากปาก

หรือแม่เจ้าห้อย ชื่นข้างคางกระด้างปากบ่เป็น

หญิง : ไอ้อ้ายเอ๋ย... น้องนี้ปัญญาตุ้เสียมชุดปุเกะฮีมเขา คำข้าวเย็นข้าวเช้าชาวบ้านเบื้อลิตาย :

8. “ผญา” บทนี้สะท้อนให้เห็นสิ่งใด (วิเคราะห์)

ก. ค่านิยม	ข. แนวคิด
ค. วิธีชีวิต	ง. ความเชื่อ

9. จากที่กล่าวมาทั้งหมดเราน่าจะสรุปได้ว่า ข้อใดไม่ใช่ประโยชน์ของผญา (ประเมินค่า)

ก. สะท้อน วัฒนธรรม	ข. สะท้อน ค่านิยม
ค. สะท้อน วิธีชีวิต	ง. สะท้อน ความเชื่อ

อ่านข้อความต่อไปนี้ แล้วตอบคำถามข้อ 10

“มือหนึ่งนั้นสฤณน้อยเดินทางหาเหยี่ยว เลาะเลียบจ่ายทางกัมฝ้ายหนอง แลเห็นบัวบานกาง
บึงบังใบกเหลียงและลี้วขาวด้วงแบ่งบาน สฤณน้อยมัวชมบัวแบ่ง ส้มตำวบ้าน บัวกลุมโกบเอา”

10. จากข้อความที่ยกมา สรุปความได้อย่างไรจึงจะเหมาะสมที่สุด (ความเข้าใจ)

- ก. วันหนึ่งนกเดินทางไปตามหนองเห็นบัว สีขาวบาน จึงขึ้นชมแล้วจิกบัวเอาไป
- ข. วันหนึ่งนกเดินทางไปหาเหยื่อ เดินไปตามริมหนองเห็นบัวบาน จึงลงไปกินบัว
บัวหุบเอานก
- ค. วันหนึ่งนกเดินทางไปหาเหยื่อ เดินทางไปตามริมหนองเห็นบัวบาน จึงลงไปขึ้นชม
หาเหยื่อ จนลืมหันกลับบ้าน ดอกบัวจึงหุบเอานก
- ง. วันหนึ่งนกเดินทางไปหาเหยื่อ เดินไปตามริมหนองเห็นบัวบานจึงไปขึ้นชม จิกเอาเหยื่อ
จนเลยเวลากลับบ้าน บัวจึงหุบเอานก นกออกไม่ได้

อ่านข้อความต่อไปนี้ แล้วตอบคำถามจากข้อ 11-14

“ต่อมาเพี้ยชันแก้วกะไดอพยพญาติพี่น้อง จำนวน 11 ครอบครัว จากบ้านก้วยแขวงเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งบ้านใหม่อยู่กุดนางโย แล้วตั้งชื่อบ้านจาน หลังจากนั้นได้มีการเพิ่มประชากรขยายบ้าน แล้วมีคนอพยพจากร้อยเอ็ดมาเพิ่มเรื่อย ๆ จึงได้เกิดบ้านได้ (บ้านสองนางโย) บ้านสอง บ้านเก็ง แล้วกะบ้านลาด พวกนี้มาอยู่กะพากันดางป่าหลาย ย้อนแต่ก็มีแต่ป่า ยังป็นเป็นเมือง

ต่อมาพระชัตติยวงศ์ เจ้าเมืองร้อยเอ็ดเห็นว่า ไฟรพลในเมืองร้อยเอ็ดหลายโพตจึงขุดตั้งเมืองอีกเมืองหนึ่งแล้วกะเห็นว่า ท้าวมหาชัย (กวด) ท้าวบัวทอง ท้ายไชยวงศา (จานฮึง) ท้าวเดือน เป็นลูกหลานจะของมีนัยดี จึงได้แบ่งเมืองออกให้ แล้วกะแบ่งชายฉกรรจ์ คนพิการ คนยากจน พระ เณร รวมได้ 4,000 คน กราบบังคมทูลไปหาพระเจ้าอยู่หัว (ร.4) เฝื่อนกะเลย ตั้งบ้านลาดกุดนางโยเป็นเมืองมหาสารคาม ตั้งท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจ้าเมือง แต่ว่ายังส่งส่วยปีละ 30 ชั่ง คือเก่าอยู่ กะนับว่าเฝื่อนเหล่านี้เป็นผู้บุกเบิกเมืองสารคาม”

11. จากเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ ระหว่างร้อยเอ็ดและมหาสารคาม
อย่างไร (วิเคราะห์)

- ก. มหาสารคามเป็นเมืองเดียวกับร้อยเอ็ด
- ข. มหาสารคามเป็นเมืองที่เมืองน้องกับร้อยเอ็ด
- ค. มหาสารคามเคยเป็นเมืองที่ขึ้นกับร้อยเอ็ด
- ง. ร้อยเอ็ดเคยเป็นเมืองที่ขึ้นกับมหาสารคาม

12. จากข้อความที่ขีดเส้นใต้ พุทธิกรรมนี้แสดงให้เห็นอย่างไร (วิเคราะห์)

ก. ความสำคัญของการล้างใจ	ข. ความสำคัญของการล้างใจ
ค. ความสำคัญของการล้างเสีย	ง. ความสำคัญของการล้างทรัพย์

13. ข้อความใดที่บอกให้ทราบว่า ตำนาน เพี้ยชันแก้วมีลักษณะ เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ (วิเคราะห์)

ก. การกล่าวถึง “เพี้ยชันแก้ว”	ข. การกล่าวถึงรัชกาลที่ 4
ค. การกล่าวถึงชื่อบ้านต่าง ๆ	ง. การกล่าวถึงเจ้าเมืองร้อยเอ็ด

14. จากเรื่องนี้ทำให้ทราบว่า การแต่งตั้งเจ้าเมืองมักเป็นไปในลักษณะใด (วิเคราะห์)

ก. เป็นผู้มีความสามารถ	ข. เป็นผู้มีนิสัยดี ชยัน
ค. เป็นผู้สืบเชื้อสาย	ง. เป็นผู้นำชาวบ้าน

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 15-17

“สมัยนั้นอีสานกะคือ อีสาน ยังบ่ได้เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ คนอีสานมีปมด้อยอย่างมาก ย้อนว่าเป็นดินแดนที่แร้นแค้นยากจน คนกะบ่มีการศึกษาหยั่ง เป็นที่ดูถูกของคนภาคกลาง พวกได้ไปเรียนอยู่กรุงเทพ หรือว่าไปทำงานสีบลัก้าเว้าอีสาน ย่านเขาฮู้ว่าเป็นลาว สิเกิดปมด้อย ตรงกันข้ามกับชุมภาคใต้ เขาเว้าใต้กัน เพราะว่าเขาภาคภูมิใจในความร่ำรวย ย้อนบ้านเมืองเขามีทรัพยากรหลาย มีทะเล มีแร่ธาตุ ปมด้อยนี้เฮ็ดให้เกิดผู้นำผู้แทนอีสานหลายคน เช่น นายทองอินทร์ นายฟอง นางเสียงหลายคนพุ่งละ แต่ว่ามีอยู่สี่คนที่หัวรุนแรง เอ็นว่า สิเลื้ออีสาน กะมีทองอินทร์ คนอุบล ถวิล อยู่ร้อยเอ็ด นายเตียง กับนายจำลองนี่ละ ในสงครามโลกครั้งที่ 2 สิเลื้อนี้กะเข้าเสรีไทย ทางอีสานมีฐานปฏิบัติการกลางหุบเขาอยู่บ้านนาคู กาฬสินธุ์ สมัยหุ่นรัฐบาลไทยถึกบังคับจากญี่ปุ่นยอมใช้ฐานทัพ เสรีไทยจึงต่อต้าน บาดนี้สงครามสงบญี่ปุ่นกะแพ้ ขบวนการเสรีไทยจึงมีบทบาทการเมือง ได้จัดตั้งรัฐบาล สิเลื้ออีสานได้รับเห็นดี เห็นงามตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล นายจำลองได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีหลายสมัยเต๋ บ่ว่าสิเป็นยุคของรัฐบาล ทวี บุญเกิด เสนีย์ ปราโมช ปรีดี พนมยงค์

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลหลายพวก สิเลื้ออีสานกะกำลังโหมหนัก ในการรวม ส.ส. อีสานแยกแผ่นดินอีสาน แต่ท่านเผ่ากะบ่ยอม จอมพล ป. จึงให้เปลี่ยนอีสานเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่มาบ่โดนบ่นาน สิเลื้ออีสานกะถึกมาตรการ”

15. เหตุการณ์จากเรื่องนี้ได้สะท้อนให้เห็นเรื่องใดมากที่สุด (วิเคราะห์)

ก. เศรษฐกิจ	ข. การเมือง
ค. การศึกษา	ง. การปกครอง

16. การที่สิเลื้ออีสานถูกมาตรการน่าจะมีสาเหตุมาจากเรื่องใด (วิเคราะห์)

ก. ส่วนตัว	ข. การเมือง
ค. เศรษฐกิจ	ง. การปกครอง

17. บุคคลใดไม่ได้ เชื่อว่าเป็นสัสสีเสือนีสาน (ความเข้าใจ)

ก. นายทองอินทร์

ข. นายฟอง

ค. นายถวิล

ง. นายจำลอง

อ่านตำนานพระธาตุนาตุนต่อไปแล้วตอบคำถามข้อ 18-20

แต่ปางปู่ปางปู่ ตั้งแต่สมัยขอมมีอิทธิพลแผ่ปกคลุมมาถึงเมืองต่าง ๆ บริเวณสุวรรณภูมิเมื่อพุทธศตวรรษที่ 13 ถึง 16 เอ็นว่า สมัยทวารวดี มีเมืองหนึ่งเชื่อว่า นครจำปาศรี กษัตริย์ ผู้ครองนคร มีชื่อว่า พระยศวรราชเจ้า มีนางยศศรีศรี ผู้มีวงศ์ตระกูลจากกษัตริย์จิตเสนราชาเป็นมเหสี ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ พอาณาประชาราษฎร์ ชด ค่าย คูเมือง เข็ดบึง หนอง และขุดสร้างเพื่อให้อุปโภค บริโภคและใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนั้นคูเมืองยังช่วยป้องกันข้าศึกศัตรูได้อีกทางหนึ่ง ที่มา สร้างเมืองปรากฏว่ายังมีสถานที่สำคัญที่ลึกลับมนต์ หรือทำพิธีกรรมอื่น ๆ จึงทรงดำริให้สร้าง เทวาลัยและปราสาทขึ้น จากนั้นมีการสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุ เพื่อเป็นที่สักการบูชาในพิธีศาสนา พราหมณ์และพุทธ พระองค์ได้ปกครองและทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญมาตลอด จนกระทั่งสวรรคต จึงมีกษัตริย์ต่อมาคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 และ 7 เมื่อปกครองบ้านเมืองกะได้สร้างถูปต่าง ๆ กะมี ถูปันตรัตน์ ถูปน้อย ศาลานางขาว เพื่อเป็นหอสวดมนต์กับเป็นที่สักการะทางศาสนา นครจำปาศรีมีความเจริญรุ่งเรือง ติดต่อกันมาตลอดจนสอดในสมัยหนึ่งมีกษัตริย์ ชื่อเจ้าฟ้าจุ่มแหล่งหล้าธรณี (เดี๋ยวนี้คือ เมืองหลวงพระบาง) เฝื่อนเป็นราชโอรสของขุนผาฟ้าหรือขุนรักษ์ฟ้า แล้วเป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าสิรินทราแห่งอินทปัฐ (นครธม) พระเจ้าฟ้าจุ่มแหล่งหล้าธรณี ผู้มีอำนาจเก่งกล้าในทางรบไต่ยกกองทัพมาตีเมืองสาเหตุ (เดี๋ยวนี้คือเมือง ร้อยเอ็ด) และเมืองที่เป็นบริวาร คือ เมืองจำปาศรี

การสงครามนี้ พระเจ้าฟ้าจุ่มได้สั่งให้ทหารบริพัตรจับเชลย ใช้ไฟจุดบ้านเรือนได้รับความเสียหาย เข็ดให้นครจำปาศรีได้รับความวิบัติตั้งแต่นั้นมา

สมัยนี้ที่นครจำปาศรี (บริเวณอำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม) ได้มีการชอกพ้อสถูป พระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522 จึงได้สร้างพระธาตุนาตุนเพื่อบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ นอกจากนั้นในอำเภอนาตุน ยังค้นพบบ่อน้ำที่พุ่งขึ้นมาตลอดเวลา ชาวบ้านจึงเอ็นว่า “น้ำตุน” ถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ แล้วได้อัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์มาประกอบพิธีกรรมสำคัญ จากน้ำตุนจึงกลายเป็น “นาตุน” ในสมัยนี้

18. หากเราต้องการทราบความเป็นจริงของเรื่องราวต่าง ๆ ที่กล่าวมาเราควรศึกษาโดยใช้หลักวิชา

ต่าง ๆ ยกเว้นข้อใด (การนำไปใช้)

ก. โบราณคดี

ข. ธรณีวิทยา

ค. ประวัติศาสตร์

ง. นิเวศวิทยา

19. อิทธิพลด้านใดที่มีความสำคัญต่อการตั้งชื่อสิ่งต่าง ๆ สำหรับชาวมหาสารคาม (วิเคราะห์)

ก. ภูมิศาสตร์

ข. ประวัติศาสตร์

ค. มนุษยศาสตร์

ง. สังคมศาสตร์

20. ภู่สันตรัตน์ ภู่น้อย และศาลานางขาว น่าจะมีศิลปะแบบใด (วิเคราะห์)

ก. ไทย

ข. ลาว

ค. พม่า

ง. เขมร

อ่านข้อความจากนิทาน “ทุ่งกุลาร้องไห้” ต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 21-24

อยู่มาเมื่อหนึ่ง นางทั้งสองกับบริวารและทหารติดตามคนหนึ่งชื่อจ่าแอ่น กระได้ พายเรือลงเล่นน้ำ ท้าวอุทรกับท้าวฮาดคำโป่ง กระเลยเสกผ้าเช็ดหน้า ให้เป็นหงส์ทอง ลอยไปหน้าเรือของนางทั้งสอง นางทั้งสองอยากได้ กระพายเรือตามไปแต่ว่าบ่ทัน พอไปชอดกลางทะเล ท้าวทั้งสองกระเลยเอาสำเภาออกไป ลัดนางไว้ พญานาคนี้มาช้อย พญานาคกระเลยดันพื้นบาดาลขึ้นมา มากินน้ำทะเลเหม็ดน้ำทะเลกระเลย แห้งลงทันที เรือของท้าวอุทรกับท้าวฮาดคำโป่งแล่นต่อไปได้ พอน้ำทะเลแห้งแล้วพวกหอยปูปลากะ ตายกัน สัตว์ส่งกลิ่นเหม็นเน่าไปทั่ว โดนไปแล้วกระกายเป็นท่งกว้างใหญ่ กลายเป็นทะเลทราย การไปมานี้ กระบ่สะดวก ในสมัยก่อนจะไปโสกะหาบหามไป หย่างไป ชิไปค้าขายกะใส่เกียนไป หาบเร่ไปขาย ส่วนมาก พวกที่มาขายนี้กะจะเป็นพวกกุลาสในสมัยหลายร้อยปีที่ผ่านมา กะมีพวกกุลาพวกหนึ่ง เอาสินค้าไปขาย พอขายแล้วกะลิกกลับบ้าน พอมาถึงหมู่บ้านหนึ่งมีครั้งหลายกะซื้อเอาครั้งเพื่อไปเช็ดสีย้อมผ้า พอบรรจุครั้ง ลงในหาบแล้ว ก้าวาสีข่มท่ง ที่กว้างใหญ่แห้งแล้ง น้ำลิกินกันกะบ่มี สีเห็ดให้ลำบากหลาย พอเดินทางไป กะพ้อกับสภาพต้นไม้กะหายาก เมื่อยหลาย แดดฮ้อน กระเลยโยนครั้งถิ่ม... พวกกันเดินทางต่อไป หม่อง ถิ่มครั้งไว้ครั้งแรกเอิ้นว่า “ตงครั้งน้อย”

21. ข้อความจากนิทานข้างต้นสะท้อนเรื่องใดชัดเจนที่สุด (วิเคราะห์)

ก. เศรษฐศาสตร์

ข. ภูมิศาสตร์

ค. ประวัติศาสตร์

ง. สังคมศาสตร์

22. พุงกุลาร้องไห้ สะท้อนให้เห็นอดีตดั้งเดิม มีลักษณะทางกายภาพอย่างไร (วิเคราะห์)

ก. เป็นที่โล่งกว้าง	ข. เป็นที่โล่งเนินแห้งแล้ง
ค. เป็นแหล่งน้ำ	ง. เป็นที่ราบลุ่ม

23. สิ่งใดที่ปรากฏในเรื่องนี้ทุกข้อ (วิเคราะห์)

ก. อากาศ ดิน น้ำ ลม	ข. อากาศ น้ำ ไฟ ลม
ค. อากาศ ไฟ พืช ดิน	ง. อากาศ พืช ดิน น้ำ

24. จากเรื่อง พุงกุลาร้องไห้ นอกจากทราบลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่นแล้ว ข้อใดบอกให้ทราบเรื่องอื่น ๆ ที่ถูกต้องทุกข้อ (ความเข้าใจ)

ก. อาชีพ สาธารณสุข	ข. อาชีพ การตั้งถิ่นฐาน
ค. อาชีพ คมนาคม	ง. อาชีพ การบริโภค

อ่านนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 25

กุดนางใยมีประวัติเล่าขานกันมาว่า นางนึ่งเป็นสาวผู้งามกะปมีคนที่รู้ว่าเธออยู่บ่อนได้ บาดนี้เธอไปยืมเลาจะทอผ้า เลากะไปยืมเครื่อง... ชนบ้านเขาเอ็นว่าทุกเป็นทุก เป็นก็มาทอผ้า เข้าไปยืมในหมู่บ้านเป็นพวกอีก พวกโน พวกหย้งนี้เป็นของประกอบจะตำทุกนี้แหละ

พอดิไปยืมได้ดินโดนกะบ่เอามาส่ง ก่าว่าเป็นเดือนสองเดือนสามเดือนกะบ่เอามาส่ง บาดนี้พอกำหนดสองสามเดือนแล้วเลากะเอามาส่งไท้คุ้ม พวกนี้กะเลยสงสัยกะเลยตามไปเบ้งว่าอยู่ไส พอไปเห็นตามไปติดตามไปไปเห็นนางนี้จะอยู่เป็นโพง เป็นลุ่ม อยู่ต้นไม้ใหญ่ ทุกมื่อนี้กะคือลิเป็นต้นไม้ยางพื้นบ้านเขาเ็นละ จะเป็นลุ่มเป็นโพง พอดิเผ่นกะเลยไปเห็น นางนี้กำลังสิทอผ้าอยู่ เป็นใยเป็นสาวเป็นใยออกมาจากปาก พอดิเลากะตำผืนที่เลาดำนั้นจะเป็นคือผ้าใยบัว เป็นสีทองเป็นสีงามพอดิจะเจ้าเห็นแล้วกะเลยซุบซิบกัน โอ้บาดนี้นางนี้เธออยู่นี้ลิเป็นคนตำผ้าตำทุกอยู่นี้ ผ้าใยบัว ที่นี้มันอยู่ฝั่งกุด ฝั่งคองแต่ก่อนมันกะเป็นคองน้อย ต่อมาต่อมานี้กะเลยมาเป็นคองใหญ่ เลยเอ็นว่ากุดนางใย เป็นนางใยบัวอยู่ฮั่นเลย เลยเอ็นต่อ ๆ กันมาเท่าสู่มื่อว่ากุดนางใย พอดิหมู่บ้านที่นางไปยืมอยู่ฝั่งกุดนางใยทางทิศใต้ของกุดนางใยลงไป กะเลยเอ็นว่าบ้านนางใย ชื่อบ้านว่าบ้านนางใย สู่มื่อนี้เป็นบ้านอุทัยทิพย์ต่อมา

25. จากนิทานเรื่องกุดนางใยไม่ได้สะท้อนให้เห็นเรื่องใด (วิเคราะห์)

ก. การตั้งถิ่นฐาน	ข. การคมนาคม
ค. การผลิตเครื่องนุ่งห่ม	ง. ความเอื้อเฟื้อ

อ่านนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 26-29

ปลาแดกปลาเซ็ง

ท้าวบุสบา อาศัยอยู่กับย่า พออายุ 10 ปี ก็อยากได้เบ็ด ไปตกปลา ย่าจะไปซื้อให้ได้มาแล้ว
เผื่อนกะไปตกปลา กะหาปลาได้หลายหลาย แม่แทนท์ปลาเซ็ง เผื่อนกะเอามาเห็ดปลาแดกแล้วกะฝากนาย
สำเนาไปขาย พ่อค้าเผื่อนกะไปชอตเมืองพาราณสี ฝ่ายเทวดากะมีความเมตตาท้าวบุสบา กะเปลี่ยนปลาแดก
ที่เหม็น ๆ ให้มันมีกลิ่นหอมอบอวลไปทั่วเมือง นายสำเนาจะนำไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน เผื่อนกะเลยเอา
ทองคำ แก้วแหวนใส่ในไหปลาแดก แต่ว่าเอาปลาปกเอาไว้ ท้าวบุสบาเห็นกะปสนใจเปิดเบ็ง ต่อมากะ
เลยฝากพ่อค้าเอาไปขายเมืองราชคฤห์ พ่อค้ากะเอาไป พระเจ้าแผ่นดินกะเปิดเบ็งเห็นทองคำ
แก้วแหวน เผื่อนกะเอ็นโทรมาทำนายเบ็งดวงชะตาเจ้าของไหปลาแดก โทรทำนายว่ามีบุญหลาย เผื่อนกะ
เลยส่งลูกสาวชื่อนางมาตฟ้าไปให้ โดยเอาลูกสาวเลี้ยงไว้ในโพรงงาช้างไปกำนัลแก่ท้าวบุสบา ท้าวบุสบา
ได้งาช้างจึงเอาไปเก็บไว้นอกเมือง นางมาตฟ้าจะออกจากงาช้างมาเรมิตที่อยู่อาศัยให้ดีกว่าเก่า กะอยู่
กินกันเป็นผัวเมียกัน ชั่วความงามของนางมาตฟ้าได้ยินไปชอตท้าวพรหมทัต ต้องการนางมาตฟ้าไป
เป็นเมียกะวางแผนให้ท้าวบุสบาไปเมืองสวรรคตแห่ง ไปนรกแทน

ท้าวบุสบากะไปได้ย่อนเป็นคนมีบุญ ท้าวพรหมทัตเผื่อนเห็นว่าเป็นตาม่วนกะเลยอยากไปเบ็ง
คือกัน กะถามท้าวบุสบาว่าเห็ดจังได้เจ้าจังไปได้ บุสบากะเลยบอกว่าสิเห็ดพิธิ ให้กระโดดเข้าไปในกองไฟ
ยามเห็ดพิธิเดือด ท้าวพรหมทัตกะเชื่อกะเลยตายจ้อย

26. สภาพภูมิศาสตร์ข้อใดที่น่าจะปรากฏในเรื่อง (วิเคราะห์)

ก. ทะเล

ข. ป่า

ค. ภูเขา

ง. ป่า

27. นิทานเรื่องนี้ไม่ได้สะท้อนวิถีชีวิตในเรื่องใด (วิเคราะห์)

ก. การบริโภค

ข. การคมนาคม

ค. การตั้งถิ่นฐาน

ง. อุปกรณ์เครื่องใช้

28. การที่พระเจ้าแผ่นดินเรียกโทรมาทำนายดวงชะตาแสดงถึงพฤติกรรมด้านใด (วิเคราะห์)

ก. ค่านิยม

ข. แนวคิด

ค. ความเชื่อ

ง. ความต้องการ

29. นิทานเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องใด (วิเคราะห์)

ก. ผี	ข. บุญ
ค. โหราศาสตร์	ง. นรก สวรรค์

อ่านข้อความจากนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 30-31

“ลูกเศรษฐีได้อินกะฟ้าวเดินทางเมื่อบ้าน ตื่นเช้าขึ้นมาเทวดา มาถามปัญหาจึงขึ้น ลูกเศรษฐี
กะตอบได้ เทวดานั้นกะเลยยอมตัดหัวเจ้าของ ก่อนลิตัดกะบอกลูกสาวทั้งเจ็ดว่าอย่าให้หัวพ่อตกขึ้นดินเด็ด
อีหล่า เดี่ยวไฟสีไหมโลก ถ้าเอาหัวพ่อไปโยนในอากาศ กะสีแห้งแล้งให้เอาหัวพ่อไปตั้งไว้ในหอน้อย ๆ
เทิงเขาไกรลาส ลูกสาวกะเลยเอาพานมาฮับหัวของพ่อไว้ พอยอดชวบปี ลูกสาวทั้งเจ็ดคน กะผัดเปลี่ยน
กันมาเอาหัวพ่อไปสร่งไปล้าง ลูกสาวทั้งเจ็ดกะมีชื่อตามวันทั้ง 7 ว่า วันอาทิตย์ ชื่อ ทูงชะเทวี มีครุฑ
เป็นพาหนะ วันจันทร์ ชื่อ นางโคราคะ มีเสือเป็นพาหนะ วันอังคาร นางราชะ นางนี้กะชื่อหมูมา วันพุธ
นางมณฑา ชื่อ วันพฤหัสบดี นางกิริณี ชื่อควาย วันเสาร์ นางมโหธร ชื่อก... นกยูง กะจบท้องนี้แหละ”

30. จากข้อความข้างต้นเป็นที่มาของสิ่งใด (วิเคราะห์)

ก. บุญชั่วซาก	ข. ลงช่วง
ค. บุญชั่วจี	ง. สงกรานต์

31. ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นที่มาของสิ่งใด (ความเข้าใจ)

ก. ขนบธรรมเนียม	ข. ประเพณี
ค. ค่านิยม	ง. ความเชื่อ

อ่านข้อความต่อไปนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการตอบคำถามข้อ 32

วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงามหรือสิ่งที่ดีงามที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งประกอบด้วย
ภาษา ประเพณี ศิลปะ สถาปัตยกรรม การละเล่น ตลอดจนกิจกรรมารยาท และการแต่งกาย

32. ข้อใดไม่จัดเป็น “วัฒนธรรม” (ความเข้าใจ)

ก. ทาบปุยไปนา	ข. สู้ขวัญข้าว
ค. จัดบายศรี	ง. ทำข้าวต้มมัด

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 33

“เขาบได้เห็ดบุญอียัง จังยากจนมาเป็นคนรับใช้เขา แต่ตอนนี้กะบมีอียังสิทานเพื่อนนอกจาก
เขาที่ข่างไฟว่าแล้วกะเลยเอาใส่บาตร พอนางใส่บาตรแล้วกะเลยคิดว่าของนั้นเป็นของดำด้อย พระพุทธ

เจ้า ชับแล้วก็คือสีอำโนนางออก จังนังลงโตฮ่มไม้ ฉันท้าวให้เบ็ง นางนั้นกะจอบเบ็ง ผู้สีกปล้มใจ
หลาย แต่พอย่างออกมากะตีกัวแม่ลูกอ่อนชนตาย นางกะได้ไปเกิดเป็นเทพธิดาเทิงสวรรค์ผ่นแหล่ว

“ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลายจึงพากันเอ็ดเข้าอย่างไฟทำบุญ แต่เวลานี้กะเอาใช้ทาทางนอกปิ่นแป ๗
ย่างไฟสาละกะหอม แซบเต้ บุญอันนี้กะเดียนสาม”

33. ถ้าเราจะทำบุญข้าวจี หลังจากที่ทำข้าวย่างไฟ แล้วจะมีขั้นตอนอย่างไรต่อไป (ความรู้ความจำ)

ก. เอาไปรวมกันที่ศาลาวัดหรือใส่บาตร	ข. เอาไปทำพิธีสวด
ค. เอาไปวางไว้ที่เสาหัวบ้าน	ง. เอาไปแบ่งให้ญาติ ๗ เพื่อเป็นสิริมงคล

อ่านข้อความต่อไปแล้วตอบคำถามข้อ 34

“ท้าวสัญญาชัยกะเลยพาชาวเมืองไปแห่เอาลูกชายกับนางมัทรีย่อนเขาเคียด ตอนไปแห่กะมีคันฮ่ม
บาตร จีวร ข้าว ดอกไม้ มีช้างไปรับ ในสมัยต่อมาการทำบุญนี้จะมืออย่างละพัน คือ ข้าวพันก้อน
ดอกไม้พันดอก เทียนพันคู่ บุญนี้จะมี “กัณฑ์ทลอม” หรือ “กัณฑ์จอบ” และมีการฟิงเทศน์ชาดกให้จบ
จึงจะได้ผลบุญ”

34 จากข้อความนี้เราทราบได้ว่าเป็นประเพณีใด (ความเข้าใจ)

ก. บุญข้าวสาก	ข. บุญข้าวจี
ค. บุญพระเวท	ง. เลี้ยงผีปู่ตา

อ่านข้อความต่อไปแล้วตอบคำถามข้อ 35

“เมื่อกาลก่อน มีเมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองหนองหารหรืออีตานคร มีเจ้าเมืองปกครองไพร่ฟ้าชื่อ
พระยาขอม บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขเสมอมา ต่อมาไม่นานเกิดยุคเข็ญ ข้าวยากหมดแพง เพราะฝนฟ้า
ไม่ตกเวลาจะทำนาเกิดความแห้งแล้ง ด้วยเหตุเทพเบื้องตันพิโรธว่าไม่ทำพิธีบูชา พระยาขอมจึงประกาศ
ให้จัดพิธีบูชาไฟ”

35. ข้อความนี้แสดงน่าจะเป็นที่มาของพิธีใด (วิเคราะห์)

ก. บั้งไฟ	ข. ลอยกระทง
ค. ลุยไฟ	ง. ไหลเรือไฟ

อ่านข้อความต่อไปนี้เป็นข้อมูลในการตอบคำถามข้อ 36

ประเพณี หมายถึง แบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ เป็นวิธีการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่าง
ชัดเจนแต่มีได้บังคับว่าจะต้องปฏิบัติหรือไม่

36. ข้อใดจัดเป็น “ประเพณี” (ความเข้าใจ)

ก. สมมาผู้ใหญ่

ข. การสู่ขวัญข้าว

ค. การจัดพิธีต้อนรับ

ง. การสู่ขวัญเมื่อประสบเหตุการณ์ที่เลวร้าย

ให้นักเรียนอ่านนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 37

มีหลวงพ่อยู่องค์หนึ่ง ได้ยินชาวบ้านว่าว่าลีมีการแข่งเทศนา หลวงพ่อคิดอยากลิได้รางวัล แต่หลวงพ่อบมีความรู้ อ่านหนังสือบ่ออก จึงชวนเณรออกไปเที่ยวป่า เพื่อหวังลิได้ความรู้

ยามนั้นเป็นยามฝน พระกับเณรจึงออกจากวัดไป งามไปตามท่งตามนาไปเห็นนกแจนแวน เลยถามเณรว่า

หลวงพ่อ : “นั่นแม่นนกอีหยัง”

เณร : “นกแจนแวน” งามต่อไปอีกเห็นนกทา

หลวงพ่อ : “นั่นแม่นนกอีหยัง”

เณร : “นกทา” งามต่อไปอีกเห็นไก่ฟ้ากำลั้งขันและคู้ยเซี่ยหาอาหารพร้อมกัน จึงถามเณรว่า

หลวงพ่อ : “นั่นอีหยัง”

เณร : “ไก่ฟ้า” งามต่อไปอีกเห็นน้ำกำลั้งไหลเซี่ยวและเห็นนกเจ้า

หลวงพ่อ : “นั่นนกอีหยัง”

เณร : “นกเจ้า” งามต่อไปอีกเห็นนกเค้าแมว ถามเณรว่า

หลวงพ่อ : “นั่นนกอีหยัง”

เณร : “นกเค้าแมว” พอไปพ้อแม่น้ำจะงามไปบได้ จึงงามกลับวัดพอถึงมือเทศน์รางวัลที่ ลิดักะคือ จัว ควาย ช้าง ม้า อย่างละ 100 โต หลวงพ่อยากลิได้รางวัลคนเดียว ก่อนลิเทศน์กะเลย บอกกับกรรมการว่า

“ผูกใส่หลักกะได้แต่หลัก ผูกใส่ตอกกะได้แต่ตอ เอามาผูกใส่คอของอาดมานี้”

กรรมการกับชาวเมืองกะเลยช่อยกันเอาสัตว์ทุกโตทุกชนิดมาผูกใส่คอ แชนชาของหลวงพ่ อองคั่นจนเหมิดทุกโต หลวงพ่กะเลยเริ่มเทศน์ขึ้นว่า

“ฮ้องแจ็ดแวิดแม่นนกแจนแวน ฮังมันแบนมันฮังนกจอกฟ้า มีเสียงขัน มันแม่นนกทา ขันไป มาแม่นไก่เซี่ย ไหลเลื่อน ๆ แม่น้ำมาฮง คอมันหังแม่นนกเจ้า นังเค้าเม้าคือนกแจนแวน”

พอชาวเมืองได้ฟังก็เกิดความพอใจหลายพากันตบมือให้ยั้งด้วยความพอใจเฮ็ดให้เกิดเสียงดังอีกทีก็ สัตว์ทุกโตตกใจหลายพากันแล่นหนีไฟหนีมัน เฮ็ดให้เนื้อหนังมังสา แขนขาของหลวงพ่อดูออกเป็นชิ้น ๆ

37. นิทานเรื่องนี้สะท้อนคุณค่าใดชัดเจนที่สุด (ประเมินค่า)

ก. ค่านิยมของพระและชาวบ้าน	ข. วิถีชีวิตของพระกับชาวบ้าน
ค. ประเพณีของพระและชาวบ้าน	ง. ความสัมพันธ์ของพระกับชาวบ้าน

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 38

“หลวงพ่อดูหนึ่งเป็นผู้กวาดเดินวัดทุกมื่อ เดินวัดเพิ่นสิแปนบ่ให้มีใบไม้ไผ่ฮ้าง แปนเอ็ดเต็ดก็ปุมมาอันชวยเต็มเดินวัดเลย บ่มีไผ่กล่ามากันก็ปุมในวัดเลย เพราะว่าหลวงพ่อดูเพิ่นหวงเพิ่นบ่ให้กัน ย้านเดินวัดเป็นหลุมเป็นบ่อ มื่อหนึ่งหลวงพ่อดูอยู่วัด มีเด็กน้อยแม่ญิง อีหนึ่งมาลักกันก็ปุมจนเดินวัดหลวงพ่อดูหมุ่นอัยปุยเลย พอตีหลวงพ่อดูไปเทศน์กลับมา เห็นเข้า ดำมาแต่ไกลว่าปาดทิโท มันแม่นลูกไผ่หลานไผ่พ่อดูแม่มันบ่บอก บ่สอนดีได้ “หลวงพ่อดูสุนคักเทิงดำเทิงชี้หน้า เด็กน้อยแม่ญิงเทิงย้านเทิงสั่น เลยว่าว่า “อีแม่ว่าสิหมกมาใส่พาเพล” พอได้ยินจั่งสั่นหลวงพ่อดูกะเลยว่ “นี่ชวยหนึ่ง พุนชวยหนึ่ง อีหล่า”

38. นิทานเรื่องนี้สะท้อนสิ่งใดน้อยที่สุด (ประเมินค่า)

ก. วิถีชีวิตของพระสงฆ์และชาวบ้าน	ข. ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับชาวบ้าน
ค. ค่านิยมของพระสงฆ์กับชาวบ้าน	ง. ความเชื่อของพระสงฆ์และชาวบ้าน

อ่านนิทานหลวงพ่อบั๊กที่มีต่อไปแล้วตอบคำถามข้อ 39-41

(1) มื่อหนึ่งชาวบ้านเอาบุญเฮือน เลยไปนิมนต์หลวงพ่อดูมาสวดมนต์เฮือนอยู่บ้านพอสวดเสร็จพระองค์อื่นพากันกลับวัดเหม็ด เหลือแต่หลวงพ่อดูองค์เดียวที่บ่ยอมกลับโดยหลวงพ่อดูให้เหตุผลว่า

(2) “คีนี่หลวงพ่อดูกลับวัดดอกเด้อ มื่ออื่นเข้ากะสิได้มาอีก หลวงพ่อดูเฝ้าแล้ว หลวงพ่อดูชี้คร้านย่าง” แต่ความจริงแล้วบ่แม่นจั่งจั้น ที่หลวงพ่อดูบ่ยอมกลับวัดกะย่อนว่าหลวงพ่อดูเหลือเห็นบั๊กที่มีลูกหน่วยบั๊กใหญ่อยู่หน่วยหนึ่ง แล้วหลวงพ่อดูกะคิดว่าสิลักกินบั๊กที่มีใหญ่นั้นคนเดียวภายในคีนี่

พอได้ยินหลวงพ่อดูว่าจั่งจั้น ชาวบ้านกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อดู ที่แรกจัดให้หลวงพ่อดูนอนทางใน แต่เอาบั๊กที่มีใหญ่ไว้ข้างนอก นอนไปได้จักหน่วยหลวงพ่อดูกะเลยว่ขึ้นว่า

“บ๊ะ ! นอนในบ้านนี้มันคือฮ้อนแท้ นอนข้างนอกคือสิเย็นดีเฝ้าะ”

ชาวบ้านได้ยินจั่งจั้นกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อดูใหม่ บัดนี้ให้หลวงพ่อดูนอนข้างนอก แต่ว่าเอาบั๊กมีเข้าไปไว้ในเฮือน (เพราะว่าย่านหลวงพ่อดูเคื่อง) พอนอนไปได้จักควาหนึ่งหลวงพ่อดูกะเว้าขึ้นอีกว่า

“นอนนอกมันคือ สิหนาว ๆ หละฮี้ เข้าไปนอนทางในคือสิอุ่นดี”

ชาวบ้านกะเลยได้จัดที่นอนให้หลวงพ่อกใหม่ กลับไปกลับมาอยู่จ้งชั้นเรื่อย ๆ จนชาวบ้านเลยพากันคิดว่า “บ๊ะ” ฮีแม่หลวงพ่อกเพิ่นลือยากนอนกับบักหมี่ลองจัดให้เพิ่นนอนกับบักหมี่เบ็งก่อนนา”

คิดได้จ้งชั้นแล้วกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อกใหม่ โดยให้เพิ่นนอนนอก แล้วกะเอาบักหมี่ไว้ข้างนอก พอเฮ็ดจ้งชั้นแล้วชาวบ้านกะบ่ได้ยินเสียงหลวงพ่อกจ่มอีกเลย

(3) พอทุกคนนอนหลับ หลวงพ่อกะลุกขึ้น จัดการกินบักหมี่หน่วยนั้นทันที กินไป กินไป กินเทิงหลัก เเทิงบั้ง ปะเหลียมแม่แต่อย่างเดียว พอเพิ่นกินอ้อมแล้วกะเลยกลับไปนอน นอกได้จักควา กะปวดท้อง ปวดท้องแสบแต่บ่สู้ลิไปใส เอาไปเอามาปวดหลาย ๆ เข้าหลวงพ่อกดบ่ได้กะเลยเข้าไปซี้ใส่หม้อหนึ่งในครัว ซี้ใส่หม้อหนึ่งจนเต็มแล้วกะยังบ่สุด เพิ่นกะเลยซี้ใส่หม้ออู่แอ่งน้ำอู่แอ่งน้ำกะเต็ม เพิ่นกะเลยไปซี้ใส่ครก ซี้ใส่ขาม ซี้ใส่เหือน ซี้ใส่ขานเต็มไปหมด แต่กะยังบ่ทันได้สุดอยู่ หลวงพ่อกะเลยป้อมผ้าจีวรจัดเข้าไปในกัน แล้วหลวงพ่อกะป็นขึ้นไปนั่งอยู่เทิงซื่อ

(4) ตื่นเช้า ลูกสาวเจ้าของบ้านตื่นขึ้นกำลังว่าลิไปนั่งซ้าว กะเหลียวเห็นซี้เต็มเหือนไปหมด จับอี้ยังขึ้นกะมีแต่ซี้ พอตีเพิ่นกะเลยไปเห็นผ้าสีเหลือง ๆ ปลิวอยู่เทิงซื่อ เพิ่นบ่รู้ว่าผ้าอี้ยหลัง กะเลยลิไปดึงเอามาเช็ดมือ พอดึงผ้าออกซี้หลวงพ่อกะไหลจากลงมาอย่างแสบถึกหน้าตาเลื้อผ้านางอันนั้นเหมิด หลวงพ่อกเห็นท่าบ่ดีกะเลยโดนซื่อ โดนเหือน ฟาวแล่นกลับวัดอย่างรวดเร็ว จากมือนั้นมาชาวบ้านกะบ่ได้เห็นหน้าหลวงพ่อกครั้งนี้อีกเลย

39. ข้อความในช่วงใดที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ กับชาวบ้านมากที่สุด (วิเคราะห์)

ก. 1, 2	ข. 2, 3
ค. 3, 4	ง. 4, 1

40. ความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์มีลักษณะอย่างไร (วิเคราะห์)

ก. บูชา	ข. สมเพช
ค. ศรัทธา	ง. รำคาญ

41. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์เกิดจากสิ่งใด (วิเคราะห์)

ก. วิถีชีวิต	ข. ค่านิยม
ค. ความเชื่อ	ง. ประเพณี

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 42

“ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านกะปกล้ำไปตัดไม้ต้นนั้นอีกยังเอาธูปเอาเทียน ข้าวปลาอาหารไปบวงสรวงเป็นประจำเพื่อให้คุ้มครองชาวบ้าน อยู่มาาก่อนอีก ที่เนินหญ่นั้นจึงเ็นว่า “ดอนปู่ตา” เพราะมันเป็นเนิน ชาวบ้านได้รวมเงินกันสร้างศาลน้อย ๆ เ็นว่า “ศาลปู่ตา” ให้เ็นได้ไปอาศัย

42. จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องใด (วิเคราะห์)

ก. ผี

ข. เทวดา

ค. บุญบารมี

ง. อิทธิฤทธิ์

อ่านนิทานเรื่อง ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี นี้แล้วตอบคำถาม ข้อ 43-46

ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าเ็นกะเทศน์ให้อรหันต์ 500 องค์ฟังว่า โดนมาแล้ว ... โดน... จนจำลึบได้ โลกของเขายังปมีอิหยังเกิดขึ้น มีแต่ความว่างเปล่า ปมีเทวดา ปมีพระพุทธเจ้า คน สัตว์ นรก สวรรค์ ดิน น้ำ พระอาทิตย์ ดวงจันทร์ มีแต่อากาศท่อนั้น จากนั้นกะเกิดพระธรรมขึ้นมาก่อน กะมีลมพัดให้เกิดน้ำหนุนแผ่นดิน ให้เกิดหินเกิดดิน มีต้นไม้้อย ๆ ต่อเทียนเกิดเป็นทวีปทั้งสี่ เกิดบัว หลวงขนาดใหญ่ ภายในดอกบัวมีพระพุทธเจ้านามว่าปฐมมา พระองค์บริกรรมพระธรรมวินัย เข้าญาณชั้นต่าง ๆ ย่อนอำนาจกะบันดาลให้เหื่อไหลเป็นคราบทั่วตนโตเ็นกะสีเอาโคลนผสมกับน้ำปั้นเป็นผู้ชาย แล้วกะวางคว่ำไว้ ชื่อปู่สังกะสา แล้วปั้นแม่หญิงวางหงายไว้ ชื่อย่าสังกะสีให้เป็นมนุษย์คู่ต่าอด ทั้งคู่กะกินอาหารทิพย์ อิมทิพย์ ปมีต้นหาราคะ อยู่ใกล้กันชื่อ ๆ ปได้เป็นผัวเมียกัน ต่อมาเ็นเห็นต้นข้าว พอมันสุก มันกะหอม เ็นกะพากันไปกิน พระพุทธเจ้ากะเลงดให้อาหารทิพย์ พอกินข้าวแล้วเกิดต้นหาราคะ มีลูก 8 คน ปได้อิมทิพย์คือแต่เก่า พากันเ็นดา ปลุกพืช พระปฐมมาเ็นกะส่งสัตว์ 8 โดมาให้เป็นหมู่ลูกน้อยนั้น กะมีครุฑ แมว ราชสีห์ เสือโคร่ง นาค หู ช่าง จัว ให้เ็นที่เ็นของคนพวกนี้ว่านนั้นเกาะ ตั้งแต่นั้นมากะเลยมีความเชื่อว่า สัตว์หมู่นี้เป็นตัวเ็นดวงชาตาอายุในแต่ละรอบปี เพราะสัตว์พวกนี้เทวดาเ็นใช้เ็นพาหนะ เ็นว่าโตสวยดวงชาตา

43. จากข้อความข้างต้นเป็นเรื่องราวที่สะท้อนถึงสิ่งใดเด่นชัดที่สุด (วิเคราะห์)

ก. วิถีชีวิต

ข. ค่านิยม

ค. ความเชื่อ

ง. แนวคิด

44. ข้อใดไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ (วิเคราะห์)

ก. อิทธิฤทธิ์

ข. ปาฏิหาริย์

ค. ไทโรศาสตร์

ง. จิตวิญญาณ

45. ปัจจุบันสิ่งใดที่ยังปรากฏอยู่ในสังคมรอนจาก “ปาฏิหารย์” (วิเคราะห)

ก. อธิธิฤทธิ	ข. โหราศาสตร์
ค. บุญบารมี	ง. ไสยศาสตร์

46. ข้อใดทำให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัติตนด้านพุทธศาสนามากที่สุด (ประเมินค่า)

ก. โหราศาสตร์	ข. ชาตคภ
ค. จิตวิญญาน	ง. ปาฏิหาริย์

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 47

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งหมู่บ้านแห่งนี้มีตระกูลใหญ่ ๆ อยู่ 7 ตระกูล คือ ตระกูลหนึ่งมีอาชีพทำเกวียนขาย ตระกูลหนึ่งมีอาชีพในการล่าเนื้อขาย ตระกูลหนึ่งเป็นนายพรานยิงนก ตระกูลหนึ่งเป็นช่างตัดผม ตระกูลหนึ่งทำไร่ทำนาทำสวน ตระกูลหนึ่งเป็นช่างเงินช่างทอง ตระกูลหนึ่งเป็นช่างจักสาน

พระชีวะบัณฑิตเป็นลูกจ้างในบ้านตระกูลที่ทำไร่ทำนาทำสวนคอยดูแลสัตว์ที่จะมาขโมยพืชในสวน และเป็นคนใฝ่ในธรรมะ ได้เฝ้าชักชวนนายของตนให้ทำบุญกุศลชักชวนอยู่ถึงสามครั้งจึงเป็นผลสำเร็จ นายจ้างรับทำบุญกุศลร่วมกับเพื่อนบ้านทั้งหกตระกูล

เมื่อพระชีวะบัณฑิตตายลงไปได้เกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพราะผลแห่งการชักชวนให้ทำกุศล ตระกูลที่ทำไร่ทำนาทำสวน ตายไปเกิดเป็นเทวดาเจ้าที่ ช่างทำเกวียนขายตายไปเกิดเป็นเสือโคร่ง นายพรานเนื้อ ตายไปเกิดเป็นยักษ์ นายพรานนก ตายไปเกิดเป็นนก ช่างตัดผมตายไปเกิดเป็นมนุษย์ ในตระกูลพ่อค้า

เมื่อพ่อค้าเดินทางไปค้าขาย ครั้งหนึ่งเดินทางผ่านดินแดนของยักษ์และเสือ แต่สัตว์เหล่านั้นทั้งที่ดุร้ายก็ไม่สามารถทำอันตรายได้ เพราะจำได้ว่าเคยเป็นเพื่อนกันทำบุญกุศลในชาติก่อนและเทวดาก็ช่วยให้ร้ายวโดยมอบทองคำให้พ่อค้าจึงเดินทางกลับบ้านเมือง และกลายเป็นเศรษฐีไป ต่อมาพ่อค้าได้แต่งงานเพราะฝ่ายหญิงปรารถนาในทรัพย์สมบัติแล้ววางแผนกับพ่อแม่จะฆ่าเสีย แต่เทวดาช่วยเศรษฐีไว้ได้แล้วบันดาลให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงกลายเป็นลิงเพราะมีความโลภ ญาติพี่น้องไม่พอใจจึงฟ้องเศรษฐีแต่เศรษฐีก็ชนะคดี

ในชาติต่อมาพ่อค้าที่เป็นเศรษฐีกับพ่อตาไปเกิดเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกัน แต่พ่อตากลับสตั้ หมายจะทำลายพ่อค่านั้น เทวดาไม่เห็นด้วยเพราะหมายจะทำลายคนอื่น จึงลงโทษถึงแก่ความตาย ฝ่ายพ่อค้ากลับได้เป็นพระราชาด้วยอานิสส์ของการทำบุญกุศลแต่ชาติก่อน

47. จากนิทานเรื่องนี้ต้องการสื่อสาระสำคัญใด (วิเคราะห์)

ก. ค่านิยม	ข. ความเชื่อ
ค. วิถีชีวิต	ง. คมนาคม

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 48

มีเมือง ๑ แห่งชื่อเมืองกุศาวดี พระราชามีลูกชายสองคน ลูกสาวหนึ่งคน ลูกคนโตเป็นสุนัข ชื่อท้าวหมาหุย ต่อมาพระราชามีมเหสีใหม่ ๑ คิดหาวิธีที่จะฆ่าลูกชายคนรองของพระราชา ซึ่งเป็นน้องชายของท้าวหมาหุย เพื่อที่จะให้ลูกของตนเป็นพระราชาทน ส่วนท้าวหมาหุยนั้นมเหสีใหม่เห็นว่า เป็นสุนัขไม่มีทางได้เป็นพระราชาเลยไม่สนใจ

วันหนึ่งมเหสีใหม่ชวนน้องของท้าวหมาหุยไปเที่ยวอุทยานแล้วก็ผลักดันลงมาจากเขา แต่น้องชายของท้าวหมาหุยติดค้างอยู่ที่แคร่ต้นไม้ ฝ่ายท้าวหมาหุยมองไม่เห็นน้องชายก็ออกตามหา จนพบก็ช่วยน้องชายออกมาจากแคร่ต้นไม้ สองคนพี่น้องก็พากันหนีออกจากเมืองจนไปพบพระฤาษีในป่าหิมพานต์ขอรับเรียนวิชากับพระฤาษีองค์นั้น

ต่อมาในเมืองกุศาวดี มียักษ์มากินคนโดยกำหนดให้พระราชาทาคนให้วันละ 100 คน จนถึงกำหนดที่จะกินลูกสาวคนเล็กของพระราชาซึ่งเป็นน้องสาวของท้าวหมาหุย พระฤาษีทราบเรื่องได้ด้วยญาณก็บอกท้าวหมาหุยและน้องชาย ท้าวหมาหุยจึงเหาะมารบกับยักษ์สามารถปราบยักษ์ได้แล้วก็เอาน้ำเต้าแก้วมาชุบคนทั้งหลายที่ถูกยักษ์กินจนฟื้นคืนมา คนทั้งหลายก็พร้อมใจกันบังคับให้พระราชาเชิญท้าวหมาหุยครองเมืองแทน

48. จากนิทานเรื่องนี้ต้องการสื่อสาระสำคัญ เกี่ยวกับค่านิยมใด (วิเคราะห์)

ก. รักญาติพี่น้อง	ข. เคารพผู้อาวุโส
ค. กตัญญู	ง. ยกย่องคนมีความสามารถ

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 49

เจ้าเมืองพนมรุ้งมีโอรสคนหนึ่งชื่อประจิด (พิจิตร) เมื่ออายุได้ 16 ปี ไทรทำนายว่าเนื้อคู่เป็นคนธรรมดาสามัญ แต่มีบุญวาสนามาก ขณะนี้ยังอยู่ในครรภ์มารดา และขณะอยู่ในครรภ์นี้จะมิกัดกันไม่ให้ถูกแดด ดังนั้นเจ้าชายถึงออกเดินทางตามหาจนเข้าเขตเมืองพิมายของพระเจ้าพรหมทัตได้เห็นนางสายบัวกับสามีกำลังทำนุและมิลักษณะตามที่ไทรทำนาย จึงปลอมตัวเป็นคนธรรมดาขออาศัยอยู่ด้วยตัวนางสายบัวคลอดลูกออกมาชื่อว่า อรพิม อยู่ต่อมาจนนางอายุได้ 16 ปี เจ้าชายจึงบอกความจริงและขอหมั้นนาง สองสามีภรรยาตกลง เจ้าชายจึงกลับเมืองเพื่อไปแต่งขันหมากมา

49. “การบอกความจริงและขอหมั้นนาง” ของท้าวประจิด แล้วสองสามีภรรยาตกลง ได้สะท้อน
เรื่องใด (ความเข้าใจ)

ก. พฤติกรรมความต้องการ	ข. วิถีชีวิต
ค. ประเพณี	ง. ค่านิยม

อ่านข้อความต่อไปนี้แล้วตอบคำถาม ข้อ 50

“มีเศรษฐีคนหนึ่งเป็นคนปรู้จักเสียสละ การทำบุญทำทานกะเปเคยมีเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว
เป็นผี บมีทรัพย์สมบัติยังจึกแนว ว่าเจ้าของทุกซ์ (ยากจน) หลายกะเลยหนีไปบวช กล่าวถึงเศรษฐี
คนหนึ่งต่างก็เคยรู้จักกัน เป็นคนมักทำบุญทานช่วยเหลือคนทุกซ์หรือเดือดร้อน เมื่อตายไปกะเป็นผีเจ้าท่า่ง
ต่างมีอยู่คือเก่า”

50. ค่านิยมใดไม่ปรากฏในนิทานเรื่องนี้ (วิเคราะห์)

ก. การนับถือพุทธศาสนา	ข. ความเอื้อเฟื้อ
ค. นิยมความมั่งมี	ง. รักความสงบ

อ่านข้อความจากนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 51

“มือหนึ่งลูกไก่คนนี่ กะเลยแกงปลิงให้ยากิน ยาตาบอดปู่ผู้ว่าเป็นปลิง เพิ่นกะเลยกินจนอ้ม
ต่อมาอีกย่ากะเลยตาย พอตายแล้ว ชาวบ้านกะลีเอาอย่าไปเผา ตอนลีหามไปเผานั้นปู่ผู้ว่าเป็นย่อนอีหยัง
ผู้ได้ ๆ มาหามกะโลง กะหามบขึ้น บว่าลีเอาคนมาหามจนหมดหมู่บ้านกะตามเหลือแต่ลูกสะไภ้คนเดียว
ท่อนั้นที่ยังบั่นได้หาม ชาวบ้านกะเลยบอกให้ลูกไก่หามลองเบ็ง ลูกไก่กะเลยมาหาม ปรากฏว่าลูกไก่
หามเพียงคนท่อนั้นกะขึ้น แต่ถ้าให้คนอื่นมาหามนำผั้นหามบขึ้น”

51. พฤติกรรมของชาวบ้านในข้อความนี้ สอดคล้อง กับข้อใดมากที่สุด (วิเคราะห์)

ก. เอื้อเฟื้อ	ข. รักพวกพ้อง
ค. พึ่งพาอาศัย	ง. ชอบงานพิธี

อ่านนิทานหลวงพ่อบั๊กหมีต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 52

มือหนึ่งชาวบ้านเอาบุญเฮือน เลยไปนิมนต์หลวงพ่อบุ๊มาสวดมนต์เย็นอยู่บ้านพอสวดเสร็จพระองค์
อื่นพากันกลับวัดเหมิต เหลือแต่หลวงพ่อบุ๊คนเดียวที่บ่ยอมกลับโดยหลวงพ่อบุ๊ให้เหตุผลว่า

“คืนนี้หลวงพ่อบุ๊กลับวัดดอกเด้อ มืออื่นเข้ากะลีได้ม้ายิก หลวงพ่อบุ๊แล้วหลวงพ่อบุ๊ชี้คร้าน
ย่าง” แต่ความจริงแล้วบ่แม่นจั้งจั้น ที่หลวงพ่อบุ๊ยอมกลับวัดกะย่อนว่าหลวงพ่อบุ๊เหลือเห็นบั๊กหมีสูง
หน่วยบั๊กใหญ่อยู่หน่วยหนึ่ง แล้วหลวงพ่อบุ๊กะคิดว่าลี้ลิกกินบั๊กหมีใหญ่ นั้นคนเดียวภายในคืนนี้

พอได้ยินหลวงพ่อบอกว่าจ้งชั้น ชาวบ้านกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อบุ๊ ที่แรกจัดให้หลวงพ่อนอนทางใน แต่เอาบั๊กหมี่ใหญ่ไว้ข้างนอก นอนไปได้จักหน้อยหลวงพ่อกะเลยเฝ้าขึ้นว่า

“บ๊ะ ! นอนในบ้านนี่มันคือฮ้อนแท้ นอนข้างนอกคือสิเย็นดีเฝ้าะ”

ชาวบ้านได้ยินจ้งชั้นกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อบุ๊ใหม่ บัดนี้ให้หลวงพ่อนอนข้างนอก แต่ว่าเอาบั๊กหมี่เข้าไปไว้ในเฮือน (เพราะว่าย่านหลวงพ่อบุ๊เคื่อง) พอนอนไปได้จักควาหนึ่งหลวงพ่อกะเฝ้าขึ้นอีกว่า

“นอนนอกมันคือ สิหนาว ๆ หละฮี้ เข้าไปนอนทางในคือสิอุ่นดี”

ชาวบ้านกะเลยได้จัดที่นอนให้หลวงพ่อบุ๊ใหม่ กลับไปกลับมาอยู่จ้งชั้นเรื่อย ๆ จนชาวบ้านเลยพากันคิดว่า “บ๊ะ” ฮี้แม่หลวงพ่อบุ๊เพิ่นสิอยากนอนกับบั๊กหมี่ลองจัดให้เพิ่นนอนกับบั๊กหมี่เบ็งก่อนนา”

คิดได้จ้งชั้นแล้วกะเลยจัดที่นอนให้หลวงพ่อบุ๊ใหม่ โดยให้เพิ่นนอนนอก แล้วกะเอาบั๊กหมี่ไว้ข้างนอก พอเฮ็ดจ้งชั้นแล้วชาวบ้านกะไปได้ยินเสียงหลวงพ่อบุ๊จ่มอีกเลย

พอทุกคนนอนหลับ หลวงพ่อกะลุกขึ้น จัดการกินบั๊กหมี่หน่วยนั้นทันที กินไป กินไป กินเทิงหลัก เเทิงบั้ง ปะเหลื่อแม่แต่อย่างเดียว พอเพิ่นกินอ้อมแล้วกะเลยกลับไปนอน นอกได้จักควา กะปวดท้องปวดท้องแสบแต่บู้สิไปใส เอาไปเอามาปวดหลาย ๆ เข้าหลวงพ่อบุ๊ตอบได้กะเลยเข้าไปชี้ใส่หม้อหนึ่งในครัว ชี้ใส่หม้อหนึ่งจนเต็มแล้วกะยังบู้สุด เพิ่นกะเลยชี้ใส่หม้ออู่แอ่งน้ำอู่แอ่งน้ำกะเต็ม เพิ่นกะเลยไปชี้ใส่ครก ชี้ใส่ขาม ชี้ใส่เฮือน ชี้ใส่ขานเต็มไปหมด แต่กะยังบู้ทันได้สุดอยู่ หลวงพ่อกะเลยป้อมผ้าจิวรัดเข้าไปในกัน แล้วหลวงพ่อกะป็นขึ้นป็นอยู่เทิงชื้อ

ตื่นเช้า ลูกสาวเจ้าของบ้านตื่นขึ้นกำลังว่าสิไปนึ่งข้าว กะเหลียวเห็นชื้อเต็มเฮือนไปหมด จับอ้อยฮ้างขึ้นกะมีแต่ชื้อ พอตีเพิ่นกะเลยไปเห็นผ้าสิเหลื่อ ๆ ปลิวอยู่เทิงชื้อ เพิ่นบู้ว่าผ้าอ้อยฮ้าง กะเลยสิไปดึงเอามาเช็ดมือ พอดึงผ้าออกชื้อหลวงพ่อกะไหลจากลงมาอย่างแสบถึกหน้าตา เลื้อยผ้านางอันนั้นเหมิดหลวงพ่อบุ๊เห็นท่าบู้ดีกะเลยโดนชื้อ โดนเฮือน ฟ้าวแล่นกลับวัดอย่างรวดเร็ว จากมือนั้นมาชาวบ้านกะบู้ได้เห็นหน้าหลวงพ่อบุ๊องค์นั้นอีกเลย

52. นิทานเรื่องหลวงพ่อบั๊กหมี่ เป็นนิทานประเภทใด (ความเข้าใจ)

ก. นิทานศาสนา

ข. นิทานอธิบายเหตุ

ค. นิทานมุขตลก

ง. นิทานชีวิต

53. คุณลักษณะใดที่ทำให้ตำนานแตกต่างไปจากนิทาน (ความเข้าใจ)

ก. ตัวละครเป็นกษัตริย์

ข. มีสถานที่ปรากฏจริง

ค. เป็นเรื่องราวสมมุติ

ง. มีมูลเหตุให้เชื่อว่าเป็นจริง

54. “เรื่องเล่าที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลในท้องถิ่น ขนาดของเรื่องไม่แน่นอน เรื่องราวมักแปลกพิสดาร ซึ่งเชื่อว่าเคยเกิดขึ้นแล้วจริง ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ตัวละครและสถานที่บ่งไว้ชัดเจน อาจเป็น เรื่องของบุคคลในประวัติศาสตร์ หรือคนสำคัญของเมือง ตัวละครอาจเป็น มนุษย์ เทวดา สัตว์ หรือผีบางนางไม้” จากคุณลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะของนิทานประเภทใด (ความเข้าใจ)

ก. ประจำถิ่น

ข. อธิบายเหตุ

ค. ชีวิต

ง. เทวปกรณ

55. “นิทานขนาดยาวที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของวิเศษอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ตัวละครมักเป็นกษัตริย์ เจ้าชาย เจ้าหญิง ตัวร้ายมักเป็นยักษ์ ความมหัศจรรย์ที่พบได้แก่ การเหาะเหินเดินอากาศ การแปลงกาย การสาป การชุบชีวิต ของวิเศษ การเนรมิต” เป็นลักษณะของนิทานประเภทใด (ความเข้าใจ)

ก. เทวปกรณ

ข. เทพนิยาย

ค. ชีวิต

ง. ศาสนา

อ่านนิทานเรื่อง ปู่สังกะสี ย่าสังกะสี นี้แล้วตอบคำถามข้อ 56

ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าเผื่อนกะเทศน์ให้อรรถ 500 องค์ฟังว่า โดนมาแล้ว ... โดน... จน จำสืบได้ โลกของเขายังบ่มีอิหยังเกิดขึ้น มีแต่ความว่างเปล่า บ่มีเทวดา บ่มีพระพุทธเจ้า คน สัตว์ นรก สวรรค์ ดิน น้ำ พระอาทิตย์ ดวงจันทร์ มีแต่อากาศเท่านั้น จากนั้นกะเกิดพระธรรมขึ้นมาก่อน กะมี ลมพัดให้เกิดน้ำ หนอง แผ่นดิน ให้เกิดหินเกิดดิน มีต้นไม้หน้อย ๆ ถ่อเทียนเกิดเป็นทวีปทั้งสี่ เกิดบัวหลวง ขนาดใหญ่ ภายในดอกบัวมีพระพุทธเจ้านามว่าปฐมมา พระองค์บริกรรมพระธรรมวินัย เข้าญาณชั้นต่าง ๆ ย่อนอำนาจกะบันดาลให้เหงื่อไหลเป็นคราบทั่วตนโตเผื่อนกะสีเอาโคลนผสมกับน้ำปั้นเป็นผู้ชายแล้วกะวาง คร่ำไว้ ชื่อปู่สังกะสีแล้วปั้นแม่หญิงวางหงายไว้ ชื่อย่าสังกะสีให้เป็นมนุษย์คู่ต่าอด ทั้งคู่กะกินอาหารทิพย์ อิ่มทิพย์ บ่มีตั้นหาราคะ อยู่กันอย่างชื้อ ๆ บ่ได้เป็นผัวเมียกัน ต่อมาเผื่อนเห็นต้นข้าว พอมันสุกมันกะหอม เผื่อนกะพากันไปกินพระพุทธเจ้ากะเลยมดให้อาหารทิพย์ พอกินข้าวแล้วเกิดตั้นหาราคะ มีลูก 8 คน บ่ได้ อิ่มทิพย์คือแต่เก่า พากันเฮ็ดนา ปลุกพืช พระปฐมมา เผื่อนกะส่งสัตว์ 8 โตมาให้เป็นหมูลูกน้อยนั้น กะมี ครุฑ แมว ราชสีห์ เสือโคร่ง นาค หนู ช้าง จัว ให้เป็นที่เผื่องของคนพวกนี้ว่านั่นเถาะ ตั้งแต่นั้นมา กะเลยมมีความเชื่อว่า สัตว์หมุ่นนี้เป็นตัวเผื่องดวงชาตาอายุในแต่ละรอบปี เพราะสัตว์พวกนี้เทวดาเผื่อนใช้ เป็นพาหนะ เอ็นว่าโตเสวยดวงชาตา

56. จากเรื่อง “ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี” จัดเป็นนิทานประเภทใด (ความเข้าใจ)

ก. เทวปกรณัม	ข. เทพนิยาย
ค. ศาสนา	ง. ชีวิต

57. ความสำคัญในการผูกเรื่องของนิทาน เรียกว่าอะไร (ความเข้าใจ)

ก. คำนิยม	ข. พุทธิกรรม
ค. ข้อคิด	ง. แนวคิด

อ่านนิทานต่อไปนี้แล้วตอบคำถามข้อ 58

แต่โดนพุน ก่อนพระพุทธเจ้าสิ้นชีพาน เฝื่อนกะได้เสด็จมาแควม ๗ หนองคันแทเสื่อน้ำ (ปัจจุบันคือ เวียงจันทน์) แล้วล่องผ่านมายังเมืองต่าง ๆ ที่อยู่สองริมโขง เฝื่อนกะเข้ามาเมืองศรีโคตรบูร (ปัจจุบันเป็นเมืองนครพนม) แล้วจากนั้นกะไปทางใต้ พักอยู่ดอยภูคำพร้าว เดียวนี้กะเป็นพระธาตุพนมเด้ พญาศรีโคตรบูร เฝื่อนกะมาถวายข้าวของแก่พระพุทธเจ้า ๗ กะเลยทำนายว่า พญานี้สืได้ไปเกิดอยู่เมียงร้อยเอ็ด ประดูในชาติหน้าพุน จากนั้นกะได้เสด็จไปเมืองหนองหาน เดียวนี้กะคือเมืองสกล แล้วเฝื่อนกะเ็นพระมหากัสปะ ว่าถ้าตายไปแล้วกะให้เอากระดูกหน้าเอิก มาไว้บ่อนี้หน้าหลังจากพระพุทธเจ้าตายไป 8 ปี กะได้เอาพระธาตุมา เจ้าเมืองทั้งหลายกะพากันออกมาต้อนรับ มีการให้สร้างเจดีย์แข่งกันขึ้นตัว ผู้ชายแข่งกับแม่ญิง พวกแม่ญิงกะเอามารยาหล่อสร้างพระธาตุแล้วก่อนชื่อว่า นารายณ์เจงเวง พวกผู้ชายสร้างธาตุแล้วกะชื่อว่าภูเพ็ก พญานันทเสน เฝื่อนกะมาขอยสร้างก่ออุบใส่อุรังคธาตุ เดียวนี้กะคือธาตุพนม

ฝ่ายพญาศรีโคตรบูรที่ตายไปแล้วกะไปเกิดเป็นลูกเจ้าเมืองสาเกตุ ชื่อว่า สุริยกุมาร เดียวนี้เมืองสาเกตุเป็นเมืองร้อยเอ็ดเด้ แล้วกะเมืองสารคามเฮานี้แต่ก่อน กะเคยเป็นเมืองที่ขึ้นกับร้อยเอ็ด ยังปได้แยกออกมา

เจ้าเมืองสาเกตุนี้กะชื่อว่า ศรีอมรนี ไปเที่ยวเล่นกับพญาโยธิกา หมู่เสี่ยวเมืองกุนทะ สหายชักหลายกะให้ครองเมืองนำกัน แล้วกะเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นศรีโยธยา เอาชื่อมารวมกัน ฝ่ายสุริยกุมารกะใหญ่ขึ้นอายุ 16 ปี พ่อกะเลยยกเมืองสาเกตุให้ครอง พญาเสี่ยวทั้งสองกะไป เทียวตีเอาบ้านเมืองได้มา 101 เมือง เอามาให้อยู่ในอำนาจของสุริยกุมาร เมืองสาเกตุจึงได้ชื่อว่า เมืองร้อยเอ็ดประดู สุริยกุมาร กะได้ทำนุบำรุงศาสนา จนได้นามว่า “พระสุริยวงศาธรรมิกราชาธิราช” (อุรังคนิทาน)

58. จากเรื่อง อุรังคนิทาน ใช้แนวการผูกเรื่องแบบใด (วิเคราะห์)

ก. การนับถือพุทธศาสนา	ข. ศีลธรรม
ค. นักบวช	ง. บุญบารมี

59. สาเหตุสำคัญที่ทำให้การถ่ายทอดนิทานเปลี่ยนไปจากอดีตคือข้อใด (วิเคราะห์)

ก. วิถีชีวิต

ข. ค่านิยม

ค. ความเชื่อ

ง. เทคโนโลยี

60. หากนักเรียนจะนำเสนอนิทานพื้นบ้านที่น่าสนใจและแพร่หลายมากที่สุด นักเรียนคิดว่าควรจัดในลักษณะใด (สังเคราะห์)

ก. จัดเทปจำหน่าย

ข. ทำสมุดภาพประกอบนิทาน

ค. ทำละครโทรทัศน์

ง. โครงการเล่านิทานประกอบการแสดง

เฉลยแบบทดสอบ

1.	ง	21.	ข	41.	ค
2.	ข	22.	ค	42.	ก
3.	ก	23.	ง	43.	ค
4.	ค	24.	ค	44.	ง
5.	ง	25.	ข	45.	ค
6.	ค	26.	ก	46.	ข
7.	ข	27.	ค	47.	ข
8.	ค	28.	ค	48.	ง
9.	ง	29.	ก	49.	ง
10.	ค	30.	ง	50.	ง
11.	ค	31.	ข	51.	ค
12.	ก	32.	ก	52.	ค
13.	ข	33.	ก	53.	ง
14.	ค	34.	ค	54.	ก
15.	ข	35.	ก	55.	ข
16.	ข	36.	ข	56.	ก
17.	ข	37.	ง	57.	ง
18.	ง	38.	ง	58.	ก
19.	ก	39.	ก	59.	ก
20.	ง	40.	ค	60.	ค

ตารางที่ 15 ค่าความยากง่าย (p) และค่าอำนาจจำแนก (r) ของข้อสอบวัดผลสัมฤทธิ์

รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

ข้อ คำถามที่	p	r	ข้อ คำถามที่	p	r	ข้อ คำถามที่	p	r
1	.54	.61	21	.60	.54	41.	.38	.31
2	.24	.38	22	.58	.69	42	.46	.54
3	.72	.61	23	.68	.46	43	.46	.46
4	.54	.69	24	.64	.69	44	.48	.76
5	.74	.46	25	.70	.46	45	.54	.31
6	.70	.84	26	.30	.31	46	.54	.38
7	.64	.61	27	.64	.61	47	.52	.54
8	.66	.46	28	.66	.85	48	.38	.85
9	.44	.38	29	.64	.85	49	.36	.54
10	.32	.39	30	.60	.31	50	.50	.54
11	.48	.46	31	.66	.46	51	.66	.54
12	.74	.61	32	.64	.46	52	.74	.54
13	.30	.38	33	.72	.46	53	.52	.38
14	.44	.61	34	.72	.46	54	.64	.77
15	.56	.61	35	.80	.38	55	.70	.38
16	.70	.61	36	.62	.54	56	.44	.85
17	.70	.54	37	.26	.38	57	.34	.77
18	.50	.61	38	.44	.61	58	.36	.77
19	.40	.46	39	.72	.77	59	.72	.69
20	.68	.54	40	.62	.61	60	.48	.77

แบบประเมินเจตคติ
รายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน

คำชี้แจงในการตอบแบบประเมิน

1. แบบประเมินฉบับนี้มีจำนวน 40 ข้อ
2. แบบประเมินแต่ละข้อมีช่องให้นักเรียนเลือกตอบจำนวน 5 ช่อง คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด ให้นักเรียนทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องใดช่องหนึ่งที่ตรงกับระดับความคิดเห็นของนักเรียน
3. การเลือกตอบแต่ละข้อนักเรียนสามารถทำเครื่องหมาย ✓ ได้เพียงข้อละเครื่องหมายเดียว
4. แบบประเมินเจตคติชุดนี้ต้องการประเมินความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเรียนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ตลอด 1 ภาคเรียน ข้อคำถามแต่ละข้อไม่มีคำตอบถูกหรือผิด แต่ต้องการให้นักเรียนแสดงความรู้และความคิดเห็นที่แท้จริงของนักเรียน ซึ่งจะไม่มีผลกระทบต่อนักเรียนหรือระดับผลการเรียนของนักเรียนแต่ประการใด

ตัวอย่าง

ข้อที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1.	นักเรียนชอบฟังนิทานพื้นบ้าน	✓				

คำอธิบาย นักเรียนเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องดังกล่าว หมายความว่า นักเรียนชอบฟังนิทานพื้นบ้านมากที่สุด

ข้อที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1.	วิชาท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าเรียน					
2	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา					
3	การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้นักเรียนเข้าใจสำนวน และคำศัพท์ภาษาถิ่น					
4	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้นักเรียนทราบและเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของคนในท้องถิ่น					
5	การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นเรื่องไร้สาระ					
6	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ล้าสมัย					
7	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่น่าสนใจ					
8	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านสอนให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่าง ๆ ให้กว้างขึ้น					
9	นักเรียนได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นจากรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน					
10	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นวิชาที่ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย					
11	การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนรู้จักมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล					
12	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้นักเรียนรู้จักสังเกต รู้จักคิด และวิเคราะห์					

ข้อที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
13	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นวิชาที่ไม่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์					
14	วิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน เป็นวิชาที่ส่งเสริมความสามารถของนักเรียน					
15	การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้ นักเรียนได้รับรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ					
16	เนื้อหา นิทานพื้นบ้านที่ครูกำหนดให้เรียน มีความเหมาะสม					
17	จำนวน นิทานพื้นบ้านที่ครูกำหนดให้เรียน มากเกินไป					
18	นิทานพื้นบ้านแต่ละเรื่องน่าสนใจ					
19	นิทานพื้นบ้านไร้สาระ					
20	นิทานพื้นบ้านแฝงไปด้วยความรู้ด้านต่าง ๆ					
21	นิทานพื้นบ้านให้ข้อคิดและคติสอนใจ					
22	นิทานพื้นบ้านที่ครูนำมาสอนให้ทั้งความบันเทิง และสาระต่าง ๆ					
23	กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบการเรียน การสอนเหมาะสมกับเวลาที่กำหนด					
24	ควรลดกิจกรรมที่ให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียน ให้น้อยลง					
25	กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในคาบเรียน มีความเหมาะสม					
26	กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติใน แต่ละบทเรียนมีประโยชน์					

ข้อที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
27	กิจกรรมที่ครูให้นักเรียนปฏิบัติในแต่ละบทเรียนน่าสนใจ					
28	ควรนำนิทานที่เขียนด้วยภาษาถิ่นมาให้นักเรียนอ่าน					
29	ภาษาที่ใช้ในการเขียนนิทานควรเป็นภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด					
30	การใช้ภาษาถิ่นในการเขียนนิทานทำให้นักเรียนอ่านนิทานอย่างสนุกสนานและมีรสชาติ					
31	ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้านไม่เหมาะสม					
32	ภาษาที่ใช้ในนิทานพื้นบ้านควรเป็นภาษากลางมากกว่าภาษาถิ่น					
33	นิทานพื้นบ้านทำให้นักเรียนรักความเป็นไทย					
34	นักเรียนมีความสนุกสนานที่ได้เรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน					
35	นักเรียนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน					
36	นักเรียนชอบนิทานและต้องการอ่านนิทานเพิ่มขึ้น					
37	ภาษาถิ่นเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์					
38	การเรียนวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ทำให้นักเรียนเกิดความรักและความภูมิใจในท้องถิ่นของตน					
39	นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้จากวิชานี้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน					
40	นิทานพื้นบ้านเป็นมรดกท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้แพร่หลาย					

ภาคผนวก ค
พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลาง ฉบับชั้นเรียน

**พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลาง
ฉบับชั้นเรียน**

เรียบเรียงโดย

นางอัญชลี เตชะโกมล

คำนำ

พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน-ภาษากลาง ฉบับชั้นเรียนที่เรียบเรียงขึ้นนี้จัดได้ว่าเป็นพจนานุกรมฉบับเฉพาะกิจ เนื่องจากผู้เรียบเรียงเห็นว่าในห้องถิ่นหรือโรงเรียนต่าง ๆ ครูอาจไม่สะดวกในการจัดหาพจนานุกรมมาให้นักเรียนใช้ค้นคว้าในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นการเรียบเรียงพจนานุกรมฉบับนี้จึงเป็นการอำนวยความสะดวกให้ครูและนักเรียนเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของการเรียบเรียงพจนานุกรมฉบับนี้มีอยู่บ้าง เนื่องจากคำศัพท์ที่คัดเลือกมาไว้ในพจนานุกรม เป็นคำศัพท์ที่คัดเลือกจากนิทานพื้นบ้านมหาสารคามจำนวน 80 เรื่อง และคัดเลือกเฉพาะคำศัพท์ที่เห็นว่านักเรียนอาจไม่เข้าใจ ส่วนคำศัพท์ที่ง่ายและใช้ในชีวิตประจำวันบางคำเห็นว่าเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปจึงไม่นำมาบรรจุไว้

อนึ่งพจนานุกรมฉบับนี้จำเป็นต้องใช้ในแผนการสอนที่ 3 เรื่อง ภาษาและคำศัพท์อีสานโบราณ เป็นอย่างมาก ส่วนในแผนการสอนอื่น ๆ อาจไม่ต้องใช้ เนื่องจากเนื้อหาบทเรียนได้มีการอธิบายศัพท์ภาษาถิ่นไว้แล้ว หากครูต้องการให้นักเรียนค้นคว้าอาจจัดวางไว้ในศูนย์สื่อหรือชั้นเรียนมุมใดมุมหนึ่ง เพื่อให้ นักเรียนได้ค้นคว้านอกเวลาเรียนก็อาจจะเกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น

อัญชลี เตชะโกมล

สารบัญ

พยัญชนะ	หน้า
ก	1
ข	2
ค	4
ง	4
จ	4
ช	6
ด	7
ต	7
ถ	9
น	9
บ	9
ป	10
ผ	11
พ	11
ม	12
ย	12
ล	13
ส	13
ว	14
ห	14
อ	16
ฮ	16

คำชี้แจง

การเรียงลำดับ

ก. การเรียงลำดับคำ

1. การเรียงอักษรในสารบัญจะเรียงตามอักษรภาษาถิ่นที่ใช้ในการออกเสียงจะไม่ครบตามพยัญชนะของภาษาภาคกลาง

2. ตัวพยัญชนะลำดับไว้ตามตัวอักษร คือ ก ข ค จนถึง ฮ โดยการเขียนคำจะเขียนตามการออกเสียงที่ใกล้เคียงเสียงในภาษาอีสานมากที่สุด เช่น “ข้าว” ในภาษากลางจะเขียนเป็น “เช่า” ในภาษาอีสาน

3. สระจะลำดับไว้ตามรูปดังนี้ ะ ั ำ ิ ี ื ึ ุ ู เ แ โ ไ
รูปสระที่ประสมกันหลายรูป จะจัดเรียงลำดับรูปสระที่อยู่ก่อน และหลังตามลำดับข้างต้น ตามตัวอย่างต่อไปนี้

ะ	เ	เ (เสื่อ)
ั (อัน)	เ	เ ะ
ัะ (ผัวะ)	เ-	แ-
-า	เ-ะ (เตะ)	แ-ะ
-ำ	เ-ำ (เขา)	โ
ิ	เ-ะ (เงาะ)	โ-ะ
ี	เ (เดิน)	โ
ื	เ (เสียว)	โ
ึ	เ ะ (เตียะ)	

สำหรับ อ ว ย นับลำดับอยู่ในพยัญชนะเสมอ

4. การเรียงลำดับคำ จะลำดับตามพยัญชนะก่อน แล้วจึงลำดับตามรูปสระ คำที่ไม่มีสระปรากฏอยู่เป็นรูปสระจะอยู่หน้า เช่น กก จะอยู่หน้า กะ หรือ ขน อยู่หน้า ขะ

คำที่มี กิ (ไม้ไต่คู้) จะอยู่ลำดับก่อนวรรณยุกต์ เช่น เก็ง เก่ง เก้ง และ ก
ก็ กก กัก

ข. การบอกคำอ่าน

1. การบอกคำอ่านจะบอกไว้เฉพาะคำควบกล้ำ ที่อ่านยากหลายพยางค์ ซึ่งส่วนใหญ่ในภาษาอีสานไม่ค่อยปรากฏหากมีคำยากจะใช้ [] กำกับคำอ่าน เช่น เพลา [เพ-ลา]
2. เครื่องหมายมหัพภาค (.) และ ตัวเระ (.) ใช้ในกรณีดังต่อไปนี้
 - 2.1 หลังอักษรย่อ เช่น ก. หมายถึง กรिया
 - 2.2 ให้อ่านเสียงควบกล้ำ เช่น เพลา อ่าน [เพลา]
3. เครื่องหมายวงเล็บหลังคำศัพท์ () บอกการออกเสียงที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากบางคำไม่สามารถเขียนให้ตรงตามเสียงที่แท้จริงได้ หรือบางท้องถิ่นออกเสียงต่างกัน

บัญชีอักษรย่อชนิดของคำ

1. อักษรย่อหน้าบทนิยาม บอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ คือ

(ก.)	=	กรिया
(น.)	=	นาม
(ว.)	=	วิเศษณ์
(สัน.)	=	สันธาน
(อุ.)	=	อุทาน
(ส.)	=	สรรพนาม
(บุ.)	=	บุพบท
2. อักษรย่อถัดจากชนิดของคำ บอกลักษณะของคำ เช่น

โบ.	=	โบราณ
ส.	=	สำนวน

ขอบเขต

คำที่คัดมาบรรจุในพจนานุกรมนี้ เป็นคำศัพท์ภาษาอีสานที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจำนวน 80 เรื่อง ที่เห็นว่านักเรียนอาจไม่เข้าใจ

- 1 -

ก

ก่น	(ก.) ชูด ทำให้เป็นหลุม เช่น ก่นสร้าง = ชูดบ่อ บางที่ใช้ ชูดก่น
กวย	(ก.) ไกว เช่น ไกวอยู่ = ไกวเปล (น.) ภาชนะช่วยบรรจุของเหลวลงใน ภาชนะที่มีปากแคบ = กรวย
กะดัน	(น.) ท้ายทอย บางที่เรียกกำดัน
กะชากะลือ	(ก.) เล้าลือ
กะชุม	(น.) นกชนิดหนึ่ง = นกตะกรุม
กะต่า	(น.) เครื่องจักสานสำหรับใส่สิ่งของ = ตะกร้า มีหลายชนิด เช่น กะต๋าววง ตะกร้าที่ใช้ไม้ไผ่ท่างวงหิ้วหรือหาบ กะต๋าวพาย ตะกร้าที่ใช้เชือกเป็น สายผูกกับหูสำหรับสะพาย กะต๋าวเป็กีเรียก กะต๋าวตาแตก ตะกร้าสาน เป็นตาห่าง ๆ ใช้ผูกคอเกวียนเป็นคัน กะต๋าวหลอด ตะกร้าชนิดเล็ก ๆ สำหรับใส่หลอดด้ายหลอดไหม
กั๊ก	(น.) สัตว์สี่เท้าจำพวกเลี้ยงคลานชนิดหนึ่ง = ตุ๊กแก, เห็ดชนิดหนึ่งมี ลักษณะคล้ายเท้าตุ๊กแกเรียกเห็ดกั๊ก กั๊ก หนุ่ยชนิดหนึ่งเรียกหนุ่ยกั๊ก
ก้า	(น.) ฝ้าย ข้าง เบื่อง ทิศ ก้ามกั๊ว
กั๊	(น.) ที่ซึ่งผูกทอผ้า (ว.) เท้าโห่ เป็นคำประกอบคำอื่น (ก.) เผา
กั๊ม	(น.) สัตว์เล็ก ๆ สีนํ้าตาล คล้ายจิ้งหรีดมีปีกบาง ๆ

-2-

- กุง (น.) ต้นไม้ชนิดหนึ่ง = ไม้พลวง พายัพเรียกต้นตึงหรือเค้าตึง
- กุด 1 (น.) ลำน้ำที่มีลักษณะยาวเหมือนห้วยหรือคลองขาดเป็นห้วง โดยที่ข้างต้นข้างปลายต้นเขินหรือตัน หรือลำน้ำหรือสายน้ำที่เคยเห็นเป็นห้วยหรือคลองมาก่อน ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงทางเดิน ตอนที่น้ำไม่เดินนี้ข้างต้นข้างปลายต้นเขิน น้ำลึกอยู่ระหว่างกลางเรียกว่า กุด
(ว.) ขาด, ต่วน ใช้สำหรับขนาดใหญ่ เช่น คนมือกุด หมายถึง คนมือต่วน
- กุด 2 (ก.) ทำให้ขาด, ตัด เช่น กุดคอ = ตัดคอ
- เก็ง (ว.) สมดุลย์, เท่าเทียม, เสมอกัน ไม่หนักไม่เบาข้างใดข้างหนึ่ง
- แก้ 1 (ว.) จัด, เฒ่า, เก่า, นาน แก้แดง (สำ.) ดุร้ายมาก (เช่น เขยที่ขาดความเคารพต่อพ่อตา แม่ยาย เป็นต้น
- แก้ 2 (ก.) ลาก, เข็น อย่างภาซิด “เฮือคาแก้งเกรียนเห็นให้เกรียนแก้บาดท่าฮอดแม่น้ำเฮือสิได้แก้เกรียน
- แก้ 3 (ว.) ใหญ่, มีอำนาจ, ชล้ง, แข็งกล้า อย่างว่า ทั้งสองข้างหิมพานต์ขงเซต เฮาหนีไปเป็นแก้ แท้เสมอตามดั่งเดียวเจ้าเอย
- แก้้น (ว.) แข็ง, ติด, คู้นเคย

ข

- ขวบ (น.) รอบระยะเวลาหนึ่ง เช่น ขวบมือ ขวบเดือน
(ก.) จวบ, ถึง

-3-

- ขวย 1 (น.) ขวยดินที่มัดหรือสัตว์ต่าง ๆ ขุดคุ้ยขึ้นมาทั้งไว้ข้างบน ในขณะที่ทำรูอยู่
อย่างว่า “ดูสามตัน อันสามขวย” ที่เกิดจากคนที่ทำขึ้นก็เรียกว่า
ขวยเหมือนกัน
- ขวย 2 (ก.) คุ้ยหรือขุดดิน เพื่อหาสัตว์อยู่ใต้ขุย เช่น ขวยจูดี้, คุ้ยหรือขุดดินเพื่อ
กันน้ำ ขวักว้า
- ช่อง 1 (น.) เครื่องจักสานสำหรับใส่ปลา บางถิ่นเรียกหมอง. ช่องลอย น.ช่องที่มี
ท่อนลอยน้ำได้
- ช่อง 2 (ก.) ดิด, เกี่ยวพัน อย่างว่า “เป็นดั่งเครือข้องคาคอพันอยู่”
- ชั๊ต (น.) ชื่อนกชนิดหนึ่ง = นกถืดทื่อ (ว.) ตระหนี่
- ชิน 1 (ก.) ชิน, ผิน, ไม่ใส่ใจ, ทุกข์ใจ ลำบากใจ, ไม่ปฏิบัติตาม
- ชิน 2 (ก.) ชัด เช่น ชินดัง คือ เอาเชือกผูกสายตะพายข้างหนึ่ง แล้วสอดไปอีก
ข้างหนึ่ง ให้รัดเฉพาะจุกว้าวควาย
- ชูล (น.) ชื่อพืชชนิดหนึ่ง ดอกเล็ก บานแล้วดูคล้ายคน มีสายห้อยลงคล้าย
เชือกผูกคอ มีกลิ่นหอม, ชื่อบังชนิดหนึ่ง เรียก บังชูล มีลักษณะเป็น
เหลี่ยมและสี่เหลี่ยม เหมือนกระเจก ห้อยอยู่ได้ใบไม้ เช่น ใบจำนำ
- เชียว (เชื้อ) 1 (น.) ชื่อพันธุ์ไม้ล้มลุก จำพวกหนึ่ง = มะเขือ มีหลายชนิด เช่น หมากเชื้อ ชื่น
หมากเชื้อเครือ หมากเชื้อท่าม้า หมากเชื้อไข่เต่า หมากเชื้อฝอย

-4-

เซีย (เชื้อ) 2 (ส.) เขา (บุรุษที่สาม), ท่าน

แซ่ (แซ่) (น.) จระแซ่, จิแซ่ กี่ว่า

ค

คิง (น.) ร่างกาย, ตัว อย่างว่า “ปวดหัวถือคิงใช้ทั้งตัว คิงก็ว่า

คุ (คุ) (ก.) ย่อเข้าลงให้ติดพื้น = คุก (น.) ภาชนะหรือถังสำหรับตักน้ำขึ้นจาก บ่อ

เค็ง (เค็ง) (ว.) ครึ่ง, กึ่ง, ส่วนหนึ่งในสอง ถ้องหรือเค็งก็ว่า

เคียด (ก.) โกรธ, เคือง อย่างว่า ใช้ควบคู่กับเคิงว่า เคิงเคียด

ง

งิด (ก.) เห็นเป็นลสิ่งอัศจรรย์, เห็นเป็นสิ่งที่น่าพิศวง หรือประหลาด งิดงี้ก็ว่า

แงก (ก.) หันหน้าอย่างเร็ว ใช้สำหรับหน้า = แงกหน้า

จ

จก 1 (น.) เครื่องมือขุดดินชนิดหนึ่งเรียก หมาจก = จอบ

จก 2 (ก.) ล้วง เช่น จกกระเป๋ = ล้วงกระเป๋

-5-

- จก 3 (น.) ชนชาติหนึ่ง ตามพงศาวดารโยนก เรียก ลาวจก (ลาวจักราช) ต้นตระกูลขุนเจือง ลำดับถึงพระยาเม็งราย ผู้สร้างนครเชียงใหม่ อพยพมาจากแคว้นจ๊กในประเทศจีน
- จวง (น.) พรรณไม้แก่นหอม จัดอยู่ในจำพวกจันทน์แดง = เทพาโร
- จ่ง (ก.) เหลือไว้ แบ่งไว้ ยับยั้งไว้
- จ่ม 1 (ก.) ท้อง, จำให้ขึ้นใจ จ่มมนต์ = ร่ายมนต์
- จ่ม 2 (ก.) บ่น, พึมพำ
- จอบ (ก.) แอบ ลอบ คอย ไปดูหรือเฝ้าเป็นครั้งคราว
- จักควา (ว.) สักครู
- จ้าย 1 (น.) ชาย, แถว, รั้ว, ราว อย่างว่า “เลาะเลียบจ้าย ขงเขต สี่ทันดอน” ด้ายก็ว่า
- จ้าย 2 (ก.) ใช้ หรือ มือ ท้ายัน, ค้ำ เช่น ยืนเอามือท้าวสะเอว ยืนค้ำจ้าย, นั่งเอามือท้าวพื้นว่า นั่งค้ำจ้าย
- จารย์ (จาน) (น.) ใช้เรียกผู้ลาสิกขาแล้วและเคยได้รับเดราภิเษกขณะบวช ถ้าได้รับเดราภิเษก 1 ครั้ง ขณะบวชเรียกสมเด็จ ลาสิกขาแล้วเรียก จารย์ ถ้าได้รับเดราภิเษก 2 ครั้ง ขณะบวชเรียกอาชญาชา (ราชาคณะ) ลาสิกขาแล้วเรียกจารย์ชา ถ้าได้รับเดราภิเษก 3 ครั้ง ขณะบวชเรียก อาชญาครู (ราชครู) ลาสิกขา แล้วเรียกจารย์ครู ถ้าได้รับเดราภิเษกตั้งแต่ 4 ครั้งขึ้นไปขณะบวชเรียก อาชญาท่าน ลาสิกขาแล้วเรียกจารย์ท่าน

-6-

- จื่อ (ก.) กำหนดไว้ในใจ = จำ
- แจ้ง 1 (น.) พรรณไม้ชนิดหนึ่ง ใบเล็กเป็นรุ่มหนา คล้ายต้นตะไคร่น้ำ = ต้นแจ้ง
- แจ้ง 2 (ก.) บอก, แสดง รู้ (ว.) สว่าง กระจ่าง แจ้งจ่างป้าง ว. สว่างจ้า
บอดตาแจ้ง = บอดตาใส
- แจ้งว (น.) อาหารจำพวกน้ำพริก
- แจ้ง (ก.) จิม, ชิม ลิ้มรส, ถ้าออกเสียงสั้นว่า “แจ้งะ”

ช

- ชอกพ้อ (ก.) คั่นพบ ชอก = คั่นหา
- ช้อง (ช้อง) 1 (น.) ผสมลอมสำหรับเสริมผมจริง, พรรณไม้ชนิดหนึ่งใช้ทำยา ของแมวกก็เรียก
- ชำ (น.) น้ำขับ, แอ่งน้ำที่เกิดจากสัตว์ เช่น วัว ควาย หรือแรตนอนแช่
- (ก.) นั้งหรือนอนแชในที่แฉะ เช่น เด็กนั้งชำเยี่ยว
- (ว.) ร้างเหยาะ ๗ เช่น ม้าแหล่นชำ = ร้างเหยาะ ๗
- ชัน (น.) เนื้อ
- ชือ (ว.) ตรง, ไม่คด, ชือ ๗ = เฉย ๗

-7-

ชุม	(น.) พวก, เหล่า (ก.) รวมตัวกัน
เซา	(น.) ที่นั่งทำเป็นคอกสำหรับเด็กเล็ก (ก.) หยุดพัก เช่น เซามีแอง = พักเหนื่อย

ด

ดอม	(บุ.) โบ. ด้วย เช่น อยู่ดอม กินดอม, กับ, โดย ส่วนมากใช้ว่า นำ
ด้ว	(ว.) สูง งาม สง่า อวบ อย่างว่า “เห็นว่าผักหมเหียน ฮิมทางอย่า ฟ้าวเหยียบย่ำเนอ บาดได้ถอดยอดขาวทวายอดด้วยังสิได้ก่ายกิน ปู้”
ดาก	(น.) ปลายลำไส้ที่ทวารหนัก, ไม่สำหรับอุดกันตะบันหรือสิ่งอื่นที่มี ลักษณะเช่นนั้น ดินดาก น. ดินสีอรุณ (แดงเรื่อ ๆ) หรือสีเหลือง อ่อนที่อยู่ในชั้นดินในดินเหนียว
จู้ (ตุ)	(ก.) หมั่น, ขยันต่อการทำงาน, ดุดัน = ขยัน
เดิน	(น.) ลาน, สนาม
โดนเดิบ	(ว.) นานพอสมควร เห่งเดิบก็ว่า

ด

ดัม	(ก.) ทำให้เดือดโดยอาศัยความร้อน ในที่นี้หมายถึง หลอกหลวง

-8-

- ด่อน (น.) เครื่องมือจับปลา คล้ายกับสื แต่ไม่มีหาง ทำไว้ตามร่องน้ำ เพื่อจับปลา ปักเสา ตีไม้คั่นคอกกันเผือก เจาะช่องสำหรับดักไข. (ก.) กัน หรือไล่ให้ไปตามต้องการ, ให้ เช่น เอาของไปด่อนเจ้านาย, รับ เช่น แล่นออกมาด่อน แล่นออกมาฮับ
- ตะพึดตะพือ (ว.) ตะบึงไป, ไม่หยุดหย่อน, ไม่เลือก เช่น ไปตะพึดตะพือ กินตะพึดตะพือ ตะพึดก็ว่า
- ตาเว็น (น.) ดวงอาทิตย์
- ต่าว 1 (ก.) กลับ เช่น ไปต่าวมา = ไปกลับมา
- ต่าว 2 (ก.) ทำครั้งที่ 2 เช่น ทำนาต่าว = ปักดำทดแทนข้าวกล้าที่ตายไป
ต่าวเข้า = ต่าข้าวครั้งที่ 2 หลังจากต่าเปลือกแล้ว
- ตำอิด (ว.) แรก, ครั้งแรก, แรกเริ่มเดิมที, ก่อน
- ต้ม (ก.) เพิ่ม, แถมให้, เพิ่มเติม
- เต้า 1 (น.) ถัน, เรียกสิ่งที่มีสัณฐานเหมือนลูกน้ำเต้า เช่น เต้าปูน
- เต้า 2 (น.) ลูกที่สืบสายโลหิตมักใช้ควบกับลูก เป็น “ลูกเต้า”
- เต้า 3 (น.) กาสำหรับใส่น้ำ เต้าคำ (น.) พระสุวรรณภิงคาร

-9-

- เต้า 4 (ก.) ไป, กลับไป อย่างว่า “ด้านม่วนถอย ถมวอน หายามดีที่ จัก เต้า”
- เต้า 5 (ก.) ประชุม รวม
- โต 1 (น.) ตน, ตัว รูปร่างของคนและสัตว์ มักพูดว่า ตนโต
- โต 2 (ส.) คำแทนชื่อผู้พูดด้วย บุรุษที่ 2 คู่กับบุรุษที่ 1 คือ เขา ; ลักษณะนาม ของสัตว์ เช่น 3 โต = 3 ตัว
- โดน (ก.) กระโจน, กระโดดจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ น้ำตกจากที่สูงเรียก น้ำโดน ไก่โดนคอน = ไก่กระโดดลงจากคอน
- ไต้ล่าง (หล่าง) (บ.) ไต้ถุนบ้าน

 ถ

- ถ่ม (ก.) ทิ้ง, ขว้างปา
- ถึก (ก.) ถุก, ต้อง, สัมผัส (ว.) ราคาต่ำ, ไม่แพง (ฮินดีว่า ฐีก)
- ถวน (น.) เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก มาจากเทียน = ไฟา, เทวดา

 น

- แนม (ก.) มองตาม, สอดส่อง, คอยดู, มอง

 บ

- บก 1 (น.) พรรณไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งเรียกหมากบก = กระบก, จะบก

-10-

บก 2	(ก.) งวด, แห่ง, ลดลง
ป่อน	(น.) แห่ง, ที่, ที่นอน เช่น ป่อนนอน = ที่นอน
บั๊กหมี	(น.) ชนุน
บาคาน	(น.) โบ. เรียกบาคราญ “บา” ใช้ประกอบนำหน้าชื่อตัวเอกชายในเรื่อง เช่น บาบ่าวขลุ (ส.) โบ. ใช้แทนชื่อ ตัวเอกชาย โดยใช้โดด ๆ ว่า “บา”, ใช้ประกอบหน้าคำอื่น ๆ เช่น บาคราญ บาบ่าว บานุญ บาบ่าวท้าว เป็นต้น
บาย	(ก.) จับ, หยิบ, ฉวย, ต้อง

ป

ปลาช่อ	(น.) ปลาช่อน
ปลาเชิง	(น.) ปลาหมอ
ปิ่น	(ก.) แบ่งให้
ปางปู่ปางปู่	(ว.) ส. นานมาแล้วตั้งแต่บรรพบุรุษ
ป่า (ปะ)	(ก.) หย่าร้าง, ละทิ้ง
เปียกมอดยอด	(อุ.) ส. เปียกปอน
ไปหัวไปทีบ	(ว.) ส. ทุกแห่ง, ไม่เลือก หัวทีบก็ว่า

-11-

ผ

ผักตบ (น.) ประตู่ บางทีใช้ ผักกะตบ

ผ่น (ส.) ก็ (น.) แปลง, แห่ง เช่น นา 2 ผ่น = นา 2 แปลง

พ

พญา (น.) ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นหัวหน้า, เจ้าแผ่นดิน

พ้อ (พ้อ) 1 (ก.) พบ

พ้อ (พ้อ) 2 (น.) ชายผู้ให้กำเนิด

พ้อเผ่า (พ้อเถ่า) (น.) พ้อของเสีย = พ้อตา

พื้ (พื้) (ก.) แสร้งทำ

พื้ (พื้) (ส.) นี

พุ่น (ส.) โน่น

เพลา 1 [เพล่า] (น.) แขน (สำหรับสวมสิ่งที่ห่มนได้) เช่น เปลาเกวียน

เพลา 2 [เพ-ลา] (น.) ตัก, ขา ; กาล, คราว, ทน

เพี้ย (น.) ตำแหน่งขุนนางประเทศลาว เช่น เพี้ยชาเนตร, เพี้ยชานนท์ เป็นต้น

-12-

ม	
มอดไฟ	ดับไฟ
มาน 1	(น.) โรคที่ทำให้ท้องโต มีหลายชนิด เช่น มานหิน, มานน้ำ เป็นต้น
มาน 2	(ก.) อาการที่คน สัตว์ มีครรภ์ หรือพืชที่กำลังจะออกรวง เช่น แม่มาน = หญิงที่กำลังตั้งครรภ์
มาน 3	(น.) ดวงใจ
ม่าย (หม่าย)	(ก.) ซ้ำเลื่องดู
เมื่อ	(ก.) ไป, กลับ เช่น เมื่อบ้าน = กลับบ้าน

ย	
ยาม	(ก.) เยี่ยมเยือน
ยามแลง	(ว.) เวลาเย็น
แยง	(ก.) แลดู, ส่อง เช่น แยงแว่น = ส่องกระจก
ย่าน (ย่าน)	(ก.) รู้สึก หวาดสะดุ้งต่อภัย = กลัว
ยาย	(ก.) วางเรียงราย กระจัดกระจาย
ยี่งั่ว	(ก.) ยี่งั่ว

-13-

 ล

ลงหิน	(ก.) ออกเงินเป็นทุนเพื่อหาทำไร
ล่าม	(ก.) ผูกไว้ด้วยเชือกไม่ให้ไป
ลาว	(ส.) บุรุษที่ 3 = ท่าน เช่น ลาวไปไส = ท่านไปไหน (น.) ชื่อประเทศ คือ ลาว
ลูน	(ว.) ภายหลัง
เลา	(ส.) ดุที่ “ลาว” บางครั้งออกเสียงเป็น “เลา”
เล็ก	(ว.) ลึก

 ส

สวบ	(ก.) จับ, กัด เช่น สุนัขสวบขา = สุนัขขบขา
ส่วย (ส่วย)	(ก.) ทำให้เรียว. แหลม (ว.) เรียว จวนจะสิ้นสุด
ส่อ	(ก.) ช่างฟุ้ง, พูดเป็นเลศนัย สับสอก็ว่า
สับ	(ก.) จิก เขก เช่น สับหัว = เขกหัว
สับสอ	(ว.) ช่างฟุ้ง
ส่าง (ส้าง)	(น.) บ่อ

-14-

สำน้ำ	(ก.) วิตน้ำ วิตปลา = สาปลา
สัว 1	(น.) เครื่องมือสำหรับช่างใช้ตอก เจาะ สลัก ปรู ดุน ทำด้วยเหล็ก
สัว 2 (สัว)	(น.) สืออย่างหนึ่ง อย่างสืหัวเปิดตัวผู้ = สืเขียวแก่
สีก	(ก.) ลาลิกขา
สุน	(ก.) สิง ฝิสุน (ฝิเข้าสิง) ; ตกกล้าโดยไม่ต้องแซ่ขาว ในที่นี้หมายถึง โมโห
เส้น	(ก.) ร่อนลง, เทียวเตร็ดเตร่
เสียง	(ก.) ทดลองทำ ในที่นี้หมายถึงซ่อน
เสียว	(น.) เพื่อนรัก เพื่อนเกลอ เป็นกันได้ด้วยความจริงใจ และทำพิธีปฏิญาณ ต่อกันด้วยการผูกข้อมือ
แส่ว	(ก.) ถลา ร่อนลงต่ำ
ว	
เวียก	(น.) งาน
ห	
หลก	(ก.) ดึงขึ้นให้หลุด = ถอน เช่น ถอนกล้าว่า “หลกกกล้า”
หยา	(ว.) ระคาย, ขรุขระ, ไม่เรียบ = สาก

-15-

หยุย	(น.) เรียกชื่อหมาที่มีขนปกปุยตามตัวว่า หมาหยุย
ห้อง	(น.) ลำน้ำเล็ก ๆ รอยลึกยาว, ร่อง, ทางน้ำเดิน
หอน (ห่อน)	(ว.) ไซ้, ไม่, ป, หาก
หย้า	(ก.) เคี้ยว
หม่อง	(ส.) ที่, แห่ง
หมากอื้อ	(น.) ฟักทอง
หมาน	(ว.) โชคดี
หม่ายสาว (ม่ายสาว)	(ก.) เดินผ่านไปพร้อมกับข้าเลื่อง = เดินกรีดกราย
หلابจื่อ	(ว.) เช็ดหلاب
หลูโตน	(ว.) สงสาร บางถิ่นออกเสียงเป็น อีโตน, ลิโตน, เหลือโตน
เหล่น	(ก.) เล่น ในที่นี้หมายถึง การเกี้ยวสาว
หั่วดวน	(ก.) หัวคะมำ
เหี้ย	(ก.) ทก, กระฉอก

-16-

 อ

ออกฮ้อน	(ว.) ปวดแสบปวดร้อน
อุกอั้ง	(ว.) กัดกลุ้มใจ
อุดเฮ้า	(ว.) อบอวล, ร้อน เช่น หอมอุดเฮ้า = หอมอบอวล อบเฮ้า ก็เรียก
อันซุย	(ก.) ขุดคุ้ยดินเป็นขวย ดูที่ ขวย ประกอบ
อีเก็ง	(น.) ดวงจันทร์
อ๊	(ก.) ประดับตกแต่ง เช่น เอ้บั้งไฟ
อีด	(ก.) ขาดแคลน
อู่	(น.) เปล, ที่อยู่, ที่เกิด ที่สำหรับเก็บเรือ
แอ่ว	(ก.) วอนขอ, อ้อน, พร่ำขอร้อง, วิงวอน

 ฮ

ฮอง	(ก.) รong, รืบ, ประจำ ถัดกันลงมา
ฮอด	(ก.) ถึง, รอด เช่น ไปปฮอด = ไปไม่ถึง
ฮัง 1	(น.) ชื่อพรรณไม้ยืนต้น ขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง = ไม้งิ้ว

-17-

- ฮัง 2 (น.) สิ่งซึ่งพวกสัตว์จำพวกนกและแมลงทำขึ้น เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย = รัง
- ฮ่าน (ฮ่าน) (น.) ที่ที่ปลูกยกพื้นขึ้น, ที่ที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บสิ่งของหรือให้พืชเกาะเลื้อย =
ร้าน
- ฮาง (น.) ไม้ชุดเป็นร่องใส่อาหารสัตว์, ข้าวที่เก็บเกี่ยวยังไม่แก่จัด, ชื่อเงิน
ตรา
- ฮาม (ก.) ซ้ำม, เลยไป, เว้น
(ว.) ใหญ่, เชื่อง, เทื่อ
- ฮู่เหมื่อ (ก.) รู้สึกตัว, รู้ตัว ฮู่เหมื่อคิงก็ว่า
- เฮียม (ส.) สรรพนามบุรุษที่ 1 สำหรับผู้ชายพูดกับผู้หญิงที่รัก = เรียม
- โฮง (น.) บ้านเรือนเจ้านาย ตั้งแต่ชั้นเจ้าเมืองขึ้นไป, ที่อยู่ของข้างตัน, ม้าตัน
ราชมณเทียร, พระที่นั่ง
- โฮม (ก.) รวมกัน, เข้าด้วยกัน ตีกลองโฮม = โหมโรง

บรรณานุกรม

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ :

อรุณการพิมพ์, 2534.

พระมหาวีรวงศ์. (ติสุสมทาเถระ), สมเด็จ. พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง. กรุงเทพฯ :

ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

ภาคผนวก ง

การคัดเลือกนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม

การคัดเลือกนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคามที่นำมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมจากเอกสารงานวิจัย ซึ่งมีผู้รวบรวมไว้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีแหล่งข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์นิทานอีสานจากสามหมู่บ้าน ของจรรุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ พ.ศ. 2532 จำนวน 27 เรื่อง
2. นิทานพื้นบ้านอีสาน ของกองโบราณคดี กรมศิลปากร พ.ศ. 2531 จำนวน 7 เรื่อง
3. นิทานพื้นบ้านจากตำบลแคน ของกิตติศักดิ์ ทารดี ภาคนิพนธ์รายวิชาภาษาไทย ไทย 621 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พ.ศ. 2538 จำนวน 8 เรื่อง
4. ท 031 นิทานพื้นบ้าน เอกสารการสอนของ พรทิพย์ ชังธาดา ม.ป.ป. จำนวน 12 เรื่อง
5. นิทานพื้นบ้านจากจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง พ.ศ. 2539 จำนวน 26 เรื่อง

จากการรวบรวมนิทานพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยรวบรวมเป็นคลังนิทานได้จำนวน 355 เรื่อง คัดเลือกนิทานที่มีเนื้อหาซ้ำซ้อน เหลือ จำนวน 133 เรื่อง และได้นำมาคัดเลือกเหลือจำนวน 80 เรื่อง ซึ่งการคัดเลือกผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเลือกให้สอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชา ตามรายละเอียดในตารางการวิเคราะห์นิทานที่ 15 และ 16 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 16 ผลการวิเคราะห์นิทานที่ได้รับคัดเลือกเป็นสื่อการเรียนการสอน

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
ก. นิทาน เทพปกรณัม						
1. พญาคันคาก กับพญาแถน	ความรู้ความ สามารถ	ยกย่องผู้มีความ สามารถ	1. อิทธิฤทธิ์ 2. ไสยศาสตร์	ต้องการเป็นที่ยอมรับ	ทำไร่ ทำนา	บุญบั้งไฟ
2. ปู่สังกะสาอย่า สังกะสี	โหราศาสตร์		1. อิทธิฤทธิ์ 2. โหราศาสตร์	ต้องการสร้างสรรค์		
ข. เทพนิยาย						
กาละเกด	บุญบารมี	รักพวกพ้อง ยกย่องผู้มีความ สามารถหรือบุญ บารมี	1. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2. ไสยศาสตร์	ต้องการมีอิสระเป็นตัว ของตัวเอง	การศึกษา	
ค. นิทาน ศาสนา						
1. กรรมสนอง กรรม	กรรม	1. ให้อภัยง่าย 2. เอื้อเฟื้อ	1. ชาตึกภพ 2. กรรม	ต้องการความยุติธรรม	อาชีพช่างทำ เรือ อาหาร เครื่องใช้	
2. ลูกแฝด	กรรม	การยอมรับบุญ กรรมโดยมิได้โต้ แย้ง	กรรม	ความต้องการทาง ร่างกาย	สาธารณสุข อาหาร เครื่องใช้	

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบทร่มเนียน ประเพณี
3. ปลาแดก ปลาเซ็ง	บุญบารมี	1. นิยมวัตถุ สิ่งของ 2. นิยมความมั่ง มี	1. นรกสวรรค์ 2. ไทโรศาสตร์ 3. บาปบุญ	โลก ทะเลหอยทะยาน อซาก	1. อาชีพ ค้าขาย 2. การถนอม อาหาร 3. การ คมนาคม	ถวายของมีค่า แต่กษัตริย์
4. นระชีว ชาดก	บุญบารมี	1. นิยมวัตถุสิ่ง ของ 2. ความมั่งมี	1. ชาตภพ 2. บุญ 3. สวรรค์	โลก	อาชีพต่าง ๆ	บุญกรฐิน
5. สาวใช้	การปฏิบัติธรรม	การทำบุญ	1. บุญ 2. ชาตภพ	ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	อาหาร	บุญข้าวจี
6. สองพี่น้อง	การปฏิบัติธรรม	การทำบุญ	1. บุญ 2. ชาตภพ	ต้องการมีอุดมการณ์ที่ จะยึดถือ	1. การทำนา 2. อาหาร	บุญข้าวสาก
7. ฆะเทวด	การปฏิบัติธรรม	การทำบุญ	ชาตภพ	ต้องการเป็นคนดี พร้อม		บุญฆะเทวด
8. อรุณคณิทาน	การปฏิบัติธรรม	การนับถือ ศาสนาพุทธ	ชาตภพ	ต้องการมีหลักยึด เหนี่ยว		
9. บุญท้อข้าว น้อย	การปฏิบัติธรรม	การทำบุญ	วิญญาน	ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น		บุญท้อข้าวน้อย
๑. นิทานคติ						
1. อีหาล้ายี่สุน	โซควาสนา	วัตถุสิ่งของ	ปาฏิหารย์	ต้องการมีสมบัติข้าว ของที่เรียกได้ว่าเป็น ของตน	1. อาชีพ 2. ความเป็น อยู่	การต้อนรับแขก

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
2. บักเก็บชี คร้าน	พอใจในสิ่งที่ตน มีอยู่	1. ซาตความ กระตือรือร้น 2. รักพวกพ้อง	ผี	เป็นตัวของตัวเอง ต้องการอิสระ	1. การทำ อาหาร 2. การปรุง อาหาร	
3. คนโลภมาก	การรู้จัก ประมาณตน	1. นิยมความ มั่งมี 2. วัตถุสิ่งของ	ปาฏิหารย์	โลก	1. เครื่อง นุ่งห่ม 2. อาชีพ	
4. หากินบ่ หมาน	การมตเท็จ			หลีกเลี่ยงความผิด	การหาอาหาร	
5. คาคสิทุกซบ ท่อนมี	สั่งจะ	ความมั่งมี	1. โหราศาสตร์ 2. บุญบารมี 3. โชคลาภ 4. ซาติภพ	ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	1. อาชีพ 2. อาหาร	
6. เศรษฐีดี	บุญบารมี	1. รักพวกพ้อง 2. นับถือ พุทธศาสนา	1. ซาติภพ 2. วิญญาณ 3. บุญบาป	ต้องการช่วยเหลือคน อื่น		
7. ยายแม่ หม้าย	การปฏิบัติธรรม	หวังความสุขใน ชาติหน้า	1. นรก 2. บุญบาป	ต้องการความมั่งคั่ง ปลอดภัย	อาชีพขายพิน	
8. ประวิติหลวง พ่อพระฮิน	กรรม	1. นิยมความดี 2. นับถือ พุทธศาสนา	โหราศาสตร์	โลก ทะเยอทะยาน อยาก		การล้างบาป
9. เงินเต็มพาบ ท่อมญาเต็ม พุง	การใช้ไหวพริบ	นิยมวัตถุสิ่งของ	อิทธิฤทธิ์	ต้องการสมบัติข้าวของ ที่เรียกได้ว่าเป็นของ ตน		

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
10 ย่ากินปลิง	กรรม	การพึ่งพาอาศัย กัน	กรรม	ต้องการทำลายผู้อื่น		การเผาศพ
11. นางฟ้ากับ คนขายถ่าน	ความเมตตา กรุณา	ความเมตตา กรุณา	ความอ่อนน้อม พุดจาไพเราะ	1. อธิติฤทธิ์ 2. ปาฏิหาริย์ 3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์	ต้องการมี สมบัติชั่ว ของที่เรียกได้ ว่าเป็นของตน	อาชีพขายถ่าน
จ. นิทานชีวิต						
1. ปลาบู่ทอง	ธรรมะชนะ อธรรม	1. มีภรรยา หลายคน 2. รักภักษัตริย์	1. ชาติกพ 2. กรรม	ต้องการทำลายผู้อื่น	1. อาหาร 2. อาชีพ 3. ความ เป็นอยู่	ถวายของมีค่า แด่กษัตริย์
2. ขุนนางอ้ว	ความรัก	1. หวังความสุข ในชาติหน้า 2. เคารพเชื่อฟัง ผู้อาวุโส	1. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2. สวรรค์	ต้องการคนคู่ชีพ	1. การ คมนาคม 2. การผลิต เครื่อง นุ่งห่ม	ไปเยี่ยมเยือนมี ของฝาก
3. สังข์ศิลป์ชัย	บุญบารมี	ยอมรับบุญ กรรมมิได้ ไต่ถ้อย	1. ไทราศาสตร์ 2. อธิติฤทธิ์ 3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์	ต้องการให้เป็นที่ยอมรับ	1. การ คมนาคม 2. อาหาร	การจัดพิธีต้อนรับ
4. นางเต่าดำ	ธรรมะชนะ อธรรม	1. มีภรรยา หลายคน 2. นิยมความ มั่งมี	1. ชาติกพ 2. บาป	ต้องการทำลายผู้อื่น	1. การทอผ้า 2. อาหาร 3. การเลี้ยง บุตร 4. เครื่องใช้ 5. อาชีพ	

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ขนบธรรมเนียม ประเพณี
5. กำพร้าไก่อ้ว	ความกตัญญู	ความกตัญญู	เทวดา	ความสำเร็จและสมหวัง	1. เครื่องใช้ 2. อาชีพ	ถวายของมีค่า แด่กษัตริย์
6. นกจอกน้อย	การใช้ไหวกริบ		ชาตภพ	ความสำเร็จและสมหวัง		
7. ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโ	ความรู้ความ สามารถ	1. กตัญญู 2. รักพวกพ้อง	1. ผี, ยักษ์ 2. อิทธฤทธิ 3. ปาฏิหาริย์	ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	1. อาหาร 2. เครื่องใช้ 3. อาชีพ	
8. บักก้าวดำ	บุญบารมี	1. กตัญญู 2. นิยมวัตถุ 3. นิยมความ มั่งมี 4. สร้างสรรค์ สิ่งที่แปลก	1. โสยศาสตร์ 2. บุญเพสันนิวาส 3. โหราศาสตร์	สำเร็จและสมหวัง		
9. เทวดากับ ท่อน	ศีลธรรม	1. พึ่งพาอาศัย กัน 2. นับถือ พุทธศาสนา 3. นิยมการ ทำบุญ	1. ชาตภพ 2. เทวดา	ช่วยเหลือผู้อื่น	1. อาชีพ 2. คมนาคม	
10. ท้าวคันธ นาม	ความรู้ความ สามารถ		1. อิทธฤทธิ 2. เทวดา	มีหลักยึดเหนี่ยว	1. การ บริโภค 2. อาชีพ	
11. ท้าวหมา ทูล	บุญบารมี	ยกย่องผู้มีความ สามารถ	อิทธฤทธิ	อำนาจ	3. การศึกษา	

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
12. ปาตางาสา	ความรู้ความ สามารถ	นิยมความมั่งมี มีหน้ามีตา		มีหลักยึดเหนี่ยว		การหาคู่ครองให้ ลูกสาว
13. นกกระจอก	การใช้ไหวพริบ		1. ซาติภพ 2. เวทมนต์คาถา	สำเร็จและสมหวัง		การยกลูกสาว ให้ผู้มีความ สามารถ
ฉ. นิทานประจำ ถิ่น						
1. ก่องข้าวน้อย แม่แม่	การรู้จัก ใคร่ครวญ ให้ รอบคอบ	การนับถือพุทธ ศาสนา	บาป บุญ	หลีกเลี่ยงความผิด	การทำนา	ล้างบาป
2. ผาแดงนางไอ่	ความรู้ความ สามารถ	ชอบงานพิธี	อิทธิฤทธิ์ พญานาค	มีสมบัติข้าวของเป็น ของตน ต้องการมีความรู้เพิ่ม ขึ้น	การคมนาคม 1. การ คมนาคม 2. การศึกษา	บุญบังไฟ
3. เส้นทาง ตัวอืดอยู่อย่าง ทองคำ		ชอบเลี้ยงโชค		มีอุดมการณ์ยึดเหนี่ยว และปฏิบัติตามอุดม การณ์	1. การศึกษา 2. อาชีพ	
4. นายจำลอง				ต้องการสร้างสรรค์	1. การ คมนาคม 2. การศึกษา	
5. นางทองคำ						
6. เพ็ชรอันแก้ว		ชกย่องผู้มีความ ดี		ต้องการสร้างสรรค์		

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
ข. นิทานอธิบายเหตุ						
1. เป็นห้อยคางคกจึงมีผิวหยาบขรุขระ	การใช้ไหวพริบ	ยอมรับบุญกรรมโดยมิโต้แย้ง		ความยุติธรรม	อาชีพ เครื่องใช้	
2. ประวิติบ้านสอง	ธรรมชาติ		โรยศาสตร์		แหล่งน้ำ	
3. ดำนันทาขอนยาง-วังสามหมอ	ความเข้าใจผิด	1. กตัญญู 2. ยกย่องอำนาจ 3. นิยมเครื่องประดับ		1. มั่นคงปลอดภัย 2. หลีกเลี่ยงความผิด	1. อาหาร 2. อาวุธ	
4. นกกะชุมหัวล้าน	การรู้จักแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล	ยอมรับบุญกรรมมิโต้แย้ง		ความยุติธรรม		
5. หุ่นกลาร้องไห้	ธรรมชาติ		อิทธิฤทธิ์ พญานาค		1. การคมนาคม 2. การศึกษา 3. อาชีพ	
6. แสบมีลิ้น	การใช้ไหวพริบ		พระพรหม	ต้องการความมั่นคงปลอดภัย		
7. กับแค้นกับงูเขียว	ความสามัคคี	ไม่ชอบเห็นใครเหนือกว่า	ชาตภาพ	ต้องการอำนาจ		

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
8. นางสังขานต์	สัจจะ	ยกย่องผู้มีความ รู้	ปาฏิหาริย์	รักษาเกียรติยศ		สงกรานต์
9. ตอนปู่ตา	จิตวิญญาณ		ผี	มั่นคง ปลอดภัย		เลี้ยงผีปู่ตา
10. แม่หม้าย กับแคน	ความสามารถ	รักสนุก รักกษัตริย์		สำเร็จและสมหวัง	พราวนป่า	ถวายของมีค่า แก่ กษัตริย์
11. ผู้ใหญ่จัน กับผู้ใหญ่ แจ่ม	ธรรมชาติ	การทำบุญ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	ช่วยเหลือผู้อื่น	ทำนา	บุญเบิกฟ้า
12. คนเอ็ดเกลือ	ธรรมชาติ	ความมั่งมี		ต้องการให้ตนเองดีขึ้น	ผลิตเกลือ	
13. กุดนางไข	จิตวิญญาณ	สอดรู้สอดเห็น	ผี		การทอผ้า	
14. ดำน่าน พระธาตุ นาอุ้น		การนับถือ พุทธศาสนา		ต้องการสร้างสรรค์		
ข. นิทานภูตผี						
1. ผีกองก้อย	การใช้ไหวพริบ	นิยมความมั่งมี	ผี	มีสมบัติเป็นของตน	อาชีพทำนา	การทำบุญ
2. บักโลน	จิตวิญญาณ	รักพวกน้อง	ผี	ความมั่นคงปลอดภัย	การหาฟัน	การสู่ขวัญ
ณ. นิทานมุข ตลก						
1. สากกะเบือ เป็นเหตุ	การใช้ไหวพริบ	รักพวกพ้อง		ความสำเร็จสมหวัง	อาชีพ อาหาร	
2. ป่าจารย์ชี่ โง่	ความโง่ ความอาย และ ความเป็น	เคารพผู้อาวุโส		สำเร็จและสมหวัง	การผลิต เครื่องใช้	ลูกเขยต้องรับใช้ แม่ยาย

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบทธรรมนิยม ประเพณี
3. หลวงพ่อ กูปม	นักบวช	1. นับถือ ศาสนาพุทธ 2. การทำบุญ		ทะเลาะทะเลาะอยาก	อาหาร	
4. ผัวกับเมีย(1)	ความเข้าใจผิด	รักสนุก		ความบันเทิงใจ	การทอดผ้า เครื่องดนตรี	การเกี่ยวสาว
5. ตำลึง	เพศ	ชอบการพนัน		ระบายความคับข้องใจ	การแต่งกาย	
6. ปู่กับลูก สะใภ้	เพศ	เคารพผู้อาวุโส		ความบันเทิงใจ		การสมมาผู้ใหญ่
7. ลูกเขยใหม่	ความอายและ ความเป็น				อาชีพ อาหาร	
8. พ่อเฒ่ากับ ลูกเขยกิน แกงปลา	การใช้ไหวพริบ	รักความสนุก		ระบายความคับข้องใจ	อาหาร	
9. พ่อเฒ่ากับ ลูกเขยไป เก็บใบดอง กุ้ง	การแก้เผ็ดด้วย กลลวง	ชอบความสบาย		ความยุติธรรม	1. การสร้าง บ้านเรือน 2. พืช	ลูกเขยต้องรับใช้ พ่อตา
10. พ่อเฒ่ากับ ลูกเขยไปตี แห	การแก้เผ็ดด้วย กลลวง			ระบายความคับข้องใจ	การหาอาหาร	
11. จารย์กับเมีย (4)	เพศ	เคารพผู้อาวุโส		มั่นคงปลอดภัย	คมนาคม	การไปเยี่ยม แม่ของสามี

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	คำนิยาม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ขนบธรรมเนียม ประเพณี
12. หรีเป๋	เพศ	สมณะ มัคน้อย		ต้องการมีรูปร่าง	1. คมนาคม 2. เครื่องใช้	
13. หลวงพ่อ หวงคาย	นักบวช	1. นับถือ พุทธศาสนา 2. ยกย่องผู้มี ความรู้ 3. เอื้อเฟื้อ 4. พึ่งพาอาศัย กัน		ทะเยอทะยานอยาก		การเผาศพ
14. หลวงพ่อ ค้อนตอกลิ้ว	นักบวช	1. นับถือพุทธ 2. ยกย่องคน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่		โลก	อาหาร	การทำบุญ
15. หลวงพ่อ กะทอเกลื้อ	ความโง่	1. การนับถือ พุทธศาสนา 2. การทำบุญ		โลก	1. การ คมนาคม 2. อาหาร 3. เครื่องใช้	ถวายเป็น กัณฑ์เทศน์
16. คนขี่ลิ้ม	ความเป็น				1. สุขอนามัย 2. เครื่องใช้	
17. หลวงพ่อ บั๊กหมี่	นักบวช	1. การทำบุญ 2. นับถือ พุทธศาสนา	บุญ	โลก	เครื่องใช้	1. การนิมนต์ พระมาเทศน์ 2. การต้อนรับ พระสงฆ์

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รายการ นิทาน	สาระประโยชน์ที่สำคัญ					
	แนวคิด	ค่านิยม	ความเชื่อ	พฤติกรรมมนุษย์ (ความต้องการ)	วิถีชีวิต	ชนบธรรมเนียม ประเพณี
18. ทลวงพ่อโลก มาก	นักบวช	1. นิยมวัตถุ 2. ชอบของแจก ของแถม		โลก	1. การ คมนาคม 2. การศึกษา อาชีพ	
19. ตาบอดใต้(1)	การใช้ไหวพริบ	นิยมคนขยัน				
20. ตาบอดใต้(2)	การใช้ไหวพริบ	นิยมคนขยัน	สิ่งศักดิ์สิทธิ์	มีเพื่อนเห็นใจ	การคมนาคม	
ญ. นิทานเรื่อง สัตว์ พญาเลือกกับขี่ คันคาก	การใช้ไหวพริบ			มันคงปลอดภัย		
ฎ. นิทานเข้า แบบ ชาวประมง					การประมง	

ตารางที่ 17 สรุปผลการคัดเลือกนิทานเพื่อใช้สร้างสื่อการเรียนการสอน

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
1	ชาวประมง	เข้าแบบ	ประเภทของนิทาน	เป็นตัวอย่างนิทานเข้าแบบ
2	พญาเสือกับขี้คนคาก	เรื่องสัตว์	ประเภทของนิทาน	เป็นตัวอย่างนิทานเรื่องสัตว์
3	ย่ากินปลิง	คติ	คำศัพท์ภาษาถิ่น	มีคำศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่
4	แซ่ปมีลิ้น	อธิบายเหตุ	ศัพท์ภาษาถิ่น	มีศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่
5	กับแกกักบุงเขียว	อธิบายเหตุ	ศัพท์ภาษาถิ่น	มีศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่
6	นกกระชุนหัวล้าน	อธิบายเหตุ	ศัพท์ภาษาถิ่น	มีศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่
7	สาวกกระเบียดเป็นเหตุ	มุขตลก	ศัพท์ภาษาถิ่น	มีศัพท์ภาษาถิ่นปรากฏอยู่
8	นกกระจอก	ชีวิต	สำนวนท้องถิ่น	มีฉญาปรากฏอยู่
*	ชูฉนางอ้ว	ชีวิต	สำนวนท้องถิ่น	มีฉญาปรากฏอยู่
9	คาดสิทุกซ์ป้อนมี	คติ	สำนวนท้องถิ่น	มีฉญาปรากฏอยู่
10	เงินเต็มพาดป้อนฉญา เต็มพุง	คติ	สำนวนท้องถิ่น	มีฉญาปรากฏอยู่
11	นกจอกน้อย	ชีวิต	สำนวนท้องถิ่น	มีภาษาอีสานที่ใช้ในอดีต อยู่ตลอดเรื่อง
12	เพี้ยชันแก้ว	ประจำถิ่น	1. บุคคลสำคัญใน ประวัติศาสตร์ 2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3. ประเภทนิทาน	สะท้อนบุคคลสำคัญใน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
13	นางทองคำ	ประจำถิ่น	บุคคลสำคัญในท้องถิ่น	สะท้อนบุคคลและ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
14	นายจำลอง	ประจำถิ่น	1. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บุคคลสำคัญในท้องถิ่น	สะท้อนบุคคลสำคัญในท้องถิ่น และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
15	เส้นทางค้าอิฐสู่อ่างทองคำ		1. บุคคลสำคัญในท้องถิ่น 2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	
16	ตำนานท่าขอนยางวังสามหมอ	อธิบายเหตุ	ภูมิศาสตร์	สะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิศาสตร์ในท้องถิ่น แหล่งน้ำ
17	ประวัติบ้านสอง	อธิบายเหตุ	ภูมิศาสตร์	สะท้อนให้เห็นภูมิศาสตร์เรื่องแหล่งน้ำ
18	ตาบอดใส (2)	มุขตลก	ภูมิศาสตร์	แหล่งน้ำ การคมนาคม
19	ทุ่งกุลาร้องไห้	อธิบายเหตุ		สะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ดั้งเดิมบริเวณบางท้องที่ในท้องถิ่น
20	กุดนางโย	อธิบายเหตุ	1. ภูมิศาสตร์, ประเภทนิทาน 2. วิถีชีวิต	สะท้อนสภาพแหล่งน้ำในท้องถิ่น
21	คนเข็ดเกลื่อ	อธิบายเหตุ	ภูมิศาสตร์	สะท้อนสภาพผิวดินในบางท้องที่ในท้องถิ่น
22	ขูลนางอ้าว	ชีวิต	วิถีชีวิต	สะท้อนความเป็นอยู่และการผลิตเครื่องนุ่งห่ม
23	ท้าวหมาหุ่ย	ชีวิต	วิถีชีวิต	สะท้อนเรื่องการศึกษาในอดีต
24	ปลาแดกปลาเซ็ง	ชีวิต	วิถีชีวิต	สะท้อนเรื่องการถนอมอาหารและการค้าขาย

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
25	พ่อเฒ่ากับลูกเขยไป เก็บใบตองกุง	มุขตลก	วิถีชีวิต	สะท้อนสภาพการดำรงชีวิต การสร้างที่อยู่อาศัย
26	ท้าวเจ็ดหวดเจ็ดโหล	ชีวิต	วิถีชีวิต	สะท้อนเครื่องมือเครื่องใช้ อาหารและอาชีพ
27	บอดดาไส (1)	มุขตลก	วิถีชีวิต	การทำนา
28	พ่อเฒ่ากับลูกเขยไป ตีกแห	มุขตลก	วิถีชีวิต	การประมง เครื่องใช้
29	พ่อเฒ่ากับลูกเขยกิน แกงปลา	มุขตลก	วิถีชีวิต	สะท้อนอาหารการกินและ ลักษณะครอบครัว
30	คนขี่ลิ้ม	มุขตลก	วิถีชีวิต	สะท้อนเครื่องใช้และการ สาธารณสุขดั้งเดิมที่ยังไม่มี ส้วมใช้
31	ลูกแฝด	ศาสนา	วิถีชีวิต	สะท้อนการสาธารณสุขใน เรื่องการทำคลอดแบบ ดั้งเดิม
32	หากินป่หมาน	มุขตลก	วิถีชีวิต	สะท้อนการหาอาหาร แนวความคิดมดเท็จ
33	กาละเกด	เทพนิยาย	1. ชนบทธรรมเนียม 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนธรรมเนียมการยก ลูกสาวให้ผู้ใดตนพอใจ
34	บักก้ากาด้า	ชีวิต	ชนบทธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมถวาย ของมีค่าแด่กษัตริย์
35	อีหล่าอีลุน	ชีวิต	ชนบทธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมการ ต้อนรับแขก
36	จานกับเมี่ยง (4)	มุขตลก	ชนบทธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมการไป เยี่ยมแม่สามี

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
37	ปาวจารย์ชี้ไฉ่	มุขตลก	ชนบธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมลูกเขย ต้องรับใช้แม่ยาย
38	ลูกเขยใหม่	มุขตลก	ชนบธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมเรื่องลูก เขยเข้าไปอยู่ในครอบครัว พ่อตาแม่ยาย
39	ผัวกับเมีย (1)	มุขตลก	ชนบธรรมเนียม	สะท้อนธรรมเนียมการ เกี้ยวสาว
40	ปู่กับลูกสะใภ้	มุขตลก	ชนบธรรมเนียม	สะท้อนเรื่องการสมมาผู้ ใหญ่
41	บั๊กโลน	ภูตผี	ชนบธรรมเนียม	สะท้อนให้เห็นการเรียก ขวัญเมื่อมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น
42	ผาแดงนางไอ่	ประจำถิ่น	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญบั้งไฟ
43	พระชีวะชาดก	ศาสนา	1. ประเพณี 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญกฐิน
44	สาวใช้	ศาสนา	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญข้าวจี
45	แม่หม้ายกับแคน	ศาสนา	วัฒนธรรม	สะท้อนที่มาของเครื่อง ดนตรี แคน
46	นางสังขานต์	อธิบายเหตุ	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี สงกรานต์
47	สองพี่น้อง	ศาสนา	ประเพณี	สะท้อนที่มาบุญข้าวสาก
48	บุญห่อข้าวน้อย	ศาสนา	ประเพณี	สะท้อนที่มาบุญห่อข้าวน้อย
49	พญาคันคากกับพญา ถน	อธิบายเหตุ	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญบั้งไฟ

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
50	ผะเหวด	ศาสนา	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญผะเหวด
51	ดอนปู่ตา	อธิบายเหตุ	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณีการ เลี้ยงผีปู่ตา
52	ผู้ใหญ่จันทน์กับผู้ใหญ่ แจ่ม	อธิบายเหตุ	ประเพณี	สะท้อนที่มาของประเพณี บุญเบิกฟ้า
53	ตำนานพระธาตุ นาइन	อธิบายเหตุ	ประวัติความเป็นมาของ ศาสนสถานในท้องถิ่น	สะท้อนประวัติศาสตร์และ พุทธศาสนาในอดีต
54	อูรังคนิทาน	ศาสนา	ความเป็นมาของ ศาสนสถานในท้องถิ่น	สะท้อนความเป็นมาของ พุทธศาสนาในอดีต
55	ประวัติหลวงพ่อพระ ยี่น	อธิบายเหตุ	ประวัติความเป็นมาของ ศาสนาในท้องถิ่น	สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ทางศาสนากับการสร้าง พระพุทธรูป
56	หลวงพ่อกะทอเกลือ	มุขตลก	ความสัมพันธ์ของชาว มหาสารคามกับสถาบัน ศาสนา	สะท้อนความศรัทธาของ ชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์
57	หลวงพ่อกี่ป๋ม	มุขตลก	ความสัมพันธ์ของชาว มหาสารคามกับสถาบัน ศาสนา	สะท้อนความศรัทธาของ ชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์
58	เทวดากับท่อน	ชีวิต	ความสัมพันธ์ของชาว มหาสารคามกับสถาบัน ศาสนา	สะท้อนการพึ่งพาอาศัย พระสงฆ์
59	หลวงพ่อก้อนดอกสัว	มุขตลก	ความสัมพันธ์ของชาวมหา สารคามกับสถาบันศาสนา	สะท้อนความหวังดีของชาว บ้าน ที่มีต่อพระสงฆ์

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
60.	หลวงพ่โกลมมาก	มุขตลก	ความสัมพันธ์ของชาว มหาสารคามกับสถาบัน ศาสนา	สะท้อนความคาดหวังของ ชาวบ้านต่อพระสงฆ์
61	หลวงพ่ทวงคาย	มุขตลก	ความสัมพันธ์ชาว มหาสารคาม กับสถาบัน ศาสนา	
62	หลวงพ่บักหมี่	มุขตลก	ความสัมพันธ์ชาว มหาสารคามกับสถาบัน ศาสนา	สะท้อนการต้อนรับพระ สงฆ์
63	ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี	เทพปกรณัม	1. ความเชื่อ 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนความเชื่ออิทธิฤทธิ์ ปาฏิหารย์
64	ท้าวคันธนาม	ชีวิต	ความเชื่อ	สะท้อนความเชื่อเรื่อง เทวดา
65	สังข์ศิลป์ชัย	ชีวิต	ความเชื่อ	สะท้อนความเชื่อเรื่อง โหราศาสตร์
66	บักเก็บชีคร้าน	มุขตลก	ความเชื่อ	สะท้อนความเชื่อเรื่องผี
67	ผีกองก้อย	ภูตผี	1. ความเชื่อ 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนความเชื่อเรื่องผี
68	นางเต่าคำ	ชีวิต	1. ความเชื่อ 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนความเชื่อเรื่องบาป และชาติภพ
69	กรรมสนองกรรม	ศาสนา	ความเชื่อ	สะท้อนความเชื่อเรื่องบาป และชาติภพ
70	ปลาปู่ทอง	ชีวิต	ความเชื่อ	สะท้อนเรื่องกรรม ชาติภพ
71	ยายแม่หม้าย	คติ	ค่านิยม	สะท้อนความเชื่อเรื่องกรรม
72	กองข้าวน้อยฆ่าแม่	ประจำถิ่น	ค่านิยม	นับถือพุทธศาสนา

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ลำดับ	เรื่อง	ประเภทนิทาน	สนองจุดประสงค์เรื่อง	เหตุผลสำคัญที่เลือก
73	กำพร้าไถ่แก้ว	ชีวิต	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมกตัญญู
74	ปาตาจาลา	ชีวิต	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมความมั่งมี
75	นางฟ้ากับคนขาย ถ่าน	คติ	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมพูดจา ไพเราะอ่อนน้อมถ่อมตน
76	เศรษฐีผู้ดี	คติ	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยม รักพวกพ้อง
77	ตำลึง	มุขตลก	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมขอการ พินัน
78	ทวีเป	มุขตลก	1. ค่านิยม 2. ประเภทนิทาน	สะท้อนค่านิยมสมถะมัก น้อย
79	เป็นทองคางคกจึงมี ผิวหยาบขรุขระ	อธิบายเหตุ	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมยอมรับบุญ กรรมโดยมิได้โต้แย้ง
80	คนโลกมาก	คติ	ค่านิยม	สะท้อนค่านิยมความมั่งมี และวัตถุสิ่งของ

* หมายถึง นิทานที่ใช้ซ้ำในบางแผนไม่นับลำดับที่

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

1. รองศาสตราจารย์ ดร.บุญชม ศรีสะอาด
ภาควิชาวิจัยและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จินดา งามสุทธิ
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จารุวรรณ ธรรมวัตร
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีณา วิสเทัญ
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรชัย ศรีสารคาม
อาจารย์พิเศษ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ

นางอัญชลี เตชะโกมล

ประวัติการศึกษา

- สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา จากโรงเรียนสาธิตวิทยาลัยครู
อุบลราชธานี พ.ศ. 2521
- สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนนารีนุกูล จังหวัด
อุบลราชธานี พ.ศ. 2526
- สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) วิชาเอก
ภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม พ.ศ. 2530
- เข้าศึกษาหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอน
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2538

ประวัติการทำงาน

- บรรจุรับราชการสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โรงเรียน
บ้านน้ำขุ่น อำเภอโนนชัย จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2530
- สอบโอนเข้ารับราชการสังกัดกรมสามัญศึกษา โรงเรียน
ตระกูลประเทืองวิทยาคม อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร พ.ศ. 2531
- รับราชการสังกัดกรมสามัญศึกษา ตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียน
นาเยี่ยงศึกษาธิราชมงคลภิเษก กิ่งอำเภอนาเยี่ยง จังหวัดอุบลราชธานี
พ.ศ. 2533-ปัจจุบัน